

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi

International Journal of Management Academy

Yıl: 2022 Cilt: 5 Sayı: 2

Uluslararası
Yönetim Akademisi Dergisi

ULUSLARARASI YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ (UYAD)
INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY

Cilt 5, Sayı 2, Yıl 2022

Volume 5, Issue 2, Year 2022

ISSN: 2636-8048

Sahibi / Owner

MEHMET MECEK

Genel Editörler / General Editors

Öğr. Grv. Mehmet MECEK

Doç. Dr. Vedat YILMAZ

İletişim / Contact:

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi Editörlüğü

E-mail: meceklife@gmail.com

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/mana>

Facebook: <https://www.facebook.com/groups/417028645447471>

Instagram: <https://www.instagram.com/yonetimakademisidergisi/>

Logo Tasarım : Öğr. Grv. Mehmet Akif AĞTAŞ
Kapak Tasarımı : Tamer TAKMAZ
Dergi Dizgi ve Tasarımı : Gülsevil MECEK

Yayıncı / Publisher

Mehmet MECEK

Genel Editörler / General Editors

Lecturer. Mehmet MECEK

Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

Alan Editörleri / Departmental Editors

Yönetim Bilimleri / Management Sciences : Prof. Dr. Bekir PARLAK

Yerel Yönetimler / Local Governments : Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Kent Politikaları / Urban Politics : Prof. Dr. Hasan YAYLI

Kentsel Alan Yönetimi / Urban Management : Prof. Dr. Yakup BULUT

Kırsal & Dağlık Alan Yönetimi / Rural & Mountainside Management : Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN

Kentsel Dönüşüm Pol.ve Yön. / Urban Transformation Politics and Management : Prof. Dr. A. Menaf TURAN

Siyasi Coğrafya / Political Geography : Prof. Dr. Emin ATASOY

Kamu Politikaları / Public Policies : Prof. Dr. Hamza ATEŞ

Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi / Comparative Public Administration : Assoc. Prof. Dr. Sefa USTA

Güvenlik Yönetimi ve Politikaları / Security Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Çevre Yönetimi ve Politikaları / Environmental Politics and Management : Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU

Göç Yönetimi ve Politikaları / Immigration Politics and Management : Prof. Dr. Mithat Arman KARASU

Afet Yönetimi ve Politikaları / Disaster Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

Sağlık Yönetimi ve Politikaları / Health Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Oğuz IŞIK

Turizm Yönetimi ve Politikaları / Tourism Politics and Management : Prof. Dr. Akyay UYGUR

Bilgi Yönetimi ve Bilişim Polit. / Knowledge Management and Information Pol. : Assoc. Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Eğitim Yönetimi ve Politikaları / Educational Politics and Management : Prof. Dr. Ercan YILMAZ

Endüstri ve Örgüt Psikolojisi / Industrial and Organizational Psychology : Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

Yönetim Tarihi / History of Management : Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

Yönetim Hukuku / Administrative Law : Prof. Dr. Halil KALABALIK

İdari Yargılama Hukuku / Administrative Jurisdiction Law : Asst. Prof. Dr. Selman Sacit BOZ

Kamu Mali Yönetimi / Public Financial Management : Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA

Kamu – Özel İşbirliği / Public – Private Partnership : Assoc. Prof. Dr. Yusuf UYSAL

İnsan Kaynakları Yönetimi / Human Resources : Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ

Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi / Organizational Behavior And Administration Psychology : Prof. Dr. Ferit İZCİ

Örgütsel Psikozanaliz / Organisational Psychoanalysis : Assoc. Prof. Dr. Özge KOCAKULA

İşletme Yönetimi / Business Management : Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ

Siyaset Pazarlama / Political Marketing : Asst. Prof. Dr. Kürşad ÖZKAYNAR

Siyaset Bilimi / Political Science : Prof. Dr. Turgay UZUN

Siyasal Katılım ve Demokrasi / Political Participation and Democracy : Prof. Dr. Abdullah ÇELİK

Yerel Siyaset / Local Politics : Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ

Avrupa Birliği / European Union : Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Sosyal Hizmetler / Social Services : Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Yönetişim ve Sosyal Politika / Governance And Social Policy : Assoc. Prof. Dr. Yıldız ATMACA

İktisat / Economy : Prof. Dr. Selçuk BALI

İşgücü Piyasası ve İşsizlik / Labor Market and Unemployment : Asst. Prof. Dr. Akif ABDULLAH

Medya ve İletişim / Media and Communication : Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN

Yerel Politikalar / Local Policy : Assoc. Prof. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ

Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku / Political Parties and Electoral Law : Asst. Prof. Dr. Fatih GÜLER

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Öğr. Grv. Mehmet MECEK	: Yayın Kurulu Başkanı / Genel Koordinatör
Lect. Mehmet MECEK	: Head of the Editorial Board / General Coordinator
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: ÜYE / Süreç Yönetimi ve Kurumsal Yönetim Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ	: Member / Process Management and Corporate Governance Officer
Bilim Uzm. Gülsevil MECEK	: ÜYE / Yayın Değerlendirme Ön/Son Kontrol Sorumlusu
Scientist Gülsevil MECEK	: Member / Release Evaluation Pre/Last-Control Officer
Arş. Gör. Aras OKUYUCU	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
Research Asst. Aras OKUYUCU	: Member / English Translation Pre-Control Officer
Doç. Dr. Özge KOCAKULA	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön/Son Kontrol Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Özge KOCAKULA	: Member / English Translation Pre-Control Officer
Dr. Öğr. Grv. Kürşad ÖZKAYNAR	: ÜYE / Tanıtım Sorumlusu
Asst. Prof. Dr. Kürşad ÖZKAYNAR	: Member / Publicity Officer
Doktorant. Serhat DÜVENCİ	: ÜYE / İndeks Veri Girişi Sorumlusu
PhD Student. Serhat DÜVENCİ	: Member / Index Data Entry Officer
Umut ASLAN	: ÜYE / İndeks Başvuru ve Değerlendirme Sorumlusu
Umut ASLAN	: Member / Index Application and Evaluation Officer
Bilim Uzm. Fatma AKAR	: ÜYE / Ön Dizgi ve Kontrol Sorumlusu
Scientist. Fatma AKAR	: Member / Pre-Typesetting and Control Officer
Bilim Uzm. Suna ÜNALAN	: ÜYE / Son Dizgi ve Yayın Sorumlusu
Scientist. Suna ÜNALAN	: Member / Last-Typesetting and Publishing Officer
Öğr. Grv. Hilmiye KISA	: ÜYE / Süreç Yönetimi ve Tanıtım Sorumlusu
Lect. Hilmiye KISA	: Member / Process Management and Publicity Officer

Prof. Dr. Bekir PARLAK	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Emin ATASOY	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	: ABD (USA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Svetlana TSOHLA	: RUSYA (RUSSIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Eva SCHMITT-RODERMUND	: ALMANYA (GERMANY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Igor JELEN	: İTALYA (ITALY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Jan A. WENDT	: POLONYA (POLAND)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Snezana M. SERBULA	: SIRBİSTAN (SIRBIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Mohamed BELKHİRA	: CEZAYİR (ALGERIA)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Neringa SLAVINSKAITE	: LİTVANYA (LITHUANIA)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Murtaza HASANOV	: AZERBAYCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Zharas G. BERDENOV	: KAZAKİSTAN (KAZAKHSTAN)	: International Editorial Board Member
Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSUDUNOV	: KIRGIZİSTAN (KYRGYZSTAN)	: International Editorial Board Member
Assist. Prof. Dr. Bobir TURSUNOV	: ÖZBEKİSTAN (UZBEKISTAN)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Elena GALAY	: BEYAZ RUSYA (BELARUS)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: UKRAYNA (UKRAINE)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Zouhour EL-ABİAD	: LÜBNAN (LEBANON)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. S. E. L. LINDRIANASARI	: ENDONEZYA (INDONESIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Maria V. O. ESPALDON	: FİLİPİNLER (PHILIPPINES)	: International Editorial Board Member
Assist. Prof. Dr. Ali Kasta MUKENDI	: D. KONGO (D. R. of CONGO)	: International Editorial Board Member

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. A. Menaf TURAN	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Adnan GERÇEK	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Akyay UYGUR	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY	: Karabük Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Andrzej RYKALA	: Lodz University (POLONYA)
Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY	: Giresun Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram COŞKUN	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bouaicha BOUGHOUFALA	: Ammar Selici University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	: Atılım Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elena GALAY	: Belarusian State University (BELARUS)
Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU	: Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Emin ATASOY	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ercan YILMAZ	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	: Michigan State University (ABD)
Prof. Dr. Eva SCHMITT-RODERMUND	: Potsdam University of Applied Sciences (ALMANYA)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ferit İZCİ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Halil KALABALIK	: Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza AL	: Sakarya Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	: İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hasan YAYLI	: Kırıkkale Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin GÜL	: Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Igor JELEN	: Trieste University (İTALYA)
Prof. Dr. Jan A. WENDT	: Gdansk University (POLONYA)
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kemal ÖKTEM	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mete YILDIZ	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	: Hassiba Benbouali University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Murat OKÇU	: Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selçuk BALI	: Selçuk Üniversitesi (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Selma KARATEPE	: İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Semih Mustafa ÖNEN	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Svetlana TSOHLA	: V.I. Vernadsky Federal University of Crimea (RUSYA)
Prof. Dr. Tomasz MICHALSKI	: Gdansk University (POLONYA)
Prof. Dr. Turgay UZUN	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Valentina KHRAPKINA	: National University of Kyiv (UKRAYNA))
Prof. Dr. Veysel EREN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yakup BULUT	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	: Dokuz Eylül Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharas Galimzhanovich BERDENOV	: Eurasian National University (KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Zouhour EL-ABIAD	: Lebanese University (LEBANON)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdullah TAŞTEKİN	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Adam SZYMANSKI	: Warszawa University (POLONYA)
Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Andrey VERSHITSKY	: V.I. Vernadsky Federal University of Crimea (RUSYA)
Doç. Dr. Aziz BELLİ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Dinmukhamed KELESBAYEV	: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi (KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Elnur ALİYEV	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	: Gence Devlet Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Ganizhamal Imankyzy KUSHENOVA	: Eurasian National University (KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN	: Bayburt Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Irina PAVLENKO	: V.I. Vernadsky Federal University of Crimea (RUSYA)
Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN	: Gümüşhane Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Oğuz IŞIK	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Özge KOCAKULA	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Recep REHİMLİ	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Sefa USTA	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL	: Kayseri Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sezai ÖZTOP	: İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tuğba YOLCU	: Tarsus Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yusuf UYSAL	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Akif ABDULLAH	: Afyon Kocatepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Azamat MAKSÜDÜNOV	: Kırgız Türk Manas Üniversitesi (KIRGIZİSTAN)
Dr. Öğr. Üyesi. Recep TEMEL	: Bozok Üniversitesi (TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi. Selman Sacit BOZ	: Selçuk Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Sevil NAJİMUDİNOVA	: Kırgız Türk Manas Üniversitesi (KIRGIZİSTAN)
Dr. Öğr. Gör. Fatih GÜLER	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Gör. Kürşad ÖZKAYNAR	: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Antonina VATRAL	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Dr. Anwar SEKIOU	: Belhadj Bouchaib University (CEZAYİR)

SAYI HAKEM KURULU / REWIEVER BOARD

Prof. Dr. Alaattin KIZILÇAOĞLU	: Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Azize Serap TUNÇER	: Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgin Ünal İBRET	: Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN	: Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Celil Uğur ÖZGÖKER	: İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Emin ATASOY	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Ethem TAŞ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan BULUT	: Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÜNLÜ	: Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut DOĞAN	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇETİN	: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu YILMAZ	: Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR	: Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE	: Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Berat AKINCI	: Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Doç. Dr. Cantürk CANER	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Hanefi YAZICI	: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. İlhami TUNCER	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN	: Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Osman AĞIR	: İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Oya ERU	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Özge KOCAKULA	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur SADIOĞLU	: Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Veysel ERAT	: Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup AKGÜL	: Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Erkan AFŞAR	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Gülşen ÖZARSLAN KIRPIK	: Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Habibe POLAT	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Fatih GÜLER	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

DİZİNLER – VERİ TABANLARI / INDEXES - DATABASES

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi (UYAD) 27 adet ulusal ve uluslararası dizin / veri tabanı tarafından indekslenmektedir. Taradığımız dizinler / veri tabanları:

Journal of International Management Academy (JIMA) is indexed by 27 national and international indexes / databases. Indexes / databases which we scanned:

Erih Plus, EBSCO, Rootindexing, ResearchBib, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), COSMOS IF, Infobase Index, Sindex, Jurix Hukuk Dizini, Kaynakça.info, İdealonline, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), CiteFactor, OpenAIRE, Türkiye Turizm Dizini, DOI, Crossref, Index Copernicus, Acarindex, Scilit, ASOS İndeks, DRJI, Sindex, ROAD, WorldCat (OCLC), Paperity, Busca Integrada,

ULUSLARARASI YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY

Yıl / Year: 2022 - Cilt / Volume: 5 - Sayı / Issue: 2

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, başta kamu yönetimi ve işletme yönetimi olmak üzere “yönetim” ile ilgili teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri kabul etmektedir. Yönetim Akademisi, yönetim ile ilgili hazırlanan ulusal ve uluslararası düzeydeki akademik çalışmalarını yayınlayan hakemli bir dergidir. Dergi ile multidisipliner bir çalışma alanı tesis edilerek literatüre ve uygulamaya katkı sağlanması hedeflenmektedir. Editörler tarafından yapılan ön değerlendirmeyi geçen çalışmalar, kör hakem sistemine göre seçilen en az iki hakem tarafından incelenmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yönetim Akademisi, yılda üç sayı (Nisan - Ağustos - Aralık) olarak yayınlanmaktadır. Makalelerin başvuru aşamasından yayın aşamasına kadar olan tüm süreçleri Dergi Park sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yazarlardan çalışmalarının yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca yazarlara ve hakemlere de bir ücret ödemesi yapılmamaktadır. Dergimize gönderilen makalelerin daha önce hiçbir fiziksel ve elektronik ortamda yayınlanmamış olması gerekmektedir. Aynı anda birden fazla dergiye gönderilen bir yayının tespit edilmesi halinde ilgili yazara/yazarlara ait tüm makale değerlendirmeleri iptal edilerek süreç sonlandırılacaktır. Bu nedenle başka bir bilimsel/aktüel dergiye gönderilen ve sonuçlandırılmayan çalışmaların sisteme yüklenmemesi önemle rica edilir. Yazarların ortaya koymuş oldukları veri, bilgi, belge, ifade ve değerlendirmeler kendi sorumluluklarındadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan dolayı yayın, hakem, bilim ve değerlendirme kurulu ile diğer çalışanlarımızın sorumlu tutulamaz. Her yazarın makalelerini sisteme yüklemekle birlikte tüm bilimsel, hukuki ve etik kuralları bildiğini ve bu kurallara uygun bir şekilde yayını oluşturduğunu beyan ve taahhüt ettiği kabul edilmektedir. Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurulu ve dergiyi bağlamaz. Dergimizde araştırma makalelerine yer verilmektedir.

INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY accepts the theoretical and practical scientific/original articles on “management”, especially on public administration and business administration. It is aimed to contribute to the literature and practice by establishing a multidisciplinary workspace with the journal. The works having passed the preliminary consideration done by the editors is evaluated by at least two referees who are selected according to the blind referee system. The publication language of the journal is Turkish and English. INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY is published three times a year (April - August - December). All the processes from the application process to the publication process are carried out through the DergiPark system. The writers don't charge a fee for publication of their works. There is also no payment for authors and referees. The articles submitted to our journal are supposed not to have been published in any physical or electronic environment before. In the event that it is identified that a publication has been sent to more than one journal at the same time, all article evaluations of the relevant author/authors will be cancelled, and the process will be terminated. For this reason, it is strongly recommended that the works, which have been sent to any other scientific/actual journal and not been completed, should not be loaded into the system. The data, information, documents, statements, and evaluations that authors present are at their own responsibility. The publication, referee, science and evaluation committee and other employees can not be held responsible for any inconvenience this may cause. It is accepted that along with the loading their articles to the system, all the authors know all legal and ethical rules and declares and undertakes that they have generated their publications in accordance with these rules. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not the views of International Journal Of Management Academy. Our journal includes research articles.

YAYIN ETİĞİ / PUBLICATION ETHICS :

- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, COPE'nin (Yayın Etiği Komitesi) temel ilkelerini takip eder. Dergi, intihalin bütün çeşitlerine ve telif haklarının ihlaline karşıdır. Yazarlar, Yayın Etik Kuralları Komitesi (Committee on Publication Ethics (COPE)) tarafından belirlenen yayın etiğine ilişkin yüksek standartlara uymalıdır.
- Verilerde sahtecilik yapma veya veri uydurma, yazarlara ait olan eserlere uygun atıflar yapılmaksızın çoğaltılması da dahil olmak üzere intihal ve eserin kötüye kullanılması kabul edilemez uygulamalardır. Herhangi bir etik usulsüzlük vakası çok ciddi şekilde muamele görmekte olup COPE kurallarına uygun olarak ele alınacaktır.
- Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme safhalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe entelektüel açıdan katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.
- Makale metnini dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir.
- Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolere edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşıtı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.
- Makalelerini Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'ne gönderen tüm yazarların referans verme etik standartlarına uyması beklenir. Makalede kullanılan kaynaklara uygun olarak referansların verilmesi yazar (lar)ın yükümlülüğündedir.
- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi intihal değerlendirmesi & benzerlik oranı tespitinde Turnitin programı kullanmaktadır. Çalışma yayınlandıktan sonra intihal tespit edilmesi durumunda "Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi" makaleyi geri çekme hakkını saklı tutar.
- Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Tüm çalışmaların Körleme Hakemlik ile değerlendirilmesi yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç yayının nesnel ve bağımsız değerlendirilmesi ile güven sağlar. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi (dergipark) aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazar(lar)a iletilir.
- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'nde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Dergi sahibi, yayıncı ve diğer hiçbir politik ve ticari unsur, editörlerin bağımsız karar almalarını etkilemez.
- International Journal of Management Academy follows the main principles of COPE (Committee on Publication Ethics). Journal is against all forms of plagiarism or unethical act of copyright. Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the Committee on Publication Ethics (COPE).
- Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.
- All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Persons who do not make intellectual contributions to the content in the creation of the article should not be mentioned as author(s).
- The raw data of the articles in the framework of the evaluation process can be requested from the author(s). In such a case, the authors should be prepared to submit the expected data and information to the editorial board and the scientific committee.
- By submitting your manuscript to the journal it is understood that this is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal is checked for originality using anti-plagiarism software.
- All authors who submit their manuscripts to the International Journal of Management Academy are expected to comply with the ethical standards of reference. It is the responsibility of the author (s) to give references in accordance with the sources used in the article.
- International Journal of Management Academy uses Turnitin software to calculate the ratio of originality. If the plagiarism is detected after publication, "International Journal of Management Academy" reserves the right to retract the article.
- If the author(s) perceive a mistake or error in the published, early-view or evaluation processes, they have an obligation to cooperate with the editor in informing, correcting or withdrawing.
- Blind peer-review is the principal mechanism by which the quality of research is judged. This evaluation directly affects the quality of the publication. This process provides trust with objective and independent evaluation of the publication. International Journal of Management Academy, evaluation process is carried out with the principle of double blind peer-review. Referees cannot communicate directly with the authors, reviews and comments are transmitted through the journal management system (dergipark).
- The publication processes implemented in International Journal of Management Academy are the basis for the development and distribution of scientific knowledge in an impartial and respectful manner. The journal owner, publisher and any other political and commercial elements do not affect the independent decision-making of editors.

Aynur NESİROVA

Economic Results of The Karabakh War: Plundering in The Territories of Azerbaijan During The Occupation Period /

257 - 266

Karabağ Savaşının Ekonomik Sonuçları: İşgal Döneminde Azerbaycan Bölgelerinde Yağma

Araştırma Makalesi / Research Article

**Emin ATASOY, Yerlan KABİYEV, Duman Toktaruli ALIASKAROV,
Kulyash Duisenbaevna KAIMULDINOVA, Asset SERALIYEV**

Turizm Coğrafyası Perspektifinden Mindanao Adasının Güney Turizm Bölgeleri /

267 - 293

The Southern Tourism Regions of the Island of Mindanao from the Perspective of Tourism Geography

Araştırma Makalesi / Research Article

Elnur ALİYEV

**Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarının Uygulanmasında Merkezi Yönetimin Rolü:
Azerbaycan Örneği /**

294 - 306

The Role of Central Government in the Implementation of Sustainable Development Policies: The Case of Azerbaijan

Araştırma Makalesi / Research Article

Hüsamettin İNAÇ, Aymene HADJI

**Turkish Foreign Policy in the Middle East During the Rule of the Justice and
Development Party: Interaction of Interests and Future Challenges /**

307 - 319

Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı Döneminde Ortadoğu'da Türk Dış Politikası: Çıkar Etkileşimi ve Gelecekteki Zorluklar

Araştırma Makalesi / Research Article

Mesut DOĞAN, Özlem SERTKAYA DOĞAN

Türkiye'nin Jeopolitiği /

320 - 339

Turkey's Geopolitics

Araştırma Makalesi / Research Article

Murat ŞENGÖZ

Regarding the Current National Security Challenges /

340 - 351

Mevcut Ulusal Güvenlik Sınamaları Üzerine

Araştırma Makalesi / Research Article

Erkan KUVETLİ, Yahya KADIOĞLU

Yerel Halkın Korunan Alanlara Yönelik Algısı Üzerine Bir Değerlendirme: Samsun Örneği /

352 - 364

An Evaluation of Local People's Perception of Protected Areas: Sample of Samsun

Araştırma Makalesi / Research Article

Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL, Selcan COŞKUN

Effects of Innovation Strategies in the Aviation Industry /

365 - 380

Havacılık Sektöründe İnovasyon Stratejilerinin Etkileri

Araştırma Makalesi / Research Article

Mehmet Emin YAKUT, Mehmet Akif CEYLAN

Bingöl İlinin İdari Coğrafyası /

381 - 405

Administrative Geography of Bingol Province

Araştırma Makalesi / Research Article

Kemal TEMEL, Dilek DÖNMEZ POLAT, Bekir ABACI

Şehir Yönetiminde Stratejik Paydaş Bakış Açısının İncelenmesi: Gelibolu Örneği /

406 - 417

Examining the Strategic Stakeholder Perspective in City Management: The Example of Gelibolu

Araştırma Makalesi / Research Article

Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR

Ahilik Teşkilatı ve Kariyer Çapalarının Kesişen Noktaları /

418 - 429

The Intersecting Points of the Akhism and Career Anchors

Araştırma Makalesi / Research Article

Tarık AK

Afetlere Müdahalede Jandarmanın Katkısı: 2020 Yılı Elazığ-Sivrice Depremi Örneği /

430 - 447

The Contribution of the Gendarmerie in Disaster Response: The Case of the Elazığ-Sivrice Earthquake

Araştırma Makalesi / Research Article

Hale Nur GÜLER

Özel Hastanelerde Şikâyet Yönetiminin Değerlendirilmesi /

Evaluation of Complaint Management in Private Hospitals

Araştırma Makalesi / Research Article

448 - 457

Yasemin GEDİK

Sporda Tuzak Pazarlama: Kavramsal Bir Çerçeve /

Ambush Marketing in Sports: A Conceptual Framework

Araştırma Makalesi / Research Article

458 - 468

Umut Turgut YILDIRIM

Çin Halk Cumhuriyeti ve Küba Cumhuriyeti'nin Karşılaştırılması: Değişen Düzendeki Anayasal Siyasal Sistem ve Ekonomi /

Comparison of the People's Republic of China and The Republic of Cuba: Constitutional Systems and Changes in the New Order

Araştırma Makalesi / Research Article

469 - 482

Economic Results of The Karabakh War: Plundering in The Territories of Azerbaijan During The Occupation Period

Karabağ Savaşının Ekonomik Sonuçları: İşgal Döneminde Azerbaycan Bölgelerinde Yağma

Aynur NESIROVA

Assoc. Prof. Dr., Baku State University, Faculty of Journalism,
Department of Multimedia and Electronic Communication,
aynur.bsu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2463-8813>

Makale Başvuru Tarihi: 28.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 17.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun nedenleri arasında siyasi sebepler kadar ekonomik çıkarlar da önemli yer tutmaktadır. 1991'den 2020'ye kadar Ermenistan'ın Azerbaycan'a verdiği ekonomik zarar "Karabağ savaşının ekonomik sonuçları - işgal sırasında Azerbaycan topraklarında yağmalama" isimli makalede incelenmiştir. Makalede, resmî Erivan ve sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin yöneticileri tarafından Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarındaki enerji, maden ve tarım kaynaklarının yağmalanması gerçeği belgeleri ile birlikte yer almıştır. Aynı zamanda 29 yıllık işgal zamanı Ermenistan devletine bağlı ülke dışında faaliyette bulunan şirketler Dağlık Karabağ'daki topraklarda sömürgecilik yaparak yüksek meblalarda haksız kazanç elde etmiştir. Ermenistan'ın Karabağ'daki sömürgecilik faaliyetleri bununla da sınırlanmamış, aynı zamanda demografik değişikliklere başvurarak Azerbaycan hava sahasını yasa dışı olarak kullanmıştır. Azerbaycan kaynaklarının yabancı işletme sahiplerine devredilmesi sonucunda Rusya, ABD, Hindistan, İsveç, Lübnan, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelere Karabağ'daki şirketlerini konumlandırmaları için koşullar sağlanmıştır. Bununla ilgili işgal sırasında ve sonrasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev defalarca ilgili makamlara, ilgili uluslararası merciler ve mekanizmalar dahilinde hukuki bir değerlendirme yapılması için çağrıda bulunarak, işgal altındaki Azerbaycan topraklarının yağma ve yasa dışı kullanımına dikkat çekmiştir. Makalenin amacı, yukarıda bahsedilen gerçekleri dünya kamuoyuna aktarmak ve bilim insanlarına Ermenistan'ın işlediği sıragelen ve bitmek bilmeyen suçların hukuki değerlendirmesini yapabilmeleri için bir kaynakça oluşturmaktır. Çalışma sonucunda işgal sürecinde Karabağ'da iş yapan Ermenistan ile müttefik firmalar bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Karabağ Savaşı,
Azerbaycan İşgali,
Ekonomik Yağma,
Azerbaycan,
Ermenistan,

ABSTRACT

Among the causes of the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict, economic interests are as important as political motives. The economic damage caused by Armenia to Azerbaijan from 1991 to 2020 is examined in the article "The economic consequences of the Karabakh war - plundering of Azerbaijani lands during the occupation". The article covers the fact of looting of energy, mining and agriculture resources in the occupied territories of Azerbaijan by the administrators of the official Yerevan and the fictional Nagorno-Karabakh Republic. At the same time, during the 29-year occupation period, companies affiliated to the Armenian state operating outside the country have gained unfair profits in high amounts by colonizing the lands in Nagorno-Karabakh. Colonial activities of Armenia in Karabakh were not limited to this, at the same time, they used Azerbaijan's airspace illegally by resorting to demographic changes. As a result of the transfer of Azerbaijani resources to foreign business owners, conditions were provided for countries such as Russia, USA, India, Sweden, Lebanon, England, Germany and France to position their companies in Karabakh. During and after the occupation period, President of Azerbaijan İlham Aliyev repeatedly called the relevant authorities for a legal assessment within the relevant international authorities and mechanisms, and grab attention to the plundering and illegal use of the occupied Azerbaijani lands. The aim of the article is to convey the above-mentioned facts to the world public opinion and to create a bibliography so that scholars can make a legal assessment of the regular and endless crimes committed by Armenia. As a result of the investigation, an attempt was made to bring together Armenia and allied companies which are doing business in Karabakh during the occupation process.

Keywords:

Karabakh War,
Invasion of Azerbaijan,
Economic Looting,
Azerbaijan,
Armenia,

1. INTRODUCTION

44 day - Patriotic War Azerbaijan's liberation of its lands from occupation has created serious economic problems for Armenia. As a result of the Second Karabakh War, Armenia did not lose only more than \$3.8 billion in military equipment. Armenia also faces serious challenges in energy, agriculture and finance. Thus, Yerevan has lost control over 30 out of 36 hydropower plants which arrange 53% of the energy needs of the occupied territories and 7% of the energy supply of Armenia. In addition, 90.000 hectares of arable land, which meets 25 percent of Armenia's local needs, have also been, liberated (Orkhan, 2021).

It is not accidental that we conclude Research entitled "*Economic consequences of the Karabakh war - looting in the territories of Azerbaijan during the occupation*" with the damage caused to Armenia by the Second Karabakh War. Our goal is to point out that during the occupation, Armenia's economy was formed at the expense of income from illegal activities established in the territories of Azerbaijan. It is a fact that even before the occupation, Karabakh ranked fourth among the economic regions of the former USSR in terms of the composition and level of development of industrial enterprises (Armenia-Azerbaijan Conflict, 2005).

During the First Karabakh War, Armenia occupied up to 20% of Azerbaijani lands in the 360 km area of the Azerbaijani border, and took control of the 198 km Azerbaijani-Iranian border from the settlement of Horadiz in the Fizuli region to Zangilan. 2 cities, 1 settlement, 53 villages where about 50.000 Azerbaijanis live were captured, 890 cities, villages and settlements were occupied by the Armenians. 150.000 houses, 7.000 public buildings, 693 secondary schools, 2,300 km of water pipelines, 1.500 km of power lines, 280.000 hectares of forest, 200.000 hectares of arable land, 464 historical monuments and museums were seized. In addition, all of Azerbaijan's mercury, obsidian and perlite reserves, 35-60% of construction and lining materials, 23.8% of the forest fund, 7.8% of water resources, etc. have been under the occupation for about 30 years. 2 reserves, 3 sanctuaries, 3 large reservoirs include here (An undeclared war against Azerbaijan, 2005:63).

The economic significance of Nagorno-Karabakh for newly independent Azerbaijan was great in terms of natural resources, infrastructure and geograph. If we express the view of the period in figures, only 14.3 percent of agricultural grain, 31.5 percent of grapes, 14.5 percent of meat, 17.1 percent of milk, 17.3 percent of wool, 15.1 percent of cattle, 15.1 percent of cattle and 19 percent of small cattle, 2 percent fell to those territories. Lachin, Aghdam and Fizuli districts had high rates in cattle breeding, and Lachin, Aghdam, Kalbajar, Fizuli and Jarbayil districts had high rates in small cattle breeding (Allahverdzizi, 2020). An analysis of the pre-occupation situation is needed to assess the potential for agricultural development in these areas.

International institutions such as the World Bank and the United Nations have a clear methodology for calculating the damage caused by Armenia to the occupied territories of Azerbaijan and demanding compensation for official Yerevan. Involvement of international experts to the damage assessment process will allow calculating the amount more accurately.

2. THE BEGINNING OF THE KARABAKH WAR AND HISTORY

A long time ago Tsarist Russia began to work increase the number of Armenians and ensure their dominance in some settlements of the historical lands inhabited by Azerbaijani Turks, including Baku, Yerevan, Zangazur, Karabakh. This policy was intended to prevent any future aspirations of the Azerbaijanis under colonization for independence in the future and to create an Armenian-Christian region by removing them from these territories. Armenians were rapidly arming themselves. In the early twentieth century, Armenians first began to commit terrorist acts in the historical lands of Azerbaijan, and in 1905 their terrorist organizations committed massacres in Baku, Yerevan, Zangazur, Karabakh and elsewhere (Nagy, 2009:11).

In 1984- 1985, the Armenians intensified their propaganda work, publishing articles and books on the alleged origins of the South Caucasus, holding scientific conferences, and trying to substantiate their claims to a number of territories. They even tried to celebrate the 70th anniversary of the so-called "*genocide*" in 1985. However, in order not to damage relations with Turkey, Moscow allowed the event to be held only in Armenia. When pro-Armenian Mikhail Gorbachev came to power in 1985 created ample opportunities for Armenian aggression. Speaking to journalists in Paris on November 16, 1987, Gorbachev's adviser, Armenian academician A. Aganbekyan, said: "*I would be glad if Nagorno-Karabakh was returned to Armenia. As an economist, I think they are more connected with Armenia than Azerbaijan. I have already made a proposal in this regard and I hope that this idea will be implemented*". This statement was the first official signal for the attack of Armenians

all over the world on Karabakh. Aganbekyan's statement was accepted by the Armenians as the official position of the Moscow leadership and opened their hands for a wide range of activities (Nagy, 2009:23).

2.1. The First Crimes of Armenians in Karabakh

Since the end of 1987, attacks and pressure on Azerbaijanis in Armenia have increased. In January 1988, Gafan and Mehri were expelled from their lands and forced to take refuge in Azerbaijan. In February, anti-Azerbaijani demonstrations took place in Yerevan. On February 10, 1988, the statement of the Azerbaijani government that the DKOV would not be allowed to join Armenia led Armenians to demonstrate in Khankendi (Mahmudov and Shukurov, 2007:87).

As a result of clashes between Armenians and police in Askeran on February 24, two Azerbaijanis were killed and 19 people were injured, leading to a bloody phase of tension between the two peoples. The political action in Yerevan demanding the integration of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region into Armenia, the expulsion of Azerbaijanis from Armenia and the killing of two Azerbaijanis in Askeran are seen as key factors in the outbreak of armed conflict. Similarly, on February 19, 1988, demonstrations were held in Baku against Armenian separatist activities (Dedeyev, 2014:114).

After the Asgaran events, 26 Armenians and 6 Azerbaijanis were killed in Sumgayit on February 28, 1988 with the support of USSR special services (Nuriyeva, 2015:296). The incident further increased the psychological tension between the two peoples. On September 18, Armenians attacked Khojaly, and on September 21 and October 18, Azerbaijani houses and cars were set on fire in Khankendi and then in Shusha.420 The demonstrations, which began on November 17, 1988 in Baku, lasted 18 days. The protests, which began with the demand for the defense of Nagorno-Karabakh, became an independent movement of the Azerbaijani people. While 33 Azerbaijani Turks were killed in the Armenian cities of Stepanavan, Stipak and Gukark on November 27-28, 220,000 Azerbaijani Turks were forcibly deported from Armenia on December 4, 1988. Thus, the actions of the Armenians to annex Karabakh to Armenia were accelerated (Cheltekligil, 2012:25).

Although Moscow, which was waiting at the beginning of the conflict, wanted to resolve the issue through dialogue between the leaders of Armenia and Azerbaijan, the events got out of control and the harsh reaction of both peoples revealed the fact that the problem could not be resolved at the government level. The Local Committee of Nagorno-Karabakh decided to secede from Azerbaijan on July 12, 1989, but the Supreme Soviet of Azerbaijan declared this decision invalid. Based on Article 78 of the Soviet Constitution, Moscow stated that "*without the permission of the Soviet Republic, its borders cannot exist*" and that the problem would be resolved only within the territorial integrity of Azerbaijan (Gamsiz, 1994:35).

However, as the conflict escalated, Moscow chose to intervene directly, taking Nagorno-Karabakh from Azerbaijan without consulting the Azerbaijani side to prevent the escalation of the conflict, giving the region a special status related to Moscow and appointing Arkadivoslsky as head of the region. Then, with the help of the Soviet Army, the Armenians expelled 14,000 Azerbaijanis from Khankendi. When sharp protests against all this began in Azerbaijan, in November 1989, the special form of government in Karabakh was abolished and the region was returned to Azerbaijani control with the establishment of a military regime. On December 1, 1989, the Supreme Soviet of the Armenian SSR decided to illegally annex the Nagorno-Karabakh Republic to Armenia. Even further, when Armenia declared its independence on August 23, 1991, it showed the Nagorno-Karabakh Republic within its borders and once again ignored international law (Kasim, 2009:158).

The failure of the USSR leadership to react to Armenia's December 1 decision led to the intensification of nationwide demonstrations in Azerbaijan and the country's transformation into an independence movement. The Supreme Soviet of the Soviet Union declared a state of emergency in Baku on January 19, 1990 to prevent a popular uprising, and on the night of January 19-20, Soviet troops committed the "*January 20*" massacre in Baku, which killed 132 people. As a result, the country's relations with the Soviet Union were completely severed and Azerbaijan chose the path of national independence (Memmedov and Memmedov, 2010:241).

After the events of January 20, Ayaz Mutallibov, who cooperated with Moscow and supported Gorbachev's new Union Plan, came to power in Azerbaijan. Then, in April 1991, the Soviet Army launched Operation Ring to disarm the Armenian gangs in Karabakh. The operation, which was a turning point in Karabakh, later turned the problem into a war. Thomas de Waal described these operations as follows: "*Although the mobilization of Soviet troops and police units against Armenians in Karabakh was in the short term in favor of the Azerbaijani government, Azerbaijan, which was late in establishing its security forces, faced a long-term disaster*" (De Vaal, 2003:114).

Mutallibov's political efforts culminated in a coup in Moscow in August 1991, which resulted in Azerbaijan's independence. As a result, with the independence of the parties to the conflict, the Nagorno-Karabakh problem has entered a new phase: War.

2.2. New Phase of Karabakh Conflict: War

The armed attacks of Armenian separatist forces on Turkish settlements in Khankendi, the capital of Nagorno-Karabakh, and the subsequent deployment of the Armenian army to support the separatists, turned the conflict in Karabakh into a war.

The desire of the Armenians to annex Nagorno-Karabakh to Armenia was exacerbated by the collapse of the Soviet Union. Therefore, in September 1991, Armenian separatists in the region declared the "*Nagorno-Karabakh Republic*". Azerbaijan, which declared its independence on October 18, 1991, abolished the autonomy status of Nagorno-Karabakh on November 26 in order to prevent Armenian separatist activities. On December 10, 1991, the Armenians of Nagorno-Karabakh held an independence referendum in which only Armenians participated, and on January 6, 1992, they published the declaration of independence of the monoethnic "*Nagorno-Karabakh Republic*". Thus, the Armenians started an undeclared war against Azerbaijan. On January 15, 1992, the villages of Karkijahan, Malibeyli, Gushchular and Garadagli were occupied on February 10, 1992, and Khojaly and Shusha were besieged (Zurcher, 2007:157-169).

Armenians began preparations for the Khojaly massacre to avenge the events of 1989 in Sumgayit. On the night of February 25-26, 1992, with the help of the 366th Russian Regiment, Armenian armed forces attacked Khojaly, the only airport in the region with a population of 7,000, and committed a brutal massacre in the city. 613 civilians, including 63 children and 106 women, were killed, 487 were injured and 1,275 were taken hostage by Armenians. With the occupation of Khojaly, the road connecting Hankent and Askeran provinces was captured and all regions of Nagorno-Karabakh except Shusha came under Armenian control (Abdullayev, 1998:245).

By committing genocide, the Armenians aimed to change the fate of the war in their favor and to flee from these lands by intimidating the Turks. The defeats in Karabakh and the Khojaly massacre had a profound effect on society, and on March 6, 1992, Mutallibov resigned. On the other hand, on May 8, Armenian troops occupied Shusha, a very important strategic position for control of the region. With the occupation of Shusha, control of almost all of Nagorno-Karabakh passed into the hands of the Armenians. Then, on May 17, Lachin, which served as a bridge between Armenia and Nagorno-Karabakh, was occupied (Cefersoy, 2001:41).

By occupying Lachin, the Armenian army and separatist Armenian forces took the war beyond the borders of Nagorno-Karabakh. Thus, it was understood that Armenia's main goal during the war was to "*defend*" Nagorno-Karabakh and "*determine its own destiny*" and to dream of a "*Greater Armenia*".

As the occupation continued, Congress passed Amendment 907 to the US Freedom Assistance Act, which provided for assistance to the CIS countries, thus suspending much-needed assistance to Azerbaijan. The reason was that a strong Armenian lobby had persuaded US congressmen and senators that Azerbaijan was an occupying power and was blocking Armenia (De Waal, 2008:269).

The Popular Front-Musavat Union, which came to power in the summer of 1992, under the leadership of Elchibey, tried to unite the military and volunteer units operating in Azerbaijan in a single center, and in a short time successful military operations were carried out in Karabakh. However, successful operations could not continue as a result of political disputes between their military leaders. In addition, the pro-Turkish and pro-Western policy of the Elchibey administration, its disapproval of the Tashkent agreement signed in 1991, and its unwillingness to join the CIS led Russia to increase its military and political support for Armenia. As a result, on April 2, 1993, the Armenians occupied the Kalbajar region. After leaving Elchibey's post, on June 15, 1993, Heydar Aliyev returned to Baku and came to power. Armenians, who have been carrying out new occupation attacks in Azerbaijan since the summer of 1993 amid political instability, occupied Aghdam on July 23, Fizuli and Jabrayil on August 23-26, Gubadli on August 31, and Zangilan on October 29 (Dedeyev, 2014:165).

After the victory of Heydar Aliyev in the presidential elections in Azerbaijan in October 1993, the strategic point of Fizuli region, Horadiz settlement and its 22 villages were withdrawn from the Armenian occupation. On the other hand, Heydar Aliyev strengthened relations with international organizations to convey Armenia's policy of aggression to the world community (Mammadova, 2009:3).

As a result of the Karabakh war, Armenians occupied about a thousand settlements in and around Nagorno-Karabakh, and one million Azerbaijanis fled their lands. While 20,000 people were killed during the war, more than 50,000 were injured (Mesimli, 2007:6).

2.3. A New Stage Beginning with The Conclusion of The Peace Contract

The 1988-1994 conflict and the Nagorno-Karabakh war ended with a Russian-brokered ceasefire agreement, the Bishkek Protocol. The Bishkek Protocol was signed on May 4-5, 1994 as a result of a meeting between the Commonwealth of Independent States, the Kyrgyz Parliament, the Russian Federal Assembly and the Ministry of Foreign Affairs in Bishkek, Kyrgyzstan. In accordance with the protocol, on May 12, 1994, military operations on the front were suspended, thus creating a relative peace in the region (Demirtepe, 2011:7).

As a result of the war, 4,400 square kilometers of the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan and 7 regions of 12,000 square kilometers, which are connected to it and make up 13 percent of Azerbaijan's territory, were occupied. Thus, the war, which began as an attempt to determine the right of the 120,000 Armenians of Nagorno-Karabakh to "*self-determination*", caused more than 1 million Azerbaijani citizens to flee their lands (Cheterian, 2008:97-142).

As a result of the occupation, Armenians destroyed and burned about 900 settlements, 22 museums and 4 art collections, 9 historical palaces, 40,000 unique museum exhibits, 44 temples and 9 mosques. In addition, 4.7 million books and valuable historical manuscripts were destroyed in 927 libraries. In addition, the ethnic cleansing of Azerbaijani Turks, who make up 25% of the population in Nagorno-Karabakh and 100% in other occupied territories, the settlement of Armenians in the region during conflicts, Article 43 of the 1907 Hague Agreement and the 1949 dated IV. It contradicts Article 49 of the Geneva Convention. At the same time, the transfer of historical artifacts obtained as a result of illegal archeological excavations in the region to Armenia is a clear violation of the 1954 Hague Convention and the 1970 UNESCO Convention. Illegal use of the region's technical infrastructure and natural resources was also noted in the ECHR's 2015 decision on the subject (Ahmedov, 1998:75).

In addition, the Armenian armed forces seized 280,000 hectares of forest, 2 national parks and 4 national reserves, which make up 25 percent of Azerbaijan's forest area. According to the United Nations Development Program, the material and economic losses to Azerbaijan as a result of the Armenian occupation are \$53.5 billion. On the other hand, despite the end of the war, Armenia carried out 373 terrorist acts after the war, killing 1,200 people and injuring 1,705 in Azerbaijan (Hajiyev, 2005:157).

3. FOREIGN COMPANIES OPERATING ILLEGALLY IN KARABAKH

Shortly after the conflict and the occupation process, along with foreign support, Armenia began to study the potential of Azerbaijani lands, organize its economic mapping and pursue an illegal investment policy. Russia's "*Secret Company*" magazine has conducted a study on the increase in agricultural production in Karabakh over the years. It turned out that the total cost of agricultural officials during the occupation was \$120 million. Only German and Czech companies have invested \$200 million in this direction. Prepared products were exported via Iran or Russia under the name of "*made in Artsakh*" (Viktor, 2015).

During the occupation, economic processes were not officially conducted under the name of Armenia, but under the name of the fictional regime. The fictional Nagorno-Karabakh Republic has escalated the conflict through the use of resources and immigration. Thus, the international legal acts adopted by the Geneva Convention have been violated by demographic changes. The policy of resettlement from Syria and Lebanon, as well as another reason for the resettlement of Armenians in Karabakh, especially Khankendi, under the guise of local residents, is aimed at creating cheap labor for international companies. Resettlement of Armenians from Syria and Lebanon to Karabakh? Especially to Khankendi under the name of local residents calculated to create a cheap workforce for international companies.

Armenia attracted international companies to the occupied territories of Azerbaijan in order to plunder natural resources under the guise of a fictional regime and to involve foreign companies politically in the Karabakh issue. Photos taken by Azercosmos show the looting process of natural resources in Karabakh (Ministry of Foreign AFFA irs) However, the activities of European and US companies in similar controversial geographies are considered unacceptable.

Armenia has developed a plan of special offers for foreign companies in the occupied territories of Azerbaijan through violating international law with the help of the separatist regime. Although this is considered favorable for operations in rich lands, these corporations also have a allotment in the damage to Azerbaijan. During the occupation, telecommunications and communications in Karabakh were established mainly by French companies. This is assessed as the strength of the field and lobby run by Armenian businessmen. According to the “*Who else profits 2017*” report, “*Orange*” which is the 4th largest company in Europe, opened an official branch in Armenia in 2017 (Narcokarabakh, 2020).

However, the company's connection to Armenia and the occupied Azerbaijani lands dates back to about 2007. After the sale of the official subsidiary to Ucom, the French company collected millions of donations for Karabakh and transferred them to the budget of the regime. This is also included in the budget documents of the regime created by Armenia under the name of Artsakh. “*Orange*”’s activity in Karabakh is connected with the agreement with “*Karabakh Telecom*”. Under the terms of the agreement, the company undertook illegal roaming in the occupied territories of Azerbaijan. In addition, the French company has set special discount packages for travelers to Karabakh and the military there. The telecommunications company, which employs about 100,000 people worldwide, has made voluntary transfers to the AI Armanian Foundation directly and through “*Phonethon*”. Donations were spent on the construction of new settlements in Karabakh (Source Panorama, 2020).

“*Auribus AG*”, one of the largest shareholders in the looting of Karabakh, is the largest copper producer in Europe. With a turnover of 15 billion, “*Auribus*” is considered the largest taxpayer of the so-called regime. Business in Belgium and Germany in Karabakh has lasted for more than 10 years. The company also attracted 1.200 employees from Karabakh (Shahid, 2019).

The looting of the occupied territories and the sale of their wealth abroad brought Armenia more money. An example is the sale of 1 billion dollar worth of historical items and carpets by “*Karabakh Carpet*”, founded by Seva Khachaturian in recent years (Joseph et al., 2007).

Russia ranks second in terms of the turnover of companies operating illegally in Azerbaijan during the occupation. Over the years, Russian companies have been actively involved in infrastructure projects. According to the research of the “*Secret Company*” magazine, Russia built the road and airport in Karabakh (Secretmag, 2020).

The armament of the separatist regime was carried out through Russia's military base in Armenia (Elya, 2020). Victor Feshenko, the special correspondent of the Russian magazine “*Secret Company*”, clarified many secret points in special reports from Karabakh (Feshenko, 2015). According to the magazine, Armenia rebuilt Khojaly airport in 2012 to transport Karabakh's natural resources. However, since Armenian-occupied Karabakh is an integral part of Azerbaijan, heavy cargo planes could not land at Khojaly airport without permission from Baku. Only Azerbaijan has a civil aviation license in these areas. Most of the equipment used for this was imported from Russia and France.

Although the Russian Radar Metrology Institute, which works in Azerbaijan, Belarus, Kazakhstan and Ukraine, tries to hide its activities in Karabakh, the company's installation of a new support system is a separate article on the website of the so-called ARSATS (<https://artsakhpress.am/eng/news/>).

During the occupation, the Islamic Republic of Iran did its best to plunder the material and cultural wealth of Azerbaijan in Karabakh and to continue the Armenian occupation. Iran's business in Karabakh includes not only the activities of companies and banks, but also the joint exploitation of arable and pasture lands in the border area. The activities of about 80 Iranian companies in the occupied territories of Azerbaijan have been confirmed by facts (Qafqazinfo, 2021).

Hrachya Hovhannisyan, an Armenian citizen who was the head of the Yerevan branch of the “*Mellat Bank of Iran*” disseminated the names of these companies in protest of the bank's dismissal and suing him. The restoration of the Upper Govharaga Mosque in Shusha by Iran as a Persian monument is one of the proofs of this illegal and insidious cooperation. The mosque was restored in 2014 by the Iranian company “*Part Saman Cahan*”. The fact that the head of the company, Said Nahavandi, studied architecture in Armenia is one of the notable details here. The restoration of the mosque was initiated by the Foundation for the Revival of Iran's Oriental Historical Heritage, and then opened with the participation of representatives of the foundation.

Along with Iranian companies, Iranian banks have also been operating in the occupied territories of Azerbaijan. Even the fact of large-scale money transfers from Iranian banks in Karabakh to Armenia in 2018 was included in the report released by the World Bank in 2019. As Karabakh is recognized as the territory of Azerbaijan in international law, the World Bank said in a report that it was "*money transferred from Azerbaijan to Armenia*". In addition, "IRAM" built the "KRAMS-4" automated air station at Khojaly airport. The airport does not have any code in the official "IATA" list due to the fact that Azerbaijan is located within its internationally recognized borders and the so-called regime is not recognized by the countries. Armenia secretly carries out drug trafficking and other criminal activities through Iran and Syria by helicopters from this airport. The fact that the airport is operated by helicopters was published in the press with the transportation of certain products from Iran and Syria. The airport and the Russian company that built it were also condemned by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in 2011 and a declaration was adopted.

Special emphasis should be placed on the activities of Armenians living abroad and lobbying businesses that support them to operate in Azerbaijan. This is even clearer in the case of the Swedish company Frank Muller Group. Vartan Sirmakes who was born in 1956 to an Armenian jeweler family, has invested almost all of his business in Nagorno-Karabakh. Elton John, 50 cents, deceived his partner Frank Muller, who created a watch brand used by people like Demi Moore, Jose Morino, and recruited him to work in Karabakh. As a result, Frank Muller sued Sirmakes, but Sirmakes was acquitted in court for being Frank's drug addict. Frank Muller is also wanted by Interpol for expanding his investment portfolio in Nagorno-Karabakh, which includes caviar and gold mining. As a result of the illegal operation of international law and economic policy, the number of hydropower plants in the territories of Azerbaijan increased during the occupation. It was financed by Armenian and British companies (Dowsett, 2021).

Over the past 14 years, "Trige 1", 3 "Syunik", "Madagiz" and various hydropower plants have been commissioned in the occupied territories of Azerbaijan. The largest of these stations is Sarsang station, built on the Tartar River. The investment in the station was made by the illegally operating "M-Energo" plant in Zangazur.

A large amount of electricity has been transferred to Armenia. During the occupation, Armenians created companies engaged in ore refining and gold mining on different dates. Companies with annual revenues of more than \$20 million are funded by Britain. Even official Baku, which closely monitors Grant Thornton's activities, warned Azerbaijan Grant Thornton International in 2017 that it is not allowed to operate in the occupied territories of the country. The plunder of Azerbaijan's natural resources by Armenians in the occupied territories should be in the focus of world attention (Samir, 2020).

The name of the "Max Wood Ltd." company which is registered in Armenia and founded by Armenian Mger Bagratyan and Spanish Enrique Viver Kamin is mentioned between companies that are implemented illegal felling of trees in the occupied territories (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 2016:84,107).

In 2000, Kamin conducted an operation to dry firewood in the village of Kokhbb in the Tavush region of Armenia. For this reason, the felling of valuable tree species has caused serious damage to the environment in the region. Kamin which has unpaid debts to the Forest Development Service has successfully relocated his business to the occupied territories of Azerbaijan. Harutyun Pambukyan, deputy of the Armenian Parliament, confirmed the fact of sending wooden parts for hunting rifles which made from walnut root to the abroad. Harutyun Pambukyan from the ruling Republican Party announced that "Max Wood Ltd." company was conducting unprecedented deals with several well-known European companies such as Beretta and Browning with the direct support of him and his friends. (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 2016:84,107).

4. CONCLUSION

There are more than 160 different precious metal deposits, 5 gold deposits, 7 mercury, 2 copper deposits, as well as 1 lead and zinc deposit, 1 coal deposit, 6 alabaster, 4 vermiculite, 1 raw material for soda production, 12 colored and decorative stone deposits, 21 facing stone deposits, etc in the occupied territories of Azerbaijan. These fields which have great importance for the economic potential of Azerbaijan, have been looted and exported for about 30 years. During the occupation, Azerbaijan was deprived of the opportunity to use the rich mineral resources of Karabakh.

During the occupation, the exploitation of natural resources in Karabakh, along with economic damage, also created serious environmental risks. Thus, the mining industry leads to the creation of highly polluted waste pools that require special cleaning. According to the report which published in 2016, million tons of heavy metals and other hazardous substances were dumped in the ponds in Karabakh at that time.

After the glorious victory of Azerbaijan in the 44-day Patriotic War from September 27 to November 10, 2020 and the restoration of the Nagorno-Karabakh region and territorial integrity, the process of assessing the damage caused by Armenia to Azerbaijan in various spheres of life, including the environment, began. Azerbaijan has already stated that it will seek compensation through international courts from international companies that have set up illegal businesses in both Armenia and the previously occupied territories of Azerbaijan.

"It is an undeniable fact that the natural resources in these areas are being exploited illegally. We have the names of the companies. I must say that if these companies that illegally exploit our gold and other deposits do not pay compensation, they will be prosecuted," - President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev said this at a meeting on the results of last year was held on January 6, 2021 (Ilham 2020, 2021). President Ilham Aliyev reminded that the process of calculating the damage was continued and foreign experts were involved in this work.

The government of Azerbaijan has stated that every effort will make to punish the perpetrators and compensate the damage caused to our country (Karabakh.center, 2021). The processes of calculating the damage is still ongoing, foreign experts have been involved in this work.

According to the theory of "*war termination*", the duration and outcome of the war are closely linked with the desire to make concessions. This desire is also determined by the course of the war. Leaders can change their demands by assessing the factors that influence the other side's concessions - strength, determination and financial resources, and can reconsider the goals of the war due to the expectations of military outcome are justified on the battlefield. In the Second Karabakh War, Azerbaijan achieved all the goals by forcing the Armenian leadership to sign a capitulation agreement.

Armenia needs many years and large amounts of financial resources to repair the damage caused by the war and build a sustainable economy. In the current situation, the only way for Armenia to achieve economic development is to abandon its aggressive policy against neighbors and join regional projects. In this way, Armenia can receive support from neighboring countries and become part of regional projects. This shows that the liberation of the occupied territories of Azerbaijan creates great opportunities for sustainable economic development and peace in the region.

REFERENCES

- ABDULLAYEV, Asger (1998), **Armenia's Political Violence against Azerbaijan**, Elm Publications, Baku.
- AHMEDOV, Elchin (1998), **Armenian Aggression against Azerbaijan and International Organizations**, Tuna Publisher, Baku.
- ALLAHVERDIZIZI, Fargana (2020), "*Agricultural Potential of the Territories Liberated from Occupation*", **The Ministry of Taxes of the Republic of Azerbaijan**, 14.12.2020, <https://vergiler.az/news/economy/11103.html> (Date of Access: 08.02.2022).
- BAGHIROV, Orkhan (2021), "*Economic Implications of Second Karabakh War for Armenia – OpEd*", **Eurasiareview Corporate Web Page**, <https://www.eurasiareview.com/18042021-economic-implications-of-second-karabakh-war-for-armenia-oped> (Date of Access: 08.02.2022).
- BELSKAYA, Elya (2020), "*Illegal Activities in Karabakh will be Held Accountable*", **Karabakh Center Corporate Web Page**, <https://story.karabakh.center/en/illegal-business-activities-in-karabakh-during-armenian-occupation> (Date of Access: 08.02.2022).
- CAFERSOY, Nazim (2001), **Azerbaijan Foreign Policy in the Elchibey Era**, ASAM Publications, Ankara.
- CHETERIAN, Vicken (2008), **War and Peace in The Caucasus**, Columbia University Press, New York.
- ÇELTEKLİGİL, Kudret (2012), "*Nagorno-Karabakh Problem in Azerbaijan-Armenia relations after 1990*", **Master Thesis**, Beykent University, Istanbul.

- DE VAAL, Thomas (2003), **Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War**, New York University Press, New York.
- DEDEYEV, Bilal, MAHMUDLU, Ceyhun ve SHAMKHAL, Abilov (2014), **Karabakh 99 in Question**, CSB Publisher, Baku.
- DEMİRTEPE, Mustafa Turgut (2011), **Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun**, USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi Yayını, Ankara, USAK Report No: 11-07, https://books.google.az/books?id=_ZHHAqAAQBAJ&lpg=PP1&pg=PT1#v=onepage&q&f=false (Date of Access: 08.02.2022).
- DOWSETT, James (2021), “*Revealed: the UK’s business links to Nagorno-Karabakh*”, **Opendemocracy.net Corporate Web Page**, 17.06.2021, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/revealed-the-uks-business-links-to-nagorno-karabakh/> (Date of Access: 08.02.2022).
- FESHENKO, Victor (2015), “*Made in Artsakh: How Businessmen Raised the Unrecognized Republic from its Knees Why Karabakh is Growing Faster than All Post-Soviet States*”, **Secretmag Corporate Web Page**, https://secretmag.ru/cases/stories/artsakh-epic.htm?fbclid=IwAR1E7a51x9kmHKDfo-jZTM7wfXlpbr_sMC8wiFhSTQMc4qdWYYoeaEuyTVQ (Date of Access: 08.02.2022).
- GAMSIZ, Yüksel (1994), **Azeris in Turkish History**, Harp Academy Publications, Istanbul.
- HACIYEV, Niyaz (2005), **Documents from the History of Nagorno-Karabakh**, Youth Publisher, Baku.
- KARABAKH CENTER (2021), “*Illegal Economic Activity in Karabakh*”, **Karabakh Center Corporate Web Page**, <https://story.karabakh.center/ru/nezakonnaya-ekonomicheskaya-deyatelnost-v-karabakhe> (Date of Access: 08.02.2022).
- KASIM, Kamer (2009), **Post-Cold War Caucasus**, Usak Publications, Istanbul.
- MAHMUDOV, Yagub and SHUKUROV, Karim (2007), **Karabakh: Real History, Facts, Documents**, Education Publishing House, Baku.
- MAMMADOVA, Havva (2009), **Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh Conflict in the Foreign Policy of the Republic of Azerbaijan**, Elm Publisher, Baku.
- MEMMEDOV, Isaq and MEMMEDOV, Chingiz (2010), **History of Azerbaijan**, Baku Publishing House, Baku.
- MESIMLI, Ali (2007), “*Economic Consequences of the Occupation of Karabakh*”, **Karabakh Religion, Today and Tomorrow: 6th Scientific-Practical Conference Proceedings**, Law Publisher, Baku.
- NARCOKARABAKH (2019), “*About Orange*”, **Narcokarabakh Corporate Web Page**, <https://narcokarabakh.net/en/companies/orange> (Date of Access: 08.02.2022).
- PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2010), “*President Ilham Aliyev Chaired a Meeting in a Video Format on the Results of 2020*”, **The Republic of Azerbaijan Corporate Web Page**, 06.01.2021, <https://president.az/en/articles/view/49933> (Date of Access: 08.02.2022).
- QAFQAZINFO (2021), “*Iranian Companies Operating in Karabakh During the Occupation*”, **Qafqazinfo.az Corporate Web Page**, 11.10.2021, <https://qafqazinfo.az/news/detail/isgal-zamani-qarabagda-fealiyyet-gosteren-iran-sirketleri-siyahi-339172> (Date of Access: 08.02.2022).
- QURBANOV, Samir (2020), “*News - The Plunder of Azerbaijan's Natural Resources by Armenians in the Occupied Territories Should be in the Focus of World Attention*”, **Ministry of Ecology and Natural Resources of The Republic of Azerbaijan Corporate Web Page**, <http://eco.gov.az/az/nazirlik/xeber?newsID=11228> (Date of Access: 08.02.2022).
- QURESHI, Shahid (2019), “*Azerbaijani Gold’s Day Light Robbery by Armenia in Occupied Territories*”, **The London Post Corporate Web Page**, <https://thelondonpost.net/azerbaijani-golds-day-light-robbery-armenia-occupied-territories/> (Date of Access: 08.02.2022).
- SECRETMAG (2015), “*Artsakh Ta Made: How Businessmen Lifted the Unrecognized Republic from its Knees*”, **Secretmag.ru Corporate Web Page**, 15.10.2015, https://secretmag.ru/cases/stories/artsakh-epic.htm?fbclid=IwAR2ys4rBP7beyFKu4rfJ_2qIQIsTS3gNLntbyogJd8XBK1SQKLUykEIE9bg (Date of Access: 08.02.2022).

SOURCE PANORAMA (2020), “*More than €2.1 Million Raised Through Phonethon Initiated by Armenia Fund's French Affiliate*”, **Panorama Corporate Web Page**, <https://www.panorama.am/en/news/2020/11/23/Phonethon-Armenia-Fund/2406937> (Date of Access: 08.02.2022).

THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2016), **Illegal Economic and Other Activities in the Occupied Territories of Azerbaijan**, Report by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, Baku.

THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2005), **Armenian-Azerbaijani Conflict: Collection of Full-Text Electronic Materials**, Presidential Library of the Office of the President of the Republic of Azerbaijan, Baku, <https://files.preslib.az/site/karabakh/gl1.pdf> (Date of Access: 08.02.2022).

TOPPING, Joseph J, DENNISTON, Katherine J. and CARET, Robert L. (2007), “*General Organic and Biochemistry*”, **Slobomir P Univerzitet Corporate Web Page**, <https://spu.ba/General-Organic-and-Biochemistry-by-Joseph-J-Topping-Katherine-J-Denniston-and-Robert-L-Caret-2007-Other-Hardcover-2071725.html> (Date of Access: 08.02.2022).

ZURCHER, Christoph (2007), **The Post-Soviet Wars**, New York University Press, New York.

<https://demokrat.az/az/news/7040/qarabagi-talayan-xarici-sirketler-siyahi> (Date of Access: 08.02.2022).

<https://dq.mia.gov.az/upload/2.pdf> (Date of Access: 08.02.2022).

https://mfa.gov.az/files/shares/MFA%20Report%20on%20the%20occupied%20territories_March%202016.pdf (Date of Access: 08.02.2022).

<https://zerkalo.az/inostrannye-kompanii-zanimavshiesya-nezakonnoj-deyatelnostyu-v-karabahe-buduprivlecheny-k-otvetstvennosti/> (Date of Access: 08.02.2022).

Turizm Coğrafyası Perspektifinden Mindanao Adasının Güney Turizm Bölgeleri¹

The Southern Tourism Regions of the Island of Mindanao from the Perspective of Tourism Geography

Emin ATASOY

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, eatasoy@uludag.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6073-6461>

Makale Başvuru Tarihi: 23.07.2022

Makale Kabul Tarihi: 14.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Yerlan KABIYEV

Dr., Senior Lecturer of the Department of Geography, Tourism and Water Resources,
Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Kazakhstan, yerlanustaz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4600-6550>

Duman Toktaruli ALIASKAROV

Dr., Abai Kazakh National Pedagogical University,
Institute of Natural Sciences and Geography, dumanaliaskarov@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7628-1246>

Kulyash Duisenbaevna KAIMULDINOVA

Prof. Dr., Abai Kazakh National Pedagogical University,
Institute of Natural Sciences and Geography, kulash_kaymuldin@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-7352-5586>

Asset SERALIYEV

Doktorant, Head of Educational Programs in Geography,
Environment and Field of Activity, seraliev_81@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-6996-0830>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Filipinler Cumhuriyeti,
Mindanao Adası,
Coğrafya,
Turizm,

Mindanao, Filipinler'in ikinci en büyük ve kalabalık nüfuslu adasıdır. Görkemli şelaleleriyle, ürkütücü volkanlarıyla, ıssız tropikal plajlarıyla, yoğun yağmur ormanlarıyla ve benzersiz doğal koruma alanlarıyla dikkat çeken Mindanao, Türkiye'den gelen turistlerin en az ziyaret ettikleri ve en az bilgi sahibi oldukları Filipin adasıdır. Dünyanın en büyük ve en yoğun nüfuslu adalarından biri olan Mindanao, dört denize kıyısı olan Filipinlerin en güney büyük adasıdır. Dünyanın en kalabalık nüfuslu yedinci adası olan Mindanao, aynı zamanda da en çok Müslüman kökenli nüfus barındıran Filipinler adasıdır. Turistik rehber özelliklerini taşıyan bu bölgesel coğrafya çalışmasının öncelikli amacı, bu adayı ziyaret eden yatırımcılara, öğrencilere, bilim uzmanlarına, iş adamlarına ve turistlere detaylı coğrafi ve turizm bilgileri sunması ve her bir bölgenin bir yandan coğrafi ve turizm potansiyelini, diğer yandan da kültürel turistik mekânlarını ve doğal turizm çekiciliklerini tanıtmaktır. Çalışmada Davao, Zamboanga, General Santos, Cotabato, Mati City ve Pagadian yani toplam 6 bölgenin coğrafi özellikleri, turizm merkezleri ve turizm potansiyelleri irdelenmiştir. Mindanao adasının güney kesimlerinde yer alan bu turizm bölgelerinin irdelenmesiyle, çalışmada adanın sadece yarısının incelendiği anlaşılmaktadır. Türkiye'de yapılan bilimsel araştırmalar arasında, büyük bir tropikal adanın çok boyutlu turizm portresi farklı coğrafi bölgeleri kapsayacak şekilde detaylı irdelenmediği için Güney Mindanao olarak ele alınan bu çalışmanın, ülkemizde ilk kez kaleme alınan araştırma örneği olduğu söylenebilir. Mindanao adasının güney bölgelerinin coğrafi ve turizm potansiyeli ile ilgili Türkiye'de detaylı bir araştırma olmadığına göre, bu çalışma ile önemli bir bilgi boşluğunun doldurulması beklenmektedir.

1 Bu çalışma "2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı" kapsamında TÜBİTAK – BİDEB tarafından 2020 yılında kabul edilen "Siyasi, İktisadi ve Beşeri Coğrafya Perspektifinden Filipinler Cumhuriyeti ve Türkiye-Filipinler Etkileşimi" başlıklı araştırma programının bilimsel çıktılarından biridir.

ABSTRACT

Keywords:

Republic of
Philippines,

Mindanao Island,

Geography,

Tourism,

Mindanao is both the second largest and the second most populated island in the Republic of the Philippines. Mindanao that stands out with its majestic waterfalls, eerie volcanoes, deserted tropical beaches, dense rainforests and unique natural protection areas is a Philippine Island that is the least known and least visited by the Turkish tourists. Mindanao, which is one of the largest and most densely populated islands in the world, is the southernmost island of the Philippines, has a coast on four seas. As the seventh most populated island in the world, Mindanao, is also the island of the Philippines with the largest Muslim population. The primary purpose of this regional geography study, which has the characteristics of a tourist guide, is to provide detailed geographical and tourism information to investors, students, scientists, businessmen and the tourists visiting this island and reveal the geographical and tourism potential of each region on the one hand, and promote the cultural touristic places and natural touristic attractiveness on the other. In the present study; Davao, Zamboanga, General Santos, Cotabato, Mati City and Pagadian, namely the geographical features, tourism centers and tourism potentials of 6 regions, were investigated. Considering the fact that the tourism regions which are located in the southern parts of the island of Mindanao were studied, it is understood that only the half of the island was investigated. Since the multidimensional tourism portrait of a large tropical island has not been examined in detail covering different geographical regions, among the scientific studies carried out in Turkey, it is possible to say that this study which was carried out with the title "Southern Mindanao" is a research which was drawn up for the first time in our country. Since there is no detailed research in Turkey regarding the geographical and tourism potential of the southern regions of the island of Mindanao, it is expected that a significant void of information is filled via this study.

1. GİRİŞ

Asya Kıtası'nın en kalabalık Katolik nüfuslu ülkesi olan Filipinler, aynı zamanda sınırları içinde barındırdığı 7641 ada ile Dünyanın en çok adaya sahip devletlerden biridir. İtalya büyüklüğünde bir ülke olan Filipinler Cumhuriyeti'nin toplam alanı 298.170 km² olup, bunlardan 105.000 km²'yi Luzon Adası, 95.000 km²'yi Mindanao Adası ve 12.188 km²'yi de Palawan Adası oluşturmaktadır. Filipinler Cumhuriyeti 110 milyonu aşan nüfusuyla Dünya'nın en kalabalık nüfuslu 12. ülkesidir ve yüzölçümü bakımından da Dünya sıralamasında 71'inci en büyük ülke olarak yer almaktadır. Ülkenin kuzey-güney istikametindeki uzunluğu yaklaşık 1850 km olup, doğu-batı istikametindeki maksimum genişliği ise 1100 km'ye kadar ulaşmaktadır (Atasoy ve Atış, 2020:759-774).

Filipin takımadaları, dünyanın en büyük takımadalarını oluşturan Malay Takımadaları'nın bir parçasıdır ve kendi içinde 3 büyük adalar grubuna ayrılırlar. Filipinler Cumhuriyeti bayrağında yer alan üç yıldız aslında bu 3 adalar grubunu temsil etmektedir. Ülkenin kuzey bölgelerindeki adalar "Luzon Grubu Adalarında", orta kesimdeki adalar "Visayas Grubu Adalarında", ülkenin güney kesimlerindeki adalar da "Mindanao ve Sulu Takım Adaları" grubunda yer almaktadırlar (Atasoy, 2020:698). Her yıl binlerce Türk turist bu adalardan birini ziyaret etmesine rağmen bu tropikal adalarla ilgili ülkemizde yayınlanmış bilimsel eser sayısının yok denecek kadar az olması bu makalenin kaleme alınmasının başlıca nedenidir.

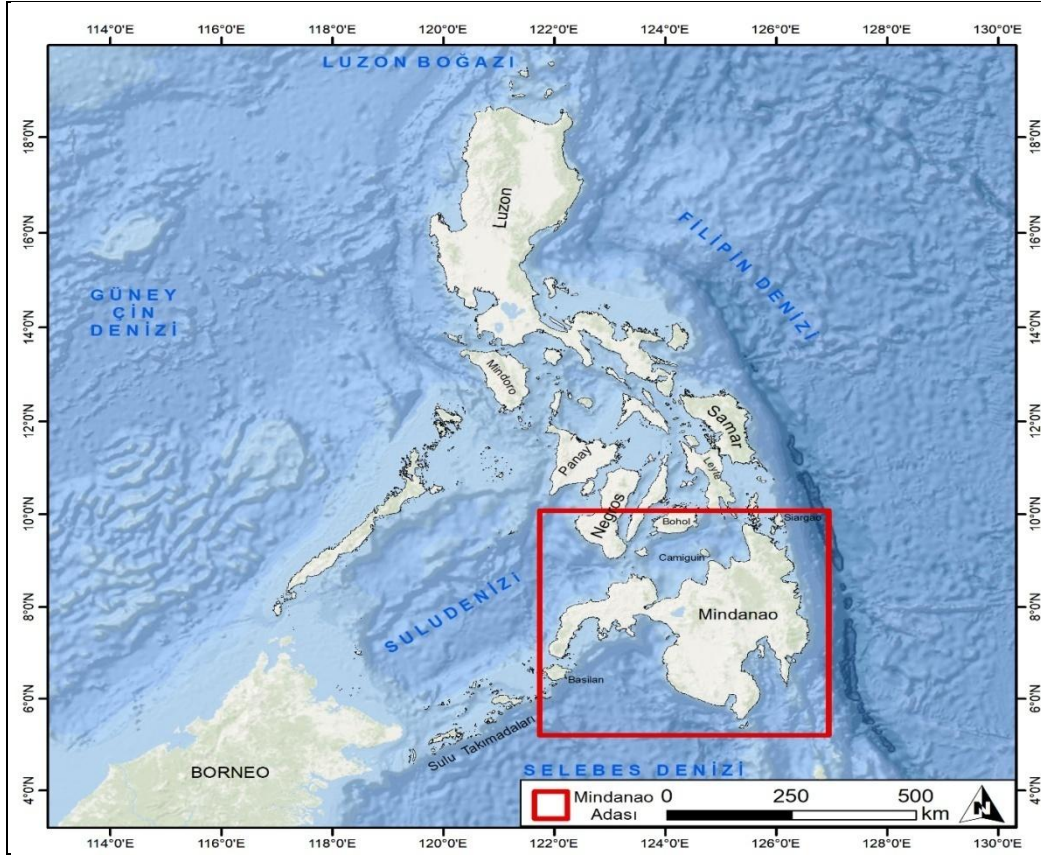
"Mindanao ve Sulu Takım Adaları" grubunda yer alan Mindanao bu adalar grubunun en büyük ve en kalabalık nüfuslu adasıdır. Mindanao, dağlık, volkanik kökenli, yoğun nüfuslu, az gelişmiş ve engebeli bir ada olarak tanımlanabilir. Filipinlerin en yüksek dağları, en büyük körfezleri ve yarımadaları, en yoğun tropikal ormanları, en görkemli şelaleleri, en yüksek platoları ve volkanları, en ilginç doğa koruma alanları ve en derin kanyon vadileri kuşkusuz Mindanao adasında yer alır. Adanın batı ucunda uzanan Zamboanga, Mindanao adasının en büyük yarımadasıdır; adanın güney kıyılarında yer alan Moro ve Davao adanın en büyük körfezleridir; Rio Grande de Mindanao adanın en uzun akarsuyudur; adanın kuzeybatısında yer alan Lanao, adanın en büyük gölüdür; Davao kenti yakınlarındaki Apo volkanı ise adanın en yüksek zirvesidir.

Tagal dilinde Magindanao "göller bölgesi" anlamını taşımaktadır ve Mindanao adının kökleri de bu kavramdan geldiği için bu tropikal ada "çok göller yöresi" veya "göller ülkesi" olarak da tanımlanabilir. Ada sınırları içinde çok sayıda göl havzası olması bunu kanıtlamaktadır. Dört farklı denize kıyısı olan Mindanao adasının kuzeybatısında Bohol, Negros, Panglao, Camiguin, Siquijor ve Sebu adaları; güneybatısında Basilan ve Sulu takımadaları; kuzeydoğusunda Leyte, Siargao, Nonoc, Hinatuan, Masapelid, Bucas Grande ve Dinagat adaları; güneyinde Sarangani, Miangas ve Pulao adaları yer alır. Adanın güneydoğusunda yer alan Sarangani boğazı Mindanao adasını Sarangani ve Balut adalarından ayırır (Chirikov vd., 2008).

Mindanao Adası, Filipin takımadalarının en güneyinde yer alan büyük ada olduğundan dolayı tayfun ve tropikal siklonlardan en az etkilenen Filipin adasıdır. Bugün adada 26 milyondan fazla insan yaşamaktadır ve küresel nüfus sıralamasında dünyanın en kalabalık nüfuslu yedinci adasıdır. Bir başka deyişle, gezegenimizde sadece

Java, Honşu, Büyük Britanya, Sumatra, Luzon ve Madagaskar adaları Mindanao adasından daha çok insan barındırmaktadırlar.

Harita 1. Mindanao Adası Lokasyon Haritası

Mindanao Adası nüfusunun yaklaşık %70'ini Hristiyanlar, %24'ünü Müslümanlar ve %6'sını da Hindular, Museviler, Sihler, Mormonlar, Budistler ve diğer inançlara mensup topluluklar oluşturmaktadırlar (Semenenko, 2021:170-188; Zolotuhin, 2009:71-85). Bilindiği gibi Filipinler Cumhuriyeti Asya kıtasının en kalabalık Katolik nüfuslu ülkesidir. Mindanao adasında da Katolikler en kalabalık Hristiyan mezhebini oluştursalar da daha az sayıda Protestan, Yedinci Gün Adventistleri, Filipinler'deki Birleşik İsa Kilisesi mensupları, Filipin Bağımsız Kilisesi mensupları, Metodist ve Baptist gibi diğer Hristiyan mezhebi taraftarlar da adada dinsel azınlık grupları olarak yaşamaktadırlar. Adadaki çok inançlı yapı yöresel mimariye, gelenek-göreneklere, kutlanan festivallere, kilise görünümüne ve halkın kültürel kimliklerine de derinden yansımıştır. Ayrıca unutulmaması gerekir ki ülkenin en kalabalık Müslüman kitleleri ve en büyük Müslüman nüfuslu kentleri Mindanao Adası'nda yer almaktadır.

Mindanao Adası, Filipinlerin en az araştırılmış ve en az uygarlaşmış adasıdır. Başkent Manila'da Mindanao "Vahşi Güney Ada" olarak adlandırılır, bunun ana nedeni de adanın dağlık iç kesimlerinde hala insan ayağı basmamış, keşfedilmemiş araziler olduğu gibi uygarlıktan uzak yerel ilkel kabilelerinin de yaşam sürmeleridir. Örneğin 1970-1975 döneminde adanın dağlık güney kesimlerinde mağaralarda ilkel şartlarda yaşayan ve "Tasaday Manube" adını taşıyan yeni bir ilkel topluluk keşfedilmiş ve bu haber tüm dünya mediasında büyük bir bilimsel yankı uyandırmıştır (<https://geosfera.org/aziya/>). Aslında Mindanao hem dil özellikleri ve etnik köken bakımından, hem de dinsel aidiyet ve kültürel kimlik çeşitliliği bakımından heterojen özellikler gösteren bir adadır. Fakat belki de adanın en büyük beşeri özelliklerinin başında Müslümanlarla Hristiyanların, Hindular ile Sihlerin, Maranao ve Bisaya toplulukları ile Çinli ve Malay diasporaların yan yana barış ve huzur içinde yaşamalarıdır. Bu nedenle 50'den fazla etnik topluluk barındıran Mindanao adası gelenek-göreneklerin, etnik kimliklerin ve azınlıkların iç içe geçtiği ırksal, dinsel ve kültürel bir kaleidoskop olarak görülebilir.

Bugün Mindanao nüfusunun %25,8'i kendilerini Cebuanos olarak tanımladıkları için adanın en kalabalık etnosunu oluşturmaktadırlar. Mindanao adasında yaşayan diğer büyük etnik topluluklar arasında Bisaya (%18,4), Hiligaynon/Ilonggo (%8,2), Maguindanaon (%5,5) ve Maranao (%5,4) yer almaktadır. Ada nüfusunun geri kalan %36,6 kısmını ise Surigaonon, Tausug, Kalagan, Mandayan, Chavacano, Iranuns, Badjao, Yakan, Zamboangueños, Bicolanos, Butuanons, Boholanos ve Warays gibi diğer etnik gruplar oluşturmaktadırlar (<https://psa.gov.ph/>). Endonezyalılar, Malezyalılar, İspanyollar, Tayvanlılar, Çinliler, Araplar, Koreliler,

Japonlar ve Hintliler gibi Filipinli olmayan göçmen topluluklar Mindanao adasının en kalabalık diasporalarını oluşturmaktadırlar.

Geniş yoksul yörelere sahip olması, diğer büyük adalarla kıyasla daha fakir ve daha az gelişmiş olması, daha az tropikal siklonlara maruz kalması, kalabalık Müslüman nüfuslu kentler barındırması ve Filipinlerin en güney ve en sıcak adası olması Mindanao'yu ülkenin diğer adalarından farklı kılan başlıca özelliklerdir. Mindanao adasının güney bölgelerini irdeleyen bu bölgesel coğrafya çalışmasının öncelikli amacı bu bölgeleri ziyaret eden yatırımcılara, öğrencilere, bilim uzmanlarına, iş adamlarına ve turistlere detaylı coğrafi ve turizm bilgileri sunmasıdır.

Çalışmada Davao, Zamboanga, General Santos, Cotabato, Mati City ve Pagadian yani toplam 6 bölgenin coğrafi özellikleri, turizm merkezleri ve başlıca turizm çekicilikleri açıklanmıştır. Böylece her bölgenin bir yandan demografik ve iktisadi özellikleri diğer yandan da kültürel turistik mekânları ve doğal turizm çekicilikleri tartışılmıştır. Mindanao adasının güney kesimlerinde yer alan bu turizm bölgelerinin irdelenmesiyle, adanın sadece bir bölümünün incelendiği anlaşılmaktadır. Türkiye'de yapılan bilimsel araştırmalar arasında, büyük bir tropikal adanın çok boyutlu turizm portresi farklı coğrafi bölgeleri kapsayacak şekilde detaylı irdelenmediği için Kuzey Mindanao ve Güney Mindanao olarak ele alınan bu çalışmaların, ülkemizde Filipinler coğrafyası ile ilgili ilk kez kaleme alınan araştırma örnekleri oldukları söylenebilir. Mindanao adasının güney bölgelerinin coğrafi ve turizm potansiyeli ile ilgili Türkiye'de detaylı bir araştırma olmadığına göre, bu çalışma ile önemli bir bilgi boşluğunun doldurulması beklenmektedir.

2. MINDANAO ADASININ GÜNEY TURİZM BÖLGELERİ

Aşağıdaki sayfalarda Mindanao adasının güney kesimlerinde yer alan 6 turizm bölgesi (Davao, Zamboanga, General Santos, Cotabato, Mati City ve Pagadian) detaylı bir şekilde ayrı ayrı incelenmiş ve her birinin doğal ve beşeri turizm çekicilikleri örnekler verilerek irdelenmiştir. Her bir turizm bölgesinin coğrafi konumu, demografik, coğrafi ve iktisadi özellikleri, turizm potansiyeli ve başlıca turizm merkezleri açıklanmıştır. Turizm coğrafyası odaklı bu çalışmada, Güney Mindanao'nun coğrafi ve turizm portresi resmedilmeye çalışılmıştır.

2.1. Davao Bölgesi

Bir coğrafi kavram olarak "Davao", Mindanao adasında yer alan bir göl, bir akarsu, bir şehir, bir liman, bir etnik topluluk ve bir körfezi adlandırmada kullanılır. Ama Davao kenti ve Davao körfezi Filipinler'de en çok bilinen coğrafi kavramlardır. Davao kapladığı alan bakımından Mindanao adasının en büyük kentidir, aynı zamanda adanın en kalabalık nüfuslu kenti olup 1,8 milyon nüfusa sahiptir. 1848 yılında İspanyol sömürgeciler tarafından kurulmuş olan Davao, Mindanao adasının güneydoğusunda, Samal Adası'nın batısında yer almakta ve 2444 km²lik yüzölçümüyle Filipinler Cumhuriyeti'nin en geniş yüzölçümüne sahip kentidir (Chirikov vd., 2008).

Mindanao Adası'nın en büyük sanayi, ticaret, ulaşım ve turizm merkezi olan Davao, Quezon City ve Manila'dan sonra ülkenin üçüncü en kalabalık nüfuslu kentidir. Davao del Sur eyaleti sınırları içinde yer alan Davao kenti, idari yapılanma olarak 182 barangay² ile 11 idari bölgeden oluşmaktadır. "*Filipinlerin Meyve Başkenti*" ve "*Filipinlerin Çikolata Başkenti*" olarak bilinen kent, "*Güneyin Kral Şehri*" olarak da adlandırılmaktadır. Filipinler Cumhuriyeti'nin ulusal kuşu olan ve dünyanın en büyük kartalı olarak kabul edilen Filipin kartalı, Davao yöresine özgü olduğundan dolayı Davao kenti "*Kartallar Memleketi*" olarak ta bilinir (<https://www.davaocity.gov.ph/>; <https://philippines.travel/destin...>; <https://cmci.dti.gov.ph/prov-p...>; <https://wikitravel.org/en/Davao>; <http://davao.da.gov.ph/index.php/ab...>; <https://www.sabaiasia.ru/Philippines/...>).

Davao körfezinin kuzeybatı kıyılarında yer alan kent, başkent Manila'nın 946 kilometre güneyinde yer almaktadır. Filipinler'in en yüksek zirvesi ve en yüksek yanardağı olan Apo Dağı (2954 m.), şehrin güneybatısında yer almakta ve kentin en önemli turizm merkezini oluşturmaktadır. Apo Dağ silsilesinin zengin

2 Barangay (Tagalogca: baranggay), geçmişte Filipinler'deki idari bölümdeki en küçük yönetim birimini ifade eden "*barrio*" (İspanyolca: barrio - "*çeyrek*") olarak da bilinen bir siyasi-idari terimdir. Filipinlerde her şehir, kasaba veya köy farklı sayıdaki barangaylardan oluşmaktadır. Kentsel ve kırsal yerleşmeler ile birlikte belediyeler de barangaylardan oluşmaktadırlar. Barangay kavramının Türkçe tam karşılığı olmasa da "mahalle" terimine en yakın kavram olduğu söylenebilir. 1 Mart 2021 itibarıyla Filipinler Cumhuriyeti sınırları içinde toplam 42.046 barangay yer almaktadır.

florasını ve faunasını korumak amacıyla “*Apo Dağı Milli Parkı*” kurulmuş ve Başkan Manuel L. Quezon tarafından park alanı 8 Mayıs 1936 tarihinde resmen açılmıştır. Davao ırmağı, Matina ırmağı, Agdao ırmağı, Talomo ırmağı ve Bago Aplaya ırmağı Davao kentinden geçen en büyük akarsuları oluşturmaktadırlar. Bu nedenle kent merkezi bu akarsuların okyanusa döküldükleri ağız kısımlarında yer almaktadır.

Davao kuşkusuz Filipinlerin en hızlı büyüyen metropol kentlerinin başında gelir. 1903 yılında sadece 8.500 nüfuslu küçük bir kasaba olan Davao, 1939 yılında nüfusunu 95.000’e, 1960 yılında 225.000’e, 1990 yılında 850.000’e ve 2020 yılında da 1.776.000’e yükseltmeyi başarmıştır (<https://psa.gov.ph/>). 2035 yılına kadar kent nüfusunun 2 milyonu aşması beklenmektedir. Davao kentinin en kalabalık yerli milletleri “*Davaoños*” ve “*Lumad*” olarak adlandırılmakta ve genelde “*Cebuano*” ve “*Hiligaynon*” etnik topluluklarından oluşmaktadırlar. “*Davao Halkı*” olarak tanımlanabilen tüm bu yerel topluluklar “*Visayan*” mega etnosun bir parçasını oluşturmaktadırlar. Kentin en kalabalık Müslüman - Moro topluluklarının başında ise Maguindanaons, Maranaos, Iranuns, Tausugs ve Sama-Bajaus etnosları gelir. Endonezyalılar, Malezyalılar, Tayvanlılar, Çinliler, Koreliler, Japonlar ve Hintliler gibi Filipinli olmayan göçmen Asyalılar Davao kentinin en kalabalık diasporalarını oluşturmaktadırlar. Amerikalı, Arap kökenli ve Avrupalı bazı küçük topluluklarının da şehirde yaşadıkları bilinmektedir. Cebuano ve İngilizce şehirde en yaygın konuşulan dillerdir. Ayrıca Giangan, Kalagan, Tagabawa, Matigsalug, Ata Manobo, Obo, Chavacano ve Hiligaynon da Davao’da yaygın olarak kullanılan dillerdir. Şehirde konuşulan diğer diller arasında Maguindanao, Maranao, Sama-Bajau, Iranun, Tausug, ardından Hokkien ve Japonca gibi Doğu Asya dilleri yer almaktadır. Sonuç olarak, Davao, Mindanao adasının en büyük çok kültürlü ve çok kimlikli kentidir. Davao nüfusunun yaklaşık %80’ini Katolik Hristiyanlar, yaklaşık %8’ini Müslümanlar ve yaklaşık %7’sini de Yedinci Gün Adventistleri, Filipinler’deki Birleşik İsa Kilisesi, Filipin Bağımsız Kilisesi ve Baptistler gibi diğer Hristiyan mezhepler oluşturmaktadırlar. Sihizm, Hinduizm, Budizm, Animizm ve Yahudilik mensuplarının kentsel nüfus içindeki toplam oranları ise %4’ten azdır (<https://psa.gov.ph/>).

Sanayi, ticaret, turizm, çikolata endüstrisi, tarım, inşaat, elektroenerji, gıda endüstrisi ve tarım endüstrisi Davao kentinin en gelişmiş iktisadi kollarıdır. Ayala Alışveriş Merkezi, SM Lanang Premier, SM City Ecoland, NCCC Mall VP, Centerpoint Plaza, Chimes Specialty Store, Gaisano South Grand Citi Mall, New City Commercial Corporation Mall of Davao SM City Davao, Victoria Plaza, SM Lanang Premiere, Gaisano Mall of Davao ve Abreeza Davao kentinin en önemli ve en işlek alışveriş merkezleridir. 1992 yılında kurulmuş olan “*Victoria Plaza Mall*” Davao kentinin en eski alışveriş merkezidir, oysa 12 Mayıs 2011’de açılan “*Abreeza*” kentin en yeni çok fonksiyonlu alışveriş merkezidir. Şehir merkezinin hemen kuzeyinde yer alan “*Francisco Bangoy Uluslararası Havalimanı*”, Davao kentinin dünyaya açılan dış kapısı olarak tanımlanabilir. Bu havalimanı Mindanao adasının en büyük ve en işlek havaalanıdır. Davao kenti aynı zamanda Mindanao adasının en büyük deniz limanına da sahiptir. “*Sasa Uluslararası Deniz Limanı*” ve Santa Ana İskelesi’ndeki iç hat yolcu feribotları da deniz ulaşımı bağlantılarında büyük rol oynamaktadır. Davao aynı zamanda Mindanao adasının en çok bilim, sanat, spor ve eğitim kurumuna sahip kentidir. Davao kentinde faaliyet gösteren en önemli üniversiteler şunlardır; “*Ateneo de Davao University*”, “*The University of Mindanao*”, “*University of the Immaculate Conception*”, “*University of Southeastern Philippines*” ve “*University of the Philippines Mindanao*” (<https://www.davaocity.gov.ph/>).

2.1.1. Davao Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Davao bölgesi Filipinlerin en popüler tatil mekânlarını barındırmaktadır. Sönmüş yanardağlar, gizemli mağaralar, yoğun mangrov ormanları ve ilginç göller, volkanik ve karstik araziler, renkli termal merkezler ve kaplıcalar, görkemli şelaleler ve milli parklar, renkli çiçek ve meyve bahçeleri, ısısız adalar ve tropikal plajlar, derin kanyon vadileri, coşkulu festivaller ve uluslararası kongreler, tarihi kiliseler ve mimari eserler, eşsiz doğal oluşumlar ve tematik müzeler her yıl binlerce yerli ve yabancı turistini Davao bölgesini ziyaret etmesine neden olmaktadır. Her yıl Davao kentini 1 ile 1,5 milyon arasında yabancı turist ziyaret etmektedir. Davao kentinde her yıl çok sayıda festival düzenlenmektedir. Şehrin kuruluş günü olan 16 Mart’ta “*Araw ng Dabaw*” (Davao Günü) festivali kutlanmaktadır. Her yılın Ağustos ayında “*Kadayawan Festivali*” ve her yılın Aralık ayında da “*Pasko Fiesta sa Davao*” festivali coşkuyla organize edilmektedir. Eski yılın bitiminde ve yeni yılın başında ise “*Torotot Festivali*” her yılbaşında yerli halk ve yabancı turistlerin katılımıyla coşkuyla kutlanır.

Davao bölgesi hem jeomorfolojik ve hidrografik hem arkeolojik ve tarihi hem de mimari ve kültürel turizm çekicilikler bakımından çok zengin turistik kaynaklara sahiptir. Aşağıdaki satırlarda Davao kenti ve yakın çevresinde yer alan başlıca doğal ve beşeri turizm çekicilikleri örnekler verilerek irdelenmiştir. Davao bölgesinde yer alan başlıca tarihsel-kültürel turizm çekicilikleri şunlardır;

- Davao kentinin en çok ilgi çeken ve en çok ziyaret edilen kültürel turizm merkezleri şunlardır: Museo Dabawenyo, D' Bone Collector Museum, Aliwagwag Falls Eco Park, Abreeza Mall, Davao Crocodile Park, People's Park, Gaisano Mall of Davao, Japanese Tunnel, Phoebus Amusement Park, Lon Wa Budist Tapınağı, Philippine Eagle Centre, Matina Town Square, Ramon Magsaysay Park, Davao Kent Müzesi ve Davao Çin Mahallesi (Davao Chinatown). Lon Wa Budist Tapınağı Filipinler Cumhuriyeti'nin en meşhur Budist inanç merkezlerinden biri olup Mindanao adasının en ünlü ve en büyük Budist tapınağıdır.
- Davao şehir merkezinde ve yakın çevresinde 40'tan fazla park alanı vardır. Ama yabancı turistlerin en çok ziyaret ettikleri parkların başında Filipin Kartalları Parkı³ (Philippine Eagle Centre), People's Park⁴, Ramon Magsaysay Park⁵, Timsahlar Parkı (Davao Crocodile Park)⁶ ve Eden Parkıdır (Eden Nature Park)⁷.
- Davao kentinin en çok ilgi çeken ve Hristiyanlar tarafından en çok ziyaret edilen inanç merkezleri şunlardır: Redemptorist Church, San Pedro Cathedral Davao, Lon Wa Temple, Sta. Ana Shrine Parish, St. Michael's Cathedral, San Antonio de Padua Parish, Camacop San Juan Alliance Church, Members Church Of God International, Our Mother Perpetual Help Parish - Redemptorist Church, St. Francis of Assisi Parish, Sacred Heart of Jesus Parish, St. Jude Thaddeus Parish, Ascension of The Lord Parish, Our Lady of Lourdes Parish, San Isidro Labrador Chapel, Alliance Church, Kingdom Hall Of Jehovah's Witnesses, Universal Cathedral, Victory Chapel Christian Center ve Holy Family Church (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).
- Davao kentinin en çok ilgi çeken ve Müslümanlar tarafından büyük önem taşıyan başlıca inanç merkezleri ve camiler şunlardır: Mercy Islamic Foundation, Mini Forest Blvd. Grand Mosque, Masjed Jami-un Nur, Uyanguren Mosque, Masjed Al Salam, Masjed Datu Loho, Piapi Mosque, Nourul Eiman Mosque, Mizanah Mosque- Badjao Islamic Center, Masjed Bankerohan, Ma-A Islamic Center Mosque, Masjed Al-Nor ve Sasa Mosque (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).
- Davao kentinin en çok ilgi çeken ve en çok ziyaret edilen müzelerin başında Davao Kent Müzesi, Museo Dabawenyo, D' Bone Collector Museum, Tribu K Mindanawan Tarih Müzesi, Upside Down House Sanat Müzesi, Davao Tarih ve Etnografya Müzesi ve Subangan Davao Oriental Museum gelir (<https://traveltriangle.com/blog/museums-in-davao-city/>; <https://tourism.davaocity.gov.ph/explore-the-city/attractions/musuems/>).
- Park Inn by Radisson Davao, The Pinnacle Hotel and Suites, Seda Abreeza Hotel, Dusit Thani Residence Davao, Crown Regency Residences Davao, Blue Lotus Hotel, Waterfront Insular Hotel Davao, Condo Beside Abreeza Mall Baja - Near Airport & Samal, Arezzo Place Davao, Apo Wiew Hotel ve The Royal Mandaya Hotel Davao kentinin en popüler lüks konaklama tesislerinin başında yer almaktadırlar.

Davao bölgesinde yer alan başlıca doğal turizm çekicilikleri şunlardır;

- Doğa koruma alanları ve milli parklar, akarsular ve göller, mağaralar ve şelaleler, kaplıcalar ve plajlar Davao bölgesinin en çok ziyaret edilen doğal turizm çekiciliklerinin başında gelir. Apo Dağı Tabiat Parkı, Samal Adası, Buluan Gölü ve Eden Nature Park yörenin en popüler doğal turizm merkezleridir.
- Davao bölgesinde yer alan başlıca şelaleler şunlardır: Tudaya, Secret, Tagtugonan, Salvosa, Tagbanakaw, Marangig, Lahi, Pangyan, Mini Asik-Asik, Busay, Sicao, True or Falls, Tawsuvan, Bobong, Paniki, Matigol, Virgin ve Bacoco. Apo Dağı Tabiat Parkı sınırları içinde yer alan Tudaya şelalesi 100 metrelik heybetli yüksekliğiyle bölgenin en görkemli şelalesini oluşturmaktadır. Davao kent merkezinin güneybatısında Santa Cruz ilçe sınırları içinde yer alan Tudaya şelalesi çok yüksek ve sarp bir bölgede yer almasına rağmen sadece profesyonel dağcılar tarafından değil sıradan meraklı turistler tarafından da her mevsim ve her ay ziyaret edilebilir.

3 Filipin Kartalları Parkı (Philippine Eagle Centre) ile ilgili bakınız: <https://www.davaoeagle.com/>

4 People's Park ile ilgili bakınız: <https://tourism.davaocity.gov.ph/explore-the-city/attractions/man-made-nature-parks/people-park/>

5 Ramon Magsaysay Park ile ilgili bakınız: <https://www.vigattintourism.com/tourism/articles/Ramon-Magsaysay-Park-Davao-City>

6 Timsahlar Parkı (Davao Crocodile Park) ile ilgili bakınız: <http://crocodilepark.ph/>

7 Eden Park (Eden Nature Park) ile ilgili bakınız: <https://www.edennaturepark.com.ph/index.php/about-eden/>

- Davao bölgesinde yer alan ve turistlerin sıklıkla ziyaret etikleri başlıca göller şunlardır: Buluan, Pulang, Leonard ve Natubalan Cold Spring.
- Davao bölgesinde yer alan başlıca doğa koruma alanları şunlardır: Eden Nature Park, Mount Apo Natural Park, Mount Sinaka Forest Wildlife Park, Mabini Protected Landscape and Seascape, Malagos Watershed Reservation ve Mount Loay Nature Park.
- Davao kenti ve yakın çevresinde yer alan başlıca şehir parkları, spor merkezleri, kaplıcalar, turistik tarım çiftlikleri ve doğal park alanları şunlardır: Kublai Art Garden, New Israel, Lake Agco Natural Hot Spring & Cold Spring, Nueva Vida Cactus Garden, Dean Perico Y. Arcedo Park, Childrens World, Kabacan River Park, White Hills View Park, Panabo City Seawall and Park, Suaon Natures Park, Pascual Sanctuary Park, Cañas Golden Binangay Nursery, Botanical Park San Agustin, Placid O Diversified Farms, Compostela Land Mark, Tagum Eco Park, Mary's Woods, Rizal Park, Eco Park, Wildlife Rescue Center and Bird's Park, Mainit Hot Spring, Mainit Sulfuric Hot Spring, Lake Leonard Eco-Tourism Park, Amakan Crater, Kanlawig Hot Spring Resort, Tagbibinta Cold Spring Resort, Laki Pools, Panabo Mangrove Park, Rancho Palos Verdes Golf & Country Club, Raine's Home Garden, DENR-ERDS Regional Forest Nursery and Botanical Garden, Davao City Sports Complex, Bamboo Sanctuary and Ecological Park, Don Hills Mountain Spring Resort, Magpet Heritage Plaza, Forest View Mini Golf, Marawer Hot Spring, Holy Land, Marber Eco Park, Bansalan Adendum and Cactus Farm, Lantawan Viewing Park, Bee Apple Bike Park, RCK Eden Toril Mini Farm Lot, Butterfly Garden, Princess Hills View Garden, Apo Golf & Country Club, Alpha Homes PH 1 Park & Plyground, Alpha Homes PH 3 Park and Playground, Ateneo de Davao Sports Complex, Gem Village Park, Champion Golf Range, Davao Crocodile Park, Palos Verdes Country Club, Davao Eaglemaster Golf Driving Range, Central Park, Davao Cactus and Succulent, Mindanao Davao Grafted Seedlings, People's Park Davao, Freedom Park, Osmeña Park, Ramon Magsaysay Park, D'Leonor Inland Resort & Adventure Park, Rancho Palos Verdes Golf & Country Club ve Wines Baguio District (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

2.2. Zamboanga Bölgesi

Mindanao Adası'nın batısında Zamboanga yarımadası üzerinde yer alan Zamboanga kenti, Davao City'den sonra adanın ikinci en büyük kentidir. Basilan adasının kuzeyinde, Sacol adasının batısında yer alan kent, Zamboanga yarımadasının en güney ucunda bulunmakta ve "*Bangsamoro Özerk Bölgesi*" sınırları içinde yer alan en önemli ve en büyük kent yerleşmesidir (Chirikov vd., 2008). Nüfusu 1 milyon civarında olan kent, Zamboanga del Sur eyaleti sınırları içinde görülse de 1936 yılından beri hiçbir eyaletin parçası olmayan bağımsız ulusal ölçekli bir şehirdir. Kentin toplam alanı 1.483 km² olup, Davao City'den sonra Mindanao adasının en geniş yüzölçümüne sahip şehir yerleşmesidir. Manila kentinin 850 kilometre güneyinde yer alan Zamboanga kent sınırları içinde 11 adacık yer almaktadır. Kent merkezinin güneyinde yer alan ve pembe plajları ile ünlenmiş olan "*Grean Santa Cruz*" bu adalar arasında en meşhur ve en popüler olanıdır. Masinlog ırmağı, Tumaga ırmağı, San Roque ırmağı, Sas ırmağı, kent merkezinden geçen en büyük akarsulara örnektir. "*KCC Mall de Zamboanga*", "*Zamboanga City Hall*" ve "*SM City Supermalls*" Zamboanga kentinin en büyük ticaret ve alışveriş merkezleridir (<https://www.zamboangacity.gov.ph/city/>; <https://www.philatlas.com/minda...>; <https://psa.gov.ph/content/zamboanga-city-zamboanga-del-sur>; <https://philippinescities.com/zamboanga-city-zamboanga-del-sur/>; <https://ro9.doh.gov.ph/index.php/transparencynew/hfep/equipment/zamboanga-city>; <https://www.worldatlas.com/articles/biggest-cities-in-the-philippines.html>).

1635 yılında İspanya sömürgecileri tarafından Moro Müslümanlarına karşı korunmak amacıyla bir kale olarak kurulmuş olan kent, uzun süre İspanya Krallığı egemenliği altında kalmıştır. "*Asya'nın Latin Kenti*" olarak adlandırılan Zamboanga, Filipinlerin en güney metropol kenti olup en çok Müslüman nüfus barındıran Filipin kentlerinin başında gelir. Balıkçılık, deniz ulaşımı, yosun üretimi, ticaret ve tarım endüstrisi kentin en gelişmiş iktisadi kollarıdır. Şehirde 3 üniversite faaliyet göstermektedir. Bunlar, "*Ateneo de Zamboanga University*", "*Western Mindanao State University*" ve "*Universidad de Zamboanga*"dır. Taluksangay Ottoman Mosque, Kasanyangan Mosque, Townsville Mosque, Masjid Port Area ve Masjid Badar kentin en popüler camileri ve Müslüman merkezleridir. Sta. Maria Parish Church, Carmelite Church and Convent, Pilar College Church, Zamboanga Adventist Center, Holy Trinity Church, Zion Evangelical Fellowship, Culianan Alliance Evangelical Church, San Roque Parish Church, Zamboanga Baptist Church, Malagutay Lady of Lourdes Chapel, St. Ignatius of Loyola Church, Mercedes Church ve Saint Padre Pio Parish Church and Shrine kentin en

popüler kiliseleri ve Hristiyan inanç merkezleridir (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://mapcarta.com/>; <https://www.google.com/maps>; <http://www.mappery.com/>).

Zamboanga kenti, Filipinlerin “*Sardalye Başkenti*” olarak bilinir. Çünkü ülkedeki sardalye üretim şirketlerinin %90’ından fazlası burada faaliyet göstermektedir. Bir başka deyişle balıkçılık, gıda sanayi ve balık-konserve üretimi kentin iktisadi gelirinin %70’ten fazlasını oluşturmaktadır. Kentin stratejik coğrafi konumu, Sulu denizindeki zengin balık yatakları, Sulu takımadalarına coğrafi yakınlık, gelişmiş modern konserve fabrikalara sahip olması Zamboanga’nın balıkçı başkenti olmasını belirleyen en önemli etkenlerdir. Zamboanga kenti aynı zamanda Filipinlerin en büyük deniz yosunu üretim merkezlerinin başında gelir. Bölge özellikle “*eucheuma*”, “*carrageenan*” ve “*kappaphycus*” türü deniz yosunlarının üretiminde ülkede lider konumundadır. Filipinlerdeki “*eucheuma*” ve “*kappaphycus*” deniz yosunu üretiminin %75’ten fazlasını Zamboanga yöresi ve Sulu takımadaları gerçekleştirmektedirler. Ayrıca Zamboanga, Filipinlerin en büyük deniz limanına ve en işlek havaalanına sahip kentlerin başında gelir. Örneğin, Manila ve Sebu limanlarından sonra ülkenin üçüncü en büyük deniz limanını Zamboanga oluşturmaktadır. Uluslararası uçuşlara açık olan Zamboanga hava alanından Davao, Manila ve Sebu kentlerine direkt uçuşlar vardır. Özetle, bölgenin ulaşım merkezi olan Zamboanga kenti Filipinlerin diğer adaları ve diğer bölgeleri ile hem karayolu, hem denizyolu hem de havayolu ulaşım bağlantılarına sahiptir (<https://www.zamboangacity.gov.ph/city/>; <https://psa.gov.ph/content/zamboanga-city-zamboanga-del-sur>; <https://philippinescities.com/zamboanga-city-zamboanga-del-sur/>).

Filipinlerin altıncı en kalabalık nüfuslu ve üçüncü en geniş alana sahip kenti olan Zamboanga, Zamboanga del Sur eyaletinin en büyük ve en önemli ticari, sanayi, ulaşım, turizm, eğitim ve kültür merkezidir. Zamboanga ayrıca Filipinlerin “*en romantik kenti*” olarak ünlenmiştir. İdari yönetim olarak şehir 98 barangay’dan oluşmaktadır. 1903 yılında 20.000 nüfuslu küçük bir balıkçı kasabası olan Zamboanga, yoğun dış göçler ve yüksek doğal nüfus artışı sonucunda nüfusunu 1948 yılında 103.000’e, 1980 yılında 343.000’e, 2000 yılında 601.000’e, 2010 yılında 843.000’e ve 2020 yılında da 977.000’e yükseltmeyi başarmıştır. Bugün kent nüfusunun yaklaşık %60’ı Katolik Hristiyan, yaklaşık %35’i Müslüman ve geri kalan %5’i de Protestan, Budist, Sih ve diğer dinsel azınlıklardan oluşmaktadır (<https://psa.gov.ph/>). Tausug, Badjao ve Yakan toplulukları şehirdeki en kalabalık Müslüman milletleri oluşturmaktadırlar. Fakat kuşkusuz nüfus büyüklüğü bakımından kentin en kalabalık topluluklarını Zamboanguenos, Chavacano, Bicolanos ve İspanyollarla melezleşmiş yerli topluluklar oluşturmaktadırlar.

2.2.1. Zamboanga Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Zamboanga, Filipinlerin en popüler turizm yörelerinden biri olmasa da zengin turizm kaynaklarına ve ilginç turizm merkezlerine sahiptir. Bölgede deniz, sağlık, dağ ve termal turizm gelişmiş olduğu gibi tarım, sağlık ve ekolojik turizm merkezleri de yer almaktadır. Her yıl 400.000 ile 800.000 arasında yerli ve yabancı turist Zamboanga yöresini ziyaret ettiğinden dolayı, olumsuz terör propagandalarına rağmen turizm giderek gelişen ve kent ekonomisine önemli katkıları olan bir iktisadi sektöre dönüşmektedir. Filipinler Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı resmi verilerine göre, 2018 yılında Zamboanga Yarımadası Bölgesine, 723.455 turist giriş yapmış; bunlardan 11.190’ı yabancı, 10.523’ü Denizaşırı Filipinli İşçi ve 701.742’si yerli turisttir. Turizm Bakanlığının sunduğu istatistikî bilgilerden de anlaşıldığı gibi gelen turistlerin büyük bir bölümü yerli turist olup, çok az sayıda yabancı turist bölgeyi ziyaret etmektedir (<http://www.openarium.ru>; <https://www.votpusk.ru/country/dostoprims.asp?CN=PH&CT=PH06&Q=X&P=1>; <https://tochka-nakarte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6323-Zamboanga.html>; https://www.intergid.ru/city_resort/126/2688/). Moro Müslümanları ile hükümet güçleri arasında son yarım yüzyıldır devam eden iç savaş ve terör olayları, uluslararası turizmi olumsuz etkileyen en önemli faktörler oldukları söylenebilir. 25 Ocak 2019 tarihinde, Filipinler Seçim Kurulu tarafından “*Bangsamoro Özerk Bölgesi*” resmen tanınmış ve Filipin Müslümanları kendi özerk bölgelerine ve kendi iç siyasal yönetimine kavuşmuşlardır (Panarina ve Petrov, 2019:65-73; Dikarev, 2017:46-52; Atasoy, 2018:533-566). Bu nedenle bundan sonraki yıllarda bölgede, hem iç çatışmaların hem de terör olaylarının yaşanmaması uluslararası turizm faaliyetlerini olumlu etkileyeceği söylenilebilir.

Zamboanga yarımadasının kıyılarında irili ufaklı çok sayıda ada ve adacık vardır ve bunların büyük bir bölümü bir yerleşme veya bir konaklama tesisi barındırmaz. Ama bu ıssız adalar sessiz ve sakin deniz tatili tercih edenler için inanılmaz güzel doğal ortamlar ve temiz plajlar sunmaktadırlar. Zamboanga bölgesinde yer alan Basilan, Tictabon, Sacol, Tumulutap, Malanipa, Bobo, Baong, Simoadang, Lambang, Kabungan, Panganacan, Lamunigan, Sallangan, Buguias, Grean Santa Cruz ve Little Santa Cruz adaları yörenin en popüler deniz turizm merkezleridir. Tropikal ormanlar, havuzlar ve bitki bahçeleriyle iç içe olup ekolojik bir tatil köyünde dinlenmek isteyen turistler, kent merkezine yakın mesafede bulunan “*Virnell Farm and Mountain Park*”, “*Las Palmas*

Mountain View Resort and Restaurant”, *Woodland Resort and Restaurant*”, *Leenchon Resort*”, *Monte Agua Family Resort*” ve *La Vista Del Monte Resort*” gibi konaklama tesislerinden birini tercih edebilirler. Sonuç olarak, bölgede deniz, yayla ve dağ turizm merkezleri adeta iç içe geçtikleri söylenilebilir.

Zamboanga bölgesinde yer alan başlıca tarihsel-kültürel turizm çekicilikleri şunlardır (<http://www.openarium.ru/>; https://www.votpusk.ru/country/dostoprism_s.asp?CN=PH&CT=PH06&Q=X&P=1; https://www.intergid.ru/city_resort/126/2688/; <https://www.taraletsanywhere.com/things-to-do-in-zamboanga-city/>; <https://guidetothephilippines.ph/articles/...>; <http://www.prostoturist.com.ua/spravochniki/dostoprimech...>; <https://www.thecrazytourist.com/15-best-things-zamboanga-city-philippines/>);

- Eski adı San Juan olan ve İspanyollar tarafından savunma ve askeri amaçlarla 1635 yılında inşa edilen *“Fort Pilar Kalesi”*. Bugün bu tarihi kale, Ulusal Müze'nin bir şubesine ev sahipliği yapmaktadır.
- Deniz kıyısı boyunca uzanan Paseo del Mar ve Kava-Kava Bulvarı, Zamboanga halkının sıklıkla yürüyüş yaptıkları şehrsel rekreasyon mekânlarının başında gelir.
- Kamu binalarının yer aldığı ve kent merkezinde yer alan *“Rizal Şehir Meydanı”* her yıl binlerce meraklı turist tarafından ziyaret edilmektedir.
- Kent merkezinde yer alan *“Loyola St. Ignatius Kilisesi”* Filipin adalarında yer alan en eski Hristiyan kiliselerinden biridir.
- *“Abong – Abong Şehir Parkı”* ve kentin en güzel camisi olan *“Talugsangay Ottoman Mosque”* Müslümanların sıklıkla ziyaret ettikleri kültürel mekânlardır.
- Zamboanga kentinin en güzel İslami mimari eserlerinden biri olan Talugsangay Camisi her yıl hem binlerce inançlı Müslüman hem de meraklı turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Hadji Abdullah Maas Nuno tarafından yaptırılan bu tarihi cami 1885 yılında hizmete girmiş ve bugün Batı Mindanao'nun en büyük ve en ünlü camisini oluşturmaktadır.
- Mindanao Valisi John Pershing tarafından 1912 yılında inşa edilmiş olan *“Pasonanka Şehir Parkı”* zengin bitki örtüsü ve çok sayıda rekreasyon alanıyla dikkat çekmektedir. Amerikalı peyzaj ve kent mimarları tarafından inşa edilen park alanında çok sayıda su kanalı, fiske, heykel ve yaklaşık 600 tür orkide yer almaktadır.
- *“Fort Pilar Kalesi”* sınırları içinde yer alan ve Ulusal Kültür Anıtı olarak 1973 yılında ilan edilmiş *“Zamboanga Kenti Ulusal Müzesi”* kentin en popüler turistik mekânlarından biridir.
- *“Pershing Meydanı”* - Müslüman topluluklarının isyanını bastıran *“Black Jack”* (1860-1948) lakaplı Amerikalı General John Joseph Pershing'in adını taşımakta ve kentin en ilgi çeken turistik mekânlarından biridir.
- Katolik Hristiyanların gurur kaynağı olan meşhur *“The Metropolitan Cathedral of the Immaculate Conception”*, Asya kıtasının en büyük Katolik kiliselerinden biridir. 1810 yılında inşa edilmiş olan bu inanç merkezi 1998 – 2001 döneminde tamamen onarılmış ve yenilenmiştir.
- Zamboanga eski belediye başkanı Maria-Clara Lobregat'ın adını taşıyan kent parkı tropikal ağaçlar, süs havuzları ve çiçeklerle meraklı turistlerin ilgisini çekmektedir. Park alanında nadir bulunan tropikal kelebek, papağan ve kuş türleri görüldüğü gibi endemik bazı ağaçlar ve çiçekler de yetiştirilmektedir.
- ABD sömürgecilik döneminde askeri kışlası olarak işletilen tarihi *“Pettit Kışlası”* bugün tarihsel-kültürel anıt olarak turistlerin ziyaretine açılmıştır.
- Yakan toplulukları sanat, dokuma ve kültür merkezi veya diğer adıyla *“Yakan Dokuma Köyü”* (*Yakan Weaving Village*), el çantaları, dokuma ve tekstil ürünleri, eşarplar ve hediyelik eşyalar satın almak isteyen turistler için güzel fırsatlar sunmaktadır.
- Amerikalılar tarafında Zamboanga kenti yakınlarında yaptırılan ama bugün de faaliyetini sürdüren *“Kent Golf Kulübü”* ile Okyanus sularının üzerinde kazıklar üzerine inşa edilmiş ve gecekondu ahşap evlerinden oluşan *“Rio Hondo Köyü”*, Zamboanga bölgesinin en ilginç kültürel mekânlarına örnektirler. Bu yoksul yerleşmeyi ziyaret edenler biraz kültür şoku yaşayabilir. Ama Filipin halkının önemli bir bölümünün yoksulluk sınırının altında nasıl ortamlarda yaşadığını görmek için deniz üzerindeki bu küçük yerleşmeyi yakından incelemekte fayda vardır.

Zamboanga bölgesinde yer alan başlıca doğal turizm çekicilikleri şunlardır (<https://www.thecrazytourist.com/15-best...>; <http://www.openarium.ru/>; <http://www.prostotourist.com.ua/spra...>; <https://www.votpusk.ru/cou...>; <https://guidetothephilippines.ph/art...>; <https://www.taraletsanywhere.com/thing...>; https://www.intergid.ru/city_resort/126/2688/);

- Zamboanga kentinin güneyinde yer alan ve pembe plajları ile ünlenmiş olan Grean Santa Cruz ve Little Santa Cruz adaları yörenin en popüler deniz turizm merkezleridir. Zamboanga yarımadasının sadece 5 kilometre güneyinde yer alan bu güzel adalar Filipinlerin en güzel ve en temiz plajlarıyla ünlüdür. Ayrıca Bolong adasında yer alan Vista del Mar plajı da turistler arasında çok popülerdir.
- Zamboanga kenti yakınlarında yer alan Serenity Şelaleleri yörenin en güzel doğal oluşumu olup her yıl binlerce meraklı turist tarafından ziyaret edilmektedir.
- Mindanao adasının Sibulao İlçesinde ve Sitio Merloket kasabası yakınlarında yer alan Merloquet Şelalesi, Zamboanga kent merkezinin 78 kilometre doğusunda yer almaktadır. Bu ilginç rekreasyon alanı bir doğa harikası olup çifte şelalelerden oluşmaktadır.
- Sadece 11 küçük adacıktan oluşan “*Once Islas Adaları*” Zamboanga yöresinin en güzel ekoturizm merkezlerinden biridir. Otellerden ve kalabalık plajlardan uzakta, sessiz, huzurlu deniz tatili arzulayanlar teknelerle bu adaları ziyaret edebilirler ve tropikal deniz kıyılarında unutulmaz bir tatil yaşayabilirler. Bu adacıklardan sadece 3-4 tanesi turistlerin hizmetine açık olup, diğer adalar turizme kapalıdır.
- Zamboanga şehrini ziyaret eden ve su altı macerası arayan turistler mutlaka Banyangan adasını ziyaret etmelidirler. Bu küçük tropikal ada temiz gölleriyle, tropikal ormanıyla, ıssız plajlarıyla ve özellikle de balık çeşitliliği ile dalgıçlar ve meraklı turistler için müthiş fırsatlar sunmaktadır.
- Sacol Adası’nda yer alan Landang Beach, Buli Mumpung Beach ve Pasilmanta Beach. Ayrıca Malanipa adasında yer alan Little Malanipa Beach ve Great Manalipa Beach bölgenin diğer önemli deniz turizm merkezleridir.
- Zamboanga kentinin kuzeyinde yer alan Barangka ve Tumaga vadileri trekking ve doğa yürüyüşü için ilginç manzaralar sunmaktadırlar.
- Zamboanga kenti yakınlarında yer alan Tagbilat Şelaleleri görkemli görüntüsü ve etrafındaki yoğun orman örtüsü ile piknikçilerin en çok tercih ettikleri doğal güzelliklerinin başında gelir.
- Zamboanga kentinin kuzeybatısında yer alan Nancy, Masalag, Hermosa ve Limpapa şelaleleri ile kentinin kuzeydoğusunda yer alan Dulian ve Bagacay Şelaleleri bölgenin diğer ünlü doğal turizm merkezlerini oluşturmaktadırlar (Stitt, 1949:150-160; Hutchcroft, 2018; Taya, 2008:28-31).

2.3. General Santos Bölgesi

Mindanao Adası’nın en güneydeki şehirlerinden biri olan General Santos’un adını Filipinliler kısaltılarak “*Gen San*” olarak telaffuz etmektedirler. Güney Cotabato eyaleti sınırları içinde yer alan bu önemli liman kenti Sarangani körfezinin kuzey kıyılarında bulunmaktadır. 1947 yılında kurulmuş olan kent 2020 nüfus sayımına göre 697.315 kişilik nüfusa sahiptir. General Santos hem Mindanao adasının dördüncü en kalabalık kentidir, hem de Filipinler Cumhuriyeti’nin ekvator çizgisine en yakın, en güneydeki metropol kentidir. Aynı zamanda da ülkenin en kalabalık nüfuslu 15. şehir yerleşmesidir. General Santos kenti ayrıca “*SOCCSKSARGEN*” bölgesinin ticaret, ulaşım, turizm ve sanayi merkezidir. Bölge, Filipinler’in en büyük balıkçılık merkezlerinin başında gelir. Eskiden “*Dadiangas*” olarak bilinen şehir, bugünkü adını Filipinler Ordusu’nun eski bir komutanı ve yerleşimin kurucularından biri olan General Paulino Santos’tan almıştır. 18 Ağustos 1947 tarihinde kurulmuş olan kent, 8 Temmuz 1968 tarihinde şehir statüsünü almıştır. Bugün General Santos şehri idari yapılanma olarak 26 barangaya bölünmüştür. Tayfun ve tropikal siklonların görülmemesi, zengin turizm çeşitliliği, verimli okyanus kaynakları, bol ekvatorial yağışları ve bereketli ekili-dikili arazileri General Santos bölgesinin en büyük coğrafi avantajlarını oluşturmaktadırlar (<https://www.votpusk.ru/coun...>; <https://eportal.gensantos.gov.ph/>). Saragani, Alabel, Silway, Sinawal, Conel, Makar, Abtelel, Bauyan, Matinao ve Klinan ırmakları kent merkezinden geçen en büyük akarsuları oluşturmaktadırlar (<https://www.openstreetmap.org/>; [https://www.google.com/maps](https://www.google.com/maps;); <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

Göçebe Blaan halkı ve Müslüman topluluklar General Santos yöresinin en eski yerli topluluklarını oluşturmaktadırlar. Müslüman toplulukların yaşadıkları bölgeye, 1914 yılından itibaren ilk Hristiyan aileler ve misyonerler yerleşmeye başlamış. 1938-1939 döneminde General Paulino Santos'un önderliğinde 62 kişilik bir Hristiyan grup Luzon adasından yöreye gelip yerleşmeye başlamıştır. 1939 yılında Alagao bölgesinde ilk yerleşim yeri kurulmuş ve kentin kuruluş-gelişim süreci başlamıştır. 1940 yılından itibaren diğer Filipin adalarından binlerce Hristiyan aile yöreye planlı bir şekilde getirilip yerleştirilmiş, böylece zaman içinde Hristiyanlar kent nüfusunun çoğunluğunu oluştururken Müslümanlar azınlıkta kalmışlardır. 1948 yılında o zamanki Bayan kasabasına kent statüsü verilmiş ve 1954 yılında kentin adı General Santos olarak değiştirilmiştir (<https://eportal.gensantos.gov.ph/>).

General Santos kentinde iki ana dil yaygın olarak konuşulmaktadır: Cebuano ve Hiligaynon. Şehirde konuşulan diğer diller arasında Blaan, Tboli, Maguindanao, Ilocano ve Kapampangan bulunmaktadır. Tüm bu diller kentin çok kimlikli demografik portresine ve renkli etnik yapısına işaret etmektedir. 1918 yılında Sarangani körfezinin kuzey kıyılarında 10 000 nüfuslu küçük bir kasaba iken yoğun göçler sonucunda kent nüfusu 1960 yılında 85.000'e, 1990 yılında 250.000'e, 2010 yılında 538.000'e ve 2020 yılında da 697.000'e yükselmiştir. General Santos kentinin nüfusu 2045 yılına kadar 1 milyona ulaşması beklenmektedir. Hristiyanlar kent nüfusunun %90'ını, Müslümanlar da %10'unu oluşturmaktadırlar (<https://psa.gov.ph/>).

Tarım, ticaret, turizm ve balıkçılık endüstrisi General Santos bölgesinin en gelişmiş iktisadi kollarıdır. "*Filipinler'in Tuna Başkenti*" olarak bilinen kent, ülkenin en büyük ton balığı üreticisidir. Kent sınırları içinde deniz ürünleri işleyen 6-7 ton balığı fabrikası faaliyet göstermektedir. Verimli volkanik ve alüvyal arazilere sahip olan General Santos bölgesinde ananas, manyok, pirinç, mısır, hindistancevizi ve muz yaygın olarak yetiştirilmektedir. Uluslararası uçuşlara açık olan modern bir hava alanına sahip olan kent, Filipinlerin en işlek deniz limanlarından birine de sahiptir. General Santos kenti bölgenin en önemli ticaret, ulaşım, eğitim ve bilim merkezi olup, genç nüfus yapısıyla ve binlerce öğrencisiyle dikkat çekmektedir. General Santos kenti 50'den fazla özel okul ve 100'den fazla devlet okulunun yanı sıra, üç üniversiteye de ev sahipliği yapmaktadır. Bunlar; "*Dadiangas Üniversitesi Notre Dame*", "*Mindanao Eyalet Üniversitesi*" ve "*New Era Üniversitesi*" dir (<https://eportal.gensantos.gov.ph/>).

2.3.1. General Santos Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

General Santos Bölgesi yüzlerce turistik merkeze, yüzlerce otel ve konaklama tesisine ve çok ilginç doğal ve beşeri turistik kaynaklara sahiptir. Mağaralar, şelaleler, tropikal plajlar, karstik ve volkanik oluşumlar, doğa koruma alanları, kanyon vadiler, göller ve volkanlar General Santos kenti ve yakın çevresinde yer alan en önemli doğal turizm çekiciliklerini oluşturmaktadırlar. Müzeler, sanat galerileri, kiliseler, camiler, çiçek bahçeleri ve tarım çiftlikleri, havuzlu orman dinlenme tesisleri, ilginç mimari yapılar, üniversiteler, parklar, mağazalar ve alışveriş merkezleri kentin en çok ziyaret edilen kültürel turizm çekicilikleridir (Taya, 2008; Stitt, 2000:150-160; Hutchcroft, 2018). Aşağıdaki satırlarda General Santos bölgesinde yer alan başlıca turizm çekicilikleri örnekler verilerek açıklanmıştır.

General Santos bölgesinde yer alan başlıca doğal turizm çekicilikleri şunlardır;

- General Santos bölgesinde yer alan, yerli ve yabancı turistlerin en çok ziyaret ettikleri başlıca şelaleler şunlardır: Siniel, Luib, Basag, Mainit, Acmonan, St. Catherine, Taal, Fuli Baw, Amsikong 7 Falls, Balakayo, Sandig, Hubo, Hidak, Laleran ve Atnayan. General Santos kentinin batısında yer alan Holon Gölü ve doğusunda yer alan Beto Gölü bölgenin en çok ziyaret edilen ve en popüler gölleridir.
- General Santos bölgesinde yer alan ve turizme açık olan başlıca mağaralar şunlardır: Bakngb River Cave ve Lasang Beach Cave. Sanches Dağı, Nopol Hills ve Matutum Dağı yöresinin nefes kesen manzaralara sahip en popüler turistik dağlarını oluşturmaktadırlar. Mindanao Adası'nın en yüksek ikinci dağı olan Matutum Volkanı, yöresinin en büyük doğa koruma alanlarından biri olan "*Matutum Dağı Doğa Koruma Alanı*" sınırları içinde yer almaktadır.
- General Santos kentinin 15 kilometre kuzeydoğusunda yer alan "*Kalaja Ecopark*" yöresinin en çok ziyaret edilen doğa koruma alanıdır. Milyonlarca yıllık jeolojik evrim sonucunda ortaya çıkan "*Kalaja Ecopark*" karstik arazileri, şelaleleri, kanyon vadileri ve mağaraları ile her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilmektedir.
- General Santos bölgesinde iki aktif volkan yer almaktadır: Parker ve Matutum. Stratovolkan özellikleri taşıyan Matutum yanardağı kent merkezine sadece 29 km. uzaklıkta yer almaktadır ve 2286 metre

yüksekliği ile Mindanao adasının ikinci en yüksek zirvesini oluşturur. Bu tehlikeli yanardağının taban çapı 25 kilometre olup son kez 25 Aralık 1995 yılında püskürmüştür. Matutum dağın zirvesinde 320 metre genişliğinde ve 120 metre derinliğinde geniş bir volkanik krater yer almaktadır. Filipinler Cumhuriyeti sınırları içindeki 22 aktif volkandan biri olan Matutum, Cumhurbaşkanı Fidel Ramos'un imzaladığı 25 Mart 1995 tarihli kararname ile birlikte doğa koruma alanı ilan edilmiştir. “*Goldsan View Park*”, “*Tarihi Japon Tüneli*”, “*Strawberry Guyabano Farm*”, “*Matutum Blooms Café and Flower Farm*”, “*Magsangyaw Land of Praise, Diamalin view Eco Park*” ve “*Norbe Golden Park*” gibi ilginç mekânlar, “*Matutum Dağı Doğa Koruma Alanı*” sınırları içinde yer alan en önemli turizm çekicilikleridir. 1824 metre yüksekliğindeki Parker volkanı kent merkezine sadece 31 km. uzaklıkta yer almaktadır ama Matutum yanardağı kadar popüler değildir.

- General Santos kenti Sarangani körfezinin en kuzeyinde yer aldığından dolayı hem doğu kıyılarında hem de batı kıyılarında çok sayıda koy, burun ve plaj barındırmaktadır. Purok, Tinoto, Maasim ve Siguil körfezin batı kıyılarında oysa Kawas, Malapatan, Tuyan, Alabel ve Sapu Masla, Sarangani Körfezi'nin doğu kıyılarında en tenha ve en temiz tropikal plajları oluşturmaktadırlar. General Santos kenti ve yakın çevresinde yer alan, yerli ve yabancı turistlerin en çok ziyaret ettikleri plajlar şunlardır: Bula Beach, Marist Private Beach Resort, Belmar Eco Park & Beach Resort, Win Ling Beach Resort, Lun Beach, Pequeno Beach, Kawas Beach Resort, Ladol Beach, Maharlika Beach Resort, Labo Beach, Bauin Beach, Renzo Beach ve Vergene Blues Paradise (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).
- Kuşkusuz kent merkezinde yer alan “*Queen Tuna Park*” General Santos kentinin en popüler, en kalabalık ve tüm bu etkenlerin sonucunda en kirli ve en bakımsız büyük plajıdır. General Santos Kentinin güneydoğusunda yer alan Sarangani adaları yöresinin en temiz ve en ıssız plajlarını kapsadıklarından dolayı deniz tatili için en çok tercih edilen turistik mekanlardır. Filipinler coğrafi terminolojisinde Sarangani adını taşıyan hem bir adalar grubu hem bir boğaz hem bir yerleşme hem bir otel hem de bir körfez yer almaktadır. Bu nedenle Mindanao adasının güney kesimlerinde çok sayıda Sarangi kavramı olduğu bilinmektedir.

General Santos bölgesinde yer alan başlıca beşeri turizm çekicilikleri şunlardır;

- General Santos kenti Mindanao adasının festivaller kenti olarak bilinir. “*Kalilangan Festival*”, “*Tuna Festival*”, “*Yaman Gensan*” ve “*Paskuhan sa Gensan*” şehirde her yıl organize edilen en popüler festivallerdir.
- General Santos bölgesi bereketli okyanus sularından her yıl binlerce ton ton balığı avlandığından dolayı General Santos kenti “*Filipinlerin ton balığı başkenti*” olarak ta bilinir. General Santos Balık Pazarı, Mindanao adasının ve Filipinlerin en büyük ve en zengin deniz balık pazarlarından biri olup yüzlerce okyanus ürününün satıldığı canlı bir alışveriş merkezidir.
- General Santos kentinin göbeğinde yer alan “*Plaza Heneral Santos*” parkları, mağazaları ve alışveriş merkezleriyle yerli nüfusun ve turistlerin en gözde şehirselle turistik mekanlarının başında gelir.
- “*Maharlika Lodge*”, “*Shanghai Lodge*”, “*Clara's Lodge*”, “*Family Country Hotel*”, “*Phela Grande Hotel*” ve “*Matutum Hotel*” kentin en popüler ve en çok tercih edilen konaklama tesislerinin başında yer almaktadırlar.
- “*Christ The King Cathedral*”, “*Our Lady of Manaoag Chapel*”, “*Sr San Isidro Labrador Chapel*”, “*City Alliance Church*”, “*San Antonio De Padua Chapel*”, “*Russian Orthodox Church of The Holy Ressurrection*”, “*GKK San Vicente Ferrer Chapel*”, “*Bagangga Southern Baptist Church*”, “*Ondok Gawan Seventh-Day Adventist Church*”, “*Sto. Nino de Bula Parish*”, “*Bagangga Southern Baptist Church*” ve “*Our Lady of Sacred Heart Chapel*” kentin en popüler Hristiyan inanç merkezlerinin başında gelir.
- Önemli miktarda Müslüman nüfus barındıran şehirde, “*Ma'had Meba Al-Islamie*”, “*Al Kumaim Mosque*”, “*Purok 4 Maranao Mosque*”, “*Masjid Sultan*”, “*Masjid Ahmad*” ve “*Purok 7 Masjid*”, General Santos'un en popüler İslami inanç merkezlerinin başında gelir.
- General Santos kentinde yer alan “*Lola Sisay Seafood House*”, “*Sud-an*”, “*Kanto*”, “*Jam's Restaurant*” ve “*Ranchero's Grill and Seafood Restaurant*” yabancı turistlerin en çok tercih ettikleri restoranların başında gelir.

- “Fitmart Gensan Supermarket”, “Gaisano Mall & Gaisano Supermarket”, “KCC Mall of Gensan”, “Robinsons Place Gensan & Robinsons Supermarket”, “SM City General Santos & Savemore Supermarket” ve “Unitop Department Store” General Santos kentinin en popüler ticaret ve alışveriş merkezleridir.
- General Santos bölgesinde yer alan başlıca kaplıcalar, şehirselle park alanları, rekreasyon alanları, spor merkezleri, ekolojik ve botanik parklar şunlardır: Queen Tuna Park, General Santos Park, Minanga Mangrove Forest Park, Mangrove Reforestation Park, Bagong Silang Hot Spring, Parker Volcano, Mutukling Hot Spring and Geysir, Greenland Nature's Park, Valencia Marafara Falls, Eden's Flowers Farm, Norbe Golden Park, Strawberry Guyabano Farm, Anthurium Flower Farm, Goldsan View Park, Royal Garden Lettuce Farm, Magsangyaw Land of Praise, Avatar Farm, Paraiso Di Amtutung, Diamalin Eco Park, Armros Nature Park, Arlene's Garden, OnE Garden, G Farm Eco Park, VSM Flower Garden, Lamtiles Nature Park, Jutar Farm, Puring's Garden, Norie's Garden, El Alejandro's Events and Catering by Cabe Farm, Hadano City Park, Sarangani Golf and Country Club, Tupi Tarsier Sanctuary ve Yoshra's Garden.

2.4. Cotabato Bölgesi

Rio Grande de Mindanao ve Tamontaka vadileri arasında yer alan Cotabato kenti, Mindanao adasının batı kesimlerinde, Sugut körfezinin güneyinde ve Moro körfezinin doğusunda yer almaktadır (Chirikov vd., 2008). Bangsamoro Özerk Bölgesi'nin⁸ idari merkezi olan Cotabato kenti, 325.079 kişilik nüfusuyla Mindanao adasının yedinci en büyük kentidir. Cotabato kenti coğrafi olarak Maguindanao eyaleti sınırları içinde yer alsa da siyasi ve idari olarak bu eyalete bağlı olmayıp 15 Aralık 2020 tarihinden beri Bangsamoro Özerk Bölgesi'nin siyasi ve idari merkezidir. Deniz seviyesinden ortalama 102 metre yüksekliğinde yer alan kentin toplam şehirselle alanı 176 km²'dir. 1520 yılında kurulmuş olan Cotabato kenti, hem Mindanao adasının en eski metropol yerleşmesidir hem de Filipinlerin en çok Müslüman barındıran kentlerinden biridir. Aynı zamanda Cotabato, 1800 kişi/km²'lik aritmetik nüfus yoğunluğuyla Mindanao adasının en yoğun nüfuslu şehirlerinden biridir. Cotabato, “Aşağı Şehir Bölgesi” ve “Yukarı Şehir Bölgesi” olmak üzere iki büyük kentselle alandan ve idari olarak ta 37 barangaydan oluşmaktadır. Kentin önemli bir bölümü çok alçak ve düz arazilerden oluştuğundan dolayı sıklıkla su taşkınları sonucunda nehir suları altında kalmaktadır. Cotabato kent merkezi, Tarbeng, Matampay, Parang, Timako, Esteros ve Miwaruy gibi akarsular tarafından sulanmaktadır (<https://www.philippines.travel/dest.../>; [https://www.philatlas.com/mind.../](https://www.philatlas.com/mind...); [https://ro12.doh.gov.ph/inde.../](https://ro12.doh.gov.ph/inde...); [https://www.lakwatsero.com/des.../](https://www.lakwatsero.com/des...) [https://unjobs.org/fie.../](https://unjobs.org/fie...); [https://www.globalforestwatch.org/das.../](https://www.globalforestwatch.org/das...)). Başkent Manila'nın 1294 kilometre güneyinde yer alan Cotabato, Rio Grande de Mindanao, Matampay, Tarbeng ve Tamontaka ırmaklarının birleştiği yerde yer almaktadır. Moro körfezinin bir parçası olan Illana körfezi kentin batısında yer almakta ve deniz yolu ulaşımıyla kentin adeta dünyaya açılan kapısını oluşturmaktadır. 2000 yılında 164.000 kişilik nüfusa sahip olan kent, 2020 yılında 325.000'den fazla insan barındırmaktadır. Yoğun dış göçler ve hızlı doğal nüfus artışı sonucunda, 2040 yılına kadar kent nüfusunun 500.000'e ulaşması beklenmektedir (<https://psa.gov.ph/>).

Cotabato şehirselle nüfusunun en az %50'sini Maguindanaon toplulukları oluşturmaktadır. Bu nedenle şehirde Magindanaon nüfusunun egemen olduğu söylenilebilir. Kentselle nüfusunun etnik dağılımına bakıldığında, %9'unu Tagalog, %8'ini Maranao, %8'ini Kebuano, %7'sini Iranun, %6'sını Hiligaynon ve %2'sini Çinli topluluklar oluşturmaktadır. Bunların dışında şehirde, Binisaya, Teduray, Ilocano ve Tausug gibi küçük topluluklar da yaşamaktadır. 2015 yılı demografik verilerine göre, Cotabato nüfusunun yaklaşık %76'ısını Müslümanlar ve en az %20'isini de Hristiyanlar oluşturmaktadır (<https://psa.gov.ph/>). Bu nedenle Cotabato, en yüksek Müslüman nüfus oranına sahip Filipin kentlerinin başında gelir. Maguindanaon, Iranun, Maranao ve Tausug toplulukları kentin en kalabalık Müslüman etnoslarını oluşturmaktadır. Çinliler ve Malaylılar kentin en kalabalık Asyalı göçmen diasporalarını oluşturmaktadır. Şehirde en yaygın konuşulan dil Tagalog dili olup, kentin diğer popüler dilleri olan Maguindanao, Chavacano ve Cebuano dillerini hem Hristiyan hem de Müslüman topluluklar konuşmaktadırlar. Maranao, Arapça ve İngilizce Cotabato kentinde yaygın konuşulan diğer dillere örnektirler. Özetle, hem dil ve din özellikleri bakımından, hem de kültürel ve etnik yapı

8 Mindadano adasında yer alan “Bangsamoro Özerk Bölgesi”, 21 Ocak 2019 yapılan halk oylamasında Bangsamoro Organik Yasası'nın onaylanmasından sonra Müslüman Mindanao Özerk Bölgesinin yerini almıştır. Bu düzenleme 25 Ocak 2019 tarihinde, Filipinler Seçim Kurulu tarafından onaylanmıştır. Daha detaylı bilgi için Bkz.: Atasoy, 2018; Panarina ve Petrov, 2019:65-73; Dikarev, 2017:46-52.

bakımından Cotabato, heterojen ve çok kimlikli bir Müslüman kenti olarak tanımlanabilir (<https://ro12.doh.gov.ph/index.php/health-profile/chart...>; <https://www.philatlas.com/mindanao/r12/cot...>).

Davao, Cagayan de Oro, Zamboanga City ve General Santos kentleri ile karayolu bağlantılarına sahip olan Cotabato, coğrafi konum itibarıyla hem Mindanao adasının merkezi kesimlerinde hem de batı kıyılarında yer almaktadır. Cotabato kenti Bangsamoro Özerk Bölgesi'nin en büyük sanayi, ulaşım, turizm, ticaret ve eğitim merkezlerinden biridir. Bu stratejik şehir, son 10 yılda Mindanao adasının en hızlı büyüyen ve en hızlı iktisadi gelişmeye sahip kentlerin başında yer almaktadır. “KCC Malls”, “Superama”, “Sugni”, “Mall of Alnor” ve “Southseas Mall” kentin en büyük ticaret merkezleri ve en işlek alışveriş mekânlarını oluşturmuşlardır. Cotabato şehrinde yıllık 500.000 kg. mangrov yengeci, karides ve süt balığı üretilmektedir. Kültür balıkçılığının gelişmiş olduğu kent, 1700 hektarlık suni balık havuzlarına sahiptir. Baranggay Kalangan'da Malezyalı yatırımcılarla birlikte 4,6 milyon Peso değerinde Mindanao adasının en büyük helal gıda üretim merkezi kurulmuştur. Şehirde faaliyet gösteren başlıca sanayi tesislerinin başında, yemeklik yağ, kahve, mısır nişastası, işlenmiş gıda ve mobilya fabrikaları yer almaktadır. Zengin ekili-dikili arazilere sahip olan Cotabato yöresinde, pirinç, kahve, mango, muz, mısır ve kauçuk üretimi yapıldığı gibi, organik hindistancevizi, şeker kamışı ve lezzetli tropikal meyveler de üretilmektedir. Tarımsal endüstrinin gelişmiş olduğu şehirde, palmye yağı, şeker kamışı, kahve ve kauçuk işleme tesisleri faaliyet göstermektedir (<https://www.philippines.travel/desti...>; <https://www.philatlas.com/mindanao/r12...>).

2.4.1. Cotabato Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Cotabato, turizm bakımından Mindanao Adası'nın en az gelişmiş bölgelerinden biridir. Zengin tarihsel ve kültürel mirasa sahip olsa da, çok çeşitli doğal güzelliklerinin memleketi olsa da Cotabato turizm alanında istenilen seviyeye bir türlü ulaşamamıştır. Bu nedenle hem turistik çekicilikler, hem de turistik otel sayısı bakımından bölge kısıtlı olanaklara sahiptir. Cotabato bölgesinde yer alan konaklama tesisleri kent otelleri, sahil otelleri ve dağ otelleri olarak üç büyük grupta sınıflandırılabilir. Cotabato bölgesinin sahil otelleri ve deniz kıyısı konaklama tesisleri arasında en popüler olanlar şunlardır: Hill Point Resort, Margarita Cottages, Nancy's Garden Resort, Twinkle's Beach Resort, Golden Sunset Beach Resort, BL Haven Beach Resort, Rimbang and Abas Subulan Ancestral House, Antonio's Place, Donney's Inn, Padang-Padang Resort. Kentin en büyük turizm eksikliği Mindanao'nun diğer büyük şehirlerinde olduğu gibi lüks sınıfta yer alan 4 veya 5 yıldızlı konaklama tesislerinin yok denecek kadar az olmasıdır. “Paragon Hotel and Restaurant”, “AL-Nor Hotel and Convention Center”, “Em Manor Hotel And Convention Center”, “Blue Palm Mountain Resort”, “Belle's Farm Resort”, Cotabato bölgesinde yer alan az sayıdaki lüks konaklama tesislerine örneklerdir.

Cotabato kenti Filipinler'deki İslam taraftarlarının manevi merkezi olduğundan dolayı çok sayıda İslam inanç merkezi ve camiye sahiptir. Cotabato yöresinde yer alan başlıca büyük camiler arasında “Musjidus Sadre”, “Masjid Datu Alamansur”, “Masjid Al-Siddiq”, “Masjid Em Manor”, “Umul Qurah Mosque”, “Masjid Sultan”, “Masjid Talitay”, “Masjid Alqudra”, “Masjid Al-SaLaamah”, “Masjid Abubakar”, “Masjid Yosuf”, “Masjid Rs Buan”, “Masjid Sampulna”, “Masjid Hadja Subia”, Hadji Mohommad Asil Mosque”, “Masjid sa Tamontaka”, “Palampio Nalkan Masjid”, “Al-Balagh Mosque”, “Esteros Mosque”, “Hadji Akas Laban Mosque”, “Masjid Nahda”, “Masjid Campo Muslim”, “Masjid U5”, “Orange Mosque”, “Atty. Lauban Mosque”, “Masjid Doton”, “Blue Mosque”, “Burhan Mosque”, “Masjid Bagundang”, “Lugay-Lugay Mosque”, “Hadji Datu Talusan Mosque”, “Masjid Al-Nasser Abpi - White Mosque”, “Masjid Al-Nasser Abpi - White Mosque”, “Masjid A-Lil Amir”, “Delta Mosque”, “Abag Balilia Mosque”, “Masji Bai Laga”, “Masjid Al-Shuhada”, “Masjid Kalantungan” ve “Masjid Pinjaman” gösterilebilir (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

Özetle, Cotabato kentinde ve yakın çevresinde 100'den fazla cami yer almaktadır. Ama tüm bu camiler arasında “Cotabato Büyük Caminin” ayrıcalıklı bir yeri vardır. “Cotabato Grand Mosque” veya Türkçe adıyla “Sultan Hacı Hasan El Bulkiye Camii” hem Mindanao adasının, hem de Filipinler Cumhuriyetinin en görkemli, en güzel ve en büyük camisi olduğundan dolayı her yıl binlerce turist ve Müslüman tarafından ziyaret edilmektedir. “Sultan Hacı Hasan El Bulkiye Camii” Brunei Sultanı Sultan Hacı Hasan El Bukiyen'in finansal desteği ile inşa ettirilmiştir. 2011 yılında tamamlanan caminin toplam maliyeti yaklaşık 48 milyon dolardır. 5000 metrekarelik alana sahip ve 43 metre yüksekliğindeki minarelere sahip olan bu devasa cami, 15.000 kişinin aynı anda ibadet edebilir özelliklere sahiptir. Endonezya'daki İstiklal Camisinden sonra Güneydoğu Asya'daki ikinci en büyük cami olma özelliğine sahiptir. Caminin altınla kaplı 14 kubbesi bulunmaktadır. Kubbelerin uçları çok şık hilalle süslenmiştir. Bu nedenle Cotabato kentini ziyaret eden turistlere bu camiye mutlaka ziyaret etmeleri önerilmektedir. Ayrıca Datu Suudi-Ampatuan Belediyesi sınırları içinde yer alan ve pembe renkleriyle

Filipinlerin en romantik inanç merkezi olan “*Dimaukom Pembe Cami*” (The Pink Mosque of Datu Saudi Ampatuan) bölgenin en ilginç turizm çekiciliklerinden biridir (Taya, 2008; Stitt, 1949:150-160; Hutchcroft, 2018).

Mindanao Adası’nda Moro Müslümanlarının bağımsızlıkları için yürüttükleri özgürlük savaşları ve siyasi çatışmalar yakın zamanda sonlanmış ve özellikle de Bangsamoro Özerk Bölgesi’nin 2020 yılında resmileştikten sonra bölgede huzur ve barış sağlanmıştır. Bugün Cotabato kentinde Hristiyan ve Müslüman topluluklar adeta iç içe barış ve huzur içinde yaşamaktadırlar. Bu nedenle kent sokaklarında camiler ile kiliseleri yan yana görmek mümkündür. Cotabato kentinde yer alan başlıca Hristiyan inanç merkezleri ve kiliseler şunlardır; “*San Roque Quasi-Parish*”, “*Tamontaka Church*”, “*Our Lady of Lourdes Grotto*”, “*United Pentecostal Church of Jesus Christ Apostolic Doctrine*”, “*Isidro Labrador Chapel*”, “*Christian And Missionary Alliance Churches*”, “*Immaculate Concepcion Metropolitan Cathedral*”, “*Haven Of Rest Bible Baptist Church*”, “*Bishop Mongeau Chapel*”, “*Notre Dame Village Parish*”, “*Sto. Niño Chapel*”, “*San Pablo Village Chapel*”, “*Our Lady of Penafrancia Quasi-Parish*”, “*Our Lady of the Rosary Parish*”, “*Queen of Peace Church*”, “*Southern Babtist Church*”, “*Seventh-day Adventist Church*”, “*Tantawan Chapel*” ve “*Members Church Of God International Ang Dating Daan*” (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>). Şehirde çok sayıda Hristiyan mezhep taraftarı yaşadığından dolayı, her Hristiyan mezhep kendi kilisesini ve kendi kültür-inanç merkezini kurmuştur. Bu nedenle Hristiyan inanç çeşitliliği şehirdeki kiliselerin de büyük çeşitlilik göstermelerine yol açmıştır.

Aşağıdaki satırlarda Cotabato bölgesinde yer alan ve en çok ziyaret edilen başlıca doğal ve kültürel turizm çekicilikleri irdelenmiştir. Cotabato Bölgesinde yer alan başlıca doğal turizm çekicilikleri şunlardır;

- Filipinler Cumhuriyetinin en uzun akarsuyu olan Rio Grande de Mindanao Cotabato kentinin adeta coğrafi sembolüdür. Su sporlarının ve tekne gezilerinin yapıldığı ırmak, kentin en önemli rekreasyon alanlarından birini oluşturmaktadır.
- “*Kutang Bato Caves*” veya “*Kutang Bato Mağaraları*” Mabini Caddesi yakınlarında bulunmaktadır ve her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilmektedirler. Bu mağara sistemi, bir şehrin merkezinde yer alan Filipinlerdeki tek mağara sistemi olma özelliği taşımaktadır.
- “*San Pedro Hill*” veya “*San Pedro Tepesi*” Cotabato yöresinin en güzel manzarasına sahip noktadır. Kent merkezinin ve Mindanao Rio Grande vadisinin panoramik manzarasını sunan bu tepe, Cotabato kentinin en popüler turistik mekânlarından biridir. Tepenin eteğinde, yerel kahraman Sultan Kudarat'ın altın kaplamalı bir heykelinin de yer aldığı “*Tantawan Parkı*” yörenin bir diğer ilginç turistik mekânıdır.
- Cotabato kentinin güneybatısında yer alan “*Datu Atiyakaw Heritage Park*” yörenin en önemli doğa koruma alanlarından biridir. Park alanı içinde yer alan Minandar zirvesi yakın çevreye harika bir panoramik görüntü sunmaktadır.
- Cotabato kent merkezinin kuzeydoğusunda yer alan Asik-Asik, Daday ve Palepaz hem Mindanao adasının hem de Cotabato yöresinin en güzel, en görkemli ve en çok ziyaret edilen şelalelerini oluşturmaktadırlar. Bu şelaleler yöresini ziyaret eden turistlerin “*Tent City*”, “*Salukot Mountain View*” ve “*D' Hiddenn Spring Resort*” gibi turistik merkezleri görmelerinde fayda vardır.
- Cotabato bölgesinde yer alan ve turistik öneme sahip olan başlıca doğal turizm çekicilikleri, turistik bahçeler ve park alanları şunlardır; “*Datu Atiyakaw Heritage Park*”, “*Highland Grounds Resort*”, “*Mado Hot Spring National Park*”, “*Tantawan Parkı*”, “*Evergreen Heights Mountain Park*”, “*Nice Miracle Garden*”, “*Sophia's Nature Park*”, “*Loyvill Concrete Garden Set*”, “*OTC Hilltop*”, “*Pacific Farm & Bonsai Garden*”, “*Padang-padang Adventure Park*”, “*Barao Falls Adventure and Eco Park*”, “*Eduardo's Campsite*”, “*Vietnam Rosea*”, “*Sa Bukid Ni Apura*”, “*Mali Farms Milaya*”, “*Mango Park Libungan*” ve “*La Asuncion del Salvador*”.
- Mindanao adasında, deniz turizmin en az gelişmiş olduğu coğrafi mekânların başında Cotabato kıyıları gelir. Cotabato kıyılarında tatil köyü, turistik plaj, hotel ve konaklama tesislerinin çok az sayıda olması bu tespiti desteklemektedir. Cotabato kentinin yakın çevresinde yer alan ve turistik öneme sahip olan başlıca plaj alanları şunlardır; “*Ambo Beach*”, “*Zone Beach*”, “*Baan Beach*”, “*Simuay Seashore Beach*”, “*Zahra Beach Resort*”, “*Golden Sunset Beach Resort*”, “*Igan-Igan Beach Resort*”, “*Kinimi-Nalkan Beach*”, “*Tambak-Kinimi Beach*” ve “*Lapaken White Beach*”.

Cotabato Bölgesinde yer alan başlıca beşeri turizm çekicilikleri şunlardır;

- Brunei Sultanı tarafından başlatılan “*Sultan Haji Hassanal Bolkiah Masjid*” hem Mindanao adasının, hem de Filipinler Cumhuriyetinin en büyük camisidir. Muhteşem görünümü ve çok farklı bir mimariye sahip olan görkemli camideki minarelerin yüksekliği 43 metre yüksekliğindedir. Cotabato kentinin hem turistik, hem de inanç sembolü olan bu devasa cami, kentin en ilginç ve en çok ziyaret edilen turizm çekiciliklerinin başında gelir.
- 1872 yılında inşa edilen “*The Church of the Immaculate Conception of Tamontaka*” kentin en eski kilisesi olup Hristiyanların en sık ziyaret ettikleri inanç merkezlerinin başında gelir. Cotabato City Plaza’nın güneyinde ve “*Kutang Bato Mağaralarının*” doğusunda yer alan “*The Church of the Immaculate Concepcion of Tamontaka*” veya “*Immaculate Concepcion Tamontaka Kilisesi*” 19. yüzyılın sonlarında Cizvit evangelizasyonunun merkeziydi ve orijinal yapı 1872 yılında Matampay vadisinde inşa edilmiştir. Bu tarihi kilise kentin en popüler Hristiyan inanç merkezlerinin başında gelir.
- Eski Cotabato Belediye Binası olarak uzun dönem hizmet veren “*Old Cotabato City Hall*” bugün çok ilginç bir şehir müzesine ev sahipliği yapmaktadır. Kentin merkezindeki bu yüz yıllık tarihi bina ilginç mimarisi ile dikkat çekmektedir. Ünlü Mimar Juan Arellano tarafından tasarlanan bina 1940’lı yıllarda inşa edilmiş ve bugün kent müzesi olarak faaliyet gösteren kentin en eski ve en popüler mimari eserlerinden biridir.
- Cotabato kentinin merkezinde yer alan “*People’s Palace*” veya diğer adıyla “*New Cotabato City Hall*” Müslüman ve Hristiyan mimari tarzlarının karışımı ile ortaya çıkmış, tarihi bir mimari yapı olarak bugünkü yeni belediye binasını barındırmaktadır. Belediye binası yanındaki park alanı şehir sakinlerinin sevilen rekreasyon alanlarından biridir.
- “*Loudres Grotto - Large Park*” kentin bir diğer popüler turizm merkezidir. Fransa’daki “*Our Lady of Loudres Grotto’nun*” bir kopyasının bulunduğu bu parkın içinde geniş bir kuş koleksiyonuna sahip mini bir hayvanat bahçesi de yer almaktadır.
- “*Tantawan Parkı*” ve Pedro Colina Tepesi’ndeki renkli evlerin eteğinde Sultan Ditapuan Kudarat’ın görkemli anıtı yer almaktadır. Maguindanao Sultanlığı’nın 7. Hükümdarı ve İspanyol sömürgecilerinin korkulu rüyası olan Sultan Kudarat, Maguindanao Sultanlığı’nın genişlemesinde ve yükselişinde çok etkili olmuştur. Bu nedenle Sultan Kudarat Cotabato Müslümanlarının en sevilen siyasi kahramanlarından biridir.
- “*Takumi Butai Memorial Shrine*” Cotabato kentine 1940’lı yıllarda atanan bir Japon Askeri Komutanı olan Takumi Butai onuruna inşa edilmiş tarihi bir türbedir.
- Cotabato City Plaza’nın doğusunda ve Matampay vadisinin hemen güneyinde yer alan “*Queen of Peace Church*” Cotabato kent merkezinin en görkemli Katolik kiliselerinden biridir.

Cotabato kentinde en büyük turistik hareketlilik ve en fazla yerli ve yabancı ziyaretçi festival günlerinde gözlenmektedir. “*Araw ng Kutabato Festivali*” (Cotabato Günü) – her yılın 12 - 25 Haziran tarihleri arasında kutlanır. Bu görkemli festival kentin en büyük ve en coşkulu kültürel etkinliğidir. Binlerce meraklı turistin izlediği bu uluslararası festival şehrin doğum gününü anmak için düzenlenmektedir. Orta Mindanao’da İslamiyet’in yayılmasında büyük kişisel katkıları olan Arap kökenli Shariff Mohammad Kabunsuan’ın onuruna her yılın 15 - 19 Aralık tarihleri arasında “*Shariff Kabunsuan Festivali*” kutlanmaktadır. Katolik eğitim kurumlarının aktif olarak katıldığı “*Immaculate Conception Bayramı*” her yıl 1 - 8 Aralık tarihleri arasında büyük bir coşkuyla kutlanmakta ve Hristiyanların en büyük şehir festivallerinin başında yer almaktadır. Her yılın Aralık ayında kutlanan “*Ateş ve Işık Festivali*”, Cotabato’daki Notre Dame okulları tarafından düzenlenmektedir ve tipik bir Noel kutlaması özelliği taşımaktadır. Cotabato kenti nüfusunun büyük bir bölümü Müslüman olduğundan dolayı, “*Ramazan Bayramları*” hem yerel kent idarecilerinin hem de siyasi yöneticilerinin katılımı ile büyük bir coşkuyla ve çok sayıda kültürel etkinlikle kutlanmaktadır. Her Aralık ayında Barangay Kalanganan’da düzenlenen “*Layagan Festivali*” bir Yengeç Festivalidir. Aslında Barangay Kalanganan yerleşmesi, her yıl yüzlerce ton yengeç ürettiğinden dolayı Filipinler Cumhuriyeti’nin “*yengeç başkenti*” sayılır (<https://lgu201.dilg.gov.ph/...>; <https://www.lakwatsero.com/..>; <https://www.philippines.travel/..>; <https://ro12.doh.gov.ph/index.php/hea...>).

Görüldüğü gibi çok kimlikli ve çok inançlı bir şehir olan Cotabato’da hem Müslüman, hem de Hristiyan bayramlar işe şenlikler birlikte hoşgörü ve barış ortamında kutlanmaktadır. Ayrıca, son yarım yüzyılda merkezi Filipin Hükümeti ile Moro Müslümanları arasındaki çatışmalar ve bölgesel terör olayları Cotabato bölgesindeki

turizm faaliyetlerine en fazla zarar veren gelişmeler oldukları söylenebilir. Sonuç olarak Cotabato bölgesinde en çok yerli ve yabancı ziyaretçi çeken turizm merkezleri şunlardır; “*Sultan Haji Hassan El Bulkiye Camisi*”, “*Kutawatos Mağarası*”, “*Concepcion Tamontaka Kilisesi*”, “*Old City Hall*”, “*People’s Palace or New City Hall*”, “*Al Jamela Weaving Center*”, “*Dimaukom Pembe Cami*”, “*Kutang Bato Mağaraları*”, “*Sultan Kudarat Monument*” ve “*Asik-Asik Şelaleleri*”.

2.5. Mati Bölgesi

Davao Oriental Eyaleti’nin başkenti olan Mati City, 2020 yılında 147.547 kişilik nüfusa sahip olup Mindanao adasının 20. en kalabalık nüfuslu kentidir. Mindanao adasının en güneydoğu ucunda yer alan Mati, 1861 yılında kurulmuş tarihi bir liman kentidir. Pujada körfezinin kuzey kıyılarında, Davao körfezinin doğusunda, Mayo körfezinin ve Guanguang yarımadasının batısında yer alan Mati, 589 km²’lik şehrsel alana ve 250 kişi/km²’lik ortalama aritmetik nüfus yoğunluğuna sahiptir. İdari yönetim bakımından Mati kenti 26 barangayı kapsamaktadır (<https://psa.gov.ph/>). Mati bölgesinde yer alan üç büyük körfez ve dört yarımada bu bölgede kıyıların ne kadar girintili-çıkıntılı olduklarını göstermektedir. Filipin Denizi ile Selebes Denizi’nin kucaklaştıkları geçiş bir bölgede yer alan Mati, yüzünü hem Pasifik dalgalarına ve Büyük Okyanusa hem de Endonezya topraklarına ve Ekvator çizgisine dönmüştür. Bu nedenle sıcak ve nemli ekvatorial iklim ile Büyük Okyanusun gücü ve etkisi bu yörede tüm yıl boyunca hissedilmektedir. Doğuda Bitanagan Vadisi ve batıda Sumlog Vadisi ile çevrili olan Mati bölgesi, güneyden Pujada ve güneybatıdan da Balete körfezi kıyıları ile çevrilidir (Chirikov vd., 2018). Çok sayıda plaj alanına sahip olan bu uzun girintili-çıkıntılı sahil şeridi, bölgede deniz turizminin gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır.

Derin vadiler, yüksek dağlar ve girintili çıkıntılı okyanus kıyıları Mati bölgesinde ilk göze çarpan jeomorfolojik özelliklerdir. Mount Hamiguitan 1620 metre yüksekliğiyle Davao Oriental Eyaleti’nin en yüksek noktasını oluşturmaktadır. Kapok (1166 m.), Mansamuga (1005 m.), Kabunulan (935 m.) ve Lahi (699 m.) Mati bölgesinde yer alan en yüksek dağ kütleleridir (<https://peakvisor.com/adm/mati-city.html>). 1861’de öncül İspanyol askeri lider Yüzbaşı Prudencio Garcia ve arkadaşı Juan Nazareno, bugünkü Mati bölgesine ilk yerleşim yerlerini kurduklarından dolayı, Mati kentinin kuruluş tarihi 1861 yılı oysa şehir olma tarihi 2007 yılı olarak bilinir. 1903 yılında 1400 kişilik küçük bir kırsal yerleşmesi olan Mati’nin nüfusu, 1960 yılında 23.000’e, 1980 yılında 78.000’e, 2000 yılında 106.000’e ve 2020 yılında da 147.547’ye yükselmiştir (<https://psa.gov.ph/>). Son 60 yıllık zaman diliminde Mati kent nüfusu yaklaşık olarak 6 kat artmıştır. Mati kentine adını veren “*Mati*” kelimesi, Mandayan kelimesi “*Maa-ti*” den türetilmiş olup, yoğun bir sağanak yağmurdan sonra bile kolayca kuruyan yöredeki bir akarsudan adını almıştır. İspanyol sömürgecilerden önce bölgeye gelip yerleşen, Kalagan, Mandayan ve Maranao toplulukları, Mati kentinin öncül halkları olup Arap ve Hint-Malaya kültürel etkilerini taşımaktadırlar. İspanyol sömürgeciler bölgeye yerleştikten sonra bölgenin hem inanç hem de etnik yapısı değişmeye başlamıştır. Bugün Mati kentsel nüfusunun %72’si Cebuano toplulukları, %13’ünü Mandaya toplulukları ve %7’sini de Kalagan toplulukları oluşturmaktadırlar. Kentsel nüfusun en kalabalık halkını Cebuano toplulukları oluşturduklarından dolayı, kent sınırları içinde en yaygın konuşulan dillerin başında da Cebuano dili gelir. Şehirde yaşayanların çoğu İngilizce ve Tagalogca konuşur. Mati nüfusunun yaklaşık %80’ini Katolik Hristiyanlar, %8’ini Müslümanlar ve %6’sını da Iglesia Ni Cristo taraftarları oluşturmaktadırlar. Şehirde az sayıda Budist ve Protestan, Baptist, Metodist gibi diğer Hristiyan mezhep taraftarları da yaşamaktadır (<https://www.philatlas.com/mi...>; <https://www.visitsoutheastasia.travel/to...>; <https://philippinescities.com/mat.../>; <http://www.mati.gov.ph/mak...>; <http://davaocitybybattad.blogspot.com/2...>).

Ulaşım ve ticaret bakımından, Mati bölgesi hem Mindanao’nun diğer bölgeleriyle, hem de Malezya ve Endonezya gibi yurt dışı pazarlarıyla bağlantılıdır. Yerel halkın büyük bir bölümü geçimini tarım, ticaret, turizm, balıkçılık, madencilik ve tarıma dayalı sanayilere borçludur. Mati bölgesinde orman ürünleri sanayi ve mobilya üretimi çok gelişmiştir. Bölgenin başlıca tarımsal ihracat ürünleri arasında muz, ananas, hindistancevizi ve deniz ürünleri yer almaktadır. Mati bölgesinde çok yaygın olarak hindistancevizi yetiştirildiği için Filipinler Cumhuriyeti’nin “*hindistancevizi başkenti*” unvanını taşımaktadır. Tropikal siklonların ve yanardağ faaliyetlerinin pek görülmemesi, ayrıca olumlu coğrafi ve iklim özellikleri nedeniyle, son çeyrek yüzyılda bölgedeki turizm faaliyetleri büyük bir gelişme göstermektedir. Zengin bakır yatakları nedeniyle madencilik de bölgenin yeni bir iktisadi gelir kapısına dönüşmektedir (<http://www.mati.gov.ph/make-it-mati-maganahay-ngadi/>).

2.5.1. Mati Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Plajlar, kanyon vadiler, şelaleler, dağlar, turistik tarım çiftlikleri, tarihi ve mimari eserler, su sporları merkezleri ve doğa koruma alanları Mati bölgesinin en büyük turizm zenginliğidir (Tablo 1 ve Tablo 2). Bölgenin turizm vitrinini oluşturan, Dahican Beach hem Filipinlerin hem de Asya kıtasının en meşhur ve en güzel plajlarından birini oluşturmaktadır. Yedi kilometre uzunluğundaki beyaz kumlu plajlarıyla Dahican, hem yabancı turistlerin gözdesidir hem de Mati'nin en popüler destinasyonların başında gelir. Mati kentinin yer aldığı Pujada Körfezi, binlerce deniz türüne sahiptir ve Güneydoğu Asya'nın flora ve fauna bakımından en zengin körfezleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle Mati bölgesinde yer alan 40'tan fazla plaj sahasının en önemli ortak özellikleri ekolojik olarak temiz olmaları, ucuz konaklama mekânları sunmaları, kalabalıktan uzak olup تنها olmaları ve 365 gün boyunca deniz turizmüne müsait olmalarıdır. Özetle, ıssız, temiz ve sessiz tropikal plajlar Mati yöresinin en önemli turistik destinasyonlarını oluşturmaktadırlar (Manuela ve Vera, 2015; Taya, 2008; Stitt, 1949:150-160; Hutchcroft, 2018).

Bugün Mindanao adasının en önemli deniz turizm merkezlerinden biri olan Mati bölgesi doğal güzellikleriyle, ilginç botanik bahçeleriyle, bozulmamış tropikal ormanlarıyla, otantik tatil köyleriyle, heybetli şelaleleriyle, turistik tarım merkezleriyle, beyaz kumlu plajları ve ıssız şirin adacıklarıyla her yıl binlerce yerli ve yabancı turist çekmektedir (Tablo 1 ve Tablo 2).

Tablo 1. Mati Bölgesinde Yer Alan Başlıca Doğal Turizm Çekicilikleri

M. Hamiguitan Range Wildlife Sanctuary	Tagbanakaw Şelalesi	La Sierra Gölü
Centennial Tree General Generoso	Kawa Kawa Şelalesi	Tinagong Dagat
Juanne Light and Ware Hauz	Tagbibinta Şelalesi	Salvosa Şelalesi
Sleeping Dinosaur View Deck	Ayuste Nature Park	Calamba Şelalesi
Candalaga Doğa Koruma Alanı	Baganga Şelalesi	Marangig Şelalesi
Basarte Mangrove Park Philippines	Paogpogon Şelalesi	Cactus Forest
New Negros Maragusan Ddeo	Eco Park Govgen	Lusong Şelalesi
Nangan-Cabuaya Viewdeck Resort	Tagdalid Şelalesi	Pangyan Şelalesi
Pujada Bay Protected Seascape	Casaoman Vadisi	Diomaboc Gölü
Guang-Guang Mangrove Park and Nursery	Prinsesa Şelalesi	Cita's Lantawan
Menzi Beach Park and Campsite	Tagubud Dağı	Ugwad Şelalesi
Kalinawan Kanyon Vadisi	Hamiguitan Dağı	Leonard Gölü
Piswitan - Holy Cross	KATFC Farm Ranch	Pujada Adası
Mercides S. Rodriguez Park	Je Anne & Jan Daryl	Brookside Manor
Dumagoc Kanyon Vadisi	Amakan Crater	Waniban Adası

Yeni ve hızla gelişen bir kent olan Mati, Filipinler'in en popüler sahil yerleşmelerinden biri olmasa da önümüzdeki yıllarda bölgenin deniz turizm merkezi olarak hızlı adımlarla gelişmektedir. Mati kent merkezinde en popüler turistik yerlerin başında “*People's Park*”, “*City Hall of Mati*”, “*Mati Baywalk Park*”, “*Carmelite Church*”, “*Mati Centennial Park*”, “*Sainz Family Park & Recreation Center*”, “*Subangan Davao Oriental Museum*”, “*Capitol Park*” ve “*Sacred Heart of Jesus Parish*” gelir (Tablo 1 ve Tablo 2).

Mati kentinde her yıl iki büyük festival düzenlenmektedir. Her yılın Haziran ayında “*Pujada Körfezi Festivali*” ve her yılın Ekim ayında “*Sambuokan Festivali*”. Bu iki festival de çok yeni ve çok genç olup 2000 yılından sonra organize olmaya başlamışlar. İlk kez 2004 yılında kutlanan “*Pujada Körfezi Festivali*” Mati kentinin kıyısında yer aldığı Pujada Körfezi'ni tanıtmak ve korumak için başlatılmıştır. İlk kez 2001 yılında kutlanan “*Sambuokan Festivali*” ise Mati Belediyesinin her 29 Ekim tarihinde kent kuruluş yıldönümünde organize edilmektedir. Mati halkını birleştirmek, ortak şehirselleşmeyi kazandırmak ve kentin güzelliklerini turistlere tanıtmak amacıyla organize edilen “*Sambuokan Festivalinde*” çeşitli sokak dansları, tekne yarışları, konserler, ayrıca çeşitli spor ve sanat etkinlikleri düzenlenmektedir. Aşağıdaki satırlarda Mati City ve yakın çevresinde yer alan başlıca doğal ve beşeri turizm çekicilikleri örnekler verilerek açıklanmıştır.

Hem doğal hem de tarihsel-kültürel turizm çekicilikleri bakımından yüzlerce seçenek sunan Mati bölgesinde her meraklı turist için alternatif bir turistik seçenek ve ilginç bir turistik destinasyon bulunmaktadır. Tarihsel-kültürel çekiciliklere ilgi duyanlar, “*Hamiguitan Doğa Müzesi*” (Mt. Hamiguitan Natural Science Museum), Subangan Müzesini (Subangan Davao Oriental Museum) veya ilginç mimariye sahip olan “*Davao Oriental Provincial Capitol'den*” birini tercih edebilir (Tablo 2).

Yüksek dağları, tropikal ormanları, serin havuzları ve bakir doğal ortamda piknik yapmayı sevenler “*Camp Pilare Sea of Clouds*”, “*The Hidden Haven of Nature*”, “*Kanlawig Hot Spring Resort*”, “*Mindanao SAGA Flying Club*” veya “*Kanlawig Hot Spring Resort*” gibi turistik merkezlerden birini ziyaret edebilirler (Tablo 2). Bunaltıcı yaz sıcaklıklarında görkemli şelalelerin serin suları altında serinlemek isteyenler “*Lusong Şelalesi*”, “*Prinsesa Şelalesi*”, “*Pangyan Şelalesi*”, “*Tagbibinta Şelalesi*” veya “*Salvosa Şelalesi*” gibi doğa çekiciliklerinden birini tercih edebilirler. Mati bölgesinde 20’den fazla turistik şelale, 15’ten fazla turistik tarım çiftliği ve 30’dan fazla havuzlu konaklama tesisi olduğu unutulmamalıdır (Tablo 1 ve Tablo 2).

Tablo 2. Mati Bölgesinde Yer Alan Başlıca Beşeri Turizm Çekicilikleri

Subangan Davao Oriental Museum	Quadrangle Park	People's Park
Davao Oriental Provincial Capitol	Mati Baywalk Park	City Hall of Mati
Riverside Cold Spring & Botanical Resort	Mati Centennial Park	IHMA Baywalk
Mt. Hamiguitan Natural Science Museum	Sports Complex Oval	Capitol Park
Mahoc Cove White Sand Beach	Rafflesia Sighting - Malvar	Cortex World
Girl Scouts of the Philippines	Emilio Jr. and Hilda Park	Sunflower Maze
Davao Oriental Sports Complex	Barangay Sainz Hall	La Sierra Farm
Mindanao SAGA Flying Club	Mati City Public Market	Buso Hot Spring
The Hidden Haven of Nature	Barangay Peoples Park	Ayuste Eco Park
Sainz Family Park & Recreation Center	Toyozu Spring Resort	Bandicoot Park
Taytayan Hydro Inland Resort	New Barili Mountain View	Laki Pools
Lake Leonard Eco-Tourism Park	Bamboo Riverside Park	Calamba Farm
Omega Pool & Flower Farm	Varona Nature's Park	La Sierra Farm
Mainit Canal Natural Hot Spring	Camp Pilare Sea of Clouds	Mainit Hot Spring
Silmaro Bamboo River Pool	Kanlawig Hot Spring	A57 Techno Park
Princess Miyaya Mountain Resort	Tagbibinta Cold Spring	Carmelite Church
Davao Oriental State University	Rio de Siete Inland	Aguacan Resort

Yüksek zirveleri fethetmek isteyenler, Alpiniz ve dağcılık tutkunları, Hamiguitan Dağı, Tagubud Dağı veya Dada's Peak'e tırmanabilirler. Mati bölgesinde gölde balık avlamak, göl kıyılarında piknik yapmak veya yaz günlerinde göl sularında yüzmek isteyenler “*Lake Leonard Eco-Tourism Park*”, “*La Sierra Gölü*” veya “*Laki Pools*”u tercih edebilirler. Doğa ile iç içe tatil yapmak isteyenler “*Highland Breeze Farm Resort*”, “*Mountain Top Spring Resort*”, “*Riverside Cold Spring & Botanical Resort*” ve “*Casilak Spring Resort*” gibi konforlu konaklama tesislerinden birini seçebilirler (Tablo 2).

Tropikal ekolojik ortamın ve zengin ekosistemlerin yarattıkları doğa mucizelerini yakından incelemek isteyenler “*Guang-Guang Mangrove Park and Nursery*”, “*Centennial Tree General Generoso*”, “*Ayuste Nature Park*”, “*Eco Park Govgen*” veya “*Candalaga Doğa Koruma Alanını*” ziyaret edebilirler (Tablo 1). Büyük Okyanusun dalgalı sularında yüzmek veya sörf yapmak isteyenler, Mindanao'nun en popüler plajlarının başında olan “*Dahican Beach*”, “*Rising Sun Beach Resort*”, “*Banzali's Babak Beach*”, “*Kubo de Ampoon*” veya “*Amihan sa Dahican*”dan birini deniz tatili için seçebilir (<https://www.booking.com/>; <https://www.traveloka.com/>; <https://www.tripadvisor.com.tr/>; <https://www.agoda.com/>).

2.6. Pagadian Bölgesi

Mindanao adasının güneybatısında Pagadian körfezinin kuzeybatı kıyılarında yer alan Pagadian kenti, Cagayan-de-Oro kentinin güneybatısında, Cotabato kentinin kuzeybatısında, Zamboanga kentinin kuzeydoğusunda ve Ozamis kentinin güneybatısında yer almaktadır. Pagadian kentinin doğusunda Mindanao adasının en büyük gölü olan Lanao, batısında ise bölgenin en popüler turistik göllerinden biri olan Wood yer alır (Chirikov vd., 2008). Kent merkezinin kuzeyinde ve doğusunda bölgenin en uzun akarsulardan biri olan Labangan ırmağının oluşturduğu kıvrımlı vadi uzanır. Pagadian arazilerini sulayan ve Pagadian körfezine

sularını boşaltan Tiguma, Bulatok, Gatas ve Balangasan ırmakları, yağışlı dönemlerde şehir arazilerinde büyük taşkınlara neden olmaktadır. Pagadian çok genç bir liman kenti olarak 1937 yılında kurulmuş ve 1969 yılında şehir ilan edilmiştir. Zamboanga City'den sonra Batı Mindanao'nun ikinci en büyük kenti olan Pagadian idari yapılanma olarak 54 barangayı kapsamaktadır (<http://www.pagadian.gov.ph/>).

Zamboanga Del Sur eyaletinin idari merkezi ve en büyük kenti olan Pagadian, 2020 yılında 210.452 kişilik nüfusa ve 379 km²'lik şehirsal alana sahiptir. Son yarım yüzyılda kent nüfusu yaklaşık olarak 5 kat artmıştır. 1939 yılında 46.000 nüfusa sahip olan Pagadian, 1960 yılında 42.000, 1980 yılında 81.000, 2000 yılında 142.000 ve 2020 yılında da 210.000 kişilik nüfusa sahip olmuştur. Tepelik arazilerle çevrili olan ve deniz kıyısında yer alan kent merkezinin ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu 560 kişi/km²'dir (<https://psa.gov.ph/>). Mindanao adasının 10'unu en büyük kenti olan Pagadian'ın çevresinde çok sayıda dağlık arazi ve tepelik saha yer almaktadır. Sugarloaf Dağı (1376 m.), Pinukis Dağı (1213 m.) ve Palpalan Dağı (650 m.) Pagadian yöresinin en yüksek kesimlerini oluşturmaktadır. Yer şekilleri bakımından şehir Hong Kong kentine çok benzediğinden dolayı "Küçük Güney Hong Kong" olarak adlandırılmaktadır. Palpalan Dağı yöresinin en popüler turistik noktasını oluşturmaktadır (<https://www.openstreetmap.org/>; [https://www.google.com/maps](https://www.google.com/maps;); <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>).

Endonezya ve Malezya topraklarına olan coğrafi yakınlık, kentin jeopolitik ve ticari önemini arttırmaktadır. Heterojen etnik ve inanç yapısına sahip olan Pagadian, çok dilli, çok milletli ve çok kültürlü bir liman kentidir. Tagalog ve İngilizce dışında şehirde en yaygın olarak Cebuano dili konuşulmaktadır. Yerli Cebuano toplulukları, Müslüman halklar ve Hristiyan topluluklar kentin en kalabalık üç kültürel unsurunu oluşturmaktadır. Şehirde yaşayan Müslüman topluluklar genelde İranun, Magindanao, Maranao, Tausug, Samal, İlonggo (Hiligainon), Ilokano ve Chavakano dillerinden birini konuşmaktadırlar. Diğer Filipin kentlerinde olduğu gibi İngilizce iş, eğitim ve resmi alanlarda daha fazla kullanılmaktadır (<https://web.archive.org/web/20090208125242/>; [https://lgu201.dilg.gov.ph/view.php?r=09&p=73&m=22](https://lgu201.dilg.gov.ph/view.php?r=09&p=73&m=22;); <https://web.archive.org/web/20070205080510/>; <http://pagadian.com/Legend.htm>; <http://www.pagadian.gov.ph/>; <https://psa.gov.ph/classification/psgc/?q=psgc/citi...>; <http://elgu.ncc.gov.ph/ecommunity/pag...>).

Tarımsal üretim, ticaret, balıkçılık, madencilik, turizm ve sanayi Pagadian bölgesinde en önemli iktisadi gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Verimli alüvyal sahalara sahip olan yörede pirinç, mısır, hindistancevizi, çeşitli meyve ve sebze ürünleri yetiştirilir. Deniz yosunu, tropikal meyveler, hindistancevizi ve manyok gibi hammaddelerin işlenmesi tarımsal sanayinin en yaygın kollarını oluşturmaktadır. Ayrıca Pagadian bölgesinde ahşap, bambu, rattan, hindistan cevizi kabuğu, deniz kabuğu, çelik ve plastikten mobilya ve dekorasyon ürünlerinin üretimi yaygın olarak yapıldığı için orman ürünleri, seramik, el sanatları ve plastik sanayi de gelişmiştir. Pagadian bölgesinde altın, bakır ve molibden üretildiği için maden sanayi de hızla gelişmektedir. Pagadian körfezi sularında deniz yosunu yetiştiriciliği, karides ve yengeç üretimi ile deniz balıkçılığı yaygındır. Pagadian hem işlek bir deniz limanına hem de bölgesel önem taşıyan bir hava limanına sahiptir. Pagadian havaalanı tüm bölgenin dünyaya açılan dış kapısı sayılır. Pagadian havaalanı, Zamboanga del Sur Eyaleti sınırları içindeki yerleşmeler arasında, Manila ve Cebu kentlerine direkt uçuşları olan tek hava limanı olarak hizmet vermektedir (<https://lgu201.dilg.gov.ph/view.php?r=09&p=73&m=22>; <http://www.pagadian.gov.ph/>; <https://psa.gov.ph/classification/psgc/?q=psgc/citimuni/097300000>).

2.6.1. Pagadian Bölgesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Merkezleri

Pagadian bölgesinde çok sayıda turizm merkezi ve rekreasyon alanı yer almaktadır. Termal turizm, deniz turizmi, alpinizm, kırsal turizm, tarım turizmi ve sağlık turizmi Pagadian yöresinde görülen en yaygın turizm kollarıdır. Kent merkezinde en popüler turizm çekicilikleri arasında Pagadian Rotonda Parkı, Pagadian City Hall, Gaisano Capital Pagadian, Pagadian Boulevard, Unity Park, Municipal Park & Rizal Monument, Bangsa Moro Islamic Masjidi, Our Mother of Perpetual Help Memorial Garden, Pagadian Musical Dancing Fountain, Plaza Luz, Pagadian Water Park ve Santo Nino Cathedral gelir (Tablo 3 ve Tablo 4). Beyaz kumlardan oluşan ve "Putting Balas" adını taşıyan kıyı oku, deniz kıyısında yer alan Sultan Ismael Mangrove Park, görkemli Baculan şelalesi, devasa Lanao gölü, endemik canlı türleri ile meşhur olan Timolan Doğa Koruma Alanı, yabancı turistlerin tercih ettikleri Alegria şelalesi ve Wood gölü yöresinin en popüler doğal turizm çekiciliklerinin (Tablo 3) başında gelir (Stitt, 1949:150-160; Hutchcroft, 2018; Manuela ve Vera, 2015:2015; Taya, 2008).

Gürültülü kent ortamından uzaklaşıp, okyanusun ortasında huzurlu tatil arayanlar Dao – Dao Adalarından birinin plajlarında aradı tropikal güzellikleri ve sessiz tatili bulabilir. Pagadian kenti yakınlarında doğal ortamda piknik yapmak isteyenler "Palpalan Mountain Spring Resort" veya "KJB Spring Resort" tesislerinden birini

tercih edebilir. Tropikal ormanların arasında su sporları ve dağ yürüyüşleri tercih edenler “*Aurora Mountain Resort*”, “*Bongga Mountain Resort and Eco Park*” veya “*Hillside Botanical Garden*” gibi kaliteli konaklama tesislerinden birini tercih edebilir. Deniz tatili sevdalıları ise “*Lantau Beach*”, “*Donel's Beach Resort*”, “*Culasian White Beach*” ve “*Tambunan Beach*” gibi popüler plajlardan birinde deniz tatili yapabilir (<https://filipinohomes.com/blog/pagadian-city-beach-attractions/>).

Sonuç olarak, Pagadian bölgesinde her meraklı turist kendince bir rekreasyon alanı, kendi zevkine göre bir turizm tipi ve kendi isteği doğrultusunda bir turizm çekiciliği mutlaka bulacaktır. Ama kuşkusuz “*Puting Balas Sandbar*” tüm Pagadian yöresinin en popüler ve en ünlü deniz turizm merkezidir.

Tablo 3. Pagadian Bölgesinde Yer Alan Başlıca Doğal Turizm Çekicilikleri

Maranding Cathedral Water Şelalesi	Baculan Şelalesi	Little Batanes
La Libertad Man Made Gölü	Santa Cruz Şelalesi	Lambayan
Kahayagan Observation Deck	Kanao-Kanao Tower	Wood Gölü
Nuñeza's Panoramic Hilltop	RJWJ Nature Park	Baguio Beach
Mount Malindang Range Natural Park	Sibugay Kanyon Vadisi	Guitran Vadisi
Belvedere - Hoyohoy View Deck	Senote Sea of Clouds	Siogan Şelalesi
Mount Timolan Protected Landscape	Calumangi Sea of Clouds	Blue Lagoon
Balumbunan Cave and Submerged River	Pokaba Ridge Viewpoint	Ticala Adası
Mount Kulabog Protected Landscape	San Pedro River Park	Bagani Adası
Glupa-Gulian Ecological Park	Pangalaran Mangrove	Dasay Gölü
Poblation Pitogo Zamboanga Del Sur	Buug Natural Biotic Area	Igat Adası
Buug Natural Biotic Area	Alitaptap Trail Site	Senior Şelalesi
Buug Protected Forest Park	Lapinigan Adası	Alegria Şelalesi
Lake Maragang Campgrounds	Maruing River Cruise	Palpalan Dağı
Malangas Red Sand Ecomarine Park	Dao – Dao Adaları	Sky Land
Sultan Ismael Mangrove Park	Princess Sonita Adası	Batala Adası
Maruing Wildlife Sanctuary	Luzvilla Şelalesi	Lungui Adası
Manatom Natures Park	Piduan Şelalesi	Manga Şelalesi
Mount Inayawan Range Natural Park	Siete Paradise	Uyaan Gölü
Maranding Kanyon Vadisi	Bulatok Tepesi	Pendo Gölü
Tulbong Falls Manukan	Kendis Mağarası	Lanao Gölü
Pulacan Şelalesi	Ikogan Mağarası	Gantao Hills
May Kevin Avanceña	Sungkilaw Şelalesi	Limono Adası
Gadungan La Gölü	Puting Balas Sandbar	Linay Şelalesi

Pagadian bölgesinde çok sayıda körfez ve yarımada, çok sayıda ada, lagün, burun ve koy ve en önemlisi de yüzlerce plajı barındıran girintili-çıkıntılı çok uzun bir sahil şeridi olmasına rağmen, deniz turizmi fazla gelişmemiş olduğundan dolayı hem tatil köylerinin ve konaklama tesislerinin sayısı çok yetersizdir hem de plaj alanları bakımsız ve ıssızdır. Pagadian yöresinde deniz turizmi bakımından en popüler plajlar şunlardır: Pikalawag Beach, Dream Beach, Kalibao Beach, Sigayan Beach, Caromatan Beach, Pikalawag Beach, Baguio Beach, Lantau Beach, Happy Beach, Culasian White Beach, Bituon Beach, Tambunan Beach, Pebbles Beach, Dapu-Dapu Beach, Blue Lagoon, Puting Balas Beach, Parish Beach, J & J Beach Resort, Osias Beach Resort, Pamintayan Beach, Silupa Beach ve Sultan Ismael Beach (<https://filipinohomes.com/blog/pagadian-city-beach-attractions/>). Deniz kıyılarında kontrolsüz ve çirkin yapılaşma, sahil yörelerinde yeterince turistik tesisin yer almaması, yakın geçmişte yörede yaşanan terör olayları, ulaşım ve haberleşme eksiklikleri, sanayi ve evsel atıkların doğrudan denize boşaltılması yöredeki deniz turizminin gelişmesini olumsuz etkileyen başlıca faktörler olarak sıralanabilir.

Pagadian bölgesinde yok denecek kadar az sayıda dört ve beş yıldızlı hotel faaliyet göstermektedir. Four Queens Resort, GV Hotel Pagadian City, Alindahaw Lakeview Resort, Guipos Cave and Resort, Donel's Beach Resort, Springland Resort and Restaurant, Pagadian Bay Plaza Hotel, Bongga Mountain Resort and Eco Park, Dorie Spring Resort ve Garden Orchid Hotel & Resort Corporation, Pagadian kenti ve yakın çevresinde yer alan en popüler konaklama tesisleridir.

Tablo 4. Pagadian Bölgesinde Yer Alan Başlıca Beşeri Turizm Çekicilikleri

Hanging Bridge Mountain Resort	Pagadian Water Park	Karen Farm
Perpetual Help Memorial Garden	Pagadian City Hall	D'el Cacto
Rajah Muda Datu Untod Royal Masjid	Mahayag Public Plaza	Adele's Garden
Jun General Merchandise	Tigbao Public Plaza	Kapatagan Plaza
Municipal Park & Rizal Monument	Aurora Mountain Resort	Bliss Mini Park
Hillside Botanical Garden	Eriberta Spring Resort	Vivas Farm
Marky's Flower Garden	Molave Public Plaza	Viewkid Ni Zia
Alindahaw Lakeview Resort	Calolot Mountain Resort	Megayon Park
Cabaluna's Swimming Pool	Sigacad Hot Spring	Unity Park
Vergilito & Monica Albellar's Farm	Dorie Spring Resort	Plaza Luz
Rainforest Mountain Resort	Springland Resort	Jords
Baluno Eldian Resort and Spa	La Piscinas Resort	Rotonda Park
Green Palace Inland Resort	Lion Kilat Santiago	Garden 1 CPFS
Bangsa Moro Islamic Masjid	Butanas Swimming Pool	Fogline 360
Bongga Mountain Resort Eco Park	Yaka Yaka Overlook	Palpalan Park
Subanen Historical Boulders	Hacienda del Amor	Acasia Grove
Battle of Datu Imbing Park	Sugod Ecotourism	Lava Rocks
Santo Nino Cathedral	Jardin de Rachma	Lala's Ecopark
Matan-ag Pool and Water Dam	Andil Mini Tagaytay	Patrick Sikuya
Horizons Resort Splash Waterpark	Mindalano Hills Park	Kirapan
Customban Gerson Garden	Cogon Eco-Tourism Park	NP Spring Resort
Hi-Lander Farm Mountain Resort	Caluan Infinity Pool	San Pedro Parish
James Mountain View Resort	Gaisano Capital Pagadian	Englis Palm Farm

3. SONUÇ

Mindanao Adasındaki coğrafi, jeomorfolojik, hidrografik, ekolojik ve kültürel çeşitlilik turizm türlerinin ve rekreasyonel faaliyetlerinin de çeşitlenmesine neden olmuştur. Zengin yer şekilleri, zengin ekosistem çeşitliliği, zengin kıyı, göl, akarsu ve bitki çeşitliliği, ayrıca binlerce doğal ve beşeri turizm merkezi sayesinde Maindanao, deniz sörfü, tatlı su balıkçılığı, dağ tırmanışı, sportif dalgıçlık, kampçılık, doğa yürüyüşü (trekking), rafting, alpinizm, kırsal turizm, botanik turizmi, gastronomi turizmi, yayla turizmi, mağara turizmi, kültür turizmi, sualtı dalış turizmi, sağlık turizmi, etnoturizm, deniz turizmi, agroturizm ve ekoturizm bakımından büyük bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır (<https://www.lonelyplanet.com/philippines/mindanao/attractions>; <https://mindanaotourism.com/>; <https://guidetothephilippines.ph/articles/what-to-experience/mindanao-tourist-spots>; <https://www.roughguides.com/philippines/mindanao/>). Mindanao Adası sınırları içinde yüzlerce turistik merkez ve ilginç doğa çekiciliği bulunmaktadır. Fakat yabancı turistler daha çok adanın kuzey ve doğu kıyılarını tatil için tercih etmektedirler. Bu sonucun ortaya çıkmasında, yöre nüfusunun inanç yapısı ve güvenlik endişeleri etkili olduğu gibi, yörelerin turistik alt yapı kalitesi ve turizm merkezlerinin yoğunluğu da kuşkusuz etkili olmuştur. Bu nedenle adanın batı ve güney yöreleri turizm bakımından daha az gelişmiş oldukları iddia edilebilir.

Mindanao Adası sınırları içinde yüzlerce turizm merkezi ve yüzlerce turistik çekicilik yer almaktadır ama yabancı turistlerin mutlaka görmeleri gereken dünyaca ünlü yerler vardır. Aşağıdaki satırlarda adanın en popüler turizm merkezleri özetlenerek verilmiştir. Mindanao Adası ve yakın çevresinde yabancı turistlerin en çok merak ettikleri, en sık ziyaret ettikleri ve uluslararası turizm bakımından en popüler doğal turizm çekicilikleri şunlardır; Tagbilat Şelalesi, Hibok - Hibok Dağı, Samal Adası, Sta. Cruz Island Pink Beach, Situbo Şelalesi, Kalatungan Dağı, Lom Mağarası, Lanao Gölü, Limunsudan Şelalesi, Panampangan Adası, Dulang-Dulang Dağı, Tinago Şelalesi, Siargao Bölgesindeki Sugba Lagünü, Piduan Curtain Şelalesi, Malindang Dağı Tabiat Parkı, Dakak Beach Resort, Apo Yanardağı, Sagpulon Şelalesi, Lumot Dağı, Awao Şelalesi, Dahican Plajı, Pandadagsaan Dağı, Agusan Marsh Wildlife Sanctuary, Maria Cristina Şelalesi, Talomo Dağı, Sebu Gölü, Aliwagwag Şelalesi, Venedo Gölü, Hamiguitan Dağı, Malamawi Adası, Tinuy-an Şelalesi, Hinatuan Enchanted

River, Daku Adası, Dahilayan Forest and Adventure Park, Tudaya Şelalesi, Grean Santa Cruz Adası, Mainit Gölü, Looc Rock Formations, Dodiongan Şelalesi, Mayapay Dağı, Catanico Şelalesi, Kalaja Ecopark, Matutum Yanardağı, Sungkilaw Şelalesi, Guang-Guang Mangrove Park and Nursery, Wood Gölü, Mount Timolan Protected Landscape, Buug Protected Forest Park, Dao – Dao Adaları, Puting Balas Sandbar, Hinatuan Büyüklü Nehir (Hinatuan Enchanted River), Libuton Mağarası, Sungkilaw Şelalesi, Sidlakan Mağarası, Piduan Şelalesi, Sarangani Adası, Gumasa Beach – Sarangani, Camiguin Adası ve Asik – Asik Şelalesi (<https://danielsecotravels.com/...>; <https://jontotheworld.com/...>; <https://thehappytrip.com/..>; <https://vismin.ph/...>; <https://guidetothephilippines.ph/ar...>; <https://czechtheworld.com/bea...>; <https://trip101.com/article/things-to-do-mindanao-philippines>; <https://www.zenrooms.com/blog/post/tourist-spots-in-mindanao/>).

Mindanao Adası ve yakın çevresinde yabancı turistlerin en çok merak ettikleri, en sık ziyaret ettikleri ve uluslararası turizm bakımından en popüler tarihsel-kültürel turizm çekicilikleri şunlardır; Dabawenyo Müzesi, D' Bone Collector Müzesi, Davao Crocodile Park, People's Park, Philippine Eagle Centre, Davao Kent Müzesi, Eden Nature Park, Subangan Davao Oriental Müzesi, Fort Pilar Kalesi, Taluksangay Camisi - Zamboanga, Pasonanka Şehir Parkı, Yakan Weaving Village, Butuan Milli Müzesi, Delta Adventure Park - Butuan, Magellan's Anchorage Park, Malapong Water Park, Museo de Oro, Manuel G. Zamora Mineral and Rock Museum, General Santos Balık Pazarı, NPC Nature's Park, Balangay Shrine Museum, Malasag Eco-Tourism Village, Dahilayan Adventure Park, Cogon Eco-Tourism Park, Dipolog OISCA Children's Forest Park ve Hamiguitan Doğa Müzesi (<https://guidetothephilippines.ph/articles/what-to-experience/mindanao-tourist-spots>; <https://www.zenrooms.com/blog/post/tourist-spots-in-mindanao/>; <https://danielsecotravels.com/tourist-spot-in-mindanao/>; <https://jontotheworld.com/best-tourist-spots-mindanao/>; <https://thehappytrip.com/2019/10/tourist-spots-in-mindanao/>; <https://vismin.ph/2021/famous-attractions-mindanao/>; <https://czechtheworld.com/beautiful-tourist-spots-in-mindanao/>; <https://trip101.com/article/things-to-do-mindanao-philippines>).

İnanç turizmi bakımından çok zengin kaynaklara sahip olan Mindanao Adasında yabancı turistler arasında en popüler inanç merkezlerinin başında Sultan Hacı Hasan El Bulkiye Camisi, Church of the Immaculate Conception of Tamontaka, The Pink Mosque of Datu Saudi Ampatuan, Lon Wa Budist Tapınağı, The Cathedral Of St. Michael The Archangel, Taluksangay Ottoman Camisi, The Metropolitan Cathedral of the Immaculate Conception, Aziz Augustine Metropolitan Katedrali, Cathedral of San Nicolas de Tolentino, St. Michael's Cathedral – Iligan, Our Lady Of The Most Holy Rosary Cathedral – Dipolog ve San Agustin Parish Church – Valencia gelir (<https://www.openstreetmap.org/>; <https://www.google.com/maps>; <https://mapcarta.com/>; <http://www.mappery.com/>). Örneklerden de anlaşıldığı gibi Hristiyan, Müslüman ve Budist inanç merkezleri adanın en yaygın dinsel turizm merkezlerini oluşturmaktadırlar.

Mindanao adasının bir diğer özelliği de benzersiz kentlere ve ilginç tarihsel geçmişe sahip yerleşmelere sahip olmasıdır. Bu adayı ziyaret eden turistler “*Filipinlerin Çikolata Başkenti*” ve “*Güneyin Kral Şehri*” olarak adlandırılan Davao kentini, “*Küçük Güney Hong Kong*” olarak adlandırılan Pagadian kentini, “*Sardalya Başkenti*” ve “*Orkideler Şehri*” olarak adlandırılan Dipolog kentini, “*Mindanao Adasının Ormancılık Başkenti*” olarak adlandırılan Butuan kentini, “*Asya'nın Latin Kenti*” olarak adlandırılan Zamboanga kentini, “*Kuzey Mindanao'nun Kapısı*” olarak adlandırılan Surigao kentini, “*Dostluk Şehri*” olarak bilinen Kagayan-de-Oro kentini, “*Filipinler'in Tuna Başkenti*” olarak bilinen General Santos kentini, “*Bangsamoro Özerk Bölgesi'nin Yıldızı*” olarak adlandırılan Cotabato kentini, “*Görkemli Şelaleler Kenti*” olarak adlandırılan Iligan kentini gezebilirler ve yakından inceleyebilirler. Mindanao adasında yüzlerce koy, burun ve plaj sahası yer aldığından dolayı deniz turizmi için çok elverişli bir kıyı şeridinde sahiptir. Mindanao adası ve yakın çevresinde yer alan dünyaca ünlü en popüler plajlarının başında Dapitan yöresinde yer alan Dakak Beach Resort, Zambonga yöresinde yer alan Great Santa Cruz Island Pink Beach, Davao yöresinde yer alan Samal adası, Surigao yöresinde yer alan Mabua Pebble Beach, Mati yöresinde yer alan Dahican Beach, Surigao yöresinde yer alan White Beach Cagwait, Basilan yöresinde yer alan Malamawi adası, Dapitan yöresinde yer alan Aliguay adası ve General Santos yöresinde yer alan Gumasa Beach gelir (<https://wayph.com/top-10-best-beaches-in-mindanao/>; <https://www.tripzilla.ph/beaches-mindanao-philippines/1044/>; <https://www.tripadvisor.co.uk/Attractions-g294252-Activities-c61-t52-Mindanao.html>).

KAYNAKLAR

- ATASOY, Emin (2010), **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- ATASOY, Emin (2018), “*Muslim Communities in the Philippines from the Perspective of Political Geography and Etnogeography*”, **Journal of History Culture and Art Research**, S.7(2), ss.533-566.
- ATASOY, Emin (2020), “*Bohol Denizinin Gizemli İncisi: Panglao Adası*”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.22 (2), ss.697-716.
- ATASOY, Emin ve ATIŞ, Evren (2020), “*Tourism Potential of The Bohol Island*”, **Idea Studies Journal**, S.6(23), ss.759-774.
- ATASOY, Emin, KABİYEV, Yerlan, ALIASKEROV, Duman, KAIMULDINOVA, Kulyash ve SERALIYEV, Asset (2022), “*Turizm Coğrafyası Perspektifinden Mindanao Adasının Kuzey Turizm Bölgeleri*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.5(1), ss.32-58.
- ATIŞ, Evren ve ATASOY, Emin (2021), “*Turizm Coğrafyası Perspektifinden Luzon Adasının Doğal Turizm Çekicilikleri*”, **International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal**, S.7(43), ss.677-717.
- CHIRIKOV, A L, POZDNYAK, G V ve KAMENSKAYA, I Yulia (2008), **Atlas Mira**, İzdatelstvo Oniks Publisher, Moskova.
- HUTCHCROFT, Paul (2018), **Mindanao: The Long Journey to Peace And Prosperity**, World Scientific Publishing & Anvil Publishing, Singapore.
- MANUELA, Wilfred S. ve VERA, Manuel J. de (2015), “*The Impact of Government Failure on Tourism in The Philippines*”, **Transport Policy**, S.43, ss.11-22.
- PANARINA, Daria S. ve PETROV, Kirill E. (2019), “*Autonomous Region in Muslim Mindanao – Bangsamoro Republic*”, **Journal of International Analytics**, S.1(2), ss.65-73.
- SEMENENKO, Dmitri S. (2021), “*Religioznaya Situatsiya na Philippines: Sotsialniy i İstroriçeskiy Analiz*”, **Bogoslovskiy Vestnik**, S.3(42), ss.170-188.
- STITT, Robert E. (2008), “*Mindanao: Key to the Philippines' Future*”, **Journal of Geography**, S.48(4), ss.150-160.
- TAYA, D. Reine Kathryn (2008), “*Mindanao and Promotion of Local and Regional Economic Development*”, **8th ASEAN Inter-University Conference**, May 28-31 2008, Manila (Philippines).
- ZOLOTUHIN, Ivan N. (2009), “*The Philippine Archipelago in the Aspect of the Ethnic Situation*”, **Journal of Oykumena**, S.3, ss.71-85.

<http://122.54.214.222/population/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<http://cagayandeoro.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<http://crocodilepark.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<http://davao.da.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<http://davaocitybybattad.blogspot.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<http://www.bukidnon.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<http://www.cityofvalencia.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<http://www.dipologcity.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

<http://www.lovemindanao.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<http://www.mappery.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<http://www.mati.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<http://www.openarium.ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<http://www.pagadian.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.prostotourist.com.ua> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.prostotourist.com.ua/spravochniki/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<http://www.surigaocity.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://angelothexplorer.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://cattur.ru> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://cmci.dti.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://czechtheworld.com/beautiful-tourist-spots-in-mindanao/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://danielsecotravels.com/tourist-spot-in-mindanao/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://en.wikivoyage.org/wiki/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://eportal.gensantos.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://filipinohomes.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://geosfera.org/aziya/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://guidetothephilippines.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://jontotheworld.com/best-tourist-spots-mindanao/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://lgu201.dilg.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://mapcarta.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://mindanaotourism.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://outoftownblog.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://philippines.travel/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://philippinescities.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://psa.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://ro12.doh.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://ro9.doh.gov.ph/index.php/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://rove.me/to/philippines/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://ru.knowledgr.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://ru.trip.com/travel-guide/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://surigaodelnorte.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://thehappytrip.com/2019/10/tourist-spots-in-mindanao/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://thetravellingfeet.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://tochka-na-karte.ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://tonkosti.ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://tourism.davaocity.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://travel.earth/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://travel.sygic.com/ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://traveltriangle.com> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://trip101.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://trip101.com/article/things-to-do-mindanao-philippines> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
https://unjobs.org/field_locations/ (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

<https://vismin.ph/2021/famous-attractions-mindanao/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://web.archive.org/web/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://whc.unesco.org/en/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://wikitravel.org/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.agoda.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.arrivalguides.com/en/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.booking.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.britannica.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.butuan.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.davaocity.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.davaoeagle.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.destimap.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.detourista.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.discoverthephilippines.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.edennaturepark.com.ph> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.expedia.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.gildshire.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.globalforestwatch.org/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.google.com/maps> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.happyphilippines.org/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.hometogo.com/hotel/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.iligan.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.intergid.ru/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.lakwatsero.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.mindanews.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.mindat.org/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.officialgazette.gov.ph/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.openstreetmap.org/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.philatlas.com/mindanao.html> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.philippinesinsider.com/mindanao/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.pinoyadventurista.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.sabaiasia.ru/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.taraletsanywhere.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.thecrazytourist.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.thepinaysolobackpacker.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.thingstodopost.org/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.tostay.ru/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

- <https://www.travelingmorion.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.travelocity.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.traveloka.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.trip.com/travel-guide/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.tripadvisor.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.tripexpress.org/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.trivago.com.tr/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.vigattintourism.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.visitregion10.com/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021).
<https://www.visitsoutheastasia.travel/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.vivomigsgee.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.votpusk.ru> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.worldatlas.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.zamboangacity.gov.ph/city/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.zamboangadelsur.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
<https://www.zenrooms.com/> (Erişim Tarihi: 16.01.2022).

Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarının Uygulanmasında Merkezi Yönetimin Rolü: Azerbaycan Örneği

The Role of Central Government in the Implementation of Sustainable Development Policies: The Case of Azerbaijan

Elnur ALİYEV

Doç. Dr., Azerbaycan Cumhurbaşkanlığına Bağlı
Devlet İdarecilik Akademisi, ealiyev7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4440-9118>

Makale Başvuru Tarihi: 10.04.2022

Makale Kabul Tarihi: 29.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Sürdürülebilir Kalkınma,
Kamu Yönetimi,
Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarının Yönetimi,
Merkezi Yönetim,
Politika Tutarlılığı,

Sürdürülebilir kalkınma için stratejik bir politika çerçevesi oluşturmak ve kurumlar arası kesişen konulara ilişkin politikaları yönetmek ve koordinasyonu sağlamak gibi birçok alanda merkezi yönetimin mevcut tecrübesi, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının hayata geçirilmesinde merkezi yönetimi öne çıkarmıştır. Bu noktada, stratejik ulusal ve uluslararası hedefleri desteklemek amacıyla, bakanlıklar arasında politika geliştirme, politika uygulaması ve işbirliğini güvence altına almak için gerekli bir kurum olan merkezi yönetim herhangi bir ülkede sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik kurumsal düzenlemeler ve politikalar arasında koordinasyonu ve kurumlar arasında işbirliği kolaylaştırma potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda öncelikle, merkezi yönetimin sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonu görevinin yürütülmesi düşüncesinden hareketle Azerbaycan'da merkezi yönetimin yeri üzerinde durularak, sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonu için yeni bir idare oluşturulması noktasında karar almaya esas teşkil eden sürdürülebilir kalkınma koordinasyonunun merkezi yönetimde olması meselesi araştırılmıştır. Çalışma sonunda Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı idari teşkilatı içerisinde Azerbaycan'a özgü bir "Sürdürülebilir Kalkınma Politika Koordinasyon Merkezi" kurulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Sustainable Development,
Public Administration,
Management of Sustainable Development Policies,
Central of Government,
Policy Coherence,

The existing experience of the central government in many areas such as creating a strategic policy framework for sustainable development, managing and coordinating policies on inter-institutional cross-cutting issues has brought the central government to the fore in the realization of sustainable development goals. At this point, the executive center, which is a necessary institution to secure policy development, policy implementation and cooperation among ministries in order to support strategic national and international goals, has the potential to facilitate coordination and cooperation between institutions and policies for sustainable development goals in any country. In this context, first of all, the place of the central government in Azerbaijan will be emphasized with the idea of carrying out the task of coordination of sustainable development policies of the central government, and the issue of sustainable development coordination in the central government, which is the basis for decision-making at the point of creating a new administration for the coordination of sustainable development policies, has been investigated. At the end of the study, it was concluded that a "Sustainable Development Policy Coordination Center" specific to Azerbaijan should be established within the administrative organization of the Presidency of Azerbaijan.

1. GİRİŞ

Kalkınma kavramını, kişi başına düşen milli gelir, istihdam düzeyi, satın alma gücü, vd. ekonomik göstergelerin iyileştirilmesine bağlı olarak bir ülkede toplumun refah seviyesi, satın alma gücü, ekonomik özgürlüğü, yaşam koşulları ve sosyo-kültürel göstergelerinin iyileştirilerek daha üst seviyelere çıkartılması olarak tanımlayabiliriz. Buradan hareketle kalkınma bir ekonomik iyileştirme ve ilerlemeye dayanmaktadır. Ancak gerçek anlamda bir kalkınmanın varlığından bahsedilebilmesi de ekonomik iyileştirmeye bağlı olarak toplumsal yapıda bir sosyal-kültürel göstergelerinde iyileştirilmiş olması gerekmektedir. Ekonomik gelişmeye bağlı olarak elde edilen kazanımların toplumun her kesimine dengeli ve eşit olarak dağıtılması ve bu dağılıma paralel olarak insanların ekonomik durumlarının iyileşmesi, yine bu iyileşmeye bağlı olarak da sosyo-kültürel ihtiyaçlarının daha çok tatmin edilebilmesi bir kalkınmayı ortaya koymaktadır. Taban ve Kar (2014), tarafından da ifade edildiği üzere ekonomik anlamda “*niteliksel olarak*” gerçekleşen ilerleme ve büyüme “*kalkınma*” olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik anlamda “*niceliksel olarak*” gerçekleşen ilerleme ise “*büyüme*” kavramı ile ifade edilmektedir.

Kavramsal geçmişi 1700’lü yıllara kadar uzanan, ancak 1980’li yıllar ile birlikte önemi artan “*sürdürülebilirlik*” kavramı en dar haliyle mevcut bir durumun “*devam ettirilebilme*” durumu olarak algılanır. Kavramın önemli hale gelmesinin temelinde artan üretim ve tüketime bağlı olarak azalan ve tahrip olan kaynakların varlığı yatmaktadır. Sanayileşmeye bağlı olarak enerji ve hammadde kaynaklarının tüketilmesi, çevrenin kirletilmesi, canlılığın devamı için ihtiyaç duyulan birçok kaynağın mevcut formu ile korunamaması gelecek nesillerin varlığını tehdit etmeye başlamıştır. Bu durumda çevre ile uyumlu ve kaynakları optimal bir şekilde tüketen, hatta tüketmekten ziyade dönüştüren bir üretim ve tüketim sistematiğine ihtiyaç duyulmuştur. Sürdürülebilirlik kavramı, esneklik, küresel değer yaratma ve sosyal fayda sağlama ile birlikte bütün iş ve endüstri modellerinde anahtar kavram haline dönüşmektedir (Kocakula, 2022:95).

1980’lerin başında, gelişmekte olan ülkelerin çoğu kalkınma uğraşlarını genel olarak küresel bankacılık sisteminden borç alarak finanse etmişlerdir. 1980’li yılların başında aşırı şekilde borçlanan bu ülkelerin finansal problemleri oldukça belirgin bir hale gelmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğu yurtiçi finansman kaynakları aramayı ve geliştirmeyi öncelikli bir politika haline getirmişlerdir (Çakırcı, 2013:304).

Ekonomik ve sosyal ilerlemeyi çevre koruma ve doğal kaynakların verimli kullanımı ile dengeleyerek gelecek nesillerin çıkarlarını karşılayan sürdürülebilir kalkınma kavramıdır. Sürdürülebilir kalkınma, insanlar için elverişli ekonomik ve sosyal koşulların oluşturulması, onların refahının sağlanmasına dayanmaktadır (Alakbarov, 2014:41-42).

Her ne kadar “*sürdürülebilir kalkınma*” yalın haliyle bir ekolojik kavram olarak karşımıza çıksa da bu kavram farklı disiplinler tarafından da kullanılmaktadır. Kamu yönetimi açısından bu kavramın önemli bir kullanım alanı bulunmaktadır. Başta insan kaynakları olmak üzere tüm sosyal ve doğal kaynakların aslına uygun ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılarak ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda ilerlemenin sağlanması sürdürülebilir kalkınma ile ifade edilmektedir. Dolayısıyla sorunların tespit edilmesi, çözüm önerilerinin geliştirilmesi, bu bağlamda politikaların oluşturulması, planlamaların yapılması, ilgili uygulamaların hayata geçirilmesi, sonuçlarının değerlendirilmesi, politika ve uygulamaların revize edilmesi süreçlerinde elde edilen kazanımların ekolojiye, toplumsal dinamiklere, hukuka, demokrasiye, sosyal barışa, vd. unsurlara zarar vermeden bir bütün olarak hayata geçirilmesi sürdürülebilir kalkınma açısından ön plana çıkmaktadır.

Bir ülke açısından sürdürülebilir kalkınma hedefinin başarı ile hayata geçirilmesi sektörler arasında uyum ve işbirliği ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla kamu sektörünün yanı sıra özel sektör ve üçüncü sektör kuruluşları da sürdürülebilir kalkınma politikalarının oluşturulması ve hayata geçirilmesinde katılımcı aktörler olarak büyük bir önem taşımaktadır. Ancak aktörler arasında uyum ve koordinasyonun sağlanmasında en önemli görev hiç şüphesiz kamu sektörüne aittir. Kamu sektörü içerisinde ise denetleyici ve düzenleyici olma özelliği ve tüm ülkeye hizmet sunma görevi nedeniyle merkezi idare olan “*devlet*” daha ön plana çıkmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ilişkin olarak farklı politika çıkarlarını bir araya getirmek, bunlar arasında bir fikir birliğine varmak, bu doğrultudaki politikaları belirli bir mutabakat zemininde hayata geçirmek ve bunlar arasında koordinasyonu sağlamak en üst düzeyde siyasi liderliği gerektirmektedir. Bu bağlamda merkezi yönetim olan devletin sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimi konusunda devreye girmesi, bu noktada siyasi kararlılığın da önemli bir göstergesi olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanmasında ülkelerin karşılaştıkları temel zorluklardan biri, bakanlıklar ve hükümet düzeyleri arasında uygun yönetim ve koordinasyon yapılarının bulunmamasıdır (Dernbach, 2003:250-251). Bunun yanında, sürdürülebilir kalkınma

amaçlarına ilişkin politikaların uygulanması, mutlaka farklı bakanlıkların, idarelerin ve merkezi yönetimin zaman zaman rakip hedefler arasında dengeyi bulmalarını gerektiren birtakım zorluklarla başa çıkmalarını gerektirmektedir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminde “*politika tutarlılığı*”nın sağlanması, “*yekpare (bütün) devlet*” anlayışıyla hareket edilmesi sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşılması için uygulamaya konulacak politikaların yönetimi açısından öne çıkan temel hususlardır. OECD tarafından gerçekleştirilen bir ankette merkezi yönetim tarafından sürdürülebilir kalkınma amaçları konusunda ortaya çıkan en büyük sorunun bakanlıkların ve bunların sorumluluk alanlarının koordinasyonundaki zorlukların olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının birçok sektörü ilgilendiren niteliğinin bununla bağlantılı bir diğer sorun olarak görüldüğü tespit edilmiştir (OECD, 2016:2).

Çalışma ile sürdürülebilir kalkınma politikalarına, bu politikaların uygulanmasına, uygulama ile ilgili bütünsel (yekpare) devlet anlayışına, sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasında merkezi idarenin rolüne, bu bağlamda gerçekleştirilen diğer örnek ülke uygulamalarına kuramsal anlamda yer verilecektir. Azerbaycan Cumhuriyetinin sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasında merkezi idarenin mevcut rolüne dikkat çekilerek bu kapsamda ek bir birimin (*Sürdürülebilir Kalkınma Politika Kordinasyon Merkezi*) tesis edilmesine yönelik yeni bir model önerisi geliştirilecektir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA YEKPARE (BÜTÜN) DEVLET VE POLİTİKA TUTARLILIĞI (POLICY COHERENCE) ANLAYIŞLARI

Sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasında, yekpare devlet anlayışıyla (*devletin bütünlüğü ilkesi*) politikaların entegre ve tutarlı bir şekilde hayata geçirilmesi için sektörel siloların yıkılması ve kurumların güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma politikalarının yekpare devlet anlayışıyla yönetimi ve ulusal politika önceliklerinin tespiti, politikaların entegrasyonunu ve uygulamaların koordinasyonunu sağlamak için merkezi yönetimin sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonu görevlendirilmesi suretiyle mevcut koordinasyon mekanizmalarından faydalanmak akılcı bir seçenek olarak öne çıkmaktadır. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi kapsamında ortaya konulan sürdürülebilir kalkınma amaçları insanlar, gezegen ve refah için bir eylem planı niteliğindedir. Sürdürülebilir kalkınma amaçları, 2030'da uluslararası toplumun arzuladığı dünya için paylaşılan bir vizyonu ve kolektif sorumluluğu temsil etmektedir. Öte yandan, sürdürülebilir kalkınma amaçları eğitimden sağlığa, enejiden çevre kirliliğine, cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesinden yönetişimin güçlendirilmesine birbirini destekleyen veya birbiriyle çelişen çok farklı konularda politikaların uygulanmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda, sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ilişkin politikalar arasındaki etkileşimlerin uyumlu bir şekilde yönetimi büyük önem taşımaktadır. Bunun için yatay politika koordinasyonuna ve politikalar arasında uyum ve tutarlılığa ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda, sürdürülebilir kalkınma gündeminin hayata geçirilmesi için sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminde politika tutarlılığı (policy coherence) kavramı öne çıkmaktadır. Uluslararası kuruluşlar tarafından da, uluslararası sürdürülebilir kalkınma gündeminin ulusal öncelikler çerçevesinde ele alınması için politika tutarlılığı yaklaşımının benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (OECD, 2015:12-14).

OECD tarafından ortaya konulan politika tutarlılığı çerçevesinde gerek analitik çerçeve, gerekse kurumsal çerçeve kapsamında merkezi yönetimin rolleri hatırlatılmakta ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminde yürütme merkezlerinin rollerinin etkinleştirilmesi ve görevlendirilmelerinin önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonunu güçlendirmeye yönelik tavsiyeler kapsamında, politikaların genel tutarlılığı ve hizmet bakanlıkları arasında uyumu sağlamak için üst düzey politika önceliklerinin koordinasyonundan sorumlu mevcut merkezi yönetimin yapılarının daha fazla kullanılması ve ulusal düzeyde mevcut belirli organizasyonel sistemlerle uyumlu olarak, kabine düzeyindeki politikalara sürdürülebilir kalkınmanın politikalarının entegrasyonu, uygulanması ve izlenmesi konusunda merkezi yönetimin desteklenmesi tavsiye edilmektedir (OECD, 2017:71). Ayrıca, politika önceliklerinin belirlenmesi sürecinde merkezi yönetimin liderliğinin sağlanması OECD tarafından tavsiye edilen bir başka husustur (OECD, 2015:4-8).

Bu çerçevede, politika tutarlılığı kapsamında kurumsal çerçeve içerisinde siyasi kararlılık konusu özellikle vurgulanan bir husustur. Hükümet tarafından SK için amaçlarının ve politika önceliklerinin, bunların SKA'lar ile nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunun açık bir şekilde ortaya konulması ve bu hususta kararlılığın kamuoyuna açıklanması siyasi kararlığın toplumla paylaşılması noktasında büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının hayata geçirilmesi ve politika tutarlılığı konusunda ilerleme kaydedilmesi için, uygulama araçlarının bir parçası olarak, nihai vadenin belirtildiği yıllık çalışma planlarının yayımlanmasının sözkonusu kararlığın en önemli göstergelerinden biri

olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca, SK için politik tutarlılığı destekleyen hükümetin kararlılığı konusunda farkındalık oluşturmak için halka eğitim verilmesi, sivil toplum, araştırma kuruluşları ve ortak ülkeler ile birlikte çalışmalar gerçekleştirilmesi ve karar alma sürecine bunların katılımını sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasının siyasi kararlılığın ortaya konulması bakımından gereken bir adım olduğu değerlendirilmekte ve tavsiye edilmektedir (OECD, 2016:65).

Gerek politika tutarlılığı kavramının bir unsuru olan siyasi kararlık açısından, gerek ise politika tasarımı, entegrasyonu, koordinasyonu ve işbirliği açısından siyasi liderliğin ve stratejik zekânın (strategic intelligence) büyük önem taşıdığı görülmektedir.

Üst seviyede, siyasi koordinasyona ulaşabilmek için, ortak bir strateji geliştirilmesine ve siyasi düzlemde müzakereler neticesinde oluşan ortak strateji çerçevesinde devlet mekanizması içerisindeki unsurların işbirliğine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, kabine içerisinde siyasi liderlik tarafından belirlenen çerçevede kararlılığın (commitment) ortaya konulması gerekmektedir. Yine, gerek politika formülasyonu aşamasında gerekse uygulama aşamasında belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda bakanlıklararası müzakerelerin yürütülmesi ve ortaya çıkan problemlerin çözümünde sözkonusu liderliğin önemi ve fonksiyonu oldukça kritik bir nitelik taşımaktadır. Politika koordinasyonu konusunda başarılı olabilmek için, hem kamu idareleri arasında hem de üst düzey yetkililer arasındaki müzakereler sırasında kabine seviyesinde güçlü bir liderliğe ihtiyaç bulunmaktadır (Braun, 2008:235).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA MERKEZİ YÖNETİMİN RÖLÜ

İyi yönetim ekseninde etkin kaynak kullanımı ve kaliteli hizmet üretiminin sürdürülebilir hale getirilmesi için hükümetlerin politika üretmesi gerekmektedir (Yılmaz ve Çelik Efşan, 2019:344). Politikaların uygulanmasında, parlamento rejimlerinde başbakanlar, başkanlık sistemlerinde ise Başkan nihai sorumluluk taşımaktadır. Öte yandan, başbakanların ve başkanların kendi başlarına kamu yönetiminde stratejik zekânın geliştirilmesi ve etkili bir şekilde koordinasyonun sağlanması noktasında kapasiteleri sınırlıdır. Bu kişiler, bireysel olarak çok aşırı çalışma eğilimindedirler ve çok sayıda bakanlığın kontrolü altındaki faaliyetlerini koordine etmek için harcanacak vakitleri azdır. Bunun için, koordinasyonda kendilerine yardımcı olabilecek doğrudan kendisine bağlı bir personel kadrosu veya organizasyonlar geliştirebilmektedirler. Bu sebeple, merkezi yönetimde görevli üst yöneticiler koordinasyonun geliştirilmesine yönelik araçlara sahip olmaya çalışmışlardır. Bununla beraber, müstakil danışman kişilerin veya siyasetle birlikte gelen uzman kişilerin kamu yönetimi mekanizmasının genel yapısı içerisinde sistematik bir koordinasyon gerçekleştirmeleri sözkonusu olmamaktadır. Bunun yanında, âdem-i merkezi yönetim yaklaşımının güçlendiği durumlarda üst yöneticilerin iş yükü daha da artmaktadır. Sorunların ve politikaların tanımları, hükümetin alt kademelerinde belirlendiğinde, sözkonusu meselelerle ilgili hususlar üst seviyelere ulaştığında önemli miktarda bilgi kaybı olabileceği için, bu sorunlar daha da artabilmektedir.

OECD ülkelerinde kamu politikalarının yatay koordinasyonunu güçlendirmek için bir dizi organizasyon ve teknik araç mevcuttur. Bu araçların birçoğu hükümetlerin politika tutarlılığını sağlamak için gösterdikleri çabaları ortaya koymaktadır. Diğer yöntemler ise belirli yeni kamu hizmetlerinin koordine edilmesi, bu hizmetlerin maliyetlerinin kontrol altında tutulması ve hükümet kuruluşlarının artan ayrışmasına karşı koymak için gereken ihtiyacı yansıtmaktadır. Bu bağlamda, gelişmekte olan teknikler giderek birbirleriyle kesişen konuların yönetimine yönelmiştir (Peters, 1998:27).

OECD, üye ülkelerde ulusal düzeyde uygulanan genel politikaların yürütülmesinde merkezi yönetimin fonksiyonunu ve gücünü hatırlatmaktadır. Özellikle sürdürülebilir kalkınma politikalarının Çevre Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı veya Kalkınma Bakanlığı gibi belirli bir alana odaklanmış bakanlıklardan ziyade merkezi yönetim içinde aynı düzeyde örgütlenmiş ve bu bakanlıklar ile koordinasyon halinde olan merkezi bir birimin varlığına dikkat çekmektedir. Bu noktada, gelişmiş ülkelerde siyasi liderliğin tamamlayıcı bir unsuru olarak kamu politikalarının etkin bir şekilde yürütülmesinde önemli fonksiyonlar icra eden merkezi yönetimin gerek politika formülasyonu aşamasında ülkedeki mevcut politikalara sürdürülebilir kalkınma politikalarının entegrasyonu açısından, gerekse kabine düzeyinde uygulama ve izlemeye yönelik koordinasyon konusunda merkezi konumu vurgulanmaktadır. Böylece, sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminin mevcut politika formülasyonu ve koordinasyonu sistemine entegre edilerek siyasi gündemin öncelikli alanlarından biri olarak genel politika yönetimi döngüsü içerisinde yönetilmesi tavsiye edilmektedir.

Bu noktada, öne çıkan kurumsal yapılanma şekli merkezi yönetim (center of government) olmuştur. Bu bakımdan, problemlerin çözümü ve politikaların yatay ve dikey koordinasyon yerinin Başkan veya Başbakanla bağlı bir üst yönetim ve bu üst yönetime hizmet eden merkezi idari birimleri bir bütün olarak ortaya koyan yürütme merkezi (executive center) olduğu kabul edilmektedir (Peters, 1998:27).

Merkezi yönetim (Center/Centre of Government -CoG) kavramı, Başkan veya Başbakan ile Kabineye toplu olarak hizmet eden bir idari yapıyı ifade etmektedir. Merkezi yönetim, Genel Sekreterlik, Bakanlar Kurulu, Başbakanlık, Başkanlık Bürosu, Bakanlar Kurulu Bürosu vb. gibi ülkeler arasında çok çeşitli isimler taşımaktadır. Birçok ülkede yürütme merkezleri; stratejik yönetim, politika geliştirme, politikaların yönetimi ve koordinasyonu, performansın izlenmesi ile iletişim ve hesap verebilirlik gibi belirli çapraz fonksiyonları ifa etmektedir (OECD, 2017b:120). Hemen hemen tüm merkezi yönetim yapıları doğrudan hükümet başkanına hizmet etmektedir (OECD, 2013:7).

Alessandro vd. (2013:8-9) tarafından ortaya konulan çerçeve içerisinde hükümet merkezlerinin fonksiyonları; siyasi koordinasyon, stratejik planlama, politika tasarımı, uygulamanın koordinasyonu, performansın izlenmesi ile iletişim ve hesap verebilirlik başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Merkezi yönetimin organizasyonel yapısı açısından konu değerlendirildiğinde ise, Ben-Gera (2009:6) sözkonusu merkezlerin tipik birimleri bağlamında planlama ve performans izleme ile politika koordinasyonu, iletişim, toplantı hazırlığı ve idari işler birimlerinden oluştuğunu ifade etmektedir. Öte yandan, Alessandro vd. (2013:28-40) de literatür taraması neticesinde yukarıdaki birimlerden planlama ve izleme birimlerinin strateji ve performans izleme olarak yapılandırıldığını, toplantı hazırlığı ve siyasi işler konularının üst yönetici destek birimi altında ele alındığını ve ayrıca hukuki danışma ve politika tavsiye birimlerinin bu yapının diğer bileşenleri olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber, merkezi yönetimin kurumsal yapılarının; başkanlık, yarı-başkanlık ve parlamenter demokrasi şeklindeki hükümet modellerine, ülkelerin geleneklerine ve ilgili ülkelerdeki siyasi iradenin çalışma yöntemlerine göre farklılık arzettiği vurgulanmaktadır.

Merkezi yönetimlerin temel görevlerinden birisi, hükümetin kısa (yıllık) ve uzun (3-5 yıllık) dönemli çalışma planlarının hazırlanmasıdır (Ben-Gera, 2004; OECD/SIGMA, 2017a; OECD/SIGMA, 2017b). Bu planların amaçları, kapsamı, uygulama araçları, yetkili birimleri, uygulama süreçleri, belirlenen takvim, değerlendirme kriterleri, vb. gibi ana hatları şeffaflık, siyasi kararlılığı ve politika tutarlılığını ortaya koyma açısından kamuoyu ile paylaşılması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu tavsiyenin hayata geçirilmesi de ancak merkezi yönetimin sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimi sürecinde devreye girilmesiyle mümkün olabilecek bir husustur (OECD, 2016:65). Diğer yandan hükümet faaliyetlerinin ve karar alma süreçlerinin rasyonelliğinin artırılması hükümet faaliyetlerinin ve kamu yönetimi mekanizmasının etkinliğinin artırılmasında önemli bir etkidir. Sorunların bilimsel olarak analizi, mevcut ve uygulanan politikadaki eksikliklerin tespit edilmesi ve yeni politika alternatiflerinin oluşturulması bakımından stratejik zekânın geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Braun, 2008:236).

Stratejik zekânın geliştirilmesi siyasi iradenin delile dayalı politika oluşturma yaklaşımıyla mümkündür. Siyasi tartışmaların rasyonelize edilmesi ve ikna edici bilimsel argümanların siyasi tartışmalara dâhil edilmesi siyaset kurumunun problem çözme yeteneği artıracaktır. Sonuçta toplumsal refahta gözle görülür bir iyileşme kaydedilecektir. Bu durumda, merkezi yönetimlerin karar destek sistemlerini politika analizlerine dayalı, doğru bilgi ile desteklemesi, herhangi bir politika seçeneği üzerinde fikir birliği oluşturulmasını kolaylaştıracaktır. Sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimi açısından, merkezi yönetim tarafından fonksiyonun, sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonu bağlamında ifa edilmesi, sürdürülebilir kalkınma amaçları arasındaki etkileşimlerinin akılcı bir çerçeve içerisinde yönetimi için de oldukça değerli katkılar sunma potansiyeli taşımaktadır.

Merkezi yönetimde eşgüdüm sağlamak için esas alınması gereken genel bir strateji de merkezi kurumlara güvenmektir. Merkezi kurumlar terimi, doğrudan başkanlık veya başbakanlık ofisine entegre olmamakla beraber, hükümet merkezindeki üst yöneticilere veya politika koordinasyonu ile meselelerin merkezi düzeyde çözümünü görevlendirilmiş kişilere doğrudan rapor veren bütçe, politika ve personel yönetiminden sorumlu müstakil kurumları karşılamaktadır. Bu kapsamda, merkezi kurumlara örnek olarak, İngiltere Hazinesi örnek gösterilebilir. Yine Kanada Hazine Kurulu Sekreteryası ile birçok ülkedeki kamu hizmeti sunan üst kuruluşlar ve Maliye Bakanlıkları bu örneklerle dâhil edilebilir. Bu örgütler, başkanın yürüttüğü öncelikleri uygulamak için kullanılabilir. Ancak bu yapılar aynı zamanda kendi önceliklerini ve idari yaklaşımlarını geliştirmeye meyillidirler. Çalışmada terimsel olarak sık sık kullanılan “merkezi idaye/yönetim” terimi dar anlamdaki stratejik kalkınma planlarından sorumlu örgütsel yapıyı esas almaktadır. Genel anlamda kullanılan devlet idari yapısının başkent ve taşra teşkilatları kastedilmemektedir.

Merkezi idareler, koordinasyon sağlamada önemli bir rol oynayabilmektedir. Ancak kamu hizmetleri sunan diğer birim ve idarelerle önemli çatışmalara da yol açabilmektedirler. Bu çatışmalar, bizzat işi yürüten organizasyonlarla personel organizasyonları arasında karşılaşılan geleneksel çatışmalara benzemektedir. Bunlardan merkezi idareler, doğrudan halka hizmet etmeyen ve teslim edilen programlar hakkında çok az şey bilen kurumlardır. Aynı zamanda merkezi ajanslar, sektörel konularla ilgilenen ve hizmet sunan bakanlıkların aşırı dar görüşlere sahip olduğuna ve hükümetin genel önceliklerini anlamadığına inanma eğilimindedirler.

Bazı durumlarda politika yapımında ve hizmet sunumunda temel aktör olan bakanlıklarlar, temsil edildiği bu görevi yerine getirmek için görevlendirilecek en mantıklı seçeneklerdir. Diğer yandan bu birimlerin en üst düzey temsilcisi olan bakanlar, kendi teşkilatlarının çıkarlarını koruması gereken bir yer olabilir. Bununla beraber, bu fonksiyonun icrası için de sorunların tespiti, alt düzeyde halledilebilecek problemlerin çözümü ve çözülemeyen sorunlar ile potansiyel politika tedbirleri için de alternatifler konusunda yeterli bilgilendirmenin yapılabilmesi için güçlü bir idari teşkilata ihtiyaç duyulur (Peters, 1998:29).

Bir kabine, programları etkin bir şekilde koordine etmek için çok büyük bir organizasyon olabilmektedir. Bu özellikle, her bakanın kendi bölümünün çıkarlarını savunmak zorunda kalacağı ve bu ihtiyacın gerekli işbirliğinin elde edilmesini zorlaştıracağı düşünüldüğünde, bu durum sorunların çözümünde daha da önemli bir problem oluşturmaktadır. Bakanlar, birden fazla bakanlığı ilgilendiren sorunların tespit edilmesi, çözüm önerileri oluşturulması ve politika uygulamalarının gerçekleştirilmesi aşamalarında bütüncül yaklaşımdan uzak kalabilme riski ile karşı karşıya olabileceklerdir. Özellikle iyi tanımlanmamış problem ve modellemelerde gerekli etkinliği göster(e)meyen kendi bakanlıklarını savunma eğilimine girebilmekte, onların taleplerini daha ön plana çıkarma yöneliminde olabilmektedir. Bu durum, bakanlıklar arasında olması gereken işbirliği ve koordinasyonun etkisini azaltacaktır. Bu sebeple, hükümetin kabinesi içinden daha az bakandan oluşan küçük komiteler oluşturma ya da bazı bakanlıklar arasında koordinasyon için bir üst başkan/başbakan yardımcılığı ihdas edilebilmektedir. Bu komiteler bir bakıma "iç kabine" olarak adlandırılabilir. Bu amaca ulaşmak için yapılan bir yaklaşım, Kabinede "öncelik ve planlama komitesi" oluşturulmasıdır. Bu yaklaşım, tüm kamu hizmetleri programlarında politikaları koordine edebilmektedir. Hükümetin birkaç üst düzey yetkilisine çok fazla karar verme yetkisi tanımaktadır. Alternatif yaklaşım, belirli bir politika bölümünden sorumlu olan bir dizi kabine komitesini kullanmaktır. Bu yaklaşım, ilgili bakanların kendi faaliyetlerini koordine etmek için diğer bakanları masaya getirme avantajına sahiptir. Ancak daha önce görülmemiş bir derece ile iç içe geçmiş duruma gelmiş olan sosyal politikalar, işgücü piyasası politikaları ve hatta eğitim politikaları gibi birçok konuda koordinasyon komitelerinin çoğalmasına yol açma gibi birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Bunun yanında, altında sorumlu olduğu birim olsun veya olmasın bir bakanlığın mevcut sorumluluklarına ilave olarak koordinasyon sorumluluğu verilmesi veya yalnız koordinasyon problemlerinin çözümüyle görevli bir bakanın görevlendirilmesi de sözkonusu olabilmektedir (Peters, 1998:30-32).

Program koordinasyonu sorununa yaklaşmanın bir yolu da, ilgili programların yürütülmesinde faydası ve zararı olanların karşılıklı olarak temsil edildiği mekanizmalara ihtiyaç duyulmasıdır. Bu ise, diğer kuruluşların temsilcilerini içeren birimler veya bürolar için geniş danışma komitelerinin oluşturulması yoluyla yapılabilmektedir. Bu kapsamda Norveç başta olmak üzere İskandinav ülkelerinde her bakanlık, ilgi gruplarının temsilcilerinden ve diğer bölümlerden oluşan bir danışma komitesine sahiptir. Bakanlık tarafından yapılacak önemli bir politika düzenlemesi bu komiteye gönderilmektedir. Bu sistem, uzlaşmaya dayalı karar alma gelenekleri olan bu ülkelerde iyi çalışmaktadır. Karar almaya ilişkin uzlaşma temelli bir gelenek olmasa dahi bu yöntem, sözkonusu politikalarından etkilenen kesimleri en azından bilgilendirecek ve gerekli düzenleme doğrudan yapılmak yerine mevcut Bakanlar Kurulunda ilgili tarafların görüşleri çerçevesinde meselenin müzakere edilebilmesine ve bu müzakerenin yeterli bir kalitede olabilmesi için gerekli teknik çalışmaların yapılabilmesine imkan sağlayacaktır (Peters, 1998:33). Bu uygulama, özellikle, sivil toplum örgütleri ve iş dünyasının temsilcileri gibi hükümet dışı unsurların da temsil edildiği bir platformun karar alma sürecine entegre edilmesi, sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimine ilişkin uluslararası uygulamalar ve tecrübeler bağlamında yönetim yaklaşımının¹ önemli bir unsuru olarak tavsiye edilmektedir.

1 Yönetişim: "yerel, bölgesel ya da ulusal düzeydeki sosyal, siyasi ve ekonomik konularda mevcut olan yönetsel ve politik karar alma yetkisinin salt kamu sektörünün (özellikle devlet idaresi merkezli) tekeline bırakılmadan; bu politikaların ortaya konulması, uygulanması, denetlenmesi ve sürekliliğinin sağlanması sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen merkezi idare (devlet), yerel idareler (belediyeler), kamu kurumları, özel sektör kişileri, sivil toplum kuruluşları (STK) ve hizmet alan diğer kişilerin; politik bir denge içerisinde tüm paydaşlarca karşılıklı olarak, birlikte ve birbirleri ile etkileşim içerisinde kullanıldığı; katılımcı, çoğulcu ve çok merkezli yönetim modelidir" (Mecek ve Kocakula, 2019:196).

Bazı ülkelerde bağımsız/yarı bağımsız özerk hükümet örgütlerinin artan kullanımıyla beraber bu tür organizasyonlar için benzeri bir yönetim sistemine ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu modelin türetildiği İskandinav ülkelerinde siyasi ve bürokratik personelden oluşan kurullar, kurumların rolü ve fonksiyonları konusunda geniş bir perspektif sağlamak için özellikli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Kurul şeklinde yapılanma, sözkonusu kurullarda diğer idarelerin temsil edildiği ölçüde, daha fazla koordinasyon sağlanmasına yardımcı olabilmektedir. Örneğin, İsveç'te politika yönlendirme ve gözetim için kullanılan kurullar, hükümet yetkilileri arasında fikirlerin ve çıkarların göz önünde bulundurulması resmi müdahaleler olmaksızın belli koordinasyon sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Belirli bir coğrafyaya veya belirli bir nüfus grubuna yönelik olarak yürütülen hizmetleri koordine etmek üzere görevlendirilmiş kamu idareleri bu kapsamda değerlendirilebilecek bir başka tür koordinasyon şeklidir. ABD'de Yaşlanma İdaresi, Almanya'daki Kadın ve Gençlik Bakanlığı ile Aile ve Yaşlılar Bakanlıkları, Kanada'daki Atlas Okyanusu Fırsatlar Ajansı ve İtalya'daki Mezzogiorno Bakanlığı gibi bölgesel bakanlıklar bu bağlamda değerlendirilebilecek teşkilatlanma örnekleridir (Peters, 1998:34).

Bakanlıklararası koordinasyon mekanizmaları kapsamında oluşturulan organizasyonlar; çapraz olarak kesişen konularla baş etmeye yönelik olarak mevcut programların faaliyetlerini koordine etmek ve yeni yapılara olan ihtiyacı araştırmak için, mevcut örgütlerin boşlukları içinde örgütler geliştirmek bu kapsamda değerlendirilen bir başka organizasyon modelidir (Peters, 1998:35-36). Bütün hükümetler, farklı biçimlerde olsa da bir şekilde bakanlıklar arası yönetim mekanizmalarına sahiptirler. Bu kapsamda oluşturulan çalışma grupları ve görev gücü şeklinde örgütlenmeler sıklıkla karşılan bir koordinasyon mekanizmasıdır. Hükümetler ilk kez bir politika alanına girdiğinde veya çapraz olarak kesişen karmaşık bir politika sorununu kavramsallaştırılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi sözkonusu olduğunda, standart bir yaklaşım olarak kurumlararası geçici bir "görev gücü" veya "çalışma grubu" oluşturulması yoluna giderler. Bunlara Fransa'da olduğu gibi bazı projelerde veya Almanya'da Projektgruppen'de olduğu gibi bazen yürütme yetkisi de verilebilmektedir. Ancak genellikle bu organizasyonlar, kesişen politika konularında merkezi bir ihtiyaç olan problem tanımlamaya yönelmiştir. Örneğin son zamanlarda gerçekleştirilmiş bir örnek olarak Kanada'da emeklilik de dâhil olmak üzere büyük idare, program, politika ve harcamaların gözden geçirilmesi için bu bağlamda bir oluşum gerçekleştirilmiştir.

Kesişen konulara ilişkin sorunlar kısa bir süre içinde çözülebilecek nitelikte olursa ya da sınırlı bir süre içerisinde meselelerin net bir şekilde tanımlanabilmesi mümkün ise bir görev gücü veya çalışma grubunun oluşturulması, sorunun ele alınması için en kullanışlı yoldur. Bu kuruluşlar, sınırlı bir soruna ciddi bir odaklanma ile net cevaplar sağlayabilir. Bununla birlikte, eğer bu koşullar sağlanmaz ise başarı mümkün olmadığı için bu organizasyonların konuyla ilgili çalışma süreçleri sona erecektir. Bu nedenle de yapısal olarak dağılır ya da karmaşık örgütler ağı içinde başka bir daimi çalışma grubuna dönüşürler.

Bakanlıklararası kuruluşlar, çalışanların kendi kurumları ile ilişkisinin devam ettiği "sanal organizasyonlar" olarak da düşünülebilmektedir (Peters, 1998:35). Bunun yanında, aynı alanda ve amaç doğrultusunda faaliyet gösteren kurumların ve bakanlıkların tek bir büyük bakanlık altında birleştirilmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda tüm birimler hiyerarşik olarak tek bir bakana bağlı "süper bakanlık" şeklinde teşkilatlandırılarak ihtiyaç duyulan işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik bir yaklaşım tercih edilebilir. Böylece, dışsal nitelikli koordinasyon sorunlarının aynı bakanlık bünyesinde çözülebilecek içsel bir sorun haline getirilmesi ve böylece bağlı oldukları farklı bakanların öncelik ve gündemleri ile savunma refleksine dayalı olarak ortaya çıkan sorunların çözülmesi hedeflenmektedir (Peters, 1998:32; Braun, 2008:234).

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKALARININ YÖNETİMİNDE MERKEZİ YÖNETİMİN ROLÜ: ULUSLARARASI UYGULAMALAR

OECD tarafından gerçekleştirilen bir ankette merkezi yönetim tarafından sürdürülebilir kalkınma amaçları konusunda ortaya çıkan en büyük sorunun; bakanlıkların ve bunların sorumluluk alanlarının koordinasyonundaki zorlukların olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının birçok sektörü ilgilendiren niteliğinin bununla bağlantılı bir diğer sorun olarak görüldüğü tespit edilmiştir (OECD, 2016:2).

OECD (2017b) tarafından yapılan bir araştırmada OECD üyesi ülkelerde, sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimi konusunda merkezi yönetimin rolünü ortaya koymaktadır. OECD tarafından gerçekleştirilen bir ankete göre, anket yapılan 32 OECD ülkesinin 22'sinde (%69'unda) sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimi ve koordinasyonu konusunda merkezi yönetimin aktif bir şekilde rol aldıkları görülmektedir. Öte yandan, araştırmaya kapsamındaki ülkelerin yalnız üçte birlik (10 ülke, %31) kısmında merkezi yönetimlerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yönetimine müdahil olmadıkları görülmektedir. Merkezi yönetim,

sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanmasından kaynaklanan önemli fırsatları ve zorlukları belirlemektedir. Merkezi yönetimlerin OECD ülkelerinin üçte birinde yalnız başına (10 ülke, %31) koordinasyondan sorumlu oldukları, beşte ikisinde ise bir başka bakanlıkla ortak olarak (12 ülke, %38) sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonu görevlendirildikleri görülmektedir (OECD, 2017b:37-40,120-121).

Bu kapsamda, örneğin, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Meksika Finlandiya'da hükümet, 2016 yılı başından itibaren, Başbakanlık Ofisini; 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin ulusal ölçekte uygulanması ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarının entegre bir şekilde hayata geçirilmesi bağlamında koordinasyonu görevlendirmiştir. Koordinasyon Sekreteryası, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Komisyonu temsilcilerini içermektedir. Bu çerçevede, Sekreterlik, operasyonel bir çalışma ağı kurmuş ve tüm Bakanlıkları içeren bir Koordinasyon Ağı ile birlikte çalışmalarını yürütmektedir (UN-DESA, 2016:17).

Estonya'da sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimine ilişkin kurumsal mekanizmaların merkezinde, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun sekreteryaya görevi gören Merkezi Yönetim Strateji Birimi ve bu birimin başkanının başkanlık ettiği bakanlararası çalışma grubu yer almaktadır. Merkezi Yönetim Strateji Birimi, Estonya 2020'nin rekabet edebilirlik stratejisini koordine etmekte, sektör stratejilerinin hazırlanmasında ve kesişen sektörel stratejilerin koordinasyonunda görev almaktadır. Bunun yanında, Hükümet Eylem Planı taslaklarının hazırlanmasını ve uygulamanın izlenmesini de koordine etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminde merkezi yönetimin görevlendirilmiş olması yatay stratejiler arasındaki tutarlılığın korunmasına yardımcı olmaktadır (UN-DESA, 2016:15).

Meksika'da, SK politikalarının yönetimi için kurumsal çerçeve bağlamında sürdürülebilir kalkınma hedefleri üzerine uzmanlaşmış teknik komite kurulmuş ve doğrudan başkana bağlı merkezi yönetim başkanlığında merkezi idare birimlerinden bir takım oluşturularak bunlar sürdürülebilir kalkınma amaçlarıyla ilgili politikaları uygulamakla görevlendirilmiştir. Oluşturulan Teknik Komite'nin görevleri şunlardır (UN-DESA, 2016:28);

- BM tarafından tavsiye edilen göstergelerin gözden geçirilmesi ve Meksika için önemli olanları içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi,
- Ulusal ve bölgesel ve yerel hükümet seviyelerinde verilerin izlenmesi amacıyla bilgi kaynaklarının kararlaştırılması,
- Göstergelerin düzenli olarak güncellenmesinin ve bunların açık veri olarak yayınlanmasının koordine edilmesi,
- Sürdürülebilir kalkınma amaçları için pilot proje niteliğinde açık kaynak platformun yönetimi,
- İlerleme raporlarının bütünleştirilmesi,
- Diğer paydaşlarla koordinasyon sağlanmasıdır.

Meksika'da, 2030 Gündeminin uygulanmasının; sürdürülebilir kalkınma amaçlarının eyalet hükümetleri ve devlet kurumları da dâhil olmak üzere çok sayıda paydaşla devam eden diyalog ortamının sağlanması ve Başkan Ofisi'nin kamu yönetiminin çok sektörlü bir görüşe sahip olma noktasında önemli bir tecrübeye sahip olduğunun değerlendirilmesi sebebiyle Başkan Ofisi tarafından yönetilmesi ve denetlenmesi gerektiğine karar verilmiştir (OECD, 2017a:6). Yine, Çek Cumhuriyeti'nde sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminden ve koordinasyonundan Başbakanlık sorumludur. Sektörel bakanlıklar gibi kendi kurumlarına ilişkin politikaları savunma gibi bir durumu olmadığı için politikalar arasındaki olumsuz etkileşimleri daha net görebilen merkezi yönetim sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimiyle görevlendirilmiştir (OECD, 2017a:7).

Çek Cumhuriyeti'nde sürdürülebilir kalkınma gündemi, Başbakan'ın başkanlık ettiği Sürdürülebilir Kalkınma Hükümeti Konseyi (GCSD) tarafından ulusal düzeyde koordine edilmektedir. GCSD'nin çalışması, Çek Cumhuriyeti Merkezi yönetimin Sürdürülebilir Kalkınma Dairesindeki Sekreteryası tarafından desteklenmektedir. Merkezi yönetim olan Sekreteryası'nın kurumsal konumu, yatay entegrasyon, sektörler arası eşgüdüm ve sürdürülebilir kalkınmanın ulusal politika oluşturma sürecine dâhil edilmesine izin vermektedir (UN-SDSN, 2015:18; OECD, 2017a:7). Benzer şekilde, Güney Kore'de de, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanmasına yönelik politika tutarlılığının önemini farkına varılarak, kamu yönetiminin mevcut işleyiş mekanizması içerisinde politika koordinasyonundan sorumlu olan Başbakanlık bünyesindeki merkezi yönetim sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminde koordinasyonla görevlendirilmiştir (O'Connor vd., 2016:11).

5. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKALARININ UYGULANMASI BAĞLAMINDA AZERBAYCAN KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNDE MERKEZİ YÖNETİMİN YERİ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgede yaşayan topluluklar bağımsızlıklarını ilan ederek yeni devletler kurmuşlardır. Bu yeni süreçte kurulan devletlerden beş tanesi de halkı etnik olarak Türk olan devletlerdir. Yeni kurulan bu Cumhuriyetler milli devlet olma sürecine girmiş, bu doğrultuda da yönetim yapılarını oluşturarak millileşme politikalarını hayata geçirmeye başlamışlardır. Daha önce SSCB'ye bağlı olan bu devletler, Sovyet rejiminin çöküşü esnasında sırasıyla egemenliklerini ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu ülkeler bağımsız devlet statüsünün kazanılmasıyla birlikte verliliklerini devam ettirebilmek için bir taraftan "*merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş*" yaparak ekonominin yeniden yapılanması yoluna gitmişler; diğer taraftan da "*demokratik ilkeler*" ve "*hukukun üstünlüğü*"ne dayalı yeni bir devlet yapısı kurulmasını esas almışlardır (Hasanoğlu, 2019:112).

Azerbaycan; devlet yönetiminde (merkezî idarenin teşkilatlanmasında) büyük ölçüde Fransa modelini (kara Avrupası yönetim modelini) örnek almıştır. Demokratik kazanımlarını daha ileriye götürme çabası içerisine örnek aldığı model ile Sovyet etkisiyle var olan aşırı merkeziyetçi gelenek ve kurumlarını uyumlu hale getirmeye çalışan devlet, yönetim sisteminde kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiştir. Azerbaycan hükümet sisteminin "*yarı başkanlık sistemi*" ya da "*başkanlık sistemi*" olduğu doğrultusunda farklı görüşler bulunmaktadır². Ancak her iki sistemin de asli unsurlarını³ tam olarak taşımayan Azerbaycan hükümet sistemi başkanlığa daha yakın, melez bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. (Mecek, 2018:55).

Azerbaycan kamu yönetimini, devlet bağımsızlığının kazanıldığı 1991 yılından bugüne kadar gelişen sistemi incelendiğinde kamu yönetiminin hukuki alt yapısını 1995 yılında halk oylaması ile kabul edilen ve 2002, 2009, 2016 yıllarında değişiklikler yapılan Anayasanın oluşturduğu görülmektedir. Anayasa'da yasama, yürütme ve yargı şeklinde erkler ayrılığı temel prensip olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, yasama organı, görev süresi beş yıl olan ve 125 milletvekilinden oluşan (doğrudan seçilen) Milli Meclistir. Yargı erkini ise Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme, Temyiz Mahkemeleri, Bölge Ağır Ceza ve İktisat Mahkemeleri oluşturmaktadır. Hâkimlerin seçilmesinde temel yetkili kurum Mahkeme Hukuk Şurasıdır. Şuranın Başkanı Adalet Bakanıdır.

Yargı ve yasama erklerinin tam bağımsız olmama durumu, doğal olarak, yürütme erkini, sistemin merkezine oturtmaktadır. Anayasaya göre, Azerbaycan'da yürütmenin başı Cumhurbaşkanıdır. 2016 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle Cumhurbaşkanının yetki süresi 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır. Yeni Anayasa değişikliklerine göre, Cumhurbaşkanı tek başına olağanüstü Cumhurbaşkanı seçimleri için karar alabilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına göre anayasada yürütme erkinin şekillendirilmesi konusunda temel belirleyici aktör cumhurbaşkanıdır. Bu çerçevede, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 109'uncu maddesine göre; Cumhurbaşkanı, yürütmenin başı olarak, Cumhurbaşkanlığı makamının idari (administrative) olarak desteklenmesi için Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin (President Administration) kurulması ve Genel Sekreterinin atanması; Başbakanın belirlenip atanması, Bakanlar Kurulunun oluşturulması, gerektiğinde bunların görevden alınması ve Bakanlar Kurulunun aldığı kararların ortadan kaldırılması yetkilerine sahiptir. Azerbaycan yönetim sistemi içerisinde Bakanlar Kuruluna, Başbakan, Başbakan yardımcıları, Bakanlar ve diğer merkezi yürütme idarelerinin başkanları da dâhildir. Bakanlar Kurulu diğer tüm Bakanlıkları ve merkezi yürütme organlarını yönetir, devletin sosyal ve ekonomik programlarının uygulanmasını sağlar, para ve bütçe politikalarının koordinasyonunu yapar, bütçe tasarısını Cumhurbaşkanına sunar.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda normative olarak tesis edilen Bakanlar Kurulunun yetkileri, Cumhurbaşkanı'nın kabul ettiği kanun hükmünde kararlar ve cumhurbaşkanlığı fermanları ile belirlenmiştir (Rehimli, 2020:373). Anayasanın 109. maddesine göre, Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğini teşkil ederek onun Genel Sekreterini atar. 7 Şubat 1995 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanının

2 Özellikle yürütme organı içerisinde bakanlar kurulunun da bulunması sistemi "*yarı başkanlık*" olarak değerlendirmeye neden olmuştur. Ancak bakanlar kurulunun doğrudan cumhurbaşkanına/başkana bağlı/sorumlu olması ve siyasi sorumluluğunun bulunmaması, meclisin başkanı azletme yetkisinin bulunmaması, cumhurbaşkanının tek başına işlem ve düzenleme yapma yetkisinin bulunması gibi özellikler "*başkanlık sistemini*" ön plana çıkartıyor (Doğan, 2015:137-138).

3 Başkanlık sisteminin asli unsurları; yürütme organının tek kişi olması, başkanın halk tarafından seçilmesi ve başkanın yasamanın güvenine dayanmamasıdır. Yarı başkanlık sistemi, başkanın halk tarafından seçildiği parlamenter sistemlerdir. Dolayısıyla parlamenter sistemin aynen uygulandığı, sadece yürütmenin başının doğrudan halk tarafından seçildiği sistemdir (Gözler, 571-573, 585-586).

kararnamesi ve buna dayanarak çıkarılan yönetmelikle Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği teşkilatının organizasyon ve insan kaynakları yapısı belirlenmiştir. Yine, 2016 yılı Anayasa değişikliklerinden sonra ülkenin tam başkanlık sistemine geçmesi ile Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteriyasının yapısında bazı değişiklikler yapılmıştır. Özellikle, ekonomi yönetiminin ve devlet sanayi tesislerinin yönetiminin tüm yetkileri Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteriyasında toplanmıştır.

Azerbaycan kamu yönetimi sistemi; Cumhurbaşkanlığına bağlı ve bağımlı olarak kurulmuş olup, Azerbaycan kamu yönetimi sisteminin en yetkili ve etkili kurumu Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğidir. Öyle ki, tüm ekonomi politikalarının, devlet programlarının taslakları ve hatta yasa tasarıları Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteriyasının insiyatifi ile Bakanlıklar tarafından hazırlanmaktadır. Hazırlanan plan, proje ve tasarılar Cumhurbaşkanlığının onayı ve görüşü alınmadan parlamentoda görüşülmemekte ve kamuoyuyla paylaşılmamaktadır. Özellikle, petrol fiyatlarının düştüğü 2014 yılından sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteriyası kadrosu artırılmış ve bu kuruma sosyo-ekonomik meselelerde Bakanlıklar üzerinde daha fazla yetki verilmiştir. Stratejik Yol Haritalarının izlenmesi, değerlendirilmesi ve ülkenin ekonomi politikalarının onaylanması Cumhurbaşkanlığının Ekonomi Politikaları ve Sanayi Meseleleri Dairesi ile Ekonomi Bakanlığının işbirliğinde ortaya çıkmaktadır.

Azerbaycan kamu yönetiminin içinde olduğu bu gerçeklik ve güçlü merkezi yapı nedeniyle, tüm sosyal ve ekonomik politikaların yönetiminde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği merkezi bir konumda bulunmaktadır. Çalışmanın ilgili kısımlarında ortaya konulan hâkimiyet merkezlerinin genel fonksiyonları değerlendirildiğinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteriyasının “*dar anlamda*” hâkimiyet merkezi olduğu, geniş anlamda ise merkezi yönetim fonksiyonunun Ekonomi Bakanlığı ile paylaşıldığı görülmektedir. Bu durum, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin sürdürülebilir kalkınma politikalarının planlama, uygulama, izleme, değerlendirme ve koordinasyonunda da temel bir aktör olduğu bir kurumsal modeli gerekli kılmaktadır. Aksi halde, sürdürülebilir kalkınma politikalarının diğer politikalara entegrasyonu, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının karmaşık iç etkileşimlerinin etkin bir şekilde yönetilmesinin mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir.

6. AZERBAJYCAN’DA MERKEZİ YÖNETİMİN (DEVLETİN) SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKALARININ KOORDİNASYONUNDAKİ ROLÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKA KORDİNASYON MERKEZİ MODEL ÖNERİSİ

Azerbaycan kamu yönetimin gerçeklikleri göz önünde bulundurularak merkezi yönetim niteliğindeki Cumhurbaşkanlığı idari teşkilatı bünyesinde Azerbaycan’a özgü olan bir kurumsal merkez niteliğinde Sürdürülebilir Kalkınma Politika Kordinasyon Merkezinin kurulması önerilmektedir. Bu kurumsal yapılanma önerisi temelde, uluslararası deneyimler özellikle OECD ülkelerinin uygulamalarında sürdürülebilir kalkınma ile ilgili merkezi yönetim kurmuş olan ülkelerde başarılı sonuçların alınması ve bu uygulamanın OECD tarafından tavsiye edilmesine dayanmaktadır (OECD, 2017:16-20).

Sürdürülebilir kalkınma için stratejik bir politika çerçevesi oluşturmak ve kurumlararası kesişen konulara ilişkin politikaları yönetmek ve koordinasyonu sağlamak gibi birçok alanda merkezi yönetimin mevcut tecrübesi, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının hayata geçirilmesinde merkezi yönetimi öne çıkarmıştır. Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanmasında ülkelerin karşılaştıkları temel zorluklardan biri, bakanlıklar ve hükümet düzeyleri arasında uygun yönetim ve koordinasyon yapılarının bulunmamasıdır (Dernbach, 2003:250-251).

Bunun yanında, sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ilişkin politikaların uygulanması, mutlaka, farklı bakanlıkların, idarelerin ve merkezi yönetim zaman zaman rakip hedefler arasında dengeyi bulmalarını gerektiren birtakım zorluklarla başa çıkmalarını gerektirmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminde “*politika tutarlılığı*”nın sağlanması, “*yekpare (bütün) devlet*” anlayışıyla hareket edilmesi sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşılması için uygulamaya konulacak politikaların yönetimi açısından öne çıkan temel hususlardır. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının birçok sektörü ilgilendiren niteliğinin bununla bağlantılı bir diğer sorun olarak görüldüğü tespit edilmiştir (OECD, 2016:2).

Sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasında, bütüncül (tek – yekpare) devlet anlayışıyla politikaların entegre ve tutarlı bir şekilde hayata geçirilmesi için sektörel siloların yıkılması ve kurumların güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma politikalarının bütüncül devlet anlayışıyla yönetimi ve ulusal politika önceliklerinin tespiti, politikaların entegrasyonunu ve uygulamaların koordinasyonunu sağlamak için merkezi yönetim sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonu görevlendirilmesi suretiyle mevcut koordinasyon mekanizmalarından faydalanmak akılcı bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede, OECD tarafından ortaya konulan politika tutarlılığı çerçevesinde gerek analitik çerçeve, gerekse kurumsal çerçeve kapsamında merkezi yönetim rolleri hatırlatılmakta ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetiminde merkezi yönetim rollerinin etkinleştirilmesi ile görevlendirilmelerinin önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimine ilişkin tavsiyeler kapsamında, politikaların genel tutarlılığı ve hizmet bakanlıkları arasında uyumu sağlamak için üst düzey politika önceliklerinin koordinasyonundan sorumlu mevcut merkezi yönetim yapılarının daha fazla kullanılması ve ulusal düzeyde mevcut belirli organizasyonel sistemlerle uyumlu olarak, kabine düzeyindeki politikalara sürdürülebilir kalkınmanın politikalarının entegrasyonu, uygulanması ve izlenmesi konusunda merkezi yönetim desteklenmesi tavsiye edilmektedir (OECD, 2017:71).

Merkezi yönetimlerin, hükümetin kısa (yıllık) ve uzun (3-5 yıllık) dönemli çalışma planlarının hazırlanması temel görevleri arasında sayıldığı bilinmektedir (Ben-Gera, 2004, OECD/SIGMA, 2017a; OECD/SIGMA, 2017b). Bu noktada, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının hayata geçirilmesi ve politika tutarlılığı konusunda ilerleme kaydedilmesi için uygulama araçlarının bir parçası olarak sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmaya ilişkin hükümet tarafından yapılacak faaliyetler için nihai vadenin belirtildiği planların toplumla paylaşılmasının siyasi kararlığın gösterilmesi bakımından büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu tavsiyenin hayata geçirilmesi de ancak merkezi yönetimlerin sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimi sürecinde devreye girmesiyle mümkün olabilecek bir husustur (OECD, 2016:65). Diğer yandan, yukarıda belirtildiği üzere hükümet faaliyetlerinin ve karar alma süreçlerinin rasyonelliğinin artırılması hükümet faaliyetlerinin ve kamu yönetimi mekanizmasının etkinliğinin artırılmasında önemli bir etkidir. Sorunların bilimsel olarak analizi, mevcut ve uygulanan politikadaki eksikliklerin tespit edilmesi ve yeni politika alternatiflerinin oluşturulması bakımından stratejik zekânın geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Braun, 2008:236).

Stratejik zekânın geliştirilmesi siyasi iradenin delile dayalı politika oluşturma yaklaşımıyla mümkündür. Siyasi tartışmaların rasyonalize edilmesi ve ikna edici bilimsel argümanların siyasi tartışmalara dâhil edilmesi siyaset kurumunun problem çözme yeteneği artacak ve sonuçta toplumsal refahta gözle görülür bir iyileşme kaydedilecektir. Bu durumda, merkezi yönetimlerin karar destek sistemlerini politika analizlerine dayalı doğru bilgi ile desteklemesi herhangi bir politika seçeneği üzerinde fikir birliği oluşturulmasını kolaylaştıracaktır.

7. SONUÇ

Başta devlet olmak üzere kamu kurum ve idarelerinin varlık sebebi, kendisini oluşturan halk topluluğunun, yetkili oldukları coğrafi sınırlar içerisindeki ortak kamusal ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu ihtiyaçlar savunmadan, adalete, eğitime, çalışma hayatına çok türde ve içeriktedir. Kamu hizmetlerinin en etkin ve verimli bir şekilde sunulması tüm devletlerin ortak amaçlarındandır. Bu amaç, kamusal ihtiyaçların tespit edilmesi, kamu hizmetine dönüştürülecek politikaların oluşturulması, bu bağlamda planlamaların yapılması, kamu hizmeti uygulamalarının hayata geçirilmesi, mevcut uygulamaların denetlenmesi ve elde edilen geri bildirimler sonucu hizmet sunumunun revize edilmesi süreçleri ile hayata geçirilmektedir. Dolayısıyla bir bütünlük oluşturan tespit, politika, planlama, uygulama, denetim ve revizyon süreçleri tüm ülkeyi, kurumları ve hizmetleri kapsayacak şekilde idealize edilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma politikalarının yönetimi açısından merkezi yönetimler tarafından sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonu fonksiyonunun ifa edilmesi, sürdürülebilir kalkınma amaçları arasındaki etkileşimlerinin akılcı bir çerçeve içerisinde yönetimi bakımından da oldukça değerli katkılar sunma potansiyeli taşımaktadır. Merkezi idareler, ülke yönetimine katılan diğer birimler (merkezi idarenin taşra birimleri, yerel yönetimler) arasında denge rolü oynar ve tüm birimler arasındaki koordinasyonu sağlar. Bu koordinasyonun en verimli ve etkin bir şekilde sağlanması ise ideal organik birimlerin oluşturulması, nitelikli kamu personeli istihdamı, teknolojik sistem ve araçlardan yararlanılması ile ideal mevzuat normlarının tesis edilmesiyle mümkündür.

Azerbaycan açısından bakıldığında; merkezi idare ile merkezi idarenin taşra birimleri ve yerel yönetimler arasında köprü olacak, bu birimlerden veri toplayacak, elde edilen verilerden politika oluşturmaya yönelik raporlar hazırlayacak, bu birimler adına planlama taslakları oluşturacak ve hizmet sunumlarının revizyon aşamalarında aktif rol oynayacak merkezi bir birime ihtiyaç duyulmaktadır. Böylelikle bu birimin de katkısıyla kamu hizmetleri en etkin ve verimli bir şekilde sunulacak sürdürülebilir bir kalkınma modeli ortaya konulabilecektir.

Sonuç olarak; çalışma neticesinde, liderlik, stratejik planlama fonksiyonu ve politikaların önceliklendirilmesi, politikaların koordinasyonu ve politika tutarlılığının sağlanması, sürdürülebilir kalkınma politikalarına ilişkin

uygulamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi, makro-mali kaynakların planlanması ve risk yönetimi, hukuki ve kurumsal düzenlemeler arasında koordinasyon sağlanması, düzenleme kalitesinin iyileştirilmesi ve kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılmasına yönelik reformların yönetimi gibi fonksiyonları icra edecek sürdürülebilir kalkınma politika koordinasyon merkezinin Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği bünyesinde kurulması; sürdürülebilir kalkınma sürecinde karar alma ve uygulama sürecine devlet-dışı kesimlerin katkı vermesine imkân sağlayacak bir danışma platformunun oluşturulması önerilmektedir.

Bu noktada, Azerbaycan'da merkezi yönetiminde politika analizi ve koordinasyon kapasitesini artıracak bir kurumsal yapılanmanın hayata geçirilmesi ve bu birimin sürdürülebilir kalkınma politikalarının koordinasyonu ile görevlendirilmesi, Azerbaycan'ın sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşma yolundaki atılımlarına önemli bir ivme kazandıracak nitelik taşımaktadır.

Çalışma, Azerbaycan'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği içerisinde “*Sürdürülebilir Kalkınma Politika Kordinasyon Merkezi*” adı altında bir birimin kurulmasına olan ihtiyaç üzerine kurgulanmıştır. Bu bağlamda OECD önerileri ve başarılı ülke uygulamaları esas alınmıştır. Çalışma kapsamı açısından bu birimin oluşmasındaki katılımcı role, paydaşları, merkezin organik yapısına, görevlerine, yetkilerine, sorumluluklarına, insan kaynaklarına, mali yapılarına, özerkliğine, çalışma esaslarına, statüsüne vd. özelliklerine değinilmemiştir. Dolayısıyla değinilmeyen bu konulara ilişkin yeni çalışmalar yapılması, bu birimin somutlaştırılmasına katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALAKBAROV, Urhan (2014), **Sürdürülebilir İnsani Gelişim ve Ekoloji Sivilizasyonun Esasları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- ALESSANDRO, Martin, LAFUENTE, Mariano ve SANTISO, Carlos (2013), **The Role of the Center of Government: A Literature Review**, Inter-American Development Bank Publisher, Washington D.C.
- BRAUN, Dietmar (2008), “*Organising the Political Coordination of Knowledge and Innovation Policies*”, **Science and Public Policy**, S.35(4), ss.227-239.
- ÇAKIRER, Mehmet Akif (2013), **İşletme Yönetimi**, Ekin Yayınları, Bursa.
- DERNBACH, John C. (1998), “*Sustainable Development as a Framework for National Governance*”, **Case Western Reserve Law Review**, S.49(1), ss.3-103.
- DERNBACH, John C. (2003), “*Achieving Sustainable Development: The Centrality and Multiple Facets of Integrated Decisionmaking Achieving Sustainable Development*”, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, S.10(1), ss.247-285.
- DOĞAN, Meltem (2015), “*Devlet Başkanı Ekseninde Anayasal Sistem: Azerbaycan Başkanlık Sistemi*”, **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi** (Ed.Havvana Yapıcı Kaya), TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss.137-174, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/baskanlik_sistemi.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- GÖZLER, Kemal (2011), **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Ekin Yayınları, Bursa, Cilt.1.
- HASANOĞLU, Murteza (2019), “*Kamu Yönetiminin Değişimi ve Azerbaycan Yerel Yönetimler Sistemi Üzerindeki Etkisi*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.2(1), ss.111-133.
- KOCAKULA, Özge (2022), “*Karantinadaki İşletmeler: Covid-19 Küresel Salgınında Türkiye Örneği*”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S.23(Covid-19 Özel Sayısı), ss.77-97.
- MECEK, Mehmet (2018), “*Azerbaycan'ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez – Yerel İlişkileri*”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(1), ss.51-77.
- MECEK, Mehmet ve KOCAKULA, Özge (2019), “*E-Devlet ve E-Yönetişimde İdari, Siyasi ve Etik Sorunlar*”, **E-Yönetişim: Kavramsal/Kuramsal Çerçeve, Ülke İncelemeleri ve Türkiye'ye Yansımaları** (Ed. Bekir Parlak ve Kadir Caner Doğan), Beta Yayınları, İstanbul, ss.195-230.
- O'CONNOR, David, MACKIE, James, ESVELD, Daphne van, KIM, Hoseok, SCHOLZ, Imme ve WEITZ, Nina (2016), “*Universality, Integration, and Policy Coherence for Sustainable Development: Early SDG Implementation in Selected OECD Countries (World Resources Institute Working Paper)*”, **World Resources Institute Working Paper**, Washington D.C., <http://ecdpm.org/publications/universality->

integration-policy-coherence-sustainable-development/ (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

- OECD (2015), **Policy Coherence for Development and Sustainable Development Goals: Concept Note (Concept Note)**, OECD Publishing, Paris, [http://www.oecd.org/pcd/Concept Note 17-18 Dec 2014.pdf](http://www.oecd.org/pcd/Concept%20Note%2017-18%20Dec%202014.pdf) (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- OECD (2016), **Steering and Implementing the Sustainable Development Goals The Role of the Centre of Government- Summary - Meeting of Senior Officials from Centres of Government**, OECD & Government Offices of Sweden Publisher, Stockholm (Sweden).
- OECD (2016a), **Better Policies for Sustainable Development 2016 - A New Framework for Policy Coherence: Organisation for Economic Co-Operation and Development**, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2017a), **Getting Governments Organised to Deliver on the Sustainable Development Goals-United Nations High Level Political Forum Summary Report and Next Steps: Organization for Economic Development and Cooperation**, OECD Publishing, New York (US).
- OECD (2017b), **Government at a Glance 2017**, OECD Publishing, Paris.
- OECD/IDB (2016), **Government at a Glance: Latin America and the Caribbean 2017**, OECD Publishing, Paris.
- OECD/SIGMA (2017a), **Methodological Framework for the Principles of Public Administration**, OECD Publishing, Paris, <http://www.sigmaweb.org/publications/Methodological-Framework-for-the-Principles-of-Public-Administration-November-2017.pdf> (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- OECD/SIGMA (2017b), **The Principles of Public Administration**, OECD Publishing, Paris.
- PETERS, B. Guy (1998), “*Managing Horizontal Government: The Politics of Co-Ordination*”, **Canadian Center for Management and Development**, S.76, ss.295-311.
- REHİMLİ, Recep (2020), “*Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Yönetimi Yapısı ve Siyasal Sistemi*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.3(1), ss.363-384.
- TABAN, Sami ve KAR, Muhsin (2014), **Kalkınma Ekonomisi**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- UN GENERAL ASSEMBLY (2015), **Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development**, United Nations General Assembly Publisher, New York (US).
- UN-DESA (2016), **Compendium of National Institutional Arrangements for Implementing the 2030 Agenda for Sustainable Development: Pilot Version Based on the 22 Countries That Reported on National Implementation at the 2016 HLPF**, UN Department for Economic and Social Affairs Press, New York (US).
- UN-SDSN (2015), **Getting Started with the Sustainable Development Goals: A Guide for Stakeholders**, United Nations Sustainable Development Solutions Network (SDSN) Publisher, New York (US).
- YILMAZ, Vedat ve ÇELİK EFŞAN, Nur (2019), “*Yerel Kalkınma Aktörlerinin Yerel Kalkınma Yaklaşımı Perspektifinde İncelenmesi*”, **R&S - Research Studies Anatolia Journal**, S.2(7), ss.342-359.

Turkish Foreign Policy in the Middle East During the Rule of the Justice and Development Party: Interaction of Interests and Future Challenges

Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı Döneminde Ortadoğu'da Türk Dış Politikası: Çıkar Etkileşimi ve Gelecekteki Zorluklar

Hüsamettin İNAÇ

*Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
FEAS, Political Science and International Relations Department,
husamettininac@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-6922-2010>*

Makale Başvuru Tarihi: 14.08.2022

Makale Kabul Tarihi: 24.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Aymene HADJI

*Expert of Science, Kütahya Dumlupınar University,
The Institute of Postgraduate Education, History Department,
aymene.hadji@ogr.dpu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3564-7077>*

ÖZET

Yirmi birinci yüzyılın başında Türk dış politikası bir önceki yüzyıla nazaran çok büyük bir değişim ve dönüşüme maruz kalmıştır. Zira içinde yaşadığımız yüzyılda Türkiye'nin önüne Balkanlardan başlayarak Kafkasya'ya oradan Orta Asya ve Ortadoğu'ya kadar uzanan yeni bir jeopolitik ufuk ve farklı bir pencere açılmıştır. Bu yeni durum yeni siyasi yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmış ve Türkiye hem iç ve hem de dış siyasetini yeniden şekillendirecek bir formülasyonu esas almıştır. Bu formülasyon özünde çok etnikli, çok dinli ve çok hukuklu Osmanlı'nın çokkültürlü yapısından ilham alarak İslam ve Osmanlı mirasıyla bütünleşerek farklı kültürlerin farklılıklarını yitirmeden bir arada, yan yana ve iç içe yaşayabileceği bir pratiğe oturtulmuştur. Haddi zatında bu bakış açısı yerel ve bölgesel aktörlerle ilişkilerini normalleştirerek denge tesis ettiği ve soğuk savaş dönemindeki AB ve ABD'ye bağımlı bir politikadan uzaklaşmayı gerektirmektedir. Nitekim 2002 sonu itibarıyla iktidarı devralan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve Türkiye'nin yeni lideri –daha önceki pasif ve edilgen politik yaklaşımın aksine- bölge ülkeleriyle daha derin ve proaktif politikalar oluşturmaya başladı. Haliyle söz konusu komşu ülkelerin ve bölge ülkelerinin başında Ortadoğu devletleri gelmekteydi. Ne var ki bu aktif politikayı hayata geçirebilmek ve Ortadoğu'da barışı tesis edebilmek için öncelikle iç siyasi istikrarı ve ekonomik refahı temin etmek gerekmektedir. Bu noktadan hareketle Türk dış politikasını şekillendiren aktörler, Ortadoğu'daki müzmin kaos ve sıkıntılarını sona erdirmek için komşularla sıfır problem sloganıyla aktif bir diplomasi izlemeyi tercih ettiler. Bu makale son yirmi yıllık dönemde Ortadoğu'ya yönelik Türk dış politikasının hangi minvalde ve ne tür dinamikler saikiyle değişip dönüştüğü analiz etmek amacıyla kaleme alınmıştır.

ABSTRACT

At the beginning of the twenty-first century, Turkish foreign policy witnessed an almost fundamental change from what it was in the last century, when new worlds emerged in front of Turkey, from the Balkans to the Caucasus and Central Asia through the Middle East. New political approaches have also emerged aimed at inspiring the Ottoman multi-ethnic group formula to reconcile with Turkey's Islamic and Ottoman legacy at home as well as abroad, and within the framework of this new political concept that restored balance to Turkey's regional relations, which it did not attach importance to in the past because of its excessive focus on building solid relations with the European Union and the United States of America. After the Justice and Development Party came to power in Turkey in late 2002, Turkey's new leaders worked to activate the Turkish role in the regional environment surrounding Turkey. The beginning was to establish good relations with neighboring countries in the Middle East. In order to be effective and influential, the new Turkish vision in foreign policy focused on the importance of the internal transformation, especially the consolidation of political and economic stability in the country, as internal reform in Turkey and its growing economic capabilities allowed it to emerge as a sponsor of peace in the Middle East. On this basis, Turkey's leaders have expressed their willingness to pursue active diplomacy in the Middle East in order to reduce or end problems with neighboring countries through a zero-problem policy.

Anahtar Kelimeler:

Türk Dış Politikası,
Ortadoğu,
Adalet ve Kalkınma
Partisi,
Sıfır Problem Politikası,
Yeni Dünya Düzeni,

Keywords:

Turkish Foreign Policy,
Middle East,
Justice and Development
Party,
Zero – Problem Policy,
New World Order,

1. INTRODUCTION

Turkey's relationship in the Middle East is highly problematic, as it is schizophrenic, "*rejected*" and "*required*" at the same time, rejected in its republican and perhaps sultanistic life in its recent eras, and required with its cultural and symbolic ties. But its most prominent aspect is related to a relatively wide range of crises, tensions, transformations and stakes, especially what it witnessed in the first decade of the twenty-first century, up to the deep transformations in the time of the "*Arab revolutions*", with all that this entails of change, or a project of change, serious in Mutual perceptions, inter-relations, and regional and international policies (İnaç, 2012:202).

Turkey dealt with the Middle East for several decades through its involvement in the strategies of the West, and it often looked at it with "*Western Eyes*". International changes, especially after the events of September 11, 2001, are among the factors that prompted Turkey to pursue more preoccupied policies in the region (İnaç and Aktaş, 2013:17). It has embarked on an ambitious project for change, but so far it has not reached a foreign policy that is "*independent*" of its "*ambiguous*" and "*confusing*" alliances with the West. This study deals with the problematic relationship between Turkey and the Middle East, given that Turkey is "*from*" the East, but is not "*in*" it? It includes: the course of relations between the two sides during the period of the Justice and Development Party's rule, economic interactions, and Turkey's political interactions in the region, which are represented by the position on the conflicts and alliances in the region.

All threats and changes in the regional and international environments, including political, economic, cultural and security, are considered for Turkey the main reason for its attempt to formulate a geo-cultural approach that works to employ its Ottoman history and the characteristics of its pivotal geopolitical position as a positive and effective balance in the phase of rebuilding a new political theory of the state (İnaç, 2021a:164).

In light of international and regional changes and their impact on the Middle East, and since the Justice and Development Party came to power in Turkey under the leadership of "*Recep Tayyip Erdogan*", "*Abdullah Gul*" and "*Ahmed Davutoglu*", Turkey's new leaders have taken upon themselves the task of adapting Turkish foreign policy. In a manner consistent with the international and regional reality, with the aim of activating its regional role in the Middle East, and thus reshaping its policy towards a number of regional problems (Kalaf, 2010:47-49).

Based on these data and an attempt to understand the aspects of the subject, the problem of this study can be formulated as follows: What is the nature of the Turkish regional role in the Middle East during the era of the Justice and Development Party? In order to answer this problem, the following sub-questions must be answered first: Is the concept of the Middle East a geographical term or does it have another understanding? What is the Justice and Development Party's perception of the Turkish regional role? What are the factors of extending the Turkish role in the Middle East?

2. THE MIDDLE EAST IS A POLITICAL OR GEOGRAPHICAL TERM

The term Middle East does not have objective characteristics in terms of spatial definition, as is the case in the terms of Central Asia, Western Europe, or North Africa (Delanty, 2013:74). Therefore, defining this term in an integrated framework requires taking into account the different geocultural, geopolitical, geoeconomic and geostrategic approaches or perspectives. The term Middle East does not build a model in itself as much as it follows definitions that differ according to different angles of view and situations. Above all, defining this region in the east, or considering it one of the middle or near regions, will change according to the party that makes this determination. Therefore, the term "*West Asia or North Africa*", for example, is considered an objective and general geographical limitation, while the term Middle East does not have an objective meaning for people in China or India, because this region is located in the West for them.

The Western policy theorists and makers have derived these terms subjectively, and this is evident in how they use them and the stages in which they appeared, which reflects a state of subjectivity (İnaç and Erdoğan, 2006:14). It was also the beginning of the use of the term "*Middle East*" as a political term, based on the differentiation of the geocultural line that carries a cultural identity rather than as a result of the objective natural geographical characteristics of this region (İnaç, 2018:312). The geopolitician Mahan used the term Middle East for the first time to describe the region between the Arabian Peninsula and India, which bears great importance for maritime strategy, and defining this region, which is taking the Persian Gulf as its center at the present time, is based on strategic characteristics rather than being natural. The term gained wide spread after it was used in

the phrase "*the leadership of the Middle East*" during the First World War as a strategic adjective as well (Lewis, 1994). Therefore, the concept of this term can be defined within the biocultural, geopolitical, geostrategic and geoeconomic frameworks and the politics of the Middle East bear all these diverse characteristics.

Defining the concept of the Middle East in geocultural terms is directly related to the history of the culture of this region. Since the discovery of writing, and the beginning of history, the region that has been called the Middle East is considered the cradle of civilizations, and the point of intersection of civilizations that arose in other regions of the world. The importance of the region as a point of contact at the global level is realized, not only in the field of the movement of commercial goods between East and West, but also in the field of the transfer of cultures, beliefs and civilizations as well (Haviland, 2002:77-79).

This process of multi-directional exchange has made the Middle East a region witnessing the most influential developments and transformations in world history, (*with the exception of the Industrial Revolution that took place outside it*). Therefore, the control of the Middle East has become a necessary step for any country wishing to dominate the world. This necessity triggered forced migrations, cold and hot wars, and many developments and transformations, the impact of which not only appeared on world history and international relations, but also on the cultural conditions of the societies of the region. Therefore, the existence of a multi-directional dynamic structure in the Middle East region that was formed throughout history, as a result of the mutual influences between internal developments and external interventions, continued (Davutoğlu, 2014).

The Middle East region contains the basic lines of human history on both the material and spiritual levels, because of its very important strategic location. In it, the first structural changes took place in the physical and economic spheres, from the formation of the first population centers and villages, to the spread of the most rooted religious traditions in human history to the rest of the world. With the exception of the nineteenth century which bears the European imprint and the twentieth century in which there are many centers, it can be said that the Middle East has been a global center throughout history. Because of the intensity of migrations, wars and trade relations. Therefore, we can say that this part of the world is the most region witnessed confrontations between multiple cultures at times, and intermarriage among them at other times.

Since the Seljuks conquered Anatolia in the eleventh century, followed by the Crusades that came in response to this conquest, this region continues to witness cultural diversity to this day. The Middle East also had a special feature, not only as a field of geopolitical influence and intercontinental transmission (İnaç and Sada, 2021:125), but also as a geo-cultural line of communication between East and West. This feature influenced strategists' use of the term Middle East, and led to changes in the areas covered by this term in accordance with international developments. As an example, the domination of Islamic civilization over all parts of the region, which is now called the Middle East, led to the development of the geographical integration of the region into cultural integration (Yiğit vd., 2007:89). From that time until the present, the Middle East has been considered an arena of domination of Islamic civilization so that the concept of the Middle East changes according to the changes that this area of control has undergone from expansion or decline (Davutoğlu, 2014).

The way this term is used, and the historical references related to it, reflect the close relationship between the geocultural structure and the geopolitical structure of the region. Davison (1960:75) conducted a lengthy research on the concept of the Middle East, and after studying all the definitions related to this region since the beginning of the last century, he came to define the Middle East as a geopolitical unit formed around the Islamic religion. The combination of geocultural and geopolitical factors for the concept of the Middle East also appears in the definition of (Hogarth) and (Churchill) on the areas that were under the sovereignty of the Ottoman Empire at the beginning of the last century, starting with Albania and the Balkans. Similarly, to Davison, Ponds identified the two primary conditions of the Middle East as the unity formed around the Islamic faith and the common historical heritage left by the Ottomans (Pounds, 1963).

3. THE JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY'S PERCEPTION FOR THE TURKISH ROLE

Before discussion the concept of the role, and the AKP's vision of the Turkish regional role, it is necessary to take a look at this party. In August 2001, "Recep Tayyip Erdogan", the former mayor of Istanbul, submitted a request to license his party, which he called (Adalet ve Kalkınma Partisi). Most of the party's founders were members of the Welfare Party led by Necmettin Erbakan. When the Welfare Party was dissolved, the conservatives, led by Necmettin Erbakan, and the reformists led by Abdullah Gul remained in the Virtue Party, until it was also dissolved by a decision of the Constitutional Court.

Its founders adopted what was called "*conservative democracy*", which is a conciliatory political and social system in which modernity is in harmony with heritage on the one hand, and human values with rationality on the other (Budak, 2019:71). The Justice and Development Party do not define itself as an Islamic party. Rather, its leaders classified its intellectual and political identity as being from the center-right, similar to the conservative European parties (İnaç, 2004:38).

The party's Logo is a light bulb. Its official colors are yellow, black and orange. Its supporters called it Akparti, which in Turkish means (white party), a symbol of innocence and purity (İnaç and Yacan, 2018:321). The party's program defined its internal goals in a number of points, most notably: achieving sovereignty for the Turkish people, preserving the unity of the Turkish state, and preserving values and morals that are considered the heritage of the Turkish people. Achieving contemporary civilization and civility in Turkey according to the path charted by Mustafa Kemal Atatürk, ensuring well-being, security and stability for the Turkish people, and realizing the concept of a social state that allows individuals to live in the required social way, achieving justice among Turks and a fair distribution of national income (Kawli, 2011:61). Among its external goals identified by his program (Celil, 2001:89);

- Continuing political and economic cooperation between Turkey and friendly and allied countries, and intensifying this cooperation, especially in the fields of economy, science, technology, investment and trade.
- Giving special importance to Turkey's relations with Islamic countries, making efforts to increase bilateral cooperation with these countries and pushing the Organization of the Islamic Conference to bring it into a dynamic structure that takes the initiative and can therefore take its prestigious position on the international arena.
- Developing Turkey's policy in the Balkans in light of its historical, cultural and economic relations with the countries of this region and re-crystallizing them if necessary.
- Exerting efforts to provide more protection for the rights of Turkish citizens living abroad.
- Examining opportunities for cooperation in the Caucasus, while excluding the customs of the Cold War period.
- Continuing the efforts aimed at developing a policy with Euro-Asian axes, in addition to the traditional European and Atlantic dimensions of Turkish foreign policy.

As for the concept of the role, there are those who consider it one of the basic tools in the analysis of foreign policy, especially with its ability to combine multiple levels of analysis, and to clarify the overlap between the internal and external environments in the process of making foreign policy. There are those who define the role as one of the components of the foreign policy of states, and it is devoted to the main function or functions that the state performs outside its political borders over a long period of time, in its quest to achieve the objectives of its foreign policy. Accordingly, the regional role does not arise except when the state seeks to play it, and even with a conscious formulation of it. The dimensions of this role are usually related to the foreign policy maker's perceptions of his country's position, the size of its activity and the type of its motives in international politics, as well as his expectations of the size of the change resulting from the exercise of this role (Şadi, 2022:34).

As for the concept of the role, there are those who consider it one of the basic tools in the analysis of foreign policy, especially with its ability to combine multiple levels of analysis, and to clarify the overlap between the internal and external environments in the process of making foreign policy. There are those who define the role as one of the components of the foreign policy of states, and it is devoted to the main function or functions that the state performs outside its political borders over a long period of time, in its quest to achieve the objectives of its foreign policy. Accordingly, the regional role does not arise except when the state seeks to play it, and even with a conscious formulation of it. The dimensions of this role are usually related to the foreign policy maker's perceptions of his country's position, the size of its activity and the type of its motives in international politics, as well as his expectations of the size of the change resulting from the exercise of this role (Kutlay and Öniş, 2021:74).

From here, the foreign policy maker's perceptions gain its importance, especially in determining the areas in which the state is characterized by special influence, as well as determining the degree and level of this influence and the appropriate perceptions it presents for the job at each level, where the possible roles of the state are multiple. It may play an intrusive role in international politics, or its role may be dependent, such as the

role of a protectorate, and the role of the state may be based on conflicting motives such as anti-colonialism, or on cooperative motives such as the roles of regional integration and mediation and others, and the role has four basic characteristics represented in the following;

- It exceeds the limits of perception to be associated with practice.
- It includes the foreign policy maker's perceptions of the roles played by his opponents.

The roles of the state are multiple at the same time, the role of a single state at the international or regional level may vary or differ, and the state's external role has various goals, such as aiming to radically change the current situation, and the role may adopt ideological goals that it defends against other ideological goals, or present a model, such as the state building an internal development model that could constitute a point of attraction for other international powers. By presenting it, the state seeks to gain international influence (Şadi, 2022:51).

As for the Justice and Development government's perception of the Turkish regional role in the Middle East, it is evident from the current Turkish government's keenness to confirm that it possesses an integrated strategic vision towards the various regional circles surrounding Turkey, including the Middle Eastern circle, where the Turkish government follows the conciliatory, equilibrium approach that the Turkish government seeks to be achieved at all regional and international levels. The dimensions of this approach are to focus on the Turkish national strategic, economic and political interests on the one hand (İnaç and Ünal, 2013:227), and to reformulate and present them in a framework that reconciles these interests with the interests of multiple regional powers and the regional system as a whole on the other hand, and between seeking to increase the independence of the Turkish vision as a regional state with its own self-identified interests independently from being subservient to its Western ties on the one hand, and avoiding direct conflict with the visions, interests and arrangements of the United States and the major powers in the region on the other hand (Barkey, 2011:29).

In the same context, Ibrahim Al-Bayoumi Ghaem* believes that the Turkish role in the Middle East is a matter related to reassessing Turkey's strategic vision and its role in the region, by drawing this role on the ground and in an actual manner and by adopting a set of policies, positions and interventions in the explosive issues in the region. And the actual influence on the ground, and the policies that translate this strategic vision (Litim, 2010:64).

The leaders of the Justice and Development Party also see that the party has a new vision in the field of foreign policy that enables Turkey to play a new role in its regional surroundings, a role that differs from the roles it played previously, but this vision is not an ideological vision, but rather a rational objective vision based on long strategic planning. The term is to maximize the utilization of Turkey's capabilities. According to Erdogan, this vision is characterized by activity, dynamism, decisiveness, rational calculations, and pluralist dependency. Erdogan mentioned in his speech on January 22, 2004 that change is a necessity to keep pace with the changing nature of the world, which explains the government's prioritization of a new vision in foreign policy. In order to move Turkey into the future and turn it into an influential global power (Mawaz, 2015:67).

In the same context, Ahmet Davutoglu, the former foreign minister and the main theoretician of the new Turkish vision, asserts that the decade that followed the Cold War represented a lost decade for Turkey, as the latter did not adopt an integrated vision, contenting itself with a policy of "reactions" or "crisis response". On this basis, the Turkish vision centers on the necessity for Turkey to have a foreign policy directed to each region, with the integration between the dimensions of this policy and its region (Mawaz, 2015:41).

4. THEORETICAL PRINCIPLES OF TURKEY'S NEW FOREIGN POLICY

Since the Justice and Development Party came to power in November 2002, Turkish foreign policy has witnessed a shift in the nature and patterns of that policy at the regional and global levels, especially since it was not just partial shifts or tactical changes, but had affected on the origins of the strategies followed, as We mentioned earlier that the Middle East has become a priority for Turkish decision-makers (Barkey, 2011:125).

Exposing the new Turkish foreign policy, especially in the Middle East, necessitates, in the first place, the approach to action initiated by the former Turkish Foreign Minister, Ahmet Davutoglu, who followed an initiative and effective foreign policy according to two main tracks: the policy of strategic depth, and the policy of minimizing problems. These two tracks were built. According to his political theories with the aim of studying the foundations of foreign policy theory, the most prominent of these theories are the strategic depth theory and the neo-Ottoman theory (Davutoglu, 2014:64).

4.1. Strategic Depth Theory

This theory is based on a geographical perception that puts an end to the so-called alienation of the Turkish neighboring countries, so that stereotyped perceptions about these countries are referred to the past, in a way that does not constitute an obstacle to Turkey's repositioning in the Middle East, and leads to reformulating the relationship between neighboring countries and other countries, so that the perception based on the fact that Turkish foreign policy should be based on internal security considerations that it saw in neighboring countries as sources of threats, not opportunities, is abandoned. Ahmet Davutoğlu explains in his famous book (*Strategic Depth*) that Turkey should stand at the same distance from all countries and all actors, and avoid entering into any regional alliances or axes, so that it always remains at the same distance from all parties, and contributes to Reassure regional and international players' concerns about Turkish policies (Davutoglu, 2014:54). The Turkish Foreign Minister, Davutoglu identified the foundations and objectives of this theory in (Davutoglu, 2014:63);

- Achieving a balance between freedom and security by guaranteeing and achieving freedom for the Turkish citizen without consequent threats to Turkey's security.
- For Turkey to become active in all the regions to which it considers itself to belong, not in one region to which it belongs.
- Adopting proactive peace policies, which are a proactive strategy to solve problems before they escalate.
- Achieving the principle of zero problems (zero problems) in the regional environment of Turkey.

4.2. The New Ottoman Theory

Neo-Ottomanism is a vision for the renewal of Turkey. This theory dates back to the era of the late Turkish President Turgut Ozal, during the eighties, when it was adopted by Turkish social and political forces. At the present time, it is adopted by the Justice and Development Party, many civil society institutions and sectors of thinkers, intellectuals, and professors Universities, and the neo-Ottomanism is based on three pillars, the first of which are.

For Turkey to reconcile with its Islamic civilization in peace, and to be distinguished by its multicultural and multi-ethnic Ottoman past. The second is the introspection of Ottoman greatness and pride and self-confidence when dealing with foreign policy, and getting rid of the feeling of weakness or inferiority towards others, and the third continuing to open up to the West, while establishing balanced relations with the Islamic East. On the internal level, neo-Ottomanism is intended to restore consideration to the principles of Turkish citizenship through respect for secularism that does not interfere in religious affairs and restores the public sphere to society, while the state is content with organizing it, so that the state, with its various institutions, is closer to the people. As for the external level, it means Ottoman the new combination of soft and hard power, and using them in a balanced way to achieve the goals of Turkish foreign policy.

The content of neo-Ottomanism was explained by Turkish Foreign Minister Ahmet Davutoglu in the context of his talk about the principles of his country's foreign policy towards the world in general, and the Arab world in particular, in his lecture which he delivered at the Center for Political and Strategic Studies in Al-Ahram on February 02, 2009. The Turkish minister confirmed that the Turkish strategy. It finds its true depth in re-integration with its surrounding world, both from the East and from the West, and by going beyond the political borders that isolated the Arab and Islamic peoples from each other for decades. We discovered that we cannot escape from history, just as we cannot change geography (Ganem, 2009:17).

5. REASONS FOR CHANGING THE TURKISH ROLE IN THE MIDDLE EAST

The reasons for changing the Turkish role in the region can be divided into;

- The great void in the region as a result of the collapse of the so-called Arab national system, in addition to the threats and challenges that Turkey is now facing, most of which stem from the Middle East, especially after the occupation of Iraq, which led to the decline of Turkey's confidence in its allies in NATO and its conviction that they are not concerned with its national security. In the face of challenges emanating from the Middle East region, which can be summarized in: a). The Kurdish challenge escalated, especially

after the Kurds of Iraq obtained a semi-independent status. **b).** *The escalation of the Iranian challenge:* As the occupation of Iraq resulted in removing it from the equation of Iran's regional balance, which led to the increase in its influence in the region, then Turkey realizes that playing a regional role in the region means participating in defining the regional agenda and reaching the Turkish defense lines as far as possible from Turkish territory (Khan, 2015:31).

- ***The American Role in the Region Faltered:*** the decline in the American role in the region resulted in giving a margin of movement for the forces in the region to benefit from it, and in this context, come the Turkish moves with Iran, Syria, Egypt and Saudi Arabia.
- ***Efforts to Join the European Union Have Faltered:*** Christian Europe still carries in its Turkish relations the legacy of the Ottoman-European conflict since 1453, as Europe sees that Turkey has no place in the European civilizational project because it is culturally different from it, the one hand, and on the other hand, the European Union believes that Turkey's accession will make the union common borders with the Middle East, which is full of obligations (Iran, Iraq and Syria) and involve it in its policies (İnaç, 2007:28). On the other hand, Turkey realizes that its increasing regional role in the region will lead to a significant improvement in Turkey's image in the European Union, as it will be the advanced safety valve the geographical hubs of the European Union (Khan, 2015:43).
- Turkey's regional expansion in the region with political costs that are much lower than the political return that it manifests, so that the strategic feasibility of playing this role is fully realized in the case of the Middle East. It suffices here to refer to the Iranian regional role in which Iran has invested financially and ideologically to build a network of alliances with states, movements and political parties for a period of thirty years. The comparison between the spheres of influence owned by each party indicates that Turkey is competing with Iran with new tools, but with a much lower political cost than Iran (Özcan vd., 2015).
- The Middle East is the only geographical area in the vicinity of Turkey in which it can play a regional role without clashing with global powers, compared to the Caucasus, where the Russian influence is, or in Albania and Bosnia, where the European influence is.
- The positive image of Turkey among large Arab segments, and the unprecedented welcome for this role, from the widest Arab sectors, with a Turkish role in the region for the first time since the establishment of the Republic in 1923. It came to the point of talking about the "*Turkish Model*" and the need to benefit from the lessons it offers, such as peaceful alternation On the authority, the integration of Islamic currents into the democratic process, and not least the expansion of the margin of maneuver under the roof of the alliance with the only global power (Khan, 2015:52).
- The Arab nations are first and foremost an ideal market for Turkish goods, which are provided in the area with a competitiveness that they may not always enjoy on the European market. This sums up the Turkish national interests in the region. Turkey, which has a growing need for oil and gas, finds the Arab area to be particularly attractive due to its energy resources. The two fundamental elements that characterize Turkey's strategic position are the expanding economic potential of Turkey and Turkey's desire to serve as a hub for energy supply to Europe.

6. THE NEW TURKISH POLICY IN THE MIDDLE EAST, THE "*INDISPENSABLE BACK GARDEN*"

Professor Aykut Kansu says, "... *Turkey's relationship with the East is not an emergency, and its return with all its enthusiasm is nothing but another kind of discovery, not only for the East, but for itself and its components as well. The East was originally a starting point and was not only a destination or a stable...*" (Kansu, 1999:27).

The great and rapid transformation in Turkey's foreign policy was represented by the adoption of the vision of "*Ahmed Davutoglu*", which aims to redefine Turkey's role in the region, which he formulated in the concept of strategic depth. With the policy of zeroing conflicts emanating from this vision, a revolution took place in a number of Turkish foreign policy, as Turkish foreign policy in the Middle East became based on a set of principles pertaining with the security for all, zero conflicts, political openness, peaceful cultural coexistence and interdependence Economic (Mawaz, 2015:27).

The spread of Turkish soft power, which had a great impact in upgrading Turkey's role and position in the Middle East, helped in developing its relations not only with Arab regimes, but with their peoples in the first place, especially when it was reinforced by popular diplomacy and by criticizing the Israeli position towards the

Palestinians. One of the forms of Turkey's new foreign policy in the Middle East is building good and strategic relations with neighboring Syria, as this relationship is considered one of the most prominent achievements of the Justice and Development Party since it came to power, after the two countries were on the brink of war in 1998, so the Syrian president visited Bashar al-Assad, Turkey in 2004, and former Turkish President Ahmet Necdet Sezer responded with a visit in 2005, despite the strong American objection by the administration of "George Bush Jr.", which was tightening the siege and political and diplomatic isolation on Syria (Eldüzi, 2016:12).

Another form of this new policy is communication with Hamas after its victory in the legislative elections in early 2007, and an attempt to integrate the movement into the peaceful political process instead of besieging and isolating it. On the other hand, the Turkish leadership led mediation between the Palestinian Authority and "Israel" on November 4, 2007, allowing "Israeli" President Shimon Peres to deliver a speech before the Turkish parliament, to be the first "Israeli" official to speak in the parliament of a Muslim country.

As for the Turkish-"Israeli" relations, the arrival of the Justice and Development Party to power in Turkey on November 4, 2002 marked the beginning of a new phase in these relations, the interactions of which are still taking place until now. On the eve of those elections, "Israel" did not hide its concern and fear that the arrival of the Justice and Development Party might change Turkey's relations with "Israel". After the Justice and Development Party won those elections by a large majority, this fear increased, as these relations actually witnessed a gradual erosion and decline, but they continued in their relations, after a short time that these relations transformed in their quality and nature from the alliance relations that prevailed between the two countries during the period 1993 and 2003 to relations of contradiction and clash. Despite the moderate and neutral Turkish position on the parties to the Arab-Zionist conflict, and the policy of minimizing the problems followed by Ankara, Turkish relations with "Israel" entered a phase characterized by apathy due to the "Israeli" entity's use of excessive armed force against the Palestinians since the war on Gaza in 2009, Large sectors of the Turkish political elites supported the official Turkish position condemning the practices of the Israeli occupation. During the three weeks of the Gaza war, which began after six months of calm between "Israel" and Hamas, Turkey took a different turn after its prime minister blamed heavily. On Israel since the first day of the attack on Gaza, the Turkish criticism reached its climax at the World Economic Forum in Davos, Switzerland, when the Turkish Prime Minister violently left the podium after a heated discussion with "Israeli" President Shimon Peres (Barkey, 2011:90).

In order to show solidarity with the Palestinian position calling for lifting the siege on Gaza, Turkey sent a humanitarian aid ship to it, which "Israel" confronted with armed force, killing nine Turkish people and forcing the ship to return to Turkey, a situation that sparked a wave of resentment against the Israeli entity on the Turkish popular and official levels, which demanded that "Israel" present an official apology to it and financial compensation to the families of the victims, which was rejected by "Israel", which called on Turkey to expel the "Israeli" ambassador and suspend relations with it until it responds to the Turkish conditions, all of that was the reason behind the deterioration in relations (Benli Altunışık, 2020).

However, it seems that the recent visit of Israeli President Herstog to Turkey on March 9, 2022 will be a sign of a transformation in the course of bilateral relations between the two countries, as President Erdogan said in a joint press conference between the two presidents in Ankara, "*President Herstog's visit to Ankara is a historic visit and A new turning point in relations*". The Israeli president continued during the conference by saying, "*We do not agree on all issues... but we hope to resolve our differences with mutual respect and goodwill*" (İnaç, 2014:39).

As for the Lebanese file, Turkey seeks to find official and popular Arab acceptance for its role in the region, and in this context, Lebanon was an appropriate arena for a Turkish move that suggests Ankara's ability to play a regional role in the region, considering that Lebanon represents one of the main hot issues in which the internal, regional and international dimensions are intertwined. Lebanon is also one of the pillars of the Iranian role in the region, and it represents an arena and a first line of confrontation between Iran on the one hand and the United States and Israel on the other, which culminated in the Israeli aggression against Lebanon in July 2006, which strengthened the Iranian role in the region, and in this context, Turkey seeks To play a role in Lebanon to balance the Iranian role in the region, and it seeks to play this role through Syria and its traditional influence in Lebanon, as Turkey sees that just as Syria was Iran's bridge to Lebanon, it can also be a bridge for Turkey in Lebanon (Benli Altunışık, 2020:37).

Turkey also tried to contribute and cooperate with France in resolving the recent Lebanese political crisis in light of its ability to communicate with Iran, Syria and Saudi Arabia, in return for its non-opposition to joining

the European Union, and Turkey, through its role in Lebanon, tried to prove that its accession to the European Union would support European interests and stability in the region. On the other hand, Turkey realizes that it is in its interest to stabilize the situation in Lebanon, especially since the latter is an arena for confrontation between the opposition regime (Iran, Syria, Hezbollah) on one side, and the United States and Israel on the other (Litim, 2010:81).

As for the Kurdish file, *“as it is not only a local issue, but rather a regional one due to the Kurdish spread in more than one country neighboring Turkey”* the Kurdish problem in Turkey is one of the intractable problems of the successive Turkish governments since the establishment of the Turkish Republic in 1923 AD. Realizing the vision of the Justice and Development Party that Turkey cannot play a regional role unless it secures the Turkish interior, as the party adopted the slogan launched by *“Mustafa Kemal Atatürk” (Peace at home and peace abroad)*. Without peace at home, no sustainable peace can be achieved in outside. Hence the initiative launched by Prime Minister *“Recep Tayyip Erdoğan”* in early November 2009 with his democratic openness to 15 million Turkish Kurds, considering that reconciliation with the Kurds is a necessity that cannot be avoided, no matter how difficult it is. Which aims to make Turkey a major player in the Middle East, the Balkans and the Caucasus by mediating disputes and strengthening economic and trade ties with Syria, Iraq and Iran (Benli Altunışık, 2020:19-21).

With the beginning of 2011, a change took place in both Turkish foreign policy and the role that Ankara plays in regional politics, as the Arab Spring, beginning in 2011, posed a real challenge to the Turkish foreign policy strategy. The revolutions in the Arab world were unexpected for Ankara. This was the reason in the beginning; Erdoğan's government was not decisive about how to respond to these popular uprisings, like the governments of most countries in the world. However, one thing was clear, and that was to stand in the side of the legitimate popular demands in these countries. The framework of this support differed from one case to another, and this showed how the Turkish Prime Minister responded to the challenges that faced his foreign policy in the region as a result of the popular movement of more than one Arab country (İnaç, 2022:210).

For example, despite Ankara's good relations with the Syrian regime, in addition to the many fears of chaos, sectarian war, or external interference, it contributed to the failure to criticize the regime in a clear and direct manner at the beginning of the Syrian revolution and to follow the gradual method in the belief that it is possible to influence this regime. He pushed him towards reforms, but the loss of hope from any reform that the Syrian regime would undertake, and Ankara's enjoyment of popular ground inside Syria, prompted it to pay its criticisms to him (Bakir, 2011:95).

As for the Turkish role in Iraq, during the years following the occupation, Iraq became one of the most prominent issues of Turkish foreign policy. Turkey's policy towards Iraq includes two main dimensions: The Kurdish issue and Turkey's quest to be a major energy transit to Europe.

6.1. Turkey's Policy towards the Kurdish Issue

Turkish foreign policy deals with the Kurdish issue, as we explained earlier according to the following principles (Litim, 2010:41);

- The liquidation of the PKK and depriving it of finding a safe haven in northern Iraq, especially in light of Turkey's completion of the Kurdistan Regional Government supporting the PKK.
- Preventing the division of Iraq on a sectarian or ethnic basis that could lead to the emergence of an independent Kurdish state or a confederation, with the oil-rich city of Kirkuk as its capital.

The features of Turkish policy towards Iraq were clarified in Erdoğan's speech to his party deputies on January 9, 2007, in which he emphasized support for Iraq's unity, rejecting its division, correcting imbalances between ethnic groups, and the necessity of the central government's exclusive supervision of oil wealth and other natural resources.

6.2. Turkey's Quest to be an Energy Gateway to Europe

Turkey sought to be a transit point for energy from Iraq to Europe through the establishment of the Strategic Cooperation Council between Turkey and Iraq, which aims to;

- Exploration for oil in southern Iraq, where the "*Turkey State Oil Company*" obtained the concession to explore for and market oil in southern Iraq. Washington supported this agreement as a means to prevent Turkey from concluding energy agreements with Iran (İnaç and Erdoğan, 2006:13).
- Increasing the capacity of the existing oil pipeline between Kirkuk and Ceyhan, according to an agreement with the Iraqi government, from about 800,000 barrels per day to about one million barrels.
- Establishing a pipeline network to transport natural gas from Iraq to international markets through Turkey.

To achieve these goals, Turkey has opened wide-ranging channels of communication with the Sunni and Shiist Arab forces and leaders, including the resistance forces, and Turkey has become a member in the meetings of the countries neighboring Iraq (İnaç, 2014:3).

7. FACTORS EXTENDING THE TURKISH ROLE IN THE MIDDLE EAST

Many factors have contributed to the growth and expansion of Turkey's regional role in its Middle East surroundings, and its acceptance by the countries and peoples of the region. The most prominent of these factors are;

- The Islamic roots of the ruling Justice and Development Party in Turkey, and transcending Arab fears from the sharp secular trends of Turkey prior to the rule of the Justice and Development Party.
- Arab weakness and impotence played a role in accepting the Turkish role.
- The fears of some countries in the region, especially Syria, Iraq and Iran, of the establishment of a Kurdish state in the region, especially after the US invasion of Iraq in 2003.
- The Arab countries of the Middle East fear the growing regional role of Iran, especially with the growing Iranian influence in the region, especially in Iraq, Lebanon through Hezbollah and Palestine through the resistance factions, especially the Islamic Resistance Movement (Hamas). Which led these countries to strengthen their relations with Turkey and accept its role in the region to play a counter-role that curbs Iran's influence.
- The Turkish position is moderate and neutral from all parties to the inter-Arab or Western Arab conflicts, and the premise of this policy is that any relationship with the power of one party to a conflict does not mean hostility to the other power in same conflict (İnaç, 2016:79-81). Through this policy, Turkey has woven the best relations with everyone without exception, with Mahmoud Abbas and Hamas in Palestine, with the Palestinians and "Israelis", with Iran and the West, with Syria and "Israel".
- The support of the United States of America for Turkey's role in the Middle East region as a strategic ally that cannot be neglected, as the first and second are considered one of the important keys to American policy in the Middle East region, and its pivotal role in maintaining stability is the belt extending from central Europe to the borders of Russia and India.
- The success of the Turkish experiment and considering it a successful model that Arab countries can emulate, as the Turkish model is based on three basic values: democracy, secularism and Islam (İnaç, 2016:78).

8. CONCLUSION

In the end and from the foregoing, we conclude that it is important to realize that the constants of the traditional Turkish foreign policy will not change in a fundamental way, but rather what the Turkish foreign policy is witnessing is a re-adjustment, not a major transformation.

Turkey will not sever its relations with the Hebrew state, will not leave NATO, and will not change its orientation towards membership in the European Union. More transformations in the Turkish foreign policy will come in response to the national interests of the state and the pressures of Turkish public opinion. But Turkey, besides that, will work hard to assert its regional role and strengthen its Arab and Islamic relations with the peoples of Turkish origin. The new Turkish case is a partial repositioning, but it is undoubtedly significant, if one considers the traditions established by the republican system of foreign relations throughout most of the twentieth century. What the Arab side should do is deal with Turkey on this basis, trying to see what can benefit the Arabs from the Turkish-Western and Israeli relations, instead of seeing these relations as an obstacle to the progress of Arab-Turkish relations (İnaç, 2021:11).

In this context, Turkish democracy experiment we analyzed briefly, three main criteria are essential to be source of inspiration to the Middle East. First criteria is social experience inherited by past history, second one is will to be a source of inspiration and the last one is reliability and prestige. The Turkish practice to harmonize Islam and democracy and provide the economic development in accompanying with the social cohesion and offer a very liberal secularism approve that Turkey has adequate democracy experience as a stability island within his geography. Eventually Turkey seemingly established the essential organizations and institutions for the sake of the development of democracy, constituted a functional mechanism and constructed a coherent communication channel and civil society to regulate strong ties between the governing and governed. In addition, Turkish experience demonstrated that the secularism means nothing alone but it gains meaning with its liberal definition and within the working democratic regime. Under these circumstances, Turkey was never indifferent to the democratic evolution of the Middle Eastern countries. He generously shared his all experience and supported the peoples of Arab Spring who desire for democracy against the dictatorial regimes. Having imperial past and multicultural structure of society Turkey İNAÇ, Hüsametdin - What Does Turkey Promise for the Middle East and North Africa? 4 proved that he is the bridge amidst the civilizations and a monument of tolerance among the cultures. Lastly, his rejection of March 1st memorandum against the US in 2003, “one-minute” stake against the Israel in Davos Economic Summit of 2009, his active participation to enhance the Syrian democracy, his unique opposition against Sisi military intervention of Egypt prove the will of Turkey to support the democratic transition period in the Middle East. In addition, Operations Euphrates Shield, Idlib and Olive Branch made Turkey one of the leading figures in constituting a democratic Syria as well.

REFERENCES

- BAKIR, Ali Hüseyin (2011), **Türkiye - İran Denklemine Suriye Devrimi: Mevcut Çıkmaz ve Beklenen Senaryolar**, Elmerkez Alarabi Llabhas ve Eldirasat El'siyasiye, Al Sareeh.
- BARKEY, Henry J. (2011), **Turkish Foreign Policy in the Middle East**, Sciences Po University Publisher, Paris.
- BENLİ ALTUNIŞIK, Meliha (2020), “*The New Turn in Turkish Foreign Policy in the Middle East: Regional and Domestic insecurities*”, **Istituto Affari Internazionali**, S.20(17), ss.1-22.
- BUDAK, Ali (2019), **Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- CELİL, Tarek Abd (2001), **Adalet ve Kalkınma Partisi Programı**, Kahire Türk Araştırmaları Merkezi Yayını, Kahire.
- DAVISON, Roderic H. (1960), “*Where is the Middle East?*”, **Foreign Affairs**, S.38(4), ss.665-675.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2014), **Strategic Depth: Turkey's International Position**, Küre Yayınları, İstanbul.
- DELANTY, Gerard (2013), **Avrupa'nın İcadı** (Çev. Hüsametdin İnaç), Adres Yayınları, Ankara.

- ELDÜZİ, Walid (2016), “*Türkiye'nin Ortadoğu'daki Bölgesel Rolü*”, **Al-Bahith Akademik Araştırmalar Dergisi**, S.3, ss.10-27.
- GANEM, Ibrahim Al-bayoumi (2009), “*Elistraticiyeye El'Türkiye ve El'Usmaniye El'Cedide*”, **Elahram Elyuumi**, S.7, ss.14-33.
- HAVILAND, William A. (2002), **Kültürel Antropoloji** (Çev. Hüsamettin İNAÇ), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- İNAC, Hüsamettin (2004), “*Identity Problems of Turkey During the European Union Integration Process*”, **Journal of Economic and Social Research**, S.6(2), ss.33-62.
- İNAC, Hüsamettin (2007), “*Rethinking Democracy and Governance in the EU*”, **Journal of Academic Studies**, S.9(32), ss.1-31.
- İNAC, Hüsamettin (2012), “*Transformation of Arabic Identity During the Arab Spring*”, **International Journal of Humanities and Social Sciences**, S.2(23), ss.199-204.
- İNAC, Hüsamettin (2014), “*Çağımızın Toplumsal Algısını Temsil Eden Parametreler*”, **İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, S.1(1), ss.35-57.
- İNAC, Hüsamettin (2016), **Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, Adres Yayınları, Ankara.
- İNAC, Hüsamettin (2018), “*The Possibility of Multicultural Practice During The Age of Collective Identities in Line with Arab Spring*”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, S.65, ss.306-315.
- İNAC, Hüsamettin (2021), “*What Does Turkey Promise for the Middle East and North Africa?*”, **Türk Kamu Yönetimi Dergisi**, S.1(1), ss.1-13.
- İNAC, Hüsamettin (2021a), **Uluslararası Güvenlik, Yenidünya Düzeni ve Türkiye**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- İNAC, Hüsamettin (2022), “*New World Order in Post-Pandemic Process and Turkey*”, **Turkey and the Post-Pandemic World Order** (Ed. Ahmet Salih İkiz), Lexington Books Publisher, Maryland, ss.199-225.
- İNAC, Hüsamettin and AKTAŞ, Fatih (2013), “*11 Eylül 2001 Terör Saldırılarının Amerikan Güvenlik Bürokrasisine Etkileri*”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, S.34, ss.1-19.
- İNAC, Hüsamettin and ERDOĞAN, Selami (2006), “*Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları*”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, S.9, ss.1-16.
- İNAC, Hüsamettin and SADA, Mohammed Rafiq (2021), **Taliban'ın Afganistan'ı: Devlet, Toplum, Siyaset**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- İNAC, Hüsamettin and ÜNAL, Feyzullah (2013), “*The Construction of National Identity in Modern Times: Theoretical Perspective*”, **International Journal of Humanities and Social Science**, S.3(11), ss.223-232.
- İNAC, Hüsamettin and YACAN, İbrahim (2018), “*Ülkelerin Markalaşma Süreci ve Marka Kavramı*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.1(3), ss.317-331.
- KALAF, Arif Mouhammad (2010), “*Türkiye'nin Bölgesel Rolü*”, **Meceltül Cameet Tikrit İl'Elulum el Kanuniye Velsiyasiye**, S.5, ss.40-64.
- KANSU, Aykut (1999), **Politics in Post-Revolutionary Turkey, 1908-1913**, Brill Publisher, Leiden.
- KAWLI, Meaamer (2011), **Elislah Eldahili fi Türkiye**, Elmerkez Alarabi llabhas ve Eldirasat el'Siyasiye, Doha (Katar).
- KHAN, Sheharyar (2015), “*The Transformation of Turkish Foreign Policy in the Middle East*”, **Policy Perspectives**, S.12(1), ss.31-50.
- KUTLAY, Mustafa ve ÖNİŞ, Ziya (2021), “*Turkish Foreign Policy in a Post-Western Order: Strategic Autonomy or New Forms of Dependence?*”, **International Affairs**, S.97(4), ss.1085-1104.

- LEWIS, Bernard (1994), **The Shaping of the Modern Middle East**, Oxford University Press, Oxford.
- LITİM, Fatiha (2010), “*Türkiye ve Yeni Bölgesel Rölü*”, **Meceltu Elmufakir**, S.210, ss.62-89.
- MAWAD, Ali Calale (2015), “*Alruwyat Alturkiat Lilamin Alaqalimi Fi Mintaqat Alsharq Alawist*”, **Majalat Awraq Alsharq Alawsat**, S.106, ss.42-61.
- MESLIT, Saad Abd el-Aziz (2008), “*Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'deki Siyasi Projesi*”, **Majalat Dirasat Aqalimia**, S.5(6), ss.114-132.
- ÖZCAN, Mesut, KÖSE, Talha and KARAKOÇ, Ekrem (2015), “*Assessments of Turkish Foreign Policy in the Middle East During the Arab Uprisings*”, **Turkish Studies**, S.16(2), ss.195-218.
- POUNDS, Norman John Greville (1963), **An Atlas of the Middle Eastern Affairs**, Praeger Publisher, New York (US).
- ŞADİ, İman (2022), “*Digital Ahram*”, **Diigital Ahram Corporate Website**, <http://digital.ahram.org.eg/articles.aspx?Serial=149837&eid=1529-2022/02/02> (Erişim Tarihi: 03.06.2022).
- YİĞİT, Mehmet, İNAÇ, Hüsamettin and GÜNER, Ümit (2007), “*Genişleme, Mali Yardım ve Ekonomik Büyüme Perspektiflerinden AB'nin İlk Dört Genişlemesinin Analizi*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.8(2), ss.81-96.

Türkiye'nin Jeopolitiği

Turkey's Geopolitics

Mesut DOĞAN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, esutan@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4926-5769>

Makale Başvuru Tarihi: 08.08.2022

Makale Kabul Tarihi: 24.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özlem SERTKAYA DOĞAN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, srtkydgn@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7435-626X>

ÖZET

Dünyada ortaya çıkan siyasi, ekonomik krizler; terör ve salgın olayları ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Bu olaylarda köprü vazifesi gören transit geçiş merkezleri daha fazla etkilenirler. Bu bağlamda Türkiye, konumuna bağlı olarak meydana gelebilecek olaylardan çok fazla zarar görmektedir. Türkler; 1071 yılında Anadolu'ya gelmiş, bu topraklarda yerleşmiş, siyasi bakımdan güçlü, kadim, faziletli devletler ve imparatorluklar kurmuşlardır. Devletlerin kurulması ve gelişmesinde etkili olan önemli unsurların başında coğrafi konum ve doğal-beşeri özellikler gelmektedir. Türkiye, stratejik konumu nedeniyle yakın ve uzak bölgesinde meydana gelen tüm olaylardan etkilenen, diğer taraftan da önemli aktör olarak olaylara müdahil olan bir ülkedir. Türkiye, uluslararası önemli ulaşım yolları üzerinde bulunması ve çevre ülkeleri birbirine bağlayarak tüm yolların buluşma noktasında olması nedeniyle Asya ve Avrupa'nın ana eksenini de oluşturmaktadır. Bu özellik nedeniyle Türkiye, hem uluslararası ticaretin hem de küresel güvenliğin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bunun en güzel örnekleri Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da meydana gelen savaş ve olaylardan görülmektedir. Yine Rusya - Ukrayna Savaşı'nda arabuluculuk çalışmaları ve gıda tedariki noktasında da Türkiye'nin rolü dikkat çekmektedir. Türkiye'nin bulunduğu konumunun önemi; Haçlı Seferleri'nde, Osmanlı Dönemi'nde, 1. Dünya, Kurtuluş ve 2. Dünya Savaşları'nda açıkça ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile tüm dünyaya gücünü göstermeye çalışan, soğuk savaş döneminde etkinliğini gösteren ve yenedünya düzeninde daha da öne çıkan bir Türkiye, jeopolitik özellikleriyle varlığını her zaman devam ettirecektir.

Anahtar Kelimeler:

Türkiye,
Jeopolitik,
Jeostrateji,
Coğrafya,
Konum,

ABSTRACT

Political and economic crises, terrorism and epidemics in the world, affect countries negatively. In these events, transit centers that act as bridges are more affected. In this context, Turkey suffers a lot from the events that may occur depending on its location. The Turks came to Anatolia in 1071, settled in these lands, and established politically powerful, ancient, virtuous states and empires. Geographical location and natural-human characteristics are at the forefront of the important factors that affect the establishment and development of states. Turkey, due to its strategic location, is a country that is affected by all the events that occur in its near and far regions, in addition it is a country that intervenes in the events as an important actor. Due to its location on important international transportation routes, Turkey connects the surrounding countries and forms the main axis of Asia and Europe, as it is at the meeting point of all roads. Due to this feature, Turkey has become one of the important centers of both international trade and global security. The best examples of this can be seen from the wars and events that occurred in the Balkans, the Caucasus and the Middle East. Turkey's role draws attention in mediation efforts and food supply during the Russia-Ukraine War as well. The importance of Turkey's location; it has clearly emerged in the Crusades, Ottoman Period; 1st World, Independence and 2nd World Wars. Turkey that tries to show its power to the whole world through the proclamation of the Republic, that shows its effectiveness during the cold war and that stands out even more in the new world order, will always continue its existence with its geopolitical characteristics.

Keywords:

Turkey,
Geopolitics,
Geostrategy,
Geography,
Location,

1. GİRİŞ

Malazgirt Zaferi'yle 1071 yılında Anadolu'ya giren Türkler, bu topraklarda günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Merkezi Anadolu olmak üzere çok geniş alanlara yayılan Türk devletleri zaman içinde istilalara bağlı olarak da toprak kayıpları yaşamıştır. Bu topraklarda pek çok önemli devlet ve imparatorluklar kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına bağlı olarak gerçekleştirilen milli mücadelede Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu 20. yüzyılın başında özellikle de 1. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında anlaşımlarda tamamen gücünü kaybetmiştir. Bu durum karşısında Anadolu'da bağımsızlık mücadelesi veren Mustafa Kemal Atatürk, silah arkadaşları ve halk dayanışmasıyla çok kısa sürede dünyada emsali görülmemiş bir başarı ortaya koymuşlardır. Cumhuriyetin ilanından kısa süre önce 24 Temmuz 1923'te Türkiye ile itilaf devletleri öncülüğünde Lozan Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün dayanışması sonucunda kurucu ülkenin siyasi zaferi olmuştur. Çok uzun dönemden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu çok fazla sıkıntıya sokan Kapitülasyonlar, Lozan Anlaşmasıyla kaldırıldığı gibi Ege adaları da silahsızlandırılmıştır. Bunun yanında Yunanistan; Anadolu ve Trakya'dan çekilmiş, İngiltere başbakanı istifa etmiştir. İngiltere, tarihinde gördüğü en kötü anlaşmalardan birine imza atmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşma, daha pek çok alanda başarı kazanan Türkiye'nin "*tapu senedi*" olmuştur. Sonrasında 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve bağımsız Türkiye Cumhuriyeti dünya siyasi yaşamında kendisine yer bulmuştur. Devletler için egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü çok önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti bu doğrultuda her dönemde iç ve dış mihraklarla mücadele etmiş/etmektedir.

Devletleri oluşturan nüfus, çok önemli bir güçtür. Kazanılan savaş ve zaferlerin arkasında güçlü liderler ve aidiyet duygusu yüksek nüfus vardır. 1071 yılında Anadolu'ya girmesiyle yurt tutan Türkler, yaklaşık geçen 950 yılda büyük zaferler kazanmıştır. Kurulan devlet ve imparatorluklar büyük siyasi organizasyonlar olarak başarılar yakalamışlardır. Selçuklu, Osmanlı İmparatorlukları ve Türkiye Cumhuriyeti bunun en güzel ve en etkili örneğidir. Selçukluların Anadolu'yu daimi olarak ele geçirmesi, Osmanlı zamanında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi, Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan etmesi liderlerin azmi, nüfusun gücü ve kudretiyle olmuştur. Özellikle halkın ülkesine olan bağlılığı millet ve devlet olma yolunda en önemli adımdır. Bu büyük bir jeopolitik üstünlüktür.

Türkiye, 99 yıllık Cumhuriyet tarihiyle her ülkenin dış politikada yaşadığı pek çok sorunla karşı karşıya gelmiştir. İki kutuplu dünyada yani soğuk savaş döneminde farklı ülkelerle çıkar doğrultusunda ilişkiler kurmuş ve yenedünya düzeninde de halen kurmaktadır. Özellikle soğuk savaş sonrasında dünya yeni bir görünüm kazanmış, siyasi roller değişmiş ve dünya başka bir evreye kavuşmuştur. Bu kapsamda batıyla özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa ve İngiltere ile ilişkiler ekonomik öncelik olmak üzere daha iyimser olmuştur. Bunun etkisine bağlı olarak İsrail ile olan ilişkiler de politik açıdan daha yakın ve samimi ilişkiye dönüşmüştür. Bu ilişkiler, zaman zaman ters yönde sürse de hatta bazen kopmuş olsa da tekrar başlamaktadır. İlişkilerde özellikle İsrail'le olan siyasi ve ekonomik münasebetleri dini yakınlık nedeniyle Filistin - İsrail tartışmaları öne çıkmaktadır.

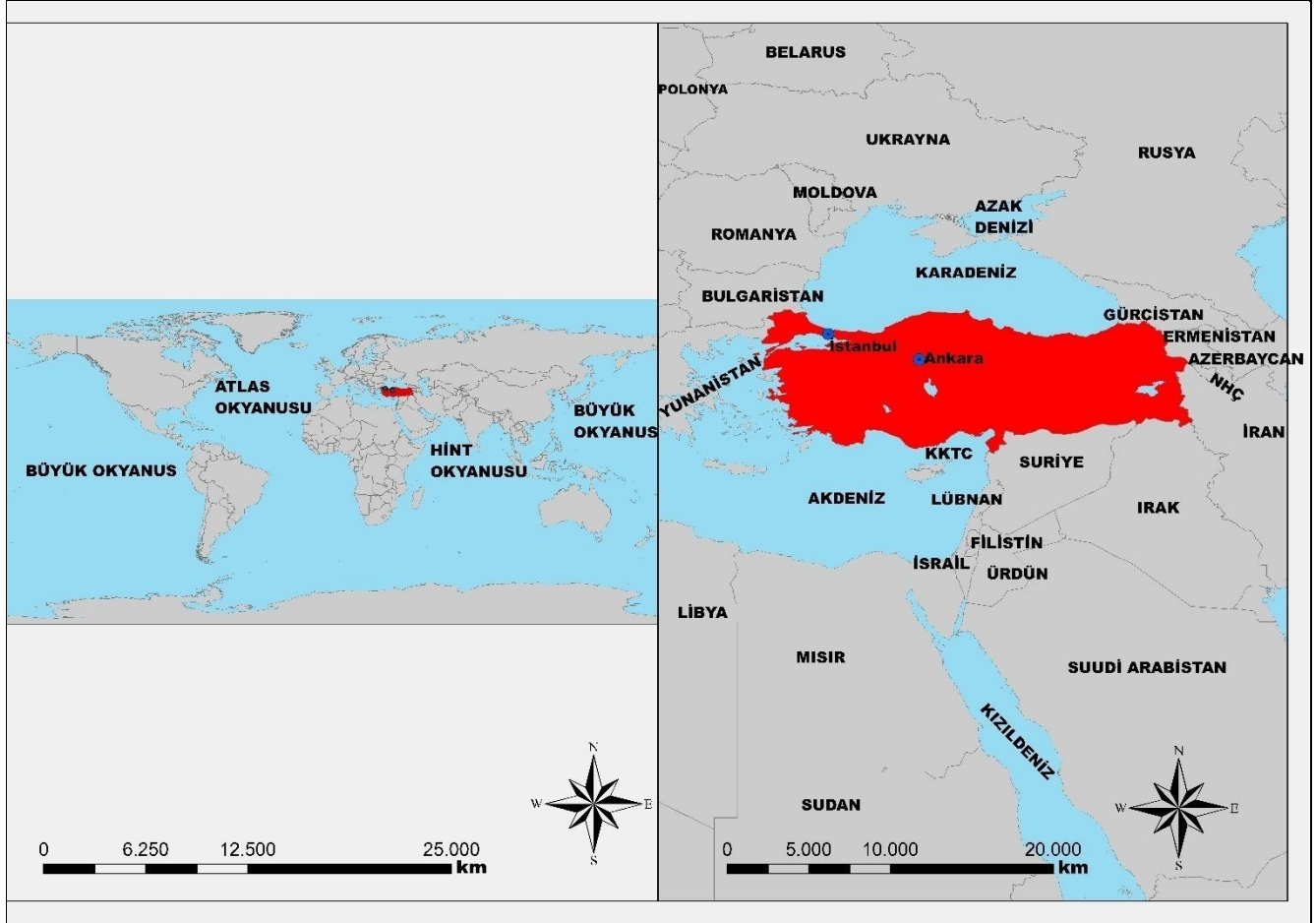
Güçlü devletler her zaman politik, askeri ve ekonomik anlamda yer almak için ön sıralarda yer alır ve gelişmelere takip ettiği gibi etki gücünü her zaman ortaya koyarlar. Bu onların her alanda jeopolitik varlığını da ortaya koymaktadır. Bu süreçte gelişmiş ülkeler milli güvenliğini ön planda tutar ve tüm argümanlarını bu yönde kullanırlar. Özellikle milli birlik politikası dışında kalan uzak bölgelerde tüm etkinliklerini kullanarak politik ve askeri güçleriyle var olurlar. İşte bu ülkeler Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgede güçlü ülkelerin oyun kurucu şekilde siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel olarak varlıklarını ortaya koymuşlardır. Türkiye, bu politikalarından zaman zaman olumsuz etkilenmektedir. Bunun için değişen koşullara bağlı olarak Türkiye, yeni jeopolitik stratejisi ve yönlendirici politikalarıyla her zaman aktif olmalıdır. Bunun temel nedeni Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumdur.

2. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU

Devletler, genellikle buldukları konumun etkisiyle varlığını sürdürürler. Geçmişte çevrenin insan üzerindeki etkisi kuşkusuz çok fazlaydı. Ancak zaman içinde gelişen teknolojiye bağlı olarak insanın, çevre üzerindeki etkisi yani determinist etkinin yerine possibilist etkinin önem kazanması çok belirgin olarak ortaya çıkmıştır. İşte geçmişteki çevrenin insan üzerindeki etkisi dikkate alınarak "*coğrafya kaderdir*" sözünün ve bilincinin ortaya çıktığı bilinmektedir. Ancak bu söze tam olarak inanarak yaşamak yanlış bir tutumdur. Olumsuz coğrafi

özelliklerin bir kısmını ortadan kaldırılabılır bir kısmının da olumsuz etkileri daha az seviyeye çekilebilir. Olumlu coğrafi özellikleri kullanmak ve bunu ekonomik, politik ve sosyo - kültürel faaliyetlere yansıtma devletlerin yönetim bilinci ve çabalarıyla ilgilidir. Geçmişte devletler bir taraftan yaşam sahalarını genişletmek isterken aynı zamanda değerli toprakları da bünyelerine katarak büyümek istemişlerdir.

Harita 1. Türkiye Lokasyon Haritası

Jeopolitik; bölgelerin ve ülkelerin dünya üzerinde bulunduğu konumuna, fiziki ve beşeri coğrafi özelliklerine bağlı olarak uluslararası politikaları ve stratejileri belirleyen siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel unsurları avantaj ve dezavantajlarıyla ortaya koyan **bilim dalıdır**. Jeopolitik, bir bölge veya ülkenin sahip olduğu coğrafi koşullar ölçüğünde uygulanan milli politikaları ve stratejileri belirler.

Türkiye, bulunduğu konum nedeniyle geçmişten itibaren çok büyük tehlikelerle karşı karşıyadır. Aktif bir sahada politika uygulamaya çalışan Türkiye, çevresindeki olumsuz gelişmelere bağlı olarak tehditlere maruz kalmaktadır. Türkiye çevresindeki diğer stratejik bölgelerle geçmişten itibaren amaç ve hedefi çok farklı aktörlerle mücadele etmektedir. Bu Türkiye'nin enerjisini almakta ve buna bağlı olarak da hedeflerini gerçekleştirememektedir. “Türkiye coğrafi derinliği, ekonomik, siyasi ve askeri kapasitesi bakımından küresel güç merkezleri arasındaki dengeyi etkileyecek bir jeopolitik güce sahiptir. Dünyada önemli sorunların da kesişme noktasında bulunur” (Ceylan, 2019:154). Bu nedenle Türkiye, her dönemde dünya siyasetinde rol oynayan önemli bir ülkedir. Dünya siyasi tarihinde hem ekonomik hem askeri, hem de sosyo- kültür bakımından çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen dinamik ve güçlü bir siyasi organizasyondur.

Türkiye matematiksel olarak kuzey yarımkürede, orta kuşakta, 36° - 42° kuzey paralelleri ile başlangıç Meridyenine (Greenwich) göre 26° - 45° doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. 6 paralel ve 19 meridyen arasında ılıman iklim özelliği yaşayan Türkiye’de, doğu batı arasında yaklaşık 76 dakikalık bir zaman farkı vardır. Dünyada 3. saat diliminde yer alan Türkiye’nin kabaca orta kesiminden batı - doğu sınırı arasında 1650 km ve kuzey - güney uç noktaları arası da yaklaşık 666 km’dir.

Özel konum, bir ülkenin kıtalara, denizlere, okyanuslara, boğazlara, önemli ulaşım yollarına ve doğal kaynaklara (petrol, doğalgaz, değerli madenler) olan yakınlık ve uzaklık durumudur. Özel konum olarak da Türkiye, Avrupa – Asya - Afrika kıtalarının birleştiği noktada 784.000 km² alan kaplayan, dikdörtgen şekli olan ve 3 tarafı denizlerle çevrili yarımada ülkesidir. Köprü vazifesi gören Türkiye’nin, 2 kıtada toprakları vardır.

Topraklarının büyük bir bölümü Asya (759,500 km²), küçük bir bölümü de Avrupa (24.500 km²) kıtalarında yer almaktadır. Türkiye'nin Asya Kıtası'nda yer alan topraklarına Anadolu, Avrupa kıtasında yer alan topraklarına da Trakya denilmektedir. Sahip olduğu boğazlarla Karadeniz ve Akdeniz arasında yer almaktadır. Batı illerimiz Avrupa, doğu illerimiz Asya kıtalarıyla temas halindeyken güneydoğudaki illerimiz Ortadoğu'ya açılmaktadır. Bu dünyada çok az ülkeye nasip olmuştur.

“Türkiye jeopolitik görüşler çerçevesinde ele alındığında “iç hilal”, “iç ay” veya “kenar kuşak”ta yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye; günümüzde dünyanın süper güçleri denilen ülkelerin (ABD, AB, Rusya, Çin) karşılaşma bölgesinde bulunmaktadır. Dolayısıyla dünya savaşlarında ve dünya barışında kilit ülke özelliği taşımaktadır” (Özey, 2017:7).

Dünya pek çok unsura bağlı olarak değişen jeopolitik, jeostratejik, ekonomik, sosyal ve kültürel unsurları bir arada yaşamaktadır. Bu dinamik süreçte söz sahibi olmak, politikalar üretmek, gücünü ortaya koymak için Türkiye, hem doğal hem de beşeri gücünü çok iyi kullanmak zorundadır. Etki yaratacak tüm coğrafi unsurlarını uluslararası arenada ortaya çıkarmalı ve bunu politik gücüne doğrudan yansıtmalıdır.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte siyasal bütünlük sağlanarak Türkiye'de her alanda atılımlar yapılmıştır. Özellikle “*yurtta barış dünyada barış*” ilkesiyle ülke içinde ekonomik ve sosyo - kültürel bakımdan büyük yenilikler ortaya konulmuştur. Özellikle ekonomik anlamada 1. İktisat Kongresi, 10 yıllık 1. liberal dönem ve kendi kendine yetebilen bir tarımsal üretim anlayışı Türkiye'nin ilk atılımları olmuştur. Bunun yanında sanayileşme sürecini yakalama yolunda çok farklı alanda yapılan üretim tesisleri, Teşvik-i Sanayi Kanunu (28 Mart 1927), 1934-1938 döneminde 1.'si başlayan 5 Yıllık Sanayi Planları 2. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar hızlı ve etkili şekilde uygulanmaya başlanmıştır. 7 Temmuz 1939 tarihinde Hatay, anavatana katılmış ve Türkiye'nin güney sınırı da günümüzdeki halini almıştır. Bu gelişme Cumhuriyetten sonraki önemli siyasi başarılarından biridir.

Cumhuriyetin ilanından 16 yıl sonra başlayan 2. Dünya Savaşı'na girmemek adına çok önemli karar veren devlet yöneticileri; siyasi tarih ve gelecek açısından büyük bir politik adım atmıştır. Savaş sırasında dünyanın her bölgesinde yaşanan olumsuz etkileri yaşamamıza rağmen Türkiye, pek çok sanayi tesisi açmaya devam etmiş, başta demiryolu olmak üzere ulaşım konusunda da büyük yatırımlar yapmıştır. 1941 yılında Ankara Türk Hava Kurumu Uçak Fabrikası ve sonrasında 1948'de de Ankara Etimesgut'ta Uçak Motor Fabrikası açılmıştır. Yeşilköy'de yerli sermaye ile üretilen ilk Türk özel yolcu uçağının denemesi yapılmıştır.

Türkiye, 1923 yılından sonra jeopolitik özellikleri nedeniyle dünya siyasi hayatında her zaman var olmuştur. 1950 yılında yapılan çok partili seçim sonucunda Türkiye, 1950-1960 döneminde oluşan konjonktür doğrultusunda 2. Liberal dönemi yaşamış ve Cumhuriyetle başlayan atılımlar devam etmiştir. Aynı zamanda bu dönemde olumu-olumsuz etkilerine rağmen Marshall yardımlarından Türkiye'de faydalanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası 1950-1953 yılları arasında gerçekleşen Kore Savaşı'nda yer almış olan Türkiye, müttefiklerle beraber dış siyasette Güney Kore'nin yanında yer almıştır.

Türkiye, hem Kıbrıs Adası'nda hem de Akdeniz'deki haklarını ortaya koymak amacıyla 20 Temmuz 1974 yılında bir askeri harekât başlatmış ve 29 gün süren mücadele sonunda zafere kavuşmuştur. Bu zafer Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık mücadelesini başlattığı gibi Türkiye'nin de Akdeniz'deki varlığını bir defa daha göstermiştir.

1960 askeri darbesi kuşkusuz Türkiye için olumsuz etkiler ortaya çıkarmış, halkın iradesine müdahalede bulunulmuştur. Darbelerin uluslararası güçlerle gerçekleştirilmesi Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarını olumsuz etkilemiştir. “*sivil iktidarın tekrar hâkimiyet kazanmasıyla ülkede ekonomik anlamda kaybedilen ve sarsılan faaliyetleri yeniden canlandırmak için 1963-1967 yıllarını kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı yapılmıştır*” (Doğan, 2013:217). Bu planlar, halen devam etmektedir. 12 Mart 1971 tarihindeki muhtıra da sivil iktidara ve dolayısıyla halk iradesine karşı verilmiştir. Kuşkusuz bu muhtıra da Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gelişmelerine olumsuz etki etmiştir. 2., 3. ve 4. Beş Yıllık Kalkınma Planları döneminde 12 Mart 1970 muhtırası ve 12 Eylül 1980 darbesi yaşanmış ve kuşkusuz siyasi ve ekonomik yapıda jeopolitik açıdan hem ulusal hem de uluslararası ortamda kayıplar yaşanmıştır. Özellikle 12 Eylül 1980 darbesi öncesi meydana gelen iç karışıklıklara bağlı olarak ekonomide ortaya çıkan olumsuzluklara karşı 24 Ocak 1980 tarihinde “*24 Ocak Kararları*” olarak bilinen ekonomik tedbirler ve teşvikler ön plana çıkmıştır. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde belirlenen ekonomik hedeflerin yerine getirilmemiş ve 6 Kasım 1983 seçimlerinde sivil iktidarın devreye girmesiyle Türkiye, jeopolitik kaynaklarını tekrar yaratmaya başlamıştır.

Ortadoğu'da 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle Körfez Savaşı çıkmıştır. Bu savaştan ticari anlamda çok fazla olumsuz etkilenen Türkiye, siyasi gelecek açısından terör konusunda da zararlar

görmüştür. Türkiye ekonomik riskler açısından 5 Nisan 1994 ve 21 Şubat 2001 tarihlerinde ekonomik krizleri yaşamış ve bu süreçte bir taraftan Türk Lirası değer kaybederek döviz ve altın yükselmiştir. Türkiye'nin mali dengeleri bozulmuş ve kriz nedeniyle ekonomik açıdan jeopolitik riskler yaşamıştır.

Berlin Duvarı'nın yıkılması (1989) ve 1990'lı yılların hemen başında Yugoslavya (1991) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (1991) yıkılmasına bağlı olarak Varşova Paktı'nın dağılmasıyla (1991) yenedünya düzeni oluşmuş ve güç dengeleri yeniden yapılanmıştır. Böylece Avrupa'da özellikle de Balkanlar'da ve Kafkaslar'da yeni ülkeler meydana gelmiş, buna bağlı olarak dünya siyasi haritası değişmiş ve güç dengeleri iki kutuptan farklı alanlara kaymıştır. Çevresinde meydana gelen bu değişimden Türkiye, başta ticari olmak üzere siyasi ve askeri jeopolitik unsurlarla güçlenmiştir.

Küreselleşen dünyada olaylar domino etkisi yaparak yayılırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan, Mortgage olarak bilinen ve ekonomik kriz yaratan sıkıntılardan her ülkede olduğu gibi Türkiye'de etkilenmiştir. Enflasyon, ithalat – ihracat, para girişi olumsuz etkilenmiş, döviz ve faizler yukarı yönlü bir seyir izlemiştir. Türkiye, “*Arap Baharı*” olarak nitelendirilen olaylardan başta Suriye olmak üzere Mısır ve Libya'daki gelişmeler nedeniyle hem ekonomik hem de siyasi ilişkiler açısından büyük zarar görmüştür.

Siyasi geçmişinde darbelerle karşılaşmış olan Türkiye'de, 15 Temmuz 2016 tarihinde de Fetö terör örgütü darbe girişimi başlatmış ve millet olarak buna izin verilmemiştir. Bu darbe girişiminin kuşkusuz öncekilerde olduğu gibi iç ve dış mihraklar kanalıyla gerçekleştirildiği de açıkça bilinmektedir. Türkiye belli dönemlerde yaşadığı ekonomik krizleri 2018 yılında, 2021'in sonu ve 2022'nin tamamında yaşamıştır. Bu ekonomik kriz özellikle para piyasalarında ve enflasyon konusunda Türkiye'nin mali dengeleri bozulmuş ve ekonomik açıdan jeopolitik riskler yaşamıştır.

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası kendi bölgesinde gelişmiş birkaç ülke dışında en fazla etkisini gösteren ülkedir. Bu, politik ölçekte değerlendirildiğinde büyük bir üstünlük durumudur. Ancak bunu politik bir kazanca dönüştürmek oldukça sınırlı ve dar kapsamlı olmakta ve Türkiye için zor bir politik sonucu doğurmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, uzmanlar tarafından kanat oyuncusu olarak nitelendirilse de aslında cephe de yer alan tam bir orta saha oyuncusu olmasına rağmen bu özelliğini çok faydalı ve etkili şekilde kullanamamaktadır.

Gelişmiş ülkeler, geçmişin sömürgeci ve emperyalist günümüzün de kapitalist ülkeleridir. Her dönemde bu ülkeler, Akdeniz'de ve petrolün varlığıyla da daha güçlü olarak Ortadoğu'da yer almak isteği içinde olmuşlardır. Türkiye, bu bölgede yer alan ve her zaman ehemmiyeti olan bir ülkedir.

Akdeniz ve Ortadoğu, 2. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa'nın var olmak isteği bir yer olmuştur. Bunu fark eden Türkiye, hem Birleşmiş Milletlere hem de NATO'ya ilk üye olan ülkeler grubunda yer almıştır. Bu hamle, Türkiye'nin yüzünün batıya dönük politika izlemesi nedeniyle başarısızdır. Türkiye konumu ve buna bağlı etkin gücüyle güvenilir bir dost müttefik ülkedir. Batı ve diğer güç unsurları bölgede, Türkiye ile olan ilişkilerinde bu bilinç içinde olmalıdır.

Son yıllarda Türkiye'nin Akdeniz'de olan etki ve yetki sahasını azaltmak için yeni siyasi oyunlar kurulmaya başlamıştır. Başlıca aktörlerin desteğiyle İsrail, Yunanistan, Mısır, Lübnan ve Libya gibi ülkeler bu oyunun içindedir. Dolaylı olarak da Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Fransa, İngiltere Almanya, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran bu sürece dâhil olmuşlardır. Ancak Libya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'yle deniz yetki alanlarını sınırlandıran ve münhasır ekonomik bölge sınırları kapsamında belirlenmiş anlaşmayı imzalayan Türkiye, güçlü bir adım atarak sahada ve masada varlığını ortaya koymuştur. Türkiye, bölgedeki gelişmelerin içinde olmak için özellikle Mısır ve Libya gibi ülkelerle siyasi irtibatlarını koparmaması ve sıcak Akdeniz sularının daha da ısınma sürecinde var olması gerekir. Türkiye, bunu hem bölge ülke olması hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vasıtasıyla gerçekleştirmelidir. Dış siyasette boş alan bırakmak, yeni oyuncularını ortaya çıkarmak demektir.

Türkiye, çok uzun yıllardır önceki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na şimdiki adıyla Avrupa Birliği'ne üye olmak istemektedir. Çok farklı özelliklere sahip olan Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olması durumunda Avrupa Birliği'nin en doğu ucunda tampon bölge olacaktır. Coğrafi (fiziki – beşeri) özellikleriyle yaratacağı jeopolitik etkiyle her açıdan Avrupa Birliği'ne katkı yapacağı da çok açıktır. Bulunduğu konum itibarıyla tampon bölge özelliği taşıyan Türkiye, özellikle Avrupa Birliği ve güneybatı Asya arasında çok önemli jeopolitik güce sahiptir. Türkiye, sahip olduğu bu jeopolitik gücüyle her zaman istikrarlı bir şekilde sorunları çözen ülke konumunda yer almaktadır. Potansiyeli yüksek olan Türkiye, Avrupa Birliği aday ülke olma statüsü kazandığı dönem öncesi ve sonrasında çok büyük atılımlar yapmış ve başarılı bir grafik sergilemeye başlamıştır. Özellikle bu dönemde kişi başına düşen milli gelir her geçen yıl artmıştır. Ancak daha sonra yaşanan olumsuzluklar milli gelirin düşmesine neden olmuştur.

Dünyanın en büyük küresel örgütü olan Birleşmiş Milletlerin ilk 6 Müslüman ülkesinden (*Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan ve Mısır*) biri olan Türkiye, aynı zamanda NATO'nun çok uzun süre kanat ve son yıllarda da cephe ülkesi olması uluslararası gücünü arttırmıştır.

Türkiye'nin, Avrupa Birliği aday ülke sürecinin devam etmesi, Şangay İşbirliği Örgütü'nde diyalog ülkelerinden olması nedeniyle Avrasya'da çekirdek diğer bir ifadeyle merkezi konumda yer almaktadır. Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi (COE), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Afrika Birliği (AU), Türk Devletleri Teşkilatı, Uluslararası Para Fonu (IMF), Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (BSEC), Dünya Bankası (WB), İslam Kalkınma Bankası (İKB), G-20, Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ve Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM) gibi, ekonomik, askeri ve sosyal uluslararası kuruluşlara üyeliği Türkiye'nin etkinliğini arttırmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu özellikleriyle hem üye olduğu kuruluşlara hem de girmek istediği birliklere (AB) çok fazla katkı sağlayacağı coğrafi unsurları vardır.

Türkiye, var olan gücünü bir taraftan Avrupa Birliği'ne, diğer taraftan yarım ay şeklindeki bölge olan Rusya, Kafkaslar ve Güneybatı Asya'ya etkin şekilde hissettirmelidir. Dünyanın neresinden bakılırsa bakılsın Türkiye, her konuda merkezi bir bölgenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye, son yüz yılda Batı Avrupa, Balkanlar, 1991 öncesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, sonrasında Rusya Federasyonu, Kafkaslar ve Ortadoğu'da meydana gelen tüm olaylardan etkilenmiştir.

Dünya, 20 yüzyılda 2. Dünya Savaşı'ndan başlamak üzere büyük değişime girmiştir. Kutuplaşan dünyada bölgesel ve küresel birlikler kurulmuş, ülkelerin güç dengeleri yeniden belirlenmeye başlamıştır. Batıya yönelik politika ve gelişme hedefleyen Türkiye, varlığını devam ettirmek ve siyasi gücünü ortaya koymak için gelişen olaylarda yer almayı hedeflemiş olsa da zaman zaman bazı gelişmeleri yakalayamamıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Ortadoğu, NATO ve Varşova Paktı gibi ülke ve birliklerin davranışlarından çok fazla olumsuz etkilenmiştir. Bu temel nedeni Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum ve ortaya çıkan özelliklerdir.

24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya - Ukrayna Savaşı'nın nedenlerinden biri olan Ukrayna'nın NATO ve AB'ye olan yakın ilgisidir. Bu savaş, kuşkusuz pek çok olumsuz etkiye neden olmakta/olmuştur. İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya girme konusundaki müracaatında Rusya rahatsız olmuştur.

Türkiye, teröre destek veren İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya girmesi hususunda evet demeyeceğini ilan etmesine bağlı olarak iki ülke, Türkiye'nin terör konusundaki isteklerini yerine getirmeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece NATO riyasetinde üçlü muhtıra imzalanmış ve mutabakat metni kabul edilmiştir. Ancak bu nihai karar değildir. Bu iki ülke, terör konusunda yasalar dâhil gerekli adımları atmadığı takdirde Türkiye'nin veto/hayır hakkı devam etmektedir. Aynı zamanda NATO'nun en doğu - güney sınırında olan Türkiye, güçlü bir sınır ülkesi özelliğini de taşımaktadır.

Son dönemde doğu Akdeniz'de büyük rekabet yaşanmakta ve Türkiye'de bu sürecin içinde yer almaya çalışmaktadır. Bu rekabette yer almak isteyen Türkiye'nin, hem konum hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti nedeniyle doğal hakkıdır. Bu hak bölgede yaşanan dış politika davranışlarında Türkiye'yi her zaman olduğu gibi bu bölgede de güçlü kılmaktadır. Doğru Akdeniz'de yaşanan rekabet bir taraftan dış politikada var olma savaşı diğer taraftan da ekonomik üstünlük sağlama mücadelesidir. Türkiye bu rekabette dış politika angajmanları çerçevesinde meşruiyet kapsamında her zaman etkili bir şekilde hem sahada ve hem de masada en ön sırada yer almak zorundadır.

Siyasi coğrafyanın inceleme konularından olan jeostrateji açısından bakıldığında Türkiye, hem dünyada, hem de bölgesinde güçlü bir orduya sahiptir. “*Jeopolitik ve jeostratejik uygulamalar kimi zaman siyasal coğrafyanın sınırlarını aşarak politik, sosyal ve ekonomik bilimlerle de sıkı bir ilişki içine girmekte ve daha çok askeri uygulamalarla kendini hissettirmektedir*” (Sevgi, 1988:214). Bu süreçte Türkiye'nin jeopolitik gücü oldukça dinamik ve etkin bir rol üstlenmektedir. Özellikle küresel güç dengelerinde belirleyici kuvveti olan jeopolitiğin unsurları dış ilişkilerde siyaset, ekonomi ve askeri konularda varlığını göstermektedir.

Ortadoğu'daki petrol ve doğalgaz kaynakları bölgenin hareketli olmasına neden olmuştur. “*Ortadoğu'nun dünyanın en zengin petrol ve doğalgaz çıkarımı ve rezerv alanında olması, bölge dışından Ortadoğu ile ilgilenen çok sayıda politik gücün bölgede faaliyet göstermesine zemin hazırlamaktadır*” (Akengin, 2019:255). Kapitalizmin önemli avcıları bu bölgede barış ve huzuru hiçbir zaman istememiştir. Kaos ortamından her zaman faydalanmış ve uyguladıkları politikalarla bu bölge milletlerini çaresiz ve umutsuz bırakmışlardır. Kuşkusuz

bölgedeki devletlerin politikacıları yapılan müdahaleleri umursamamış, kendi geleceklerini ülkelerinin önünde tutmuşlardır.

Türkiye yer aldığı coğrafi konumuyla siyasi gelişmelerde farklı etkileri olan bir ülkedir. Özellikle Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki amacı benzer ama sonuçları farklı olaylarda etkin rol oynayabilecek ve oyun kurabilecek Türkiye, bunu Soğuk Savaş Dönemi'nde ve Yeni Dünya Düzeni'nde bu çok net şekilde ortaya koyabilmiştir. Türkiye, bölgesinde etkin bir güç olmasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa ve bazı alanlarda da Rusya'nın da bölgedeki gücü bir gerçektir. Balkanlar'da, Kafkaslar'da Ortadoğu'da ve Akdeniz'deki siyasi mücadelede Türkiye'nin varlığı önemlidir. Ancak bu önem Türkiye'nin ekonomik gücüyle daha değerli olacaktır. Siyasetin etkisi kuşkusuz ülkelerin ekonomik gücüne bağlıdır. Türkiye; yatırımları ve uyguladığı ekonomik politikalarıyla bunu yakalamak zorundadır.

Uzun yıllardır her platformda müttefik olarak gördüğümüz Amerika Birleşik Devletleri Yunanistan üzerinden bir taraftan Balkanlar, diğer taraftan Akdeniz ve ayrıca Rusya'ya karşı sıkı ve sıcak politikalar yürütmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede üstünlük kurmak yeni politikalar üretmek amacıyla uyguladığı siyasi ve askeri güç kurma çalışmalarından pay çıkaran Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik cesarete dayalı söylem ve davranışları dikkat çekmektedir. Özellikle adaların silahlandırılması konusunda uygulamalarda bulunan Yunanistan'ın durdurulması ve ortaya çıkacak tehdittin kaldırılması gereklidir. Anakaraların kıta sahanlığı, adaların da karasuları vardır. Bu konuda Türkiye, uluslararası mahkemelerin verdiği kararları başta Yunanistan olmak üzere destekçilerine politik dille ısrarlı şekilde anlatılmalıdır.

Türkiye, dünyada giderek önem kazanan gıda konusunda beklenen yerde olmayıp büyük bir güç kaybına uğramıştır. Tarım, Türkiye için oldukça önemli ve güçlü bir jeopolitik unsurdur. Devletlerin jeopolitik açıdan gücünü belirleyen bir diğer unsur gelişmişlik endeksinde bulunduğu sıralamadır. Özellikle kişi başına düşen gelir miktarı ülkelerin ekonomik bakımından durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanında nitelikli eğitim sistemiyle yetişmiş genç nüfusun varlığı ve istihdam da önemlidir. "*Nüfus planlaması programları sürdürülebilir tarımsal ve endüstriyel kalkınma programlarıyla birlikte aynı potada değerlendirilmelidir*" (Doğan Sertkaya, 2018:45). Çünkü en önemli beşeri kaynak olan nüfus tüm faaliyetleri ilgilendirmektedir. Türkiye kişi başına düşen gelir açısından henüz arzu edilen yere ulaşmamıştır. Ayrıca eğitim açısından nicelik olarak belli bir seviye yakalamış olsa da özellikle iş bulma konusunda sıkıntı yaşamaktadır.

Değişen jeopolitik karşısında Karadeniz, Balkanlar, Akdeniz, Ortadoğu ve Kafkaslar'da birbirinden bağımsız çok farklı boyutta riskler ve sıkıntılar çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Türkiye için büyük önem taşımakla birlikte stratejik gücünü ve potansiyelini de ortaya koyarken özellikle politik ve askeri istikrarı önem taşımaktadır. Savunma sanayi konusunda Türkiye bir taraftan da İnsansız Hava Aracı (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) üretimiyle özellikle Azerbaycan - Ermenistan arasındaki Karabağ ve Rusya - Ukrayna Savaşları'nda etkili şekilde kullanılmıştır. Bunun yanında Afrika ve Asya ülkelerine de İHA ve SİHA'ların satılması Türkiye'nin savunma yönünde jeopolitik gücünü artırırken bu yönde önemli aktör olma yolunda ilerlemektedir. Türkiye, bir taraftan Amerika Birleşik Devletleri ile F35 savaş uçağı ve diğer taraftan Rusya ile S400 füze anlaşması yapmıştır. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri F35 sürecinde Türkiye'yi devre dışı bırakma yönünde karar almıştır. S400 füzelerinin bir kısmının Türkiye'ye gelmiş olmasına rağmen kullanılmaması da ayrı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması kıyı alanlarının da fazla olmasına neden olmaktadır. Kıyı alanları dünyanın her yerinde yoğun nüfuslu şehirlerin oluşmasına neden olmuş ve büyük ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirildiği sahalar olmuşlardır. Bu nedenle kıyı alanları ülkelere jeopolitik açıdan güç katarlar. İstanbul başta olmak üzere Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Muğla, Aydın, Antalya, Mersin, Adana, Hatay, Trabzon, Ordu, Samsun, Sakarya, Kocaeli, Bursa gibi kıyıda yer alan büyükşehirler jeopolitik açıdan çok önemlidir. Ülkelerin iç kesimlerinde yer alan ve ekonomik bakımdan öne çıkan fazla nüfuslu büyükşehir alanları da jeopolitik açıdan önemlidir. Bu bakımdan Ankara başta olmak üzere Konya, Manisa, Denizli, Eskişehir, Kayseri, Kahramanmaraş, Malatya, Diyarbakır, Erzurum büyükşehirleri de Türkiye için önemlidir. Ayrıca sınır bölgelerinde yer alan hem büyükşehir hem de daha küçük şehirler de jeopolitik bakımından değerlidir. Türkiye'de Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Van, Edirne, Kırklareli, Kilis, Şırnak, Hakkâri, Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan, Artvin jeopolitik açıdan dikkati çeken şehirlerdir.

Türkiye başta Kafkaslar, Ortadoğu ve Afrika olmak üzere pek çok bölgede inşaat ve tekstil olmak üzere pek çok alanda varlığını hareketli ve dinamik şekilde ortaya koymuştur. Bu Türkiye'nin hem ekonomik hem de kültürel yönden jeopolitik başarısını da ortaya koymaktadır.

3. TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK BAKIMINDAN FİZİKİ VE BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Türkiye’nin jeopolitik bakımından çok güçlü fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri vardır. Bu özelliklerin ayrı ayrı ele alınması yararlı olacaktır.

3.1. Türkiye’nin Fiziki Coğrafya Özellikleri

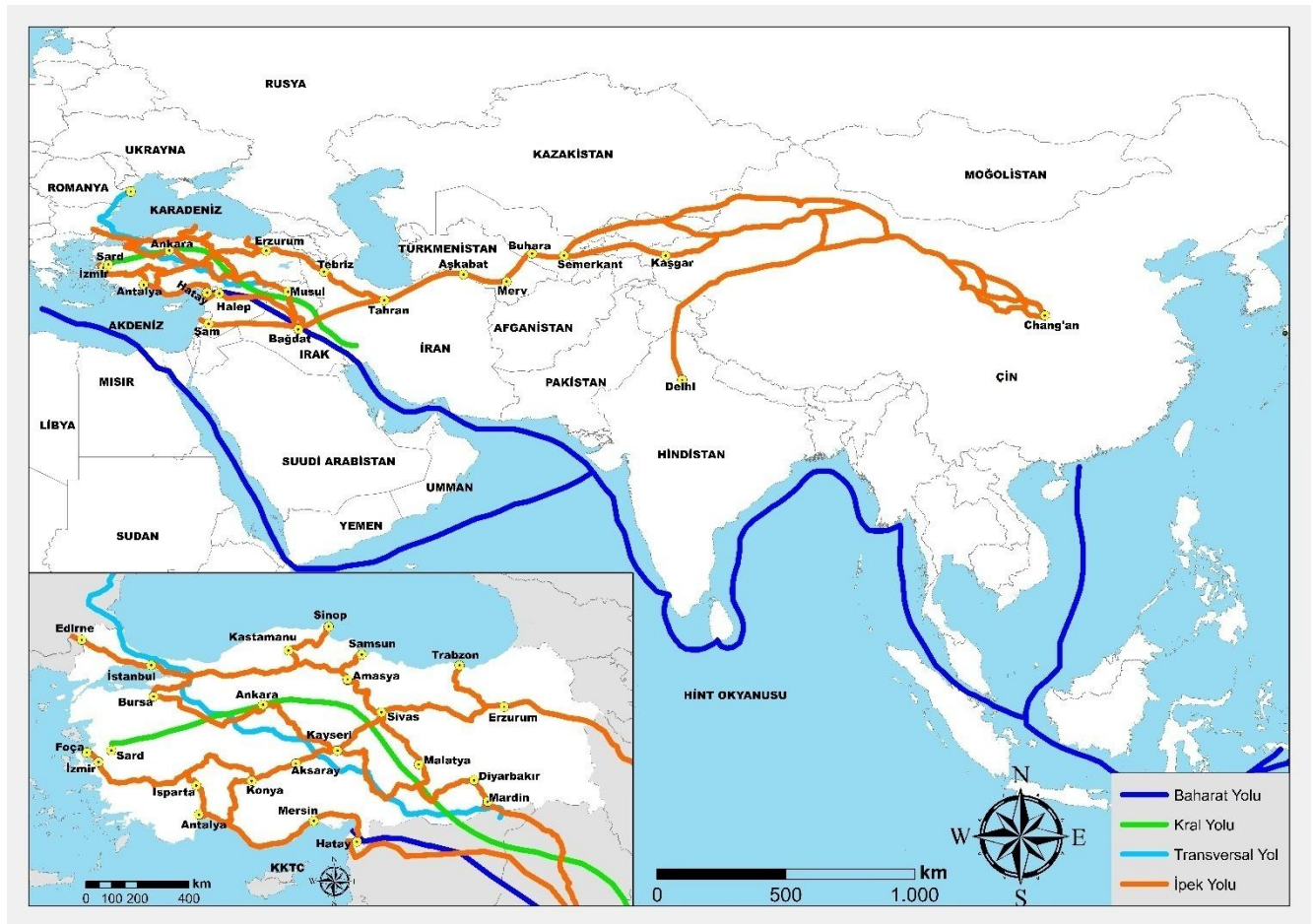
Türkiye’nin fiziki coğrafya özellikleri kapsamında sırasıyla ülkenin fiziki konumuna, topografik çeşitliliğine, iklimine, bitki örtüsüne, su kaynaklarına, denizlerine, boğazlarına, maden ve diğer doğal kaynaklarına değinilecektir.

3.1.1. Türkiye’nin Fiziki Konumu

Jeopolitik açıdan değişmeyen coğrafi unsurlar söz konusudur. Konuma bağlı olarak coğrafi kaynakları özgürce kullanan ve bağımsız bir bütünlük içinde varlığını sürdüren Türkiye; batı ve doğu arasında tartışma konusu olan bir ülkedir. Bu tartışmanın en temel nedeni; Türkiye’nin bulunduğu coğrafi konum ve buna bağlı olarak çok farklı konularda ortaya çıkan jeopolitik durumudur.

Bir köprü vazifesi gören Türkiye, konumu ve sahip olduğu coğrafi özelliklere bağlı olarak eskiden itibaren varlığıyla dikkat çekmiş/çekmektedir. Bu özelliği nedeniyle bazen Avrupa bazen Asya ülkesi kimliğiyle dengeleyici politik unsurlarıyla etkin bir ülkedir.

Harita 2a. Türkiye ve Çevresinden Geçen Tarihi Yollar

Harita 2a ve 2b’de görüldüğü gibi geçmişin her döneminde tarihi yollar, Türkiye’den ve çok yakın çevresinden geçmiştir. Tarihi yolların bu şekilde geçmesi Türkiye’nin bulunduğu konumu bağlıdır. Tarihi yolların, dönemin politik, askeri, ekonomik ve güvenlik şartları nedeniyle güzergâhlarında zaman içinde de bazı değişiklikler olmuştur.

Harita 2b. Türkiye'den Geçen Tarihi Yollar

Güçlü ve çok farklı enstrümanlarıyla coğrafi anlamda dünyanın merkezi konumunda olan Türkiye'nin yer aldığı mevkii özellikle insanın yerleşik hayata geçmesi ve kervan yolları olmak üzere günümüzün tüm ulaşım sistemlerinin devreye girmesiyle daha önemli duruma gelmiştir.

“Türkiye, bulunduğu konum ve coğrafi özellikleri bakımından dünyanın temel merkezlerinden olup, çevresiyle beraber jeopolitik açıdan son derece değerli ve önemlidir. Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu, Kuzey Afrika arasında köprü vazifesi gören Türkiye, bir taraftan önemli ulaşım yollarının kesiştiği ve diğer taraftan da enerji kaynaklarının çıkarıldığı bölgelerin avantaj ve dezavantajlarını yaşamaktadır” (Doğan, 2021:103).

Türkiye sahip olduğu coğrafi özelliklere bağlı olarak dünyanın en önemli yaşam alanlarından biridir. Bu, coğrafi konum itibariyle bilinen ve bilimsel anlamda desteklenen bir gerçektir. Kuşkusuz bu coğrafi konumun getirdiği siyasi dezavantajları da mevcuttur. Bilindiği gibi, Türkiye kuzey yarımkürede yer almaktadır. Ankaraların en fazla olduğu, ekonomik faaliyetlerin ve siyasi ilişkilerin yoğun olduğu bir alanda varlığını sürdürmektedir. Türkiye coğrafi konumundan dolayı siyasi, askeri, ekonomik ve sosyo - kültürel bakımdan politik tercihleri çok fazla olan ülkedir.

3.1.2. Türkiye'nin Topografik Çeşitliliği

Jeomorfolojik olarak pek çok özelliklere sahip olan Türkiye'nin, değişmeyen jeopolitik unsur olarak yer şekilleri hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerine etki etmektedir. Devletlerin büyümesi ve gelişmesi açısından öne çıkan yer şekilleri ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğini belirler. Dağlık veya ovalık alanlara sahip ülkeler ekonomik bakımından farklı özellikler gösterirler. Türkiye ortalama 1.132 m. yükseltiye sahip olmasına rağmen kıyı ve iç ovalarıyla başta tarımsal olmak üzere pek çok ekonomik faaliyetin kaynağı olmaktadır. Bunun yanında platolar ve vadiler de Türkiye için büyük kaynak niteliğinde olup jeopolitik bakımından da önem taşımaktadır.

3.1.3. Türkiye'nin İklim Çeşitliliği ve Doğal Bitki Örtüsü

İklim, jeopolitikte değişmeyen değerli bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Türkiye, sahip olduğu konuma bağlı olarak Subtropikal Orta Kuşak iklim etkisinde olup özel konumu nedeniyle de çok farklı sıcaklık ve yağış özellikleri yaşamaktadır. Aynı anda dört farklı iklim özellikleri yaşayan Türkiye'nin yıllık ortalama yağış miktarı yaklaşık 650 mm'dir. Bunun yanında yıllık ortalama sıcaklığı da yaklaşık 15 °C'dir. Ayrıca Türkiye, endemik ve relik bitki örtüsü bakımından da dikkat çekmektedir.

Türkiye, bu özelliğiyle çok farklı ekonomik faaliyetleri yaşayabilmektedir. Gerek matematik konum gerekse özel konuma bağlı olarak Türkiye, yaşadığı farklı iklim özelliklerine bağlı olarak hem verimli hem de ürün deseni çok olan tarımsal faaliyetlere sahiptir. Diğer taraftan turizm çeşitleriyle sayısız destinasyonlara ulaşılmaktadır.

3.1.4. Türkiye'nin Su Kaynakları

Su kaynakları da jeopolitiğin değişmeyen ve öncelikli unsurlarından biridir. Çevresindeki denizler ve iç sularıyla (su zengini olmamasına rağmen) özellikle öne çıkan Türkiye, Ortadoğu'nun su hazinesi konumundadır. Bu nedenle Fırat ve Dicle nehirlerinin suları Ortadoğu için çok fazla önem taşıdığından hidropolitik kazanımlar ortaya çıkmaktadır. "Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye'den kaynaklarını alıp, Suriye ve Irak topraklarından geçmekte ve Basra Körfezi'ne dökülmeden önce birleşerek Şat-ül Arab ismini almaktadır. He iki akarsu için Türkiye memba ülkesi, Suriye orta çığır ülkesi ve Irak mansap ülkesi konumundadır". (Şerefoğlu ve Yılmaz, 2019:78). Dünyada meydana gelen değişim ve gelişmelerden Türkiye'de etkilenmiş, artan nüfusla birlikte çeşitlenen ve çoğalan ekonomik faaliyetler su kullanımını fazlaştırmıştır.

Sınır aşan sularla ilgili ülkelerin ekonomik, askeri, politik, kültürel ve sosyal değerleri göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır. Bu yüzden sınır aşan suların yönetimi zor ve karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye, konumu ile sınır aşan su havzalarında belirlenecek olan yönetim politikaları açısından başrolde olması gereken bir ülkedir.

Çevresine göre su zengini olan Türkiye, sınır aşan sular nedeniyle sorunlarla karşılaşmaktadır. Türkiye kara sınırlarında çok fazla ülkeyle komşuluğu söz konusudur. Bu nedenle sınırdaş ülkelerle zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır. "Fırat ve Dicle sularının Ortadoğu için değerli olması nedeniyle Suriye (Dicle) ve Irak'la (Fırat) su politikaları konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Bu iki devlet belirtilen nehirlerden çok daha fazla su istemesi, siyasi ilişkilerde ortaya çıkan bir sorun olmaktadır" (Doğan, 2015:365).

3.1.5. Türkiye'nin Denizleri ve Boğazları

Türkiye için denizler başta olmak üzere boğazlar, akarsular ve göller siyasi, ekonomik, askeri ve güvenlik anlamında çok büyük ve önemli değişmeyen bir jeopolitik unsurdur. Su kaynakları hem bölgesel hem de küresel bir güçtür. "Çevresindeki denizler ve iç deniz nedeniyle sahip olduğu boğazlar, Türkiye'nin harekât kabiliyetine etki etmektedir" (Doğan, 2021:104). Türkiye, çevresindeki denizleri boğazlarla birbirine bağlamaktadır. İstanbul boğazıyla Karadeniz'den Marmara'ya Çanakkale boğazıyla da Akdeniz'e ve daha sonrada bir taraftan Süveyş Kanalı'yla Kızıldeniz'le Hint Okyanusu'na diğer taraftan da Cebelitarık Boğazı'yla Atlas Okyanusu'na açılırken çok uzun bir deniz ulaşım ağının başlangıç noktalarından birini oluşturmaktadır.

Ayrıca Türkiye sahip olduğu boğazlara bağlı olarak Tuna Nehri boyunca başta bu nehre komşu ülkeler olmak üzere bazı ülkelerin karayolu desteğiyle Karadeniz'den güneydeki denizlere ulaşmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan Ukrayna, Rusya ve Gürcistan'ın da boğazlar yoluyla ticari faaliyetlerini sürdürmektedir. İstanbul ve Çanakkale boğazları Türkiye'nin jeopolitik gücünün en önemli değişmeyen unsurlarıdır. Özellikle Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin en yakın boğazı kullanarak sıcak denizlere inmesini Türkiye boğazları sağlamaktadır. Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan gibi ülkelerle birlikte bunların komşuları da boğazları kullanmaktadır.

3.1.6. Türkiye'nin Maden vd. Doğal Kaynakları

Zengin maden yataklarına sahip olan Türkiye, özellikle kireç taşının çeşidi olan dolomit, mermer, taşkömürü, linyit, bor, krom, demir, fosfat, kaya tuzu, boksit, ponza, bakır rezervi açısından öne çıkmaktadır. Altın ve gümüş rezervlerimiz de her arama çalışmasından sonra giderek artmaktadır.

Cumhuriyetimizin 100. yılı olan 2023'te faaliyete geçmesi düşünülen Akkuyu (Mersin) nükleer santralinin ülkemiz enerji ihtiyacının yaklaşık %8,5'ini, planlanan Sinop nükleer santralinin de enerji ihtiyacımızın %4'ünü karşılayacağı tahmin edilmektedir. Her ne kadar nükleer santral yapımına bazı kesimlerce karşı çıkılsa da dünya örneklerine bakıldığında faydası açıktır. Nükleer santralin kurulacağı alanın tespiti her şeyden önce daha değerlidir.

“Enerji kaynağı bakımından zengin olan Ortadoğu, I. Dünya Savaşı sonrası çok fazla ülkenin odak noktası olmuş ve halen günümüzde çok fazla bahane ve etkilerle siyasi ve askeri çatışmaların gölgesinde varlığını sürdürmektedir. Bu bölgenin komşusu olan Türkiye, yaşanan tüm olaylardan çok fazla etkilenmektedir. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının yer aldığı havzaların arasında yer alan Türkiye, bu jeopolitik özelliğiyle varlığını sürdürmektedir. Bu konumu ve üretken yapısıyla Ortadoğu ve Kafkaslarla sıkı münasebetleri olan Türkiye, Ortadoğu ile dünyanın önemli enerji tüketicisi Avrupa arasında köprü olması nedeniyle güçlü ve stratejik bir konumdadır. Bu özelliklerle Türkiye, hem petrol hem de doğalgaz boru hatlarıyla konumunu daha da güçlendirmektedir” (Doğan, 2021:104).

Dünya nüfusunun hızla çoğalması ve ulaşım olanaklarının çeşitlenmesiyle birlikte ihtiyaç duyulan enerjinin artması pek çok kaynağın daha fazla kullanılmasına neden olmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye hem bölgesel hem de küresel anlamda güç olanakları oldukça fazla olan ülkedir. Türkiye, bu gücünü Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk tarafından dünyaya kısa sürede büyük devrimler gerçekleştirerek ortaya koymuş ve daha sonra da gelen hükümetler bunu desteklemiştir. Türkiye petrol ve doğalgaz dışında pek çok maden ve enerji kaynağı bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Son dönemde özellikle petrol ve doğalgaz arama çalışmaları hız kazanmış olup elde edilecek sonucun yeterli olmasına bağlı olarak jeopolitik gücünü daha da arttıracak olmasına neden olacaktır.

Yıllarca ana karaların ekonomik faaliyet açısından değerli olduğu görüşü hâkimiyet kazanmıştır. Ancak deniz ve okyanus alanlarının da doğal kaynak açısından zenginliğinin keşfedilmesi ve su kütlelerinin tabanlarının da önemi dikkat çekmeye başlamıştır. Karadeniz ve Akdeniz'deki petrol, doğalgaz ve kaya gaz alanlarının keşfi bunu ispatlamıştır. Bu gelişmeler Türkiye'nin jeopolitik etki ve gücünü arttırmaya başlamıştır.

3.2. Türkiye'nin Beşeri Coğrafya Özellikleri

Türkiye'nin beşeri coğrafya özellikleri kapsamında sırasıyla ülkenin zengin tarihi geçmişine, stratejik önemine, ulaşım faaliyetlerine, verimli tarımsal alanlarına, demografik özelliklerine, turizm olanaklarına, askeri yapısına ve sosyo-kültürel zenginliğine değinilecektir.

3.2.1. Türkiye'nin Zengin Tarihi Geçmişi

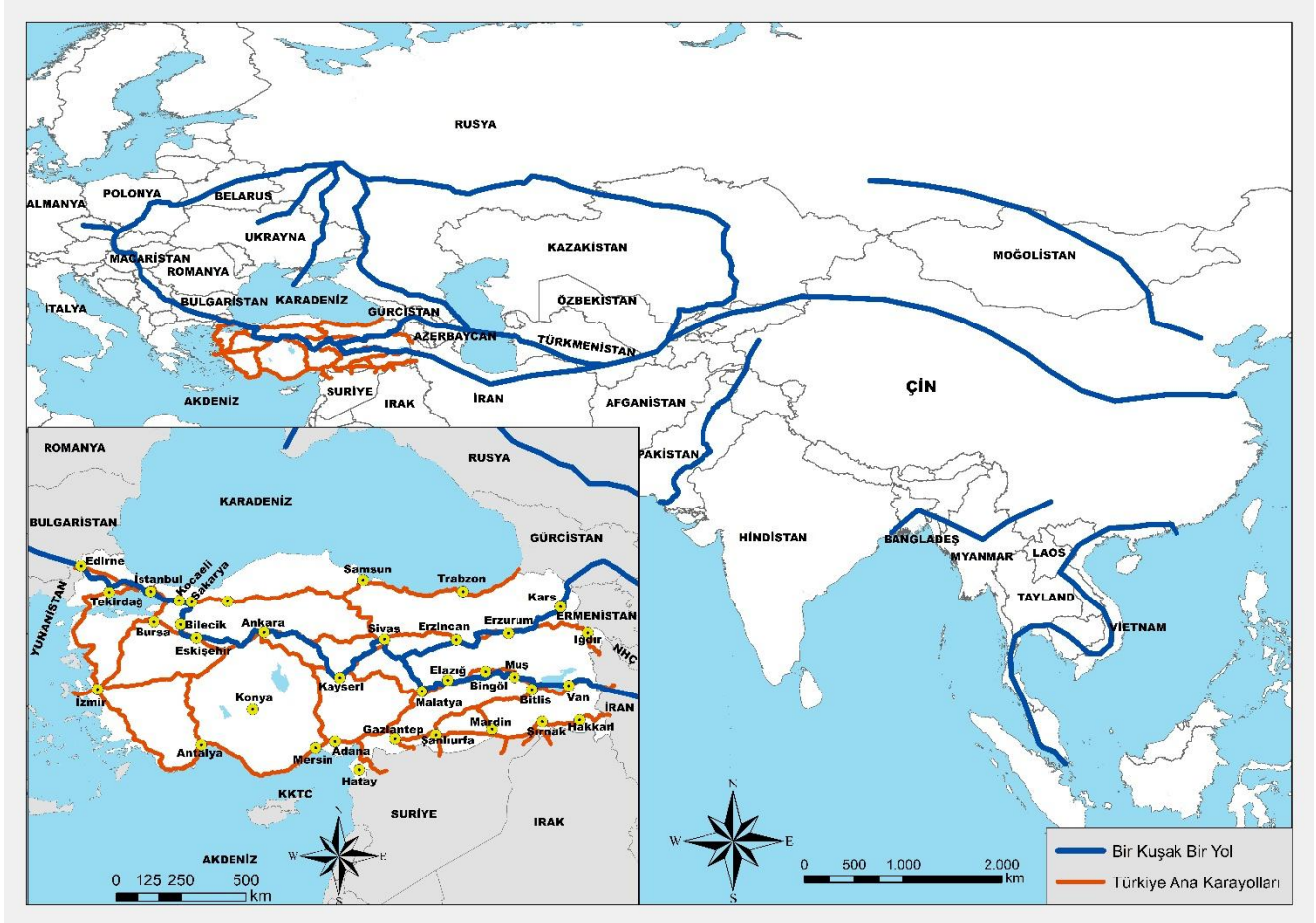
Türkiye, geçmişten itibaren çok önemli siyasi organizasyonların doğmasına ve yaşamasına neden olmuştur. Bunlar; Hititler, Frigler, Lidyalılar, İyonyalılar, Urartular, Persler, İskender, Roma, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu'dur. Türkiye'nin zengin tarihi geçmişi kurulduğu ve yer aldığı bölgeden kaynaklanmaktadır. Özellikle bu Anadolu topraklarında kurulan medeniyetlerden anlaşılmaktadır. Türkiye bulunduğu konum olarak ilk yerleşme alanlarından. Göbeklitepe (Urfa) ve Çatakhöyük (Konya) yerleşmeleri bunu en iyi şekilde ortaya koymaktadır.

“Türkiye, jeopolitik özellikleri nedeniyle geçmişten itibaren tercih edilen bir saha olmuştur. İlkçağ'dan itibaren Anadolu verimli topraklarıyla öne çıkarken, yolların kavşak noktası olmuştur. Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz limanları kervan yollarının buluştuğu noktalar olmuştur. Bu nedenle Anadolu, çok fazla medeniyete ev sahipliği yapmıştır” (Doğan, 2021:104).

3.2.2. Ülkenin Kavşak Noktası Olması ve Türkiye’de Ulaşım Faaliyetleri

İlkçağ için oldukça önemli olan kervan yollarının bulunduğu veya bu yolların kollarının geçtiği bir konumda yer alan Türkiye’nin, Kral, İpek, Baharat ve Transversal yolları farklı sahalardan geçmiştir. Günümüzde Çin’den başlayarak Avrupa’ya da uzanan “Bir Kuşak, Bir Yol Projesi” kapsamında bir güzergâhı da demiryolu olarak Çin ve İran üzerinden Türkiye’den geçerek Avrupa’ya gidecektir. Bu güzergâh “Orta Koridor” olarak adlandırılmaktadır. Bu güzergâhın bir kolu da Kars - Tiflis - Bakü yönündedir.

Harita 3. Çin’den Başlayan Türkiye ve Çevresinden Geçen “Bir Kuşak, Bir Yol Projesi” Güzergâhı

Harita 3’te görüldüğü gibi, Çin’den başlayan “Bir Kuşak, Bir Yol Projesi” 6 güzergâhtan oluşmaktadır. Çin – Orta Asya – Batı Asya ekonomik koridoru (orta koridor) Türkiye’den geçmektedir. Tüm bu ana ve ara yollar Türkiye’nin hem batı hem de doğu arasındaki ticari ilişkilerini canlandıracak ve daha ileri seviyeye götürecektir.

Bulunduğu konum Türkiye’yi pek çok alanda olduğu gibi ulaşım konusunda da merkezi bir sahanın odak noktası haline getirmiştir. Bu da Türkiye’ye güç katmış ve ana ulaşım sistemlerinin (kara, hava, deniz, demiryolları ve boru hatları) güçlü ülkesi haline getirmiştir.

Türkiye, tüm kıta ve ülkeler için kara, hava, demir, denizyolları ve boru hatları için merkezi durumunda olup Karadeniz’i Akdeniz’le buluşturan bir ülkedir. Türkiye’nin yenedünya düzeninde Kafkaslar’da ve orta Asya’da yer alan ülkelerin diğer ülkelerle temasında bulunan ve onlara yön veren bir niteliği vardır.

3.2.3. Türkiye’de Verimli Tarım Toprakları

Türkiye sahip olduğu doğal kaynakları ne yazık ki verimli ve gerekli şekilde kullanamamaktadır. Tarım (birincil) ve sanayi (ikincil) gibi çok önemli ekonomik faaliyetleri bakımından yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Dünya gelecek açısından bir taraftan gıda diğer taraftan da sanayi ürünleri sorunuyla karşı karşıya gelecektir. Bu nedenle Türkiye, bu gücünü ve potansiyelini çok iyi kullanmak zorundadır.

Dünyada yaşanan sanayi devrimiyle önce günümüzün gelişmiş ülkeleri sonrasında da Türkiye gibi ülkelerde göçe bağlı olarak şehirleşme hareketi başlamıştır. Şehir alanları göç nedeniyle büyümüş ve buna bağlı olarak yanlış arazi kullanım şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüme bağlı olarak kırsal alanlar amacı dışına çıkmış ve bu alanların gücünden yararlanılmamıştır. Yaşanan bu durum nedeniyle Türkiye, kırsal jeopolitik potansiyelini kullanamaz hale gelmiştir. Kır potansiyeli yüksek olan Türkiye; bitkisel üretim, hayvancılık, yaylacılık faaliyetleriyle dikkat çekmektedir. Yaylacılık faaliyetleri bir taraftan hayvancılık diğer taraftan da turizm için önemli kaynak durumundadır.

3.2.4. Türkiye’de Nüfus Miktarı, Nüfusun Niteliği ve Ülkede Yaşanan Göçler

Türkiye, beşeri coğrafya kapsamında nüfus miktarı ve niteliği bakımından dünyada öne çıkan ülkelerden biridir. Özellikle genç nüfus açısından hem gelişmiş hem de diğer ülkelere jeopolitik üstünlük sağlamaktadır. Dünya büyük bir değişim ve gelişim süreci içindedir. Nüfus artışına bağlı olarak tüketim artmaktadır. Türkiye'nin ekonomik faaliyetler için gerekli işgücü ve potansiyeli oldukça fazladır. Özellikle gelişmiş ülkelerin nüfuslarının yaşlanmış olması, Türkiye'nin nüfus gücünü ortaya çıkarmaktadır. Nicelik bakımından ön plana çıkan genç ve eğitilmiş nüfusun üretime katılabilmesi için planlı programlı eğitim sisteminin devreye girmesi yanında kaynakların çok yararlı kullanılması önemlidir. Kuşkusuz bu bilinen bir gerçek olmasına rağmen beklenen seviye henüz yakalanamamıştır.

Göçmen meselesi son yıllarda Türkiye'yi her alandan sıkıntıya sokmuştur. Göç konusunda uygulanan politika ve bulunduğu konum Türkiye'yi hedef ülke haline getirmiştir. Türkiye 1960'lı başından itibaren batı Avrupa ülkelerine ve daha sonra Ortadoğu (Suudi Arabistan, Libya) ülkelere göç vermeye başlayan bir ülke statüsünden 1980'li yıllardan başlayarak 1990'lı yıllar ve 2000'li yıllarda artarak göç alan ve aynı zamanda göç edenlerin (Asya ve Afrika) geçiş ülkesi haline gelmiştir. 2012 yılında Suriye'den savaş nedeniyle kaçanların bunu daha ileri boyuta taşıdığı ve son olarak da Afganistan'da Taliban'ın yönetimi ele geçirmesiyle bu ülkeden gelenler de son göç olayını göstermektedir.

Türkiye, çok değişik olaylarda farklı özellikleriyle gücünü ortaya koyabilecek konuma sahiptir. Bu özellikle Nazi Almanyası'ndan kaçan Yahudilerin, Afgan, Pakistan ve Iraklıların ülke iç karışıklıklarından ve son olarak Suriye'den gelen düzensiz göçmenlerden görülmektedir. Bu ülke içinde ve dışında siyasi ve ekonomik bakımdan tartışmalar yaratsa da yaşanan bir gerçektir. Bunun dışında Arap ülkeleriyle bazen kopan bazen de çok sıkı ilişkiler yaşanmaktadır. Özellikle son 10 yılda Suriye ile olan ilişkilerde göçe bağlı olarak ekonomik, siyasal, demografik ve güvenlik sorunları yaşanmıştır.

3.2.5. Türkiye’de Turizm Olanakları

Türkiye bulunduğu konuma bağlı olarak çok farklı turizm faaliyetlerinin yaşandığı bir ülkedir. “*Turizm faaliyetlerinde çekicilikler çok önemlidir. Bunlar, doğal çekicilikler; morfoloji (kıyıları-plajlar, dağlar, jeolojik özellikler, jeoparklar, mağaralar), iklim (öncelikle yüksek ve düşük sıcaklıklar, kar ve rüzgar) su kaynakları (denizler, göller, akarsular, şelaleler ve kaplıcalar)*” (Doğan, 2022:299). Beşeri çekicilikler (Akova, 2018:401);

“Sanat tarihi veya mimari özellikleri açısından önem taşıyan çeşitli binalar bulunabileceği gibi, arkeolojik kalıntılar, günlük hayatın yansımalarına dair çeşitli kalıntılar veya yapılar da bulunabilmektedir. Bu çekiciliklerin başlıcaları arasında; tarihin çeşitli dönemlerine ait antik veya modern şehirler, piramitler, köprüler, surlar, şatolar, kilise, cami ve havra gibi dini yapılar veya tapınaklar, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, heykeller, meydanlar, mezarlıklar ve türbeler, su kemerleri, çeşmeler, havuzlar ve müzeler sayılabilir”.

Yaşadığı iklim nedeniyle Türkiye 3S (sea, sand, sun,) olarak bilinen yani deniz, kum ve güneşiyle kitle turizmi faaliyetini çok canlı yaşamaktadır. Türkiye bulunduğu konum nedeniyle tarihi geçmişi zengin bir ülkedir. Farklı zengin sit ve korunan alanlarıyla turist çekerken turizm bakımından bir başka jeopolitik gücü de ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 5 çeşit sit alanı vardır. Bunlar;

- Arkeolojik sit alanları,
- Kentsel sit alanları,
- Tarihi sit alanları,
- Kentsel ve arkeolojik sit alanları,

- Karma sit alanları (arkeolojik ve kentsel sit alanı, arkeolojik ve tarihi sit alanı, arkeolojik-tarihi-kentsel sit alanı ve tarihi ve kentsel sit alanı)'dır.

Bunun yanında Türkiye'de 3 çeşit koruma alanı vardır: Bunlar;

- Özel çevre koruma alanları,
- Doğal sit alanları,
- Tabiat varlıkları (milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiat koruma alanları, sulak alanlar ve yaban hayatı geliştirme sahaları).

Türkiye, turizm sayesinde önemli miktarda döviz kazanmakta bu da cari açığın azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle turizm, Türkiye'nin değerli bir jeopolitik gücüdür.

3.2.6. Türkiye'nin Askeri Varlığı

Türkiye, eski ve güçlü bir askeri yapıya sahip olduğu gibi son yıllarda savunma sanayisine verdiği önem ve yatırımlarla bölgesinde dikkat çeken bir ülke olmaktadır. Savaşlardaki başarısını milli birlik duygusuyla defalarca ortaya koyan Türkiye, asker sayısı ve teçhizatıyla varlığını sürdürmek zorundadır.

“Cumhuriyetin ilanıyla yaklaşık 100 yıldır geleceğe yönelik ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan hedefleri olan Türkiye, dün olduğu gibi yenedünya düzeninde en güçlü şekilde varlığını tüm sorunlara, engellemelere ve iç-dış mihraklara karşı sürdürmektedir. Güçlü devlet geleneği olan ve cumhuriyetle varlığını bir daha ispatlamış olan Türkiye, jeopolitik unsurlarıyla her zaman olması gereken yerde olmalıdır” (Doğan, 2021:105).

Türkiye askeri bakımdan güçlü geçmişi nedeniyle ve yapılan yatırımlarla karadan, denizden ve havadan gelebilecek tehlikelere karşı gelişmiş ülkeler kadar olmasa da savunma yönü güçlü bir ülkedir. Uluslararası küresel güç arenasında NATO'ya üyeliği dışında savunma sanayisinde güçlü ülkelerle olan ikili anlaşmalara bağlı olarak ordusunu kuvvetlendirmekte ve ön sıralarda olmak adına çalışmalarına devam etmektedir. Gücünü eskiden itibaren *“güçlü devlet güçlü ordu”* ilkesinden olan Türkiye, askeri anlamda jeopolitik etkisini arttırmak isteyen bir ülkedir. Özellikle bölgesel gücü eskiden itibaren olan bir ülkedir.

Türkiye bir taraftan terörle diğer taraftan da komşu ülkelerin iç karışıklıkları ve çevresindeki bölgesel jeopolitik unsurların dinamikleri nedeniyle askeri yönden gelişmiş modern araç ve gereçleriyle birlikte iyi eğitilmiş, disiplinli, savaş ve barış sürecini bilen askeriyle her zaman var olmalıdır. Türkiye, jeostratejik bakımdan bölgesinde güçlü askeri unsurları ve kabiliyeti olan bir ülkedir. Kuşkusuz bu durum bölgede Türkiye'nin gücünü de ortaya çıkarmaktadır. Kıtalar arasında ve küresel teşkilatlar içinde ağırlığı olan Türkiye, sahip olduğu diğer varlıklarıyla bunu tamamlamaktadır.

Türkiye bazı görüşlere göre batının ve NATO'nun kanat bölgesidir. Aynı zamanda coğrafi özellikleriyle yer aldığı bölgede etkili ve barış konusunda eksikleri kapatan dinamik ve sürekliliği olan bir cephe ülkedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün yaklaşık 100 yıl önce başlattığı politik, ekonomik, askeri ve sosyo-kültürel devrimleri tüm dünya kabul etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına itiraz edememişlerdir. Bu başlı başına bir mucizedir, liderlik vasfıdır, stratejik üstünlüktür.

Türkiye sahip olduğu konumun avantajını güçlü jeopolitik olanak ve adımlarla yerine getirmelidir. Çünkü bu konumun yarattığı etki iyi kullanılmadığı, gerekli siyasi unsurlar ve askeri argümanlar yerine getirilmediği zaman gücü olmayan bir jeopolitik ortaya çıkacaktır. Türkiye konumu ve coğrafi özellikleriyle jeopolitik açıdan ne kadar güçlüyse de o kadar da tehdit altındadır. Tehditleri bertaraf etmek ve etkili jeopolitika oluşturmak siyasetçilerimizin hatasız ve dikkatli adımlarıyla gerçek olacaktır. Varşova Paktı'nın yıkılmasıyla askeri anlamda tek güç olan NATO, üyesi olan Türkiye ile kanat ve cephe birlikteliği yürütmektedir. Bu, Türkiye'nin NATO içinde jeopolitik gücüdür ki bu en son olarak Finlandiya ve İsveç örneğinde net olarak görülmektedir.

3.2.7. Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Çeşitliliği

Türkiye geçmişten itibaren doğu - batı arasında ekonomik, askeri, siyasi, ulaşım dışında sosyo - kültürel bakımdan da birleştirici ve geçiş sahası özelliğini de sağlamaktadır. Türkiye bir taraftan Hristiyan diğer taraftan da İslam dünyasıyla münasebet halindedir. Tarihi geçmişi çok eski olan Türkiye, hem batı hem de doğuyla çok farklı unsurlarla bağlılık taşımaktadır. Bu bazen ekonomik bazen siyasal ve bazen de sosyo - kültürel bakımdan

olmaktadır. Diğer taraftan siyasi üstünlük sağlayacağı bölgeler için jeopolitik güçlerini ne yazık ki tam olarak ortaya koyamamıştır.

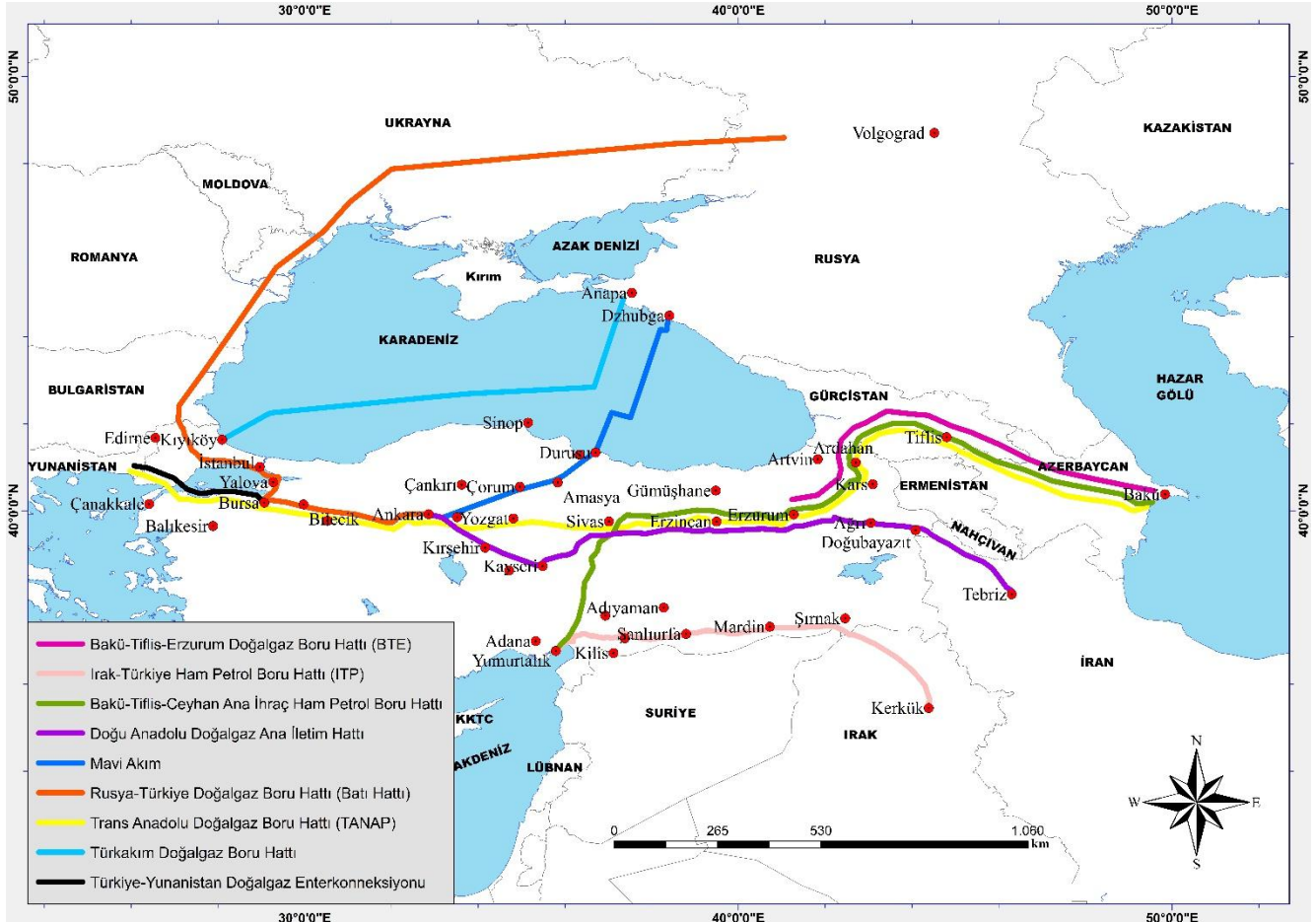
Türkiye, bulunduğu bölgenin doğusunda yer alan ülkeler içinde batı tarzında hayat yaşayan, demokratik ve laik bir ülkedir. Bu özellik Türkiye'nin aynı zamanda jeopolitik güçlerinden biridir. İslam ülkeleri içinde sosyo - kültürel açıdan öne çıkaran bu özellik batının da fark ettiği bir husustur.

4. TÜRKİYE'DEN GEÇEN TRANSİT PETROL VE DOĞALGAZ BORU HATLARI

Türkiye petrol ve doğalgaz bakımından dünyanın en önemli bölgelerinden olan Ortadoğu ve Hazar Denizi'nin etki sahası içindedir. Buna bağlı olarak petrol ve doğalgaz boru hatlarının en önemli geçiş sahasında yer almaktadır. Hidrokarbon açısından öne çıkan Akdeniz Havzası'nda yer alan Türkiye, büyük bir mücadele içindedir. Diğer taraftan Karadeniz Havzası'nın ortaya çıkardığı avantajları elde edebilecek yetkinliktedir. Bulunduğu konuma bağlı olarak Türkiye'den geçen **transit petrol ve doğalgaz boru hatları** şunlardır (BOTAŞ, 2022);

- Irak - Türkiye Ham Petrol Boru Hattı (ITP)
- Bakü – Tiflis - Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı (BTC)
- Trans - Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP)
- Türkakım Doğalgaz Boru Hattı (TÜRKAKIM)
- Rusya - Türkiye Doğalgaz Boru Hattı (Batı Hattı)
- Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı (Mavi Akım)
- Doğu Anadolu Doğalgaz Ana İletim Hattı (İran - Türkiye)
- Bakü - Tiflis - Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE)
- Türkiye - Yunanistan Doğalgaz Enterkonneksiyonu (TYE)

Harita 4. Türkiye ve Çevresinden Geçen Transit Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Harita 4'te görüldüğü gibi Türkiye, bulunduğu konumu nedeniyle ana petrol ve doğalgaz boru hatlarıyla dikkat çekmektedir. Bu durum Türkiye'nin enerji jeopolitik konumuna doğrudan katkı yapmaktadır. Bunun yanında Türkiye, çok fazla jeopolitik unsurlara bağlı olarak avantajlara sahiptir. Komşu ülkelere göre daha gelişmiş olması karşılıklı ticaret kapasitesinin artmasını sağlamaktadır. Bazen de dezavantaj durumlarla da karşı karşıya gelebilmektedir. Çevresinin denizlerle çevrili olması nedeniyle deniz kuvvetlerini yani donanmasını güçlü ve hazır tutmak zorundadır. Hazar ve Ortadoğu petrol ve doğalgazının batıya taşınması sürecinde Türkiye topraklarından geçmesi bazı ülkeleri rahatsız etmektedir.

5. JEOPOLİTİK AÇIDAN TÜRKİYE'NİN KOMŞULARI

Türkiye, geçmişten itibaren Balkanlar üzerinden Avrupa'ya, Ortadoğu üzerinden Asya'ya, Karadeniz üzerinden Rusya'ya ve Akdeniz üzerinden Afrika'ya buradan da okyanuslara ulaşan bir konuma sahiptir. Türkiye; Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan (Azerbaycan), İran, Irak ve Suriye ile kara sınırı Akdeniz'de Lübnan, İsrail, Mısır, Libya Karadeniz'de Romanya, Ukrayna, Rusya ile de deniz komşularıyla her alanda karşılıklı ilişkiler içinde yaşamaktadır.

Bulunduğu konum itibarıyla Türkiye, çevresindeki meydana gelen gelişmelerden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. İran, Irak, Suriye'de meydana gelen olaylar bunun en güzel örnekleridir. Türkiye komşularıyla bazen iyi ilişkiler bazen siyasi gerginlik yaşamaktadırlar. Ülkeler gerek komşularıyla gerekse de diğer ülkelerle çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Ülkelerin birbirleriyle olan münasebetlerinde barış ön planda olmalıdır. Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nda düşman olarak savaştığı ülkelerle cumhuriyet sonrasında barışçıl politikalarla Türkiye'nin çıkarlarını en yüksek seviyede tutmuş ve büyük başarı göstermiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra başta komşu ülkeler olmak üzere tüm dış politikada dalgalı bir seyir izlenmiştir. Bu karşılıklı gelişen politikaların tezahürüdür. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar komşu ülkelerle bu şekilde ikili ilişkiler devam etmiştir.

5.1. Yunanistan

Avrupa'da yaşanan olaylar ve Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelmesiyle nazi siyasetine karşı 1934 yılında Balkanlar'da Türkiye ile birlikte Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Balkan Paktını kurmuşlardır. Türk boğazlarına tamamen egemenlik veren Montrö Sözleşmesi'nde Yunanistan imza koyan ülkelerdendir. Siyasi mücadele içinde olan Türkiye ve Yunanistan 1952 yılında NATO'ya beraber üye olmuşlardır.

1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı sonunda NATO askeri kanadından kendi isteğiyle ayrılan Yunanistan 1980 yılında Türkiye'nin onayı ile tekrar katılmıştır. Kıbrıs Adası'nda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık mücadelesinde Yunanistan ile olan ilişkiler bozulmuştur. 1986 yılında ilişkileri daha iyi seviyeye getirmek amacıyla iki devletin başbakanları Davos'ta buluşarak yeni bir dönemi başlatmışlardır. 1996 yılında Kardak Kayalıkları konusunda siyasi ve askeri gerginlik yaşanmıştır. Geçmişte yapılan anlaşmalara bağlı olarak Yunanistan'ın adaları silahlandıramayacağı kesin hükümlerle bellidir. Ancak aldığı desteklerden güç alan Yunanistan hukuki olmayan bir şekilde adaları askeri üs haline getirmeye çalışmaktadır. Bu gelişmeler Türkiye için açık bir tehdittir.

5.2. Bulgaristan

Bulgaristan, batı komşumuz Yunanistan'dan farklı bir siyasi yapıda varlığını sürdürmüştür. Varşova paktı üyesi olan Bulgaristan, paktın 1 Temmuz 1991'de yıkılmasıyla batı ile olan ilişkileri güçlenmiştir. Türklere yönelik baskı nedeniyle 1951 ve 1989 yılındaki göçe zorlama politikaları Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

5.3. Gürcistan

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Gürcistan'ın, Türkiye ile olan ilişkileri stabil olup, karşılıklı ticari faaliyetler yapılmaktadır. Bakü - Tiflis - Ceylan boru hattı Türkiye ve Gürcistan ilişkilerini canlı tutmuştur. Türkiye, hem Gürcistan açısından önemli bir ülke, hem de dünyaya açılan kapısı niteliğindedir.

5.4. Ermenistan

Ermenistan, aynı Gürcistan gibi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmış ve Türkiye'nin kuzeydoğu komşusu olmuştur. Ermenistan'la olan ilişkiler Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde bozulmuş ve günümüze kadar aynı seviyede devam etmiştir. Ermenistan'ın 1993 yılında Dağlık Karabağ'a (Kelbecer) girmesine bağlı olarak Türkiye hükümeti sınırı ve ulaşım yollarını kapatmış ve ticari faaliyetleri durdurmuştur. 2005 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan kararlar tarihçilerin katılımıyla bir komisyon kurulmuş ve 1915 yılındaki olayların ayrıntılı olarak incelenmesi kararlaştırılmıştır. Ermenistan hükümeti bunun tarihçilere değil, hükümetlere bırakılması gerektiğini söylemiştir. 10 Ekim 2009 tarihinde Türkiye ile Ermenistan siyasi ilişkileri iyileştirmek, sınırları açmak ve karşılıklı ticari faaliyetleri canlandırmak için hükümetler bir araya gelmiş ve protokol imzalamıştır. Ancak bu protokol Ermenistan iç hukuk sürecinde kabul görmemiş ve askıya alınmıştır.

Güney Afrika'da gerçekleştirilmiş 2010 Dünya Kupası elemelerinin 5. grubunda oynanmış, Ermenistan - Türkiye maçını Cumhurbaşkanı (Serj Sarkisyan ve Abdullah Gül) da 6 Eylül 2009'da birlikte izleyerek yeni bir dönemi başlatmışlardır. Böylece ilk defa Türkiye Cumhurbaşkanı Erivan'a gitmiştir. İlişkileri devam ettirmek amacıyla 10 Ekim 2009'da Zürih (İsviçre)'te dışişleri bakanlığı düzeyinde yeni bir protokol imzalanmıştır. Ancak daha sonra Ermenistan 1915 olaylarının soykırım olarak görülmesi ve tanınması, Türkiye ise Dağlık Karabağ işgalinin son bulması yönünde bu protokole karşı açıklamalar yapılmış ve beklenen görüşmeler ertelenmiştir. Dağlık Karabağ'ı tekrar ülke topraklarına katmak için Ermenistan'a karşı başlattığı savaş sonrasında Azerbaycan, 9 Kasım 2020 tarihinde zafer ilan etmiş ve amacına ulaşmıştır. Bu savaş sonrası Azerbaycan hedefine ulaşmış ve Ermenistan - Türkiye ilişkilerinde Azerbaycan baskısı ortadan kalkmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye'nin siyasi ilişkilerde eli daha rahatlamıştır. Aralık 2021'de iki ülke arasında ilişkilerin devamı için dışişleri bünyesinde 1'er temsilci atanmış ve 14 Ocak 2022 tarihinde görüşmeler başlamıştır.

5.5. Nahçıvan - Azerbaycan

Azerbaycan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan “*tek millet iki devlet*” anlayışıyla Nahçıvan üzerinden güçlü komşuluk ilişkilerinin kurulduğu bir devlettir. Sovyetler Birliği'nin bünyesindeki Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle Nahçıvan, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olarak, “*Özerk Cumhuriyet*” statüsünü muhafaza etmiştir. İcra gücü Âli Meclis Başkanı'nda bulunmaktadır. Âli Meclis Başkanı doğrudan Azerbaycan Devlet Başkanı'na bağlıdır (T.C. Nahçıvan Başkonsolosluğu, 2022). Nahçıvan'da hem Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunları, hem de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası ve kanunları birlikte uygulanmaktadır (Mecek, 2018:67). Nahçıvan denize kıyısı olmayan özerk bir devlettir.

Türkiye, her geçen gün gelişmekte olan ekonomik ve teknolojik gücü, bağımsızlığını kazanmış Orta Asya'daki Türk devletleriyle bütünleşebilecek potansiyele sahip olmasının verdiği avantaj ile bölgede mevcut politik, askeri ve ekonomik dengeyi bulunduğu tarafın lehine çevirebilecek milli güce ve coğrafi konuma sahip bir bölge devletidir (Kaya, 2017:2). Türkiye, Türk dünyasının ana karakteri ve merkezi konumundadır. Bu özelliğiyle aynı zamanda bir kültür merkezidir. Genel merkezi İstanbul'da bulunan Türk Devletleri Teşkilatı, Türk dünyasını çok farklı konularda temsil etmektedir.

5.6. İran

Türkiye, İran dışındaki tüm komşularından yüz ölçüm bakımından büyüktür. 1925 yılında Doğu Anadolu'da yaşanan isyanlara bağlı olarak Kürt milliyetçiliği çerçevesinde İran'la ilişkiler bozulmuştur. 2. Dünya Savaşı öncesi Batı Avrupa'da yaşanan olayların Türkiye'nin doğusuna da sirayet etmemesi için doğuda 8 Temmuz 1937 tarihinde İran, Irak, Afganistan ve Türkiye saldırmazlık anlaşmasına yönelik olarak Sadabat Paktını kurmuşlardır. Türkiye İran ilişkilerinde 1969 yılında kurulan İslam Konferansı Örgütü'nde büyük rol oynamıştır.

1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'yle komşumuz İran'la farklı, çok canlı olmayan ve mesafeli ilişkiler başlamıştır. Bilindiği gibi, İran'ın Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Rusya ve Çin ile olan ilişkiler farklılık taşımaktadır. Bu farklı ülke ve ülke gruplarıyla İran'ın ilişkileri değişik siyasi etkilerle yürütülmüştür. Özellikle nükleer silah konusunda gerçekleştirilen görüşmelerde bu, çok net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Batı dünyasında Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği'nin İran'a farklı bakışı ve buna bağlı olarak yürüttükleri siyasi görüşmelerde en öne çıkan konu enerjidir. Tarihi geçmişi eski ve farklı iki ülke olan Türkiye

ve İran, özellikle komşuluk ilişkilerine bağlı olarak başta enerji olmak üzere çeşitli konularda iş birliğine gitmiştir. Enerji konusunda Türkiye, Avrupa Birliği'yle aynı olmasa da yakın görüş birliği içindedir. Bu ilişki, Avrupa Birliği ve Türkiye birlikteliği için de oldukça önemlidir. Avrupa Birliği, bu konuda da Türkiye'nin önemi ve gücünü bilmelidir. İran İslam Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği arasında yer alan Türkiye, hem Müslüman hem de batıya açık bir ülke olması nedeniyle oldukça öneme sahiptir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan yenisünya düzeninde İran'ın Rusya ile olan ilişkilerine karşı Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleriyle olan ilişkileri Türkiye İran arasındaki siyasi münasebetlere yansıdığı olmuştur. Bu iki ülkenin bölgesel güç olma mücadelesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türkiye İsrail siyasi yakınlaşmalarından İran çok fazla rahatsız olmaktadır. İran'ın nükleer silahlanma çalışmaları hem bölgesel, hem de küresel kaygıları ortaya çıkarmaktadır. 2011 yılında Suriye'de meydana gelen iç karışıklıklara bağlı olarak Türkiye'nin Suriye aleyhine gösterdiği tepki nedeniyle İran'la olan ilişkiler gerilmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye ticari faaliyetlerde İran'dan doğalgaz almakla beraber diğer ürünlerde ithalat - ihracat dengesi devam etmektedir.

5.7. Irak

Cumhuriyetin ilanında sonra Türkiye ile Irak arasında devam eden Musul sorunu 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması'yla İngiltere'nin yer aldığı üçlü zirvede çözülmüş ve sınır anlaşmazlığı da ortadan kaldırılmıştır. Bilindiği gibi, Türkiye ve Irak Sadabat Paketi üyelerindedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanmaya başlanan soğuk savaş döneminin ilk yıllarından itibaren Türkiye Irak ilişkileri doğu komşularımız içinde en önde ve en ileri seviyeye ulaşmıştır. 1970'li yıllarda Türkiye Irak ilişkilerinde petrol ön plana çıkmış ve ilk boru hattı yapılmıştır.

Türkiye'nin iki komşu ülkesi olan İran ve Irak 1980-1988 yılları arasında 8 yıl süren bir savaş yaşamış ve Türkiye ticaret hacminin yavaşlaması nedeniyle ekonomik olarak etkilenmiştir. Irak'ta yaşanan her türlü kriz komşusu olması nedeniyle Türkiye'yi de çok fazla etkilemektedir. Özellikle 2000'li başlarından itibaren yaşanan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ve Saddam Hüseyin'in idamına kadar olan süreçte Türkiye ekonomik ve sosyal olmak üzere çok konuda etkilenmiştir.

Türkiye Irak arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve ekonomik olarak karşılıklı ticaretin canlandırılması için 10 Temmuz 2008 tarihinde Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) bildirgesi imzalanmıştır. Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik saldırı ve tehdidi nedeniyle ikili ilişkiler gerginleşebilmektedir.

DEAŞ örgütü, 11 Haziran 2014 tarihinde Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na baskın yapmış, başkonsolos dâhil toplam 49 çalışanımız alıkonulmuştur. Irak, DEAŞ konusunda oldukça sıkıntı çekmiştir. 2014 yılında Irak'ın yaklaşık 1/3'ü DEAŞ tarafından işgal edilmiştir. Türkiye'de bu örgütün yayılmasından ve yarattığı olumsuz sonuçlardan rahatsız olmuş ve Irak'la beraber mücadele etmiştir. Bundan sonraki dönemde de karşılıklı olarak ticari ilişkiler devam etmektedir. Türkiye ile Irak arasında zaman zaman da su problemi yaşanmaktadır.

5.8. Suriye

Cumhuriyetin ilanı ile misak-ı milli sınırını güçlü politikayla sürdüren Türkiye, 1939 yılında Hatay'ı topraklarına katarak güneydeki sorunlu sınır mücadelesini kazanmıştır. Suriye ile Türkiye arasında 911 km'lik bir sınır oluşmuş bu komşular içinde en uzun sınırı meydana getirmektedir.

2. Dünya Savaşı sonrası Fransa egemenliğinden çıkan ve bağımsızlığını ilan eden Suriye, 1946 yılında Türkiye tarafından tanınmıştır. 1950'li yıllarda Suriye'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne olan yakınlığı Türkiye ile olan ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Tıpkı Irak'la olduğu gibi uzun zamandır su probleminin de yaşandığı bir ilişki mevcuttur. Özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında Türkiye'de yapılan barajlarda su tutulması nedeniyle 1970'li yıllardan sonra su problemi ön plana çıkmıştır.

1980'li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşamış gibi görünse de beklenen ve arzu edilen seviyeye gelmemiştir. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılması sonrası dünyada başlayan yenisünya düzeni sonrasında ilişkiler daha iyi sürece evrilmiştir. Irak'la olduğu gibi Suriye ile de terör konusunda anlaşmazlık yaşayan Türkiye, teröre verdiği destek nedeniyle Suriye'yle olan ilişkileri dalgalı bir seyir izlemiştir. Türkiye ile Suriye münasebetlerinde önemli yer tutan ve 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı sonrasında öncelikle siyasi ve sonrasında da ekonomik ilişkiler tarihin en iyi seviyesine ulaşmıştır.

Suriye'de 15 Mart 2012 tarihinde başlayan ve iç savaşa bağlı olarak ortaya çıkan olaylar komşusu olan Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Savaş nedeniyle ülkelerinden ayrılan Suriyeli vatandaşlar komşu ülke olması ve “açık kapı politika” uygulaması nedeniyle Türkiye'ye göç etmiştir. Ayrıca Suriyeli muhaliflere Türkiye'nin destek vermesiyle siyasi ilişkiler tamamen kopmuş ve yaklaşık 10 yıldır bu şekilde seyretmektedir. Bu süreçte ülkeleri temsil eden kurumlar kapatılmış ve büyükelçiler geri çağırılmıştır. Son dönemde ikili münasebetleri düzeltmek amacıyla iki ülke arasında ilişkilerin başladığı da bilinmektedir.

6. SONUÇ

Stratejik ve jeopolitik gücü yüksek bir bölgede yer alan Türkiye, çevresindeki olaylardan, mücadelelerden çok fazla etkilendiği gibi aynı zamanda çevresini ve hinterlandını etkileyen de bir ülkedir. Türkiye, coğrafi özellikleri ve konumu nedeniyle kaynağını yaratacak bir potansiyele sahiptir. Özellikle üretim, yatırım, istihdam ve diğer politik uygulamalarıyla bunu ortaya koyacak coğrafi kaynağı vardır.

Coğrafi özelliklerini tam olarak kullanmayan/kullanamamış Türkiye, kısa zamanda ve en faydalı şekilde her alanda varlığını daha fazla ortaya koymalıdır. Özellikle tarımsal faaliyetlerini beklenen seviyeye çıkarmak zorunda olan Türkiye, katma değeri yüksek ürünlere bağlı sanayi atılımlarıyla, imalata dayalı ürün ve mamul maddeleri ticari faaliyetlerle siyasi ve askeri mücadelede hem sahada hem de masada varlığını etkin olarak sürdürmelidir.

Türkiye konumuna bağlı olarak ilkçağdan itibaren önemli ulaşım yolları üzerindedir. Uluslararası ulaşım ağına entegre sistemini hızlı ve kararlı şekilde yerine getirmelidir. Yine Türkiye, konumuna bağlı olarak çok farklı ulaşım sistemlerini, enerji olmak üzere ar-ge çalışmalarını, eğitim ve bilimle geleceğe dair yatırımlarını zaman kaybetmeden yapmalı ve jeopolitik gücünü daha da arttırmalıdır. Sahip olduğu deniz ve boğazların yetki alanlarını ve su kaynaklarını özellikle Ortadoğu'daki stratejisini hidropolitik bakımdan öne çıkarmalıdır.

Türkiye, Doğu Akdeniz konusunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya dışında başta Mısır ve Lübnan olmak üzere diğer ülkelerle de daha politik ve çıkar unsurlarıyla bağlantılı ilişkiler kurmalıdır. Bunun yanında Türkiye, jeopolitik gücünü ticari, siyasi ve askeri ilişkilerde kısa vadeli değil, uzun dönemi kapsayan kararlı ve rantabl şekilde uygulamalı ve kazanan olmalıdır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve uluslararası tanınırlığı ile Ege Denizi'ndeki bazı adaların egemenlik sorunları nedeniyle Türkiye ile Yunanistan arasında zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır. Genel olarak Yunanistan kaynaklı ortaya çıkan bu siyasi sorunlar Türkiye'nin Yunanistan'ın yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın gelişmiş ülkeleriyle de sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için garantör devlet olması ve Akdeniz'e komşuluğu nedeniyle Akdeniz'deki kaynaklar üzerindeki hakkı Türkiye'yi güçlü kılmakla birlikte bu gücün artmasını istemeyen devletleri de karşı bir cephede toplamaktadır.

Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında siyasi, ekonomik, askeri ve sosyo - kültürel bakımdan oldukça etkin olan Türkiye, özellikle Müslüman ve Hristiyan dinlerinin yaşandığı ülkeler arasında kalan çağdaş bir ülkedir. Türkiye gelişen ve değişen dünyada çıkarları doğrultusunda jeopolitik gücünü daha yukarılara çıkarmak için uyguladığı politikayı, askeri yaklaşımı, ekonomik faaliyetlerini, sosyo - kültürel bakışını bilim ve teknoloji kapsamından sürekli güncellemelidir.

Türkiye, dünyanın merkezi konumunda yer aldığı için 1. ve 2. Dünya Savaşları'ndan, Doğu Bloku ülkelerinin yıkılmasından, soğuk savaşın bitmesinden, Ortadoğu'daki her savaş ve gerginlikten en önce ve çok fazla şekilde etkilenen ülkedir. Bunlara rağmen her zaman oluşan yeni düzende var olmak isteyen Türkiye, yeni siyasi adımlarda bulursa da bazen bunu başaramamakta ve bazı fırsatları kaybetmektedir.

Siyaseti bir hedef üzerinden yönlendirmek telafisi güç sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda dış siyasette çıkar unsurları bir değil, çok çeşitlidir. Özellikle *kâr - zarar* dengesinde ülkenin çıkarları doğrultusunda gerçekler görülerek hareket edilmelidir. Aksi takdirde Doğu Akdeniz'de ve diğer alanlarda zamanında girilemeyecek siyasi oyunda yer almak mümkün değildir. Türkiye, kilit ülke olma özelliğini günlük siyasetle değil, her zaman sürdürülebilir siyasi adım ve yaklaşımla gerçekleştirmelidir. Bunun yolu da dış siyasette yapılan hatalardan uzak durmaktır.

Türkiye, çok çeşitli coğrafi unsurlarla varlığını sürdüren ve her zaman geleceğe taşıyan hedefiyle büyük ve etki gücü yüksek bir ülkedir. Konumu, uzun kara ve deniz sınırı, etrafındaki denizleri, iç denizi, boğazları, gölleri, nehirleri, yeraltı kaynakları, verimli toprakları (ovaları, platoları, vadileri, havzaları), çeşitli ve yaşanabilir iklimi ile zengin bitki örtüsüyle doğal gücü yüksek ve devamlılığı olmakla birlikte Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının

merkezi niteliğindedir. Diğer taraftan zengin ve başarı dolu tarihi geçmişi, nüfus miktarı, genç nüfusu, vasıflı ve vasıfsız iş gücü ve farklı ekonomik faaliyetleriyle gelecekte varlığını ortaya koyacak beşeri kaynaklarıyla dikkat çeken bir ülkedir.

KAYNAKÇA

- AKENGİN, Hamza (2019), “*Siyasi Coğrafya: Jeopolitik ve Ortadoğu Jeopolitiği Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları: Prof. Dr. Nuran Taşlıgil’e Armağan** (Ed. Süheyla Üçışık Erbilin, Güven Şahin), Eski Babil Yayınları, İstanbul, ss.243-257.
- AKOVA, İsmet (2018), “*Enerji Kaynakları*”, **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya** (Ed. Mesut Doğan, Özlem Sertkaya Doğan), Pegem Yayıncılık, Ankara, ss.285-330.
- BOTAŞ - BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA ANONİM ŞİRKETİ (2022), “*Türkiye’den Geçen Transit Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları*”, **Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168> (Erişim Tarihi: 05.06.2022).
- CEYLAN, Mehmet Akif (2019), “*Türkiye’nin Siyasi Coğrafyası*”, **Türkiye Beşeri ve İktisadi Coğrafyası** (Ed. Nuran Taşlıgil, Güven Şahin), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss.149-192.
- DOĞAN, Mesut (2013), “*Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış*”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S.28, ss.211-231.
- DOĞAN, Mesut (2015), “*Hydropolitics ‘The World and Turkey’*”, **Indian Journal of Applied Research (IJAR)**, S.5(9), ss.364-366.
- DOĞAN, Mesut (2021), “*Jeopolitik ve Türkiye*”, **International Scientific Conference, Global Challenges – Scientific Solutions II**, 14 October 2020 – Antwerp (Belgium), ss.102-105.
- DOĞAN, Mesut (2022), **Turizm ve Çevre**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- DOĞAN SERTKAYA, Özlem (2018), “*Nüfus Coğrafyası*”, **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya** (Ed. Mesut Doğan, Özlem Sertkaya Doğan), Pegem Yayıncılık, Ankara, ss.27-55.
- KAYA, Faruk (2017), “*Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri*”, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.3(2), ss.1-14.
- MECEK, Mehmet (2018), “*Azerbaycan’ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez – Yerel İlişkileri*”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(1), ss.51-77.
- ÖZEY, Ramazan (2017), **Türkiye’nin Jeopolitiği: Değişimler ve Öncelikler**, Pegem Akademi Yayını, Ankara.
- SEVGİ, Cezmi (1988), “*Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye’nin Stratejik Konumu*”, **Ege Coğrafya Dergisi**, S.4(1), ss.214-248.
- ŞEREFOĞLU, Coşkun ve YILMAZ, Mutlu (2019), “*Sınırtaşan Akarsuların Yönetimi Konusunda Çalışan Uzmanların Bakış Açısından Dicle ve Fırat Nehirleri*”, **International Journal of Human Sciences**, S.19(1), ss.73-86.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ NAHÇIVAN BAŞKONSOLOSLUĞU (2022), “*Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler*”, **Türkiye Cumhuriyeti Nahçıvan Başkonsolosluğu Kurumsal Web Sayfası**, <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/InfoNotes> (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

Regarding the Current National Security Challenges

Mevcut Ulusal Güvenlik Sınamaları Üzerine

Murat ŞENGÖZ

Dr., Milli Savunma Bakanlığı,

muratsengoz74@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6597-0161>

Makale Başvuru Tarihi: 13.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 28.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ABSTRACT

Issues such as globalization, developments in communication and information technologies, and economic and social inequalities that are becoming more evident between countries, cause conflicts to become globalized beyond regional borders. Therefore, in the process of national security administration, it is needed to be referred to the process and direction of developments, rather than creating pre-absolute equations. In this context, the current security environment is characterized by an increase both in the number of military conflicts and other human-induced problems that threaten human life and co-existence. These challenges force national security professionals, whose primary mission is to establish security, to focus on security issues in a multidimensional way in order to fulfill their duties. Therefore, the quality of the adopted national security conception is critical to the establishment of today's security and peaceful environment. In this study, which is carried out on current national security challenges; it is aimed to present the current security environment and its challenges in detail. This study focuses on wider areas affecting the perception and execution of national security and so provides a comprehensive overview of information about the dimensions of the current security environment.

Keywords:

Strategic Mindset,

Security Environment,

Changing Nature of War,

ÖZET

Küreselleşme, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, ülkeler arasında giderek belirginleşen ekonomik ve sosyal eşitsizlikler gibi konular, çatışmaların bölgesel sınırların ötesinde küreselleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle milli güvenlik yönetimi sürecinde ön mutlak denklemler oluşturmaktan ziyade gelişmelerin gidişatına ve yönüne bakılması gerekmektedir. Bu bağlamda, mevcut güvenlik ortamı, hem insan hayatını ve birlikte yaşamayı tehdit eden askeri çatışmaların, hem de insan kaynaklı diğer sorunların sayısında bir artış ile karakterizedir. Bu zorluklar, temel görevleri güvenliğin tesisi olan ulusal güvenlik profesyonellerini, vazifelerini yerine getirebilmeleri için güvenlik konularına çok boyutlu bir biçimde odaklanmaya zorlamaktadır. Bu nedenle benimsenen ulusal güvenlik anlayışının kalitesi, günümüzün hem güvenlik hem de barış ortamının tesisi için kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda mevcut ulusal güvenlik sınamaları üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada temelde mevcut güvenlik ortamının ve zorluklarının ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu çalışma, ulusal güvenliğin algılanmasını ve yürütülmesini etkileyen oldukça geniş alanlara odaklanmakta ve mevcut güvenlik ortamının boyutları hakkında kapsamlı bir bilgi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Stratejik Akıl,

Güvenlik Ortamı,

Savaşın Değişen Doğası,

1. INTRODUCTION

Globalization, developments in communication and information technologies, economic inequality, and the emergence of sub-identities and conflicts have become regionalized and globalized. Globalization refers to a process in which traditional social ties are unraveled, the decisiveness of nation-states decreases, all kinds of relations between groups and individuals become easier and spread, production and distribution undergo a new transformation, and the importance of borders and traditional actors diminishes. As a result of globalization, the integrity of nation-states to question the importance and effectiveness of classical state boundaries and traditional sovereign actors is undermined. Furthermore, the classical assumptions about the concept of the state are being questioned again due to the change in the type of production and distribution, and the relations between the state and the citizens and entrepreneurs. As nation-states lose their importance, supranational companies and institutions become stronger. Power, capital, and knowledge are gathered in certain hands and distributed to the world. Decentralization is increasingly being replaced by centralism. All these developments affect national security concepts and doctrines. In this context, conventional war techniques have been replaced by proxy war, which necessitates the use of special warfare and conventional operations concepts and doctrines together. Today, proxy wars have blurred the battlefields as a component of the current war concept and have allowed the sovereign powers to perform preventive military action beyond their borders for self-defense (Rothschild et al., 2007). Thus, military conflicts became global. Economic and political stability has become an important parameter of national security.

Nowadays, the most important issue that threatens world security is the opening of the prosperity scales between the central states and their periphery. In a vicious circle, the central states are enriched by the sources of energy and raw materials and the wide market opportunities offered by the peripheral states, while the peripheral states are also becoming poorer and declining. This abnormal inequality between the central and peripheral states threatens Western civilization through terrorism and radicalism, in particular population movements. Also, it is of course debatable to what extent Mackinder's theories of Black Domination, Spykman's Edge Belt, or Mahan's Marine Domination can be applied or considered or even George T. Runner's Theory of Air Dominance has not foreseen that the struggle for air dominance would be carried into space. Perhaps the most valid of classical security theories is Professor Karl Haushofer's theory of the living space (Lebensraum), which defines a territory claimed by a nation or state on the grounds that it is necessary for survival or growth. Haushofer argued that states were essentially like living organisms; that grew stronger and had to spread as they grow. So, Hitler, who is guided by him, carried the world and his country to a great disaster. It is a certain fact that countries are getting stronger and expanding as they grow, but this process is being carried out in the economic and cultural fields.

Fukuyama (1992, 1995) claimed that, with the end of the Cold War, military combats or clashes between countries would be ended and that the world would unite in the form of Western civilization isomorphism with the end of history and the last human theory, which is dated in 1993 (Şahin Ceylan, 2006:233-252). Huntington argued that this unification would take place through the clash between civilizations and the prevailing victory. In essence, these two theories were widely accepted as adaptation theories in management. The basic assumption of the adaptation theory was that companies should be able to integrate backward and forwards and thus have full control over the meeting point of resources and markets. Thus, it was argued that an order in which the strong survived and others had to develop strategic alliances with the strong was inevitable.

As a matter of fact, in international relations, interstate clusters are formed by similar motives; there is no direct hot conflict between civilizations today. The sharp struggle between civilizations never evolves into a mutual hot conflict. The experts often agree well with the win-win method. Today, conflicts continue among the less developed regional cultures, which are seeking strategic alliances or have not yet identified their clusters. But it is also a reality that the great powers triggered these ongoing conflicts to open up new spaces of life for themselves. In essence, these conflicts are nothing more than proxy wars. Proxy wars, as a postmodern method of war, open up an area for themselves through various conflicts of interest, such as sectarian differences, inheritance sharing, and fueled cultural differences. The wars of power of attorney are the global metaphor in which the masses look at the tightrope while the thief grabs the wallets. With the power of proxy wars, the period in which manpower was used as a whole by the parties which shared their triumphs in the field battles or used maneuvering and intense firepower together, or the use of classical warfare techniques in special techniques were used regardless of the depth of central planning and decentralized execution methods and errors on large fronts ended.

Today, warfares take place in the form of countries with advanced technologies and asymmetric power multipliers exploiting the vulnerable and weak points of the states that they call enemies. The country which cannot afford the cost of the losses in this war loses the war. The country with its reserves and deterrent power wins the war. Today, because of the cultural differences of societies living in the same geography, ethnic, religious, sectarian, and ideological motivated conflicts among themselves continue inexorably and in a bloody manner. Perhaps the world is really a chessboard as Zbigniew Brzezinski predicted and Eurasia is the most important playing field with its economic resources and vast market power. On the other hand, today, the international system is consolidated using hybrid war theory through hot wars and conflicts, as well as economic orientations and games of perception on governments and public opinion. This makes it possible for developed democratic countries to develop and prosper while undermining and marginalizing backward countries from more democratic norms. The only antidote to all conventional and non-conventional conflicts on a global scale is the construction of democratic bridges between states and fair distribution and the use of regional resources for the welfare of people in the region. Unfortunately, humanity prepares the end of human civilization with its own hands with its inexhaustible greed and unrestrained ambition. The greed and ambition of humanity have made the past century one of the bloodiest and most ruthless periods in world history. Millions of people were killed in the First and Second World Wars as a result of the use of nuclear, biological, and chemical weapons in battle areas in addition to conventional weapons.

Military leaders are posed with the tasking role of adapting to the dynamic posture that threats in the current security environment are taking. Advancement in human intelligence and technological evolution is the major factor for the rise in insecurity. The rising population s also implements security as a challenge. This challenge is due to the low ratio of security personnel versus the number of civilians to be protected. Security agencies are thus tasked with providing security to a large number of people using limited resources. The use of intelligence by the adversary is also another challenge for security personnel. This is due to the unprecedented nature of war; this is mainly in tactics or strategies for attacking a country. The implementation of dynamic strategies to counter the enemy is a difficult role that will take time and resources to implement. This chapter assesses the security environment based on current threats in the security environment. Future threats are also explained in-depth and solutions to averting them are analyzed as well. With the dynamicity of war and the adoption of intelligence by the adversary, the likelihood of the orchestration of different tactics in war is prevalent in the future. In this context, in the following parts of this study, issues related to the changing nature of war and the strategic mindset that should be adopted have been compiled.

2. REGARDING CHANGING NATURE OF WAR (HYBRID WAR)

Conventional warfare as earlier illustrated refers to a war that blends tactics and sophistication warfare. This has led to the orchestration of warfare around resilience, complexity in dynamics, and flexibility that relate to hybrid warfare (Kimhi and Eshel, 2012:228-246). Hybrid warfare is related to the use of irregular, conventional and cyber warfare in military strategy. The imminence of terror or threat that a country is posed with leads to the review of strategies to avert the situation at hand. The U.S. Army according to Markov (2016), is the main orchestrator of hybrid warfare; describes it as, *“the use of a dynamic and diverse combination of irregular forces, regular forces, criminal elements, or a combination of all these elements and forces to achieve a mutual benefit”*. Thus, based on this hybrid argument, threats are usually unprecedented, and foiling them requires a resulting unique and powerful hybrid attack (Markov, 2016:509-516). NATO describes hybrid warfare as the use of conventional and non-conventional warfare in pursuit of an objective (Rauchhaus, 2000:3-20). The military is currently applying the following concepts of hybrid warfare in attacks and counterattacks relating to hybrid war.

The above forms of hybrid warfare are orchestrated around strategy and proper coordination. This reflects two perspectives on challenges in military operations in the current security environment. The first one is the constraint on national security leadership and power. This is in the case of the likelihood of the occurrence of one of the listed hybrid wars. Lack of proper military command skills such as investment in competitive intelligence can lead to a surprise attack which may result in negative repercussions. The second challenge created by hybrid warfare-to-military leadership is the need to use resources to accommodate competitive intelligence in its military dimensions. This is due to the massive loss of lives and destruction of infrastructure caused by undetected war. The need to foil hybrid warfare creates the non-conventional forms of war in hybrid warfare that utilize competitive intelligence. In this context, some components and aspects of the changing nature and characteristics of war will be included in this part of this study.

2.1. Proxy War

The aftermath of World Wars I and II led to the onslaught of the cold war era, which was characterized by countries influencing each other. These countries influence the decision-making of other countries and may come to the aid of other countries or promote warfare between one country and another country to fulfill their objectives. Proxy wars relate to the confrontation between two nations where neither country engages in one other direction. This may be through aiding a country in fighting off another country to whom they are opposed, or assisting an ally in fighting off an opponent. Countries may also contract paramilitary groups to instigate attacks on an enemy country (Rauta, 2014:284). Proxy wars are also hybrid wars due to their unprecedented nature. A country may go to war without enough sophistication or the knowledge that a particular state is aiding the war on the enemy line. The results are catastrophic for the nation as a massive loss of lives and infrastructure is typical.

The Chechen- Russian conflict is a perfect example of a proxy war. When Chechnya declared its independence in 1991 and named it the Chechen Republic of Ichkeria. The Russian government invaded Chechnya in 1999 in a bid to have a controlling influence over Chechnya. This followed the initial deportation of people of non-Chechen ethnicity, especially Russians, Armenians, and Ukrainians. The occurrence of war was blamed on violence against non-Chechen populations. However, evidence suggested that the war was mainly caused by the political ambitions of Boris Yeltsin, who was the Russian President. The war led to full control of Russian authority over Chechnya, which was acquired forcefully (Waewer, 2008:151-178).

Also, proxy wars such as Operation Rolling Thunder between the USA and the USSR in Vietnam led to a massive loss of lives whose result is still felt. The Arabs and Israelis have also engaged in proxy wars in the Yom Kippur War, the Six-Day War, and the Arab-Israeli War (Rauta, 2014:284). The Arabs, who were the weaker, formed a coalition to defeat the stronger Israelis. However, the exact opposite happened. Proxy war may also be fueled by a majority of citizens who oppose conflict or entry into a conventional war. This was characterized by the U.S. entry into the Syrian and Vietnam Wars.

2.2. Blurrent War

The depiction of war is on battlefields in which tactics or strategies are employed through the use of weapons. However, war can also be fought or invoked through the mind or the heart. This is by influencing the perceptions of civilians or a target group to influence their behavior. Blurrent war is another form of hybrid war. The name blurred comes from blur, which means impartial insight or not clear. This may be propagated in a hideous aspect or an aspect that is not easily understandable (Rauta, 2014:284). Blurred wars are mainly propagated over media such as in newspapers or television. The ideals of blurred wars are mainly in digital media, which provides a faster medium for propagation. The creation of attitudes is a build-up mainly intervened by an individual within the media propagating the war. This may arise from their detest of an idea, the government, or a certain individual, such as the president. It is a means of brainwashing or streamlining people in a manner that may promote violent activities. Blurred wars pose a great military challenge due to the rigorous nature of gathering intelligence.

2.3. Cyber War

Cyberwarfare refers to the penetration of a country's network to cause disruption or damage. This may be carried out by terrorist groups, activists, or companies. Lack of control over a network, especially in a country, is a dangerous threat that may hurtle a country's socio-economic activities and political front. Cyber-attacks may also be in the form of leaking private information. An example was Julian Assange's move to leak United States secrets on the famous Wikileaks forum. This exposed America's secrets that developed mistrust between America and some countries that were also compromised. Cyber-attacks may take the form of espionage, which may be through spying. Sabotage is the disruption of systems such as military satellites or computers. Cyber-attacks may also target electrical power gridlines by failing electric power (Fielding and Shortland, 2010:433-447). Denial of service attacks come in the form of denying access to a particular network to users.

The computer is a household item and yet one of the most fascinating inventions. However, it comes with its cons; these are characterized by the storage of information and running of many activities over the network. Forecasts within security agencies prove that adversaries might exploit the network to carry out attacks. These

attacks might be in the form of theft and attacks targeting infrastructures such as dams, power grids, or transportation systems. Governments should thus draft measures for taking out terrorists likely to infiltrate their networks. This is the foundation of elite squads of military personnel monitoring the network, and carrying out security checks on the network (Kiltz, 2011).

2.4. Bio-Warfare and Nuclear Weapons

The proliferation of biological weapons in combat is a predictable terrorist weapon. Biological warfare revolves around the spread of viruses or laboratory-created weapons for the destruction of human lives. Diseases or viruses can spread through food, animals, or people. The proliferation of these weapons can hugely affect a country once it is plagued with the virus. The majority of the predictable diseases or viruses to be developed are likely to be communicable. This is to enhance their spread and terrorize civilians within a country. While speculation remains high on the H1N1 flu, which is considered by conspiracy theorists as a biological weapon, its spread and concentration around one region liken it to a biological weapon. A country thus needs to boost efforts in research on biosurveillance to foresee the effect of biological weapons (Kiltz, 2011).

The ease of access to sophisticated weapons is a haunting affair in the global security environment. Nuclear weapons are the biggest threat to the future security environment. This is due to the negative implications that result from their proliferation in war. As countries strive to intercept nuclear materials in transit, the security environment is unpredictable on the number of nukes in the world. (Aldis and Herd, 2004:169-186). However, the biggest threat lies in the likelihood of terrorist networks having access to nuclear weapons. Governments, through the military and other security agencies with good resource endowments, should vest research in radioactive detecting equipment. Also, measures should be used to ensure that countries with nuclear power are barred from ever-proliferating them in war. The Hiroshima and Nagasaki incident caused massive loss of lives, and if measures are not implemented to curb the use of nuclear weapons, massive loss of lives and environmental degradation will be witnessed in the future security environment.

3. REGARDING POSTMODERN THREATS TO THE SECURITY ENVIRONMENT

War was initially modeled around theft and expansion of territory or imperialism. However, this has transformed from war to gain something to a war fought to promote or protect a set of values. The conventional nature of war rotated from traditional means of warfare to nuclear weapons (Kober, 2004). Currently, war has resonated to sophistication; this is in the use of heavy artillery in combat. This can also be reflected by the threat posed by countries with nuclear arms. The transition from plunder to values illustrates the transition of warfare from plunder to values (Markov, 2016:509-516). The concepts of extremism and jihadism articulate this well, especially in countries such as Syria and Iraq. The wars mainly revolve around religion, which is an actual contradiction of teachings as reflected by some sheiks given on Islamist extremism. During the onslaught of the cold war, there was the creation of two warring fronts; The East led by the Soviet Union, as opposed to the post-modern West led by the United States, and for this reason, the onslaught of the cold war began. (Kober, 2004). This has further dictated the nature of war and divided nations around ideology.

So, war is an inevitable aspect of every phase of human generation. However, the difference between each step of the security environment is the art that war resonates around. The current climate of security is full of sophisticated weapons, from submachine guns to guided missiles. The current security environment is also characterized by wars of virtue that revolve more around idealism and religion. This has led to fighting in a majority of states, especially Iraq and Afghanistan. The same conflicts also pave the way for terrorism, as radicalized religious militia counterattack intervening countries that hope to end the war in these conflicting states. A security environment is an area within a government's jurisdiction in which the imminence of a threat needs to be identified. This is done by investigating, identifying the aggressor, and acting ahead of the aggressor by foiling their threat. According to Van and Niekerk (2004:322-340), the military is an arm within the security sector vested with the duty of ensuring security in global nations. The occurrence of a terror attack, cybercrime, or a general spark of a crime wave by insurgents shows a lack of effort on the part of military leaders. Thus, the concern to change the tactics of war to strategy and the need to integrate competitive intelligence arise. The new age of technology comes with the mass availability of information. Terrorists and insurgents have also deployed new tactics in combat. This as well shows the need for the military to adopt strategies that gain information about the enemy and come up with a means of ending the effects of war posed by their presence within a

security environment (Gotz, 2013). In this context, some components about postmodern threats of war will be included in this part of this study.

3.1. Refugees and Immigrants

The classical war threats of the bipolar world have been replaced asymmetrically with the global scale of terrorism, especially when multinational unitary states and dictate regimes are subjected to intense terrorist attacks caused by internal dynamics. The refugee and immigrant problem certainly create a serious security problem in terms of international security (Kemp and Schmertzing, 2014:242-258). The problem of refugees and migrants that cannot be solved fosters international terrorism as well. It is a problem that must be solved at the root. The main cause of the refugee and immigration problem is the difficulty in opening the economic prosperity gap between developed, developing, and underdeveloped countries. Rather than building walls at the borders of developed countries against underdeveloped countries, they exploited for many years, undertaking responsibilities that support corporate governance and development in the underdeveloped countries can only benefit from lasting solutions.

By marginalizing the governments of the underdeveloped countries, both developed countries can easily control the administrations of these countries and liquidate the governments they have marginalized at any time with fourth-generation asymmetrical, vague, proxy war techniques. It is shallow and barren, but it is a short-term policy that transcends problems. Instead, the development of democratic cultures in underdeveloped countries, and support for health, education, and development projects should be prioritized and adopted by the developed countries as a common and prosperous ideal of humanity. The attitude of the developed Western states in this form is similar to the life of the King of France in the Palace of Versailles, who had isolated himself from French society before the 1789 French Revolution.

3.2. Trans-National Crime

Transnational crime can be defined as crime coordinated by insurgents confined to more than one country. Future wars will resonate around fighting insurgents with a dynamic presence under one wing. Transnational crimes aim at undermining peace and stability in a country (Cooper, 2014:514-516). One of the atrocities likened to transnational crimes is the trafficking of illegal goods. This may be in the form of weapons, narcotics, or people (Aldis and Herd, 2004:169-186). The wares are likely to pose a huge security threat by constraining security agencies within a given country.

Transnational crimes are orchestrated around porous borders and in seaways. The arch of instability caused by these crimes has been felt in some countries. Countries such as Libya and Mali have witnessed the siege of transnational crimes. However, these crimes can be easily detected and foiled. The dependence on a country's military to use intelligence and proper monitoring of entry points to a state is the original solution. This calls for a country's investment in the naval field in the case of seaways protection and enhancing security along borderlines.

3.3. Climate Change

Climate change is another threat to the security environment surrounding military operations. Global warming is a worldwide affair that is likely to affect the thriving of human beings. This is due to the need for coming up with strategies for bolstering the likely effects of unpredictable weather patterns. The military apart from taking part in combat and attacks on enemies is also mandated with the task of ensuring that the consequences of a natural disaster are mitigated. This is done by using the military to help respond to and curb the threat presented by the catastrophe (Aldis and Herd, 2004:169-186). The unpredictable aspects of climate and weather also present constraints to the operations of the military. This is due to the nature of some of the threats whose results may cost the lives of the personnel deployed to save human lives. Thus, more research should be done on how to predict the outcome of weather patterns to avoid future disasters.

3.4. Terrorism and Counterterrorism

Recently, a surge in the number of violent attacks carried out against humanity by non-state groups is occurring throughout the world. These wars are mainly propagated by virtue and religion; terrorism mainly takes this path. Terrorism is one of the current fears of the world due to the lives it takes. It can be defined as the use of violence or terror whose aim lies within religion, ideology, or politics. Terrorism is fourth-generation warfare that helps one to achieve their motives by exploiting human beings' fear. Terrorism may also be classified into six categories (Crelinsten, 1998:389-413). Civil disorder – this refers to forms of violence that interfere with security, peace, or the normal functioning within a community; Non-political terrorism – this is terrorism whose objective is for the collective or individual gain rather than a political aim; Quasi-terrorism – this is the use of techniques or modalities applied by genuine terrorism for different purposes; Political terrorism – this is the use of violence or a substantial segment of violence within a community to achieve a political purpose; Limited political terrorism – this is a revolutionary approach towards a political or ideological motive towards a concerted campaign whose aim is other than gaining control over a state; and state terrorism. These are terrorist acts that are carried out by governments to instill oppression or fear in pursuing political objectives.

Counterterrorism is the incorporation of techniques, strategies, and military tactics by the army, intelligence agencies, or government agencies to curb terrorism. Counter-terrorism requires the use of intelligence to monitor an imminent threat and in mitigation (Crelinsten, 1998:389-413). Terrorism can be countered through three means: preemptive neutralization, which is through killing or capturing terrorists; non-military tactics, which may be humanitarian activities such as providing clean water for drinking, programs of vaccination, education, provision of shelter and food, and protection from violence. Most counterterrorism strategies, however, involve an increase in the number of intelligence or standard police. However, it's important to involve intelligence in the eradication of a terrorist network to properly infiltrate and eliminate the group. Military tactics are used such as counter-terrorism; examples of military interventions are the U.S infiltration of Afghanistan or the Russian invasion of Chechnya.

3.5. Financial Terrorism

Financial terrorism is when a terrorist group makes money to reach its secret goals and uses its money for acts of terror. In this context, terrorist organizations receive financial resources through drug trafficking, smuggling, and other illegal methods in the classical sense. However, in time, terrorist organizations also change tactics and methods and use the revenues they generate through legal-looking firms they have established with different techniques and for different purposes. In this context, terrorist organizations use illegal legal structures and connections and use their financial resources, not in the scope of direct arms supply and execution of terrorist activities, but in the field of education, press, and lobbying activities to create potential public masses in favor of their organizations. It can also be said that terrorist organizations direct the security environment to institutional intelligence rather than shape their interests.

The static structures of terrorist organizations have changed and adapted to the current challenges and environment. At this point, it is important to reveal the ethics of the terrorist organizations from where and in what ways they obtain the monetary resources, how they put the illegitimate money into the system and create wealth, which funding and money transfers they use in the execution of weapons and terrorist activities. At this point, it is necessary to develop international cooperation and act jointly and monitor how money moves from place to place. Given the fact that even wealthy businessmen are now intentionally or unintentionally financing terrorism and that terrorism has greatly increased the diversity of resources, the need for international cooperation to monitor the money flowing to terrorism is clear.

3.6. Insurgency and Counterinsurgency

The balance of power within a country is an important political aspect. Political systems in a country allow an individual or group of people's objectives to be streamlined through protracted decorum pointed out in the rule of law. However, when groups seek to fulfill their targets through unconventional means or the seizure of power, then the balance of authority is toppled. Insurgency is referred to as rebellion against authority by people who in some instances may be belligerent. The insurgency employs ambiguity, and complex terrain such as jungles, mountains, and urban areas to produce asymmetric violence. Insurgency is also referred to as rebelling

against authorities within an area of the jurisdiction whose rule is recognized by the United Nations (Hashim, 2006). However, not all rebellions are insurgencies; these are the insurgencies that are caused by people within a country rebelling against poor or dictatorial leadership. The ouster of President Mubarak by the Egyptian revolution in 2011 and the ouster of President Marcos decades earlier by a people power revolution in the Philippines are examples of non-violent rebellions. (Fielding and Shortland, 2010:433-447). When a country, for instance, is overwhelmed by an insurgency, the UN may be called in to counter the insurgency.

Counter-insurgency is the comprehensive military and civilian effort toward containing and defeating an insurgency (Fischer, 2006). This is done by identifying the root cause and uprooting the perpetrators of these vices. Counter-insurgency mainly takes the form of conventional operations by the military and other means such as psyops, assassinations, and propaganda. The military also employs logistics to overthrow rebels. The populace of the insurgents at the start is usually higher than the reigning government's control in part or the whole of the country. The military is then sent to such areas to provide civil security while carrying out combat operations. The government then establishes rule by establishing measures to counter hampered governance. Strategies deployed include restructuring infrastructure that may have been destroyed by the insurgents. Economic development is also being put into place with the deployment of security forces to ensure that insurgents are stamped out of these regions. Civilians may also employ demonstrations as a means of countering insurgency in opposition to the belligerents.

4. ESTABLISHING A STRATEGIC MINDSET BEYOND CONSPIRACY THEORIES FOR DEALING WITH NATIONAL SECURITY ISSUES

The issue of national security is debated to comprehend the process and direction of developments rather than to form absolute equations. As the issue becomes more difficult to understand, the minds of ordinary people and sometimes even strategic decision-makers can be confused with the influence of conspiracy theories, superintendence, external powers, large global plans, deep esoteric structures, and global financial organizations. However, blaming every problem on external forces, and taking shelter behind conspiracy theories can only be explained by being lazy, having an inferiority complex, a helplessness syndrome, or having a secret agenda. Conspiracy theories are a method of public relations, marketing and sales carried out by influential agents as an effort to legitimize the plans and actions of certain focuses and these are processes involving subliminal messages in a paradoxical context, preparing both the absurd realities and the disaster scenarios. In this respect, it means to read and interpret the world continuously through conspiracy theories, to serve the secret agenda owners whether they are aware of this or not. Conspiracy theories may, of course, lead to the production of certain scenarios in strategy management, but conspiracy theories should not be attributed to more than unverifiable assumptions. The assumptions can only be functional if they are verified through a falsification process. Building plans on other kinds of assumptions is similar to building buildings in the swamp.

The most significant difference between the propositions that stem from the strategies and the conspiracy theories is that, although the propositions are falsifiable, the accuracy of conspiracy theories contains self-tautological information. Consequently, conspiracy theories are often put forward by the subcontractors of mysterious supernatural minds. They aim to convince the masses about some of the events that the supreme mindsets out or intend to do and to prepare them for events that are developed according to the planned and fictitious sequence of events, besides presenting their plans as if they fit the usual flow of time or life. The most negative impact of conspiracy theories is not only to mold the masses through opposing scenarios but worse to accustom the masses to despair, to convince the imaginary rescuers that they will save them and thus push the innocent masses desperately into the arms of their executioners. The term conspiracy theory refers to hidden plans that have not, in essence, been revealed. Today, however, almost everything is realized clearly and transparently with the effect of globalization and the development of communication and information technologies. In this respect, the failure, inadequacies, and insolvency to be attributed to the higher intellect and external forces, or the traitors within, are essentially a simple, useless and primitive reflex of self-defense. If it is necessary to speak of the supreme mind in the national security debates, the opening of bets on the interests and desires of the internal forces of power that determine the simple and dominant paradigm can always yield more rational results. At this point, the critical issue is that the reflex of the emergence of tutelage is not forgotten at the stage where the critical view is exhausted. Because the guardianship owners do not care about the truth, they have no problems with solving the problems and increasing the welfare of the people. To consolidate their power, guardians always resort to self-righteous and irreversible conspiracy theories, which require the existence of fictitious internal and external enemies.

International relations are not only stories of great achievements and victories. The wars which have been lost are as important as those which have been won. International relations are a whole with all their experiences and the effect of failures are as great as the successes and mourning as great as joys when civilizations are taken into consideration; so that it can be transferred honestly to the next generations and the necessary lessons can be taken. Moreover, the unilateral and unidirectional approach to international relations which is selective is fundamentally contrary to the principle of unity in design and pride, one of the fundamental values of a nation. Emotional engagement created as a result of a one-way partial approach to international relations triggers chauvinism in a meaningless and useless manner and prevents the country from integrating with the world. In every failure and disappointment, chauvinism creates a society that is self-insecure and believes in its lies as a result of the burden of crime and responsibility on external forces. Under the influence of action films, chauvinism creates an essentially unidentified and unconscious mass that runs rambling through the streets and can be easily manipulated by certain forces. Such a mass is nothing but a mob that cannot do its job, contribute to production, is far from taking responsibility, squeezed among the crowds, and thus has not developed itself and become an adult.

Beyond the conspiracy theories of national security-related events, their success and failures are handled together with courage and sincerity, making it possible to read the events from the eyes of other societies and civilizations, draw the necessary lessons, and create the right strategies. The issue is the correct reading of both sides of the coin. The issue here is to deal with national security issues in a self-confident, as deep as possible (perspective), broad (panoramic), honest and holistic manner with all their mistakes and deeds. The debate on national security should never be pushed into a vicious circle of the sanctification or condemnation of historical figures because real politics is a whole that extends from the past to the future. At this point, maintaining contact with the past supports decisive and stable steps for the future. It is based on the fact that desires do not prevent reality and that ties with past and future calculations are formed within the framework of rationality, reason, science, and logic. In this context, in this part of the study, two important themes and challenges of creating a strategic mindset, which are crisis management and strategic communication will be elaborated.

4.1. Crisis Management

There is a need to bolster efforts to curb a prevailing crisis or threat. This is also relevant to means through which a government can take towards averting a security threat. The biggest force in reviewing strategies to govern or oversee that the security of a nation is upheld is military power. Proper means of addressing this is through the employment of sophisticated tactical levels in combating actions that may cause harmful effects to a secure environment. The same can also be stratified to contain and control levels of damage or prevention and preparation for a threat. To manage such situations, a country may deploy the following frameworks in crisis management in the context of armed forces.

Firstly, military leaders should always plan for any kind of hurdle or crisis that they might expect to occur. The need to have objectives in averting a crisis produces specific actions to be deployed in mitigating the threat. The second is identifying a spokesperson or a person who represents the armed forces to the general public. The majority of the countries have spokespeople that represent the military to the media or the general public when seeking truth on a crisis that may have sparked public outrage (Beeres and Friends, 2010:346-366).

Thirdly, military leaders should be honest and open to the factors causing the crisis towards the subordinates who take the role of thwarting the crisis (Stern and Staathof, 2012). The same is also articulated to the public through the spokesperson to warn the public about the predicament facing the security environment and mitigate the likelihood of deaths. Crisis management within the armed forces should also be characterized by the need to update the public or subordinates often and early. This is for preparedness in assessing the threat and reporting on the developments resulting from managing the crisis plaguing the security environment. The military should also take into perspective the need to update on the ongoing events of tackling a crisis on social media (Stern and Staathof, 2012). Social media may offer a good ground for consultations and sharing of ideas between civilians and personnel vested with the role of ensuring security. Constant updates are also faster as they are a click away from spreading information due to the large numbers of people on social media.

Crisis management within the military also needs appropriate strategies for assessing the crisis (Stern and Staathof, 2012). This helps to prevent hasty decisions whose results may not fully eradicate a threat. Instead, military leaders should adapt to efficiency by rehearsing and planning. After successfully managing a crisis, there is also a need to finalize the process by adapting key messages in mitigating the crisis. These may be pointers when confronted by the same crisis in the future. Crisis management should also take into consideration

post-crisis analysis. This helps in identifying the source of a crisis. The source of a crisis is kept close by constant monitoring and anticipating the likelihood of the occurrence of such a risk, especially if nature possesses it. Post-analysis of a crisis also helps in archiving the strategies for combating a crisis. Military leaders should thus adapt the ideas superposed above in mitigating and fully wading out a threat caused by a crisis. The armed forces must also be informed about pending crises that may require their input in thwarting. The threats might be in the form of technological crisis, malevolence, terrorist attacks, confrontation, and natural disasters (Ryakhovskaya, 2014:102). Military leaders are also tasked with acquainting trainees and soldiers with a variety of crises. This can be ensured by exposing their personnel to this crisis, and by deploying them in different security environments. The armed forces should thus take into consideration exchange programs to expose personnel to a holistic range of crises.

4.2. Strategic Communication

Information recently has been a vital factor whose ultimate use can affect attitudes and behavior in individuals. Therefore, there is a need for the government through security organs such as the military, to protect national interests in the flow of information. Strategic communication refers to the communication of data, an idea, or a process to allow for planning or communication over long distances (Sandhu, 2009:72-92). This form of communication is usually for the coordination of actions or activities for non-commercial, military, or commercial businesses. However, strategic communication can also be used for warfare. This is due to its ability to align the perceptions of audiences. It is a close-knit manner of manipulating people or a target audience to carry out an atrocity (Sandhu, 2009:72-92). Strategic communication is mainly deployed by adversaries due to the ease in influencing the masses to act in retrospect to the intended purpose of the communication. Strategic communication relies on some principles. The following are the principles applied by the military in strategic communications;

- Mass – this is the employment of all models, mediums, or time frames in communication to reinforce word that promotes the national interest.
- Objective – The setting of goals or policies that are easily understood by audiences and tailoring the messages to suit the audiences to whom the information is relayed.
- Offensive – This refers to the shaping of the environment that information rotates around. This is by acting against actions or words propagated by adversaries. This may be through shutting off the medium employed by the adversaries to propagate the information or campaigning against the information through strategic communication.
- Surprise – This is the use of disarming actions or words to undermine the adversary's actions and mitigate the risk of a free action occurring.
- The economy of force – This is channeling efforts on direct or indirect objectives as relevant to the national interests of a country.
- Maneuver – This is the monitoring, adapting, adjusting, and listening to any form of communication directed against or for the government. The responsiveness to communication that may put the government under scrutiny is prudent in strategic communication.
- Security – This is the communication of rules of engagement to people within the communication sector.
- Simplicity – The use of concise and definite language in reporting policies that may act as guidelines for the implementation of a government's policy.

These are the policies that govern the operations of the military in enhancing strategic communication in warfare.

5. CONCLUSION

The contemporary security environment is characterized by an increase in the number of wars and more human-induced problems than ever before. With the military tasked with stabilizing the current security environment, the quality of national security management becomes increasingly important to ensure the success of this tasking. Today's deployment-focused and fast-paced army require leaders who prioritize a ready and trained

unit as well as focus on competitive intelligence in the military decision-making process and execution of the current operation (Feinstein and Kaplan, 2011:281-295).

The first duty of States today is generally the establishment of security. Today's battles are carried out in a vague and flexible warfare environment, which is characterized as hybrid and can be transformed rapidly. For this reason, national security professionals need to be more versatile, with rapid decision-making capacities. To realize their duties, they have to focus more on the quality of their leadership, which is critical to the establishment of secure and peaceful environments. Today, high-level national security leaders have to behave more like diplomats, intellectuals, and academics than ever before.

In conclusion, it can be said that the current climate of security has changed holistically, leading to changes in the dimensions of war and general national security leadership. Change in structures within the national security administration is an aspect that gives a new dimension to the security environment. The tidal wave of change has led to a restructuring of positions in national security leadership. The old systems are continually adopting the new systems. The need to adopt these changes comes with its challenges. The process of restructuring national security leadership is long and rigorous. It also requires a lot of time to implement and standardize all aspects of leadership to the newly amended changes.

REFERENCES

- AIDIS, Anne and HERD, Graeme (2004), “*Managing Soft Security Threats: Current Progress and Future Prospects*”, **European Security**, S.13, ss.169-186.
- BEERS, Robert, DE WARD, Erik and BOLEN, Margaret (2010), “*Ambitions and Opportunities for Assessing Military Performance in Crisis Response Operations*”, **Financial Accountability & Management**, S.26(3), ss.344-366.
- BOOTH, Ken (2012), **World Security Theory** (Trans. Çağdaş Üngör), Küre Publications, İstanbul.
- COOPER, Robin (2014), “*Peace and Conflict Studies*”, **Peace Review**, S.26(4), ss.514-516.
- CRELINSTEN, Ronald D. (1998), “*The Discourse and Practice of Counter-Terrorism in Liberal Democracies*”, **Australian Journal of Politics & History**, S.44(3), ss.389-413.
- FEINSTEIN, Jonathan S. and KAPLAN, Edward (2011), “*Counterterror Intelligence Operations, and Terror Attacks*”, **Public Choice**, S.149(3-4), ss.281-295.
- FIELDING, David and SHORTLAND, Anja (2010), “*An Eye for an Eye, a Tooth for a Tooth’: Political Violence and Counter-Insurgency in Egypt*”, **Journal of Peace Research**, S.47(4), ss.433-447.
- FISCHER, Davis (2006), “*On the Relative Cost of Mediation and Military Intervention*”, **The Economics of Peace and Security Journal**, S.2(1), ss.13-16.
- FUKUYAMA, Francis (1992), **New World Order** (Trans. Kadir Çağlayan), Agac Publications, İstanbul.
- FUKUYAMA, Francis (1995), **The End of History?**, Vadi Publications, Ankara.
- GOTZ, Alexander G., JOHANNES, Breimeier and CONSTANZE, Müller (2013), **Coherent Time Difference of Arrival Estimation Techniques for Frequency Hopping Gsm Mobile Radio Signals**, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Oldenbourg.
- HASHIM, Ahmed (2006), **Insurgency and Counterinsurgency in Iraq**, Cornell University Press, Ithaca.
- KEMP, Walter and LEOPOLD, Schmertzing (2014), “*Threats and Challenges to the OSCE Area*”, **Security and Human Rights**, S.25(2), ss.242-258.
- KILTZ, Linda (2011), “*The Challenges of Developing a Homeland Security Discipline to Meet Future Threats to the Homeland*”, **Journal of Homeland Security and Emergency Management**, S.8(2), ss.(Article 1)1-20.
- KIMHI, Shaul and YOHANAN, Eshel (2012), “*Determinants of Students’ Perceptions of Conventional and Unconventional War Threats*”, **Democracy and Security**, S.8(3), ss.228-246.
- MARKOV, Anton (2016), “*Hybrid Pedagogies for Hybrid War*”, **AFASES**, S.18(2), ss.509-516.

- RAUCHHAUS, Robert W. (2000), "Marching NATO Eastward: Can International Relations Theory Keep Pace?", **Contemporary Security Policy**, S.21(2), ss.3-20.
- RAUTA, Vladimir (2014), "War, Clausewitz and the Trinity" **Political Studies Review**, S.12(2), ss.284-284.
- ROTHSCHILD, Emma (2007), "What is Security?", **International Security** (Eds. Barry Buzan, Lene Hansen), Sage Publications, London, S.3, ss.1-34.
- RYAKHOVSKAYA, Antonina N. (2014), "Transformation of Crisis Management in Crisis", **Strategic Decisions and Risk Management**, S.2, ss.102-107.
- SANDHU, Swran (2009), "Strategic Communication: An Institutional Perspective", **International Journal of Strategic Communication**, S.3(2), ss.72-92.
- STERN, Eric K and SAATHOFF, Gregory (2012), "Crisis Leadership and Military Community Resilience", **Journal of Homeland Security and Emergency Management**, S.9(2), ss.1547-7355.1957.
- ŞAHİN CEYLAN, Şule (2006), "Francis Fukuyama and the End of History Thesis", **Istanbul Commerce University Journal of Social Sciences**, S.5(10), ss.233-252.
- VAN, Dyk G. A. J., and NIEKERK, N. J. Van (2004), "Military Leadership: A Challenge Beyond Full Range Leadership", **Journal of Public Administration**, S.39(2), s.322-340.
- WAEWER, Ole (2008), "The Changing Agenda of Social Security", **International Relations**, S.5(18), ss.151-178.

Yerel Halkın Korunan Alanlara Yönelik Algısı Üzerine Bir Değerlendirme: Samsun Örneği

An Evaluation of Local People's Perception of Protected Areas: Sample of Samsun

Erkan KUVETLİ

YL Öğr., Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Coğrafya A.B.D., kuvetli81@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4130-592X>

Makale Başvuru Tarihi: 24.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 14.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Yahya KADIOĞLU

Prof. Dr., Samsun Üniversitesi, İİSBF,
Coğrafya Bölümü, yahya.kadioglu@samsun.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9483-1635>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Korunan Alan,

Turizm,

Biyolojik Çeşitlilik,

Korunan alanlar, dünya ekosisteminin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için çok önemli bir işleve ve büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Ancak taşıma kapasitesine dikkat edilmeden, iç dinamiklerine ve koruma ilkelerine hassasiyet gösterilmeden bu alanların turizme açılması geri dönüşü olmayan ciddi ekolojik sorunlara neden olabilmektedir. Bu çalışmada Samsun ilinde yaşayan halkın korunan alanlara karşı farkındalıkları, bu alanlara yönelik görüş ve düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak tarafımızca geliştirilen anket kullanılmıştır. Anket sonuçlarına göre; katılımcılar korunan alanların dünya ekosistemi için önemli görevler üstlendiğini, Samsun'da yeni korunan alanların oluşturulması gerektiğini, korunan alanların yerel ekonomiye katkı sağladığını ve önemli turizm potansiyeline sahip olduğunu düşünmektedirler. Ancak bu alanların turizme açılmasının çevre kirliliğine, bitki ve hayvan çeşitliliğinin azalmasına neden olabileceğine yönelik çekincelerini de belirtmişlerdir.

ABSTRACT

Keywords:

Protected Area,

Tourism,

Biodiversity,

Protected areas have a very important function and a great tourism potential for the healthy continuation of the world ecosystem. However, opening these areas to tourism without paying attention to the carrying capacity and without paying attention to their internal dynamics and conservation principles may cause serious ecological problems that cannot be reversed. In this study, it was tried to determine the awareness of the people living in Samsun about protected areas, their views and thoughts about these areas. In the study, a questionnaire developed by us was used as a data collection tool. According to the results of the survey; participants think that protected areas undertake important tasks for the world ecosystem, that new protected areas should be created in Samsun, that protected areas contribute to the local economy and have significant tourism potential. However, they also expressed their reservations that opening these areas to tourism may cause environmental pollution and a decrease in plant and animal diversity.

1. GİRİŞ

Koruma kavramı 18. yüzyılda ivme kazanmıştır. İlk dönemlerde tarihi eserlerin korunması düşüncesi ile ortaya çıkan kavram, Sanayi Devrimi'nin çevre üzerindeki etkisi nedeniyle doğal alanların korunmasını da kapsar hale gelmiştir. ABD'de ilk milli parkların kurulması ile başlayan koruma çalışmaları 1948'de Dünya Doğayı Koruma Birliği'nin kurulması ile örgütlü hale gelmiştir (Vuruşkan ve Ortaççeşme, 2009:180). Daha sonraki yıllarda pek çok ülkede milli parklar ve diğer korunan alanlar oluşturulmaya başlanmıştır. 1970 yılında korunan alanların karasal yüzeye oranı %2,6 iken 2020 yılına gelindiğinde bu rakam %13,2'ye ulaşmıştır (WWF-Türkiye, 2021:6). Günümüzde korunan alanlarla ilgilen Dünya Yaban Hayatı Koruma Vakfı (WWF), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), UNESCO ve FAO gibi birçok örgüt bulunmaktadır. Toplumsal ve siyasal olarak insanoğlunun korunan alanlara ve koruma fikrine duyarlılığının arttığı görülmektedir (Satılmış, 2015:44-45).

Sanayileşmenin bir sonucu olarak dünya nüfusunun hızla artması ve doğal kaynakların yoğun bir şekilde kullanılması ekosistemlerin tahrip olmasına ve doğal alanların giderek azalmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda da dünya ekosisteminde beklenmedik hızlı değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu hızlı değişimin tüm canlıları tehdit etmeye başlamasıyla insanoğlu çevreyi korumaya yönelik yeni yaklaşımlara yönelmiştir (Artar, 2008:2-3). Son araştırmalar dünyadaki doğal alan ve biyolojik çeşitlilik kaybının alarm verici boyutta devam ettiğini göstermektedir. Dünya genelinde 1 milyon civarında canlı türünün tehlike altında olduğu söylenmektedir. WWF'İN 2020 yılında yayınlanan Yaşayan Gezegen Raporu'nda omurgalı canlı popülasyonunun son elli yılda %68 civarında azaldığı ifade edilmektedir (WWF-Türkiye, 2021:10). 19 ve 20 yüzyılda ülkemizde 11 endemik türün soyunun tükendiği tespit edilmiştir (UBÇSEP, 2007:28).

Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği gelecek kuşaklar için yaşamsal bir öneme sahiptir. Bunu sağlamanın en etkili yollarından biri de etkili bir şekilde yönetilebilen korunan alanlardır (Thomas, 2006:3). Korunan alanlar; biyoçeşitliliği korur, bozulmuş alanları restore eder ve insanların yeniden doğayla bağlantı kurabilecekleri yerler sağlar (URL 1). Covid 19 salgını başta olmak üzere son dönemde yaşadığımız salgınların ortaya çıkması ve yayılmasında insanoğlunun doğayla sağlıklı olmayan ilişkisinin önemli rolü olmuştur. Yaban hayvanlarının avlanması ve bu hayvanların yaşam alanlarının tahrip edilmesi ile bu türlerdeki virüslerin insanlara geçmesi kolaylaşmaktadır (WWF-Türkiye, 2020:4).

Korunan alanlar, parçası olduğumuz ekosistemin devamı için fotosentez, su düzenleme, besin döngüsü, tozlaşma, hava kalitesini düzenleme, toprak oluşumu ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi çok önemli görevleri üstlenmektedir (WWF-Türkiye, 2021:14). Korunan alanlar; hem kara hem denizlerde tüm ülkelerde geçerli olan evrensel bir doğa koruma yaklaşımıdır. Doğayı korumak, doğal çeşitliliğin kalıcılığını koruyarak insan geleceğini güvence altına almaktır. İyi yönetilen, iyi tasarlanmış korunan alanlar doğayı ve biyolojik çeşitliliği korumak için etkili bir araç olduğu gibi sosyo-ekonomik ve kültürel faydalar da sağlamaktadır (Walpole vd., 2001:223-224).

Farklı özelliklere sahip korunan alanlar, turistlerin ilgisini çekmekte ve yılın tamamına yakın bir kısmında turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Turizm ve korunan alanlar doğal ortak sayılırlar. Özellikle gelişen ekoturizm kavramıyla birlikte korunan alanlar ile turizm arasındaki iş birliği daha da artmaktadır (Burcher, 2006:430-450). Ancak korunan alanların turizme açılması konusunda farklı görüşler vardır. Linddle (1975); korunan alanlarda riskin büyük olduğunu ve turizmin kirliliğe yol açtığını, flora ve faunaya zarar verildiğini savunmaktadır. Walpole vd.'ne (1997) göre turizm, milli park ve korunan alanlarda doğal mirasın korunmasını sağlayan ve bu alanlardan yerel halkın da ekonomik fayda elde etmesine izin veren sürdürülebilir kullanım biçimlerinden biridir. İtalya, Çin, İspanya ve Kenya gibi ülkelerde yer alan korunan alanlarda koruma ilkeleri ve turizm birlikte uygulanmaktadır. Buralarda elde edilen başarılar sayesinde pek çok hükümet korunan alanların sayısını artırmaya çalışmaktadır. Avustralya'da yer alan Arakwal National Park da dünya korunan alan listesinde yer alan parklardandır. Bu parkta turizm faaliyetleri koruma ilkelerine bağlı kalınarak devam ettirilmektedir. Bu iş birliği sayesinde biyoçeşitlilik korunmuş ve kültürel mirasa sahip çıkmıştır (Bushell ve Bricker, 2016:12). Yine benzer şekilde Endonezya'nın önemli turizm alanlarından biri olan Komodo Ulusal Park'ından önemli miktarda gelir elde edildiği gibi yerel halk da turizmden pay almaktadır (Walpole vd., 1997:53).

Ülkemizde korunan alanlar Milli Parklar, Tabiat Parkı, Tabiat Koruma Alanı, Tabiat Anıtı, Yaban Hayatı Koruma Sahası, Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Özel Çevre Koruma Bölgesi, Muhafaza Ormanı, Doğal Sit, vb. gibi değişik adlarla anılmaktadır (Yıldız, 2019:13-14). Türkiye'deki korunan alanların toplam alanı 6.961.046 hektar olup bu alan ülke yüzölçümünün %8,9'una denk gelmektedir (URL 2). Ülkemizdeki korunan

alanların bir kısmı ulusal mevzuatlar, bir kısmı da uluslararası sözleşmeler çerçevesinde korunmakta olup Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi farklı bakanlıkların farklı birimlerine bağlı bulunmaktadır (Yıldız, 2019:13-14). Bu nedenle bu alanlar farklı kanun ve yönetmelikler kapsamına ve farklı kurumların yetki sahasına girmektedir. Bu durum bazen korunan alanlarla alınacak kararlarda yetki karmaşasına ve çatışmalara neden olabilmektedir.

Korunan alanların ilanı aşamasında yöre halkının görüşünün alınmaması ve bu alanların yönetimine yerel halkın etkin katılımının sağlanamaması hükümet temsilcileri ile yerel halk arasında çatışmalara neden olmaktadır (Yenilmez Arpa, 2011:256). İsviçre’de yer alan korunan alanların turizme açılmasıyla yerel halk ile turistler arasında çeşitli problemler ortaya çıkmıştır. Çiftçilerin mera olarak kullandığı bu alanlarda kar motorlarının kullanılması sonucu oluşan ses kirliliğinden ve otlakların zarar görmesinden çiftçiler rahatsız olmuştur. Daha sonrasında park yönetimi, çiftçileri ve turizm sektörünün temsilcilerini bir araya getirip, bu sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır. Sonuçta kar motorları için belli alanlar belirlenmiş, turizmden elde edilen gelir yöre halkı ile paylaşarak, yöre halkının gelir seviyesi yükseltilmiştir. Böylece yöre halkının turizme bakış açısı olumlu yönde değişime uğramıştır (Zachrisson vd., 2006:355-357). Yerel halkın turizme karşı olumlu bakış açısının olması, bölgede turizmin gelişimini hızlandıran önemli faktörlerden biridir (Kozak vd., 2019:127-136).

Orta Karadeniz Bölümü’nde yer alan Samsun sahip olduğu plajları, yaylaları, akarsu ve gölleri, ormanları ve korunan alanları ile büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Ancak sahip olduğu bu büyük potansiyele rağmen Samsun turizmden yeterince pay alamamaktadır. Samsun’da turizm geliştirilmesi için kullanılacak kaynaklardan biri de korunan alanlardır. Son dönemde dünya genelinde ve ülkemizde alternatif turizm türlerine olan talebin arttığı düşünüldüğünde; Samsun, sahip olduğu korunan alanları ile alternatif turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Samsun ili sınırları içinde milli park olmamakla beraber, tabiat parkı (*Amazon, Bayraktepe, Şahinkaya Kanyonu, Sarıgazel ve Vezirsuyu*) (URL 3), sulak alan (*Kızılırmak Deltası, Yeşilirmak Deltası ve Ladik Gölü*), Tabiat Koruma Alanı (*Haciosman Ormanı*), Doğal Sit Alanı (*Asarkale ve Simenit Gölü*), Tabiat Anıtları (*Anıt ağaçlar ve Tescilli kaya*) gibi korunan alanlar mevcuttur (URL 4). Samsun’da yer alan korunan alanlar 69.751,99 ha yüzölçüme sahip olup, Samsun ilinin yaklaşık %7’sine denk gelmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Samsun’daki Korunan Alanlar

KORUNAN ALAN ADI	HA	İLAN TARİHİ
Haciosman Ormanı Tabiatı Koruma Alanı	127,78	7.04.1987
Çalkaya Takım Şelaleleri Tabiat Anıtı	13,00	28.10.2021
Amazon Tabiat Parkı	562,59	21.09.2015
Bayraktepe Tabiat Parkı	132,01	15.10.2015
Sarıgazel Tabiat Parkı	142,65	11.07.2011
Şahinkaya Kanyonu Tabiat Parkı	1.032,14	21.09.2015
Vezirsuyu Tabiat Parkı	287,65	11.07.2011
Kızılırmak Deltası Uluslararası Sulak Alanı (Ramsar)	21.700,00	15.04.1998
Ladik Gölü Ulusal Öneme Haiz Sulak Alanı	1.836,00	9.04.2015
Yeşilirmak Deltası Ulusal Öneme Haiz Sulak Alanı	34.340,00	19.03.2020
Samsun Bafra Kızılırmak Deltası Yaban Hayatı Geliştirme Sahası	5.172,96	16.10.2005
Samsun Terme Gölleri Simenlik Gölü Yaban Hayatı Geliştirme Sahası	3.348,71	16.10.2005
Asarkale Doğal Sit Alanı	1.063,24	9.07.1998
Terme Sülün Üretim İstasyonu	36,44	-
Kunduz Geyik Üretim İstasyonu	83,50	1.01.1984
Gelemen Sülün Üretim İstasyonu	1,10	1.01.1969
GENEL TOPLAM	69.751,99	

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı 11. Bölge Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Sulak Alanlar Şube Müdürlüğü 2022.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmada Samsun'da yaşayan halkın korunan alanlara yönelik farkındalıkları ve Samsun'daki korunan alanlara yönelik görüş ve düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yapılan anketle birlikte korunan alanların turizm açısından önemi, yöre ekonomisine katkısı, yerel halkın bu alanları ziyaret etme eğilimi, bu alanlarda verilen hizmetler ve koruma önlemleri gibi konularda yöneltilen sorulara cevaplar aranmıştır.

Araştırmada, veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada araştırmacılar tarafından geliştirilen "Samsun'da" yaşayan halkın korunan alanlara bakış açısı anketi" veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Anket iki bölümden ve 33 sorudan oluşmuştur. Birinci bölümde katılımcıların cinsiyetleri, medeni durumu, yaşı, eğitim durumu, meslek bilgileri gibi demografik değişkenlerin tanımlanması amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise yönlendirmeli alternatif cevaplı ve likert tipi sorular kullanılarak katılımcıların Samsun'da bulunan korunan alanlar hakkındaki bilgisi ve bu alanlara yönelik algısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 1. Samsun Korunan Alanlar Lokasyon Haritası

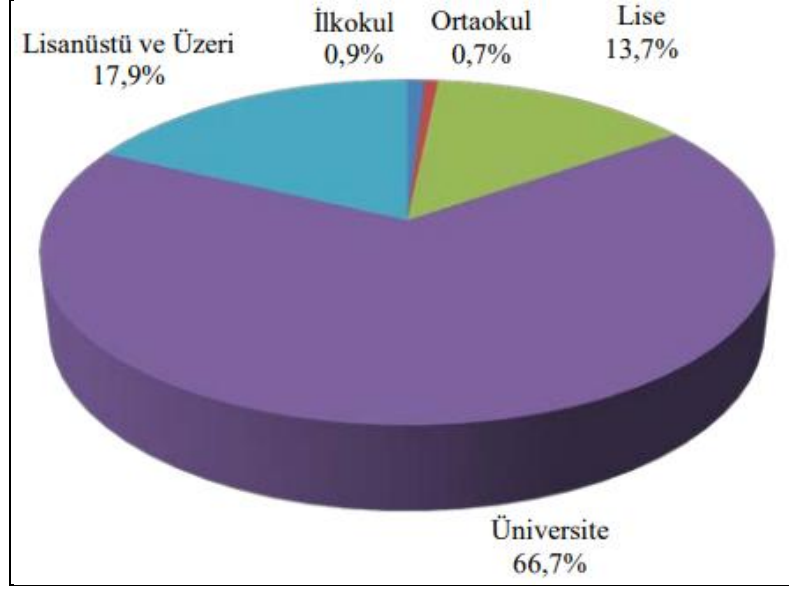
Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı 11. Bölge Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Sulak Alanlar Şube Müdürlüğü, 2022.

Araştırmanın evrenini (N) Samsun İlinde yaşayan 15 yaşın üzerindeki bireyler oluşturmuştur. Örneklem grubu ise (n) uygun/kazara örnekleme yöntemi ile belirlenen 432 kişiden oluşmuştur. Örneklem, evrenden belli kurallara göre seçilen ve seçildiği evreni temsil etme yeterliliği olan küme olarak tanımlanmaktadır (Erkuş, 2021). Örneklemen büyüklüğü evrenin büyüklüğüne göre değişebilmektedir. Genel olarak; 100.000 kişi üzeri evren büyüklüklerinde 384 kişi kabul edilebilir örneklem büyüklüğünü oluşturmaktadır (Coşkun vd., 2017). Bu kapsamda çalışmanın büyüklüğü 432 kişi olarak belirlenmiştir.

3. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULAR VE TARTIŞMA

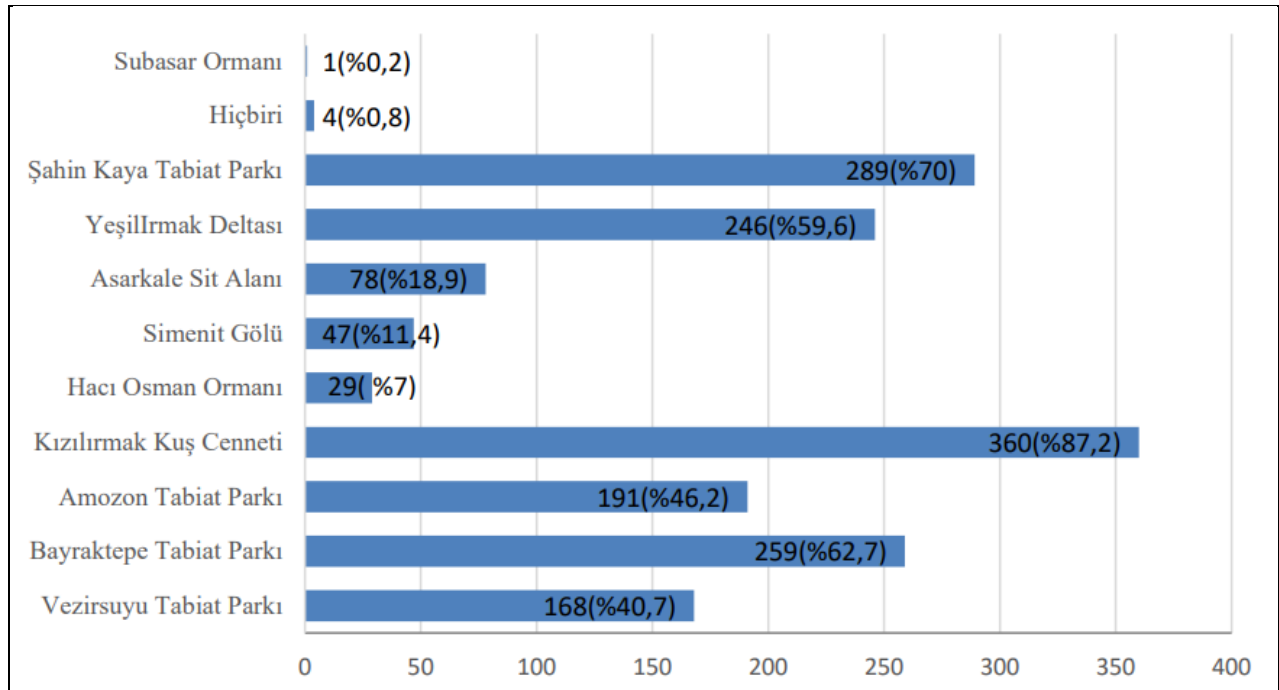
Anket çalışmasına katılan bireylerin %48'inin kadın, %52'sinin ise erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %62,8'i evli, %37,2'si de bekâr olduklarını beyan etmişlerdir. Yine katılımcıların %23,4'ünün 15-24 yaş grubunda, %13,2'sinin 25-34 yaş grubunda, %36,1'inin 35-44 yaş grubunda, %21,5'inin 45-54 yaş grubunda ve %5,8'inin de 55 ve üzeri yaş grubunda olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların; %66,7'si üniversite, %17,9'u lisansüstü, %13,7'si lise, %0,7'sinin ortaokul ve %0,9'unun ilkokul mezunudur (Şekil 3).

Şekil 2. Katılımcıların Eğitim Durumları

Çalışmaya katılan bireylerin %72,2'si korunan alan tanımını duyduğunu, %27,8'nin bu tanımı daha önce duymadığını ifade etmiştir. Korunan alanlar hakkında yeterince bilgi sahibiyim sorusuna; katılımcıların %45,5'i kısmen katılıyorum, %20'si katılıyorum %6,3 kesinlikle katılıyorum, %22,4 katılmıyorum, %5,8'i kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu soruya katılımcıların büyük çoğunluğunun kısmen katılıyorum cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevaplarının toplamının katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevaplarından daha fazladır. Bu sonuçlardan katılımcıların korunan alanlar hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle dünya ekosistemi ve canlı çeşitliği açısından son derece önemli olan ve büyük turizm potansiyeline sahip bu alanların yeterince tanıtımının yapılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Şekil 3. Samsun'daki Korunan Alanlardan Hangilerini Biliyorsunuz? (Yer Adı / Kişi Sayısı)

“Samsun’da bulunan korunan alanlardan hangilerini biliyorsunuz?”, sorusunun cevapları incelendiğinde; katılımcıların %87,2’si tarafından bilinen Kızılırmak Kuş Cenneti’nin, Samsun’da en fazla bilinen korunan alan olduğu görülmektedir (Resim 1). Katılımcıların %70’i tarafından bilinen Şahinkaya Tabiat Parkı 2. sırada ve %62,7’si tarafından bilinen Bayrak Tepe Tabiat Parkı 3.sırada yer almaktadır (Şekil 3).

Genel olarak bakıldığında Samsun’da bulunan korunan alanların bilinirlik seviyesinin düşük olduğu görülmektedir. Samsun’da bulunan korunan alanlarının bilinirliğinin düşük olmasında bu alanların tanıtımının yeterli olmaması etkili olmuştur. Nitekim anketimizde yer alan “Samsun’daki korunan alanların tanıtımı yeterli düzeydedir”, sorusuna katılımcıların %38,5’i kısmen katılıyorum, %35,4’ü katılmıyorum, %12,9’u kesinlikle katılmıyorum, %9,4’ü katılıyorum, %3,8’i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu bu alanların tanıtımının yetersiz olduğunu düşünmektedir.

Resim 1. Kızılırmak Kuş Cenneti

Kaynak: (URL 5).

Araştırmaya katılanların %75,8’i Samsun dışında yer alan korunan alanları ziyaret etmiş, %24,2’i ziyaret etmemiştir. Benzer bir soru olan; “Tatil planı yaparken gideceğim yerdeki korunan alanları araştırırım”, sorusuna ankete katılanların %12,4’ü kesinlikle katılıyorum, %26,4’ü katılıyorum, %35,3’ü kısmen katılıyorum, %21,5’i katılmıyorum ve %4,4’ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir (Şekil 4).

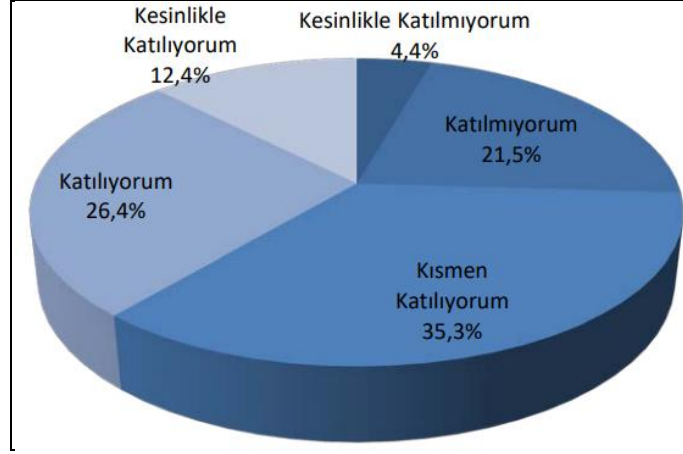
Sonuçlara bakarak ankete katılanların korunan alanları ziyaret etme konusunda olumlu bir eğilim içinde olduklarını söylememiz mümkündür. Tatil denildiğinde ilk akla gelen turizm şeklinin deniz turizmi olduğu düşünüldüğünde, katılımcıların büyük kısmının bir korunan alanı ziyaret etmeleri ve tatil planlamalarında korunan alanlara da yer vermeleri bu alanlara karşı ilginin arttığını göstermektedir.

“Samsun’daki korunan alanlardan hangilerini ziyaret ettiniz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında; katılımcıların %65,3’ünün Kızılırmak Kuş Cenneti’ni, %58,2’sinin Bayrak Tepe Tabiat Parkı’nı, %50,2’sinin Şahinkaya Tabiat Parkı’nı ziyaret ettiği görülmektedir.

Araştırma sonucuna göre; Kızılırmak Kuş Cenneti Samsun’da bulunan korunan alanlar içinde en fazla ziyaret edilen yerdir. Sahada piknik yapma imkânı olmamasına rağmen, ziyaretçiler buradaki yaban hayatını gözlemlemek için alanı ziyaret etmektedirler. Korunan alanların kaynak değerlerinden birini oluşturan yaban hayatı, ziyaretçilerin bu alanı tercih etmelerinde etkili olmuştur. Korunan alanların bilinirliği ile ziyaret edilme yüzdesi arasında doğru orantı olduğu görülmektedir.

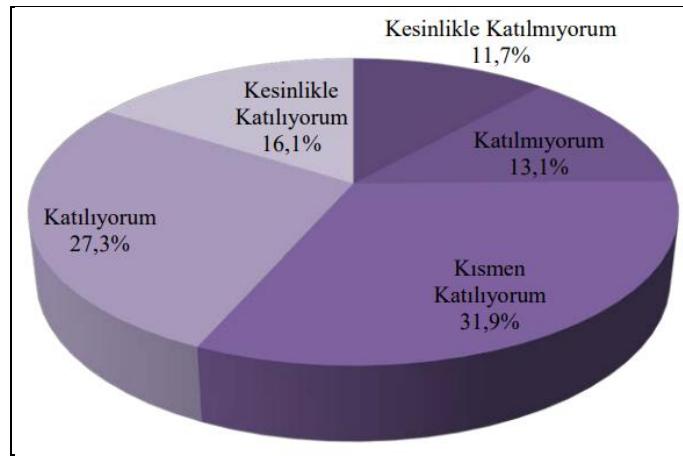
Nitekim ankete katılanlar tarafından bilinirliği en yüksek olan Kızılırmak Kuş Cenneti, Bayrak Tepe Tabiat Parkı ve Şahinkaya Tabiat Parkı'nın aynı zamanda en fazla ziyaret edilen alanlar olduğu; bilinirliği düşük olan Hacıosman Ormanı, Simenit Gölü ve Asarkale Sit Alanı'nın en az ziyaret edilen alanlar olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Tatil Planı Hazırlarken Gideceği Yerdeki Korunan Alanları Araştırırım Önermesinin Dağılımı

Korunan alanların turizme açılması konusunda başta bilim adamları olmak üzere her kesimden insanların farklı görüşleri bulunmaktadır. Bir kesim bu alanların tamamen turizme kapalı olması gerektiğini savunurken, bir kesim de bu alanların turizme açılmasının buraların korunmasına katkı sunacağını savunmaktadır. Anketimizde yer alan “*Korunan alanlar turizme açılmalıdır*” sorusuna ankete katılanların %11,7’si kesinlikle katılmıyorum, %13,1’i katılmıyorum, %31,9’u kısmen katılıyorum, %27,3’ü katılıyorum, %16,1’i de kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir (Şekil 5). Bu sonuçlara göre ankete katılanların çoğu bu alanların turizme açılması yönünde fikir beyan etmiştir.

Şekil 5. Korunan Alanlar Turizme Açılmalıdır Önermesinin Dağılımı

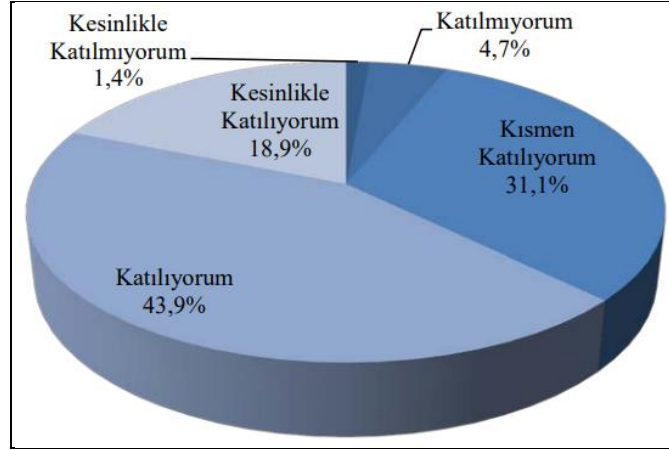
“*Korunan alanların turizme açılması çevre kirliliğine neden olacaktır*”, sorusuna katılımcıların %2,6’sı kesinlikle katılıyorum, %15,6’sı katılmıyorum, %34,2’si kısmen katılıyorum, %26,7’si katılıyorum ve %21’i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Katılımcılar korunan alanların turizme açılmasını desteklemekle beraber bu alanların turizme açılmasının korunan alanlarda çevre kirliliğine neden olacağı konusunda endişe taşımaktadırlar. “*Korunan alanların turizme açılması bitki ve hayvan çeşitliliğinin azalmasına neden olacaktır*”, sorusunda da katılımcıların benzer yönde görüş bildirdikleri, bu alanların turizme açılması durumunda bitki ve hayvan çeşitliliğinin azalmasına neden olacağı düşüncesinde oldukları görülmektedir.

Korunan alanlar bozulmamış doğası, sahip oldukları bitki ve hayvan çeşitliliği ile turistlerin ilgisini çekmeye devam etmektedir. Samsun halkının, korunan alanlardaki turizm potansiyeline yönelik düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, “*Korunan alanlar turizm açısından önemlidir*”, sorusuna katılımcıların %37,9’u kesinlikle katılıyorum, %45,4’ü katılıyorum, %12,6’u de kısmen katılıyorum, %2,3’ü katılmıyorum ve %1,6’sı kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir.

Ankete katılanların büyük çoğunluğu korunan alanların turizm açısından önemli olduğunu görüşündedir. “*Samsun’da yer alan korunan alanlar, turizm açısından büyük bir potansiyele sahiptir*”, sorusuna da katılımcıların %18,9’u kesinlikle katılıyorum, %43,9 katılıyorum, %31,1’i kısmen katılıyorum, %4,7’si

katılmıyorum ve %1,4'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu bu alanlarda yüksek bir turizm potansiyelinin olduğu düşüncesindedir (Şekil 6).

Şekil 6. Samsun'da Yer Alan Korunan Alanlar, Turizm Açısından Büyük Bir Potansiyele Sahiptir Önermesinin Dağılımı

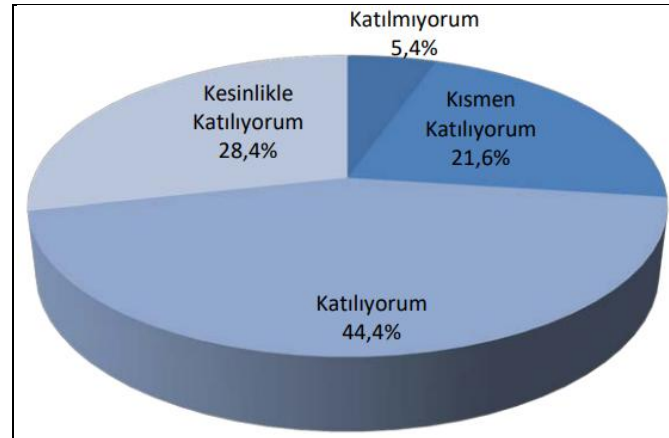
“Samsun'da yer alan korunan alanları yerli ve yabancı pek çok turist ziyaret etmektedir”, sorusuna katılımcıların %5,2'si kesinlikle katılıyorum, %26'sı katılıyorum, %49,2'si kısmen katılıyorum, %18,2 katılmıyorum ve %1,4'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların yarıya yakınının kısmen katılıyorum cevabını verdikleri görülmektedir.

Anket verilerine göre katılımcılar korunan alanlardaki turizm potansiyelinin farkındalar. Ancak Samsun'daki korunan alanların mevcut potansiyellerine rağmen yeterince turist çekemediğini düşünmektedirler. Katılımcılara göre bunun başlıca nedeni tanıtımın yeterince yapılamamasıdır. Nitekim anketimizde yer alan “Samsun'daki korunan alanların tanıtımı yeterli düzeydedir”, sorusuna katılımcıların %12,9'u kesinlikle katılmıyorum, %35,4'ü katılmıyorum, %38,5'i de kısmen katılıyorum, %9,4'ü katılıyorum ve %3,4'ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Sonuçlardan da görüldüğü üzere katılımcılarda bu alanların tanıtımının yeterince yapılmadığı kanısı hâkimdir.

Turizmin bir bölgede gelişmesinin ekonomik canlanmaya neden olacağı bilinmektedir. Turizm sektörü; ulaşım, yeme-içme ve konaklama gibi pek çok sektörü etkileyerek bölgenin ekonomik gelişmesinde önemli rol oynar. Ayrıca yöresel ürünlerin ve el sanatlarının da bölgeye gelen turistlere pazarlanmasını imkân sağlayarak, yerel üreticilerin gelir elde etmesine imkân vermektedir. Bu kapsamda; turizmin yerel ekonomiye etkisine dair Samsun'da yaşayan insanların düşüncesini öğrenmek için sorulan “Korunan alanların turizme açılması yerel halka ekonomik katkı sağlayacaktır”, sorusuna katılımcıların %46,1'i katılıyorum, %21,9'u kesinlikle katılıyorum, %22,8'i kısmen katılıyorum, %6,8'i katılmıyorum ve %2,4'ü de kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir.

Anket verilerine göre katılımcıların büyük çoğunluğu, korunan alanların turizme açılması durumunda bunun yerel halka ekonomik katkı sağlayacağı düşüncesindedir. Benzer bir soru olan “Korunan alanların Samsun'un ekonomisine katkısı vardır”, sorusuna da katılımcıların büyük çoğunluğunun, bu alanların Samsun'un ekonomisine katkısı olduğu yönünde cevap verdikleri görülmektedir (Şekil 7).

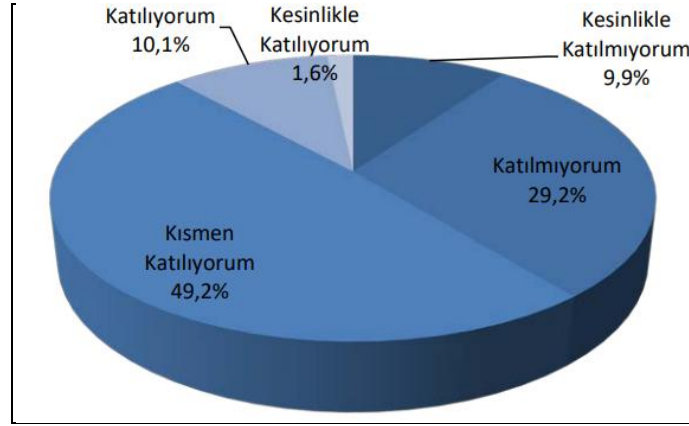
Şekil 7. Korunan Alanların Samsun'un Ekonomisine Katkısı Vardır Önermesinin Dağılımı

Bir bölgede turizmin gelişmesi için o bölgede verilen sosyal hizmetler son derece önemlidir. Bir alan ne kadar doğal güzelliğe sahip olursa olsun, o alana ulaşım sağlanamıyorsa veya o alanda ziyaretçilerin lavabo, yeme içme, konaklama, rehberlik gibi ihtiyaçları karşılanamıyorsa orada turizmin gelişmesi çok kısıtlı olmaktadır.

Samsun'daki korunan alanlarda verilen sosyal hizmetlerin durumu ile ilgili halkın görüşünü belirlemeye yönelik "Samsun'da yer alan korunan alanlarda verilen sosyal hizmetler yeterli düzeydedir", sorusuna; katılımcıların %49,2'si kısmen katılıyorum, %29,2'si katılmıyorum, %9,9'u kesinlikle katılmıyorum, %10,1'i katılıyorum ve %1,6'sı kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Anket sonuçlarına göre katılımcılar bu alanlarda verilen hizmetin yeterli olmadığını düşünmektedir. Ayrıca sosyal hizmetlerin geliştirilmesine yönelik beklenti içerisindedirler (Şekil 8).

Şekil 8. Samsun'da Yer Alan Korunan Alanlarda Verilen Sosyal Hizmetler Yeterli Düzeydedir Önermesinin Dağılımı

Ulaşım, bir bölgede turizmin gelişmesinde önemli rol oynar. İnsanların kamu kurum ve kuruluşlarından en önemli sosyal hizmet beklentilerinden biri, ulaşım hizmetlerinin sağlanmasıdır. Ulaşım hizmetlerini, yolların yapılması ve toplu taşıma araçlarının temin edilerek halkın hizmetine sunulması olarak ifade edebiliriz.

Samsun halkının, yöredeki korunan alanlara sağlanan ulaşım olanakları ile ilgili algısını belirlemek için "Samsun'da yer alan korunan alanlara ulaşım imkânları yeterlidir", sorusuna katılımcıların %9,4'ü kesinlikle katılmıyorum, %30,3'ü katılmıyorum, %43'ü kısmen katılıyorum, %14,8'ü katılıyorum ve %2,6'sı da kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Buna göre katılımcıların yaklaşık %40'ı Samsun'daki korunan alanlara ulaşım imkânlarını yeterli bulmadığını ve bu alanlara ulaşım imkânlarının geliştirilmesi yönünde beklentilerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Turizm bölgelerinde verilen rehberlik hizmetleri, turistlerin memnuniyetini artırdığı gibi alanın tanıtımının doğru yapılmasına da imkân vermektedir. Bu rehberlik hizmetlerinin, korunan alanlar gibi hassas ekosistemlerde uyulması gereken kuralları ziyaretçilere aktarması gibi önemli görevleri de vardır. "Samsun'da yer alan korunan alanları ziyaret edenler alan hakkında yeterince bilgilendirilmektedir", sorusuna katılımcıların %6,1'i kesinlikle katılmıyorum, %36,7'si katılıyorum, %36,9'u kısmen katılıyorum, %14,8'i katılıyorum, %5,4'ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Sonuçlar incelendiğinde katılımcıların bu alanlarda verilen rehberlik hizmetini yeterli düzeyde bulmadığı görülmektedir.

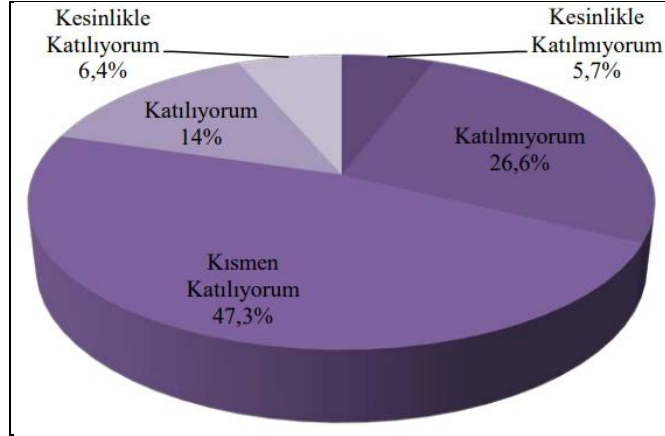
Korunan alanlar çok hassas ekosistemlere sahiptirler. Bu alanların turizme açılması esnasında korunan alanın kullanım kapasitesine dikkat edilmeli ve ziyaretçilerin uyacağı kurallar açık bir şekilde belirlenerek uygulanmalıdır. "Korunan alanlar ile ilgili alınan koruma tedbirleri yeterli düzeydedir", sorusuna katılımcıların %13,4'ü kesinlikle katılmıyorum, %32'si katılmıyorum, %38,8'i kısmen katılıyorum, %12'si katılıyorum ve %3,8'i kesinlikle katılıyorum şeklinde cevabını vermiştir. Katılımcılara göre korunan alanlarda uygulanan koruma tedbirleri yeterli değildir.

"Samsun'da yer alan korunan alanlarda çevresel koruma tedbirleri sıkı bir şekilde uygulanmaktadır", sorusuna katılımcıların %47,3'ü kısmen katılıyorum, %26,6'sı katılmıyorum, %5,7'si kesinlikle katılmıyorum, %14'ü katılıyorum, %6,4'ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir (Şekil 9). Katılımcıların büyük çoğunluğu, Samsun'daki korunan alanlarda uygulanan koruma tedbirlerinin yeterli olmadığını kanıtlamıştır.

"Korunan alanlar, Samsun'un tabiat varlıklarının korunmasına katkı sunar", sorusuna katılımcıların %48,5'i katılıyorum, %38,8'i kesinlikle katılıyorum, %11,6'sı kısmen katılıyorum ve %1,2'si katılmıyorum şeklinde görüş beyan etmiştir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu, korunan alanların Samsun'da yer alan tabiat

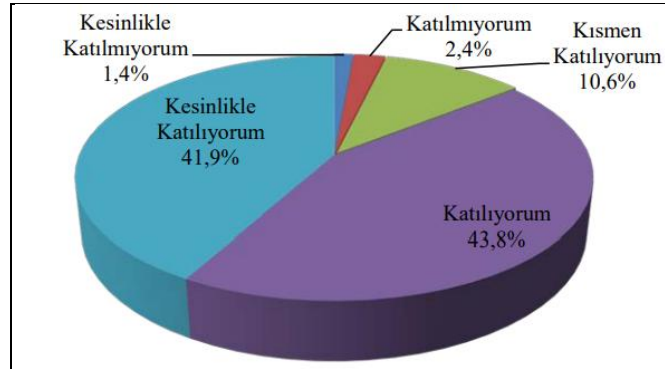
varlıklarının korunmasına katkı sunduğunu düşünmektedir. Ancak bu alanlarda uygulanan tedbirlerin yeterliliği konusunda çekincelerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 9. Samsun'da Yer Alan Korunan Alanlarda Çevresel Koruma Tedbirleri Sıkı Bir Şekilde Uygulanmaktadır Dağılımı

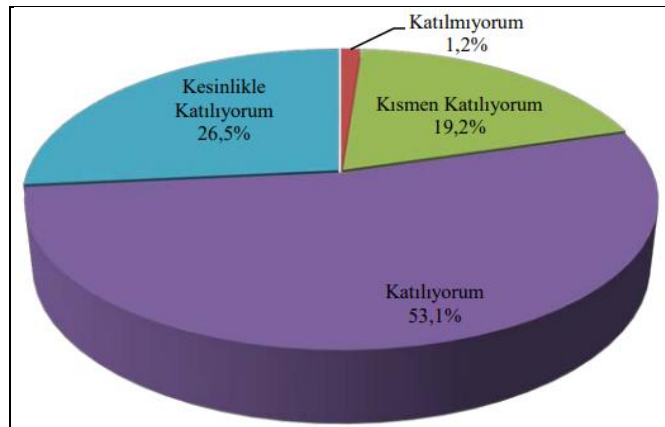
Korunan alanlarda koruma tedbirlerinin sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi ve bu alanların sürdürülebilir şekilde yönetilebilmesi için yerel halkla iş birliği yapılması önem arz etmektedir. “*Korunan alanların korunmasında yerel halkla iş birliği yapılmalıdır*”, sorusuna katılımcıların %43,8'i katılıyorum, %41,9'u kesinlikle katılıyorum, %10,6'u kısmen katılıyorum, %2,4'ü katılmıyorum ve %1,4'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir (Şekil 10). Ankete katılanların büyük çoğunluğu korunan alanlar için yerel halkla iş birliği yapmanın önemli olduğu kanısındadır.

Şekil 10. Korunan Alanların Korunmasında Yerel Halk İle İşbirliği Yapılmalıdır Önermesinin Dağılımı

“*Samsun, korunan alanlar bakımından zengin kaynaklara sahiptir*”, sorusuna katılımcıların %15,9'u kesinlikle katılıyorum, %46,7'si katılıyorum, %32,7'si kısmen katılıyorum ve %4,5'i de katılmıyorum cevabını vermiştir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu Samsun'un korunan alanlar açısından avantajlı olduğu görüşündedir. Benzer bir soru olan; “*Samsun'da yer alan korunan alanlar eşsiz güzelliklere sahiptir*”, sorusunda da katılımcıların cevabı %26,5'i kesinlikle katılıyorum, %53,1'i katılıyorum, %19,2'si kısmen katılıyorum ve %1,2'si katılmıyorum şeklinde olmuştur (Şekil 11).

Şekil 11. Samsun'da Yer Alan Korunan Alanları Eşsiz Güzelliklere Sahiptir Önermesinin Dağılımı

Bu soruda da katılımcıların büyük çoğunluğu Samsun'daki korunan alanların eşsiz güzelliklere sahip olduğunu düşünmektedir. “*Samsun'da yer alan korunan alanlar dünya ekosistemi açısından öneme sahiptir*”, sorusuna da katılımcıların ekseriyeti bu alanların dünya ekosistemi için önemli olduğunu beyan etmiştir.

4. SONUÇ

Çalışma sahamızı oluşturan Samsun İli, milli parka sahip olmamakla beraber, dünyanın önemli sulak alanlarından biri olan Kızılırmak Kuş Cenneti'ne, kendine has bir ekosistem barındıran Hacıosman Tabiat Koruma Alanı'na, tabiat parklarına, doğal sit alanlarına ve tabiat anıtlarına sahiptir. Bu çalışmada anket yöntemi kullanarak; Samsun'da yaşayan halkın, korunan alanlar hakkındaki bilgi düzeyleri, bu alanları ziyaret durumları, bu alanların turizme açılması hakkındaki görüşleri, korunan alanlarda uygulanan koruma tedbirlerinin yeterliliği hakkındaki düşünceleri, korunan alanlarda verilen sosyal hizmetler hakkındaki algıları ve korunan alanların ekonomiyi olan etkisine yönelik düşünceleri belirlemeye çalışılmıştır.

Anket sonuçlarına göre katılımcıların büyük kısmı korunan alanlar tanımını duymuştur. Ancak bu alanlar hakkında kısıtlı bilgiye sahip oldukları görülmektedir. Samsun'da yer alan korunan alanların genel olarak bilinirliği düşüktür. En fazla bilinen korunan alan Kızılırmak Kuş Cenneti'dir. Katılımcılar bu alanların tanımının yetersiz olduğunu düşünmektedir. Samsun'da yer alan korunan alanlar içinde en fazla ziyaret edilen alan yine burasıdır. Bilinirlik arttıkça korunan alanlar daha fazla kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Katılımcılara göre Samsun korunan alanlar bakımından zengin kaynaklara sahiptir. İlde yeni korunan alanlar oluşturulmalıdır. Ayrıca Samsun'daki korunan alanlar dünya ekosistemi açısından önem arz etmekte ancak gerekli tanıtım yapılmadığından bu alanlara gelen ziyaretçi sayısı yeterli değildir. Korunan alanların turizme açılması Samsun'un tanıtımına katkı sağlayacaktır. Tabiat varlıklarının korunması için korunan alanlar önem arz etmektedir. Bununla birlikte bu alanlarda uygulanan koruma tedbirleri yeterli düzeyde değildir. Yerel halkla iş birliği yapılması söz konusu alanlardaki koruma tedbirlerine katkı sağlayacaktır. Korunan alanlara olan ulaşım hizmetleri yeterli değildir. Bu alanlardaki sosyal ve rehberlik hizmetlerinde önemli eksiklikler vardır.

Ankete katılanlar, korunan alanların turizm açısından büyük bir potansiyele sahip olduğunu düşünmekle beraber bu alanların turizme açılması konusunda çekincelerinin olduğunu ifade etmektedirler. Bunun başlıca nedeni bu alanların turizme açılmasının çevre kirliliğine neden olacağı ve buradaki biyoçeşitliliğe zarar verileceği algısıdır. Korunan alanların turizme açılması yerel halka ekonomik katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sahadaki korunan alanların Samsun'un ekonomisine katkı sağladığına inanılmaktadır. Ankete katılanlar, korunan alanları ziyaret etme eğilimindedir. Samsun halkı tatil planı yaparken, korunan alanları araştırmakta ve tatil esnasında bu alanları ziyaret etmeyi arzulamaktadır.

Dünya ekosisteminin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi ve biyoçeşitliliğin zarar görmemesi için korunan alanlar çok önemli görevler üstlenmektedir. Samsun, korunan alanlar bakımından yüksek bir potansiyele sahip olmasına rağmen milli park alanının henüz olmaması önemli bir eksikliklerdir. İl sınırları içinde milli park olma potansiyeline sahip alanlar mevcuttur. Vezirköprü ilçesinde yer alan Şahinkaya Kanyonu Tabiat Parkı ile Vezirsuyu Tabiat Parkı birleştirilerek bu alan milli park ilan edilmelidir. Samsun'da bir milli parkın varlığı, yöredeki koruma faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlayacak, ilin tanıtımını ve turizmini olumlu yönde etkileyecektir.

Sahadaki korunan alanların tanıtımı yeterli değildir. Tanıtım faaliyetleri artırılmalı ve bu alanlara ulaşım imkânları geliştirilmelidir. Hafta sonu korunan alanlara belli saatlerde otobüs seferleri düzenlenmelidir. Korunan alanlara personel takviyesi yapılmalı, bu alanlardaki rehberlik hizmetleri geliştirilmelidir. Ziyaretçiler bir rehber eşliğinde gezdirilerek alanlar hakkında bilgilendirilmelidir. Bu şekilde ziyaretçiler hem alanın kaynak değerlerini daha doğru öğrenebilecek hem de koruma tedbirleri daha iyi uygulanabilecektir. Korunan alanların çevresinde yaşayan yerel halkla iş birliği yapılmalı, yörede yaşayan halka rehberlik eğitimi verilerek yöre halkından rehberler oluşturulmalıdır. Ayrıca korunan alanların belli kısımlarında yöresel ürünlerin ve el sanatlarının satılabileceği stantlar oluşturularak yerel halkın turizmden pay alması sağlanmalıdır.

Korunan alanlardaki doğal zenginlikler gruplandırılmalı ve ziyaretçilerin bu alanlardan hangilerini ziyaret edebileceği belirlenmelidir. Girilmesi sakıncalı olan hassas alanlara ait canlı görüntü olanakları ve fotokapanlar hem bu alanlardaki biyoçeşitliliğin zarar görmesini engelleyecek hem de korunan alanların tanıtımına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ARTAR, Mustafa (2008), “*Karatepe-Aslantaş Milli Parkı Örneğinde Korunan Alanlar İçin Bir İzleme Yönteminin Geliştirilmesi*”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- BUSHELL, Robyn ve BRICKER, Kelly (2016), “*Tourism in Protected Areas: Developing Meaningful Standards*”, **Tourism and Hospitality Research**, S.17(1), ss:1-15.
- BUTCHER, Jim (2006), “*A Response to Building a Decommodified Research Paradigm in Tourism: The Contribution of NGOs by Stephen Wearing, Matthew McDonald and Jess Ponting*”, **Journal of Sustainable Tourism**, S.13(5), ss.424-455.
- ÇALIK, İsmail ve PİR, Barış (2019), “*Korunan Alanların Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi: Gümüşhane Limni Gölü Tabiat Parkı Örneği*”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, S.10(Ek Sayı), ss.159-169.
- ÇOŞKUN, Recai, ALTUNIŞIK, Remzi ve YILDIRIM, Engin (2017), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 9.Baskı.
- ERKUŞ, Adnan (2021), **Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci**, Seçkin Yayınları, Ankara, 7.Baskı.
- KOZAK, Nazmi, KOZAK, Meryem A. ve KOZAK, Metin (2019), **Genel Turizm**, Detay Yayıncılık, Ankara, 21.Baskı.
- LIDDLE, Michael J. (1975), “*A Selective Review of the Ecological Effects of Human Trampling on Natural Ecosystems*”, **Biological Conservation**, S.7(1), ss.17-36.
- LINDBERG, Kreg ve ENRIQUEZ, Jeremy (1994), “*An Analysis of Ecotourism’s Economic Contribution to Conservation and Development in Belize*”, **World Wildlife Fund (U.S.) and the Ministry of Tourism and Environment**, Belize City, Belize.
- SATILMIŞ, Erdem (2015), “*Korunan Alanlarda Yönetim Planının Gelişimi: Patara Özel*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI (2022), **Samsun’daki Korunan Alanlar**, 11. Bölge Müdürlüğü - Doğa Koruma ve Sulak Alanlar Şube Müdürlüğü, Samsun.
- THOMAS, Lee (2006), **Türkiye Korunan Alan Yönetiminde IUCN Kategori Sistemi: Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi**, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- UBÇSEP (2007), **Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı**, Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- VURUŞKAN, Arzu ve ORTAÇEŞME, Veli (2009), “*Antalya Kentindeki Doğal Sit Alanlarına İlişkin Sorunların İrdelenmesi*”, **Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, S.22(2), ss.179-190.
- WALPOLE, J. Matthew, GOODWIN, J. Harold ve WARD, Kari G. R. (2001), “*Pricing Policy for Tourism in Protected Areas : Lessons from Komodo National Park Indonesia*”, **Conservation Biology**, S.15(1), ss.218-227.
- WALPOLE, J. Matthew, GOODWIN, J. Harold, KENT, Ivan ve PARKER, Kim (1997), **Tourism, Conservation & Sustainable Development: Volume III Komodo National Park Indonesia**, (Unpublished), C.1.
- WWF - TÜRKİYE (2020), “*Doğanın Yok Oluşu ve Pandemilerin Yükselişi İnsanların ve Gezegenin Sağlığını Korumak*”, **WWF-Türkiye Kurumsal Web Sayfası (E-Makale)**, <https://www.wwf.org.tr/?9920/Doganin-Yok-Olusu-ve-Pandemilerin-Yukselisi> (Erişim Tarihi: 16.03.2022).

WWF - TÜRKİYE (2021), “Sürdürülebilir Bir Türkiye İçin Korunan Alanlar Hedef: 2030’a Kadar %30”, **WWF-Türkiye Kurumsal Raporu**, WWF-Türkiye Yayını, İstanbul, https://wwfr.awsassets.panda.org/downloads/korunanalanlar_korumazsakkaybederiz__rapor__web.pdf (Erişim Tarihi: 16.03.2022).

YENİLMEZ ARPA, Nihan (2011), “Türkiye’de Korunan Alanların Belirlenmesi, Planlanması ve Yönetimi Sürecinde Katılımcılığın Değerlendirilmesi: Sultan Sazlığı Milli Parkı”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

YILDIZ, Damla (2019), “Türkiye’nin Korunan Alanlarında Çatışma Yönetimi: Küre Dağları Milli Parkı Örneği”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

ZACHRISSON, Anna, SANDELL, Klas, FREDMAN, Peter ve ECKERBERG, Katarina (2006), “Tourism and Protected Areas: Motives, Actors and Processes”, **The International Journal of Biodiversity Science and Management**, S.2(4), ss.350-358.

URL 1: <https://www.iucn.org/theme/protected-areas> (Erişim Tarihi: 14.03.2022).

URL 2: <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/korunan-alanlar-i-85778> (Erişim Tarihi: 16.03.2022).

URL 3: <https://bolge11.tarimorman.gov.tr/Menu/19/Tabiat-Parklari> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).

URL4:<https://webdosya.csb.gov.tr/db/samsun/editordosya/file/Samsun%20Sit%20Alanlar%C3%84%C2%B1%20ve%20Tabiat%20Varl%C3%84%C2%B1klar%C3%84%C2%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).

URL 5: <https://samsun.bel.tr/turizm/kizilirmak-deltasi-kus-cenneti> (Erişim Tarihi: 16.04.2022).

Effects of Innovation Strategies in the Aviation Industry

Havacılık Sektöründe İnovasyon Stratejilerinin Etkileri

Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL

Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO,
Dış Ticaret Bölümü, ssumerli@jkayser.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3820-6288>

Makale Başvuru Tarihi: 01.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 25.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Selcan COŞKUN

Y.L. Öğr., HAVAŞ Yolcu Hizmetleri Personeli,
selcancoskunerciyes@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4087-5226>

ÖZET

Artan havacılık faaliyetleri sonucu işletmelerin pazar paylarını korumaları ve sürdürülebilirliğini sağlayabilmeleri için ürettikleri ürün ve hizmetlerde yenilikler oluşturmaları gerekmektedir. Bu yenilikler işletmeler açısından stratejik planlamalar haline getirildiğinde yüksek belirsizlik ortamı bulunan havacılık sektöründe işletmelerin değişen şartlara uyum sağlayabilmeleri için yol gösterici olmaktadır. Bu anlamda oluşturulan stratejilerin işletmedeki tüm departmanlara yansıtılması ve tüm personeller tarafından benimsenmesi işletmede oluşabilecek risklere karşı alınmış önlem olmaktadır. Çalışmada inovasyon stratejilerinin Türk Sivil Havacılık sektörüne etkileri incelenmiştir. Bu incelemede inovasyon stratejilerinin geçmişten günümüze gelişimi açıklanarak, inovasyon türleri, işletme yapılarına uygun olarak seçilebilecek inovasyon stratejileri ve inovasyon modellerinden bahsedilmektedir. İnovasyon stratejilerinin havacılık sektörüne katkıları incelenmiştir. Çalışmada havacılık endüstrisinden bahsedilerek havacılıkta hizmet süreci açıklanmıştır. Bu anlamda inovasyon stratejilerinin havacılık hizmet sürecinde hangi alanlarda kullanıldığı açıklanmış olup; işletmelerde performans artışında, çalışan motivasyonunda, müşteri memnuniyetindeki etkileri açıklanmıştır. Bu çalışma sonucunda, havacılık sektöründe uygulanan inovatif hareketlerin çalışan motivasyonuna, işletme performansına ve müşteri memnuniyetine etkilerinin pozitif yönde gerçekleştiği ve uzun vadede işletmelere kar maksimizasyonu avantajı sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

İnovasyon,
Strateji,
Sivil Havacılık,

ABSTRACT

As a result of increasing aviation activities, enterprises need to create innovations in the products and services they produce in order to maintain their market share and ensure the sustainability of the enterprises. When these innovations are turned into strategic plans for businesses, they guide businesses to adapt to changing conditions in the aviation sector, which has a high uncertainty environment. In this sense, the projection of the strategies created in the enterprise to all departments and the adoption by all personnel is a measure taken against the risks that may occur in the enterprise. In the study, the effects of innovation strategies on the Turkish Civil Aviation sector were examined. In this review, the development of innovation strategies from the past to the present is explained, and the types of innovations, innovation strategies and innovation models that can be selected in accordance with the business structures are mentioned. The contributions of innovation strategies to the aviation sector have been examined. In the study, the service process in aviation is explained by mentioning the aviation industry. In this sense, it is explained in which areas innovation strategies are used in the aviation service process; the effects of performance improvement, employee motivation and customer satisfaction in enterprises are explained. According to the results of this study, it is found out that the effects of innovative movements applied in the aviation sector on employee motivation, business performance and customer satisfaction are positive and provide profit maximization advantage to enterprises in the long term.

Keywords:

Innovation,
Strategy,
Civil Aviation,

1. INTRODUCTION

Throughout the history of the world, people's desire to fly and their interest in birds have prepared the ground for the emergence of air vehicles. As a result of the experiments, the Wright brothers were the first to successfully perform the act of flying. Following this success, the trials were accelerated and air vehicles began to be used for sporting, mail and people transportation. First, on June 5, 1783, the Montgolfier Brothers made a successful landing from Annonay, France, to an altitude of 1500 meters with their balloons of 800 cubic meters, the main material of which was cloth covered with paper (Yalçın, 2010:563).

In the early 19th century, Long Hasan from the Black Sea managed to pass over the streams between the hills by making wings that resembled gull wings with the idea that came to mind when he was studying seagulls. However, he was stoned to death by the people with the idea that long hasan's mind had fallen into the hands of the devil (Yalçın, 2010:567). Again at the beginning of the 19th century, Veli Direko Hoxha, who was a madrasa employee in town of the Black Sea, completed a wing resembling his wings with the help of leather, wood and springs as a result of his knowledge of astronomy and the examination of his friend Ahmet Hoxha and the eagle who helped him; It is claimed that he went down 200 meters from a hill 400 meters high. Two teachers who tried to advance their work had to stop their studies due to government bans (Güleren and Sülümbaz, 2013:56).

Another important development in the history of aviation is the successful flight trial of the Wright Brothers on December 17, 1903. This flight attempt was conducted in the United States. In the flight trial, a twin-propeller aircraft with a wingspan of 12.54 meters and a length of 6.82 meters was flown. This aircraft has a weight of 335 kilograms, including the pilot. On this flight, the Wright Brothers managed to stay in the air for 59 seconds and successfully completed a distance of 260 meters (Heavy, 2021:67). In 1905, the FIA (International Aviation Federation) was founded. In the same year, the American Aviation Club started its activities (Bakkaloğlu, 2021:86).

The first step on behalf of aviation activities in the Ottoman Empire begins with the dispatch balloons ordered to France during the time of Abdulhamid II. Following this incident, the first demonstration flight takes place in Istanbul by plane and balloon during the time of Sultan Mehmet Reşat. Mahmoud Şevket Pasha, who was the Minister of War, assigned Mr. Fethi to Paris and Yzb. Enver Bey to Berlin as a military fireman (Kurt, 2021:218). In 1911, in the reports of Mr. Fethi and Enver Bey on aviation, the "*Tayyare Commission*", the first official institution of aviation in the Ottoman Empire, was established. Staff Lieutenant Colonel Süreyya (Ilmen) Bey was appointed as the chairman of this commission. In the proposal made by The Parliament-i Mebusuna Mahmud Şevket Pasha, negotiations were held to open a tayyare school and establish a tayyare center. However, due to the lack of money in the budget of the Ottoman Empire, it was negative (Uluslan, 2021:2342).

In January 1912, a land 250 meters wide and 1500 meters long was purchased between Istanbul Ayastefanos (Yeşilköy) and Safraköy (Sefaköy) in order to establish two tayyare hangars in two Tayyare Schools. Captain Fesa Bey and Lieutenant Yusuf Kenan Bey, who completed their education in France, were assigned to this school as teachers (Genç, 2018:6).

Aviation activities are a sector in which a small number of companies operate as an industry, but also where activities continue in a dynamic competitive environment. The fact that a small number of companies operate can be seen as both an advantage and a disadvantage (Yalçın, 2016:187) Increasing aviation activities have accelerated with industrialization and prepared the ground for the increasing competitive environment in the globalizing world. In this competitive environment, various challenges arise for enterprises to maintain their current status in the sector. Businesses aim to innovate in the services and products they offer to minimize these challenges. Technological developments, customer expectations and needs, management perception and employee expectations play an important role in these innovation strategies. In this sense, the development, types and models of innovation strategies are mentioned in our study. It examines the competitiveness of these strategies in enterprises and their benefits to their ability to act in line with the needs and desires of their customers.

The high uncertainty in the civil aviation sector, where innovation strategies are applied dynamically, guides strategies to adapt to changing conditions in enterprises. In this sense, the projection of the strategies created in the enterprise to all departments and the adoption by all personnel is a measure taken against the risks that may occur in the enterprise.

In our study, the effect of innovation strategies applications in the Turkish Civil Aviation sector on business performance, employee motivation and customer satisfaction was examined. In the first part of the study; Literature review was created by examining the studies in the literature on innovation activities in aviation. In the second part; the concept of innovation, processes, and types are explained. In the third part; the impact of innovation in the aviation sector is examined. According to the results of this review, innovation strategies have had a positive effect in every area where they are applied correctly, providing long-term profit maximization to businesses.

2. LITERATURE REVIEW

In the developing and globalizing world, the necessary innovation strategies for enterprises to adapt to developments have been examined in the literature. It has been noted that these studies have been carried out in the aviation sector and include up-to-date data. In this sense, there are a lot of studies in the literature. Our study was published between 2017 and 2021 and includes the effects of innovation strategies in the aviation sector on customer expectations, quality of service, employee motivation, market shares, etc.

Dursun (2017) examined the necessity of innovation strategies for companies operating under intense competitive conditions in order to develop themselves and maintain their presence in the market in a study called "*A Theoretical Investigation on Innovation*". According to the results of the analysis of the study, companies should implement appropriate innovation efforts in the marketing processes of their enterprises in order to realize their objectives, ensure continuity and increase market share.

Demir (2019), in his study titled "The Impacts of Service Innovations at Airports on Service Quality Perception and Passenger Satisfaction", examined the service quality and the extent to which innovations in this field affect innovation expectations by using the survey method. The survey method used in the study was completed with 341 passengers selected from Istanbul Airport. According to the results of the survey analyzed by Demir, it is concluded that increasing technological developments increase service expectations and oblige businesses to innovate.

Hancıoğlu and Atay (2019), "*Investigation of England, United States and Turkey's National Innovation Systems: Suggestions for Turkey*" examined the comparison of the innovation systems and policies implemented by the United States and the United Kingdom, which are considered innovation pioneers, with Turkey. In the study, it was seen that Turkey should adapt to its own country by studying the developments in the world in the field of science and technology.

Altın (2020), "A Study to Explore the Effect of Strategic Alliances on Innovation Performance in Enterprises Pursuing an Exploratory and Exploitative Innovation Strategy", examined the effects of strategic alliances on the innovation performance of organizations. According to the results of the research, it was concluded that at least one of the types of alliances with and without capital was used in six of the eight enterprises included in the analysis and contributed positively to the performance of the organizations.

Ezanoglu and Dağlı (2020), "*A Transition to Openness Paradigm in Innovation: Examples of Open Innovation From Turkey*" examines the transitions of companies working with the closed innovation model in Turkey to open innovation over time. Companies that implemented the open innovation model in their companies were more successful.

Pala and Pilatin (2020), "*Human Capital and Innovation Relationship: A Theoretical Perspective. Current Research on Financial Markets*" examines the relationship between human capital and innovation, which is necessary for companies to continue their development. According to the results obtained from the work of Pala and Pilatin, human capital development affects many areas of the company (health management, corporate infrastructure and information management), as well as the level of innovation by 95%, and it is explained that education is the basis of innovation for companies.

Konyalılar (2020), in the study titled "*Impact of Intellectual Capital and Innovation on Employee Performance: Aviation Sector Example*", demographic variable questions for A B C airlines located at Ataturk Airport in 2019 were analyzed by companies by survey method and the results obtained by companies were analyzed with SPSS package program. As a result of the research examined, there is a positive relationship between intellectual capital (*such as knowledge, experience, creativity, imagination and communication...*) and innovation and honesty.

Kızıl and Aslan (2020), in the study titled "*Innovation with Economical and Social Aspects*" examined the fields of Tourism, European Union, Education, Public, Economy and Marketing through innovation facts and perspectives. According to the results of the study of Kızıl and Aslan, the areas examined should carry out innovation studies to increase their market share, provide a competitive advantage and make a difference.

In the study titled "*Innovation Strategies and Employee Motivation, Effects on Business Performance: An Application in Civil Aviation Business*", Süzen (2020) examined the impact of innovation movements in the civil aviation sector on employee motivations and the impact of these motivations on company performance. While examining this effect, the survey technique was used and the results of the survey obtained were analyzed with the SPSS package program. When Süzen's research is examined, employee motivation will increase as a result of increasing the efforts to innovate, which will improve the performance of the company.

Ayas (2021), about the innovation strategies of Turkish enterprises in order to adapt to increased competition in a study called "*A Study on Open Innovation Practices*". It suggests that these strategies lead companies to further innovate in R&D units, as well as increases in market share. Based on Ayas' research, most companies in Turkey implement innovation strategies.

Konyalılar (2021), "*The Impact of Innovative Practices on the Competitiveness of Private Airlines Operating in Istanbul According to Employees*", the effects of innovation strategies of 415 personnel in enterprises operating in Istanbul were examined by using the survey method. It was concluded that innovation strategies in the product, process and marketing strategies obtained by examining the study positively affected global competition but did not have a positive effect on personnel performance.

Türkay and Artar (2021), in "*Digital Transformation of Airports in the Aviation Sector*", examined the contribution of innovation studies based on 6 airports (Istanbul Airport, Singapore Changi Airport, London Heathrow Airport, Los Angeles Airport, Hong Kong Airport and Shenzhen Airport) that have undergone digital transformation to socio-economic prosperity. Türkay and Artar's study shows that airports keep up with innovation in the digitalization process have a positive relationship with the socio-economic well-being level in their countries.

Yağız (2021), in the study "*International Marketing and Innovation in the Context of Digital Transformation of the Civil Aviation Sector*", investigated the impact of transformations in marketing activities as a result of the digitalization of the civil aviation sector on market shares. As a result of the study examined, it was concluded that as a result of the acceleration of civil aviation activities with the developing technology and the new airport opened in our country, enterprises have positively increased their market share by developing innovative marketing strategies in the aviation sector.

Turgut and Songur (2022), "*The Effect of Innovation on Employee Performance: A Study on Aviation Technicians*", the effect of innovation strategies on business performance was examined as a result of the survey applied to maintenance technicians who have to constantly follow innovations due to their working environment. According to the results of Turgut and Songur's study, 226 personnel were included in the survey and it was concluded that innovation strategies provided a positive and moderate impact on their task performance.

According to the results of the literature review, it is common for companies to respond to customer expectations and requests in order to maintain competitive advantages and ensure their sustainability in a developing technology and increasing competition environment, to increase employee motivations in order to keep their performance at a high level, to keep up with technological developments and to attach importance to innovation strategies in order to expand their market share.

Since aviation activities have an impact on many areas of countries and increase socio-economic prosperity, R&D units are expected to increase their service quality by focusing on innovation efforts. The results of the analysis obtained in the studies indicate that the personnel working in airlines and airports operating in Turkey should actively participate in innovation studies and in order to achieve this, the necessary training should be given to the personnel continuously and made into company policy.

3. CONCEPTUAL AND THEORETICAL INNOVATION

In the Webster dictionary, innovation is defined as a "new and different outcome". Although it is used as the equivalent of the words "innovation", "renewal", "renewal" in Turkish, it is seen that the conceptual meaning loaded on this term is deepening and developing day by day. It is derived from the Latin word "innovatus". It means "the use of different methods in social, administrative and cultural fields" (Günay and Çalık, 2019:6).

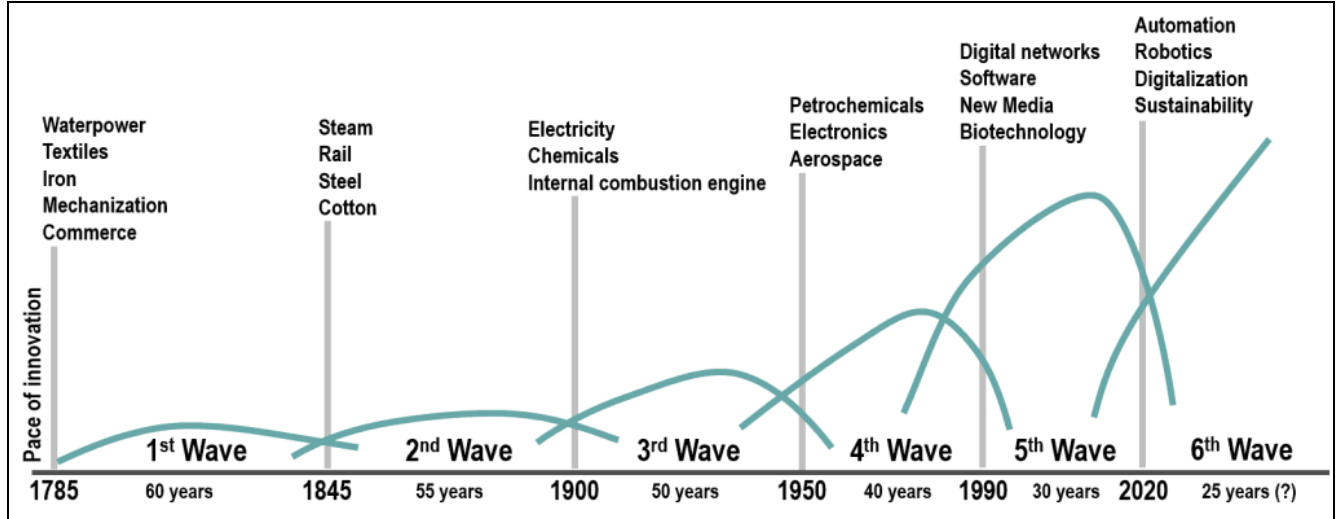
The concept of innovation is based on diversification on the axis of differentiation and newness. This is due to the need to introduce the outputs obtained from innovation activities, as well as creating a field of application for the work carried out in countries and organizations, and to be approved in terms of providing conveniences. In this context, countries' growths, developments, and developments on macro scales can make progress in human, artistic, technical, scientific and technological fields (Altıntaş, 2021:157).

In a developing and changing world, individuals and companies need to develop their ideas and behaviors in order to keep up with the period (Pala and Pilatin, 2020:212). This development is called innovation. When the literature is examined, it is seen that there are different definitions of the word "innovation" (Downs and Mohr, 1976:707; Dursun, 2017:13; Deniz and Erciş, 2012:464; Gümüş, 2014:8; Konyalılar, 2020:60). Some of these include;

- "It is unusual practices that occur in enterprises".
- "Innovation is not only for companies to do something new, but for these innovations to add economic value to the business."
- "Innovative movements in the enterprise provide added values such as long-term awareness and profit maximization rather than the value it provides to the enterprise in the short term."

The processes of change of innovation from the past to the present are defined as waves of innovation (Gürsu, 2014:17). The following are explanations about these waves of innovation and processes.

Figure 1. Long Wave Cycles of Innovation

Source: Hargroves and Smith, 2006.

As mentioned above, innovation has undergone changes over the years. These changes have become imperatives for their businesses to survive and maintain their assets with the increasing technology and consumer expectations, and the desire of enterprises to increase their market share by attaching importance to innovation. The types of innovation are listed below (Gümüş, 2014:14);

- Radical innovation
- Gradual (Incremental) innovation
- Product innovation
- Service innovation

- Process innovation
- Marketing innovation
- Organizational innovation
- Social innovation
- Ecological innovation
- It consists of technological and non-technological types of innovation.

Based on our literature review and past definitions, innovation consists of all strategies and policies that benefit from keeping up with changing technology, meeting customer expectations and needs, increasing company performance by increasing employee motivation, growing the market share of the business, maintaining competitive advantage and minimizing costs while maximizing company profits in the long run.

Innovation strategies have become the subject that companies resort to to stay in the market and increase their share while increasing the importance level from the past to the present day by day. In this sense, companies aim to increase their profitability by choosing their own innovation strategies. In making this choice, the company's objectives and market share are important.

In the literature review, it is seen that different distinctions are made regarding innovation strategies. We have included the following distinction in our study (Aslan and Zincirkıran, 2016:266; Coşkun et al., 2013:108; Konyalılar, 2020:81; Okay and Pınar, 2017:56);

- **Aggressive Innovation Strategy:** This strategy also aims to differentiate the business market and generate more profits from its competitors. The risk factor is as high as the maximum of the profit (Okay and Pınar, 2017:57).
- **Defensive Innovation Strategy:** In this strategy, the business, which does not want to face the risks encountered at the first entrance to the market, aims to keep its profits at the maximum level by trying to maintain its current situation in its own market share with innovative movements (Konyalılar, 2020:81; Kılıç, 2013:35).
- **Copycat Innovation Strategy:** In this strategy, it does not want to invest in the R&D department to keep operating costs to a minimum and aims to keep its profits high by reducing its spending on areas such as labor, education, materials, energy, and raw materials (Dursun, 2017:16).
- **Dependent Innovation Strategy:** Businesses with this strategy are based on following innovative policy in line with customer requests and needs (Konyalılar, 2020:82).
- **Traditional Innovation Strategy:** Businesses with this strategy have three main ways of gaining competitive advantage. These include productivity-related increase in costs and quality of the enterprise, innovative production, and competitiveness in market share (Aslan and Zincirkıran, 2016:34; Kılıç, 2013:36).
- **Innovation Strategy That Monitors Opportunities:** Businesses with this strategy try to find the weaknesses of their market competitors, thinking that they will not innovate equally with the innovations made by their competitors (Coşkun et al., 2013:108).

The above-mentioned innovation strategies consist of strategies that should be applied in order for the company to maintain its continuity and retain a competitive advantage by analyzing the performance, managerial attitudes, market shares and sector status of the enterprises.

3.1. Innovation Models

Innovation models consist of six parts in terms of their contents (Downs and Mohr, 1976:707; Kılıç, 2013:16; Konyalılar, 2020:88). These sections include;

- Linear models,
- Nonlinear models,
- Market models,

- Systematic and learning network models,
- Open models,
- Closed models.

It is the model that results in the introduction of new products or new services created by the R&D department in the enterprise (Konyalılar, 2020:88). In the linear innovation model, the new product or new service is defined as a natural process that occurs as a result of the effective operation of all units working within the enterprise (Coşkun et al., 2013:103; Tuncel, 2011:78). This innovation model covers the following sub-models.

- ***Innovation Driven by Demand:*** A customer-oriented innovation model. In line with the customer's wishes and needs, the business produces new products or services (Kılıç, 2013:44).
- ***Innovation Led by Science:*** Techno parks were established after the industrial revolution as a result of the rapid development of technology and the need to learn technology. The first generation of these techno parks is called innovation driven by science. Techno parks, called second generation, are established structures within universities. The distinctive feature of third generation techno parks is that they interact in a collective and interactive way (Kılıç, 2013:45).

It is the innovation movement that enterprises create by influencing the innovation movements in new products or new services (market situation, political developments, customer needs, etc.) by affecting the external environment. This innovation model covers the following sub-models (Konyalılar, 2020:89; Tuncel, 2011:81).

- ***A Positive and Inspiring Approach of Managers:*** In the positive and inspiring innovation strategy approach of managers, the attitudes and behaviors of managers towards innovation strategies are related to the extent to which they contribute to the budget model of the enterprise. The disadvantage of this model is that the management of the enterprise ignores intellectual capital by paying too much attention to objective items (equipment, machinery) (Tuncel, 2011:82; Kılıç, 2013:44).
- ***Interactive Learning Model Approach:*** The main purpose of the interactive learning model approach is to form the innovation strategy based on the learning processes of the people in the future planning and decisions made within the enterprise (Kılıç, 2013:46).
- ***Systematic and Learner Innovation Model Approach:*** Internal and external factors should be discussed together in the innovations to be made within the enterprise. In this model, the exchange of information within the triangle of government, society and business must be robust and reliable. This model is successful as a result of the support of governments and society.

Open innovation takes place in two ways in enterprises (Deniz and Erciş, 2012:22; Ayaz and Tan, 2015:6). These are;

- Goods and services innovation
- Process innovation

In the innovation of goods and services, the enterprise is the activity of introducing this new product to the market by going to differentiate in terms of techniques or shapes in the products it produces. Process innovation consists of the activity of enterprises marketing their products by improving their production, distribution and marketing channels (Kılıç, 2013:22).

Open innovation also provides information and technology data that businesses actively interact with the market. In this sense, open innovation gives the business values such as taking an active role in innovation activities, providing additional revenue to the enterprise by granting the right of use of ideas produced within the enterprise to other enterprises in the market, being aware of ideas and strategies formed outside the enterprise, low R&D cost, innovative thinking and providing a competitive advantage (Ayaz, 2021:66).

Closed innovation argues that ideas carried out in the enterprise should only be obtained from within the organization. According to this form of innovation, it is foreseen that the ideas of the employees in the enterprise cannot be repeated by other businesses in the market because they own them, and this idea in the enterprise will give the organization a competitive advantage (Ayaz, 2021:67). In this sense, closed innovation does not constitute an innovative process sufficiently due to the lack of knowledge and experience of other enterprises in the market and the lack of active interaction for the provision of information from the external

environment. (Ayas, 2021:68; Ezanoğlu and Dağlı, 2020:794). The above-mentioned information about open and closed innovation strategies is summarized in the table below.

Table 1. Differences between Open Innovation and Closed Innovation

Open Innovation	Closed Innovation
It works with experts in and out of the business.	In-house staffs are employed.
R&D costs are low.	R&D is being reduced.
No new entry conditions are required.	The business must enter the market with a new product to make a profit.
Innovation benefits in the long run.	Efforts are made to be a pioneer in the industry.
Internal and external interaction of the enterprise is active.	Non-business interaction is scarce.
Added value is provided with the external environment.	Intellectual property rights must belong to the personnel within the enterprise.

Source: Ayas, 2021:68.

When the above-mentioned open and closed innovation models are examined and the literature review is carried out, airports and airline carriers with closed innovation strategy in Turkey meet customer expectations with developing technology, improve service quality, gain a competitive advantage in the market, etc. It is seen that it has switched to an open innovation strategy for such reasons.

The following are the innovation models that have changed as a result of the changes in technology. These models are as follows (Coşkun et al., 2013:114; Çankaya, 2020:3);

- **Dynamic Innovation Model:** it is the innovation model that occurs as a result of businesses closely following the developments in the global field. In this model, managers and experts integrate innovations and differences that develop outside the enterprise into the enterprise, ensuring that the business does not lag behind the current developments.
- **Technology Lifecycle Model:** It is a model of establishing a strategy to gain market share in products integrated into the majority by analyzing whether new products and services formed with the development of technology are accepted by enterprises in society.

3.2. Strategic Innovation Management

The strategy consists of the steps that the company must take in order to achieve its objectives with limited resources available to the enterprise. In organizations, strategies are not just plans for ordinary situations. Strategies also consist of planned rules for the business to get through the process with minimal damage or damage in uncertain situations such as crisis and risk environments (Okay and Pınar, 2017:23).

Strategic planning is the process that enables the business to perceive opportunities and threats in the inner and outer environment. This process aims to enable the business to survive in the market and increase its profitability by detecting the opportunities that can and will occur (Satı and Işık, 2011:540).

Strategic management is all decisions and policies that enable the enterprise to realize its long-term performance and objectives in line with the strategic plans set out (Hancıoğlu and Atay, 2019:537). The innovation strategy means that the business manages the production stages, customer expectations, employee motivation in a way that is suitable for innovation, supported and improved as a result of its good analysis of the sector. (Satı and Işık, 2011:541).

The success of the innovation strategy depends on two key factors. These factors consist of technical resources and the perception of managing innovation strategies of management of the enterprise (Satı and Işık, 2011:542). It has the advantages of providing fast return to customer requests and needs, contributing to business performance by keeping employee motivation high and keeping up with the changing world by implementing innovation strategies in its enterprises in order to maintain market share, increase profitability in the sector and ensure customer satisfaction. In this sense, it helps to minimize the costs in the long term by choosing an

innovation strategy suitable for the market and business structure of the enterprises. Otherwise, innovation strategies that are not selected in accordance with the business structure appear to have failed.

4. EFFECTS OF INNOVATION IN AVIATION

Throughout the history of the world, flight trials have begun as a result of people's interest in flying and birds, and after the success of the flight trial, which was first considered to have been carried out by the Wright brothers in the early 1900s, flying aircraft quickly began to take part in our lives.

After the first intercity flight in 1908, people's desire to travel in flying aircraft increased and work accelerated. The postal flight, which was built in France in 1908, was successfully carried out in 1911. While the developments continued all over the world, Turkish Civil Aviation activities developed in the same way, and in 1944, our first domestic production aircraft, NU was improved. The D 38 aircraft successfully flew from Istanbul to Ankara with a passenger capacity of six people.

The developments in the world and Turkey have followed each other and made aviation activities that can be applied in all areas. The development of these activities has contributed to the development of the regions where airports are built by increasing investments and initiatives in airports and aviation. Today, air transportation activities, which are at the forefront of increasing importance transportation activities, with both their contributions to the economies of countries and the added value and employment power created in the regions where airports are located make it more attractive to invest in aviation than other sectors.

4.1. Aviation Industry

The Turkish Civil Aviation Sector has rapidly turned its momentum upwards with the Liberalization Movement launched in 2003 in line with the demand for air transportation activities in the globalized world. In line with the investments and innovations made the demand for aviation activities increases and contributes to both the socio-economic well-being of our country and the level of employment (Demir and Taşer, 2020:70).

The COVID-19 virus, which emerged in Wuhan, China in 2019, has affected the whole world. Epidemic periods have been experienced in the history of the world in the past. The sector most affected during the epidemic periods has been the service sector. Considering that aviation activities are also the product of the service sector, it will not be surprising that it is one of the sectors most affected by the Covid-19 pandemic (Yardımcı, 2021:107).

Serious reductions in aviation activities were experienced.as a result of the restrictions experienced in the epidemic, If we look at the data available in the pre-pandemic (2018) period; According to the ACI annual report, Turkey's place among aviation activities in the world was 32nd in 2008 and 7th in 2018 (Demir, 2019:85). According to the 2018 report, Istanbul Airport ranked 15th in the ranking of the top 20 airports carrying the most passengers in the world with 64,119,374 passengers ranked in the queue.

4.2. Airline Service Process

In addition to the transportation activity, which is one of the main purposes of the passengers using air transportation, passengers are served in many areas starting from the moment the passenger decides to buy tickets for his/her trip. We can divide these services into three groups: pre-flight, during and after-flight services (Çankaya, 2020:466; Konyalılar, 2020:164; Okumuş and Asil, 2007:9; Türkay and Artar, 2021:90);

1. Pre-Flight Process

- Request information about passenger booking procedures.
- Book or buy your ticket.
- Come to the airport.
- It receives the services offered by airlines at airports.
- Check-in is done.
- The ticket is delivered to the passenger.

- Passports and customs procedures are carried out by ensuring security.

2. Flight Order Process

- The passenger is taken on board.
- Services are provided for the cabin.
- The passenger leaves the plane.

3. Post-Flight Process

- The passenger picks up their luggage.
- It benefits from the airline's services at the arrival airport.
- Passenger leaves the airport.

In all of the above mentioned services, passenger satisfaction plays an important role in choosing the same airline again. For this reason, airlines aim to provide fast, reliable and understandable services to satisfy their customers.

Since the services provided are abstract concepts and show differences in perception from person to person, businesses use the SERVQUAL scale of 10 dimensions to measure the perception of service quality. This scale was created by Parasuraman, Zeithaml and Berry in 1985. The model includes the dimensions specified below (Akın, 2007:29; Ersöz et al., 2009:19);

- Reliability
- Credibility
- Civility
- Sufficiency
- Communication
- Access
- Enthusiasm
- Security
- Physical Elements (buildings and facilities, tools used to provide services, external view of personnel)
- Understanding the Customer

In the above-mentioned model, if the customer service expectation is above the realized level, i.e. if the perception of service quality realized is below expectations, it is thought that there are five gaps that prevent it from achieving the expected quality of service. These (Akın, 2007:30; Demir and Taşer, 2020:76; Ersöz et al., 2009:20);

Gap 1: This gap, known as the positioning gap, explains that management's thinking differs from consumer expectations.

Gap 2: This gap, known as the specification gap, explains that management's estimates differ from customer expectations.

Gap 3: This gap, known as the presentation gap, explains that the quality of service expected to occur and the quality of service performed are different.

Gap 4: This gap, known as the communication gap, explains that the performance of the service caused by the loss of communication with consumers is different.

Gap 5: This gap, known as perceived service quality, explains the difference between the service that the customer expects to occur and the service that occurs.

4.3. Innovation Movements at Airports

Innovative changes have been made at airports in order to meet the expected perceptions of service quality of consumers in the developing technology and increasing competition environment and to prefer air transportation, which is one of the means of transportation. Some of these innovations are listed below (Çankaya, 2020:466; Okumuş and Asil, 2007:13);

- **Kiosk:** These devices help customer's process tickets faster and safely without the need for anyone.
- **Biometric Integrated Border Crossing Unit:** It is the application implemented by the General Directorate of Security and Istanbul airport operators in order for individuals over the age of 18 to carry out passport procedures quickly.
- **X-Ray:** X-ray scanners prevent luggage and passengers from entering airports with foreign or hazardous substances in order to ensure the safety of passengers.
- **Hotel:** Accommodation centers where passengers can meet their hotel needs without having to leave the airport.
- **Micro Hotels:** It consists of single cabins, which passengers prefer to relax in a short time (30 minutes). This service is available in some parts of the world. It does not have a practice in Turkey.
- **Social Media Applications:** Includes all applications that enable airline carriers to actively exchange information with passengers using their own social media accounts and to share information about the business.
- **Information Monitors:** Consists of screens showing information such as which door the plane will take off from in certain areas of airports where passengers have access to instantaneous information, and whether the departure to the lounge is open.
- **Mobile Application:** It consists of applications where all flight-related services are designed for smart devices such as phones and tablets are informed and processes (check-in, online tickets,..) are completed without going to the airport through the application, which saves time.
- **Navigation Service:** It is the application that provides access from portable devices such as phones and computers, ensuring that the destination is reached as soon as possible.
- **Internet Services:** It covers the service that passengers can use from the moment they enter the airports and easily access data such as flight information and transportation services through this service.
- **Disabled Passenger Services:** Covers all services provided in accordance with the obstacle status from the moment they allow passengers requiring special service to enter the airports, which help the passenger to complete their flight safely and leave the airport.

4.4. Contribution of Innovation Movements in Airports to Employee Motivation

The concept of motivation is an important concept both in the field of psychology and in the field of management. Therefore, in addition to having different definitions of many resources, common values in all definitions consist of the basis of employee motivation, obtaining the desired performance from the employee, and positively affecting the employee performance in the operating performance (Gümüş, 2020:19; Konyalılar, 2020:164).

4.4.1. Motivation Factors

The performance of employees in enterprises depends on two factors (Süzen, 2020:47). These are the ones that are going to;

- **Internal Motivation:** People with this motivation have internal motivation without being affected by external factors. For people with this motivation, the reward-punishment method has no effect and there is no need for external motivation. One's satisfaction for success supports his inner motivation.
- **External Motivation:** There are two basic dimensions for motivating people with this motivation. These dimensions consist of social motivation tools and organizational motivation tools. Social motivation

consists of factors related to the employee's environment (*friendship relations, connection with the manager, etc.*). Organizational motivation consists of concrete factors (*salary, position increase, etc.*).

4.4.2. Motivational Tools

Businesses strive to create motivation in line with the behaviors they want their employees to exhibit. Since employees will turn to behaviors within the framework of their needs and expectations, managers should also focus on configurations by determining what motivates their teams and how they will motivate them, determining the scope of their needs. At this point, there are some motivational tools that managers have. Effective and accurate use of these tools by managers is important (Konyalılar, 2020:105). Although it differs by individuals, its universal characteristics prove the value of many generally accepted motivational means, as well as positive results from research (Sabuncuoğlu and Tüz, 2013:119; Süzen, 2020:50).

Different motivational patterns and different expectations of the people working in the enterprise require different methods to increase the motivation of the employees of the enterprises. These methods are listed below (Süzen, 2020:51);

- Economic tools
- Psycho-social tools
- Organizational and administrative tools

In addition to economic motivational tools, creating physical arrangements to reinforce the happiness of employees in the work environment is among the priority goals of managers. In this context, the working environment, which can appeal to the likes of one business seer, can have a negative effect on the other. Therefore, the manager should determine the motivational tools considering the psychosocial qualities of his team (Konyalılar, 2020:134). These are the tools of psychosocial motivation: appreciation and appreciation; some social amenities such as food, money, clothing and fuel allowance offered by the business; sports, excursions, entertainment-like activities organized in-house; it ensures that the work is carried out with pleasure and satisfaction in terms of the employee. By valuing those who work in a company, respecting private life is prioritized and the importance of providing them with a certain status is directly related to the image of the enterprise. It is also possible to use a number of administrative and organizational tools as incentives for motivation. In this context, training activities for the employee, promotion procedures, granting some powers and responsibilities, providing easy access to certain measures of information and documents; increasing dialogue with managers, other employees and customers; the adequacy of the equipment and equipment to be used for work, positive determinations regarding working hours, holidays and leave situations, management's approach to the problems that may be encountered during the work and the special problems of the employee constitutes what needs to be done (Barutçu and Sezgin, 2012:91).

4.4.3. Motivational Factors

There are different factors in addition to different motivational tools to increase the motivation of employees in enterprises (Gümüş, 2014:42). These factors are listed below (Süzen, 2020:67; Ayaz and Tan, 2015:38);

- **Targeting:** In this factor, the target that the employee is trying to achieve should be determined as clear, understandable, and the set goal should be difficult but doable.
- **Business Design:** In this factor, it is tried to increase the motivation of the employees to carry out the current work by taking into account the wishes of the employees as well as the wishes of the enterprise.
- **Standard Flexible Working Schedules:** Instead of applying standard working hours, it refers to the reorganization of working hours in accordance with the wishes of the employee.
- **Teamwork:** Refers to the work of a particular group towards a common goal. Teamwork provides motivation because employees take responsibility and have a say in the solutions of problems.
- **Quality Circles:** are groups created to find solutions to problems as a team. In this factor, the employee is increasingly motivated because he chooses which problem he wants to solve of his own volition.

- **Performance Evaluation:** It is an activity of evaluating the duties and responsibilities fulfilled by the employees. In the enterprises where this activity is applied, the motivation of the employees increases and the rate of dismissal decreases.
- **Management Practices According to the Objectives:** It is to increase the motivation of the employee to fulfill the task given by establishing a connection between the objectives of the enterprise and the objectives of the employees.

4.5. Contribution of Innovation Movements in Airports to Business Performance

Performance is a broad concept that is difficult to define. In this sense, the definition of performance in various studies can be defined as the success of enterprises in achieving their goals as a result of combining qualitative and quantitative criteria (Dursun, 2017:15). In the evaluation of this success, it plays an important role in making the competitive advantage of the enterprise sustainable. In this sense, performance strategies have changed due to the technology and market structure developing from the past to the present. As a result of these changes, the performance success levels of enterprises have become measurable but do not give an idea of the expectations of the enterprises. Therefore, businesses have found out that there may be negative consequences in the decision-making process based solely on performance evaluation criteria (Konyalılar, 2020:105).

Considering the above statements, the inclusion of objective data as well as subjective data in the evaluation when determining business performance reveals more accurate results (Aslan and Zincirkıran, 2016:275). In order to improve business performance, it is necessary to analyze the market well and develop strategies in accordance with the competition strategies and business expectations in the market. In this sense, performance measurements play an important role in enterprises. The dimensions included in these measurements are below. These are (Satı and Işık, 2011:554);

- Dimensions related to personnel,
- Dimensions related to customers,
- Social dimension,
- Organizational dimension,
- Economic dimension.

The above five dimensions consist of the dimensions that the enterprises include in the performance measurements. Based on these dimensions, it is found out that subjective values should be given importance in measurements in sectors with high uncertainty rates, such as the civil aviation sector. In this sense, classification of performance measurements according to operating sizes ensures that the analysis results are more reliable (Gürsu, 2014:156).

It is seen that the motivation of the employees in the civil aviation sector, where there is an intense competitive environment, has a positive effect on the business performance. However, in order to gain market share advantage, it is necessary to focus on new products or services and implement differentiation strategies.

5. CONCLUSION

In the globalized world, developing technology and increasing competitive conditions have created the need for businesses to follow technological developments closely. As a result of this need, enterprises have tried to keep up with the changing conditions by creating R&D departments in their own bodies by generating innovative ideas.

Businesses have created strategies to increase their market share and keep pace with changing conditions. These strategies consist of 6 different strategies (*Aggressive innovation strategy, defensive innovation strategy, copycat innovation strategy, dependent innovation strategy, traditional innovation strategy, innovation strategy that monitors opportunities*) in accordance with the performance and expectations of enterprises. When enterprises implemented these strategies, they avoided due to the cost they had to bear in the short term, but the market structure in which they operate obliges the enterprises to do so. Short-term cost maximization decreases with the long-term profit maximization of the enterprises implementing the right strategy. On the other hand, it is observed that the enterprises that prefer the closed innovation strategy, which is one of the types of

innovation, for cost minimization cannot meet their expectations due to the inability to keep up with the sector and developments in the long term. In the literature review section examined in the study, the effect of innovation strategies on the market shares and employee performances of organizations was analyzed by using subjective and objective analysis techniques and it was concluded that innovation strategies contributed significantly to employee performance and increase in market shares. In the examination, it was concluded that the aviation sector, which is a dynamic sector, should accept innovation strategies as a management perception and provide continuity to employees in order to increase the market share of organizations and achieve competitiveness. In the airlines examined and in the employee surveys included in the analysis, it was observed that innovative strategies contributed positively to the performance of the employees.

Innovation strategies vary depending on the organizational structure and management perception. These differences lead to the long-term profit maximization, growth in market share, and positive increase in employee performance by choosing the right innovation strategies and incorporating them into every aspect of the organization. However, as seen in the studies examined, some Turkish enterprises have identified innovation strategies that are not suitable for their organizational structures and it has been concluded that they cannot contribute positively to their enterprises. For this reason, most Turkish businesses that adopt the closed innovation strategy, as stated in the literature review, have gradually transitioned to an open innovation strategy.

In the study, the effects of innovation strategies applied by enterprises in the civil aviation sector in Turkey on employee motivation, business performance and customer satisfaction were examined. As a result of the development of technology, it was seen that businesses need to develop innovation strategies in order to keep up with the change in customer requests and needs. These innovation strategies need to be created and implemented in accordance with business management perception, expectations and performance. Due to the market structure of the aviation industry, it has been observed that businesses should pay attention to differentiation and new service understanding strategies. As a result of the implementation of strategies, it was observed that there was an increase in employee motivations. This increase has affected business performance and increased performance causes the business to maintain a presence in the market, retain a competitive advantage and customer loyalty. As a result, these positive effects have led to the profit maximization of enterprises.

REFERENCES

- AĞIR, Ömer (2021), "*İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türkiye'de Tarıma Amerikan Etkisi*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.9(1), ss.65-89.
- AKIN, Murat (2007), **Sanal Hizmetlerde Hizmet Kalitesi ve Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ALTIN, Nagihan (2020), "*Keşfedici ve Sömürücü İnovasyon Stratejisi İzleyen İşletmelerde Stratejik İttifakların İnovasyon Performansına Etkisini Keşfetmeye Dönük Bir Araştırma*", **Yüksek Lisans Tezi**, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- ALTINTAŞ, Furkan Fahri (2021), "*İnovasyon ve Girişimcilik Arasındaki İlişkinin Çok Yönlü Olarak İncelenmesine Yönelik Ampirik Bir Araştırma*", **Iğdir University Journal of Social Sciences**, S.26, ss.155-181.
- ASLAN, Recep ve ZİNCİRKIRAN, Mustafa (2016), "*İnovasyon ile Tüketim Eğilimleri ve Reklam İlişkisi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma*", **İşletme Araştırmaları Dergisi**, S.8(1), ss. 265-281.
- AYAS, Ayşe Nur (2021), "*Açık İnovasyon Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma*", **International European Journal of Managerial Research**, S.5(1), ss. 64-74.
- AYAZ, Sezer ve TAN, Fatma Zehra (2015), "*Açık İnovasyon Partnerleri Süreci ve Tamamlayıcı Öğeleri: Açık İnovasyon Alanında Bireysel Tüketicilerin Yeri*", **Yüksek Lisans Tezi**, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- BAKKALOĞLU, Ayşen (2021), "*Türkiye Ekonomisinde Sanayileşme*", **Sakarya İktisat Dergisi**, S.10(1), ss.66-91.
- BARUTÇU, Süleyman ve SEZGİN, Seçkin (2012), "*Satış Yönetimi Sürecinde Motivasyon Araçları ve Etki Düzeyleri: Tıbbi Satış Temsilcileri Üzerinde Bir Araştırma*", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, S.4(2), 89-97.

- COŞKUN, Seval, MESCİ, Muammer ve KILINÇ, İzzet (2013), "*Stratejik Rekabet Üstünlüğü Sağlama Aracı Olarak İnovasyon Stratejileri: Kocaeli Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*", **Abant İzzet Baysal Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.28(28), ss.101-132.
- ÇANKAYA, Didem (2020), "*Havacılıkta Yaygınlaşan Yapay Zeka, API ve Büyük Veri Temelli Çözümler*", **Academic Perspective Procedia**, S.3(1), ss.456-473.
- DAĞLI, İbrahim ve EZANOĞLU, Zeynep (2020), "*İnovasyonda Açıklık Paradigmasına Geçiş: Türkiye'den Açık İnovasyon Örnekleri*", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.8(3), ss.793-802.
- DEMİR, Ümmühan ve TAŞER Atıl (2020), "*Havalimanlarındaki Hizmet Yeniliklerinin Algılanan Hizmet Kalite Algısı ve Yolcu Memnuniyetine Etkileri*", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1(5), ss.68-87.
- DENİZ, Arzu ve ERCİŞ, Aysel (2012), "*Tüketici Yenilikçiliğinin Boyutları ve Yenilikçiliği Etkileyen Faktörler Arasındaki İlişkiler*", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.7(14), ss.461-475.
- DOWNS, George W. ve MOHR, Lawrence B. (1976), "*Conceptual Issues in the Study of Innovation*", **Administrative Science Quarterly**, S.21(4), ss.700-714.
- DURŞUN, Ömer Osman (2017), "*İnovasyon Üzerine Kavramsal Bir İnceleme*", **International Journal of Management and Administration**, S.1(1), ss.12-17.
- ERSÖZ, Süleyman, PINARBAŞI, Mehmet, TÜRKER, A. Kürşad ve YÜZÜKIRMIZI, Mustafa (2009), "*Hizmet Kalitesinin Servqual Metodu ile Ölçümü ve Sonuçların Yapısal Eşitlik Modelleri ile Analizi: Öğretmen Evi Uygulaması*", **International Journal of Engineering Research and Development**, S.1(1), ss.19-27.
- EZANOĞLU, Zeynep ve DAĞLI, İbrahim (2020), "*İnovasyonda Açıklık Paradigmasına Geçiş: Türkiye'den Açık İnovasyon Örnekleri*", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.8(3), ss.793-802.
- GENÇ, Özgür (2018), "*Türk Hava Kurumu (THK) Etimesgut Uçak Fabrikası*", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- GÜLEREN, Kürşad Melih ve SÜLÜMBAZ, Mert (2013), "*Türk Hava Kurumu Uçak Tasarımları*", **Mühendis ve Makina Dergisi**, S.54(638), ss.54-61.
- GÜMÜŞ, Sefer (2014), **İnovasyonu Oluşturan İşletmelerin Yaşam Döngüleri**, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, Durmuş ve ÇALIK, Ahmet (2019), "*İnovasyon, İcat, Teknoloji ve Bilim Kavramları Üzerine*", **Üniversite Araştırmaları Dergisi**, S.2(1), ss.1-11.
- GÜRSU, Hakan (2014), **Sahi, İnovasyon Neden Bize Bu Kadar Uzak?**, Destek Yayınları, İstanbul.
- HANCIOĞLU, Yasemin ve ATAY, Özlem (2019), "*İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin Ulusal İnovasyon Sistemlerinin İncelenmesi: Türkiye İçin Öneriler*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.74(2), ss.511-547.
- HARGROVES, Karlson ve SMITH, Michael Harrison (2006), **The Natural Advantage of Nations**, Routledge Publisher, London.
- İNCİR, Gülten (1984), **Çalışanların Motivasyonlarına Genel Bir Bakış**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara.
- KILIÇ, Serkan (2013), "*İnovasyon Anlayışına Dayalı Ürün Geliştirme Performansının Değerlendirilmesi*", **Doktora Tezi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- KIZIL, Cevdet ve ASLAN, Tunay (2019), **İktisadi ve Sosyal Yönleriyle İnovasyon**, İksad Yayınevi, Ankara.
- KONYALILAR, Nil (2020), "*Entelektüel Sermaye ve İnovasyonun Çalışan Performansına Etkisi: Havacılık Sektörü Örneği*", **Doktora Tezi**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KONYALILAR, Nil (2021), "*Çalışanlarına Göre İstanbul'da Faaliyet Gösteren Özel Havayolları Şirketlerinde İnovatif Uygulamaların Rekabet Gücüne Etkisi*", **Tourism and Recreation Journal**, S.3(2), ss.132-139.
- KURT, Emin (2021), "*Nuri Demirağ'ın İstanbul'daki Fabrikasında Tasarlanan ve Almanya'da Denemeleri Yapılan Avcı Uçağının Hikâyesi*", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, S.22(1), ss.215-218.

- KUŞLUVAN, Salih ve EREN, Duygu (2008), "*Örgütsel Hizmet Odaklılığın İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama*", **Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi**, S.19(2), ss.177-193,
- OKAY, Hakan ve PINAR, İbrahim (2017), "*Stratejik Rekabet Üstünlüğü Sağlama Aracı Olarak İnovasyon Stratejileri: Kişisel Bakım Sektörü İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma*", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- OKUMUŞ, Abdullah ve ASIL, Hilal (2007), "*Hizmet Kalitesi Algılamasının Havayolu Yolcularının Genel Memnuniyet Düzeylerine Olan Etkisinin İncelenmesi*", **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, S.36(2), ss.7-29.
- PALA, Fahrettin ve PİLATİN, Abdulmuttalip (2020), "*Beşeri Sermaye ve İnovasyon İlişkisi: Teorik Bir Perspektif*", **Finansal Piyasalar Üzerine Güncel Araştırmalar**, Gazi Kitabevi, Ankara, ss.205-218.
- SABUNCUOĞLU, Zeyyat ve VERGİLİEL TÜZ, Melek (2013), **Örgütsel Davranış**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.
- SATI, Zümürüt Ecevit ve IŞIK, Özlem (2011), "*İnovasyon ve Stratejik Yönetim Sinerjisi: Stratejik İnovasyon*", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.9(2), ss.538-559.
- SÜZEN, Ekrem (2020), "*İnovasyon Stratejileri ve Çalışan Motivasyonunun, İşletme Performansına Etkileri: Sivil Havacılık İşletmesinde Bir Uygulama*", **Doktora Tezi**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TUNCEL, Cem Okan (2011), "*İnovasyon Sistemleri ve Ekonomik Gelişme: Bursa Bölgesi İmalat Sanayinde İnovasyon Süreçleri Üzerine Bir Alan Araştırması*", **Doktora Tezi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- TURĞUT, Mustafa ve SONGUR, Ahmet (2022), "*Yenilikçiliğin Çalışan Performansına Etkisi: Havacılık Teknisyenleri Üzerinde Bir Araştırma*", **Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 27(33), ss. 393-407.
- TÜRKAY, Uğur İlhan ve ARTAR, Okşan (2021), "*Havacılık Sektöründe Havalimanlarının Dijital Dönüşümü*", **Working Paper Series**, S.2(1), ss.86-97.
- ULUSAN, Şayan (2021), "*İstikbal Göklerdedir: Türk Tayyare Cemiyeti (1925-1938) Türk Tayyare Cemiyeti'nden Türk Hava Kurumuna*", **9. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler Kitabı**, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara, ss.2333-2372.
- ÜNAL, Aslıhan ve KILINÇ, İzzet (2016), **Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- YAĞIZ, Mutlu Gülsev (2021), "*Sivil Havacılık Sektörünün Dijital Dönüşümü Bağlamında Uluslararası Pazarlama ve İnovasyon*", **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5(21), ss.185-210.
- YALÇIN, Osman (2010), "*Türk Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.26(78), ss.561-588.
- YALÇIN, Osman (2016), "*Havacılık, Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi*", **Atatürk Yolu Dergisi**, S.15(59), ss.182-236.
- YARDIMCI, Can (2020), "*Determination of Market Structure of the Electronic and Communication Sector*", **Journal of Current Researches on Business and Economics**, S.10(1), ss.83-90.
- YARDIMCI, Can (2021), "*Pandeminin Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Kantil Regresyon Yaklaşımı*", **Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, S.2(2), ss.106-114.
- YILMAZ, Osman (2020), **İnovasyon Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara.

<http://www.kobigirisim.net> (Erişim Tarihi: 18.12.2021).

Bingöl İlinin İdari Coğrafyası

Administrative Geography of Bingol Province

Mehmet Emin YAKUT

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, meyakut@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2745-7110>

Makale Başvuru Tarihi: 01.04.2022

Makale Kabul Tarihi: 25.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Mehmet Akif CEYLAN

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, maceylan@marmara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1195-7436>

ÖZET

İdari coğrafya, Beşeri ve İktisadi Coğrafya anabilim dalının bir alt disiplini. İdari coğrafya çalışmaları sayesinde herhangi bir ülkenin veya idari ünitenin idari, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri ortaya konulmaktadır. Bu bilgiler aynı zamanda farklı alanlar açısından da yararlı olmaktadır. Türkiye'nin idari yapısı büyük ölçüde Cumhuriyet öncesi idari yapı esas alınarak şekillenmiştir. Vilayeler il, kazalar ilçe yapılmıştır. Büyük vilayetlerdeki sancakların bir kısmı ayrılarak müstakil olmuşlardır. Türkiye'de 1930 ve 1950'li yıllarda idari yapı değişiklikleri yoğunluk kazanmıştır. Daha sonra, 1989-1999 yılları arasında da çok sayıda ilçe ve il yapılarak il sayısı 81'e yükselmiştir. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile il nüfusu 750.000'i aşan iller büyükşehir belediye statüsüne alınarak tüm köy yerleşmeleri mahalle haline getirilmiştir. Bu makalede Bingöl ilinin idari coğrafya özellikleri nispeten ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bingöl ilinde merkez ilçeye birlikte 8 ilçe, 3 belde ve 320 köy idari ünitesi ile 818 mezra yerleşmesi vardır. Yine ilde 1 il merkezi, 7 ilçe merkezi ve 3 belde olmak üzere toplam 11 belediye teşkilatı hizmet vermektedir. Bu idari alanlarda toplam 68 mahalle yer almaktadır. Bingöl ilinde idari teşkilatlar 8.003 km² alanda toplam 283.112 nüfusa hizmet vermektedir. Bingöl ilinin idari taksimatında ve ilçe sınırlarının belirlenmesinde coğrafi yapının etkileri belirgin şekilde ayırt edilmektedir. İdari yapı ile coğrafi özelliklerin birbiriyle uyumlu olması, kamu (altyapı, üstyapı) ve özel sektör hizmetlerinin kolay ve verimli şekilde ulaştırılmasına imkân sağlamaktadır. Diğer yandan idari fonksiyonlar, istihdama katkısının yanı sıra idari merkez olan yerleşmelerde sosyal, kültürel, ekonomik ve güvenlik fonksiyonlarının gelişmelerini destekleyici önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler:

İdari Coğrafya,
İdari Alan,
Bingöl,

ABSTRACT

Administrative geography is a sub-discipline of the Department of Human and Economic Geography. Administrative geography studies to reveal the administrative, social, cultural and economic characteristics of any country or administrative unit. This information is also useful for different fields. The administrative structure of Turkey has been shaped largely on the basis of the pre-Republican administrative structure. Wilayah were made into provinces, and township into districts. Some of the sanjaks in the big provinces were separated and became independent provinces. In Turkey, changes in the administrative structure gained intensity in the 1930s and 1950s. Later, between 1989 and 1999, many districts and provinces were made and the number of provinces increased to 81. With the law numbered 6360 enacted in 2012, provinces with a population of more than 750,000 were taken into metropolitan municipality status and all village settlements were turned into neighborhoods. In this article, the administrative geography features of Bingöl province have been tried to be examined in relatively detail. In the province of Bingöl, there are 8 districts, 3 towns and 320 village administrative units and 818 hamlet settlements together with the central district. Again, a total of 11 municipal organizations, including 1 provincial center, 7 district centers and 3 towns, serve in the province. There are 68 neighborhoods in total in these administrative areas. Administrative organizations in the province of Bingöl serve a total population of 283.112 on an area of 8.003 km². The effects of the geographical structure are clearly distinguished in the administrative division of the province of Bingöl and in the determination of the district boundaries. The compatibility of administrative structure and geographical features enables the public (infrastructure, superstructure) and private sector services to be delivered easily and efficiently. On the other hand, administrative functions play an important role in supporting the development of social, cultural, economic and security functions in settlements that are administrative centers, as well as contributing to employment.

Keywords:

Administrative
Geography,
Administrative Area,
Bingol,

1. GİRİŞ

Sınırları belirli herhangi bir coğrafyanın yönetimi başka bir deyişle idare etme dünyada en eski ve oldukça önemli fonksiyonlar arasında yer almaktadır. İdari coğrafya literatürde az çok benzer şekillerde açıklanmaktadır. Özlü bir şekilde ifade etmek gerekirse idari coğrafya, bir ülkede coğrafi şartlar ile mülki idare alanları, yönetim faaliyetleri ve hizmetlerinin ilişkilendirilmesini incelemektedir (Ceylan, 2019:15). Keza dünyanın farklı coğrafi şartlara sahip sahalarının yönetimle ilgili olarak ele alınması idari coğrafya olarak tanımlanmakta, coğrafya ve yönetim kavramları mekân yönetimini akla getirmektedir (Özçağlar, 2015:15). İdari coğrafya, bir ülkenin idari birimlerinin önce genel hatlarıyla ve daha sonra da en büyük idari birim olan il (vilayet) düzeyinde incelenmesidir. Bunun yanında bir ülkeyi ve idari birimlerini tanımak isteyenlere önemli ve faydalı bilgiler de idari coğrafya çalışmaları ile sunulması lazımdır (Darkot, 1966:78,79).

İdari coğrafya konusunda literatürde ciddi bir boşluk olduğunu ve idari coğrafya çalışmalarının artması gerektiğini ifade eden ilk coğrafyacı Besim Darkot olmuştur. *Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler* adlı makalesi, ilk önce 1961 yılında İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi'nde, daha sonra 1966 yılında Türk İdare Dergisi'nde yayınlanmıştır. Aynı müellif, idari coğrafya çalışmalarının öncelikle il düzeyinde ve daha sonra ilçe düzeyinde yapılması ihtiyacını önemle belirtmiştir.

Aradan geçen 60 yılı aşkın süreye rağmen Türkiye'de 81 il bazında idari coğrafya çalışmaları henüz tamamlanmamıştır. Darkot (1966), idari coğrafya ile ilgili çalışmalar bakımından meşrutiyet öncesinden geride olduğumuzu ve salnameler veya Vital Cuinet'in çalışması düzeyinde bir çalışmanın hala yapılmadığını belirtmiştir. Son yıllarda idari coğrafya ile ilgili çalışmalarda bir artış söz konusu olmakla birlikte halen yeterli değildir. İl düzeyindeki idari coğrafya çalışmaları birkaç il ile sınırlı kalmış durumdadır. Çalışma konusunu oluşturan Bingöl ili ile ilgili idari coğrafya alanında bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Bingöl, Cumhuriyetin kurulduğu dönemden 1990 yılına kadar idari yönden sürekli değişikliklere uğramıştır. Dolayısıyla Bingöl ilinin idari coğrafya özelliklerinin detaylı bir şekilde ortaya konulması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Bingöl ilinin idari coğrafya özellikleri il, ilçe ve köy düzeyinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bingöl ilinde özellikle 1923-1945 arası dönemde yoğun idari değişiklikler meydana gelmiştir. Adı geçen dönemde Bingöl idari yönden sırasıyla birkaç vilayete bağlı olmuştur. Önce Bitlis, daha sonra Genç, Elâzığ ve Muş illerine bağlanan Bingöl, 1936 yılında müstakil bir vilayet yapılmıştır. 1936 yılından günümüze kadar Bingöl ili idari sınırlarında küçük ölçekli komşu illerle köy idari bağılıkları dışında önemli değişiklikler meydana gelmemiştir. Ayrıca süreç içerisinde ilde bazı kasabalar yeni kurulan ilçelerin merkezi yapılmıştır.

Cumhuriyet öncesi dönemin idari coğrafyası ile ilgili bilgilere *Vilayet Salmamelerinden* ulaşılmaktadır. *Salname* yıllık demektir. Tanzimat'tan sonra her vilayetle ilgili idari, tarihi, iktisadi ve sosyal yapıya ait bilgilere yer verilmekte idi. Ancak meşrutiyetle birlikte XX. yüzyılın başında salname yazımı durmuştur (Darkot, 1966:79). Bu durum daha sonra il yıllıkları adını alarak cumhuriyet döneminde 1967'den sonra yayınlanmaya devam etmiştir. Salname dışında *Tımar, tahrir ve temettuat* defterleri gibi resmi kayıtlardan da Osmanlı dönemi idari taksimatı hakkında bilgiye ulaşmak mümkündür (Dinç ve Ceylan, 2020: 66). Osmanlı idari taksimatı hakkında bilgi sahibi olunan bir diğer kaynak Düyun-u Umumiye Genel Sekreteri Fransız Vital Cuinet tarafından 4 cilt olarak yazılmış *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative: Statistique, Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure (1892-1894)* adlı eserdir.

Bu çalışmada öncelikle idari coğrafyanın tanımı yapılmış ve idari coğrafya çalışmalarının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Keza Türkiye'nin idari yapısına genel özellikleriyle değinilmiş, Türkiye'de il bazında yapılan idari coğrafya çalışmalarından örnekler verilmiştir. Ülkemizde idari coğrafya literatürünün azlığından hareketle Bingöl ili ölçeğinde bir idari coğrafya analizine ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple makalede Bingöl ilinin idari coğrafya özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle idari coğrafya alanında yapılan literatürden elde edilen bilgi ve veriler Bingöl ili ölçeğinde değerlendirilmiştir. Bir idari yerleşme olarak Bingöl'ün Cumhuriyet döneminde sahip olduğu idari özellikler ve değişiklikler kronolojik olarak incelenmiştir. Konu, araştırma problemi, kapsamı ve amaçları doğrultusunda işlenmiştir.

Bingöl ilinin idari yapısı ve değişimiyle ilgili bazı eserlerin yanında çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarından yararlanılmıştır. Bu kapsamda Resmî Gazete, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, DİE (1927-2000), ADNKS (2007-2021), Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı verilerinden, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı Cumhuriyet Arşivi ve TBMM zabıt tutanaklarından da yararlanılmıştır. İstatistikî veriler tablolarla analiz edilmeye çalışılmıştır. Bingöl ilinin günümüzdeki idari yapısını açıklamak

amacıyla 2021 yılı idari haritası ArcGis 10.5 programında çizilmiştir. Son olarak valilik ve belediye yetkilileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerle çalışmaya son şekli verilmiştir.

2. BİNGÖL İLİNİN İDARİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Türkiye’de idari yapı il (vilayet), ilçe (kaza) ve bucak (nahiye) şeklinde teşkil edilmiştir. Ayrıca yerel yönetim birimleri olarak da belediyeler, il özel idareleri ve köyler tesis edilmiştir. Bununla birlikte bir yerel yönetim birimi ya da merkezi idarenin taşra birimi olmamakla birlikte belediyeler içerisinde tüzel kişiliği olmayan mahalleler oluşturulmuştur. 2012 yılında 6360 sayılı kanun ile büyükşehir olan illerde bucaklar kaldırılmış, köylerin idari statüsü mahalleye dönüştürülmüştür. Türkiye’de Cumhuriyet dönemi boyunca idari yapıda çok sayıda değişiklikler yapılmıştır. İdari değişikliklerdeki temel amaç halkın kamu hizmetlerine erişiminin sağlanmasıdır. Bunun yanında nüfus artışıyla yerleşmelerin büyümesi, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlerle de idari değişiklikler yapılmıştır. İdari yapıdaki düzenlemeler her ilde farklı zaman ve nedenlere bağlı olarak gerçekleşmiştir (Dinç ve Ceylan, 2020:68). Bununla birlikte idari değişikliklerin 81 il bazında ortaya konması önem arz etmektedir. İdari değişiklikler doğrudan sosyal hayata dokunduğundan sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik sonuçları olmaktadır.

Bingöl ili de özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında ve sık bir şekilde idari yapı değişikliklerine uğrayan illerden biridir. 1936 yılına kadar müstakil bir il statüsünde olmadığından sırasıyla Bitlis, Genç, Elâzığ ve Muş illerine idari yönden bağlı kalmıştır. İlin kuzeyinde yer alan Kiğı ilçesi ise uzun zaman Erzurum ve Erzincan vilayetlerine bağlı kalmıştır. 1936 yılında Bingöl müstakil bir il olarak kurulunca, Genç, Bingöl (Karlıova), Kiğı ve Solhan ilçeleri Bingöl’e bağlanmıştır. İlin merkezi ise Çapakçur olmuştur. Daha sonra Bingöl ili ve Bingöl (Karlıova) ilçesinin adı isim karışıklığını gidermek amacıyla değiştirilmiştir. Bingöl ilçesinin adı Karlıova olarak değiştirilirken, il merkezi Çapakçur’un adı da Bingöl olarak değiştirilmiştir. 1987 yılında Adaklı ve Yayladere, 1990 yılında Yedisu bucakları Kiğı ilçesinden ayrılarak ilçe yapılmıştır. Bugün Bingöl iline bağlı Adaklı, Genç, Karlıova, Kiğı, Solhan, Yayladere ve Yedisu olmak üzere 7 ilçe bulunmaktadır. İlin toplam nüfusu 2021 yılı itibarıyla 280 binin üzerine (283.112) çıkmıştır.

2.1. Bingöl İlinin Genel Coğrafi Özellikleri

Bingöl ili Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Bölümü’nde yer almaktadır. Kuzeyde Erzurum ve Erzincan, batıda Tunceli ve Elâzığ, doğuda Muş ve güneyde Diyarbakır illeriyle komşudur (Şekil 1). Yüzölçümü itibarıyla Türkiye’de 40. sırada olan ve 8.003 km² alan kaplayan Bingöl ili farklı coğrafi özelliklere sahiptir. İçinde bulunduğu coğrafi bölge gibi il morfolojisinde yüksek ve engebeli alanlar daha çok yer kaplamaktadır. Bingöl ilinin kuzeyinde Karagöl ve Şeytan dağları yer alırken, batıda Karaboğa Dağları, güneyde Akçakara Dağı, doğuda Şerafettin Dağları ve kuzeydoğuda Bingöl Dağı yer almaktadır. Dağlık sahalar arasında aşınım düzlükleri, vadiler, volkanik platolar ve ovalar yerleşmiştir. Bingöl Ovası, Karlıova, Sancak ve Yedisu havzaları başlıca düzlük ve ovalık alanlar olarak ayırt edilmektedir.

İlde farklı morfolojik birimler tektonik hareketlerin denetiminde oluşmuşlardır. Dağlık kütleleri yaran akarsu vadileri ve oluklar birçok yerde fay hatlarına yerleşmiştir. Bingöl, Kuzey Anadolu Fay hattı (KAF) ve Doğu Anadolu Fay hattının (DAF) yanı sıra bu faylara bağlı olarak gelişen tali fayların uzandığı bir sahada konumlanmıştır. Bingöl il toprakları, hidrografya açısından neredeyse bütünüyle Fırat Nehri su toplama havzası içerisinde yer almaktadır. Fırat’ın kollarından Murat Nehri ile Göynük ve Peri Çayları en önemli akarsulardır (Avcı vd., 2018:12). Bingöl ilinde karasal iklim özellikleri görülmektedir. Ancak sıcaklık ve yağış özellikleri incelendiğinde, Bingöl’ün kendine özgü bir geçiş iklimine sahip olduğu görülür. İlin iklim özelliklerini Bingöl Ovası’ndan çevreye doğru artan yükseklik ve morfolojik yapı belirlemektedir. İlin güneybatısında nispeten alçak yükseltilerin olması güneyden gelen ılık kütlelerin geçişine imkân sağladığından Bingöl Ovası çevresine göre daha ılımandır. İlin kuzeydoğusunda yer alan Karlıova’da ise hem yükseltilerin artması hem de karasallık derecesinin artmasına bağlı olarak sert karasal iklim özellikleri görülmektedir (Avcı vd., 2018:31).

Çalılıklar, Bingöl ilinin en yaygın bitki örtüsünü oluşturmaktadır. Daha sonra bozkır (step) sahaları ve meşe (Quercus) ağırlıklı geniş yapraklı ormanlık alanlar yer tutmaktadır. Genellikle kuru orman karakterinde olan meşeler, kuraklığa ve soğuğa dayanıklı olup özellikle Bingöl ve Solhan dolaylarında andezitler üzerinde dikkati çekmektedir. Bingöl ilinde daha çok saplı meşe, İspir meşesi, sapsız meşe ve mazı meşesi yaygın durumdadır. Meşe ormanları yakacak temini ve hayvanların beslenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Bingöl dolaylarındaki meşe ormanlarının yarıdan fazlası son 20 yıllık dönemde ortadan kaldırılmıştır (Atalay ve Mortan, 2006:481). Ayrıca ilde yer yer iğne yapraklı orman örtüsü de ayırt edilmektedir.

Bingöl ilinde ekonomik faaliyetler, doğal ortam koşulları tarafından belirlenmiştir. Arazinin dağlık ve engebeli olması daha çok hayvancılık ve arıcılık faaliyetlerine ortam hazırlamıştır. Tarım faaliyetleri sınırlı sahalarda yapılmakta ve daha çok yem bitkileri, mısır ve şekerpancarı üretilmektedir. Ancak son 30 yılda il genelinde özellikle kır kesimden şehirlere yaşanan büyük göç olgusu nedeniyle hayvancılık konusunda ciddi sorunlar bulunmaktadır (Aydın, 2016:86).

Şekil 1. Bingöl İlinin Konumu ve Komşuları Haritası.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin 2021 yılı verilerine göre ilin toplam nüfusu 283.112'dir. İl nüfusunun %59,7'si Merkez ilçede yaşarken, %12'si Solhan, %12'si Genç, %10'u Karlıova'da yaşamaktadır. İl kuzeyinde yer alan Adaklı, Kiğı, Yedisu ve Yayladere ilçelerinde toplam nüfusun sadece %6,3'ü ikamet etmektedir. 2021 yılında Bingöl ilinde Merkez ilçeyle birlikte 8 ilçe, 3 belde ve 320 köy yerleşmesi bulunmaktadır.

2.2. Bingöl İlinin Genel İdari Coğrafya Özellikleri

Bingöl 8.003 km² yüzölçümü ile alan bakımından orta büyüklükte bir il durumundadır. Doğu Anadolu'da 10. sırada yer alan Bingöl, yüzölçümü bakımından Tunceli dışında tüm komşu illerden daha küçük bir alana sahiptir. İl içinde ise alan büyüklüğü bakımından Merkez ilçe (1.814 km²), Karlıova (1.566 km²), Genç (1.443 km²), Solhan (1.032 km²), Adaklı (825 km²), Kiğı (483 km²), Yedisu (423 km²) ve Yayladere (417 km²) şeklinde ilçeler sıralanmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Bingöl İlinde Nüfus Yoğunluğunun İlçelere Dağılışı (2021).

Sıra No	İlçe Adı	Nüfus	İl Nüfusuna Oranı (%)	Yüzölçümü (Km ²)	Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)
1	Merkez	168.953	59.7	1.814	93
2	Adaklı	8.243	2.9	825	10
3	Genç	33.929	12.0	1.443	23
4	Karlıova	28.309	10.0	1.566	18
5	Kiğı	4.801	1.7	483	10
6	Solhan	33.973	12.0	1.032	33
7	Yayladere	2.052	0.7	417	5
8	Yedisu	2.852	1.0	423	6
Toplam		283.112	100	8.003	35

Kaynak: ADNKS ve İçişleri Bakanlığı.

İl nüfusunun %59,7'si Merkez ilçede ikamet etmektedir. Daha sonra sırasıyla Solhan, Genç, Karlıova, Adaklı, Kiğı, Yedisu ve Yayladere ilçeleri gelmektedir. Kilometrekareye düşen kişi sayısını ifade eden nüfus yoğunluğunda da benzer bir sıralama görülmektedir. Km²'ye 93 kişi ile Bingöl merkez ilçe ilk sırada gelmektedir. Daha sonra Solhan (33), Genç (23), Karlıova (18), Adaklı (10), Kiğı (10) ilçeleri sıralanmaktadır. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu ilçeler Yedisu (6) ve Yayladere (5) ilçeleridir. Bu oran il genelinde 35 kişi olarak tespit edilmiştir. Bingöl nüfus yoğunluğu bakımından Türkiye (110) ortalamasının çok altında kalmıştır.

Bingöl ilinin nüfus miktarı komşu illerle mukayese edildiğinde, son sıralarda yer almaktadır. Bingöl 283.112 kişilik nüfusu ile sadece Erzincan (237.351) ve Tunceli (83.645) illerinden fazladır. Diğer komşuları Diyarbakır (1.791.373), Erzurum (756.893), Elâzığ (588.088) ve Muş (405.228) illeri daha fazla nüfusa sahiptir (Tablo 2).

Tablo 2. Bingöl ve Komşu İllerin Nüfus Yoğunlukları (2021)

İl Adı	Toplam Nüfus	Yüzölçümü (Km ²)	Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)
Bingöl	283.112	8.003	35
Diyarbakır	1.791.373	15.101	118
Erzurum	756.893	25.006	30
Erzincan	237.351	11.815	20
Elazığ	588.088	9.383	62
Muş	405.228	8.718	46
Tunceli	83.645	7.582	11

Kaynak: ADNKS ve İçişleri Bakanlığı.

Bu illerin nüfus büyüklüğü il merkezi şehirlerin nüfus büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Çünkü il nüfusunun ağırlıklı oranı bu merkezlerde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla kır sahalarda nüfus oldukça azalma göstermiştir. Bu durum Doğu Anadolu Bölgesi'nin neredeyse tüm illeri için geçerlidir.

2.3. Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Bingöl İlinin İdari Yapısı

Bingöl ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine girdiğinde (1515) ilk idari taksimat 1520 yılında yapılmıştır. Bingöl (Çapakçur), Genç ve Kiğı kazaları Diyarbekir vilayetine bağlı olarak idare edilmişlerdir. Kiğı kazası sonraki dönemlerde Erzurum vilayetine bağlanmıştır. Bu idari yapı XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Bingöl (Çapakçur) ve çevresi idari yönden yüzyıllar boyunca Diyarbekir vilayetine, Kiğı ise Erzurum vilayetine bağlı kalmıştır. 1864 yılında düzenlenen "Vilayetler Nizamnamesi" ile yeni iller kurulunca bazı değişiklikler yapılmıştır. 1881 yılında Bitlis vilayetinin kurulmasıyla Bingöl ve Genç Bitlis vilayetine, Kiğı da Erzurum vilayetinin Erzincan sancağına bağlanmıştır (Akkoyun, 2019:7).

Bingöl, 1892 yılında Bitlis vilayetinin Genç sancağında Çapakçur adıyla bir kaza merkezi durumundadır (Cuinet, 1892-2:524). Aynı tarihte Kiğı ilçesi Erzurum vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza merkezidir (Cuinet, 1892-1:134). Dolayısıyla ilin bugünkü kuzey kesiminde bulunan ilçeler Erzurum, Merkez ve güney ilçeleri de Bitlis vilayetine idari bağlılığı devam ediyordu. Osmanlı döneminde mülki taksimat, 1871 yılında kabul edilen "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" ne göre, 1918 yılına kadar küçük değişikliklerle devam etmiştir. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar süren bu idari taksimatta Genç sancağına bağlı Bingöl (Çapakçur) Bitlis vilayetine, Erzincan sancağına bağlı Kiğı kazası da Erzurum vilayetine bağlanmıştır (Korkud, 1964:18).

Tablo 3. Genç Sancağının 1914 Yılı Nüfusunun Kazalara Dağılışı

İdari Birim	Müslüman	Ermeni	Protestan	Toplam
Genç Kazası	24.467	1.603	-	26.070
Çapakçur Kazası	11.293	234	-	12.026
Kiğı Kazası	35.572	13.621	988	50.181
Toplam	71.332	15.464	988	87.784

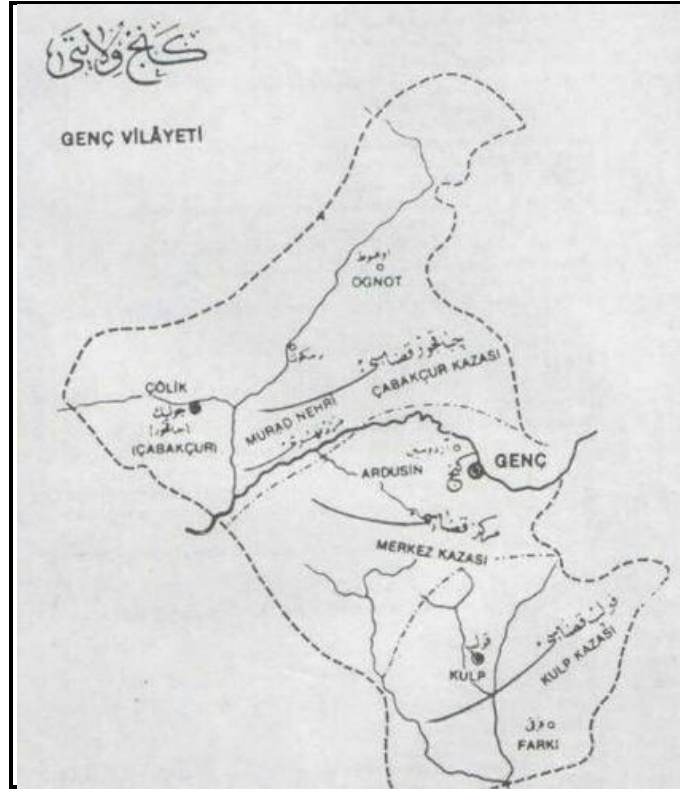
Kaynak: Çağlayan, 2013:467.

Osmanlı devletinin son dönemini yansıtan 1914 yılı nüfus verilerine göre (Tablo 3), bugünkü Bingöl ilini oluşturan kazalarda toplam 87.784 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun 71.332'i Müslüman, 15.464'ü Ermeni olmak üzere 16.452'i de gayrimüslimdir. O dönemde Bingöl (Çapakçur) ve Kiğı kazaları Genç sancağına bağlıydı. Genç sancağı da Bitlis vilayeti sınırları içinde yer almaktaydı.

2.4. Cumhuriyet Döneminde Bingöl İlinin Kurulması ve İdari Gelişim

Cumhuriyetin ilanından sonra mülki teşkilatta yeni idari düzenlemelere gidilmiştir. 20 Nisan 1924 tarihinde 01.02.1921 tarih ve 85 sayılı “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” nda değişiklik yapılarak “Vilayet Teşkilatı” kabul edilmiştir. Bu düzenlemeyle sancaklar kaldırılmış ve yerine kazalar oluşturulmuştur (Karagel, 2010:51). Bu dönemde idari yapı vilayet (il), kaza (ilçe), bucak ve köy şeklinde düzenlenmiştir. İdari yapı büyük ölçüde Osmanlı döneminden kalan yapısıyla devam etmişse de ülke genelinde bazı değişiklikler yapılmıştır. 1924 yılında yapılan idari düzenlemelerde Genç vilayeti kurulmuştur. Bingöl’de Çapakçur adıyla Genç vilayetinin bir ilçesi olmuştur. Genç vilayeti merkez kazanın dışında Çapakçur ve Kulp kazalarından meydana gelmekteydi (Şekil 2).

Şekil 2. Genç Vilayetinin İdari Haritası.

Kaynak: İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Gen. Md.

Genç vilayeti 1927 yılında kaldırılmış ve il merkezi Genç kaza yapılarak Elâzığ vilayetine bağlanmıştır. Dolayısıyla Bingöl (Çapakçur) de Elazığ vilayetinin bir parçası olmuştur. 1928 yılında Bitlis vilayetinin, Muş kazasının, Solhan nahiyesi ilçeye dönüştürülmüştür. 1929 yılında Bitlis vilayeti lağvedildiğinden Genç kazası bu defa Muş vilayetine bağlanmıştır. Muş vilayetinin Varto kazasının Kanireş (Karlıova) köyü 1934 yılında ilçe yapılarak “Bingöl” ismiyle Muş vilayetine bağlanmıştır. 25.12.1935 tarih ve 2885 sayılı kanunla Çapakçur merkezli Bingöl ili kurulmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Bingöl İlinde İdari Birimler.

Merkez	İdari Statü	İdari Statü Kazandığı Tarih - Kanun No
Bingöl	İl	25.12.1935 – 2885
Adaklı	İlçe	19.06.1987 – 3392
Genç	İlçe	20.04.1924 – 491 (İl)
Karlıova	İlçe	03.07.1934 – 2529
Kiğı	İlçe	20.04.1924 – 491
Solhan	İlçe	01.06.1929 – 1282
Yayladere	İlçe	19.06.1987 – 3392
Yedisu	İlçe	09.05.1990 – 3644

Kaynak: Karagel, 2010:51.

Söz konusu kanunda “Madde 5: Muş vilâyetinin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl kazaları ile Erzincan vilâyetinin Kiğı kazasından teşekkül etmek ve merkezi Çapakçur kasabası olmak üzere Bingöl vilâyeti kurulmuştur”, şeklinde düzenlenmiştir (Belge 1). Bingöl ili kurulduktan hemen sonra 01.04.1936 tarih ve 3244 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan kararla 46 köye sahip ve Elazığ’ın Palu ilçesine bağlı Sivan (Servi) nahiyesi de köyleriyle birlikte Bingöl’ün Genç ilçesine bağlanmıştır (Yapıcı, 2004:85). 1938 yılında Bingöl ilçesi Karlıova ismini almıştır. Karlıova ilçesi, Çapakçur merkezli Bingöl’e yeni adıyla bağlanmıştır (Keskin, 1975:140). Böylece Bingöl ilinin Çapakçur, Genç, Kiğı, Solhan ve Karlıova olmak üzere 5 kazası olmuştur.

Belge 1. 2885 sayılı Kanunun 5. Maddesine Göre Bingöl İli’nin Kuruluşu

Yeniden dokuz kaza ve beş vilâyet teşkiline ve bunlarla otuz iki nahiyeye aid kadrolar hakkında kanun	
<i>Kanun №: 2885</i>	<i>Kabul tarihi: 25/12/1935</i>
Madde 5 — Muş Vilâyetinin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl Kazaları ile Erzincan Vilâyetinin Kiğı Kazasından teşekkül etmek ve merkezi Çapakçur Kasabası olmak üzere Bingöl Vilâyeti kurulmuştur.	

Diğer önemli bir hususta il merkezi kasaba ve merkez ilçe adının değiştirilmesidir. 13.12.1944 tarihli ve 1910 nolu kararname ile “Çapakçur” adını taşıyan merkez ilçenin adı 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 9. maddesine göre “Bingöl” olarak değiştirilmiştir. Resmi Gazetede yayımlanan 1910 nolu kararname şöyledir;

“Bingöl Vilâyeti merkezi olan Çapakçur Kasabası adının Vilâyet adıyla adlandırılması hakkında Belediye Meclisi ile Vilâyet İdare Heyetince verilen kararlar ve Devlet Şûrası İkinci Dairesinin 18.09.1944 tarihli ve 2490/1783 sayılı ve Umumi Heyetinin 28.09.1944 tarihli ve 44/148/143 sayılı mütalâalarını havi mazbatalar icra Vekilleri Heyetince 13.12.1944 tarihinde tetkik edilerek; adı geçen vilâyet merkezi olan Çapakçur Kasabası adının «Bingöl» olarak değiştirilmesi, 1580 sayılı Belediye Kanununun 9 uncu maddesine göre kabul olunmuştur (13.12.1944).”

Tablo 5. Bingöl İlinde İlçe Statüsünde Olan İdari Birimler (1935-2021)

Dönemi	İlçeler	Yeni İlçe	Açıklama
1935-1937	Bingöl, Çapakçur, Genç, Solhan, Kiğı		İl merkezi Çapakçur’dur
1938-1943	Karlıova, Çapakçur, Genç, Solhan, Kiğı		Bingöl ismi Karlıova oldu
1944-1986	Bingöl, Genç, Karlıova, Solhan, Kiğı		Çapakçur ilçe ismi Bingöl oldu
1987-1989	Bingöl, Genç, Karlıova, Solhan, Kiğı, Adaklı, Yayladere	Adaklı, Yayladere	
1990-2021	Bingöl, Genç, Karlıova, Solhan, Kiğı, Adaklı, Yayladere, Yedisu	Yedisu	

Kaynak: Şaşmaz, 2014:86.

Bingöl ilinde idari yapı değişiklikleri yakın döneme kadar devam etmiştir. Nitekim 19.06.1987 tarih ve 3392 sayılı kanunla Kiğı ilçesine bağlı Adaklı ve Yayladere ilçeye dönüştürülmüşlerdir. Aynı şekilde 09.05.1990 tarih ve 3644 sayılı kanunla Kiğı ilçesine bağlı Yedisu ilçe yapılmıştır (Tablo 4 ve 5). Böylece uzun bir zamana yayılan çok sayıda değişiklik sonucu Bingöl ilinin idari yapısı günümüzdeki durumunu almıştır. Şüphesiz yeni ihtiyaçlar söz konusu olduğunda idari düzenlemeler de yapılmaya devam edecektir.

2.5. Bingöl İlinde Belediye Teşkilatına Sahip İdari Birimler

Belediye, şehir idare teşkilâtını belirtmek için XIX. yüzyıldan itibaren kullanılan bir kavramdır. Etimolojik olarak belde ve bilâd kelimeleriyle bağlantılıdır. Belediye teşkilâtının bugünkü yapısının temelleri II. Mahmud devrinde başlayan reformlarla atılmıştır. 3 Nisan 1930’da çıkarılan 1530 sayılı Belediye Kanunu ile şehremini isim ve unvanı ile şehremanetleri kaldırılarak bütün teşkilâtların adı belediye olduğu gibi belediye meclisi vb. unvanlar da bütünüyle genelleştirilmiştir (Ortaylı, 1992:398-402). 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 3. maddesinin a fıkrasında Belediye; “Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi”, olarak tanımlanmıştır. Türkiye’de şehir, il, ilçe merkezleri ile nüfusu 5.000 (daha önce

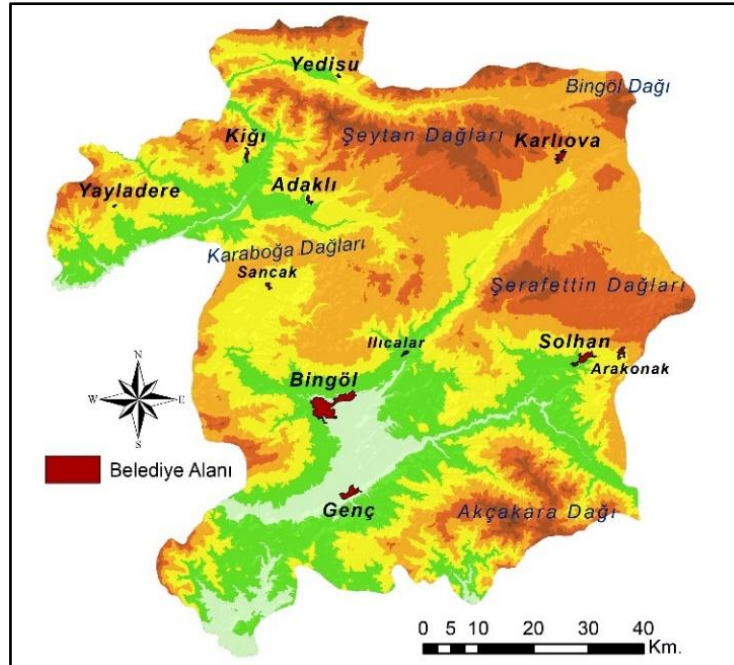
2.000 idi) üzerinde olan kasaba yerleşmelerinde belediye teşkilatları kurulmaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 4. maddesinde, "Nüfusu 5.000 ve üzerinde olan yerleşim birimlerinde belediye kurulabilir. İl ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunludur", denilmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde belediyelerin görevleri şöyle sayılmaktadır;

"Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; (a) imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor orta ve yükseköğrenim öğrenci yurtları, sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler."

12.11.2012 tarihli 6360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (06.12.2012 tarih ve 28489 sayılı Resmî Gazete) ile birlikte nüfusu 2000'in altına düşen belediyelerin tüzel kişilikleri ilk mahalli idareler genel seçiminden geçerli olmak üzere kaldırılarak bu belediyeler köye dönüştürülmüştür. Bu düzenlemeyle Bingöl ilinin Genç ilçesine bağlı Çaytepe (Söğütlü) ve Servi belediyeleri kapatılmıştır. Böylece bu yerleşmeler köy idari sınıfına dâhil edilmişlerdir. Genç ilçesinde bir bucak merkezi de olan Çaytepe'de 15 Aralık 1993 tarihinde belediye teşkilatı kurulmuştu. Servi ise 9 Aralık 1988 tarihinde belde statüsü almıştı.

Bingöl ilinde 1 il merkezi, 7 ilçe merkezi ve 3 belde olmak üzere toplam 11 belediye teşkilatı kurulu idari alan bulunmaktadır (Tablo 6 ve Şekil 3). Bu idari alanlarda toplam 68 mahalle yer almaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde olan mahallelerin 15'i Bingöl'de, 7'si Adaklı'da, 6'sar adet Karlıova ve Yayladere'de, 5'şer adet Genç ve Yedisu'da, 4'ü Solhan'da ve 3'ü Kığı'dadır. Diğer 17 mahallenin ise 8'i Sancak'ta, 6'sı Ilıcalar'da ve 3'ü Arakonak'ta bulunmaktadır. İlde toplam 68 mahalle içinde en fazla nüfus Bingöl merkezde Kültür Mahallesi (20.792)'nde, en az nüfus ise Yedisu ilçesinin Koşan Mahallesi (15)'nde ikamet etmektedir. Buna göre mahalle nüfuslarında çok büyük farklılıklar ayırt edilmektedir.

Şekil 3. Bingöl İlinde Belediye Teşkilatı Bulunan İdari Alanlar

İlde belediye teşkilatı bulunan idari alanlarda toplam 195.562 kişi yaşamaktadır. Böylelikle toplam il nüfusunun %69'u belediye hizmetlerinden yararlanmaktadır. Bu nüfus aynı zamanda il topraklarının %0,3'üne karşılık gelen bir alanda yaşamaktadır. Mücavir alanla birlikte bu oran %0,47'ye ulaşmaktadır. Belediyelerin hizmet alanı içinde Bingöl 128.935 nüfusu, 15 mahallesi ve 14 km² yüzölçümü ile en büyük paya sahiptir. Buna karşılık 1.020 nüfusu, 6 mahalle ve 0,15 km² yüzölçümü ile Yayladere en az paya sahip belediye idari alanını teşkil etmektedir.

Tablo 6. Bingöl İlinde Belediye Teşkilatına Sahip İdari Birimler (2021).

İlçe	Belediye Adı	Belediye Türü	Nüfusu (2021)	Kuruluş Yılı	Mahalle Sayısı	Yüzölçümü Km ²	Mücavir Alan
Merkez	Bingöl	İl	128.935	1936	15	14.00	6.00
Merkez	Ilıcalar	Belde	3.141	1998	6	0.66	0.37
Merkez	Sancak	Belde	2.412	1995	8	0.49	0.18
Adaklı	Adaklı	İlçe	3.063	1975	7	0.87	0.56
Genç	Genç	İlçe	20.763	1926	5	2.09	1.13
Karlıova	Karlıova	İlçe	9.016	1936	6	1.29	0.96
Kığı	Kığı	İlçe	2.926	1926	3	0.88	0.21
Solhan	Solhan	İlçe	20.217	1932	4	2.75	3.72
Solhan	Arakonak	Belde	2.601	1995	3	0.92	0.40
Yayladere	Yayladere	İlçe	1.020	1975	6	0.15	0.04
Yedisu	Yedisu	İlçe	1.468	1973	5	0.30	0.14
Toplam			195.562	-	68	24.4	13.71

Kaynak: T. C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018.

Bingöl göç veren bir yerleşme olduğundan nüfus artış hızı yüksek değildir. Benzer durum ilçe merkezi yerleşmeler için de geçerlidir. Genç (20.763), Solhan (20.217) ve Karlıova (9.016) nüfusun nispeten fazla olduğu ilçe merkezleridir. Ancak bazı ilçe merkezlerinde beldelerden de daha az nüfus ikamet etmektedir. Yayladere (1.020) ve Yedisu (1.468) ilçe merkezleri bu konuda dikkat çekmektedir. İdari merkez olan bu yerleşmelerde yapılan kamu yatırımlarıyla belirli bir gelişme beklenmektedir. Ancak bazı ilçelerde gözle görülür bir gelişme de henüz sağlanamamıştır.

2.6. Bingöl İlinde Köy İdari Birimleri

Köy, belli bir adı, okul, cami, muhtarlık vb. toplumsal ve dini kuruluşları, komşu köyden ayrıldığı sınırları, tarla, otlak ve korusu bulunan halkın yaşamı aşağı yukarı tümüyle toprağa bağlı olan yerleşim biçimidir (Öngör, 1980:75). Keza köy evlerin başladığı ve bittiği yer değil, bu yerleşmenin ortasında bulunduğu, geçişme, yaşam alanı ile birlikte meydana getirdiği birlik şeklinde tanımlanmıştır (İzbrak, 1975:215). Yine köy denildiğinde köy idari sınırı içindeki faaliyet alanları da bu kavramın içinde yer almaktadır. Türkiye’de köy idari alanları 18 Mart 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı “Köy Kanunu” na göre belirlenmektedir.

1924 Köy Kanunu ve 1930 Belediye Kanunu’na göre köyler 2000 nüfusun altındaki yerleşme birimleri olarak tanımlanmıştır. Ancak 07.12.2004 tarihli 5272 sayılı Belediye Kanunu’nda yapılan değişikliklerle nüfusu 5000’in üzerindeki yerleşmelerde belediye kurulmasına imkân tanınmıştır. Dolayısıyla bugün köyler için 5000 nüfusun altındaki yerleşmeler tanımının yerinde olacağı belirtilmektedir (Özçağlar, 2005:6). Ancak bu tarihten önce belediye tüzel kişiliği kazanan kasabalarda (Büyükşehir belediyesine sahip iller hariç olmak üzere) belediye teşkilatları yapısını korumaya devam etmiştir. Öte yandan günümüzde fonksiyonların gelişimi dikkate alındığında 2000’e kadar köy, 2000’den fazla nüfusu bulunan kır yerleşmelerine kasaba denilmesi daha doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye’de 2014 yerel seçimleri öncesinde, 2012 yılında nüfusu 2000’in altına düşen 559 belediye kapatılmış ve tüzel kişiliği köye dönüştürülmüştür. Bu bağlamda Bingöl ili Genç ilçesinin Çaytepe ve Servi belde belediyeleri de kapatılmıştır. 2021 yılında nüfusu 2000’in altında 38 ilçe bulunmaktadır. Bu ilçelerin 5 tanesinin nüfusu 1000’in altındadır. Nüfus ve yerleşme özellikleri ile yapılan ekonomik faaliyetler açısından kır yerleşme özelliklerine sahip bu ilçe merkezi yerleşmeler yasal zorunluluktan kaynaklı belediye teşkilatına sahip olduklarından şehir idari alanı içinde kabul edilmektedir (Kaya, 2015:710).

Bingöl ilinde toplam 320 köy idari alanı ve toplam 818 mezra vardır (Bingöl Valiliği, 2020). Merkez ilçeye bağlı 88, Adaklı ilçesine bağlı 32, Genç ilçesine bağlı 68, Karlıova ilçesine bağlı 47, Kığı ilçesine bağlı 25, Solhan ilçesine bağlı 27, Yayladere ilçesine bağlı 20 ve Yedisu ilçesine bağlı 13 köy idari alanı bulunmaktadır (Tablo 7). Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, köy idari alanlarının sadece mesken alanlarından ibaret olmadığıdır. Köy idari alanı denildiğinde, köy idari sınırları içerisinde yer alan köyün ortak kullanım alanları, tarım arazileri, otlak arazileri, ormanlık alanlar ile bu alan içerisinde yer alan köy altı iskân birimleri anlaşılmalıdır (Koday ve Erhan, 2008:242).

Bingöl ilinde köy idari bağlılığında yıllara göre değişimler meydana gelmiştir (Tablo 8). Bu değişimlerin büyük bölümü il sınırları içerisinde gerçekleşmiştir. Bazen ilçeler arası köy bağlılık değişiklikleri yapılırken bazen de mezralar köy haline dönüştürülmüştür. Sınırlı sayıda olmak üzere komşu illerle de köy idari bağlılık değişiklikleri yaşanmıştır. Genç ilçesi ile Diyarbakır'ın Lice ilçesi, Solhan ilçesi ile Muş'un Varto ilçesi, Kiğı ilçesi ile Erzurum'un Çat ilçesi, Yedisu ilçesi ile Tunceli'nin Pülümür ilçesi arasında köy idari bağlılık değişiklikleri yapılmıştır.

İlde 1940-1950 döneminde Merkez ilçenin köy sayısı 71'den 80'e yükselmiştir. Yani bu dönemde Bingöl merkez ilçeye 9 köy daha bağlanmıştır. Bu köyler, 27 Mayıs 1948 tarihli kararnameyle Elazığ ilinin Palu ilçesinin Gökdere bucağına bağlı Gözerek, Kıran (Yukarı ve Aşağı Paymarik mezraları), Miril (Suvaran mezrası), Miyalan, Pekadun (Sarsut ve Dolkepenek mezraları), Tanzut (Pul ve Dolderviş mezraları), Vanerin ile Velan ve Y.Akpınar köyleridir. Aynı döneminde Genç ilçesinin köy sayısı da 55'ten 62'ye çıkmıştır. Canut bucağının Solhan ilçesinden ayrılmasıyla 10 Ocak 1944 tarihli kararnameyle 5 köy mezralarıyla birlikte Genç ilçesine bağlanmıştır. Bu köyler Nederan (Aşağı Nederan, Şeyhan ve Şemsan mezraları), Güleyan (Aksar, Çözerek ve Kerani mezraları), Hilbeşan (Abasan, Kılıçan, Seydan, Berikoman ve Tal mezraları), Memedan (Aşağı Memedan, Abdiyan, Ceban, Komver ve Pertek mezraları), Şeğan (Tarhan, Kıran ve Dirimurt mezraları) köyleridir. Botyan ve Murtazan köyleri ise Diyarbakır ilinin Lice ilçesinden Bingöl ilinin Genç ilçesinin Yayla bucağına bağlanmıştır.

Tablo 7. Bingöl İlinde Köy İdari Birimleri ve İl Merkezine Uzaklığı (Km).

	Yerleşim Adı	Nüfusu	İl Merkezine Uzaklığı		Yerleşim Adı	Nüfusu	İl Merkezine Uzaklığı		Yerleşim Adı	Nüfusu	İl Merkezine Uzaklığı
		Ağaçeli	1141		25		Hasbağlar		454	50	
Bingöl	Ağaçyolu	88	11	Adaklı	Kabaçalı	14	100	Karlöva	Kızılcubuk	232	95
	Akdurmuş	191	9		Kamışgözü	113	60		Kümbet	397	95
	Alatepe	594	35		Karaçubuk	613	60		Kürük	229	45
	Alibir	155	9		Kaynakdüzü	300	95		Mollaşakir	477	100
	Altınışik	38	13		Kırkpınar	88	78		Ortaköy	170	95
	Ardıçtepe	162	15		Kozlu	247	54		Sakaören	450	75
	Arıcılar	201	42		Mercan	191	99		Sarıkuşak	146	105
	A.Akpınar	1081	5		Sarıdibek	58	82		Serpmekeya	681	70
	Aşağıköy	151	14		Sevkar	390	90		Soğukpınar	80	35
	Az	61	7		Sütlüce	116	105		Suçatı	325	85
	Bahçeli	158	30		Topağaçlar	123	58		Sudurağı	352	41
	Balıklıçay	261	26		Yeldeğirmeni	69	79		Taşlıçay	1501	65
	Balpınar	49	22		Aktoprak	98	56		Toklular	1363	55
	Bilaloğlu	215	13		Alaaddin	273	80		Tuzluca	181	95
	B.Tekören	465	24	Ardıçdibi	127	28	Viranşehir	237	85		
	Çavuşlar	2330	25	Bahçebaşı	142	83	Yeniköy	162	60		
	Çayağzı	184	17	Balgöze	275	40	Yiğitler	1409	60		
	Çayboyu	71	6	Bayırlı	297	65	Yoncalık	163	80		
	Çeltiksuyu	1241	3	Binekli	237	60	Yorgançayır	320	85		
	Çevrimpınar	404	17	Bulgurluk	109	45	Y.Yağmurlu	379	90		
	Çiçekdere	164	14	Büyükçağ	89	53	Açıkgüney	105	109		
	Çiçekyayla	121	9	Çamlıyurt	39	41	Ağaçöven	86	101		
	Çiriş	99	17	Çanakçı	243	40	Alagöz	44	50		
	Çobantaşı	459	36	Çaybaşı	151	70	Baklalı	35	95		
	Çukurca	422	9	Çaytepe	646	54	Billice	115	122		
	Dallitepe	62	35	Çevirme	173	30	Çanakçı	136	67		
	Dikköy	797	28	Çobançeşmesi	13	75	Çiçektepe	69	90		
	Dikme	431	29	Dedebağı	23	45	Dalhca	63	96		
	Direkli	138	19	Dereköy	75	34	Darköprü	23	55		
	Dişbudak	67	25	Dikpınar	7	45	Demirdöş	9	123		

Dügernan	32	7	Dilektaş	341	48	Demirkanat	24	63
Düzyayla	69	18	Direkli	274	65	Duranlar	23	83
Ekinyolu	1440	9	Doğanca	310	28	Eskikavak	100	73
Elmalı	954	28	Doğanevler	168	53	Eşme	17	85
Emtağ	751	17	Doğanlı	37	48	Güneyağıl	46	77
Erdemli	332	22	Doludere	109	45	İlbeyi	13	98
Erentepe	87	15	Döşekkaya	40	48	Kadıköy	68	80
Garip	536	31	Elmagünü	156	65	Kuşçimeni	58	52
Gökçekanat	330	19	Ericcek	95	73	Kutluca	8	93
Gökçeli	547	34	Eskibağ	178	80	Nacaklı	379	63
Gökdere	336	27	Gerçekli	128	65	Sabırtaş	92	118
Göltepesi	1073	18	Geyikdere	246	85	Sırmaçek	288	69
Gözeler	952	26	Gönülaçan	139	60	Tekbaş	12	85
Gözer	584	12	Gözertepe	65	55	Yazgünü	66	105
Gümüşlü	172	22	Gözütok	161	35	Y.Serinyer	28	105
Güngören	158	46	Günkondu	240	83	Arslanbeyli	251	96
Gürpınar	54	17	Güzeldere	132	43	Asmakaya	462	90
Güveçli	1291	5	Harmancık	139	72	Bozkanat	369	76
Haziran	158	15	Karcı	38	43	Demirkapı	321	73
İncesu	490	18	Kavaklı	116	55	Dilektepe	587	46
Kardeşler	575	20	Keklikdere	178	43	Doğuyeli	246	101
Kartal	216	17	Kepçeli	384	53	Düzağaç	172	64
Kılçadır	334	19	Koçsurtı	322	50	Elbaşı	217	59
Kıran	246	24	Meşedalı	219	27	Elmasurtı	450	71
Köklü	170	17	Mollabrahim	35	70	Eşmetaş	407	64
K.Tekören	213	5	Pınaraltı	69	65	Gelintepe	250	72
Kumgeçit	461	31	Sağgöze	255	80	Gençtavus	357	87
Kurtuluş	52	36	Sarıbudak	100	67	Göksu	91	62
Kuruca	297	29	Sarisaman	133	30	Hazarşah	1806	59
Kurudere	321	4	Sarmakaya	102	70	İnandık	86	95
Kuşburnu	112	41	Şehitköy	360	36	Kale	391	88
Kuşkondu	163	43	Şehittepe	160	35	Kırık	331	86
Oğuldere	117	33	Servi	1097	66	Murat	442	64
Olukpınar	57	16	Sırmalıoya	108	70	Mutluca	198	76
Ormanardı	448	10	Soğukpınar	35	33	Oymapınar	342	70
Ortaçanak	72	27	Sürekli	128	25	Şimşirpınar	209	74
Ortaköy	61	17	Tarlabaşı	245	33	Sükyan	255	69
Sancaklı	269	12	Üçgül	131	45	Sülünkaş	267	76
Sarıçiçek	1972	18	Yağızca	309	48	Tarhan	247	93
Sudüğünü	1232	33	Yatansöğüt	321	70	Yenibaşak	673	80
Sütgözü	306	46	Yaydere	157	80	Yenidal	1044	32
Suvaran	190	33	Yayla	804	43	Yiğitharman	1148	61
Şabanköy	269	16	Yazılı	42	80	Alnyazı	11	138
Tepebaşı	57	32	Yazkonağı	231	60	Aydımlar	44	100
Topalan	123	7	Yelkaya	70	45	Batayaz	48	116
Uğurova	95	30	Yeniçevre	142	39	Bilekkaya	17	100
Uzunsavat	153	37	Yenisu	187	60	Boğazköy	13	117
Yamaç	329	19	Yeni yazı	366	40	Çalikağıl	107	120
Yaygınçayır	207	36	Yiğitbaşı	237	45	Çatalkaya	27	125
Yazgülü	187	34	Yolaçtı	45	42	Çayağzı	55	140
Yelesen	503	35	A.Yağmurlu	199	55	Çıkan	59	105

Adaklı	Yenibaşlar	1393	24	Karlıova	Bağlıisa	1138	108	Yedisu	Dalbasan	95	140
	Yeniköy	561	24		Bahçeköy	750	60		Gökçedal	16	122
	Yeşilköy	82	9		Boncukgöze	249	50		Güneşlik	69	120
	Yolçatı	292	22		Çatak	233	100		Günlük	52	126
	Y.Akpınar	87	7		Çiftlikköy	59	105		Kalkanlı	91	126
	Yumaklı	438	37		Cilligöl	684	40		Kırköy	24	120
	Akbinek	94	80		Çukurtepe	666	100		Korlu	96	135
	Aktaş	92	95		Dört Yol	325	90		Sürmelikoç	62	90
	Altnevler	89	91		Geçitli	374	105		Yavuztaş	26	126
	Aysaklı	62	90		Göynük	458	50		Yaylabağ	16	125
	Ayvadüzü	228	90		Hacılar	1069	40		Zeyneli	75	138
	Bağlarpınarı	192	75		Halifan	462	45		Akımlı	2	160
	Boyalı	78	43		Harmantepe	99	105		Ayanoğlu	73	148
	Çamlıca	40	95		Hasanova	454	75		Dinarbey	78	119
	Çatma	149	90		Ilıpınar	239	100		Elmalı	290	120
	Cevizli	12	77		Kalencik	426	55		Eskibalta	123	144
	Çevreli	159	95		Kantarkaya	496	82		Gelinpertek	49	150
	Doğankaya	402	75		Karabalçık	334	45		Güzgülü	232	147
	Doluçay	100	91		Kargapazarı	1378	75		Kabayel	135	158
	Dolutekne	30	93		Karlıca	333	100		Karapolat	31	142
	Elmaağaç	57	87		Kaşıklı	144	85		Kaşıklı	92	151
	Elmadüzü	316	100		Kaynak	211	65		Şenköy	58	142
	Erbaşlar	134	80		Kaynarpınar	172	120		Yağmurlu	128	146
	Erler	128	85		Kazanlı	39	90		Yeşilgöl	124	144
	Gökçeli	247	65		Kıraçtepe	129	50		TOPLAM	320	

Kaynak: Bingöl Valiliği ve ADNKS, 2021.

Bingöl ilinin Merkez ilçesinde 1950-1980 arası dönemde köy sayısı 80'den 89'a yükselmiştir. Sığı (Çobantaşı), Talvara (Gökçeli), Belluzer (Uzundere), Kurtuluş, Masalla (Balıklıçay), Suvaran, Mendo (Bilaloğlu), Çayağzı, İncesu, Tarbasan (Sarıççek) ve Yeniköy Merkez ilçenin yeni köyleri olurken, Tanzut (İkizgöl) ve Lek (Çimenli) köyleri mezraya dönüştürülmüşlerdir. Sığı (Çobantaşı) Köyü 3 Mayıs 1958 tarihli kararnameyle Karlıova ilçesinden Merkez ilçeye bağlanmıştır. Merkez ilçenin köy sayısı 1980-2020 döneminde ise 89'dan 88'e inerek günümüzdeki sayıya ulaşmıştır. Bu dönemde 8 köy yeni kurulan belde belediyelerine bağlanarak (Sancak ve Ilıcalar) mahalle statüsüne geçmiştir. Sancak belediyesi 18 Şubat 1995 tarihli ve 22206 sayılı, Ilıcalar belediyesi ise 22 Ağustos 1998 tarih ve 23441 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan kararla kurulmuştur. Hoşkar (Sancak), Büyükbaşköy, Karapınar, Sarıgümüş ve Yeşilova köyleri Sancak belediyesini oluştururken, Kös (Ilıca), Fahrhan (İçpınar) ve Belluzer (Uzundere) köyleri de Ilıcalar belediyesini teşkil etmiştir. Bu dönemde Bingöl Merkez ilçesine 7 köy eklenmiştir. Bunlar mezra iken köye dönüşen Direkli (Çekvan), Kardeşler (Davudan), Köklü (Tayrek), Kuşburnu, Tepebaşı (Mezre Büro), Topalan ve Uğurova köyleridir.

İlde 1940-1950 döneminde köy sayısı artan bir diğer ilçe Karlıova'dır. Nitekim köy sayısı 29'dan 37'ye çıkmıştır (Tablo 8). Bu köyler Oğnut (Göynük), A. Sevik (A. Yağmurlu), Azizan (Sudurağı), Cilligöl, Hacıyan (Hacılar), Halifan (Derinçay), Sağnis (Yiğitler) ve Y. Sevik (Y. Yağmurlu) köyleri olup 1 Nisan 1946 tarihli kararnameyle Solhan ilçesine bağlı Göynük bucağı 8 köyü ile birlikte Karlıova'ya bağlanmıştır. 1940-1950 arası dönemde Solhan ilçesinden iki bucak köyleriyle birlikte Genç ve Karlıova ilçelerine bağlanmıştır. Dolayısıyla 1940-1950 döneminde Solhan ilçesinin köy sayısı 37'den 21'e düşmüştür. Bu köylerin 8'i Karlıova'ya, 6'sı Genç ilçesine, 1'i Kiğı (Yekmal) ilçesine ve 1'i (Kimsoran) de Muş ilinin Varto ilçesine bağlanmıştır.

Karlıova ilçesinin köy sayısı 1950-1980 döneminde 37'den 41'e, 1980-2020 arasında ise 41'den 47'ye yükselmiştir. Böylece Karlıova ilçesinin toplamda 10 köyü artmıştır. 1950-1980 döneminde Devecik (Kürük), Karlıca (Kırmaçek), Kızılağaç ve Harmantepe Karlıova ilçesinin yeni köyleri olmuştur. 1980-2020 döneminde ise Karlıova ilçesinin köy sayısı 41'den 47'ye yükselmiştir. Bu köyler de Çatak, Dört Yol, Kargapazarı, Kazanlı, Ortaköy ve Yeniköy'dür. Genç ilçesinin köy sayısı 1950-1980 döneminde 62'den 68'e çıkmıştır. Keklikdere (Parçaç), Çamlıyurt, Dereköy, Geyikdere (Azgelir), Soğukpınar ve Şehitköy Genç ilçesinin yeni köyleri olmuşlardır. Böylece toplam 6 köy eklenmiştir. 1980-2020 döneminde ise köy sayısı aynı kalmıştır.

Tablo 8. Bingöl İlinde Köy İdari Bağlılığının İlçelere Dağılışı ve Yıllara Göre Değişimi (1940-2020).

İlçeler	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2020
Bingöl	71	73	80	82	86	84	86	86	89	87	93	88	88
Adaklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33	35	32
Genç	55	62	62	61	64	61	64	65	68	65	62	61	68
Karlıova	29	29	37	38	39	38	38	39	40	40	40	46	47
Kiğı	105	104	104	108	111	102	102	92	93	93	28	28	25
Solhan	37	29	21	21	21	21	21	23	23	23	24	26	27
Yayladere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	20	20
Yedisu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	14	13
Toplam	297	297	304	310	321	306	311	304	304	305	320	318	320

Kaynak: DİE Nüfus Sayımları ve İdari Bölünüş (1940-2000) ve TÜİK ADNKS (2020).

Kiğı ilçesinin köy sayısı 1940-1960 döneminde 6 köy artarak 105'ten 111'e yükselmiştir. Bu köyler 1940-1960 arasında köy tüzel kişiliği almış Avirtinik (Nacaklı), Çanakçı, Çomak, Hurs (Darköprü), Sivariç (Eşme), Karabey (Erzurum Çat ilçesinden) ve Kijikan (Sırmaçek) köyleridir. Savucak köyü de mezraya dönüştürülmüştür. 1960-1980 arasında Kiğı ilçesinin köy sayısı 18 azalarak 111'den 93'e düşmüştür. Bu köylerden 7'si (Karabey, Karaca, Erzani (Kurbanlı), Karıkom (Sarıkışık), Girvan (Saltaş), Şilikan (Söbeçayır) ve Mollaömer) Kiğı ilçesinden ayrılarak Erzurum'un Çat ilçesine bağlanmıştır. Geriye kalan 11 köy Adaklı, Yayladere ve Yedisu belediyeleri kurulurken mahalleye dönüştürülmüşlerdir. Pulur (Danatepe), Hösnek (Güngörsün), Sıgnak (Döşlüce) ve Karailyan (Arıca) Adaklı belediyesine, Hop (Haktanır), Hubek (Akçadamlar), Ekrek (Yolgüden), Cönek (Sarıtoun) ve Hasköy Yayladere belediyesine, Zirzanos (Kabaoluk) ve Melikan (Döşengi) köyleri de Yedisu belediyesine bağlanmıştır. 1980-1990 arası dönemde ise Kiğı ilçesinin köy sayısı 65 azalarak 28'e düşmüştür. Bu dönemde Adaklı, Yayladere ve Yedisu köyleri ile birlikte Kiğı ilçesinden ayrılmışlardır. Adaklı'ya 32, Yayladere'ye 20 ve Yedisu'ya 13 köy bağlanmıştır. 2000-2020 arasında 3 köy daha azalarak köy sayısı 25'e düşmüştür. A.Serinyer, Ölmez, Topraklık ve Çomak nüfus bulunmadığından köy tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Aynı dönemde Adaklı ilçesine bağlı Kuşçimeni köyü Kiğı ilçesine bağlanmıştır.

Solhan ilçesinin köy sayısı 1950-1970 arasında değişmemiştir (21 köy). 1985'te 23'e (Göksu, Muratköy/Norik köy olmuştur) ve 2020'de 4 köy daha artarak 27'ye yükselmiştir. Bu dönemde Demirkapı, Düzağaç, Eşmetaş ve İnandık mezraları köye dönüşerek mevcut köylere eklenmiştir. Adaklı ve Yayladere 1987 yılında, Yedisu da 1990 yılında Kiğı ilçesinden ayrılarak müstakil ilçe yapılmışlardır (Şekil 4 ve 5). Böylece Kiğı'dan Adaklı (Azakpert) 32, Yayladere (Holhol) 20 ve Yedisu (Çerme) 13 köy almışlardır. Yedisu kendisine bağlı 12 köyle birlikte Karlıova ilçesinden Kaynarınar, Kazanlı ve Kızılcubuk, Tunceli ilinin Pülümür ilçesinden Kabayel, Kırdım, Kızılmescit, Şampaşa ve Şampaşakaraderbendi köyleriyle birlikte toplam 20 köye ulaşmıştır. Ancak 2000 yılına gelindiğinde Yedisu ilçesinin köy sayısı 6 azalarak 14'e, 2020'de ise 13'e düşmüştür.

Şekil 4. Bingöl İlinin 1987 Yılı İdari Yapısı

Kaynarpınar, Kazanlı ve Kızılçubuk köyleri Karlıova ilçesine, Kırdım, Kızılmescit ve Şampaşakaraderbendi köyleri tekrar Tunceli ilinin Pülümür ilçesine bağlanmışlardır. Şampaşa köyü de nüfus bulunmadığından köy tüzel kişiliği kaldırılmıştır. Böylece Yedisu ilçesinin köy sayısı toplamda 7 köy azalarak 13'e düşmüştür. 1990-2020 döneminde Adaklı ilçesinin köy sayısı 1 köy azalarak 32'ye düşmüştür. Boyalı köy tüzel kişiliğine sahip olurken Osmanaşağı köyü nüfus bulunmadığından köy tüzel kişiliği kaldırılmıştır. Kuşçimeni köyü ise 30 Temmuz 2012 tarih 28369 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2012/432 sayılı kararla Kiğı ilçesine bağlanmıştır. Aynı dönemde Yayladere ilçesinin köy sayısı da değişmeyerek 20 rakamını korumuştur.

Şekil 5. Bingöl İlinin 2021 Yılı İdari Yapısı

Bingöl ilinde 2021 yılı itibarıyla toplam 8 ilçe ve 320 köy idari ünitesi bulunmaktadır. Bu köylerin 88'i Merkez ilçeye, 32'si Adaklı ilçesine, 68'i Genç ilçesine, 47'si Karlıova ilçesine, 27'si Solhan ilçesine, 25'i Kiğı ilçesine, 20'si Yayladere ilçesine ve 13'ü de Yedisu ilçesine bağlı durumdadır. Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Bingöl, idari coğrafya bakımından dinamik bir yapı arz etmekte, ilçe ve köy sayılarının yanı sıra idari bağlılık değişikliklerinin fazla olduğu illerden birini teşkil etmektedir.

2.7. Bingöl İlinin Mevcut İdari Yapısı

Bingöl ili halen Merkez ilçe ile birlikte toplam 8 ilçeden oluşmaktadır. Bu ilçeler Bingöl Merkez, Adaklı, Genç, Karlıova, Kiğı, Solhan, Yayladere ve Yedisu ilçeleridir (Şekil 5). Bu ilçeler nüfus miktarı, yüzölçümü, nüfus yoğunluğu, belediye sayısı, köy sayısı ile şehir-kır nüfusu bakımından birbirlerinden farklı özelliklere sahiptir (Tablo 9). Bingöl Merkez, Genç ve Solhan ilçeleri ilin güney kesiminde yer alırken, Adaklı, Karlıova, Kiğı, Yayladere ve Yedisu ilçeleri ilin kuzey kesiminde yer almaktadır. Nüfus daha çok ilin güney kısmında yoğunlaşmıştır. Bu durumun temel nedeni, Bingöl il merkezi ile birlikte en fazla nüfusa sahip Solhan ve Genç ilçelerinin bu kısımda yer almasıdır.

Tablo 9. Bingöl İlinde İlçelere Göre Nüfus, Belediye Sayısı ve Köy Sayısı (2021)

İlçe Adı	Nüfusu	Yüzölçümü (Km ²)	Nüfus Yoğunluğu (Km ² /kişi)	Belediye Sayısı	Şehir Nüfusu	Köy Sayısı	Köy Nüfusu
Merkez	168.953	1.814	93	3	128.935	88	40.018
Adaklı	8.243	825	10	1	3.063	32	5.180
Genç	33.929	1.443	23	1	20.763	68	13.166
Karlıova	28.309	1.566	18	1	9.016	47	19.293
Kiğı	4.801	483	10	1	2.926	25	1.875
Solhan	33.973	1.032	33	2	20.217	27	13.756
Yayladere	2.052	417	5	1	1.020	20	1.032
Yedisu	2.852	423	6	1	1.468	13	1.384

Kaynak: TÜİK ADNKS Verileri.

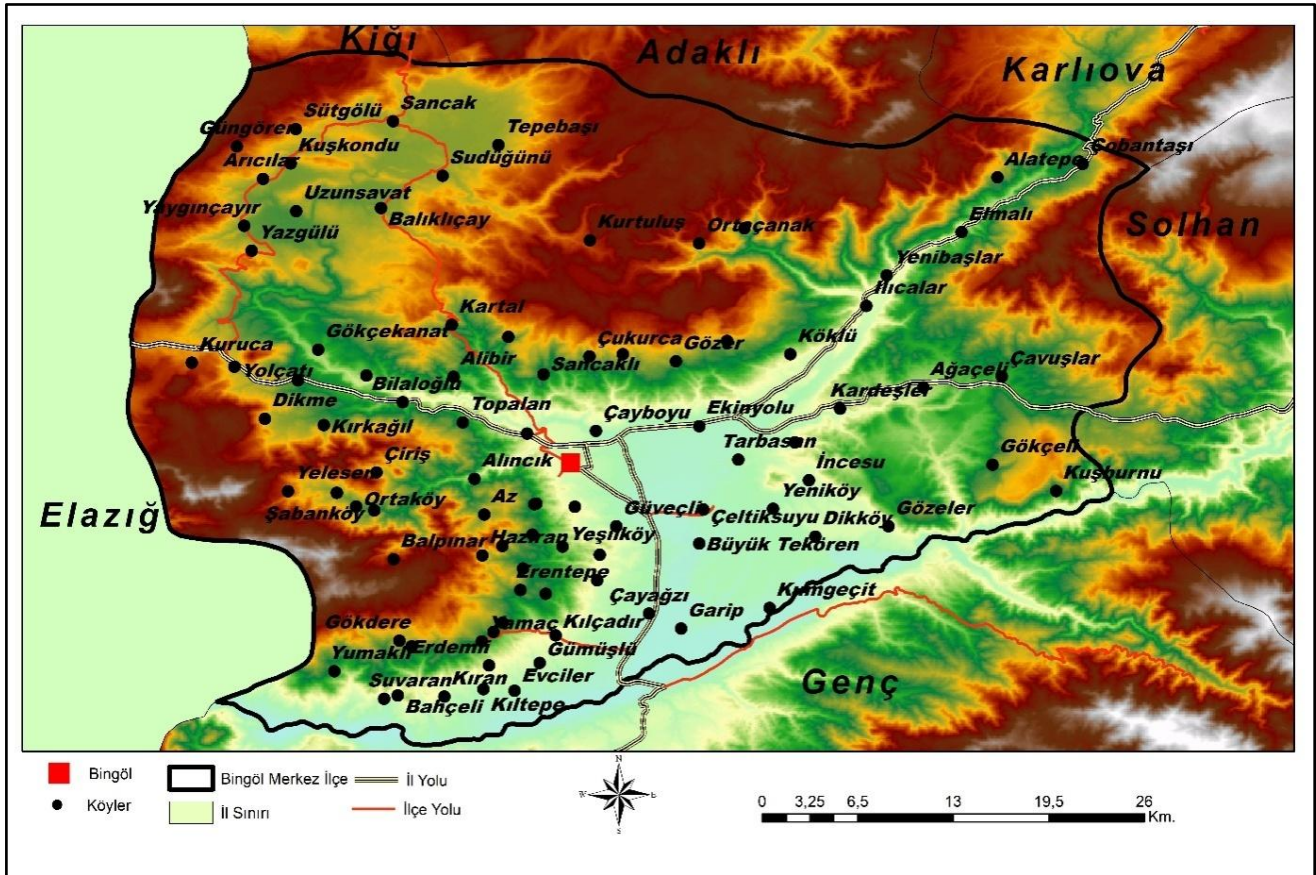
İlin kuzeyinde nüfus miktarı ve dolayısıyla nüfus yoğunluğu daha azdır. Karlıova ilçesi, Adaklı, Kiğı, Yayladere ve Yedisu ilçelerine göre daha fazla nüfus miktarı ve yerleşme sayısına sahiptir. Aynı zamanda yüzölçümü ve nüfus yoğunluğu da kuzeyde yer alan ilçelere göre daha yüksektir. Karlıova'nın konumu ve özellikle Bingöl-Erzurum karayolu (D950) güzergâhında yer alması önemli bir etken olarak görülür. Bu genel değerlendirmelerden başka aşağıda ilçelerin idari özellikleri hakkında ayrı ayrı özlü bilgilerin verilmesi uygun bulunmuştur.

2.7.1. Merkez İlçe

Batıda Elazığ ili, kuzeyde Kiğı, Adaklı, kuzeydoğuda Karlıova, doğuda Solhan ve güneyde Genç ilçeleriyle çevrelenmiştir. Yedisu ve Yayladere ilçeleriyle sınırı yoktur. İl idari merkezi Bingöl şehri, il sınırlarının uzanışı ve oluşturduğu şekil dikkate alındığında, merkezi bir konumda değildir. Bu nedenle ilçe merkezleri ile Bingöl şehri arasındaki mesafe de oldukça farklı değerler arz etmektedir. Nitekim Genç Bingöl'e yaklaşık 16 km iken Karlıova 64 km uzaklıkta yer almaktadır. Merkez ilçe 1.814 km² yüzölçümü ile ilde en fazla yer kaplayan ilçe durumundadır (Şekil 6). İl topraklarının %22,66'sını merkez ilçe oluşturmaktadır. 2021 yılı ADNKS sonuçlarına göre Merkez ilçe 168.953 kişilik nüfusuyla da ilde ilk sırada yer almaktadır. Nüfus yoğunluğu olarak km²'ye 93 kişi düşmektedir. Merkez ilçe kendisine idari yönden bağlı 88 köy ile yine ilde ilk sıradadır. Bu köylerde toplam 40.018 nüfus yaşamaktadır. Bu nüfus Merkez ilçenin %23,6'sına karşılık gelmektedir. Nüfusun %76,4'ü Bingöl (128.935) şehrinde yaşamaktadır.

Bingöl şehri 14 km² idari alanla ilde ilk sıradadır. İldeki toplam 24,4 km² belediye hizmet alanının %57,3'ü Bingöl şehrinde yer almaktadır. Bingöl şehrinde belediye teşkilatı 1936 yılında kurulmuş olup *Ilıcalar* ve *Sancak* belediyeleri de Merkez ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Merkez ilçe toplam nüfus, yüzölçümü, nüfus yoğunluğu, belediye sayısı, şehir nüfusu, kentsel idari alan, köy sayısı ve köy nüfusu bakımından ilde birinci sıradadır. Bu şekilde Bingöl şehrinin ve Merkez ilçesinin Bingöl ilinde önemli bir ağırlığı söz konusudur.

Şekil 6. Bingöl Merkez İlçesinin Sınırları ve Bağlı Köyler

Merkez ilçeye bağlı 88 köy idari ünitesi içinde en fazla nüfus Çavuşlar köyünde olup 2330 kişi ikamet etmektedir. En az nüfuslu köy ise 32 kişi ile Düğernan (Alıncık)'dır. Çavuşlar köyünün Bingöl-Muş karayolunun (D300) kenarında bulunması gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Düğernan ise Bingöl şehrine

çok yakın bir mesafede (7 km) olmasına karşılık topografya bakımından Bingöl Çayı vadisinin yamacında çok elverişsiz bir yerde kurulmuştur. Gerçekten köyler arasında coğrafya özelliklerinin etkileriyle nüfus bakımından önemli farklılıklar söz konusu olmaktadır. Merkez ilçeye bağlı köyler arasında en uzak yerleşme 46 km uzaklıkta bulunan Sütgözü'dür. En yakın ise 3 km mesafede yer alan Çeltiksuyu (nüfusu 1241)'dir. Bingöl Çayı'nın ve hava alanının yanında bulunan Çeltiksuyu, 2003 Bingöl Depremi'nden çok etkilenen köyler arasında yer almıştır. Belirtilmesi gereken diğer bir önemli husus da köy idari ünitelerinin yüzölçümü büyüklüğüdür. Merkez ilçeye bağlı köyler arasında en geniş yüzölçümü 33.3 km² ile Kartal'dır. Yüzölçümü en az olan Merkez ilçe köyü de 0.023 km² ile Çiriş köyüdür.

2.7.2. Adaklı İlçesi

Batıda Kiğı, kuzeyde Yedisu ve Karlıova, doğuda Karlıova ve güneyde Merkez ilçe ile çevrelenmiştir. Konum itibariyle işlek ana yol güzergâhlarının üzerinde bulunmayan Adaklı ilçe merkezi Bingöl şehrine 61 km uzaklıktadır. İlde 825 km² yüzölçümü ile Merkez, Karlıova, Genç ve Solhan ilçelerinden sonra 5. sırada yer almaktadır (Şekil 7). 2021 yılı ADNKS sonuçlarına göre Adaklı ilçesinde 8.243 kişi ikamet etmektedir. Nüfusun %37,1 Adaklı kasabasında, %62,9 ise köylerde yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu bakımından Kiğı ilçesi ile birlikte 5. sıradadır. Km² ye 10 kişi düşmektedir. Kendisine bağlı 32 köy ile ilde 4. sıradadır. Adaklı ilçesinde 1 belediye bulunmaktadır. 0.87 km² kentsel idari alanda 7 mahalleye sahiptir. Mücavir alan (0.56 km²) ile birlikte toplam 1.44 km² kentsel idari alana sahiptir.

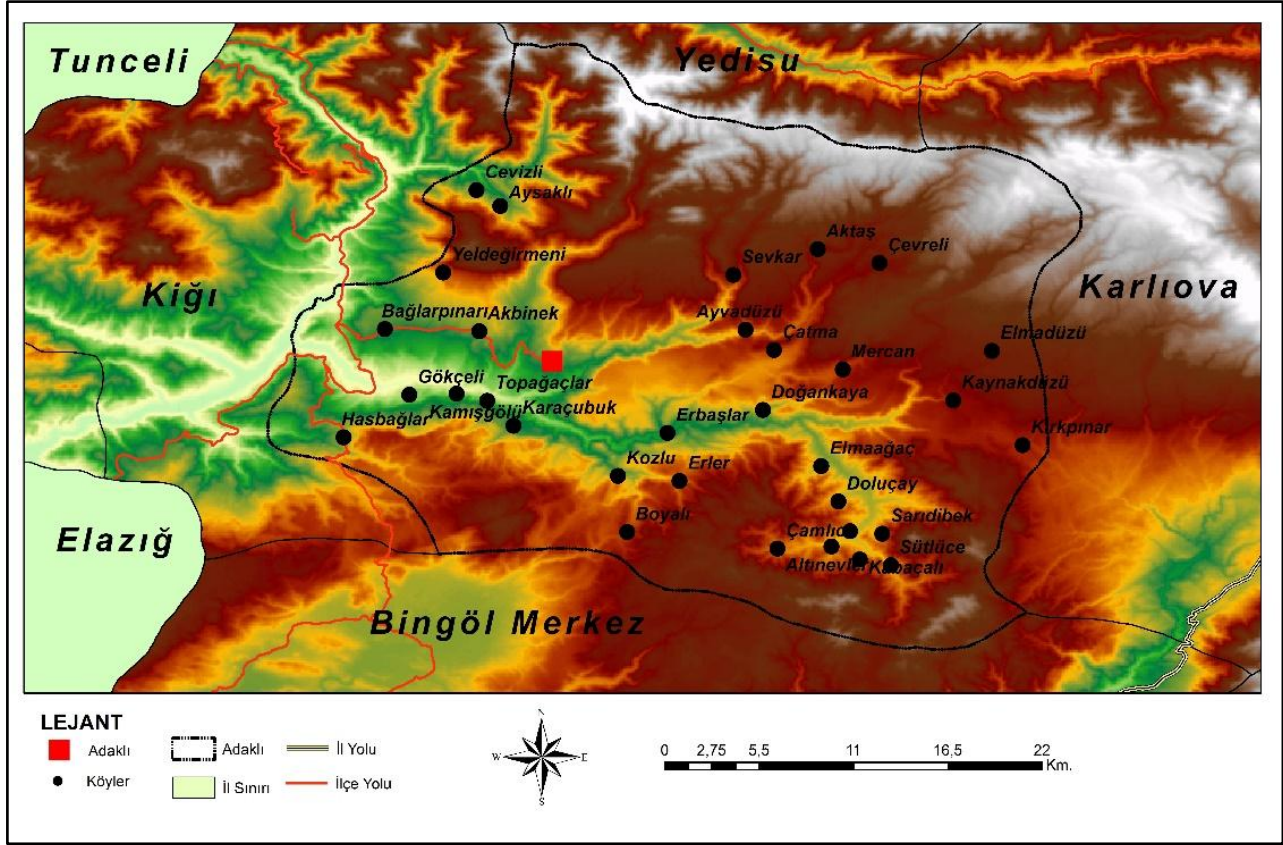
İlçeye bağlı köy idari üniteleri içinde en fazla nüfus Karaçubuk köyünde olup 613 kişi ikamet etmektedir. En az nüfuslu köy ise 12 kişiyle Cevizli'dir. Cevizli köyü 1990'lı yıllarda güvenlik gerekçesiyle boşaltılmıştır. Ancak son yıllarda birkaç hane tekrar yerleşmiştir. Adaklı ilçesine bağlı köyler arasında il merkezine en uzak yerleşme 105 km uzaklıkta bulunan Sütlüce'dir. En yakın ise yerleşme ise 43 km mesafede yer alan Boyalı (nüfusu 78)'dir. Adaklı ilçe merkezine en uzak köy 40 km ile Sütlüce iken en yakın köy 5 km ile Akbinek köyüdür. Adaklı ilçesine bağlı köyler arasında en geniş yüzölçümü 83.7 km² ile Sevkar köyüdür. Yüzölçümü en az olan merkez köy de 0.026 km² ile Gökçeli köyüdür. Yerleşmelerin seyrek olduğu sahalarda yüzölçümü artarken sıklaştığı yerlerde azalmaktadır. Ayrıca Adaklı ilçesine bağlı 91 mezra yerleşmesi bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2021).

2.7.3. Genç İlçesi

Batıda Elazığ ve güneyde Diyarbakır illeri, kuzeyde Merkez ve doğuda Solhan ilçeleriyle çevrelenmiştir. Konum bakımından Genç, Göynük Çayı'nın Murat Nehri'ne kavuşum sahasında ve vadinin güney tarafında, Bingöl-Diyarbakır karayolunun (D950) kenarında yer almaktadır. Güzergâhta bölünmüş yol çalışmaları tamamlandığında ulaşım açısından daha elverişli bir duruma gelebilecektir. İlçe 1.443 km² yüzölçümüyle Bingöl ilinde Merkez ve Karlıova ilçelerinden sonra 3. sırada bulunmaktadır (Şekil 8).

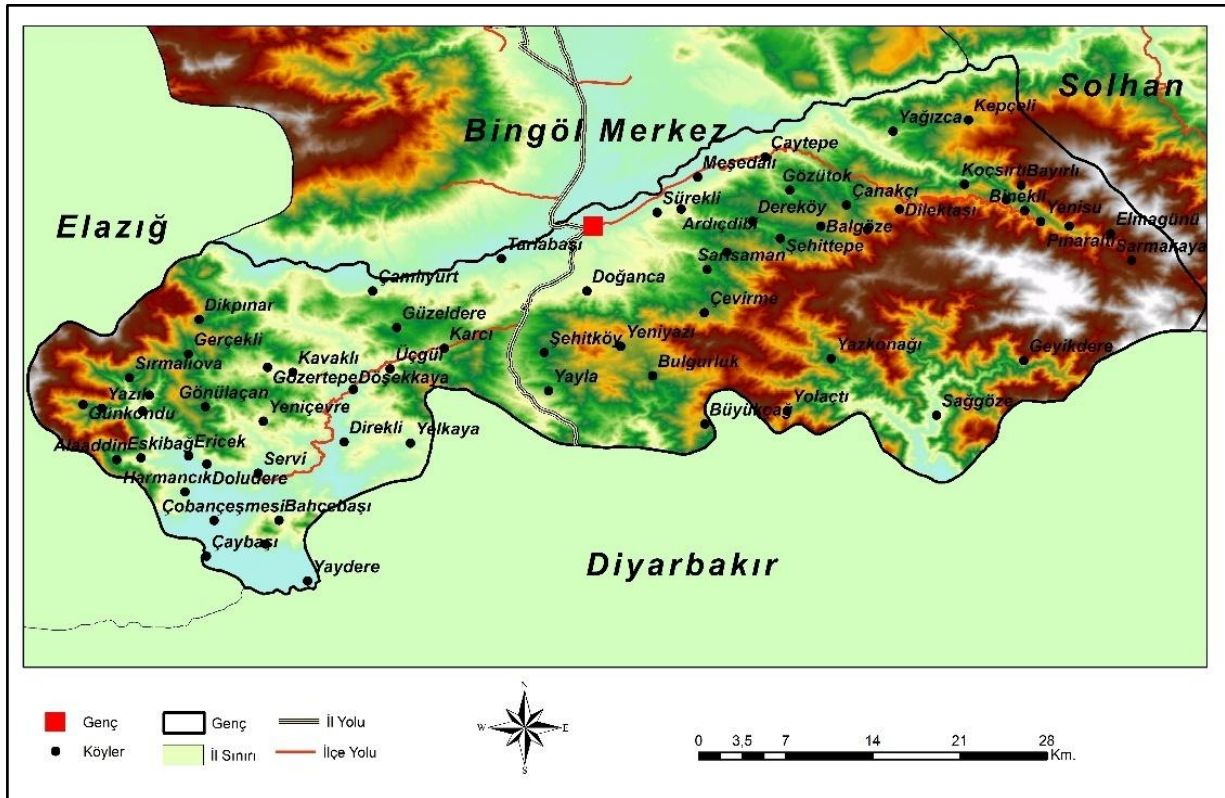
2021 yılı ADNKS sonuçlarına göre Genç ilçesinde 33.929 kişi yaşamaktadır. Bingöl Merkez ve Solhan ilçelerinden sonra 3. sıradadır. Nüfusun %61,2'ü Genç şehrinde, %38,8 ise köylerde yaşamaktadır. Genç'te km² ye 23 kişi düşmektedir. Merkez ve Solhan'dan sonra 3. sırada gelmektedir. Genç ilçesi kendisine bağlı 68 köyle Merkez ilçeden sonra 2. sıradadır. 2.09 km² kentsel idari alana sahip Genç 5 mahalleye ayrılmıştır. Mücavir alanla birlikte (1.13 km²) toplam 3.22 km² kentsel idari alana sahiptir. Merkez ve Solhan'dan sonra 3. sıradadır. Genç'te bir belediye teşkilatı hizmet vermektedir.

Şekil 7. Adaklı İlçesinin Sınırları ve Bağlı Köyler

Genç ilçesine bağlı köy idari üniteleri içinde en fazla nüfus Servi köyünde olup 1.097 kişi ikamet etmektedir. En az nüfuslu köy ise 7 kişiyle Dikpınar'dır. Servi, tarihi süreçte nahiye merkezi olarak varlığını sürdüren bir yerleşmedir. Daha sonra belediye teşkilatına sahip olan Servi köyü, nüfusu 2000'in altına düştüğü için belediye teşkilatı kaldırılmıştır. Dikpınar köyü 90'lı yıllarda güvenlik gerekçesiyle boşaltılmıştır. Ancak son yıllarda birkaç hane tekrar yerleşmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2021).

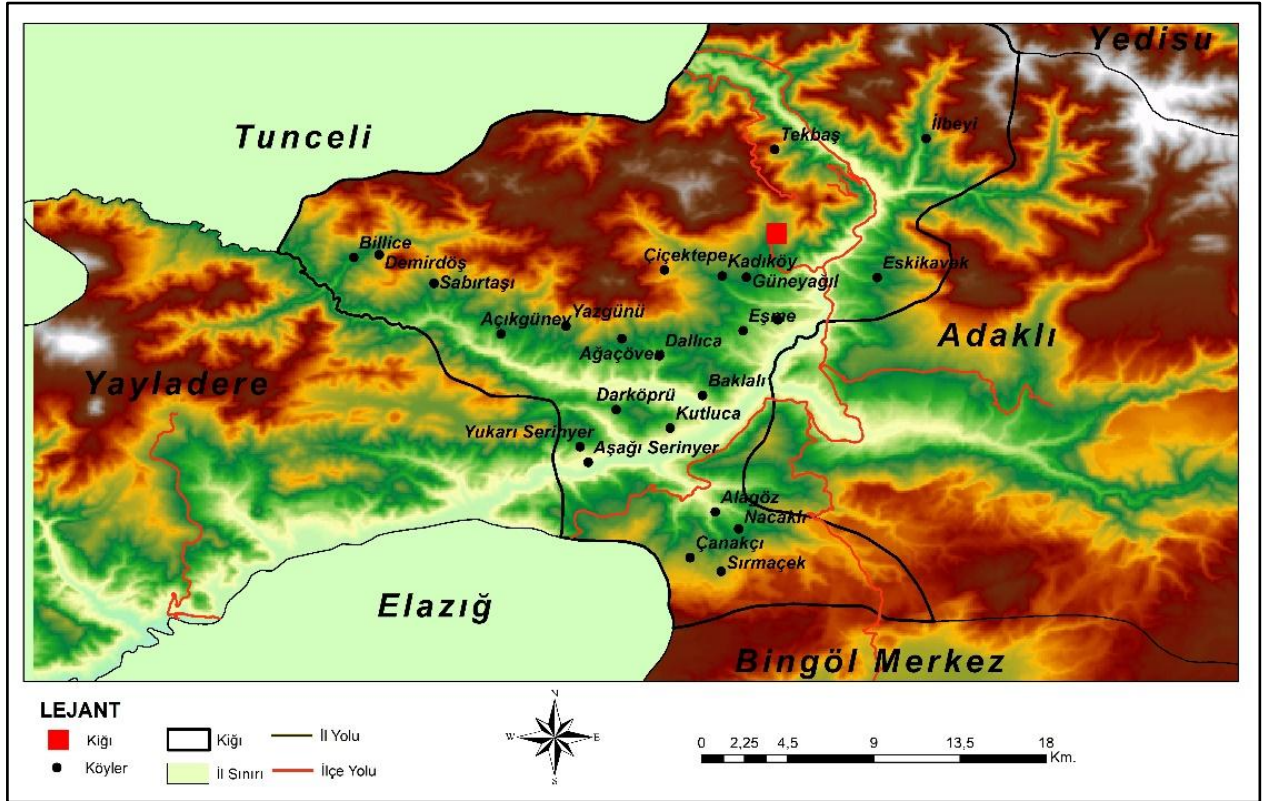
Şekil 8. Genç İlçesinin Sınırları ve Bağlı Köyler

2.7.5. Kiğı İlçesi

Güneyde Elazığ ve Merkez, doğuda Adaklı, kuzeyde Yedisu ve Tunceli, batıda Yayladere ve Tunceli idari birimleri yer almaktadır. Ana ulaşım güzergâhlarından uzak bir konumda bulunan Kiğı, yakın dönemde Peri Çayı üzerine yapılan Özlüce Barajı ve hidroelektrik santralinden yararlanmaya başlamıştır. İlçe ekonomisi daha çok hayvancılığa dayalı olup 483 km² yüzölçümüyle ilde 6. sıradadır (Şekil 10). 2021 yılı ADNKS sonuçlarına göre Kiğı ilçesinde toplam 4.801 kişi ikamet etmektedir. Kiğı'da km² ye 10 kişi düşmektedir. Nüfusun %60,9 Kiğı kasabasında ve %39,1 ise köylerde yaşamaktadır. İlçeye bağlı 25 köy sayısı ile ilde 6. sıradadır. 0.88 km² kentsel idari alan bakımından da Merkez, Solhan, Genç ve Karlıova'dan sonra 5. sırada gelmektedir. Mücavir alanla birlikte (0.21 km²) toplam 1.09 km² kentsel idari alana sahiptir. Kiğı'da bir belediye teşkilatı hizmet vermektedir.

Şekil 10. Kiğı İlçesinin Sınırları ve Bağlı Köyler

Kiğı'ya bağlı köy idari üniteleri içinde en fazla nüfus Nacaklı köyünde olup 379 kişi ikamet etmektedir. En az nüfuslu köy ise 8 kişiyle Kutluca'dır. Kutluca köyü 1990'lı yıllarda güvenlik gerekçesiyle boşaltılmıştır. Ancak son yıllarda birkaç hane tekrar yerleşmiştir. Bingöl ilinde güvenlik gerekçesiyle boşaltılan en fazla köy Kiğı'da bulunmaktadır. Daha sonra Yayladere, Adaklı, Genç ve Yedisu ilçeleri sıralanmaktadır. Bu nedenle ilin kuzey ilçelerinde nüfus yoğunluğu güneye göre daha seyrektr. Kiğı ilçesine bağlı köyler arasında il merkezine en uzak yerleşme 123 km uzaklıkta bulunan Demirdöş'tür. En yakın yerleşme ise 50 km mesafede yer alan Alagöz (nüfusu 44)'dür. Kiğı ilçe merkezine en uzak köy 49 km ile Billice iken en yakın köy 4 km ile Güneyağıl köyüdür. Kiğı ilçesine bağlı köyler arasında en geniş yüzölçümü 34.6 km² ile Tekbaş köyüdür. Yüzölçümü en az olan merkez köy 0.038 km² ile Çiçektepe köyüdür. İlçeye bağlı 58 mezra yerleşmesi vardır (İçişleri Bakanlığı, 2021).

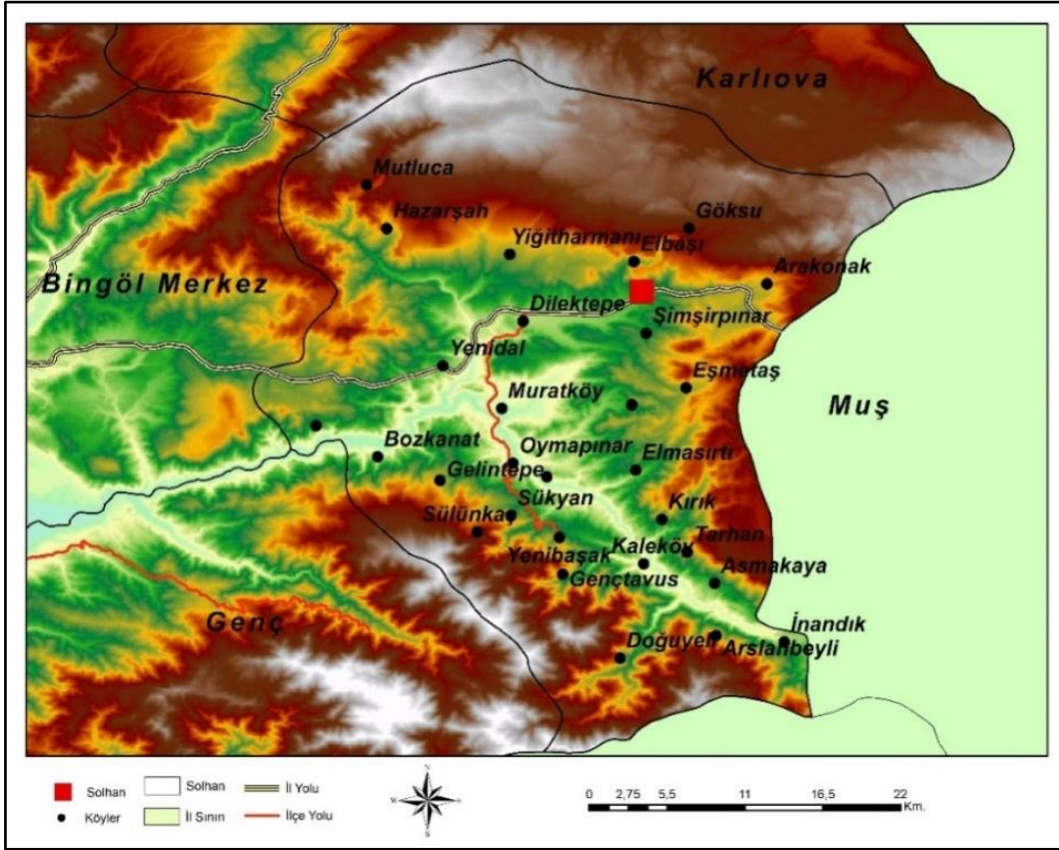
2.7.6. Solhan İlçesi

Doğuda Muş ve güneyde Diyarbakır illeri, kuzeyde Karlıova, batıda Merkez ve Genç ilçeleriyle sınırlanmıştır. Solhan, Bingöl-Muş bölünmüş karayolunun (D300) geçtiği bir vadinin içinde kurulu olduğundan ulaşım bakımından elverişli bir konumda yer almaktadır. Solhan ilçesi 1.032 km² yüzölçümüyle ilde 4. sırada gelmektedir (Şekil 11).

2021 yılı ADNKS sonuçlarına göre Solhan ilçesinde toplam 33.973 kişi ikamet etmektedir. Solhan ilçesinde km² ye 33 kişi düşmektedir. Nüfusun %59,5 Solhan kasabasında ve %40,5 ise köylerde yaşamaktadır. İlçeye bağlı 27 köy sayısı ile Merkez, Adaklı Genç ve Karlıova'dan sonra 5. sıradadır. İlçe 2.75 km² kentsel idari

alanla Merkez'den sonra 2. sıradadır. Mücavir alanla birlikte (3.72 km²) toplam 6.47 km² kentsel idari alana sahiptir. Solhan ilçesinde Solhan ve Arakonak olmak üzere iki belediye teşkilatı hizmet vermektedir.

Şekil 11. Solhan İlçesinin Sınırları ve Bağlı Köyler

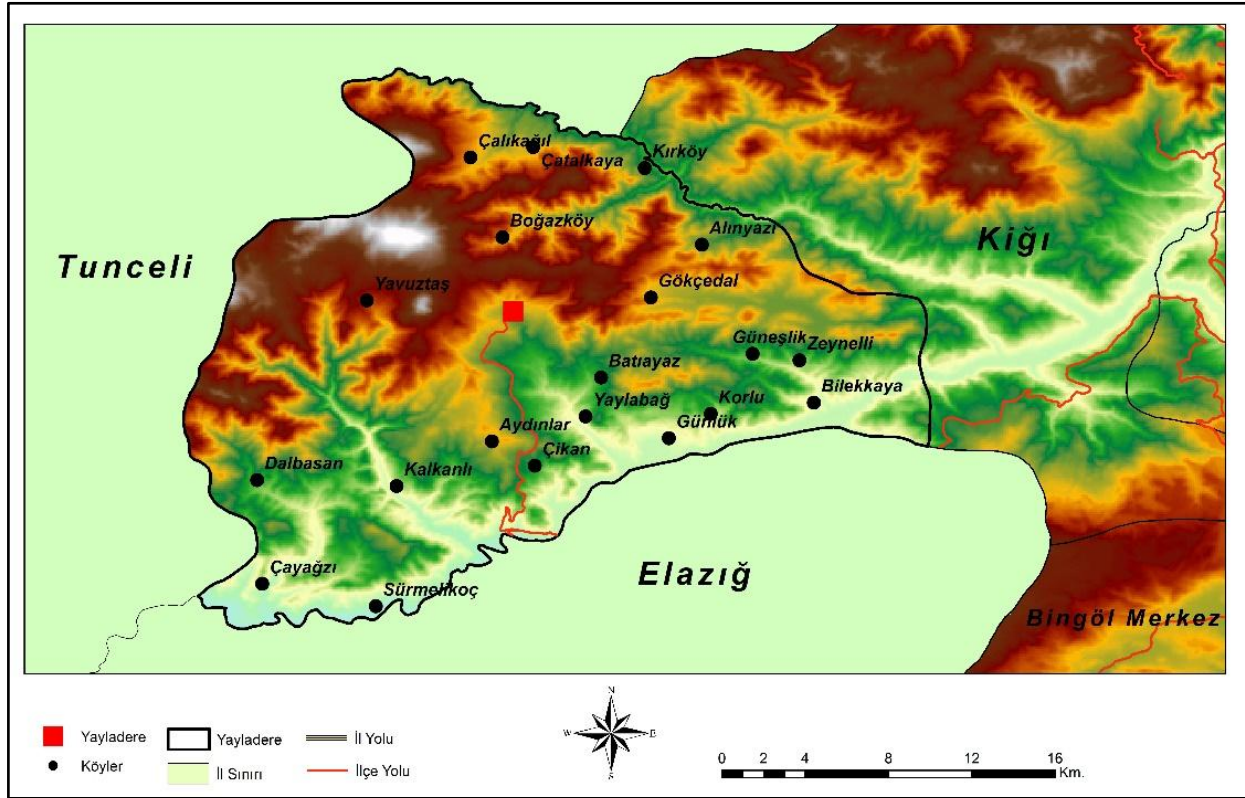

Solhan'a bağlı köy idari üniteleri içinde en fazla nüfus Hazarşah köyünde olup 1.806 kişi ikamet etmektedir. En az nüfuslu köy ise 86 kişiyle İnandık'tır. Hazarşah köyünde nüfusun fazla olmasının nedeni Aksakal, Erdemler, Göl, Yeni Yerleşim, Yüzenada ve Edik adıyla 6 mezraya sahip olmasıdır. Bunun yanında Yüzen Adalar Tabiat Anıtı'nın burada yer alması hareketlilik sağlamaktadır. İnandık köyü ise ulaşım yollarına ve ilçe merkezine uzak konumda olduğundan az nüfuslanmıştır. Solhan ilçesine bağlı köyler arasında il merkezine en uzak yerleşme 101 km uzaklıkta bulunan Doğuyeli'dir. En yakın yerleşme ise 32 km mesafede yer alan Yenidal (nüfusu 1044)'dir. Solhan ilçe merkezine en uzak köy 55 km ile Doğuyeli iken en yakın yerleşmeler 5 km ile Elbaşı ve Şimşirpınar köyleridir. Solhan ilçesine bağlı köyler arasında en geniş yüzölçümü 44 km² ile Elbaşı köyüdür. Yüzölçümü en az olan merkez köy 0.037 km² ile Doğuyeli, Tarhan ve Yenidal köyüdür. Solhan ilçesine bağlı 161 mezra yerleşmesi bulunmaktadır (www.solhan.gov.tr, 2021).

2.7.7. Yayladere İlçesi

İlin kuzeybatı kesiminde bulunan Yayladere ilçesi, doğudan Kiğı, güneyde Elazığ, batı ve kuzeyde Tunceli tarafından çevrelenmiştir. İlçe merkezi ana yollardan uzakta olup Sülbüs Dağı (2884 m)'nin güneydoğu tarafında yer almaktadır. İlçe 417 km² yüzölçümüyle ilde son sıradadır (Şekil 12). 2021 yılı ADNKS sonuçlarına göre Yayladere ilçesinde toplam 2.052 kişi ikamet etmektedir. İlçede km² ye 5 kişi düşmektedir. Nüfusun %49,7 ilçe merkezi Yayladere kasabasında ve % 50,3 ise köylerde yaşamaktadır. İlçeye bağlı 20 köy sayısı ile Merkez, Genç, Karlıova, Adaklı, Kiğı ve Solhan'dan sonra 7. sıradadır. İlçe 0.15 km² kentsel idari alanla ilde son sıradadır. Mücavir alanla birlikte (0.04 km²) toplam 0.19 km² kentsel idari alana sahiptir. İlçede bir belediye teşkilatı hizmet vermektedir.

Şekil 12. Yayladere İlçesinin Sınırları ve Bağlı Köyler

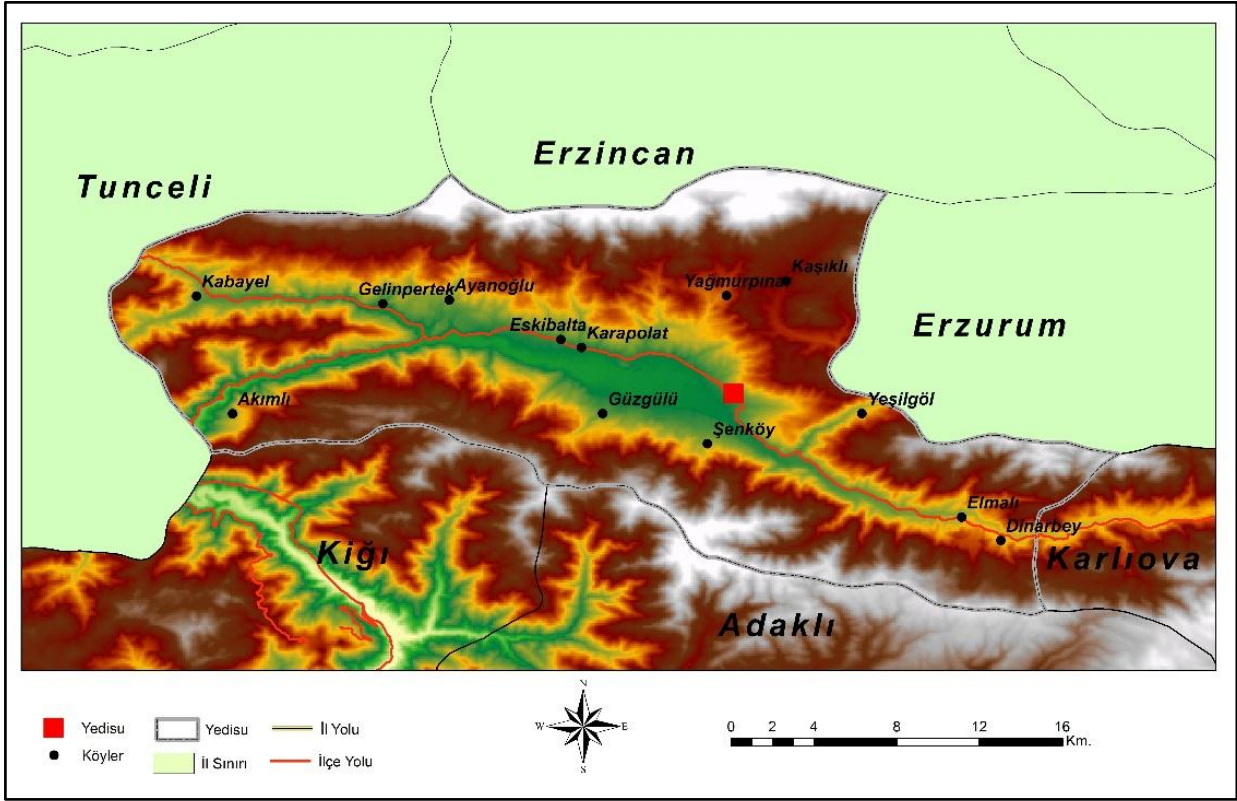
Yayladere'ye bağlı köy idari üniteleri içinde en fazla nüfus Çalıkağıl köyünde olup 107 kişi ikamet etmektedir. En az nüfuslu köy ise 11 kişiyle Alinyazı'dır. Çalıkağıl köyüne bağlı Alpekmez, Dikilitaş, Dirik, Kayaca, Kel, Kırkağaç, Oymataş, Tekke ve Yediveren adında 9 mezrası bulunmaktadır. Alinyazı köyü 1990'lı yıllarda güvenlik gerekçesiyle boşaltılmıştır. Ancak son yıllarda birkaç hane tekrar yerleşmiştir. Yayladere ilçesine bağlı köylerde nüfusun azlığı dikkat çekmektedir. Yayladere ilçesine bağlı köyler arasında il merkezine en uzak yerleşme 140 km uzaklıkta bulunan Dalbasan ve Çayağzı'dır. En yakın yerleşme ise 90 km mesafede yer alan Sürmelikoç (nüfusu 62)'tur. Yayladere ilçe merkezine en uzak köy 27 km ile Sürmelikoç iken en yakın köy 6 km ile Batrayaz köyüdür. Yayladere ilçesine bağlı köyler arasında en geniş yüzölçümü 39.2 km² ile Dalbasan köyüdür. Yüzölçümü en az olan merkez köy 0.052 km² ile Gökçedal köyüdür. Ayrıca Yayladere ilçesine bağlı 73 mezra yerleşmesi mevcuttur (İçişleri Bakanlığı, 2021).

2.7.8. Yedisu İlçesi

İlin kuzey kesiminde bulunan Yedisu ilçesi, güneyde Kiğı ve Adaklı, doğuda Karlıova ve Erzurum, kuzeyde Erzincan ve batıda Tunceli tarafından çevrelenmiştir. Günümüzde ana yollardan uzak bir konumda olan ilçe merkezi Yedisu kasabası Peri Çayı vadisinin kuzeydoğu tarafında eğimli bir yüzey üzerinde kurulmuştur. Şayet bugün çok tali olan Erzincan–Yedisu–Varto–Bulanık–Malazgirt–Patnos karayolunu ilerleyen yıllarda geliştirme imkânı olursa Yedisu'nun bundan ekonomik açıdan önemli ölçüde faydalanacağını söylemek mümkündür.

Yedisu ilçesi 423 km² yüzölçümüyle ilde 6. sıradadır (Şekil 13). 2021 yılı ADNKS sonuçlarına göre Yedisu ilçesinde toplam 2.852 kişi ikamet etmektedir. Buna göre Yedisu'da km²'ye 6 kişi düşmektedir. İlçede nüfusun %51,4'ü Yedisu kasabasında ve %48,6'i ise köylerde yaşamaktadır. İlçe bağlı 13 köy sayısı ile son sıradadır. 0.30 km² kentsel idari alanla 7. sırada olan ilçe mücavir alanla birlikte (0.14 km²) toplam 0.44 km² kentsel idari alana sahiptir. İlçede bir belediye hizmet vermektedir.

Şekil 13. Yedisu İlçesinin Sınırları ve Bağlı Köyler

Yedisu'ya bağlı köy idari üniteleri içinde en fazla nüfus Elmalı köyünde olup 290 kişi ikamet etmektedir. En az nüfuslu köy ise 2 kişiyle Akımlı'dır. Elmalı köyüne bağlı Aşağı Dikmen, Dikan, Gazi, Gelincim, İbiş, Karburun, Kılıçlı, Ömürlü, Yazpınar, Yukarı Dikmen ve Yumrukaya adında 11 mezrası bulunmaktadır. Akımlı köyü 1990'lı yıllarda güvenlik gerekçesiyle boşaltılmıştır. Ancak son yıllarda bir hane tekrar yerleşmiştir. Aynı durumdaki Şampaşa köyünün tüzel kişiliği kaldırılmıştır. Yedisu ilçesine bağlı köyler arasında il merkezine en uzak yerleşme 160 km uzaklıkta bulunan Akımlı'dır. En yakın yerleşme ise 119 km mesafede yer alan Dinarbey (nüfusu 78)'dir. Yedisu ilçe merkezine en uzak köy 29 km ile Akımlı iken en yakın köy 7 km ile Şenköy köydür. Yedisu ilçesine bağlı köyler arasında en geniş yüzölçümü 34.5 km² ile Yeşilgöl köyüdür. Yüzölçümü en az olan merkez köy 0.032 km² ile Kabayel köyüdür. Yedisu ilçesine bağlı 58 mezra yerleşmesi bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2021).

3. SONUÇ

İdari taksimat ve idari fonksiyonlar, her türlü kamu ve özel sektör hizmetlerinin il, ilçe ve köylerde ikamet eden nüfusa ulaştırılması, çeşitli ihtiyaçların temin edilmesi ve yerinde yaşam standardının yükseltilmesinde oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle ülkenin idari taksimatının özellikle konum, yerşekilleri, akarsular, göller, ana ulaşım güzergâhları, yerleşmelerin dağılışı düzeni, nüfus yoğunluğu, ekonomik yapı, güvenlik vb. coğrafi şartlara uygun şekilde yapılmasının gerekliliği vardır. Keza yapılan idari değişiklikler bir bakıma idari taksimatın yeni gelişen şartlara uyum sağlama ihtiyacından kaynaklanan doğal sürecin de bir sonucu olarak görülebilir. Öte yandan bir yerleşmenin idari bir merkez olması, bu yerleşme ve sakinlerine önemli avantajlar sağlamaktadır. Gerçekten ülkemizde birçok yerleşme sakinlerinin il ve ilçe merkezi olma isteği bundan ileri gelmektedir.

Bingöl ili kuzeyde Erzurum ve Erzincan, güneyde Diyarbakır, batıda Elâzığ ve Tunceli, doğuda da Muş illeriyle komşudur. Bingöl ili toprakları 6 il tarafından çevrelenmiştir. Coğrafi özelliklerin il sınırlarının güneyde ve kuzeyde bazı kesimler dışında komşu illerle bağlantı kurulmasını güçleştirmede söylemek mümkündür. Aynı şekilde il içi idari taksimatta ve ilçe sınırlarının belirlenmesinde de coğrafi yapının etkileri belirgin şekilde ayırt edilmektedir.

Bingöl ili mevcut idari yapısını Cumhuriyet'in ilk döneminde kazanmıştır. Bingöl, 1936 yılında il yapılıncaya kadar idari açıdan Bitlis, Genç, Elâzığ ve Muş illerine bağlı olmuştur. 1936 yılında Muş vilayetine bağlı

Çapakçur, Bingöl (Karlıova), Genç ve Solhan kazaları ile Erzincan vilayetine bağlı Kiğı kazasından müteşekkil bir il haline getirilmiştir. İl merkezi Çapakçur'dur. 1938 yılında Bingöl kazasının adı isim karışıklığını önlemek amacıyla Karlıova olarak değiştirilmiştir. 1944 yılında da il merkezi Çapakçur'un adı Bingöl olarak değiştirilmiştir. Böylece il merkezi ile il adı arasındaki farklılık ortadan kaldırılmış ve her ikisi de Bingöl olmuştur.

İlde en büyük idari değişim Kiğı ilçesinde yaşanmıştır. 1987 yılında Adaklı ve Yayladere, 1990 yılında da Yedisu ilçeleri Kiğı'dan ayrılarak birer ilçe haline getirilmişlerdir. Böylece Kiğı ilçesi hem nüfus hem de yüzölçümü itibarıyla Bingöl'ün büyük ilçelerinden birisi iken küçük bir ilçe haline dönüşmüştür. Kiğı'ya idari yönden bağlı köy sayısı da 100'den fazla iken günümüzde 25'e kadar düşmüştür.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin 2021 yılı verilerine göre Bingöl ilinin toplam nüfusu 283.112'dir. İl nüfusunun %59,7'si Merkez ilçede ikamet ederken %12'si Solhan, %12'si Genç, %10'u Karlıova'da yaşamaktadır. İlin kuzeyinde bulunan Adaklı, Kiğı, Yedisu ve Yayladere ilçelerinde toplam nüfusun sadece %6,3'ü yer almaktadır. Fiziki ve beşeri coğrafya faktörlerinin etkisiyle ilin nüfus dağılımında önemli farklılıklar ayırt edilmektedir.

2021 yılı itibarıyla Bingöl ilinde merkez ilçeye birlikte 8 ilçe, 3 belde ve 320 köy idari ünitesi bulunmaktadır. Genç şehri 1924-1927 yılları arasında Genç vilayetinin idari merkezi olmuştur. Kiğı ise kuruluşu ve idari açıdan tarihi bir yerleşmedir. Ancak günümüzde eski önemini kaybetmiştir. Merkez ilçeden sonra Solhan, Genç ve Karlıova ilçeleri hem nüfus hem de idari yönden en büyük ilçelerdir. Halen göç veren Kiğı, Yayladere ve Yedisu ilçelerinin nüfusu 5000'in altındadır. Yayladere ve Yedisu ilçelerinin merkez nüfusu da 2000'in altındadır. Bu nedenle ilçe merkezlerinde bazı idari fonksiyonlara karşılık diğer şehir fonksiyonlarının pek gelişmediği görülür.

Ülkemizde farklı zamanlarda yapılan idari değişikliklerin ana amacı halkın kamu hizmetinden azami ölçüde yararlanmasını sağlamaktır. Bununla birlikte idari yapı değişikliklerinde bazı hususlara dikkat etmek gerekmektedir. İdari yapı ile coğrafi özellikler birbiriyle uyumlu olmalıdır. İdari yapı değişiklikleri özellikle de il ve ilçe olma talepleri çeşitli nedenlerle halk tarafından dile getirilmektedir. Bunun yanında nüfus, sosyal yaşam, tapu, harita vb. hizmetlere kadar birçok alanda değişikliğe neden olduğundan zorunlu haller dışında idari yapı ve sınır değişikliklerinin yapılmasından da kaçınılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKKOYUN, Arzu (2019), "*Cumhuriyet Dönemi Bingöl (1923-1960)*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- ARINÇ, Kenan (2016), **Doğal, Beşeri, İktisat ve Siyasal Yönleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu**, Biyosfer Yayınları, Erzurum.
- ATALAY, İbrahim ve MORTAN, Kenan (2006), **Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- AVCI, Vedat, ESEN, Fatma ve KIRANŞAN, Kemal (2018), "*Bingöl İlinin Fiziki Coğrafya Özellikleri*", **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, S.4(2), ss.9-40.
- AYDIN, Mehmet Kenan (2016), "*Bingöl'de Tarımsal Faaliyetlerle İklim Koşulları Arasındaki İlişkiler*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- BİNGÖL VALİLİĞİ (2020), **İl Brifingi**, Bingöl Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü Yayını, Bingöl.
- CEYLAN, Mehmet Akif (2019), "*Coğrafyanın Tanımı, Konusu, Gelişimi ve Bilim Kimliği Kazanma Süreçleri*", **Genel Fiziki Coğrafya** (Ed. Mehmet Akif Ceylan), Nobel Yayınevi, Ankara, ss.1-41.
- CUINET, Vital (1892-1), "*La Turquie d'Asie, Géographie Administrative: Statistique, Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure*", **Tome Premier**, Ernest Leroux, Paris.
- CUINET, Vital (1892-2), "*La Turquie d'Asie, Géographie Administrative: Statistique, Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure*", **Tome Deuxieme**, Ernest Leroux, Paris.
- ÇAĞLAYAN, Ercan (2013), "*Osmanlı'nın Son Döneminde Çapakçur ve Çevresinde Demografik Yapı (1880-1914)*", **III. Bingöl Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 17-19 Eylül 2010, Bingöl.

- ÇOBAN, Ebru ve İLYAS, Ahmet (2017), “1935 Nüfus Sayımı ve Bingöl’ün Nüfus Potansiyeli”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, S.7(1), ss.89-98.
- DARKOT, Besim (1961), “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler”, **Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, S.12, ss.35-36.
- DARKOT, Besim (1966), “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler”, **Türk İdare Dergisi**, S.298(Ocak-Şubat), ss.78-90.
- DİE - DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (2001), **1927-2000 Nüfus Sayımı ve İdari Bölünüş Yıllıkları**, DİE Yayını, Ankara.
- DİNÇ, Yücel ve CEYLAN, Mehmet Akif (2020), “Nevşehir İlinde İdari Yapı ve Yerleşme Bağlılığının Değişimi (1950-2019)”, **Kapadokya Araştırmaları: İnsan Mekân**, Literatürkacademia Yayını, Konya.
- ERİNÇ, Sırrı (1953), **Doğu Anadolu Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (1968), **Milli İdare Bölümleri**, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2021), “*Milli İdare Bölümleri*”, **İçişleri Bakanlığı Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- İZBIRAK, Reşat (1975), **Coğrafya Terimleri Sözlüğü (Almanca-Fransızca-İngilizce Karşılıkları)**, MÖM Yayınları, Ankara.
- KARAGEL, Hulusi (2010), “*Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesindeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi*”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, S.6(1), ss.41-62.
- KARAGEL, Hulusi (2012), “*Mülki İdare Sınırlarının Belirlenmesi ile İlgili Kuramsal Yaklaşımlar ve Türkiye’deki Geçerli Uygulamalar*”, **Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 18-19 Ekim 2012 – Ankara, ss.96-106.
- KAYA, Faruk (2015), “*İğdir İlinin İdari Coğrafya Analizi*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.8(41), ss.703-716.
- KAYA, Mehmet (2011), “*Bingöl Vilayetinin Kurulması ve İdari Yapılandırılması*”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.1, ss.139-149.
- KESKİN, O. Kadri (1975), “*İdari Coğrafya Açısından Karlıova İlçesi*”, **Türk İdare Dergisi**, S.353, ss.138-159.
- KOCAMAN, Sinan (2014), “*Kars İlinin İdari Coğrafya Analizi*”, **International Journal of Social Science**, S.29, ss.271-292.
- KOCAMAN, Sinan ve KAYA, Faruk (2011), “*Ağrı İlinin İdari Coğrafya Analizi*”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 28-30 Mayıs 2011 – Erzurum, ss.329-345.
- KODAY, Zeki (2009), “*İdari Coğrafya Özellikleri Bakımından Aziziye Metropol İlçesi*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.13(2), ss.67-80.
- KODAY, Zeki ve AKBAŞ, Ferdi (2016), “*Aydın İlinin İdari Coğrafya Analizi*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.57, ss.63-91.
- KODAY, Zeki ve ERHAN, Kübra (2008), “*Erzurum İlinin İdari Coğrafya Analizi*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.8(41), ss.231-248.
- KODAY, Zeki ve ERHAN, Kübra (2013), “*Rize İlinin İdari Coğrafya Analizi*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.50, ss.39-54.
- KORKUD, Selahattin Aslan (1964), “*Osmanlı İmparatorluğu’nda 1325’den 1334 (Miladi 1909-1918) (dâhil) Arasında İdare Teşkilatı ve Amirleri Hakkında Bir İnceleme*”, **Türk İdare Dergisi**, S.290(Eylül-Ekim), ss.3-19.
- ORTAYLI, İlber (1992), “*Belediye*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayını, İstanbul, Cilt.5, ss.398-402.
- ORTAYLI, İlber (2008), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 3. Baskı.

- ÖNGÖR, Sami (1980), **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZCAĞLAR, Ali (1996), “*Türkiye’nin İdari Coğrafyası Bakımından Koy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, S.12, ss.7-24.
- ÖZCAĞLAR, Ali (2005), “*Türkiye’de Mülki İdare Bölgelerinin İdari Coğrafya Analizi*”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, S.3(1), ss.1-25.
- ÖZCAĞLAR, Ali (2015), **Yönetmelik Coğrafya**, Nika Yayınevi, Ankara.
- ÖZGEN, Nurettin (2013), “*Nüfusları 2000’in Altına İndiği İçin Belediye Teşkilatları Kaldırılan Yerleşmeler Üzerine Coğrafi Bir Analiz*”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, S.11(2), ss.75-100.
- ŞAŞMAZ, Musa (2014), **Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 4.Cilt.
- T. C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI (1944), **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivleri**, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 107-85-14, Tarih: 13.12.1944.
- TÖNÜK, Vecihi (1945), **Türkiye’de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu**, Dâhiliye Vekâleti Yayınları, Ankara.
- TÜİK - Türkiye İstatistik Kurumu (2022), “*Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2007-2021)*”, **TÜİK İstatistikleri**, TÜİK Yayını, Ankara.
- VARINCA, A. Kemal (1947), “*İdari Coğrafya Nedir?*” **İdare Dergisi**, S.188, ss.166-173.
- YAPICI, Süleyman (2004), **Palu: Tarih, Kültür, İdari ve Sosyal Yapı**, (Yazarın Kendi Yayını), Elâzığ.
- YAZICI, Hakkı, KOCA, Nusret ve KOCA, Mehmet Kürşat (2010), “*Coğrafi Faktörlerin Mülki Yapılanma Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Afyonkarahisar İli*”, **Amme İdaresi Dergisi**, S.43, ss.109-124.
- 2885 sayılı **Yeniden Dokuz Kaza ve Beş Vilayet Teşkiline ve Bunlarla Otuz İki Nahiye Ait Kadrolar Hakkında Kanun** (04.01.1936 tarih ve 3197 sayılı Resmî Gazete).
- 3292 sayılı **103 İlçe Kurulması Hakkında Kanun** (04.07.1987 tarih ve 19507 sayılı Resmî Gazete).
- 3644 sayılı **130 İlçe Kurulması Hakkında Kanun** (20.05.1990 tarih ve 20523 sayılı Resmî Gazete).
- 5272 sayılı **Belediye Kanunu** (24.12.2004 tarih ve 25680 sayılı Resmî Gazete).
- 5393 sayılı **Belediye Kanunu** (13.07.2005 tarih ve 25874 sayılı Resmî Gazete).
- 6360 sayılı **On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (06.12.2012 tarih ve 28489 sayılı Resmî Gazete).
- 1910 sayılı **Kararname** (27.12.1944 tarih ve 5890 sayılı Resmî Gazete).
- 4216 sayılı **Kararname** (01.04.1936 tarih ve 3244 sayılı Resmî Gazete).
- 2012/432 sayılı **İçişleri Bakanlığı’nın İdari Bağlılığın Değiştirilmesi Kararı** (30.07.2012 tarih ve 28369 sayılı Resmî Gazete).
- <http://www.solhan.gov.tr/koylerimiz> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).
- <https://www.atlasbig.com/tr/bingoeluen-ilceleri> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

Şehir Yönetiminde Stratejik Paydaş Bakış Açısının İncelenmesi: Gelibolu Örneği

Examining the Strategic Stakeholder Perspective in City Management: The Example of Gelibolu

Kemal TEMEL

Dr. Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Gelibolu Piri Reis MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
kemaltemel@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8011-2923>

Makale Başvuru Tarihi: 05.08.2022

Makale Kabul Tarihi: 30.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Dilek DÖNMEZ POLAT

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Gelibolu Piri Reis MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
ddonmez@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3072-9340>

Bekir ABACI

Gelibolu Kaymakamı, Gelibolu / Çanakkale
bekir.abaci@icisleri.gov.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7472-2872>

ÖZET

Kent yönetiminde stratejik yönetim yaklaşımının uygulanması, o kent için gelecekte ulaşılmak istenen amaç ve hedeflerin belirlenmesinin yanı sıra ilgili kentte yaşayan halkın beklentilerinin saptanması, yönetsel konulara katılımının sağlanması açısından önemli bir konu haline gelmiştir. Diğer taraftan yerel yönetimlerin, bölgesel ve küresel gelişmeler karşısında kentte gerçekleştirilecek faaliyetler ve atılacak adımları yapılandırılmaları gerekli bir hal almıştır. Bu nedenle tüm kurum ve organizasyonların uygulama konusunda tereddüt etmediği stratejik yönetim ve bu kapsamda gerçekleştirilen stratejik planlar kentler için de gerçekleştirilmeye başlamıştır. Buradan yola çıkarak şehrin stratejik planlamasının yapılabilmesi için gerçekleştirilen araştırmada şehirde yaşayanların görüşlerine başvurulmuş, "Nasıl bir Gelibolu hayal ediyorsunuz" sorusuna yanıt aranmıştır. 1073 kişi düşünce ve görüşlerini yazılı olarak cevaplamış, elde edilen veriler transkripsiyonları gerçekleştirildikten sonra MAXQDA programı ile deşifreleri yapılarak kategorik başlıklar oluşturulmuştur. Bu kapsamda sekiz ana kategorik başlık oluşmuş ve frekans aralıklarına göre sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Kent Yönetimi,
Stratejik Yönetim,
Paydaş Katılımı,

ABSTRACT

The implementation of the strategic management approach in city management has become an important issue in terms of determining the future goals and objectives for that city, as well as determining the expectations of the people living in the relevant city and ensuring their participation in administrative issues. On the other hand, it has become necessary for local governments to restructure the activities and steps to be taken in the city in the face of regional and global developments. For this reason, strategic management, which all institutions and organizations do not hesitate to implement, and the strategic plans realized in this context have started to be realized for cities as well. Based on this, in the research carried out to do the strategic planning of the city, the opinions of the people living in the city were consulted and an answer was sought to the question "What kind of Gallipoli do you dream of". 1073 people answered their thoughts and opinions in writing, and after the obtained data were transcribed, they were deciphered with the MAXQDA program and categorical titles were created. In this context, eight main categorical titles were formed and classified according to frequency ranges.

Keywords:

Urban Management,
Strategic Management,
Stakeholder
Engagement,

1. GİRİŞ

Strateji kavramı, işletme ve yönetim literatüründe 20. yüzyılın ortalarında kullanılmaya başlanmıştır. Strateji, örgütün sahip olduğu kaynakların verimliliği, rekabeti ve sürdürülebilirliği için bulunduğu çevre ile arasındaki ilişkileri düzenlemesini sağlayan sistematik bir yapıyı ifade etmektedir. Strateji, “*bir örgütün uzun ve kısa vadeli amaçlarının belirlenmesi ve bu amaçlara ulaşmak için, örgütün kendisi ve çevresi ile arasındaki ilişkileri analiz edilerek, üst kademe yöneticileri tarafından plan ve programların yapılması ve gerekli kaynakların tahsis edilmesi süreci*” olarak tanımlanabilir. Bu tanımda beş unsur ortaya çıkmaktadır (Azaklı, 1999:54);

- Strateji, örgütün amaçlarını ve hedeflerini belirler.
- Bu amaç ve hedeflere hangi araçlarla, nasıl ulaşılabileceğini gösterir.
- Örgütün içinde bulunduğu durumu ve muhtemel gelişmeleri göz önüne alır.
- Örgütün dış çevresi ile ilişkilerini analiz eder.
- Amaçlara ulaşma yolunda kimin, hangi araçları, nasıl kullanacağını belirler.

Başlangıçta geleceğe dönük uzun vadeli planlamalar stratejik planlama anlamında kullanılsa da 1970’li yılların başlarından itibaren stratejik planlama kavramı yönetim uygulamaları arasında yerini alarak giderek artan oranda kullanılmaya başlanmıştır. İlk kullanılan biçiminden değişime uğrasa da özünde stratejik yönetim veya stratejik düşünme biçimi olarak değerlendirilmiştir. Stratejik planlama, yönetimin bir fonksiyonu olarak görülmemiş, kendi içinde incelenmiştir. Stratejik planlama, gelecekte olacakların tahmin edilerek çevresel değişikliklerin anlaşılabilmesi ve örgütün güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenerek uygun stratejilerin seçilmesi çalışmalarını sistematik hale getirmiştir (Wilson, 1994; Dinçer, 1994).

Stratejik yönetim, “*etkili stratejiler geliştirmeye, uygulamaya ve sonuçlarını değerlendirerek kontrol etmeye yönelik kararlar ve faaliyetler bütünü*” olarak tanımlanabilir (Dinçer, 1998:35). Stratejik yönetim, örgütlerin sürdürülebilirlikleri ve rakabet üstünlüğü üzerine uzun dönemli yönetim uygulamalarıdır. Bu nedenle, stratejik yönetim, işletmenin uzun dönemdeki yaşam süresini artıracak ve rekabet yeteneğini geliştirebilecek konular üzerinde yoğunlaşır (Ülgen ve Mirze, 2004:25-26).

Stratejik yönetimin üzerinde durduğu argümanlardan biri de paydaşlardır. Örgüt ve paydaşları arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Freeman, 1984). Bu ilişkideki tüm faktörler, stratejik yönetim modeli için bir alt yapı oluşturmaktadır. Paydaşlar, bir tarafın hedeflediği amaçlara ulaşmasını, kararlarını ve buna bağlı olarak da performansını etkileyebiliyorsa, ilgili taraf bu paydaşlarının faaliyetlerinden de etkilenebilmektedir. Bu bağlantı, ilişki içindeki tarafların başarısını ve rakabet gücünü yükseltmek için paydaş yönetiminde paydaşlarına araçsal bakış açısı ile yaklaşımları gerektiğini ifade etmektedir (Berman vd., 1999:488-505). Bu nedenle stratejik yönetim süreci içinde, sektör, rakip, ülke, işletme vb. analizlerinin yanında paydaş analizlerinin de yapılması uygun olacaktır. Yapılan analizler, plan ve stratejilerin uygulanması ve başarısı açısından etkili yöntemler olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşme, ekonomik, ticari, sosyal, kültürel ve siyasi etkileşimi artırmış buna bağlı olarak şehir ve şehirleşmeyi etkilemiştir. Bu durum artan ihtiyaçlara cevap verebilmek için yenilikçi şehir yönetim uygulamalarını beraberinde getirmiştir (Yüksel, 2002:31). Yerel yönetimler değişen çevre koşullarına uyum için stratejik yönetim uygulamalarına giderek daha çok ihtiyaç duymaktadır. Şehir yönetimini bir bütün olarak ele alan stratejik yönetim anlayışı, ekonomik gelişme, hayat kalitesini artırma, çevre sorunlarını aza indirme vb. unsurlara odaklanan dinamik bir yönetim anlayışı olarak görülmektedir (Zeren, 2011:176-177). Şehrin potansiyeli, problemleri ve mevcudunun belirlenebilmesi amacıyla bu çalışmayla stratejik paydaş bakış açısının belirlenerek stratejik yönetimin ilk adımı atılmıştır.

Paydaş, “*bir kurumun amaç ve hedeflerini gerçekleştirme başarısını etkileyen ve etkilenen kişi ya da gruplar*” şeklinde tanımlanmaktadır (Freeman, 1984). Paydaş analizi, paydaşların düşünce ve isteklerinin belirlenerek, organizasyon faaliyetlerini etkileyebilecek faktörlerin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Stratejik plana dâhil edilmiş paydaş analizi planın uygulanma ve başarı şansını artıracaktır (Ekin, 2016). Araştırma kapsamında şehirde yaşayanlar paydaş olarak ele alınmış görüş ve beklentileri doğrultusunda stratejik plana dâhil edilmiştir.

Bu kapsamda yapılan çalışma, kent yönetimlerinin stratejik planlama konusunda gösterdikleri çabaların içeriği ve yansımalarını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Çalışmada, kent yönetimlerinde uygulanan stratejik planlama anlayışında paydaş bakış açısı ile katılımının önemi ve kent halkının düşünce ve önerilerinin hizmetlerin yürütülmesinde göz önüne alınması gereğine vurgu yapılmaktadır. Stratejik yönetim, stratejik plan

ve paydaş teorisi kent yönetimi ve paydaşları çalışmanın temel kavramlarını oluşturmaktadır. Araştırma paydaş görüşlerinin alınması ve değerlendirilmesi ile kentsel konuların bir haritasının oluşmasını sağlayarak ilgili literatüre teorik ve bilimsel katkıda bulunmaktadır.

2. KENT YÖNETİMİ

Kent yönetimi, kentin ekonomik, sosyal, fiziki ve doğal kaynaklarının, içinde yaşayanlar ve gelecekte yaşayacak olanların ihtiyaçları doğrultusunda verimli ve etkin kullanılması için karar alma, kararları hayata geçirme ve sonuçlarını denetleme işidir. Kent yönetimi, hizmetlerin sunumundan kent yerleşiminin sağlıklı bir şekilde planlanmasına kadar birçok konuyu içeren geniş bir kavramdır (Güven, 2017:1049). Bu bağlamda stratejik yönetimin tüm unsurları kent yönetimine uygulanabilmektedir. Stratejik kent yönetimi, paydaşları ve çıkar gruplarını uygulamalara katılım konusunda aktifleştirerek kentin gelişim politikaları ve toplum değerlerinin anlaşılmasını kolaylaştırarak başarı şansını artırmaktadır (Wong vd., 2006:652-654).

Şehirlerin düzenlemeleri, uygulamaları ve problemleri yalnızca merkezi yönetim ya da yerel yönetimler ile değil, şehirde yaşayan ve etkileşimde bulunan tüm paydaşların ortak katılımı ile yönetilmelidir. Kentin gelişmesi, ekonomik ve refahının artışı ile problemlerinin çözümü ancak bu şekilde istenilen düzeyde gerçekleşebilir. Şehirde yaşayanlar ve etkileşimde bulunan tüm paydaşların yönetimi desteklemeleri, sorunların çözümüne yönelik yaklaşımlar gösterilmesi ve çözümlere aktif katılım sağlanması, başarıya ulaşılması için ön koşul olarak değerlendirilmektedir (Güven, 2017:1060). Bu bağlamda kent yönetiminde açıklık ve denetlenebilirliğin yanında katılımcı bir anlayış gösterilmesi stratejik planlama başarısı açısından önemlidir.

2003 yılı itibari ile yürürlüğe konulan 5018 sayılı Kamu mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu şeffaf ve katılımcı anlayışa dayalı stratejik plan hazırlanmasını zorunlu bir uygulamaya dönüştürmüştür. Bu nedenle içinde yaşayanlar ve tüm paydaşlarının ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda stratejik planların hazırlanarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Değişen ve gelişen çevresel koşullar beraberinde kent yönetimlerini daha karmaşık problemler ile karşı karşıya bırakmaktadır. Problemlerin çözümünde verimlilik ve sürdürülebilirliğin göz önünde bulundurulması sürecin işletilmesi stratejik yaklaşımları beraberinde getirmektedir. Bu durum yerel yönetimlerin stratejik yönetim ve planlama konusundaki eğilimlerini artırmaktadır (Güngör ve Kutlu, 2018).

Kent yönetiminde stratejik planlamaların ön koşullarından biri tüm paydaşların katılımıdır. Etkileşim içinde bulunan tüm paydaşların görüşlerinin alınması planların uygulanma başarısında rol oynayacaktır. Sunulacak hizmetlerin beklenti ve ihtiyaçları karşılayabilmesi için şehirde yaşayanların ve hizmetleri kullanacak olanların beklenti ve taleplerinin bilinmesi doğru olacaktır. Bu nedenle planların hazırlanması esnasında paydaşların görüşlerine başvurulması önemlidir. Paydaşlar, dolaylı ya da doğrudan, olumlu ya da olumsuz olarak örgütün hizmet ve ürünleri ile etkileşimde olan birey, grup ya da kurumlardır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006). Paydaşlar, iç, dış ve yararlanıcılar şeklinde sınıflandırılabilir (Zeren, 2011).

- **İç Paydaşlar:** Kentten etkilenen veya kenti etkileyen kişi, grup veya kuruluşlardır. Kentteki kuruluşlar, şirketler, kentle ilgili hizmet yürüten birimler iç paydaşlara örnek olarak verilebilir.
- **Dış Paydaşlar:** Kentten etkilenen veya kenti etkileyen kişi, grup veya kuruluşlar dışındaki kişi, grup veya kurumlardır. Kentle ilişkisi olan diğer kamu ve özel sektör kuruluşları, kuruluşa girdi sağlayanlar, sendikalar dış paydaşlara örnek olarak verilebilir.
- **Yararlanıcılar:** Kentte üretilen ürün ve hizmetleri alan, kullanan veya bunlardan yararlanan kişi, grup veya kurumlardır. Kente yatırım yapabilecek potansiyele sahip kişi veya kurumlar da bu grupta ele alınabilir. Yararlanıcılar, dış paydaşların alt kümesi olarak değerlendirilmektedirler.

Stratejik planlamada katılımcı yaklaşım, farklı paydaşların süreçlere daha fazla katılımını önermektedir. Bu sayede sunulacak hizmetlerin daha verimli ve etkin yapılması amaçlanmaktadır. Tüm paydaşların katılımının sağlanması yönetici kararlarına etki ederek hizmet kalitesi ve iyileştirme basamaklarının gelişmesine yardımcı olmaktadır (Özden, 2020).

Planlama, ileriye yönelik fikirlerin ve uygulama biçimlerinin nasıl olacağına bilimsel ve sistemli olarak eyleme dökülmesidir (Friedman, 1987). Planlamanın bir amacı olması ve bu amacı gerçekleştirmek için gerekli olan yöntem ve araçların belirlenmesi gerekmektedir (Bettleheim, 1967:3). Planlama yapılması, uygulanacağı ya da hayata geçirileceği anlamı taşımaz. Planlama ancak uygulayıcılar tarafından hayata geçirildiğinde geçerlilik kazanmış olur (Bademli, 2005:3).

Geçmişte kentsel planlamalar genellikle fiziksel düzenlemeler üzerine kurgulanırken, günümüzde içinde yaşayanlar ile bir bütün olarak ele alınmaktadır. Kent planlamaları fiziksel koşulların göz önünde tutulduğu, bina düzenlemeleri, sosyal ve yeşil alanların düzenlendiği, trafik ve ulaşımın tasarlandığı bir yaklaşımla ele alınmaktaydı. 1970’li yıllar ile birlikte nüfusun hızla şehirleştiği ve sayısal verilere ağırlık verildiği dönemden nitelikli verilerin önem kazandığı düzenlemelere geçiş yaşanmıştır. Kentleşmeyi yalnızca demografik gelişmelere ve fiziki düzenlemelere bağlamak doğru bir yaklaşım olarak görülmemektedir (Wang, 2018:39).

Şehir planlaması, şehirlerin gelişmesinde etkili unsurlardan biridir. Planlama ile gelişen şehirlerde günlük hayatın olumsuz unsurları minimuma indirilebilmektedir. Şehir planları düzenli ve kontrollü gelişim için yol gösterici belgelerdir (Deng vd., 2018:126). Şehir planlamaları, doğal kaynaklara zarar vermeden, ekonomik ve ticari faaliyetlerin geliştirilmesi, enerji ve hammadde sürdürülebilirliği ile şehrin refahının artırılmasına katkı sağlamalıdır (Cohen, 2006:63). Yapılacak planlamaların stratejik bakış açısıyla ele alınması, paydaşların katkı sunduğu ve söz sahibi olduğu bir süreçle hazırlanması uygulama başarısı açısından önem taşımaktadır (Güven, 2017:1060; Faehnle vd., 2014:141).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmanın amacı, stratejik yönetimin yerel yönetimlerdeki uygulanışı açısından paydaşların bakış açısının incelenmesi ve sonuç olarak stratejik yönetimin kent yönetiminde sağlayacağı faydalar hakkında özet bilgilerin sunulması olarak belirlenmiştir.

Sanayi devrimi ile başlayan şehirleşme süreci beraberinde nüfus artışına ve artan nüfus da şehir yönetiminin ana unsuruna dönüşmüştür. Artan nüfus ile birlikte ihtiyaçlar, beklentiler ve problemler çeşitlenmiş yönetime duyulan ihtiyaç da gelişmiştir. Yönetim anlayışlarındaki farklılıklar içinde yaşayanlara çeşitli imkân ve olanaklar sunabilen birbirinden farklı şehirlerin gelişmesine neden olmaktadır. Stratejik yönetim, amaç ve hedeflerin belirlenmesi ile yapılması gerekenleri ortaya koyan bir süreci işleterek, uzun dönemli, sürdürülebilir ve rekabeti güçlü kılmak için bilgi, analiz, uygulama ve karar verme faaliyetlerini içermektedir (Ülgen ve Mirze, 2004:26).

Şehir yönetimi; içinde yaşayanların talep ve beklentilerinin karşılandığı değişimlere ayak uydurabilen, yenilikçi, kaynakların etkin kullanıldığı, eşit ve denetlenebilir bir yönetim tarzını benimsemiş anlamına gelmektedir. İçinde yaşayan bireylerin daha yaşanabilir ortamlara kavuşturulması ve bu kapsamda uygulanan tüm yöntemler kent yönetimi içinde değerlendirilmektedir (Kaya, 2007:32). Stratejik şehir planlamaları, ekonomik gelişmenin yanında hayat kalitesinin arttırıldığı dengeli bir yaşamı hedeflemektedir. Şehrin yenilikçi üretim, yatırım ve kalkınma etkinliği sağlayan faktörleri ortaya koyması olarak değerlendirilmektedir (Lovering, 1988:146). Şehirler, değişen çevresel koşullara uyum sağlamak zorundadır ve bu değişim belirli planlama ve kontrol süreçleri ile gerçekleştirilmelidir (Rondinelli, 1993:26).

Sanayi devriminden günümüze gerçekleşen değişimler stratejik yönetim uygulamalarını hayatın her alanında uygulama gereksinimine neden olmaktadır. Geleceğin belirsizliği nedeniyle geleceğe yönelik atılacak adımların bugünden belirlenmesi yapılacakların daha doğru ve zamanında yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Şehir yönetimlerinde de son derece önemli bir kavram haline gelen stratejik yönetim kapsamında yapılan çalışmada araştırma sorusu “*Bireylerin yaşadıkları şehir hakkında alguları ve beklentileri nelerdir?*”, şeklinde belirlenmiştir.

İnsanlık, ilkel topluluklardan bilgi toplumuna, kas ve makine gücünden bilgi gücüne doğru gelişmiştir (Webster, 2006:8-10). Tarım devrimi, avcı toplayıcıları yerleşik hayata geçirerek bir arada yaşayan grupların oluşmasına neden olmuş sosyal hayatın gelişmesinin önünü açmıştır. Toprağın işlenmesi, sosyal yaşam ve nüfus üzerinde etkili olarak “*devlet*” kavramını ortaya çıkarmıştır (Şenel, 1995:28). Sanayi devrimi ile şehirleşen toplum bir arada yaşamanın getirdiği yeni problemler ve bu problemlerin çözümüne uygun yöntemlere ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda şehir yönetimi ve şehirlerin stratejik planlamaları önem kazanmaktadır. İçinde yaşayanlara sunduğu imkân ve olanaklar ile diğerlerinden ayrışabilen şehirlerin en belirgin özelliklerinden biri belirlenmiş bir stratejik yönetim anlayışına sahip olmasıdır. Şehirlerin stratejik yönetim anlayışının geliştirilebilmesinde içinde yaşayanların beklenti ve alguları önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda şehirde yaşayan tüm reşit bireyler araştırma evrenini oluşturmuş, tüm bireylerin katılabilmesinin sağlanması adına herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Araştırmada gönüllü olarak soruyu cevaplayarak katılım sağlayan bireyler çalışma örneklemini oluşturmaktadır.

Bilime dayalı araştırmalar, keşfedici, açıklayıcı ya da tanımlayıcı olmak üzere farklı bilimsel yöntemler ile gerçekleştirilebilir (Bhattacharjee, 2012). Araştırma, içinde bulunduğu duruma göre insan davranışlarını anlama

ve yorumlamayı temel alan nitel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Nitel yöntemler, durağan olmayan sosyal olguların anlaşılmasında geleneksel yöntemlere göre üstünlük göstermektedir (Glaser and Strauss, 1967). Nitel çalışmaların önemli katkısı incelenen konuyu, konuyla ilişkili bireylerin gözünden görme ve sosyal yapı ile süreçleri ortaya koyabilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:46). Bu bağlamda çalışma, bireylerin yaşadıkları çevre ve almış oldukları hizmetler hakkındaki algılarına odaklanmaktadır.

Benzer tecrübeleri olan bireylerin algıları ve anlamlandırdıkları ortak olgular deneyimlerin özünü oluşturmaktadır (Fraenkel and Wallen, 2006). Bu gerekçe ile çalışma modeli fenomenoloji olarak belirlenmiş ve çalışmada şehirde yaşayanların deneyimlerinden oluşan ortak noktaların (özün) belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, Gelibolu İlçesinin stratejik planı kapsamında, bölgede yaşayanlara şehir hakkındaki düşünce ve algılarının belirlenmesi amacıyla “*Nasıl bir Gelibolu hayal ediyorsunuz?*” sorusu sorulmuştur. Soru ile şehrin dinamiklerinin yanında sunulan hizmetlerin yaşayanların gözünden nasıl algılandığının belirlenebilmesi ve katılımcıların mevcut durum değerlendirmesi ile birlikte beklentilerinin neler olduğunu ortaya koyabilme hedeflenmektedir.

Çalışma, Gelibolu Kaymakamlığı aracılığı ile başlatılmış, sonrasında ise yapılan duyurular, toplantılar ve resmi yazışmalar ile şehrin tüm kurumları ve yaşayanları sürece dâhil edilmiştir. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak yazılı dokümanların incelenmesi yöntemi kullanılmış ve belirlenmiş tek soruya katılımcıların cevaplarını yazmaları istenmiştir. Bu kapsamda şehirde yaşayanlardan 19-28 Ocak 2022 tarihleri arasında toplam 1073 katılımcı gönüllü olarak soru formlarını doldurmuştur. Formlar, transkripsiyonları yapılarak bilgisayar ortamına aktarılmış, MAXQDA programı kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuş ve kategorik başlıklar oluşturulmuştur.

Stratejik şehir yönetimi; şehrin çevresi ile arasındaki ilişkilere odaklanarak amaç ve hedeflerin belirlenmesini sağlamak, süreçleri düzenli, şeffaf ve denetlenebilir kılmak, şehri daha yaşanabilir yapabilmek için ekonomik, sosyal ve kültürel olarak gelişimine katkıda bulunma faaliyetleri olarak değerlendirilebilir (Oktay ve Özmen, 2009:917). Stratejik planlamanın sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesi ilgili kişi ve kuruluşların katılımına bağlıdır. Bu bağlamda şehrin etkileşimde bulunduğu tüm paydaşların görüşlerine başvurulması, gerçekleştirilecek stratejik plana sahip çıkılarak uygulanma oranını artıracaktır. Ayrıca şehrin ihtiyaçlarının belirlenmesi hizmet alıcılarının beklenti ve ihtiyaçları ile doğru orantılı olacaktır. Bu nedenle hizmet alıcıların taleplerinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır (DPT, 2006). Şehirler, örgütlerin ihtiyaç duyduğu stratejik yönetim uygulamalarına tabi tutulabilmektedir. Yerel yönetimler yalnızca kamu hizmeti sunumuna odaklanarak yönetim yaklaşımını sınırlandırmaktadırlar. Şehir yönetimleri örgüt yönetimlerine göre daha karmaşık özelliklerine rağmen, uygun yöntemler ile stratejik yönetim şehirlere uygulanabilmektedir (Wong vd., 2006:649-652).

Araştırma örnekleminin belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırmacıya ele alınan olguların derinlemesine irdelenerek aralarındaki ilişkiyi anlama fırsatı sunmaktadır (Patton, 1987). Nitel çalışmalarda örneklemin belirlenmesi veri doygunluğu ve yeterliliği ile ilişkilidir. Elde edilen verilerin çalışmaya sağladıkları katkı düzeyi veri doygunluğunu, araştırma sorusuna olan katkı düzeyleri de veri yeterliliğini işaret etmektedir (Kanten vd., 2019:943). Katılımcılardan elde edilen verilerin tekrarlanması veri doygunluğu olarak kabul edilmiş ve çalışma 1073 katılımcı ile sonlandırılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma sorusuna verilen yanıtlar transkripsiyonları yapılarak dijital ortama aktarılmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, “*olguların değerlendirilebilmesi için tanımlama, gözden geçirme, kodlama, tema oluşturma, bulguların belirlenmesi ve değerlendirilmesi*” aşamalarını içermektedir (Sığırı, 2018:186-280). Bu kapsamda elde edilen veriler MAXQDA 2022 programı ile tematik içerik analizine tabi tutulmuş, kategorilere ayrılmış ve kodlanmıştır.

Şekil 1. Kod Bulutu

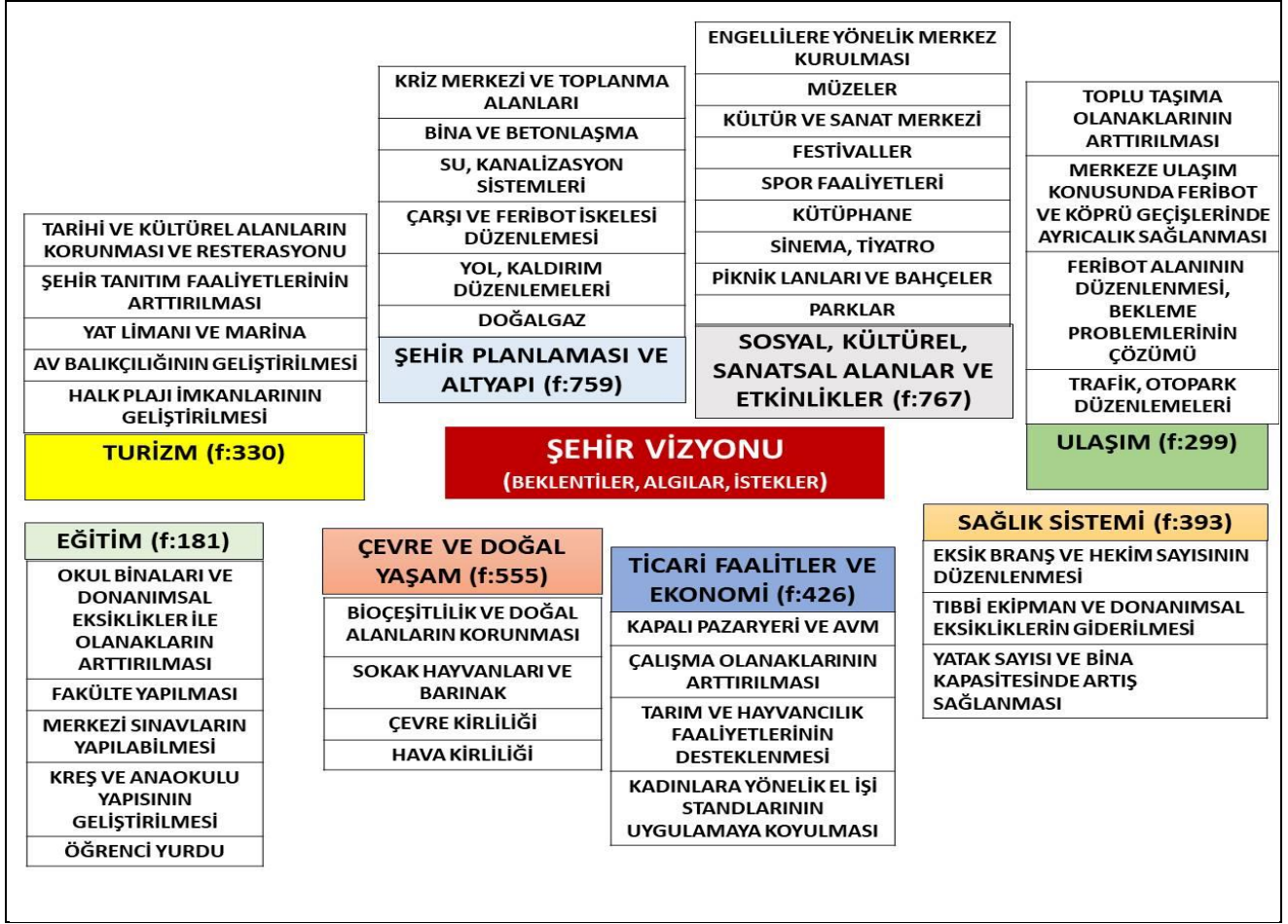

Kodlama esnasında yinelenen sözcük ve cümleler dikkate alınarak temel temaların düzenlenmesinde ilişkili kodlar birbirine bağlanmıştır. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak adına oluşan kodlar düzenli periyotlar ile gözden geçirilerek genelleşmeden kaçınılmıştır.

4.1. Şehir Vizyonunun Belirlenmesi

İlçe kaymakamlığının şehrin stratejik planının belirlenmesi için hazırladığı çalışma kapsamında ilçede yaşayanlar ve tüm kurumların katılımı ile alanında uzman kişilerce oluşturulacak komisyonların belirlenmesi ve katılımcıların yaşadıkları şehir hakkındaki beklenti ve algılarının anlaşılabilmesi adına vizyon belirleme çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda tüm paydaşların katılımının sağlanması hedeflenmiş ve ilçede yaşayanlara nasıl bir şehir hayal ettikleri sorulmuştur. Elde edilen veriler detaylı olarak irdelenmiş, frekans dağılımına göre sıralanmıştır. - Sosyal, kültürel, sanatsal alanlar ve etkinlikler, - Şehir planlaması ve altyapı, - Çevre ve doğal yaşam, - Ticari faaliyetler ve ekonomi, - Sağlık sistemi, - Turizm, - Ulaşım, - Eğitim ana başlıkları oluşturulmuş ve bu ana başlıklar altında kategorize edilmiştir. Oluşan ana başlık ve alt kategorik başlıklar Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Temel ve Kategorik Başlıklar

4.1.1. Sosyal, Kültürel, Sanatsal Alanlar ve Etkinlikler Üzerine Algılar

Şehir yaşamı bireyi içinde bulunduğu ortamın bir parçası haline getirmiştir. Birey çevresindeki imkân ve olanaklardan yararlanma konusunda istekli ve farkındalık sahibi olarak hareket etmektedir. Bu durum şehirleşmeyi yalnızca temel olanakların sağlandığı bir yönetim anlayışından içinde yaşayanlar ile uyumlu stratejik yönetim anlayışına doğru geçişe zorlamaktadır. Artan bilinç seviyesi, teknolojik gelişmeler, iletişim hızı ve ulaşım araçlarının yaygınlaşması sonucu dünya birey için küçük bir yaşam alanına dönüşmektedir. Bireyler ikamet ettikleri şehirleri ilk çevre olarak değerlendirmekte ve buldukları ortamı farklı ortamlar ile karşılaştırmaktadır. Araştırma verileri bireylerin içinde yaşadıkları çevreyi farklı şehirlerin imkânları ile kıyaslayarak algı oluşturdıklarını göstermektedir.

“Sosyal yönden çok zayıf özellikle kış aylarında yapılabilecek hiçbir şey yok. Ne sinema, ne tiyatro. Elimizin altında neden olmasın”.

“Çocuklar ve aileler için aktivite ve sosyal faaliyetlerin arttırılmasını istiyoruz”.

“Park ve çocuklar için yeşillikleri bol olan yaşanabilir, Gelibolu’ya yakışan bir ortam hayal ediyorum. Halkın apartmanlardan çıkıp sosyalleşebileceği mesire ve piknik alanı gibi yerlerin olması”.

Araştırma verilerine göre şehirde yaşayanların yüksek düzeyde ihtiyaç bildirdikleri kategorik başlık sosyal, kültürel ve sanatsal etkinlikler alanındaki eksikliklerdir. Şehir yaşamı açısından sosyalleşme ihtiyaçlarının giderildiği bu alanların önemi çalışma verilerine yansımaktadır. Şehirde bulunan park ve bahçelerin yetersizliği, sinema, tiyatro gibi kültürel aktivitelerin yoksunluğu ve şehrin tanıtımı için önemli olan festivallerin yapılmaması, içinde yaşayanların en çok rahatsızlık duyduğu başlık olarak belirlenmiştir. Stratejik şehir yönetimi ve planlamalarında sosyal alan ihtiyacı göz önünde bulundurulması ve ele alınması gereken bir problem olarak değerlendirilmiştir.

4.1.2. Şehir Planlaması ve Altyapı Üzerine Algılar

Araştırma verilerine göre şehir yaşamı içinde birey çevresel değişim ve erişebilir olanaklar konusunda bir algı oluşturmaktadır. Bu kapsamda şehrin içinde yaşayanlara sunduğu imkân ve olanaklar önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında tespit edilen en önemli konu başlığı doğalgazın bulunmaması ve buna bağlı olarak kış aylarında yaşanan hava kirliliğidir.

“Öncelikle kışın oluşan hava kirliliği önlemek amacıyla çalışma yapılmasını isterim”.

“Kışın insanı boğan kömür kokusunun olmaması ve doğal gazın gelmesini istiyorum”.

Bireylerin algılarına bağlı olarak yaşadıkları çevre ile bir bağ oluşturmaları, şehrin altyapı yetersizlikleri, kullandıkları yollardaki düzensizlikler ve aşırı ve düzensiz betonlaşma gibi kavramlar üzerine farkındalık oluşturmaktadır. Bu farkındalık düzeyi bireyin yaşadığı şehirdeki imkân ve olanaklara erişim düzeyi, daha önceki tecrübeleri ve beklentileri ile doğru oranda gerçekleşmektedir.

“Yollar çok kötü, her yer çukur, araba sürerken rahat süremiyorum”.

“Yol çalışmalarının tam anlamıyla yapılması, plansız düzensiz yapılaşmanın engellenmesi ve plansız yapılmış bütün konutların yıkılması”.

İnsan nüfusunun giderek artan oranda şehirleşmesi, şehir yaşamının yönetimi, organizasyonu ve düzeni ile ilgili gerekli adımların atılmasını zorunlu hale getirmektedir. Birey bulunduğu çevreden etkilenirken çevresini de etkileyerek değişimi hızlandırmaktadır. Çevresel değişimler üzerinde bireylerin algıları ve beklentileri de rol oynamaktadır.

4.1.3. Çevre ve Doğal Yaşam Üzerine Algılar

Şehirde yaşayanların çevreleri ve doğal yaşam üzerine farkındalıkları çalışma verilerine yansımıştır. Bireyler yalnızca almış oldukları ya da tecrübe ettikleri hizmetleri değil, aynı zamanda etkileşimde buldukları çevre ve doğal yaşamın korunması üzerine de beklenti içinde hareket etmektedir. Hava kirliliğinden, ağaçların korunmasına, sokak hayvanlarından, çöp ve atıkların bertaraf edilmesine birçok çevresel sorun ve doğal yaşam üzerine fikir sahibi oldukları görülmektedir.

“Hava kirliliği olmayan, doğa dostu, ağaçlandırmaya önem verilen, araç trafiğinin ve çevreye verdiği zararın minimuma indiği bir Gelibolu görmek istiyorum”

Katılımcılar, özellikle deneyimledikleri çevresel problemlerin etkisini daha fazla hissetmektedir. Bu bağlamda farkındalık seviyeleri ile beklentiler arasında ilişki olduğu görülmektedir. Katılımcılar buldukları ortamı yalnızca kullandıkları hizmetlere bağlı kalarak değerlendirmemekte içinde buldukları çevreyi bir bütün olarak ele almaktadır.

“Yaşadığımız çevreye sahip çıkmalı, çevremizi temiz tutmalıyız”

“Toplum bilinci yerleşmiş, doğayı ve çevreyi seven, koruyan, düzenli şehircilik anlayışına sahip, yeşil alanları, çocuk parkları ve otoparkların var olduğu modern bir şehir olmasını istiyorum”

Stratejik yönetim açısından değerlendirildiğinde bireylerin algı ve farkındalıklarına yönelik girişimlerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bireyler yalnızca kullandıkları hizmetleri değerlendirmemekte aynı zamanda buldukları ortam ile ilgili beklenti içinde oldukları bir algı oluşturmaktadır.

4.1.4. Ticari Faaliyetler ve Ekonomi Üzerine Algılar

Çalışma verilerine göre, bireyler içinde yaşadıkları kentin ticari ve ekonomik yönden gelişmesi ve işsizliğin önüne geçilmesinin önemine dikkat çekmektedirler. Özellikle yeterli çalışma olanaklarının bulunmaması nedeniyle genç nüfusun şehirden göç etmesi katılımcıların üzerinde durduğu önemli başlıklardan birini oluşturmaktadır. Refah seviyesi ile doğru orantılı olduğunu düşündükleri ticari faaliyetlerin toplumun her kesimine yayılması ile şehrin ekonomik yönden kalkınarak huzura kavuşacağı düşünülmektedir.

“İnsanını ekonomik yönden rahat ve feraha kavuşturacak yeterli istihdam alanları oluşturularak dışa göçün engellenmesini, çiftçimize gerekli desteğin verilmesini ve adı üretim, refah ve huzurla anılan bir Gelibolu istiyoruz”.

Çalışma verileri ekonomik ve ticari faaliyetlerin arttırılması, kadınların çalışma yaşamına katılması ve işsizlik üzerine yoğunlaşmaktadır. Katılımcılar, ticari faaliyetler ve iş olanaklarının arttırılması ile şehrin refah seviyesinin artacağı ve bunun şehir yaşamına olumlu yansıtacağını düşünmektedir.

“Tarımsal alanları ve tüm kaynaklarını sürdürebilir yerel kalkınmayı sağlayacak şekilde kullanan ve politikasını bu doğrultuda kuran, tasarlayan bir Gelibolu’ da yaşamayı umuyorum”.

Katılımcılar içinde yaşadıkları şehrin ekonomik ve finansal yapısı hakkında kendi algı ve tecrübelerine göre bir algı oluşturarak yaklaşım göstermektedir. Bu bağlamda finansal kalkınma, ticari faaliyetler ve ekonomik süreç şehir yaşantısını etkileyen bir unsura dönüşmektedir. Çalışma verilerine yansıyan başka bir faktör de kadınların çalışma hayatına daha fazla katılmalarının arzulanması olarak değerlendirilmiştir.

“Kadınların çalışma hayatına atılması için kooperatifleşmenin yapılması ve ürettiklerini satacak alanların oluşturulması”.

4.1.5. Sağlık Sistemi Üzerine Algılar

Araştırma verileri katılımcıların aldıkları sağlık hizmeti ile birlikte hizmetin altyapı ve olanaklarını değerlendirdiğini ve algılarını bu yönde belirlediklerini göstermektedir. Özellikle alınan hizmetin kalitesinden çok niceliği üzerine olumsuzluk bildirildiği tespit edilmiştir. Hekim ve branş sayılarının yetersizliği, tıbbi cihaz ve ekipman yetersizliği sorunların ortak noktasını oluşturmaktadır.

“Öncelikle hastane ve hastane personelinin nicelik olarak iyileştirilmesi artık sağlık sorunlarımız için Keşan ya da Çanakkale’ye gitmemek”.

Katılımcılar eksik branş ya da ekipman nedeniyle olanakları bulunan başka şehirlere gitmek zorunda kaldıkları gerekçesiyle rahatsızlık duymaktadır. Bu durum şehir yaşamını olumsuz etkileyerek içinde yaşayanların yeterli imkân ve olanağa sahip olamadığı algısı oluşturmaktadır.

“Devlet hastanemize ihtiyacı olan araç gerecin getirilmesi, ihtiyaç duyulan doktorların gelmesi, doktorların cihazların olduğu bölümde bulundurulması ve doktorlarımızın haftada iki gün değil kalıcı olmalarını istiyoruz”.

Sağlık hizmetleri sunumu ile birlikte altyapı ve olanakların değerlendirmeye tabi tutulduğu çalışma verilerine yansımaktadır. Araştırma kapsamında özellikle hizmeti tecrübe eden bireylerin yaşadıkları olumsuzluklara karşı gösterdikleri duyarlılığın daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Yaşanan olumsuz süreç bireyin hizmet ve hizmetin sunulduğu alan ile ilgili algısı üzerinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda sağlık hizmetleri sunumunda özellikle hizmet kalitesinin yanında altyapı ve donanım gibi tamamlayıcı faktörlerin göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir.

“Şehrin ihtiyaçlarına daha çok özen gösterilmesi ve sağlık imkânlarının genişletilmesi”.

4.1.6. Turizm Üzerine Algılar

Araştırma verileri, bireylerin içinde yaşadıkları şehrin turizm konusunda gelişmesi ve turizm üzerinden gelir elde etmesini arzulamakta olduğunu göstermektedir. Yaşadıkları şehrin tarihi geçmişi ve üç tarafının denizlerle çevrili bir yarımada olması yaşayanların turizm üzerine algılarına yansımaktadır. Bu kapsamda bireyler bilgi düzeyleri, tecrübeleri ve beklentileri doğrultusunda görüş bildirmektedir.

“Çok önemli tarihi ve turistik bir sahil kasabası olan Gelibolu’muz tarihte çok önemli yeri olan Çanakkale savaşlarına ev sahipliği yapmış, dünyaca ünlü bir yarımadadır. Bu yüzden bana göre Gelibolu’muz bir tarım ya da sanayi kentinden çok kültür, turizm ve tarih kenti olmalıdır”.

Katılımcılar turizmi gelir getirici bir faaliyet olarak değerlendirerek kendilerine fayda sağlayacak bir faktör olarak görmektedirler. Çalışmanın yapıldığı şehrin turizm olanaklarının çok olması çalışma sonuçlarına yansımaktadır. Bu bağlamda lokasyon turizm başlığını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Başka bir konumda yaşayanların turizm konusundaki algı ve beklentilerinin farklılaşacağı düşünülmektedir.

“Turizme daha fazla önem verilerek Gelibolu’nun bir cazibe merkezi haline gelmesini isterim”.

“Turistik yerlerin geliştirilmesi, yerli ve yabancı turistlerin tercih yeri olması”.

Çalışma sonuçları katılımcıların algıları ve beklentileri doğrultusunda şehrin turizm olanak ve alt yapısının geliştirilmesini ve bu alanda yatırımların artırılmasını istediklerini göstermektedir.

4.1.7. Ulaşım Üzerine Algılar

Araştırma verileri katılımcıların şehir içi ulaşım ile birlikte il merkezine olan ulaşım konusunda da problem yaşadıklarını göstermektedir. Şehrin il merkezine gidebilmek için deniz ulaşımının zorunlu olması tek bir vasıta kullanarak ulaşımı mümkün kılmamaktadır. Birden fazla ulaşım aracının kullanılması ve bu durumun ulaşım sürelerine yansımaları sorunun önemli basamaklarından birini oluşturmaktadır.

“İl merkezine ulaşımında çok fazla sorun ile karşılaşılıyor. Deniz yolunu kullanmak hem maddi hem zaman kaybı”

“Gelibolu’da ikametgâhı olan, orada yaşayan insanlara gemi ile karşıya geçmede öncelik ve maddi ayrıcalık tanınabilir”.

Katılımcıların yaşadıkları deneyimlere istinaden bildirdikleri görüşlere göre özellikle il merkezine ulaşım konusunda ciddi problemler yaşandığı ve sorunun çözümünün bireyler için önemli olduğu görülmektedir. Bu kapsamda şehrin stratejik planlamasında ulaşımın öncelikli olarak ele alınması gereken başlıklardan biri olduğu tespit edilmiştir.

“Özellikle Çanakkale’ ye gitmek tam bir çile. Yazın saatlerce sıra bekliyoruz. Gelibolu’da yaşamamızın bir avantajı olmalı, en azından indirim yapılmalı. Sırada öncelik tanınmalı”.

Hastane, valilik vb. özellikle devlet kurumlarına gitme zorunluluğu bulunması, işlemlerin ancak il merkezinde gerçekleştirilebilmesi, il merkezine ulaşımın deniz aşırı olması nedeniyle bölgeye has problemleri beraberinde getirmektedir. Katılımcıların tamamı il merkezine ulaşımında şehirde ikamet edenlere ayrıcalık tanınması gerektiğini düşünmektedir. Şehir merkezine ulaşımında kendine has bir yapı barındırması nedeniyle bireylerin imtiyaz beklentisi içinde olduğu çalışma verilerine yansımıştır. Bu durum turizm beklentileri ile şehrin imkânlarını paylaşma konusunda şehir sakinlerini ikileme bırakmaktadır.

4.1.8. Eğitim Üzerine Algılar

Araştırma verileri, katılımcıların şehirde sunulan eğitim hizmetleri ile eğitim altyapısı ile ilgili beklentileri doğrultusunda algı oluşturduklarını göstermektedir.

“Çocuklarımızın ve öğrencilerimizin hafta sonları ilgi duydukları alanda güzel vakit geçirebilecekleri, yetenekleri doğrultusunda eğitim alabilecekleri atölye, etkinlik alanları ve kurs merkezlerinin eksikliğini fazlasıyla hissediyoruz”.

Alınan hizmetin yanında eğitim kurumlarının altyapı problemleri ile ilgili farkındalık olduğu da çalışma verilerine yansımaktadır. Binaların fiziki koşulları ile içinde bulundukları ekipman ve donanım açısından yetersizlikleri katılımcılar tarafından tekrarlanmaktadır. Bu kapsamda binaların fiziki koşullarının uygun ve yeterli düzeye çıkarılmaları konusunun göz önünde bulundurularak stratejik plana dâhil edilmeleri önem arz etmektedir.

“Okul binalarının eğitim-öğretim yapılabilecek bir seviyeye ulaştığı bir Gelibolu istiyorum”.

“Eğitimin zayıf olmasından dolayı çocuklarımızı başka ilçelere ve illere göndermek zorunda kalıyoruz ve bu sıkıntıların giderilmesini hayal ediyoruz”.

Çalışma kapsamında bildirilen zayıflığın mevcut eğitim ve eğitimcinin içeriğinden ziyade fiziki koşullar, altyapı ve çeşitlendirme üzerine olduğu da gözlemlenmiştir.

5. SONUÇ

Bireyler içinde buldukları çevrenin bir parçası gibi hareket ederek, çevresel değişimleri yakından takip etmektedir. Çalışma sonuçlarına göre şehirde yaşayanların düşünce, beklenti ve algıları kent yönetimi açısından önemli faktörler barındırmaktadır. Bireyler yalnızca kullandıkları hizmetleri değil aynı zamanda beklenti içinde oldukları hizmetler ile ilgili bir algı oluşturmaktadır. Teknoloji ve iletişim araçlarının gelişmesine bağlı olarak

farklı şehirleri kendi şehirleri ile kıyaslama şansı bulan bireyler, algılarını pozitif hizmetlere doğru kaydırmaktadır. Bu durum bizzat farklı şehirlerde bulunan bireylerdeki kıyaslama düzeyinin daha yüksek gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Araştırma verileri, hizmet sağlayıcıların niteliklerinin yanında niceliklerine de önem verildiğini göstermektedir. Özellikle altyapı problemleri, fiziki koşullar ve ekipman yetersizliklerinin bireyler tarafından olumsuz algılandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda hizmetlerin yalnızca nitelik ya da nicelik bakımından değil birlikte geliştirilmelerinin önemini göstermektedir.

Araştırma verilerine göre bireyler yaşadıkları çevre, doğal yaşam ve ekolojik sistem üzerine oldukça duyarlı tutum ve davranışlar benimsemektedir. Sokak hayvanlarından atık ve çöp ayırtırmaya, orman ve peyzaj düzenlemelerinden sosyal ve kültürel alanlara birçok unsur hakkında düşünce ve beklentiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu durum stratejik planlamaların düzenlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Şehirler içinde yaşayanların birlikte huzur, refah ve belli bir düzen içinde yaşadığı imkân ve olanaklara sahip olmalıdır. Yönetimlerin başarılarında uzun dönemli ve sürdürülebilir stratejik planlamalar önem taşımakta ve kentsel planlamalar karar vericilere yol gösteren kılavuz olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- AZAKLI, Sedat (1999), “*Belediye Hizmetlerinde Bilinçli Strateji Geliştirme Süreci ve Sorunları: Ege Bölgesi Örneği*”, **Basılmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BADEMLİ, R. Raci (2005), **Kentsel Planlama ve Tasarım Öğrencilerine Notlar**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.
- BERMAN, Shawn L., WICKS, Andrew C., KOTHA, Suresh ve JONES, Thomas M. (1999), “*Does Stakeholder Orientation Matter? The Relationship between Stakeholder Management Models and Firm Financial Performance*”, **Academy of Management Journal**, S.42(5), ss.488-506.
- BETTLEHEIM, Charles (1967), **Studies in the Theory of Planning**, Asia Publishing House, Mumbai.
- BHATTACHERJEE, Anol (2012), **Social Science Research: Principles, Methods, And Practices** (Textbooks Collection 3), Global Text Project Publisher, Minneapolis (US), 2nd Edition, https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=oa_textbooks (Erişim Tarihi: 03.06.2022).
- COHEN, Barney (2006), “*Urbanization in Developing Countries: Current Trends, Future Projections, and Key Challenges for Sustainability*”, **Technology in Society**, S.28(1-2), ss.63-80.
- DENG, Yu, FU, Bojie ve SUN, Chuanzhun (2018), “*Effects of Urban Planning in Guiding Urban Growth: Evidence from Shenzhen, China*”, **Cities**, S.83, ss.118-128.
- DİNÇER, Ömer (1994), “*İş Dünyasındaki Değişmeler ve İşletmelerde Stratejik Yönetim*”, **Stratejik Yönetim ve Liderlik**, İz Yayınları, İstanbul.
- DİNÇER, Ömer (1998), **Stratejik Yönetim ve Politikası**, Beta Yayınları, İstanbul, 5. Baskı.
- DPT (2006), **Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu**, DPT Yayını, Ankara, 2. Baskı.
- EKİN, Demet (2016), “*Paydaş Analizi*”, **Demet Ekin Yönetim Danışmanlığı Blog Sayfası**, <http://www.demetekin.com.tr/paydas-analizi/> (Erişim Tarihi: 03.06.2022).
- FAEHNLE, Maija, BÄCKLUND, Pia, TYRVÄINEN, Liisa, NIEMELÄ, Jari ve PELKONEN, Vesa-Yli (2014), “*How Can Residents' Experiences Inform Planning of Urban Green Infrastructure? Case Finland*”, **Landscape and Urban Planning**, S.130, ss.171-183.
- FRAENKEL, Jack R., WALLEN, Norman E. ve HYUN, Helen H.(2006), **How to Designand Evaluatorresearch in Education**, Mc Graw Hill Publisher, New York (US), https://saochengpheng.files.wordpress.com/2017/03/jack_fraenkel_norman_wallen_helen_hyun-how_to_design_and_evaluate_research_in_education_8th_edition_-mcgraw-hill_humanities_social_sciences_languages2011.pdf (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

- FREEMAN, R. Edward (1984), **Edward: Strategic Management**, A Stakeholder Approach Publisher, New York (US).
- FRIEDMANN, John (1987), **Planning in the Public Domain: From Knowledge to Action**, Princeton University Press, Princeton - New Jersey (US).
- GLASER, Barney G. ve STRAUSS, Anselm L. (2017), **The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research**, Routledge Publisher, New York (US), http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Glaser_1967.pdf (Erişim Tarihi: 03.06.2022).
- GÜNGÖR, Şadiye ve KUTLU, Önder (2018), “*Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim Yaklaşımı*”, **Kent Akademisi Dergisi**, S.11(2), ss.305-316.
- GÜVEN, Ahmet (2017), “*Kentsel Sorunların Çözümünde Kent Yönetimi ve Paydaşlarının Rolü*”, **Journal of International Social Research**, S.10(52), ss.1048-1062.
- KANTEN, Pelin, GÜMÜŞTEKİN, Gülten ve DURMAZ, Merve Gözde (2018), “*Öfke Yönetimini Etkileyen Öncüller: Hemşireler Üzerinde Nitel Bir Araştırma*”, **6. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı**, 2-3 Kasım 2018 - Isparta, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını, Isparta, ss.940-952, <http://odk.sdu.edu.tr/uploads/bildiriler-kitabi-31122018.pdf> (Erişim Tarihi: 03.06.2022).
- KAYA, Erol (2007), “*Kent, Kentleşme ve Kent Yönetimi*”, **Modern Kent Yönetimi 1** (Ed. Erol Kaya, Hulusi Şentürk, Osman Danış, Sami Şimşek), Okutan Yayınları, İstanbul, ss.7-134.
- LOVERING, John (1988), “*The Local Economy and Local Economic Strategies*”, **Policy & Politics**, S.16(3), ss.145-158.
- OKTAY, Ercan ve ÖZMEN, Alper (2009), “*Stratejik Kent Yönetimi Bağlamında Kent Bilgi Sistemlerinin Önemi*”, **Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Yayını, Ankara, Cilt:2, ss.913-922.
- ÖZDEN, Miray (2020), “*Katılımcı Demokrasi ve Yerel Yönetimlerde Katılım: Trakya Örneği*”, **Basılmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- PATTON, Michael Quinn (1987), **How to Use Qualitative Methods in Evaluation**, Sage Publications, New Dehli.
- RONDINELLI, A. Desnis (2013), **Development Projects as Policy Experiments: An Adaptive Approach to Development Administration**, Routledge Publisher, New York (US).
- ŞENEL, Alaeddin (1982), **İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ÜLGEN, Hayri ve MİRZE, S. Kadri (2004), **İşletmelerde Stratejik Yönetim**, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- WANG, Zhifang (2018), “*Evolving Landscape-Urbanization Relationships in Contemporary China*”, **Landscape and Urban Planning**, S.171, ss.30-41.
- WEBSTER, Frank (2006), **Theories of the Information Society**, Routledge Publisher, London and New York, Third Edition, <http://www.kultx.cz/wp-content/uploads/theories-of-the-information-society-by-frank-webster.pdf> (Erişim Tarihi: 03.06.2022).
- WILSON, Ian (1994), “*Strategic Planning isn't Dead - it Changed*”, **Long Range Planning**, S.27(4), ss.12-24.
- WONG, Siu-Wai, TANG, Bo-Sin ve VAN HOREN, Basil (2006), “*Strategic Urban Management in China: A Case Study of Guangzhou Development District*”, **Habitat International**, S.30(3), ss.645-667.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2013), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 9. Baskı.
- YÜKSEL, Fatih (2002), “*Sürekli Değişen Kentsel Faktörler Karşısında Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama Gereği*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, S.11(1), ss.31-41.
- ZEREN, Halim Emre (2011), “*Marka Kent Oluşturma Bağlamında Stratejik Kent Yönetimi: Karaman Kenti İçin Bir Model Önerisi*”, **Basılmamış Doktora Tezi**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Ahilik Teşkilatı ve Kariyer Çapalarının Kesişen Noktaları

The Intersecting Points of the Ahikism and Career Anchors

Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR

Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
SBE, İşletme A.B.D., gulnazkic@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0002-4526>

Makale Başvuru Tarihi: 24.06.2022

Makale Kabul Tarihi: 29.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Ahilik,
Ahilik Teşkilatı,
Kariyer,
Kariyer Çapaları,

Ahilik Teşkilatının Türk kültüründe önemli bir yeri bulunmaktadır. Ahilik Teşkilatı, üstlendiği vazife ile Anadolu topraklarında dayanışma, birlik ve beraberliğin sağlanmasına oldukça büyük katkı sağlamıştır. İlk yıllarında esnaf teşkilatı olarak kurulan Ahilik, daha sonra ticaret, sanat, eğitim, ekonomi gibi pek çok alanda faaliyet yapar hale gelmiştir. Ahilik Teşkilatının esas amaçlarından biri her iş kolunda iş ahlakını ön planda tutan ve mesleğini sürekli yapacak çalışanlar yetiştirmektir. Bu bağlamda teşkilat bünyesinde o günün kariyer basamakları olarak adlandırılacak yamak, çırak, kalfa ve usta gibi çalışanların sürekli eğitime tabi tutulduğu bir süreç bulunmaktaydı. Bu çalışmanın amacı günümüzde kariyer çapaları olarak adlandırılan kişinin yetenek, ihtiyaç ve değerlerini ön plana çıkararak kariyerine yön veren unsurların Ahilik Teşkilatındaki benzerliğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede Ahilik Teşkilatı ve kariyer çapalarının kavramsal boyutları, özellikleri ve kesişen noktaları teorik olarak ele alınmış ve incelenmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

Ahikism,
Ahi Organizations,
Career,
Career Anchors,

Ahilik Organization has an important place in Turkish culture. The organization has a great contribution in providing solidarity, unity and togetherness in the Anatolian lands with the task it has undertaken. Established as a tradesman's organization in its first years, the Ahi community later became active in many fields such as trade, art, education, and economy. One of the main objectives of the Ahi Organization was to train employees who prioritize business ethics in every business line and who will do their job continuously. In this context, within the organization, there was a process in which employees such as assistantship, apprenticeship and mastership, which could be called the career steps of that day, were subjected to continuous training. The aim of this study is to investigate the place of the factors that shape the career of the person called career anchors in the Ahikism by highlighting the talents, needs and values of the person. In this framework, the conceptual dimensions, features and cutting points of the Ahi-Order and career anchors are theoretically discussed and examined.

1. GİRİŞ

Günümüzde örgütler; rekabet koşullarının zorlaşması, teknolojideki hızlı gelişmeler ve çalışan profilindeki çeşitliliğin artması ile her an bir değişimin içerisinde yer almaktadır. Bu değişim sürecine örgütler ne kadar hızlı uyum sağlarlar ise örgütün geleceğini de o derece şekillendirmiş olurlar. Örgütlerin çalışanlar için bir kariyer planlaması yapması ve bu planlamayı net bir şekilde ortaya koymaları hem örgüt için hem de çalışanlar için faydalı bir süreç olacaktır. Kariyer planlaması olan örgütlerde çalışanların motivasyonları, aidiyetleri, örgütsel sadakatleri gibi faktörlerin de yüksek olması mümkündür.

Çalışanların kariyer hayatlarını şekillendiren yetenek, beklenti ve değer unsurları aslında kişinin kariyer çapasını da belirlemektedir. Kariyer çapası, kişinin değer ve tutumlarını şekillendiren, yetenek ve davranışlarını etkileyen faktörlerdir. Kariyer çapaları; teknik fonksiyonel yetenek, yönetsel yetkinlik, istikrar, girişimcilik, bağımsızlık, meydan okuma, adanmışlık ve yaşam tarzı olarak sekiz farklı başlıkta ele alınmaktadır (Danziger vd, 2007:22). Çalışanların sağlıklı bir kariyer haritası belirleyebilmesi için kariyer çapasının belirlenmesi fark yaratabilecektir.

Bu çalışmada ele alınan diğer bir ana konu ise Ahilik Teşkilatıdır. Kültürümüzde önemli bir yere sahip olan Ahilik Teşkilatı ekonomik, sosyal, ticaret, eğitim gibi pek çok alanda hizmet vermiş bir kuruluştur. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren aktif olmaya başlayan bu teşkilatın, Anadolu'ya göç eden insanlar için de rehberlik yapma görevini üstlendiği görülmektedir.

Ahilik teşkilatı, günümüzdeki esnaf ve sanatkârlar odası, sanayi ve ticaret odası ile diğer meslek odalarının karşılığı olan loncaların gelişmiş ve kapsamlı ilk örneğidir. XIII. yüzyılda Ahi Evran Veli tarafından kurulan teşkilatın, esnaf ve zanaatkarların meslek ilkelerini öğrenmesi, eğitilmesi, mesleki dayanışmada bulunabilmeleri, mesleki kariyerlerini gerçekleştirmeleri, işyeri açma izinlerinin verilmesi, mesleki denetimlerinin gerçekleştirilmesi, vefat etmeleri halinde ailelerine sosyal yardım yapılması gibi çok yönlü bir faaliyet alanları bulunmaktaydı. Ahilik teşkilatının çok farklı yönleri olsa da esas kuruluş amacı esnafları bir çatı altında toplamaktır.

Ahilik Teşkilatında kişiler çalışma hayatına atılmadan önce yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi basamaklardan geçmekteydi. Aslında bu yapılanma, teşkilat bünyesinde kariyer basamaklarının varlığını göstermektedir. Kişilerin her basamağı tamamlayabilmesi için belirli eğitim aşamalarını tamamlamaları ve yeterli tecrübeyi kazanmaları gerekmektedir. Bu süreç kişinin kabiliyetine ve yetkinliğine göre uzayıp kısalabilmekteydi.

Bu çalışmada ahilik ve kariyer kavramları ele alınmıştır. Ahilik Teşkilatının ve kariyer çapalarının özellikleri incelenmiştir. Teşkilat bünyesindeki iş hayatı araştırılmış ve burada belirleyici faktörlere yer verilmiştir. Teşkilatın hiyerarşik yapısı, iş hayatındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Kariyer çapalarını belirleyen faktörlerin Ahilikte nasıl destek gördüğü açıklanmaya çalışılmıştır. Esas itibarıyla teorik olarak ele alınan bu çalışma ile Ahilik Teşkilatında kariyer çapalarını destekleyen unsurların yer aldığı belirtilmiştir.

2. AHİLİK VE AHİLİK TEŞKİLATININ YAPISI

Türk Dil Kurumunun (TDK) Büyük Türkçe Sözlüğünde (2011) "*ahilik*" kelimesine baktığımızda kökleri eski Türk törelerine dayanan ve Anadolu'da yüksek bir gelişim gösteren esnaf, zanaatçı, çiftçi vb. bütün çalışma kollarını içine alan ocak ifadesine yer verilmiştir. Diğer taraftan Ahilik'in "*kardeşlik*" veya "*cömertlik*" anlamına geldiğine dair çeşitli görüşler de vardır (Kaya, 2013:44). Başka bir görüşte ise Ahilik kelimesi ve kültürünün İslam'ın ilk asırlarında ortaya çıkan genç sanatkâr ve zanaatkarların çabalarıyla meydana gelmiş olan "*fütüvvet*" anlayışının bir devamı olduğunu savunulmaktadır (Gündüz vd., 2012:42).

Ahilik ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında sık karşılaşılan fütüvvet kavramının, İslamiyet'ten sonra aşiret hayatından yerleşik hayata geçişte Arap toplumunda misafirperverlik, cömertlik, yiğitlik gibi anlamlara geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Ahilik kültür ve geleneğinin eski Türk-İslam devletlerinde görülmekte olan akı (cömertlik) geleneği ile İslam'daki fütüvvet geleneğiyle bütünleşerek meydana geldiği ifadelerine yer verilmektedir (Doğan, 2015:31). Türklerde İslamiyet sonrasında kültürel değişimler elbette olmuştur. Ancak Türklerin özünde yardımseverlik, cömertlik, yiğitlik gibi değerler hep var olmuştur. Çünkü göçebe hayat zaten yardımlaşma, yiğitlik, misafirperverlik gibi unsurları bünyesinde barındırmaktadır.

Ahilik, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında tek çatı altında toplanmıştır. Teşkilat adını kurucusu olan Ahi Evran'dan almaktadır. Ahilik, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile yükselişe geçmiştir. Devletin ilk yıllarında

teşkilatın asıl amacının Türklerin Anadolu'da yerleşmesini kolaylaştırmak, sosyal ve ekonomik yapılanmaya destek olduğu bilinmektedir. Ancak teşkilatlanması ile gelişen ve büyüyen Ahiliğin daha sonra eğitim, hammadde sağlamak, personel yetiştirmek, kredi temin etmek gibi pek çok alanda ön plana çıkmaya başladığı görülmüştür. Bu durum Anadolu'da düzenin kurulmasını kolaylaştırmış, halk nezdinde olumlu karşılanmıştır (Erdem, 2009:21).

Ahiliğin varlığının felsefe temeli ve toplumsal yaşamdaki işlevselliği; devlet ile esnaf teşkilatı arasındaki ilişkiyi sağlayarak meslek ahlakını tesis eden, bunun yanı sıra ekonomik ve siyasi düzenin tesisinde önemli roller üstlenen aracı bir kurum olma niteliğindedir. Ahiliğin amacı, yerleşik hayata geçme ve kentleşme çabası içerisinde olan toplumu örgütleyerek tek çatı altında toplamaktır. Ahilik, göç süreci sonunda yeni geldikleri Anadolu topraklarında kendilerini neyin beklediğini bilmeyen insanların bir arada tutulması ve örgütlenmesi için oldukça etkili bir kurum haline gelmiştir (Ünsür, 2017:93).

Ahilerin kurduğu bu teşkilat esnasında günümüzde esnaf odaları, işveren sendikaları, ticaret odaları, sanayi odaları, işçi sendikaları, eğitim hizmetleri veren kuruluşlar, BAĞ-KUR, Türk Standartları Enstitüsü ve belediye gibi kurum ve kuruluşların temeli sayılmaktadır. Bu durumun gösterdiği gibi ahiliği bütün çalışan ve üreten sektörleri kapsayan bir model olarak görmek gerekir (Öztürk, 2002:4). Çalışma hayatını, üretici-tüketici dengesini, kaliteli mal üretmeyi, gençleri eğitmeyi, devlet-millet yapılanmasını ön planda tutan bu sistem, Anadolu'da sosyo-ekonomik düzenin kurulmasında önemli rol üstlenmiştir.

Ahilik teşkilatının etki alanı sadece esnaf sayısının çok olduğu kalabalık şehirler değildi. Esnaf sayısının az olduğu küçük yerleşim yerlerinde benzer işi yapan meslek grupları da ahilik teşkilatı içerisinde faaliyet göstermişlerdir. Büyük şehirlerde ise ahiliğin yapılanması farklılık göstermeye başlamıştır. Buralarda üye sayısının fazlalığından dolayı her bir sanat kolu kendi içerisinde bir birlik olarak teşkilatlandırılmıştır (Akgündüz, 2014:12). Teşkilat bünyesinde çalışan sayısı arttıkça kontrol edilmesi gereken alanlar da artmıştır. Bu bağlamda teşkilat içerisinde yer alan her bir meslek kolu, kendi içerisinde ayrı iç denetim mekanizmalarını kurmuşlardır.

Ahiliğin ilk basamağı olan yiğitlik ve yamaklık aşamasında kişilerin teşkilata giriş hazırlıkları yapılmaktadır. Teşkilata kabul aşaması olan çıraklık ise üçüncü aşamayı temsil etmektedir. Kalfa, Usta, Nakip, Halife, Şeyh ve Şeyh-ül Meşayih aşamalarından oluşan diğer dereceler ise esas itibarıyla meslekî yapılanmadaki idarî dereceleri yansıtmaktadır. Bu aşamaların her birinden ötekine geçiş süresi Fütüvvetnamalara göre ortalama 1000 gün, başka bir ifade ile yaklaşık üç yıla yakın bir süreyi gerektirmektedir. Ancak kişinin kabiliyetine göre bu sürenin uzaması veya kısalması da mümkün olmuştur (Karagül, 2012:5). Çalışanların bu aşamalardan geçmesi ve her bir basamakta almaları gereken eğitim ya da kazanmaları istenen tecrübeler sonraki basamak için zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda herhangi bir meslek kolunda yer alan kişiler tam donanımlı yetişerek bir sonraki mertebeye ulaşmaktadır.

Yerleşim yerlerinde her esnafın kendi alanları ile ilgili bir çarşı bulunmaktaydı. Aynı meslek gruplarının bir araya geldikleri bu çarşılara veya işyerlerine bedesten, arasta veya uzun çarşı adı verilirdi. Çarşının merkezî bir konumunda birlik idare kurulu ve başkanının çalışacağı bir konut bulunmaktaydı. Kurul üyeleri toplanarak değerlendirmelerini yapar ve bu süreç neticesinde, dükkân açmak isteyen meslek erbabına çalışma veya işyeri açma izni verilirdi (Ekinçi, 2012:195). Teşkilat içerisinde yapılan bu değerlendirmeler aslında bir nevi onay mekanizması gibi çalışmıştır. Halka hizmet etmek amacıyla kurulan ahilik teşkilatı değerlendirme aşamasında kişileri sadece maddî alanda değil mesleki ve kişilik alanında da çeşitli değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Ahilik teşkilatı hiyerarşik olarak yapılanmış bir örgüt olup, çalışma hayatında yer almak isteyen kişilere farklı alanlarda kendilerini yetiştirme imkânı sunmuştur. İstenilen meslek veya sanat dallarında sırasıyla yamak, çırak, kalfa, usta silsilesine tabi tutularak kariyer anlamında yükselmeleri sağlanmıştır. Bu tür bir yapılanma aslında işin erbabı olmadan iş hayatına atılmayı engellemiştir. Meslek hayatında donanımlı çalışanlar yetiştirmeyi hedefleyen teşkilat, aslında hem kendi bünyesinde hem de kaliteli hizmet sunma konusunda kuralcı bir yaklaşım sergilemiştir. Bir üst unvana ulaşabilmek için bir alt unvanda mesleki yeterlilik ve kişisel gelişmeyi tamamlamak öncelikli faktör olmuştur.

3. AHİLİKTE İŞ HAYATINA VERİLEN ÖNEM

Ahilik teşkilatının, sosyal hayatın düzene sokulmasına katkısının yanında iş hayatına da katkısı oldukça büyük olmuştur. Teşkilatın kuruluş amaçlarından birisi üyelerinin haklarını savunmak ve zanaatlarını yapmaları konusunu teminat altına almaktır. Diğer bir amacı ise henüz düzenin kurulmadığı Anadolu topraklarında her türlü tehlikeye karşı esnaf arasında yardımlaşma ve dayanışmanın temellerini sağlamlaştırmaktır (Uçma,

2017:28). Bu durum ekonomik istikrarın henüz oturmadığı devlet yönetiminin işini kolaylaştıran bir etki yaratmıştır. Çünkü her an saldırı altında olan ülke için içeride oluşan bu tür yapılanmalar devlet yönetiminin elini de güçlendirmiştir.

Ahilik teşkilatının toplumsal hayatı düzenleyici etkisinin yanında üyelerinin sanat ve meslekî alanda eğitilerek daha üretken ve faydalı bir hale getirme gayreti de bulunmaktaydı. Esas amaç üretken, ahlak ve şuur sahibi çalışan yetiştirmektir. Bununla birlikte mutlu ve refah bir sistem kurarak teşkilatlanmanın devamını sağlamak ön planda tutulmuştur. Teşkilat içerisinde karşılıklı hoşgörü ve güven temelli bir sistem inşa ederek saygınlığı artırma amacı güdülmüştür (Uçma, 2017:106). Bu duruma bağlı olarak teşkilat içerisinde bir iş bölümü ve dayanışma ortamı oluşmuş diğer taraftan toplumsal hayat ile uyum sağlanmıştır. Teşkilat bünyesindeki esnafın haksız kazanç elde etmesine izin verilmemiştir.

Ahilik teşkilatı içerisinde sınıflandırmaya önem verilmediği bilinmektedir. Temel çabanın, dayanışma içinde bir çalışma ortamı yaratmak olduğu görülmektedir. Böylece insanlar arasındaki iletişim koşulları geliştirilerek, halk arasında iç huzurun ve barışın sağlanması esas alınmıştır (Fatih, 2012:466). Bu sebeple Ahilikte, bütün sosyal grupların menfaatleri göz önünde bulundurulmuştur. Çalışma hayatı ve toplum huzurunu ön planda tutan teşkilat, örgüt yapısını oluşturmakta çok da sıkıntı yaşamamıştır.

Meslek ahlakı, ahilikte her şeyden önce gelmektedir. Esnaf birlikleri arasında her birimin kendine ait denetleme organları bulunmaktadır. Bununla birlikte ahilikte, herkesin vicdani olarak kendisini denetlemesinin en doğru yol olduğu olgusu daha ağır basmaktadır. Esnaf birliğinde çalışanlar arasında yamaklık, çıraklık, kalfalık, ustalık ve yiğit başı gibi evreler arasındaki ilişki saygı ve sevgiye dayanmaktadır (Desob, 2021). Teşkilat içerisinde bu kariyer basamaklarının yer alması çalışanlar için önemli bir faktördür. En alt kademeden iş hayatına giren bir çalışan, işi mutfağında öğrenerek daha sonrasında kendi iş yerini açma imkanı bulabilmiştir.

Ahiliğin vizyonunu oluşturan en temel görüş insan sevgisidir. Buna bağlı olarak da insan üzerinde başka hiçbir insanın, gücün, sınıfın veya zümrenin üstünlüğüne izin verilmemiştir. Ayrımcılık ve adaletsizliğe her zaman karşı çıkmış; eşitlik ve adalet temel ilke olarak kabul edilmiştir (Ekinci, 2012:192). Teşkilat olarak sabırlı, iyi niyetli, merhamet sahibi ve hakkaniyetli çalışanlar yetiştirilmeye çalışılmıştır. Verilen eğitimlerde kişilere çalışkan, hak ve hukuku gözeteni biri olmaları tavsiye edilmiştir. Üyelerine hatayı başkasında değil kendinde arayan, anlayış sahibi biri olmaları gerektiği öğüdü verilmiştir. Çalışanlara iş ve meslek sahibi olmaları için eğitim vermenin yanında ve yaptığı işte toplumsal değerleri yaşatmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Ahilik teşkilatında kişilerin iş ve meslek sahibi yapılması, bu sayede topluma faydalı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Teşkilat kaliteli, verimli ve kalıcı bir üretim ortamı oluşturmayı hedeflemiştir. Çalışma hayatında karşılıklı güven ve anlayış ortamının oluşturulması buna bağlı olarak da sosyal dayanışmanın sağlanması temel alınmıştır. Ekonomik veya manevi zorluk içerisinde yer alan işletmelere hem ekonomik hem de psikolojik destek verilmiştir. Toplumsal yardımlaşmanın sağlanması amacıyla “orta sandıklarını” oluşturulmuştur (Darı, 2017:68). Bu sandıklarda insanların ellerinde bulunan yatırımlar muhafaza edilmiştir. Çalışma hayatında çalışan, işveren ve tüketici haklarının korunması esas alınmıştır.

İstenilen meslek veya sanat dallarında kariyer yapmak, kişilerin istedikleri alanda kendilerini yetiştirmelerini ve geleceğe yönelik olarak kariyer planlaması yapabilmeye imkânı sunmuştur. Ahilik çok eski bir yapılanma olmasına rağmen, günümüzde etkilerini hala görmek mümkündür. Örneğin zor durumda olan bir çalışana maddi veya manevi desteğin sağlanması; ya da işe yeni başlayan kişilere eski çalışanların yardımcı olması, bilgi ve birikimini aktarması kültürümüzde yaygın bir durumdur.

4. KARIYER ÇAPASI KAVRAMI

Türk Dil Kurumunun (TDK) Büyük Türkçe Sözlüğünde (2011) “kariyer” kelimesine baktığımızda bir meslekte zaman ve çalışmayla elde edilen aşama, başarı ve uzmanlık ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Yazın hayatında çok farklı anlamlarda kullanılan “kariyer” kelimesi; latince “carrus” (at arabası) ve “carrera” (yol), Fransızca “carrière” (yarış yolu) ve İngilizce “career” (meslek) kelimelerinden gelmektedir (Aytaç, 2005:6). Kariyer kelimesinin günlük hayatta kullanımına bakılacak olursa; bireyin iş hayatı boyunca aşamalı ve devamlı olarak ilerlemesi, tecrübe edinmesi kendini geliştirerek yetkinlik kazanması gibi ifadeler yerine kullanıldığı görülebilir (Aksu ve Doğan, 2020:2045).

Kariyer çapaları, bir çalışanın kendi değer ve tutumlarının oluşturduğu nitelik, yetenek ve davranışlarını etkileyen unsurlardır. Bu faktörler kişinin kariyer dengelerini oluşturmakta, iş seçiminde veya geleceğe yönelik

kariyer planlarını etkilemektedir (Solmaztürk, 2017:103). Bu bağlamda kariyer çapalarının belirgin özelliklerinin ortaya çıkmasında çalışanların kendi kişilik özelliklerinin belirleyici olduğu söylenebilir.

Kariyer çapası kavramını yönetim alanına kazandıran Schein (1990), tanımlama yaparken kişinin kariyer yol haritasını belirleyen, süreci dengede tutan ve bireyin kendisini algılamasına imkân sağlayan kalıplar ifadesini kullanmıştır. Kariyer çapası olarak kullanılan bu kavram aslında kişinin kariyer tercihi ve hedeflerini şekillendiren; iş seçime veya iş değiştirme sürecinde belirleyici olmaktadır. Kariyer çapalarının ölçülmesi kişinin kariyer sürecine yön vermekte olup, kişiye ona göre plan yapma şansı tanıyabilir (Yıldırım, 2019:29). Meslek seçiminde de önemli bir fark yaratacak olan kariyer çapaları sağlıklı veriler ışığında hem çalışan için, hem de örgüt için oldukça yararlı olacaktır.

Schein (1996), kariyer üzerinde yapılan araştırmalarda, kişinin mesleğe başlangıç seçimiyle onu izleyen kariyer kimliğinin arasında ciddi ayrıklıklar olduğunu ifade etmiştir. İş hayatının başlangıç evresinde verilen kariyer ile ilgili kararlar genellikle, kariyer yoluyla ilgili yanlış bilgilere dayanmaktadır. Çalışma hayatına giren kişiler, tecrübe edindikçe becerileri, gereksinimleri ve değerleriyle ilgili daha kararlı, doğru ve net değerlendirmeler geliştirirler (Dönmez, 2020:32). Kariyer çapalarında en belirleyici özelliklerden birisi şüphesiz tecrübe faktörüdür. Çalışanların elde ettikleri tecrübeler tutum ve değerlere de yansımaktadır. Bu durum daha sonra kişinin tercihlerine de sirayet etmektedir.

Kariyer çapasının oluşumunda bireyin sahip olduğu öz değerler ile birlikte ailelerinden aldığı kültürel mirasın etkisi de oldukça büyüktür. Schein (1996) çalışmasında, bireyin kariyerini oluşturan faktörlerin dünyaya geldiği andan itibaren oluştuğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan bireyin kariyer yol haritasını belirlenmesinde hayata bakış açısı, duygusal yapısı, sosyal değerleri ve öz yetenekleri fark yaratmaktadır (Adıgüzel, 2009:279). Bir insanın kişiliği aslında doğduğu andan itibaren şekillenmeye başlamaktadır. Yaşamı boyunca edindiği tecrübeler ve yaşadığı olaylar tutum ve davranışlarını şekillendirmektedir. Bu bağlamda kişinin kariyer çapasının analizi yapılırken iş hayatının başlangıcında farklı daha sonra tecrübe kazandıkça farklı sonuçlar elde edilebilir.

Kariyer çapaları, kişilerin çalışma hayatı boyunca kariyer tercihleri ve iş değişikliği süreçlerini yakından etkileyen bir kavramdır. Kariyer çapaları insanların kariyer tercihlerinin temelinde yatan faktörleri tespit ederek bunları meydana çıkarmayı amaçlamaktadır (Çetin ve Aktaş, 2005:192). Kişinin sahip olduğu yetenek, kabiliyet ve en önemlisi kariyere yönelik güdülerinin meydana getirdiği kariyer çapaları, yaşam değerlerinin gelişimine bağlı olarak değişebilmektedir.

Edgar Schein (1996) kariyer çapaları için, kişinin kariyeri için attığı adımlarda belirleyici olan, yol gösteren ve kararların sınırlarını çizen unsurlar olarak tanımlamıştır. Schein'e göre kişinin kariyer seçimleri, aldığı kararlar, işvereni etkilemesi, bu süreçteki beklenti ve talepleri ile iş tecrübesi gibi pek çok durum kariyer çapalarını etkilemektedir (Işiker, 2019:16). Çalışanın örgüt içerisindeki konumu, sorumlulukları veya örgüt kültürü kariyer yolunu belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır.

5. KARIYER ÇAPASININ BOYUTLARI

Edgar Schein'in Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde 44 yüksek lisans mezunu kişi ile yaptığı araştırma 10-12 yıl sürmüştür. Çalışma süresince yapılan mülakat görüşmeleri neticesinde elde edilen veriler değerlendirilmiş, kişilerin iş tercihlerini belirleyen unsurlar ortaya çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda kariyer çapası olarak ifade edilen modelde kişilerin hangi mesleği kendilerine daha uygun gördüklerini belirleyen faktörleri sekiz başlık altında toplanmıştır. Bu faktörler şunlardır (Edinsel ve Adıgüzel, 2014:159);

- **Teknik Fonksiyonel Yetkinlik:** Bu kariyer çapasına sahip bireyler teknik alanda kendilerini en üst seviyeye çıkarma gayretinde olmaktadır. Yeteneklerini geliştirerek uzmanlık alanlarında derinleşme ve büyüme için çabalamaktadır. Bu özelliklere sahip kişiler işin asıl içeriğini iş ortamı ve çevresinden daha çok önem verirler. Bu kariyer çapası özelliklerini taşıyan kişiler, işlerini etkili bir şekilde yapabilmek ve hedeflerine ulaşabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşma özgürlüğüne sahip olmak istemektedirler (İbicioğlu vd., 2011:1930). Teknolojide meydana gelen hızlı değişimlere cevap vermek bu kariyer çapası için önemli bir husustur. Farklı programlar kullanmak, işleyişi bu doğrultuda planlamak bu kariyer çapasının hâkim olduğu kişilerde öncelikli bir husustur.
- **Yönetmel Yetkinlik:** Yönetmel yetkinlik, kariyer değerine sahip kişilere bakıldığında başkalarını yönlendirme, onların sorumluluklarını alma ve onları yönetme isteğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu özelliğe sahip kişiler görevlerinde yükselme veya daha yüksek görevlerde yer alma ve astlara emir verme istekleri dikkat çekmektedir. Burada öncelikli hedef idari yani yönetme özelliğinin geliştirilmesidir

(Aytaç, 2005:103). Yönetmel yetkinliğin baskın olduğu kişilerde örgütü organize etme, görev dağılımı yapma ve iş takibi gibi konulara eğilimin daha fazla olduğu söylenebilir. İşleyişteki aksaklıklara çözüm yolu üretme konusunda daha hızlı hareket etmektedirler.

- **İstikrar:** Bu kariyer çapasının baskın olduğu kişilerde en belirgin ortak nokta, aynı örgüt içerisinde uzun süreli kalmayı hedeflemek olduğu görülmektedir. Aslında burada ekonomik kaygıya bağlı olarak kendilerini güven altına almak istemektedirler. İş güvencesi, emeklilik ve ücret ödemelerinin düzenli olması bu kariyer çapasına sahip kişilerde öncelikli olarak yer almaktadır (Barutçugil, 2004:325). İş bulma veya mevcut var olan işi kaybetme kaygısı çalışan üzerinde olumsuz etki yaratan, kişi üzerinde maddi ve manevi sıkıntılara sebep olan zorlayıcı bir durumdur. Bu bağlamda bu kariyer çapasının baskın olduğu kişiler işi kaybetmemek için çok çaba harcamaktadırlar.
- **Girişimcilik:** Girişimcilik, risk ve belirsizliği göze alarak kendi işini kurmak, rekabete girmektir. Kariyer çapası olarak bakıldığında kişilerin yeni ürün üretme ve yeni projelerde görev almak istemesi; bu doğrultuda bilgi ve becerilerini kullanarak hedefe ulaşmayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan bu kariyer çapasının baskın olduğu kişilerde her zaman kendi işlerini kurma fikirleri ön plana çıkmaktadır (Olca ve Düzgün, 2016:1130). Girişimcilik ruhunun egemen olduğu kişilerde yeni projeler hep vardır. Bu kariyer çapasının baskın olduğu kişilerde her proje kıymetlidir ve hayata geçirilmesi için çaba gösterirler. Risk almayı severler ve bu durum onlar için ciddi bir enerji kaynağı olabilmektedir.
- **Bağımsızlık:** Bu kariyer çapasını ön planda tutan kişiler çalıştıkları örgütlerde kısıtlayıcı kurallardan rahatsız olurlar. Kendi sorumluluk alanlarındaki işler hakkında planlamanın kendilerine bırakılmasını isterler. Görevi yerine getirme konusunda motivasyonları oldukça yüksek olan bu kişiler, hareket alanları daraltılmasını istememektedir (Danziger vd., 2007:23). Başkalarına bağımlı olmak yerine tek başına çalışmayı tercih etmektedirler (Erdoğan, 2003:18). Özgürlük önemli bir enerji kaynağıdır. Görevlerini ifa ederken kendi yöntemlerini kullanmak bu kariyer çapasında ayırıcı bir özelliktir.
- **Meydan Okuma:** Bu özelliğe sahip kişilerin engelleri aşmak için gösterdikleri çaba oldukça fazladır. Başkalarının kaçındığı karmaşık problemleri çözme konusunda istekli olmaları en belirgin özellikleridir (Suuttari ve Taka, 2004:836). Bu özelliğe sahip kişilerde her an bir yarışma hali görülmektedir. Kariyerlerinde rekabet edebilecekleri bir ortam olması onlar için ayırt edici bir faktördür (Schein, 1996:83). Başarma duygusunun etkisine büyük değer veren bu kişiler kimsenin cesaret edemeyeceği zor işlerde ön sıralarda yer almak isterler. Rekabetin varlığı bu kariyer çapasının olduğu kişilere hep cazip gelmektedir.
- **Adanmışlık:** Kendini adanmış kariyer değerine sahip kişilerin özelliklerine bakıldığında insanlara faydalı olma arzusunun baskın olduğu görülmektedir. Örgüt içerisinde meydana gelen olaylar hakkında oldukça hassas davranırlar ve çözümü için çaba gösterirler. Çalışma arkadaşlarına yardım etmek veya örgüt için fayda sağlamak kendi yeteneğini göstermekten daha önemlidir (Yarnall, 1998:58). İnsanlara yardımcı olmak, sosyal değerleri vurgulamak ve bu alanda kendini adanmak bu grupta için belirgin bir özelliktir. Motivasyonları yüksek olan bu kişilerin iş yaşamını ve toplumsal hayatı geliştirme amaçları vardır (Schein, 2007:29). Bu kariyer çapasının egemen olduğu kişiler, yer aldıkları örgütün çıkarlarını her zaman ön planda tutmaktadırlar. Sosyal ilişkilere verilen değer onlar için önemli bir faktördür.
- **Yaşam Tarzı:** Bu kariyer çapasında iş hayatı ve aile yaşamı arasında denge kurmak önceliklidir. Bu kişilerin kariyerleri önemlidir ancak aile yaşamları da bir o kadar önemlidir. Çalışma hayatının temposunun özel hayatı olumsuz etkilemesine izin vermezler. Onlar için bireysel kariyerleri yaşamlarının sadece bir bölümünü ifade eder (Schein, 1996:85). İş ve özel hayat konusunda bir çizgi olması gerekliliği bu kişiler için önemlidir. İş hayatının, aile hayatına sirayet etmesine müsaade etmezler. Günlük hayatta çalışma saatleri ve aile ile geçirilecek saatler ayrıdır. Bu sebeple bu kariyer çapasının baskın olduğu kişilerde yoğun iş temposu gerektiren sektörlere yaklaşım olumlu değildir.

6. AHİLİK TEŞKİLATI VE KARIYER ÇAPASI

Ahilik, toplumun zor zamanlarında halkın tek çatı altında toplanmasını sağlamış etkili bir kurumdur. Ahilik, her ne kadar ticaret ile eşleştirilse de sosyal hayatı düzenleyici yanı sıra da bir o kadar etkindir. Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan Ahilik Teşkilatı özellikle gençleri hem ahlaki hem de teknik anlamda eğitme görevini üstlenmiştir. Gençleri yetkin oldukları alanda yetiştirmek için meslek eğitimine tabi tutmanın yanı sıra ahlaki ve

dini değerler eğitimi de verilmiştir. Bu bağlamda Ahilik, tam donanımlı çalışanlar yetiştirmeyi hedeflemiş bir eğitim kurumu olma görevini de üstlenmiştir.

İş hayatına giren her çalışanın kendisi için düşündüğü bir kariyer yolu mutlaka vardır. Kariyer, çalışanların iş hayatında izlediği ve geleceğini şekillendirecek bir süreçtir. Kişinin kariyerini belirleyen unsurların kariyer çapası olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Kariyer çapası, aslında kişilerin tecrübe, değer, tutum, kültür ve davranışlarına göre farklılık gösteren bir kavramdır. Zaman içerisinde farklılık gösteren ya da değişikliğe uğrayan bu faktörler kişide belirgin olan kariyer çapasının da değişmesine sebep olabilmektedir.

Günümüz çalışma hayatına baktığımızda özellikle üretimin yoğun olduğu sektörlerde teknik alt yapısı iyi olan çalışanların daha çok tercih edildiği görülmektedir. Diğer taraftan teknik personellerin ise kendi alanlarında meydana gelen değişimleri takip etmeleri ve kendilerini geliştirmeleri teknik fonksiyonel yönlerinin öne çıkmasını sağlamaktadır. Pek çok işletme de hem kendi ihtiyaçları hem de çalışanı desteklemek için teknik alanda çeşitli kurslara yönlendirme yapılmaktadır. Ahilik Teşkilatında ise gençlere iş başında bir usta tarafından bir yandan teknik bilgi öğretilirken diğer taraftan da işin ahlaki yönleri hakkında bilgiler verilir (Şahinkesen, 1991:393). Mesleki anlamda ilerlemek için belirli basamakları geçmesi gerekmektedir. Günümüzde de herhangi bir örgütte işe yeni başlayan bir kişi en alt kademedeki görev almaktadır. İş tecrübesine ve yeteneğine bağlı olarak kariyerinde ilerleme kaydetmektedir. Verilen eğitimler sırasında ustalar, gençleri gözlemleyerek hangisi hangi alanda daha iyi ise o alana yönlendirmeler yapabilmekteydi. Örneğin tamirat işlerinde yetenekli kişileri o alanda daha yoğun eğitime tabi tutmak mümkündür. Dolayısıyla Ahilik Teşkilatı, günümüzde kariyer çapası bünyesinde teknik fonksiyonel yetkinlik olarak ifade edilen özelliğe sahip yani teknik alana daha yatkın olan gençleri o zamanın imkanlarında eğitmeye önem vermiştir.

Yönetim, her işletme için çok önemlidir. Öyle ki yönetim kademesi güçlü olan işletmelerin rakiplerine göre daha avantajlı olması mümkündür. Özellikle günümüzde iyi bir yöneticiye sahip olan işletmelerin kısa ve uzun vadeli planlarına bağlı olarak atacakları adımlar belli olmaktadır. Bu durum rekabetin çok zorlu olduğu bu dönemlerde işletmelere oldukça fayda sağlamaktadır. Diğer taraftan tarihimizde hangi dönem mercek altına alınırsa alınsın yönetim veya liderlik unsurları ön plana çıkmaktadır. Ahilik Teşkilatında da güçlü bir yönetim anlayışına önem verildiği görülmektedir. Teşkilatın yönetim kademesinde yer almanın tek kriterinin yönetsel yetkinliğe sahip olmak gerekliliği olduğu söylenebilir (Akça, 2003:211). Hiçbir sınıf ayrımına tabi olmadan yönetim yeterliliğine tabi olan her üye yönetici olabilmek için kurula aday olabilmekteydi. Dolayısıyla Ahilik Teşkilatında, yönetsel yetkinlik olarak kullanılan kariyer çapasına sahip kişilerin yönetim kademesinde yer alması mümkün olmuştur.

İş hayatında istikrar her zaman önemlidir. Günümüzde işletmeler açısından bu duruma bakıldığında tecrübeli çalışanı ile yola devam etmek istemesi oldukça faydalı bir tercihtir. Çalışanın ise şartlar uygun olduğunda aynı örgütte iş hayatına devam etmesi kariyeri açısından avantaj sağlayacaktır. İstikrar faktörü Ahilik Teşkilatı açısından ele alındığında, kurum bünyesinde verilen eğitimleri belli bir zaman ile kıstlamamış tam tersi ömür boyu sürecek şekilde tasarlamıştır. Burada temel amaç kişilerin meslek hayatı boyunca işinin devamlılığını sağlamaktır (Özköse, 2011:12). Başka bir ifade ile her meslek sahibinin mesleğini istikrarlı bir şekilde yapması için uğraşmıştır. Teşkilat içerisinde çalışanların aynı meslek içerisinde devamlılığın büyük önem verilmekteydi. Bu durum kariyer çapaları içerisinde istikrar olarak yer alan ve aynı işte devamlılığı vurgulayan özelliğin Ahilik teşkilatında da önemli olduğunu göstermektedir.

Değişimin çok hızlı olduğu bu çağda, farklı fikirlerini hayata geçirmek isteyen kişiler kendi işletmelerini kurarak iş hayatına atılmaktadır. Girişimcilerin özelliklerine bakıldığında atılgan, cesaretli ve bağımsız çalışma yönlerinin öne çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan Ahilik Teşkilatına bakıldığında bütün meslek dallarına büyük değer verildiği görülmektedir. Çünkü her bir meslek dalının en önemli görevi halkın ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu yapılanma içinde yer alan sanatkarların yaptıkları işler sermayeden ziyade kol ve beden gücüne dayanmaktaydı. Sanatkarlar, bağımsız çalışan girişimciler olarak değerlendirilirdi (Doğan, 2004:328). Yaptıkları işler ile dikkat çeken bu guruplar, uğraştıkları sanat ve meslek alanında halkın ihtiyacını karşılayan pratik ürünler üretmekteydiler. Kendilerini geliştirme, yeni ürün konusunda çaba gösteren bu kişiler teşkilat nezdinde de destek görürlerdi. Kariyer çapalarında yer alan girişimcilik ve bağımsızlık faktörlerine Ahilik Teşkilatında da değer verildiği görülmektedir.

Günümüzde rekabet koşullarının çok hızlı değişmesinin getirisi olarak işletmeler zor duruma düşebilmektedir. Burada işletme yönetimine veya girişimcilerin atacakları adımlar örgütün geleceği için belirleyici olabilmektedir. Zor şartlar altında dahi motivasyonunu düşürmeyen çalışanların koşullara meydan okuyarak alacakları kararlar, işletmelerini geleceğe taşıma başarısını gösterecektir. Ahilik Teşkilatının kurulduğu yıllarda öncelik, halkın yerleşik hayata geçişini kolaylaştırıcı adımlar atılmasıydı. Diğer taraftan teşkilat bünyesindeki

çalışanların kaliteli ürün üretme ve müşteri memnuniyetini vurgulayarak gayri müslim esnaf karşısında rekabet avantajı elde etmeleri sağlanmış ve bu sayede milli ekonominin güçlenmesi sağlanmıştır (Darı, 2017:120). Ahilik Teşkilatı, o zor şartlarda dahi çalışanları destekleyerek pazarda yer edinmeleri sağlanmıştır. Teşkilatın desteği ile çalışanlar bir dayanışma halinde o günün koşullarına adeta meydan okuyarak ticaret alanında yer almışlardır. Kariyer çapısında yer alan meydan okuma faktörünün Ahilik Teşkilatında destek gördüğü anlaşılmaktadır.

İşletmelerde, örgüt kültürü önemli bir husustur. Çalışanların örgüte bağlanmasını, sadakatini ve kişinin kendisini adanmasını etkileyen faktörleri etkileyen bir unsurdur. Kendisini mensubu olduğu örgüte adayan çalışanlar, kişisel çıkarlarını arka plana atarak çalışma arkadaşlarının ve işletmenin çıkarlarını ön planda tutma eğilimi göstermektedir. Bu açıdan Ahilik Teşkilatına bakıldığında her meslek dalının kendi içerisinde bir piri bulunduğu görülmektedir (Uçma, 2017:112).

Ahilerin kendi alanlarında ilerleyebilmeleri için pirine ve ustasına gönülden bağlanması, onun yolundan gitmesi, onun davranışlarını örnek alması gerekmektedir. Bu gönül bağı teşkilat içerisinde mesleğine sadık birer çalışan olmalarını sağlamaktaydı (Arslan ve Şanlı, 2013:23). Teşkilat için kendisini adayan çalışanlar, sıkıntılı bir durum olduğunda birlik ve beraberlik içinde hareket etme konusunda sıkıntı çekmemektedir. Bu durum kariyer çapaları içerisinde adanmışlık olarak yer verilen özelliğin Ahilik Teşkilatı içerisinde de bulunduğunu ortaya koymaktadır. Aslında teşkilat içerisinde verilen eğitimlerde bireylerin kişisel çıkarlarından ziyade örgütün çıkarlarını ön planda tutulması yönünde durulmaktaydı. Dolayısıyla Ahilik Teşkilatında adanmışlık önem verilen bir husustur.

Aile kavramı Türk kültüründe her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Günümüzde yaşam koşullarının değişmesi insanı hep bir koşturmaca içerisine sürüklemektedir. Bu sebeple çalışanların aileleri ile geçirdikleri vakitleri oldukça sınırlı bir hal almıştır. Her fırsatı ailesi ile vakit geçirmek için çabalayan kişiler aile ve çalışma hayatını dengede götürme gayreti taşımaktadırlar. Diğer taraftan Ahilik Teşkilatında iş hayatı ile aile hayatı birbirinden bağımsız olarak ele alınmaz tam tersine bir bütün olarak ele alınır (Tekin, 2016:233). Dolayısıyla teşkilat mensupları sadece iş hayatını değil aile hayatını da düzgün ve düzenli bir şekilde yaşamak zorundaydı (Yılmaz, 2018:286). Burada esas amaç çalışanları bir bütün olarak ele alarak hem iş hayatında hem de aile hayatında başarılı olmasını sağlamaktır. Bu durum kariyer çapısında yaşam tarzı olarak ele alınan faktöre Ahilik Teşkilatında da büyük önem verildiğini göstermektedir.

Tablo 1. Ahilik ve Kariyer Çapalarının Kesişme Noktaları

Kariyer Çapası Boyutları ve Özellikleri	Ahilikte Kariyer Çapasını Destekleyen Özellikler
Teknik Fonsiyonel Yetkinlik (Teknik konularda kendini geliştirme isteği dikkat çekmektedir)	Teknik konulara yatkın olan kişilere o alanda eğitime yönlendirmeler yapılırdı
Yönetimsel Yetkinlik (Yönetici özelliklerine sahip olma özelliği baskındır)	Yönetici vasfına sahip üyelerin yönetim kademesinde görev almaları desteklenirdi
İstikrar (Aynı örgütte uzun süre çalışmak isteği hakimdir)	Üyelerin mümkün oldukça aynı sektörde hizmet vermeleri teşvik edilirdi
Girişimcilik (Kendi işini kurma isteği baskındır)	Sanatkârlara kendi işlerini kurmaları teşvik edilirdi
Bağımsızlık (Bireysel çalışmayı istemektedir ve kurallara karşı gelmektedir)	Ahilik Teşkilatında düzenin sağlanması için kurallar ön planda tutulur, birlikte çalışma teşvik edilirdi
Meydan Okuma (Rekabeti sevmektedir)	Gayrimüslüm esnaf karşısında rekabet edebilmek için teşkilat üyeleri desteklenirdi
Adanmışlık (Sosyal değerlere önem vermektedir ve örgüte bağlılık ön plandadır)	Teşkilata ve birlikte çalışılan ustaya gönülden bağlılığa önem verilirdi
Yaşam Tarzı (İş hayatı ve aile hayatında dengeye önem vermektedir)	Aile yaşamına en az iş hayatı kadar önem verilir ve bu konuda nasihatlar yapılırdı

Yukarıdaki tabloda Ahilik Teşkilatı ve kariyer çapalarının kesişme noktalarına karşılaştırmalı olarak yer verilmiştir. Günümüzde çalışanların sağlıklı meslek seçimleri için önemli bir rehber niteliğinde olan kariyer çapaları esasında asırlar önce faaliyet gösteren Ahilik teşkilatında desteklendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yazın alanımıza batı kaynaklarından tercüme edilen kariyer çapasının özellikleri ile iş hayatında hâlâ izleri ile karşılaşılabilen Ahilik Teşkilatı'nın ortak yönlerinin olduğu görülmektedir.

7. SONUÇ

Ahilik Teşkilatının, Anadolu'ya göç eden Türk halkının burada yerleşmesine, yurt edinmesine, bir çatı altında toplanmasına katkısı oldukça büyüktür. Göç gibi sıkıntılı ve sancılı bir süreç geçiren halkın yeni yerleşim yerlerine uyum sağlamasında, düzen kurmasında ve ekonomik faaliyetlere başlamasında teşkilat öncü görev üstlenmiştir. Bu tür bir teşkilatın varlığı devletin de işini kolaylaştırmıştır.

Ahilik teşkilatı ilk kuruluş yıllarında aslında bir esnaf yapılanması olarak ön plana çıkmıştır. Ancak daha sonra büyüyen teşkilat; eğitim, ekonomi, ticaret, asker gibi pek çok alanda ön plana çıkmıştır. O dönemde iş hayatında kalifiye eleman yetiştirme konusunda gösterdikleri başarılar, halk ile sürekli dayanışma halinde olmaları, devletin ihtiyaç duydukları alanda destek çıkmaları teşkilatın etkin oldukları alan sayısını artırmıştır. Anadolu'ya göç eden insanlara rehberlik ederek onları etkin oldukları alanlara yönlendirmeleri halkın desteğini kazanmaları konusunda süreci hızlandırmıştır. Herhangi bir sanat alanında tecrübesi olan kişilere kendi işlerini kurma, ham madde sağlama ve ticaret yapma konusunda destek çıkmışlardır.

Teşkilatın en dikkat çeken yönlerinden biri çalışmak isteyen gençleri daha önceden belirlenmiş bir süreç dâhilinde eğitime tabi tutulmasıdır. İş hayatının en alt basamağı olan yamaklık seviyesinden başlayan bir kişi bu aşamada işin bütün püf noktalarını öğrenmeye başlamıştır. Bu teknik eğitimin yanında iş hayatının diğer bir önemli noktası olan günümüzde etik kurallar olarak adlandırılan ahlak kuralları üzerine de eğitime tabi tutulmaktaydı. Bu bağlamda kişiler hem teknik anlamda hem de ahlaki anlamda tam donanımlı olarak yetiştirilmeye çalışılmaktaydı. Kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik kazanç önemliydi ancak teşkilat; ekonomik kazanç kadar bu olayın sosyolojik yanına da önem vermektedir.

Ahilik Teşkilatı, yamaklıktan işe başlayan kişilere kendi kabiliyet ve yetenekleri doğrultusunda kariyer sahibi olmaları konusunda destek çıkmaktaydı. Öncelikle bir kişinin her işi yapması değil yetkin oldukları alanda iş kurmaları gerekliliği üzerine durmaktaydı. Diğer taraftan kişiler işe mutfağından başlamalı; yamaklık, çıraklık ve ustalık gibi süreçleri tamamlayarak mesleğini kendi başına icra edecek tecrübeye sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda bir kişinin iş kurabilmesi için o meslekte kendini ispatlaması gerekmektedir. Dolayısıyla bu durum iş hayatında kaliteyi de birlikte getirmektedir.

Günümüzde özellikle Anadolu'daki küçük işletmelerde Ahiliğin izlerini görmek mümkündür. Usta-çırak ilişkisinin pek çok küçük işletmede devam ettiğini söylenebilir. Küçük yaşlarda bir ustanın yanında başlayan gençler sadece işi öğrenme konusunda değil kurulan sıcak ilişkiler ile işin ahlaki yönleri konusunda da eğitim alabilmektedir. Ancak işletmelerin artan rekabet koşulları neticesinde daha çok ekonomik yönlerine önem verdiklerini söylemek mümkündür. Diğer taraftan eğitim süreçlerini üstlenen pek çok eğitim kurumu bulunmaktadır.

Kariyer çapaları olarak ifade edilen bu kavramlar, kişinin kariyer yol haritasını belirleyen faktörlerdir. Dolayısıyla iş hayatında önem verilmesi gereken bir konudur. Kişilerin kendi özelliklerini ve yeteneklerini bilerek eğitim almaları ve bu doğrultuda iş hayatına başlamaları hem kendileri için hem de iş hayatı için büyük önem taşımaktadır. Kişilerin kendi yetenekleri doğrultusunda kariyer yolunu belirlemesi öncelikle mesleklerini isteyerek yapmalarını sağlayacaktır. Bu durum kişilerin her başarı elde ettikleri zaman bir sonraki başarı için tetikleyici rol üstlenecektir. Diğer taraftan mesleğini icra ederken istekli olan çalışanlara sahip işletmelerde örgütsel bağlılık, aidiyet, verimlilik gibi pek çok alanda artış olacaktır.

Ahilik Teşkilatı, asırlar önce faaliyet göstermiş bir kuruluş olmasına rağmen rehber edindikleri kuralların benzerlerini veya etkilerini günümüzde de görmek mümkündür. Yönetim alanında kariyer çapaları olarak yer alan teknik fonksiyonel yetkinlik, yönetsel yetkinlik, istikrar, girişimcilik, bağımsızlık, meydan okuma ve adanmışlık özelliklerinin Ahilik Teşkilatında destekleyici izleri ile karşılaşmak olası bir durumdur. Teşkilat bünyesinde ahlaki eğitimlerin yanında teknik eğitimler de verilmekteydi. Bu durum teknik fonksiyonel yönü ön plana çıkan kişilerin kendilerini göstermeleri için bir imkân teşkil etmekteydi. Teşkilatın yönetim kademesinde yer almak isteyen kişilere seçimlere katılma hakkı verilmekteydi. Yönetsel yetkinlik yönü ağır basan kişilerin kariyerini bu şekilde yönlendirmesi için büyük bir imkân olduğu söylenebilir.

Teşkilat bünyesinde verilen eğitimlerde kişilerin aynı meslek alanında sürekliliği sağlaması için denetimler yapıldı. Bu durum aslında çalışanların aynı alanda istikrarlı olarak ilerlemelerinin önünü açmaktaydı. Her hangi bir sanat kolunda yetkin olan kişilere kendi işlerini kurmaları sağlanmakta, hem maddi hem manevi olarak desteklenmekteydi. Böylece girişimcilerin önleri açılarak sanatlarını icra etmeleri sağlanırdı.

Teşkilatın bu yönü çalışanların manevi yönde kendilerini tatmin etmelerini sağlayarak işlerine ve teşkilata gönülden bağlanmalarını sağlamaktaydı. Çalışanların iş hayatlarına verdikleri önemi aile ve sosyal hayatlarında da vermeleri konusunda telkinlerde bulunulurdu. Çünkü çalışanlar iş, aile ve sosyal hayatları bağlamında bir bütün olarak ele alınırdı. Bu üç faktörün herhangi birinde ortaya çıkabilecek bir sıkıntının diğerlerini de olumsuz etkilemesi mümkündür.

Sonuç olarak asırlar önce faaliyet göstermiş bir kurumun günümüzde de etkilerini görmek mümkündür. Neticede kültür, nesiller boyu aktararak gelen bir unsurdur. Kültürümüzde önemi büyük olan Ahilik Teşkilatının aktif olduğu dönemlerde önem verdiği hususların günümüz koşullarında da önemli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yapılan araştırma neticesinde Ahilik Teşkilatında kariyer çapalarını destekleyici süreçlere yer verildiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan bu çalışmada Ahilik Teşkilatı ile kariyer çapaları ele alınmıştır. Ancak teşkilatın çok farklı alanlarda hizmet vermesi, araştırılacak çok farklı yönlerinin olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla Ahilik Teşkilatının günümüz yönetim konuları ile etkileşim gösterebileceğini unutmamak gerekmektedir. Bu bağlamda yapılacak bu tür araştırmalar Ahilik Teşkilatının farklı yönlerini de ortaya çıkarabilecektir.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Orhan (2009), "*Schein'in Kariyer Çapaları Perspektifinde Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Öğrencilerinin Kariyer Değerlerine İlişkin Bir Araştırma*", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.14(2), ss. 277-292.
- AKÇA, Gürsoy (2003), "*Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.14, ss.209-219.
- AKGÜNDÜZ, Murat (2014), "*Ticari Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı*", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.19(31), ss.9-18.
- AKSU, Bumin Çağatay ve DOĞAN, Altan (2020), "*Kuşaklar Açısından Motivasyon Araçlarının ve Kariyer Çapalarının Karşılaştırılması*", **İşletme Araştırmaları Dergisi**, S.12(2), ss.2040-2060.
- ARSLAN, Recep ve ŞANLI, Demet (2013), "*Osmanlı Devlet'inde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı*", **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.9, ss.15-30.
- AYTAÇ, Serpil (2005), **Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi, Planlaması**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- BARUTÇUGİL, İsmail (2004), **Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.
- ÇEKER, Faysal (2017), "*Ahlâkî ve Sosyo-Ekonomik Bir Teşkilât Olarak Ahilik*", **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.7(12), ss.84-99.
- ÇETİN, Canan ve AKTAŞ, Hakkı (2005), "*Hava Harp Okulu Endüstri Mühendisliği ile Marmara Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğrencilerinin Kariyer Değerlerinin Karşılaştırılması*", **13ncü Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi**, 12-14 Mayıs 2005, İstanbul, ss.191-194.
- DANZIGER, Nira, DALIA, Rachman-Moore ve RONY, Valency (2007), "*The Construct Validity of Schein's Career Anchors Orientation Inventory*", **Career Development**, S.13(1), ss.1-28.
- DARI, Abdülhekim Bahadır (2017), "*Bir Sosyal Bütünleşme Aracı Olarak Ahilik*", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DESOB - DÜZCE ESNAF VE SANATKARLAR ODASI BİRLİĞİ (2021), "*Ahilikte Meslek Ahlakı*", **DESOB Kurumsal Web Sayfası**, <http://www.desob.org.tr> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- DOĞAN, İsmail (2004), "*Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Ahilik*", **I. Ahi Evran-I Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir, G.Ü Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayını, ss.323-335.
- DOĞAN, Kadir Caner (2015), "*Ahilik Teşkilatı, Ombudsman ve Etik İlişkisi*", **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, S.4(7), ss.28-36.
- DÖNMEZ, Seray (2020), "*Öğretim Elemanlarının Kariyer Çapalarının İncelenmesi: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Örneği*", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- EDİNSEL, Sercan ve ADIGÜZEL Orhan (2014), "*Edgar Schein'in Kariyer Çapaları Işığında Burçlar ve İş Tatmini Arasındaki İlişki*", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.4(2), ss.158-177.
- EKİNCİ, Yusuf (2012), "*Ahilik ve Eğitim*", **2. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 19-20 Eylül 2012, Kırşehir, ss.191-197.
- ERDEM, Ekrem (2009), **Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ERDOĞMUŞ, Nihat (2003), **Kariyer Geliştirme Kuram ve Uygulama**, Dünya Kitapevi, Ankara.
- FATİH, Çelik (2012), "*Ahilik Teşkilatının Geçmişten Günümüze Ekonomik Hayatta Üstlendiği*", **2. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 19-20 Eylül 2012, Kırşehir, ss.457-469.
- GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, KAYA, Mehmet ve AYDEMİR, Cahit (2012), "*Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde*", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.14(2), ss.37-54.
- İŞİKER, Adnan (2019), "*Kariyer Çapaları ve Temel Benlik Değerlendirmenin İş Tatminine Etkisi: Bir Alan Araştırması*", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- İBİCİOĞLU, Hasan, ADIGÜZEL, Orhan ve ÖZTÜRK, Umut Can (2011), "*Kariyer Danışmanlığını Bir Sonraki Adıma Taşımak: Süreç Danışmanlığı Perspektifinde Kariyer Çapaları Kullanımı ve Bir Uygulama*", **Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar**, 27-29 Mayıs 2011, İstanbul, ss.1928-1935.
- KARAGÜL, Mehmet (2012), "*Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi*", **Akademik Bakış Dergisi**, S.32, ss.1-16.
- KAYA, Umut (2013), "*Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik*", **Değerler Eğitimi Dergisi**, S.11(26), ss.41-69.
- OLCAY, Atınç ve DÜZGÜN, Mehmet (2016), "*Turizm Eğitimi Gören Öğrencilerin Meslek Seçimlerinin Kariyer Çapaları ile Uygunluğunun Değerlendirilmesi*", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, S.24(3), ss.1127-1148.
- ÖZKÖSE, Kadir (2011), "*Ahilikte Ahlak ve Meslek Eğitimi*", **Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.15(2), ss.5-19.
- ÖZTÜRK, Nurettin (2002), "*Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi*", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.7, ss.1-12.
- SCHEIN, Edgar H. (1990), **Career Anchors: Discovering Your Real Values**, Jossey-Bass Pfeiffer Publisher, San Francisco (US).
- SCHEIN, Edgar (1996), "*Career Anchors Revisited: Implications for Career Development in the 21st Century*", **Academy of Management Perspectives**, S.10(4), ss.80-88.
- SCHEIN, Edgar (2007), "*Career Anchors Revisited: Implications for Career Development in the 21st Century*", **NHRD Network Journal**, S.1(4), ss.27-33.
- SOLMAZTÜRK, Ahmet Barış (2017), "*Girişimcilik Yöneliminin Kariyer Çapaları Üzerindeki Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Rolü*", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SUUTTARİ, Vessa ve TAKA, Milla (2004), "*Career Anchors of Managers with Global Careers*", **Journal of Management Development**, S.23(9), ss.833-847.
- ŞAHİNKESEN, Ali (1991), "*Çiraklık Eğitiminin 'Osmanlı Dönemi' Durumu*", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, S.24(2), ss.387-403.
- TDK - TÜRK DİL KURUMU (2011), "*Ahilik*", **Güncel Türkçe Sözlük**, TDK Yayını, Ankara, 11.Baskı, www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 14.02.2022).
- TDK - TÜRK DİL KURUMU (2011), "*Kariyer*", **Güncel Türkçe Sözlük**, TDK Yayını, Ankara, 11.Baskı, www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 22.03.2022)

- TEKİN, Mustafa (2016), "*Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri*", **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.21(21), ss.219-235.
- UÇMA, İsmet (2017), **Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik**, İşaret Yayınları, İstanbul.
- ÜNSÜR, Ahmet (2017), "*Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi*", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, S.8(13), ss.90-98.
- YARNALL, Jane (1998), "*Career Anchors: Results of an Organisational Study in the UK*", **Career Development International**, S.3(2), ss.56-61.
- YILDIRIM, Gökhan (2019), "*İşveren Markası ve Kariyer Çapasının İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Nicel Yöntem Araştırması*", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YILMAZ, Hüseyin (2018), "*Bir Anadolu Esnaf Teşkilatı Olarak Ahilik ve Eğitim*", **Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu**, 27-28 Eylül 2018, Sivas, ss.277-298.

Afetlere Müdahalede Jandarmanın Katkısı: 2020 Yılı Elazığ-Sivrice Depremi Örneği

The Contribution of the Gendarmerie in Disaster Response: The Case of the Elazığ-Sivrice Earthquake

Tarık AK

Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi,
Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Güvenlik Bilimleri Bölümü,
aktrkak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8452-1601>

Makale Başvuru Tarihi: 01.06.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Jandarma,
Afet Yönetimi,
Kolluk,
Kamu Güvenliği,
AFAD,

Dünyada küreselleşmenin etkisi, ulus devletlerde vatandaşların refah seviyesinin artışı, ülkelerde sanayi ve altyapının gelişmesi, kentleşmenin yoğunlaşması afeti meydana getiren risklere karşı daha etkin bir tedbir alınmasını zorunlu kılmaktadır. Devletlerin son yıllarda afetlere yönelik bütüncül bir risk yönetimi yaklaşımı benimsemesinin temel nedeni budur. Bu çalışma; Türkiye'nin afette risk yönetimi ve kurumlar arası iş birliği imkânlarının artırılması temelinde jandarmanın afet yönetim sürecine katkılarının tespit edilmesini amaçlamıştır. Çalışma kapsamında; ilk olarak afet, afet riski ve yönetimi tanımlarına ulaşılmış, Türkiye'nin afetlere yönelik hâlihazır durumu vurgulanmıştır. Müteakiben Türkiye'de devlet teşkilatlanması içerisinde yürütülen afet yönetim usulü açıklanacak ve bu süreçte jandarmanın rolü belirlenecektir. Son olarak ise, 2020 yılında yaşanan Elazığ-Sivrice depreminde jandarmanın gerçekleştirdiği faaliyetlerin afet yönetim sürecine sağladığı katkılar tespit edilmiştir. Çalışma ile jandarmanın benzer afetlerde sağlayacağı muhtemel katkılarının ve iş birliğinin artırılması hedeflenmektedir. Çalışma, literatür taraması yapılarak teorik bir zeminde yürütülmüştür. Çalışma sonucunda, jandarmanın Elazığ-Sivrice depreminde "Türkiye Afet Müdahale Planı" çerçevesinde birçok çalışma grubuna destek verdiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

Gendarmerie,
Disaster Management,
Law Enforcement,
Public Security,
AFAD,

The effect of globalization in the world, the increase in the welfare level of citizens in nation states, the development of industry and infrastructure in countries, and the intensification of urbanization necessitate taking more effective measures against the risks that cause disasters. This is the main reason why states have adopted a holistic risk management approach to disasters in recent years. This work; aims to determine the contribution of the gendarmerie to the disaster management process on the basis of increasing Turkey's disaster risk management and inter-agency cooperation opportunities. Within the scope of this work; first of all, the definitions of disaster, disaster risk and management were reached and the current situation of Turkey for disasters was emphasized. Subsequently, the disaster management method carried out within the state organization in Turkey was explained and the role of the gendarmerie in this process was revealed. Finally, the contributions of the gendarmerie's activities to the disaster management process in the Elazığ-Sivrice earthquake in 2020 was determined. The aim of the study is to increase the possible contributions and cooperation of the gendarmerie in similar disasters. The study was carried out on a theoretical basis by making a literature review. As a result of the study, it was determined that the gendarmerie supported many working groups within the framework of the "The Turkey National Disaster Response Plan" in the Elazığ-Sivrice earthquake.

1. GİRİŞ

Günümüzde toplumların artan refah seviyesi, sanayisi, altyapı imkânlarının gelişmesi ve kentleşmenin yoğunlaşması; devletlerin afet olgusuna ve yarattığı risklere karşı ilgisini daha çok artırmıştır (Tezer ve Türkoğlu, 2008:60-61). Özellikle dünyada demokrasinin yaygınlaşmasıyla birlikte temel hak ve özgürlüklere daha çok vurgu yapılması, afet konusunda vatandaşların yaşamı ve sürdürülebilirliğinin devamlı kılınması yönündeki politikaların artışına ve önemine etki etmiştir. Bu bağlamda son yıllarda insanların bizatihi kendi yaşamı ve varlıklarına doğrudan etki eden afetlere karşı gerekli ve uygun tedbirleri almak devletlerin kamu politikaları açısından güncel bir tartışma olduğu ifade edilebilir. Özellikle gelişmiş ülkelerde afetleri iyi yönetebilmek, ekonomik açıdan sürdürülebilir kalkınmanın idamesi için de önemli bir koşul sayılmaktadır (Toprak Karaman, 2016a:1). Modern bir devlet açısından afetin yönetilmesi, *“toplumun sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamasını zorlaştıran veya ortadan kaldıran bu sürecin tanısından başlayarak planlanması ve yönetimi”*, olarak tanımlanmıştır (Toprak Karaman, 2016a:2).

Afetler, bir taraftan toplumun yaşamını fiziksel ve sosyal kayıplar bağlamında etkilerken, modern yaşamın sürdürülebilirliğine temel olan teknolojik ve ekonomik varlık ve gelişmişliğini de etkilemektedir. Afetlerin yol açtığı can kayıpları yanında maruz bıraktığı ekonomik kayıplar, gelişmiş ülkeler açısından önemli bir kaygı unsurudur. Bir başka ifadeyle, afetlerin etkileri ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle birlikte farklılaşmaktadır.

Son yıllarda afetlere müdahale ve iyileştirme çalışmaları ile afet kaynaklı görülen zararlar kamu harcamalarının doğrudan artmasına, gelirlerde düşüşe ve bütçe açığına neden olmaktadır. Afetlerde ilk yardım, tedavi, mal ve mülk kayıpları, barınma, gıda, yiyecek, altyapı zararları doğrudan hissedilirken; kamu ve özel kurum ve kuruluşların üretim ve hizmet zararları zamanla ortaya çıkmaktadır. Maruz kalınan etkiler ülkenin milli gelir, istihdam, enflasyon gibi göstergelerine ise yıllar içinde yansımaktadır (Altay, 2016:147). Bu nedenle, son yıllarda devletler, insan hayatı ve modern yaşamı etki eden afetlere karşı çözüm içeren imkânları araştırmaya daha fazla yönelmişlerdir. Hâlihazırdaki mali yetersizlikler sebebiyle uygulanacak politikaların daha etkin ve verimli olması ise bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

Gelişmiş bir toplumda afete karşı güvenli olma hali, her türlü güvensizlik durumuna karşı risklerin belirlenmesi ve buna yönelik öngörülen eylemler için erken uyarıyla başlamaktadır. Bu nedenle afetlere yönelik en önemli husus, modern toplumun bizatihi kendisi ve varlıkları için öngörülen tüm risklere karşı bütüncül risk bir yönetimi yaklaşımına ulaşılmasıdır. Risk, ortaya çıkan bir tehlike olasılığına karşı kaybedilecek değerlerin bir ölçüsüdür (Toprak Karaman, 2016b:221). Diğer bir ifadeyle risk, kaybedilme olasılığı bulunan bir değere karşılık gelir. Eğer kaybedilme olasılığına ilişkin bir değer yoksa sadece bir tehlikeden söz etmek uygun olur. Bu bağlamda risk soyut bir kavram olarak geleceğe ilişkin bir öngörüyle birlikte yorumlanabilir. Riske temel olan algı ise; ilgili toplumun kendisi, yaşam tarzı, refah ve imkânları ölçüsünde sosyo-kültürel gerekliliklerine göre oluşabilir ve alacağı karara ilişkin kendi kültürel bilinci ve hayat pratiklerinden faydalanabilir. Bu sayede kendisi için maruz kalabileceğini öngördüğü zararlara karşı optimal risk ölçütlerini geliştirebilir. Sonuç olarak; afet açısından tahmin edilebilen bir olağanüstü durumun yol açtığı can ve mal kayıpları veya altyapı zararlarının hesaplanabilir boyutları risk olarak ifade edilebilir. Bu bakımdan eğer risklere karşı önlem ve tedbir alınabiliyorsa afetin de yol açacağı zararlar azaltılabiliyor demektir (Aydiner ve Özgür, 2016:48 Koç Akgül, 2017:16). Risklerin etkilerinin azaltılmasına yönelik süreç ise, risk yönetimini ortaya çıkarmıştır (Toprak Karaman, 2016b:221).

Dünyadaki doğa kaynaklı olgular yanında teknolojik, sosyolojik, ekonomik, politik, askeri değişimlerin de etkisiyle farklı nitelikte afet olayları meydana gelmekte, sayı ve şiddet yönüyle ise artarak çeşitlenmektedir (Toprak Karaman, 2016a:1). Günümüzde doğal ve insani afetlere yönelik modern bir yönetim yaklaşımı olarak bütüncül risk yönetimi önerilmektedir (Özmen ve Özden, 2014:3-4). Bütüncül risk yönetimi; her bir problem alanına özgü düzenlenmiş mevzuat ve uygulama yöntemleriyle birlikte değerlendirilmekte, krizlerle karşılaşılması durumunda ise kaynakların etkin kullanılarak tehlikeyi en az zararla giderecek şekilde ihtiyatlı bir davranış modeli olarak kabul edilmektedir (Kadıoğlu, 2011:148-149). Bu nedenle her hangi bir ülkenin maruz kalabileceği tüm afetler için devletin ve toplumunda dâhil edildiği planlı, etkin ve verimli kamu politikaların üretilmesi önemli görülmektedir (Toprak Karaman, 2018:495).

Günümüzde afet yönetimi yaklaşımının çerçevesini tanımlayan bütüncül bir risk yönetiminde devletin faydalanacağı en önemli imkânlar arasında teknoloji gelmektedir. Uygun teknoloji, risklere ve gerçekleşen afetlere karşı erken uyarı, yetkin müdahale, hızlı bilgi akışı ve verimli iyileştirme çalışmalarına imkân sağlayabilmektedir (Toprak Karaman, 2018:495). Bu bağlamda söz konusu çalışmada; Türkiye’de afet

risklerinin yönetimi açısından son yıllarda hazırlanan mevzuatı, öne çıkan kurumlar arası koordinasyonu ve işbirliği imkânlarıyla birlikte jandarmanın afet yönetim sürecine katkılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında ilk olarak Türkiye’de karşılık bulan afet, afet riski ve afet yönetimi tanımları irdelenmiştir. Devamında Türkiye’nin afetlere karşı hâlihazırdaki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Müteakiben Türkiye’de devlet teşkilatlanması içerisinde yürütülen afet yönetim usulü açıklanmış, bu süreçte Jandarma Genel Komutanlığı (*J.Gn.K.lığı*)’nın rolü ele alınmıştır. Son olarak 2020 yılında yaşanan Elazığ-Sivrice depreminde jandarmanın gerçekleştirdiği faaliyetlerin afet yönetim sürecine hangi katkıları sağladığı ortaya konulmuştur. Çalışma, literatür taraması yapılarak teorik bir zeminde yürütülmüştür. Çalışma ile müteakip zamanlarda Jandarma Genel Komutanlığının benzer afetlerde sağlayacağı muhtemel katkıların artırılmasında fayda sağlanması hedeflenmektedir.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN AFET VE AFET RİSKİ

Türkiye’de afet kavramının tanımı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)’nın 2014 yılında hazırlanmış olduğu “*Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*”nde “*toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesini yeterli olmadığı doğa, teknoloji ve insan kaynaklı olay*”, olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, afetin bir olayın kendisinden ziyade, doğurduğu sonuç olduğu özellikle belirtilmiştir (AFAD, 2014:23). Birleşmiş Milletler Afet Risklerini Azaltma Ofisi ise afeti AFAD’ın yaklaşımını destekler nitelikte “*insani, mülki, ekonomik ve çevresel kayıplar bağlamında bir kırılma ve tehlikeli olay sebebiyle toplumun işleyişinde ciddi bir bozulma*”, şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda sözü edilen herhangi bir afetini ani ve bir noktada ya da yayılmış bir alanda uzun süre olabileceği tahmin edilebilir.

Afetler boyutu bakımından; bir taraftan toplumun başa çıkma kapasitesi açısından (Tezgider, 2008:210) makul seviyede kabul edilebilirken, diğer taraftan uluslararası düzeyde dış kaynaktan ve ülkelerden de desteğe ve yardıma ihtiyaç gösterebilir nitelikte olabilir. Afetin ortaya çıkaracağı hasar, afet sırasında ve afetten hemen sonra meydana gelmektedir. Genel olarak afette etkilenen bölgedeki fiziki mekân ve şartlar tamamen veya kısmen yok olabilmektedir. Bu durumun olağan hayatın gerektirdiği temel hizmetlerin aksamasına ve yaşam koşullarına doğrudan zarar vereceği açıktır (Özer, 2017:3; UNDRR, 2022).

Türkiye’de *afet riski* kavramı AFAD tarafından “*belirli bir tehlikenin, gelecekte belirli bir zaman süresi içinde meydana gelmesi hâlinde, insanlara, insan yerleşmelerine ve doğal çevreye, bunların zarar veya hasar görülebilirlikleri ile orantılı olarak oluşturabileceği kayıpların olasılığı*”, olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan risk ve kayıplar, herhangi bir tehlike veya olayın varlığı karşılığında etkilenme oranıdır. Afet riskinde, bu etkilenme oranının veya zarar görülebilirliklerinin tahmin edilmesi esas olarak kabul edilmektedir (AFAD, 2014:30).

Birleşmiş Milletler (BM) açısından afet riski tahmin edilen tehlike ve kırılma noktalarının belirli bir an veya zamanda meydana getirebileceği ve olası görülen can kaybı, yaralanma ve hasarlara karşılık gelmektedir. BM ayrıca, risklerin gerçekleşme olasılığında tolere edilebilir düzeyden hareketle kabul edilebilir risk tanımına da ulaşmıştır. Bu açıdan “*kabul edilebilir risk*”, afetin yol açacağı hasarların sosyal, ekonomik, politik, kültürel, teknolojik ve çevresel koşullara bağlı olarak tolerans edilebilir düzeyde azaltılması için ihtiyaç duyulan önlemlerin değerlendirilmesidir. Bu önlemlerin afetlere karşı tepkisel değil, inisiyatif alıcı proaktif yaklaşımı gerektirdiği açıktır (Özer, 2017:3).

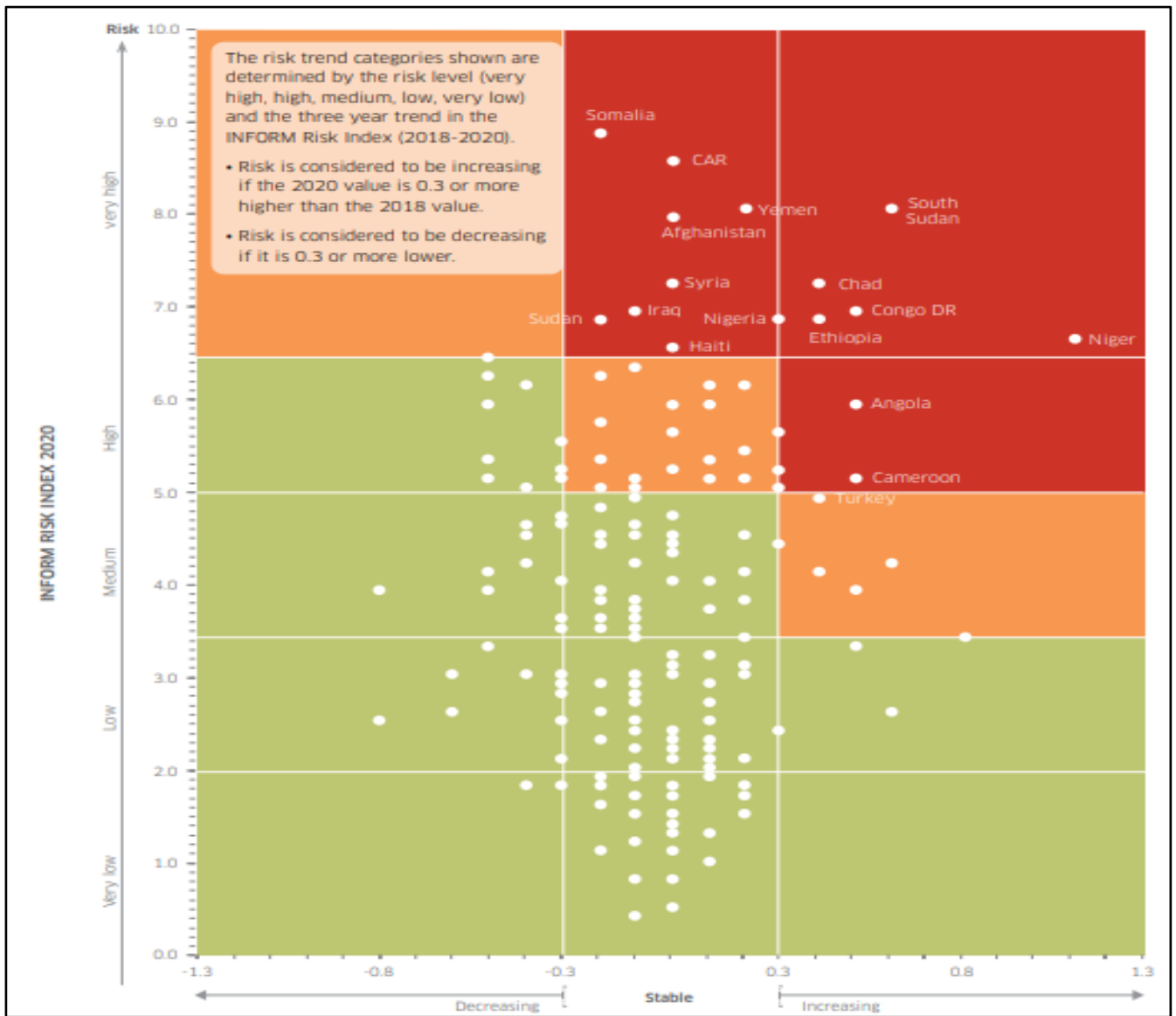
Ülkelerin maruz kaldığı tehlike ve risklerin her birinin belirlenmesi ve azaltılmasında imkânların değerlendirilmesi, politika ve stratejik eylem süreçlerinin oluşturulması ve planlarının hazırlanması hususları, afetlere karşı bir risk yönetimini zorunlu kılmaktadır. Nitekim Türkiye’de de 2009 yılında hazırlanan “*5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*” ile birlikte afetin her bir risk türüne karşılık tespit, önleme, azaltma esaslarını içeren yönetim usulünün hayata geçirilmesinin amaçlandığı görülmektedir (Resmi Gazete, 2009; Özer, 2017:5). Diğer taraftan Türkiye’de afet ve risklerine yönelik yönetim süreçleri ve yaklaşımları; Cumhuriyet döneminden günümüze değin aşamalı olmuş, ülkenin modernleşme süreçleriyle birlikte şekillenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de afet ve yönetimine ilişkin tespitlere değinmeden önce ülkede hali hazırda karşılaşılan afet risklerini açıklamak önem arz etmektedir.

3. TÜRKİYE'DE AFET RİSKLERİ

Genel olarak dünyada her bir devletin, ülkesinde maruz kaldığı afetlere karşı hazırlıklı olması, tedbir geliştirebilmesi ve bunu yönetebilir kılması arzu edilmektedir (Kadioğlu, 2008a:26-27). Türkiye'nin coğrafi konumu, son yıllarda yaşandığı imar ve kentleşme, sahip olduğu kritik altyapıların önemi hem devletin hem de toplumun insani ve doğal afetlere karşı daha fazla hassasiyet ve bilinç göstermesinin zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan Türkiye'de de devletin her türlü insani ve doğal afetlere karşı dünyada ki diğer ülkelere benzer şekilde önlemler alması gerektiği açıktır (Kadioğlu, 2008c:252-253).

Dünyada her ülke, doğal afetlere eşit seviyede maruz kalmamaktadır. Örneğin insani afetlerin ölçeği, çoğunlukla ülkenin gelişmişlik ve sanayi altyapısıyla doğrudan ilişkilidir. Avrupa Birliği (AB) Komisyonu'nun "Müşterek Araştırma Merkezi/EU Science Hub-Joint Research Centre" dünyada ülkelerin insani kriz ve afet risklerine karşı durumlarının tespit edilmesi ve ölçülmesi amacıyla oluşturduğu "Küresel Risk Endeksi (The INFORM Risk Index Measures The Risk of Humanitarian Crisis and Disasters)"nde¹ Türkiye, Tablo 1'de de gösterildiği üzere 5,0 endeks puanı ve son üç yılın risk artma eğilim trendine göre "yüksek ve artan risk" grubunda yer almaktadır (Science Hub/Joint Research Centre [EU-SH/JRC-EU], 2020:10).

Tablo 1. 2020 Yılı Dünyada Ülkelerin Risk Durumu

Kaynak: EU-SH/JRC-EU, 2020:10.

¹ Küresel Risk Endeksi, (*The INFORM Risk Index Measures The Risk of Humanitarian Crisis and Disasters*) INFORM Risk Endeksi, ülkeleri mevcut risk seviyelerine ve önceki yıllardaki eğilime göre gruplamak maksadıyla kullanılabilir. Örneğin, hali hazırda yüksek düzeyde riske sahip ülkelerdeki büyük artışlar, önleme, hazırlık ve müdahaleye öncelik vermek için avantaj sağlamaktadır (EU-SH/JRC-EU, 2020:10).

Türkiye'nin risk derecesine ilişkin ayrıntılı risk ortalamalarına Tablo 2'den bakılabilir. Söz konusu tabloda tehlike ve maruz kalma bakımından 7,9, kırılabilirlik açısından 4,9 ve tehlikelerle baş etme kapasitesi eksikliği/yetersizliğinin 3,2 olduğu tespit edilmiştir. Karşılaştırılabilir olması bakımından Küresel Risk Endeksi 4,7 olan ve oran olarak Türkiye derecesine yakın olan Ukrayna'ya bakıldığında; Ukrayna'nın tehlike ve maruz kalma bakımından 3,4, kırılabilirlik açısından 3,9 ve baş etme kapasitesi eksikliği için 4,8 olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye için tehlike ve maruz kalma bakımından çok yüksek riskli; buna karşın zarar görebilirlikte orta düzeyde ve baş etme kapasitesi bakımından düşük riskli ve iyi bir konumda olduğu ifade edilebilir (AFAD, 2018:9; EU-SH/JRC-EU, 2020:38-39). Söz konusu göstergelerden hareketle, Türkiye'nin doğal ve insani afetlere maruz kalması hususunda şu tespate ulaşılabilir;

- Türkiye'nin üzerinde bulunduğu jeolojik yapısı, meteorolojik şartları ve topoğrafik özellikleri ülkenin doğal kaynaklı afetlere maruz kalma oranını artırırken,
- Coğrafi konumu ve çevresinde yer alan devletlerin istikrarsız yapısı ülkeyi insani krizlere de hassas hale getirebilmektedir.

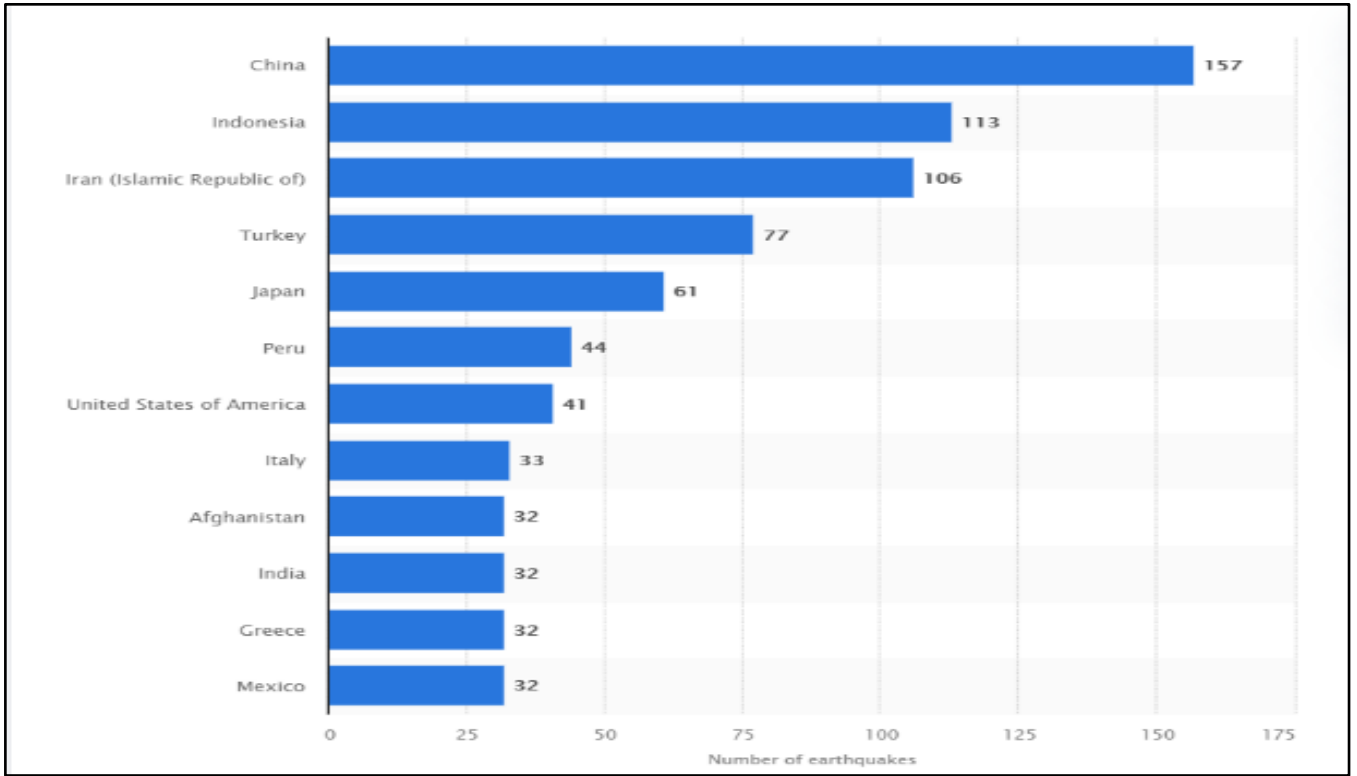
Bu durumda, örneğin bir taraftan depremler başta olmak üzere heyelan, su baskını, kaya düşmesi ve çığ gibi çeşitli afetlere maruz kalmırken; diğer taraftan Suriye, Afganistan ve Güney-Doğu Asya'dan gelen göçmen akınlarına tedbir alınması zorunlu hale gelebilmektedir.

Tablo 2. Dünyada Ülkelerden Farklı Risk Derece Örnekleri

COUNTRY	INFORM RISK	3 YR TREND	RANK	RELIABILITY INDEX*		HAZARD & EXPOSURE	3 YR TREND	Natural	Earthquake	Flood	Tsunami	Tropical cyclone	Drought	Epidemic	Human	Projected conflict risk	Current highly violent conflict intensity	VULNERABILITY	3 YR TREND	Socio-Economic Vulnerability	Development & Deprivation
Singapore	0.5	→	191	3.2	0.5	→	0.9	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	4.3	0.1	0.1	0.0	0.0	0.3	→	0.2	0.0
Slovakia	1.6	→	169	5.7	1.6	→	2.9	4.2	6.7	0.0	0.0	2.0	1.9	0.1	0.1	0.0	0.0	0.9	→	0.9	0.9
Slovenia	1.2	→	182	3.0	1.9	→	3.5	6.1	4.0	5.7	0.0	1.5	1.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.6	→	0.2	0.1
Solomon Islands	4.7	↘	57	6.6	3.8	→	5.8	8.4	0.1	8.7	4.1	3.3	5.6	1.1	1.5	0.0	0.0	4.1	↘	6.0	7.1
Somalia	8.9	→	1	4.0	8.9	→	6.9	1.6	7.5	8.1	1.0	10.0	6.3	10.0	10.0	10.0	10.0	9.1	→	9.0	8.7
South Africa	4.8	→	55	3.8	5.9	↗	5.0	2.0	5.0	4.9	0.4	8.8	4.8	6.6	9.4	0.0	0.0	4.6	↘	4.2	4.5
South Sudan	8.1	↗	3	3.6	6.4	↘	4.0	2.8	7.1	0.0	0.0	3.7	7.0	8.0	10.0	8.0	8.8	→	8.8	10.0	
Spain	2.2	→	146	3.3	2.7	↗	4.1	3.5	5.4	7.0	0.0	4.5	2.1	1.1	1.5	0.0	0.0	2.1	↗	0.6	0.2
Sri Lanka	3.7	→	96	3.6	4.1	↗	5.2	0.1	6.1	8.5	3.6	3.5	5.9	2.9	4.2	0.0	0.0	3.0	↘	2.6	2.6
Sudan	6.9	→	10	3.1	7.3	→	4.4	0.1	8.0	0.0	0.0	6.9	6.1	9.0	10.0	9.0	9.0	6.8	↘	5.7	8.6
Suriname	3.1	→	112	5.4	2.2	→	3.9	0.1	8.6	3.2	0.0	1.5	5.2	0.1	0.1	0.0	0.0	2.7	→	3.9	4.7
Sweden	1.5	→	174	6.7	0.7	→	1.2	0.1	3.2	0.0	0.0	1.5	1.7	0.1	0.1	0.0	0.0	3.1	→	0.3	0.0
Switzerland	1.4	→	176	2.2	1.2	→	2.2	5.1	4.3	0.0	0.0	0.5	1.9	0.1	0.1	0.0	0.0	2.4	→	0.3	0.0
Syria	7.3	→	6	1.6	8.6	→	5.6	7.8	5.2	5.6	0.0	7.2	5.4	10.0	10.0	10.0	10.0	7.8	→	7.5	6.4
Tajikistan	4.5	→	67	2.2	5.2	↗	5.8	9.3	5.4	0.0	0.0	7.6	6.1	4.6	6.5	0.0	0.0	3.4	→	4.5	5.3
Tanzania	5.6	↘	29	3.9	4.8	↗	5.0	4.8	5.8	5.9	0.8	4.9	6.6	4.6	6.6	0.0	0.0	5.9	→	5.8	8.2
Thailand	4.1	↘	78	4.1	5.5	→	6.2	2.1	8.8	7.2	4.9	5.7	5.7	4.8	6.9	0.0	0.0	3.1	→	2.3	2.4
Timor-Leste	4.5	→	67	4.5	3.4	→	4.5	6.3	1.7	6.0	3.6	1.5	6.1	2.1	3.0	0.0	0.0	4.2	↘	5.0	7.4
Togo	4.6	→	61	5.6	2.5	↗	2.9	0.1	4.3	0.0	0.0	2.5	7.4	2.1	3.0	0.0	0.0	5.2	→	6.4	8.4
Tonga	3.9	→	87	3.9	3.0	→	5.2	7.7	0.1	8.0	6.2	0.5	3.8	0.0	0.0	0.0	0.0	4.5	↗	5.4	3.5
Trinidad & Tobago	2.7	↗	128	2.4	1.9	→	3.0	6.3	0.3	0.0	2.4	2.3	4.9	0.6	0.8	0.0	0.0	3.0	↗	2.3	2.3
Tunisia	3.2	→	110	3.9	3.7	↗	4.6	5.7	3.8	7.5	0.0	5.3	2.8	2.7	3.9	0.0	0.0	1.8	→	2.7	3.1
Turkey	5.0	↗	52	6.4	7.9	→	6.2	9.7	5.7	7.0	0.0	2.6	6.2	9.0	9.6	9.0	9.0	4.9	→	2.3	2.2
Turkmenistan	2.6	↘	131	1.6	2.4	→	3.7	3.3	6.4	0.0	0.0	4.6	5.6	0.8	1.2	0.0	0.0	1.2	↘	1.6	2.4
Tuvalu	3.1	↘	112	1.3	1.6	→	3.0	0.1	0.1	8.3	0.1	0.5	4.2	0.0	0.0	0.0	0.0	3.7	↘	5.1	4.6
Uganda	6.5	↘	15	5.1	5.5	↗	4.3	4.0	5.1	0.0	0.0	5.2	7.9	6.5	9.3	0.0	0.0	6.9	→	6.4	8.5
Ukraine	4.7	↘	57	3.4	5.4	↘	3.2	2.5	7.1	0.0	0.0	3.3	3.9	7.0	10.0	7.0	7.0	3.9	↘	1.8	1.7
United Arab Emirates	1.9	→	156	4.7	2.3	→	4.1	0.1	3.8	7.0	1.8	4.1	5.5	0.1	0.1	0.0	0.0	1.5	↗	1.1	0.7
United Kingdom	1.8	→	164	3.7	1.9	↗	2.3	0.6	4.8	4.9	0.0	0.5	1.5	1.4	2.0	0.0	0.0	2.2	→	0.5	0.0
United States of America	3.4	↗	105	4.4	6.7	↗	6.6	7.9	6.4	7.9	7.6	4.5	4.0	6.7	9.6	0.0	0.0	2.9	↘	0.8	0.0
Uruguay	1.8	→	164	4.4	1.0	→	1.8	0.3	3.9	0.0	0.0	2.5	3.0	0.1	0.1	0.0	0.0	2.0	↗	1.9	1.9

Kaynak: AFAD, 2018:9; EU-SH/JRC-EU, 2020:38-39.

Türkiye'nin doğal afetlere maruz kalma durumuna ilişkin başka bir örneklendirmeye gidilirse şu husus da ifade edilebilir. Türkiye; dünya karasal büyüklüğünün sadece yüzde 0,5'i kaplamasına rağmen Tablo 3'de gösterildiği üzere 1900 yılından 2016 yılı dâhil olmak üzere meydana gelen büyük depremler bakımından 77 deprem ile dünya sıralamasında dördüncü sırasında yer almaktadır (AFAD, 2018:8; Statista.com, 2020).

Tablo 3. 1900 Yılı ile 2016 Yılları Arası En Çok Depreme Maruz Kalan Ülkeler

Kaynak: AFAD, 2018:8; statista.com, 2020.

Türkiye'nin doğal ve insani afetlere karşı hazırlık, müdahale ve yönetim kapasitesine ilişkin hali hazırdaki durumunun anlaşılması için Küresel Risk Endeksi'nde yer alan derecelendirmeden ayrıntılı olarak istifade edilebilir. Küresel Risk Endeksi'ne göre Türkiye'nin tehlikeye maruz kalma risk derecesi 7,9'dur. Doğal tehditler bağlamında derecesi 6,2'dir (*Depremler 9,7, sel veya su baskını 5,7, tsunami 7, tropikal atmosferik felaketler 0, kuraklık 2,6, salgın 6,2'dir*). İnsan kaynaklı tehditlere bakımından derecesi 9'dur (*Öngörülen çatışma riski 9,6, mevcut çatışma yoğunluğu 9'dur*). Kırılabilirlik açısından genel derecesi 4,9'dur. Sosyo-ekonomik kırılabilirliği 2,3'tür (*Kalkınma ve mahrumiyet ilişkisi derecesi 2,3'tür, eşitsizlik 4,2, yardım bağımlılığı 0,5'dir*). Ülkede incinebilir gruplar açısından 6,8'dir (*Yerinden edilmiş insanlar 9,4, diğer incinebilir gruplar 0,2'dir*). Başa çıkma kapasite eksikliğine gelindiğinde ise derecesi 3,2'dir. Kurumsal olarak bakıldığında durumu 3,8'dir (*Bunlar kapsamında sözü edilen afet risk azaltma 2,1, yönetim 5,4'dür*). Altyapısal açıdan 2,6'dır (*Bunlar kapsamında sözü edilen haberleşme 2,6, fiziksel altyapı 1,8, sağlık sistemine erişim 3,3'tür*).

Türkiye'nin belirlenmiş risk derecelerinin durumunun anlaşılması için yine söz konusu endekste belirtilmiş olan coğrafi yakınlık itibarıyla Ukrayna ve ekonomik gelişmişlik bakımından ABD ile karşılaştırılması fayda sağlayabilir. Bu bağlamda, Ukrayna'nın tehlikeye maruz kalma açısından risk derecesi 5,4'dur. Doğal tehditler bağlamında derecesi 3,2'dir (*Depremler 2,5, sel veya su baskını 7,1, tsunami 0, tropikal atmosferik felaketler 0, kuraklık 3,3, salgın 3,9'dur*). İnsan kaynaklı tehditlere bakımından derecesi 7'dir (*Öngörülen çatışma riski 10, mevcut çatışma yoğunluğu 7'dir*). Kırılabilirlik açısından genel derecesi 3,9'dur. Sosyo-ekonomik kırılabilirliği 1,8'dir (*Kalkınma ve mahrumiyet ilişkisi derecesi 1,7'tür, eşitsizlik 1,9, yardım bağımlılığı 1,8'dir*). İncinebilir gruplar açısından 5,6'dır (*Yerinden edilmiş insanlar 8,1, diğer incinebilir gruplar 1'dir*). Başa çıkma kapasite eksikliğine gelindiğinde 4,8'dir. Kurumsal olarak bakıldığında 6,4'dir (*Bunlar kapsamında sözü edilen afet risk azaltma derecesi bilinmemektedir. Yönetim 6,4'dür*). Altyapı açısından 2,6'dır (*Bunlar kapsamında sözü edilen haberleşme 2,1, fiziksel altyapı 1,4, sağlık sistemine erişim 4,2'dir*).

ABD'nin ise tehlikeye maruz kalma açısından bakıldığında risk derecesi 6,7'dir. Doğal tehditler bağlamında derecesi 6,6'dır (*Depremler 7,9, sel veya su baskını 6,4, tsunami 7,9, tropikal atmosferik felaketler 7,6, kuraklık 4,5, salgın 4'dür*). İnsan kaynaklı tehditlere bakımından derecesi 6,7'dir (*Öngörülen çatışma riski 9,6, mevcut çatışma yoğunluğu 0'dır*). Kırılabilirlik açısından genel derecesi 2,9'dur. Sosyo-ekonomik kırılabilirliği 0,8'dir (*Kalkınma ve mahrumiyet ilişkisi derecesi 0'dır, eşitsizlik 3,3, yardım bağımlılığı 0'dır*). İncinebilir gruplar açısından 4,5'dir (*Yerinden edilmiş insanlar 7,1, diğer incinebilir gruplar 0,2'dir*). Başa çıkma kapasite eksikliğine gelindiğinde 2,1'dir. Kurumsal olarak bakıldığında 2,7'dir (*Bunlar kapsamında sözü edilen afet risk*

azaltma derecesi 3,2, yönetim 2,4'dür). Altyapı açısından 1,4'dür (Bunlar kapsamında sözü edilen haberleşme 2,2, fiziksel altyapı 1, sağlık sistemine erişim 1,1'dir).

Bu bağlamda Türkiye ile ilgili olarak Ukrayna ve ABD göstergelerine bakıldığında şu sonuca ulaşılabilir. Risk derecelerine göre doğal ve insani tehditlere maruz kalma yoğunluğu bakımından Türkiye'nin (7,9) ve ABD'nin (6,7) yakınlık gösterdiği, toplumların zarar görebilirlik/kırılabilirlikleri açısından Türkiye'nin (4,9) göreceli olarak yüksek olduğu, ardından Ukrayna (3,9) ve ABD'nin (2,9) geldiği görülmektedir. Devletlerin bu felaketlere karşı çare bulmasına yönelik kapasite eksikliklerine bakıldığında Ukrayna'nın (4,8) önde olduğu, müteakiben Türkiye'nin (3,2) ve ardından ABD (2,1) geldiği anlaşılmaktadır.

Bu karşılaştırmalardan, maruz kalınan afetlerin yönetimiyle ilgili şu sonuca varılabilir. Ülkelerin jeolojik, meteorolojik ve topoğrafik özellikleri ile birlikte bulunduğu coğrafyaya özgü doğal ve insani her bir tehdiye karşı devletin vatandaşlarının zarar görme olasılığını en az düzeye düşürecek afet yönetme kapasitesinin sahip olunmasının zorunluluğudur (Güler, 2008:35-36). Bu bağlamda, dünyadaki uygulamalarla benzer olarak Türkiye'de de hem afete müdahalede hem de yönetiminde kurumlar arası yasal düzenleme, teşkilatlanma, işbirliği ve koordinasyonun gerçekleştirildiği bütünlükli afet yönetim süreçlerine ve uygulanabilirliğine ulaşılması beklenen netice olmalıdır.

4. TÜRKİYE'DE AFET RİSK YÖNETİMİ

Türkiye'de devletin Cumhuriyet döneminin başlangıcından 2000'li yıllara kadar afet konusunda bütünsel bir yaklaşımla ve kapsayıcı bir teşkilatlanma ile hukuki düzenleme yapmak yerine, maruz kaldığı her doğa kaynaklı olaydan sonra, o olaya ilişkin özel bir yasa oluşturmaya gayret gösterdiği hâkim görüş olarak kabul edilmektedir (AFAD, 2018:26). Bu açıdan devletin oluşturmuş olduğu mevzuat ile amaçlanan maksadın; genel olarak afetlerden etkilenen vatandaşlara doğrudan yardım edilmesi, ihtiyaçlarının ivedilikle giderilmesi ve iyileştirme çalışmalarının hemen başlatılması olduğu söylenebilir. Bu yaklaşım sonucunda ise; yıllar içerisinde devletin çeşitli kurumları arasında afetlere müdahale, yönetim ve iyileştirme süreçlerinde bir dağınıklıkla karşılaşmıştır. Türkiye'de doğa kaynaklı afetlerin önlenmesi ve zararların azaltılması konusunda önemli politika ve mevzuat değişiklikleri, özellikle yakın dönemde 1999 yılında Marmara Bölgesinde yaşanan depremlerden sonra hızlanmıştır² (Akay, 2010:107; AFAD, 2018:16). Bunda devletin imkânlarının artışı, toplumun bilinç düzeyinde değişiklik ile medya ve iletişim araçlarında gelişme ve yaygınlaşmanın da etkisi olmuştur (Genç, 2008:168-169).

İçişleri Bakanlığı (*Sivil Savunma Genel Müdürlüğü*) ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (*Afet İşleri Genel Müdürlüğü*) arasında görev olarak çeşitlenmiş olan afet faaliyetlerinin; 1999 depremleri sonrasında Başbakanlık

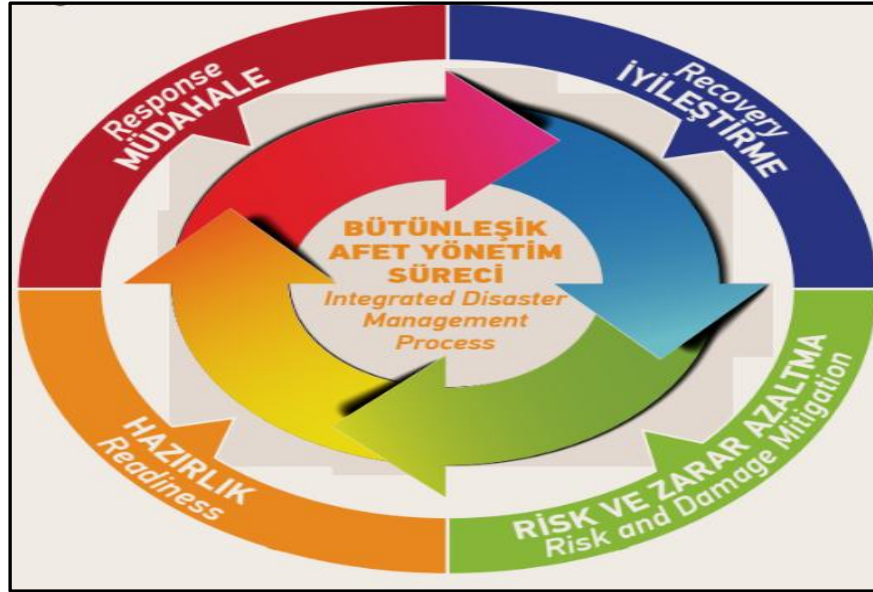
2 Türkiye'de, doğa kaynaklı afetlerin önlenmesi ve neden olduğu zararların azaltılması konusunda mevzuat, 1999 yılında yaşanan depremlere kadar üç dönemde açıklanmaktadır. İlk dönem, 11.06.1868 yılında kurulmuş olan "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla Hilal-i Ahmer (*Türkiye Kızılay Derneği*)'in kuruluş sürecidir. Erken dönemde afet yönetimindeki önemli süreçlerden biri kabul edilen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu, afette oluşan zararın azaltılması ve halka acil yardım ulaştırılması amacıyla teşkilatlandırılmıştır (Koyuncu ve Koyuncu: 2016:379). İkinci dönem ise 1944 yılı "4623 sayılı Yer Sarsıntularından Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun" ile depremlere ilişkin zararların azaltılmasının hedeflenmesidir. Bu süreç içerisinde, 1953 yılında yer üstü ve yer altı sularına ilişkin tedbir ve faaliyet icra edecek olan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Üçüncü dönem, 1958 yılında "7126 sayılı Sivil Müdafaa Kanunu" çıkarılmıştır (Yılmaz, 2002: 161). 1959 yılında "7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun" ile afet yaklaşımının kabul edildiği süreç yaşanmış ve 1965 yılına gelindiğinde Afet İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1999 Marmara Depremi sonrasında ise "4452 sayılı Doğa Kaynaklı Afetlere Karşı Alınacak Önlemler ve Afetler Nedeniyle Doğan Zararların Giderilmesi İçin Yapılacak Düzenlemeler Hakkında Yetki Kanunu" oluşturulmuştur (AFAD, 2018: 16-21; Kızılay, 2020; Devlet Su İşleri [DSİ], 2022). 1959 yılında kurulmuş olan İçişleri Bakanlığı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, kamu kuruluşları ve özel sektörün sivil savunma hizmetlerinin düzenlenmesi için oluşturulmuştur. Acil durumlarda arama kurtarma, ilkyardım, iaşe ve geçici barınma hizmetlerini yerine getirmekle görevlendirilmiştir. 1965 yılında kurulmuş olan Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü; afet öncesi-anı-sonrasına ilişkin acil yardım, deprem haritalarının oluşturulması, deprem sonrası geçici yerleşme ve barınmanın sağlanmasıyla görevlendirilmiştir. Afet bölgesinde afete dayanıklı binaların yapımı ve güçlendirilmesinde faaliyet göstermiştir. Başbakanlık Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü; 1999 yılında teşkil edilmiş, ulusal güvenlik boyutuna ulaşan doğal ve insani afetler ile kitlesel nüfus hareketleri gibi acil durumlarda görevlendirilmiş, ancak zaman içerisinde kurumun ihtiyacı olan altyapı ve teknik eleman sağlamadığından aktif hale getirilememiştir (Yılmaz, 2003: 74-79; AFAD, 2018:27-28).

Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ulusal Deprem Konseyi, Doğal Afet Sigortaları Kurumu gibi kurumların katılmasıyla birlikte kuruluş sayılarının daha da arttığı bir gerçektir (AFAD, 2018:26).

Türkiye’de afet yönetimiyle ilgili olarak 1999 Marmara Depremi ile birlikte bir reform sürecinin yaşandığı ifade edilebilir (Ekşi, 2016:76). 2000’li yıllara gelindiğinde devletin afet ve acil durumlara ilişkin yetki ve koordinasyonun tek elde toplandığı bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca devletin stratejik politikalarını belirleyen 1996-2000 yılları arasını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında afetlerde risk haritalarının hazırlanması ve bunların bölgesel ve fiziksel planlamada kullanılmasına ilişkin hususlara yer verilmiştir (Toprak Karaman, 2016a:7).

Bu süreçte devlet teşkilatlanması içerisinde İçişleri Bakanlığı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’na bağlı Afet İşleri Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü’nün sonlandırılarak 2009 yılında 5902 sayılı kanun ile Başbakanlık bünyesinde Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)’ın kurulduğu bilinmektedir. AFAD’ın kurulduğu ilk yıllarda bütünlük bir afet yönetimi anlayışı oluşturulmasına gayret gösterilmiş, müdahale kurumları arasındaki koordinasyonun artırılması, yerel yönetimlerin kapasitelerinin etkinliği ve afetlere karşı toplumun direncinin yükseltilmesi gibi temel konularda çalışmalar başlatılmıştır (Ekşi, 2016:76). İlave olarak AFAD, afetlerin önlenmesi ile müdahale edilmesi ve sonrasında iyileştirme çalışmalarının yürütülmesi amacıyla ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında planlama, yönlendirme, destekleme, koordine ve işbirliği faaliyetlerinden sorumlu kılınmıştır. AFAD, 15 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan 4 Numaralı Cumhurbaşkanlığı kararnamesine istinaden İçişleri Bakanlığına bağlanmasıyla birlikte ise koordinasyon göreviyle birlikte icracı yönünün de ağır bastığı bir teşkilatlanmaya dönüşmüştür (AFAD, 2018:28).

Şekil 1. Bütünlük Afet Yönetim Sistemi Süreci

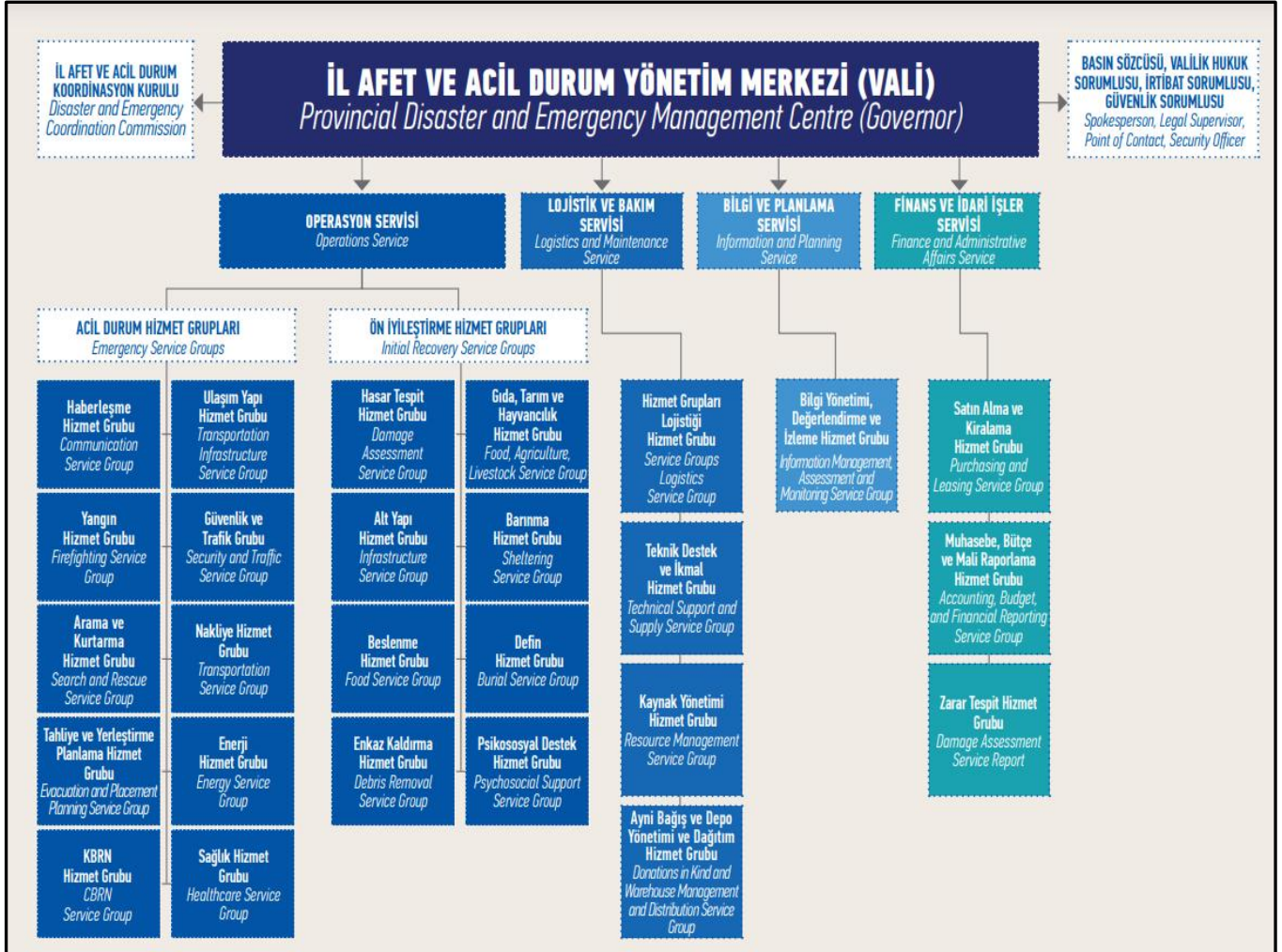

Kaynak: AFAD, 2018:29.

AFAD, ülkede doğal ve insani afetlere yönelik olarak afet öncesi-anı-sonrası faaliyetlerini etkinlikle yürütmek amacıyla dünyadaki genel eğilimle birlikte “kriz yönetimi” anlayışından “risk yönetimi” yaklaşımına yönelmiştir. Günümüzde Şekil-1’de gösterildiği üzere “Bütünlük Afet Yönetimi Sistemi” olarak adlandırılan bu yaklaşımda; tehlike ve risklerin önceden tespiti, bunun için gerekli önlemlerin alınması ve hazırlık, afet anında arama ve kurtarma ile afet sonrası bütünsel bir bakış açısıyla iyileştirme çalışmalarının yürütülmesi hedeflenmektedir (Kadioğlu, 2008b:204). Bunun için her türlü afete karşı planlamadan icraya kadar yapılacak her bir faaliyet alanı belirlenmiş, tanımlanmış ve sorumluluklar ayrılmıştır (AFAD, 2018:29). AFAD, bu kapsamda makro ölçüde her türlü afete karşı hazırlık, planlama, müdahale ve iyileştirme süreçlerini barındıran ve devletin tüm kurumlarıyla koordineli olarak hareket etmesini sağlamak amacıyla “Türkiye Afetlere Müdahale Planı (TAMP)” oluşturmuştur (R.G., 2013).

TAMP, Türkiye’de maruz kalınabilecek her tür ve ölçekte, afet ve acil durumlara müdahalede görev alınması öngörülen bakanlık, kurum/kuruluşları ve özel/sivil toplum kuruluşları ve gerçek kişileri kapsamaktadır (Çınar ve Cengiz, 20022:141). Bu amaçla Tablo 4’te gösterilen 26 hizmet/çalışma grubu oluşturulmuştur.

Tablo 4. Bütünleşik Afet Yönetim Sistemi Süreci

Kaynak: AFAD, 2018:35.

Türkiye Afet Müdahale Planı ve Sisteminin oluşturulmasında illerde İl AFAD Müdürlükleri sorumlu kılınmıştır. Türkiye Afet Müdahale Sisteminin işlerliği ve koordinasyon faaliyetleri ise, oluşturulmuş olan Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezleri (AADYM) ile merkezden İl düzeyine kadar yedi gün yirmi dört saat esasına göre çalıştırılmaktadır.

TAMP’ta her hizmet/çalışma gruplarında sorumlu kılınan bakanlık ve kurumlar “Ana Çözüm Ortağı”dır. Bu gruba destek sağlayacak kurumlar ise “Koordinatör” ve “Destek Çözüm Ortağı” olarak görevlendirilmektedir. Hizmet/çalışma gruplarında ulusal ve yerel düzey ana çözüm ortakları bilgileri Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Çalışma Grupları Ulusal/Yerel Düzey Ana Çözüm Ortakları

Hizmet Grubu Service Group	Ulusal Düzey Ana Çözüm Ortağı National Level Main Solution Partner	Yerel Düzey Ana Çözüm Ortağı Local Level Main Solution Partner
1 Arama Kurtarma Search and Rescue	AFAD	İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri Provincial Directorates of Disaster and Emergency
2 Barınma Sheltering	AFAD	İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri Provincial Directorates of Disaster and Emergency
3 Bilgi Yönetimi İzleme ve Değerlendirme Information Management Monitoring and Assessment	AFAD	İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri Provincial Directorates of Disaster and Emergency
4 Hizmet Grupları Lojistiği Service Groups Logistics	AFAD	İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri Provincial Directorates of Disaster and Emergency
5 Kaynak Yönetimi Resource Management	AFAD	İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri Provincial Directorates of Disaster and Emergency
6 KBRN CBRN	AFAD	İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri Provincial Directorates of Disaster and Emergency
7 Muhasebe, Bütçe ve Mali Raporlama Accounting, Budget, and Financial Reporting	AFAD	İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri Provincial Directorates of Disaster and Emergency
8 Satın Alma ve Kiralama Purchasing and Leasing	AFAD	İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri Provincial Directorates of Disaster and Emergency
9 Ulusal ve Uluslararası Nakdi National and International Funds	AFAD	Planın yerel düzeyi bulunmamaktadır. Plan not implemented at a local level.
10 Uluslararası Destek ve İşbirliği International Support and Coordination	AFAD	Planın yerel düzeyi bulunmamaktadır. Plan not implemented at a local level.
11 Aynı Bağış Depo Yönetimi ve Dağıtım Warehouse Management and Distribution of Donations in Kind	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Ministry of Family, Labor and Social Services	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Social Assistance and Solidarity Foundation
12 Psikososyal Destek Psychosocial support	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Ministry of Family, Labor and Social Services	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri Prov. Direc. of Family, Labor and Social Services
13 Altyapı Infrastructure	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ministry of Environment and Urban Planning	Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri / İller Bankası Bölge Müdürlükleri Provincial Directorates of Environment and Urban Planning / Regional Directorates of the Provincial Bank
14 Enkaz Kaldırma Debris removal	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ministry of Environment and Urban Planning	Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri Provincial Directorates of Environment and Urban Planning
15 Hasar Tespit Damage Assessment	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ministry of Environment and Urban Planning	Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri Provincial Directorates of Environment and Urban Planning
16 Enerji Energy	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Ministry of Energy and Natural Resources	Özel Elektrik Dağıtım Şirketleri Private Electricity Distribution Companies
17 Gıda Tarım ve Hayvancılık Food, Agriculture and Livestock	Tarım ve Orman Bakanlığı Ministry of Agriculture and Forestry	İl Tarım ve Ormanlık Müdürlükleri Provincial Direc. of Agriculture and Forestry
18 Güvenlik ve Trafik Security and Traffic	İçişleri Bakanlığı Ministry of Interior	İl Emniyet Müdürlükleri Provincial Directorates of Security
19 Tahliye Yerleştirme ve Planlama Evacuation, Settlement and Planning	İçişleri Bakanlığı Ministry of Interior	İl Göç Müdürlükleri Provincial Directorates of Immigration
20 Yangın Fire	İçişleri Bakanlığı Ministry of Interior	Mahalli İdareler İl Müdürlükleri/Belediyeler Local Administrations, Provincial Directorates/ Municipalities
21 Defin Burial Services	İçişleri Bakanlığı Ministry of Interior	Mahalli İdareler İl Müdürlükleri/Belediyeler Local Administrations, Provincial Directorates/ Municipalities
22 Zarar Tespit Damage Assessment	Hazine ve Maliye Bakanlığı Ministry of Treasury and Finance	İl Defterdarlıkları Provincial Revenue Offices
23 Sağlık Health	Sağlık Bakanlığı Ministry of Health	İl Sağlık Müdürlükleri Provincial Directorates of Health
24 Haberleşme Communication	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Ministry of Transport and Infrastructure	Bilgi Teknolojileri Bölge Müdürlükleri Regional Directorates of Information Technologies
25 Nakliye Transport	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Ministry of Transport and Infrastructure	Ulaştırma ve Altyapı Bölge Müdürlükleri Regional Direc. of Transport and Infrastructure
26 Ulaşım Altyapısı Transport Infrastructure	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Ministry of Transport and Infrastructure	Karayolları Bölge Müdürlükleri Regional Directorates of Highways
27 Teknik Destek ve İkmal Technical Support and Supply	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Ministry of Transport and Infrastructure	Karayolları Bölge Müdürlükleri Regional Directorates of Highways
28 Beslenme Food	Kızılay Red Crescent	Kızılay Bölge Müdürlükleri Regional Directorates of the Red Crescent

Kaynak: AFAD, 2018:36³.

5. JANDARMANIN AFET YÖNETİMİNE KATKISI

Jandarma Genel Komutanlığı (*J.Gn.K.lığı*), 2019 yılına kadar TAMP kapsamında faaliyet gösteren 28 Hizmet/Çalışma grubunda Ana Çözüm Ortağı olan diğer kurumlara Destek Çözüm Ortağı olarak katkı sağlamıştır. TAMP Planının uygulamaya konulmasıyla birlikte J.Gn.K.lığı'nın Destek Çözüm Ortağı rolüyle sağlamış olduğu katkıların iki usulde gerçekleştiği söylenebilir. Bunlar;

- AFAD'ın sorumlu olduğu "*Arama Kurtarma Hizmet/Çalışma Grubu*"na Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde bulunan jandarma arama ve kurtarma birlikleri ile arama kurtarma ekipleri desteği,
- İçişleri Bakanlığı bünyesinde Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sorumlu olduğu "*Trafik ve Güvenlik Hizmet/Çalışma Grubu*"na J.Gn.K.lığı'nın illerde bulunan İl J.K.lıklarının sağlayacağı asayiş maksatlı güvenlik birimleri ile trafik timleri desteğidir.

3 Tahliye ve Yerleştirme Hizmet Grubu "*Ana Çözüm Ortağı*" görevi 2019 yılında Göç İdaresi Başkanlığı'ndan Jandarma Genel Komutanlığına devredilmiştir.

2019 yılında “Tahliye ve Yerleştirme Planlama Hizmet/Çalışma (TYPÇ) Grubu”nun “Ana Çözüm Ortağı” görevinin İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’ndan J.Gn.K.lığına devredilmesiyle birlikte, J.Gn.K.lığı TAMP Planında bir hizmet/çalışma grubuyla sorumlu kılınmıştır.

TYPÇ Grubu, TAMP Planı kapsamında öngörülmuş olan afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında yapılacak insan-hayvan-değerli mülk ve eşyanın tahliyesinin planlanması, bu sürecin uygulanması ve önceden planlanmış geçici toplanma ve barınma merkezlerine yerleştirilmesi işlemlerinin yapılması ve koordinasyonundan sorumludur. Bu kapsamda jandarma, taşra birlikleri koordinesinde tüm illerde;

- Afet öncesi, sırası ve sonrasında tahliye önceliklerinin belirlenmesi, tahliye yolları ve tahliye edilecek bölgelerinin tespitinin yapılması, planlanması ve uygulanması,
- Her mahallede belediyeler ve AFAD ile vatandaşların acil durum toplanma alanlarının belirlenmesi ve bu alanların kullanıma uygunluğunun kontrolü,
- Afet bölgesindeki halka tahliye yapılacağına duyurulması için gerekli tedbirlerin alınması,
- Tahliye edilmiş olanların afet bölgesinden güvenli bölgelere taşınması ve yerleştirilmesinin sağlanması,
- Taşınabilir milli servetin, kıymetli evrakin, eşya ve gerekli olan hayvan tahliyesinin yapılması faaliyetlerini üstlenmiş,
- AFAD’ın İl TAMP planlarının bir eki olması kapsamında her bir ilin kendi Tahliye ve Yerleştirme Planlarını hazırlamıştır.

Jandarma Genel Komutanlığının yukarıda ifade edilen TAMP Planına belirtilmiş olan katkıların yanında; 24 Ocak 2020 tarihinde Elazığ İli Sivrice İlçesinde yaşanan deprem, hem afetlere müdahalede jandarmanın etkinliğini hem de TAMP Planı çerçevesinde jandarmanın rolünün önemini ortaya çıkarmıştır. Jandarma Genel Komutanlığının Elazığ-Sivrice depremine müdahale şekli, devletin amaçladığı bütünleşik afet yönetim sistemine olumlu olarak yansımıştır. Jandarmanın afet yönetimi ve sürecine katkısının daha iyi anlaşılması amacıyla Elazığ depremine istinaden gerçekleştirdiği faaliyetleri ve bu faaliyetlerin TAMP planı ile uyumu birlikte açıklanacaktır.

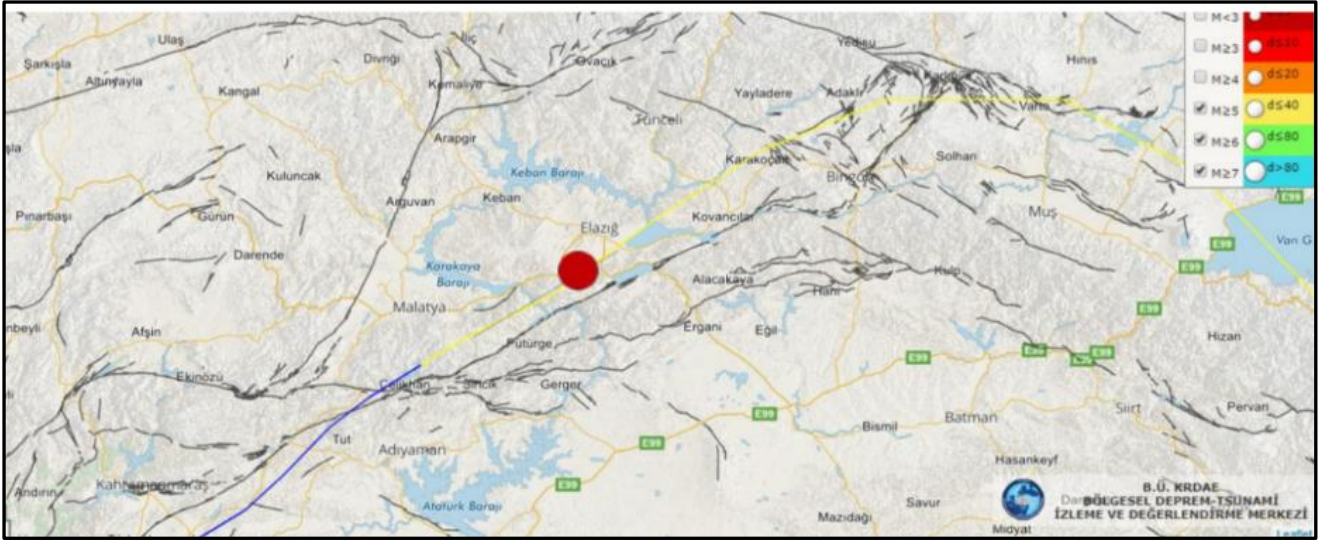
6. JANDARMANIN ELAZIĞ-SİVRİCE DEPREMİNE MÜDAHALESİ

Elazığ-Sivrice Depremi, Şekil 2’de gösterildiği üzere 24 Ocak 2020 tarihinde saat 20:55 sıralarında Elazığ İli Sivrice İlçesi Yukarıçanak köyü merkezli olarak Richter ölçeğine göre 6,8 mw büyüklüğünde gerçekleşmiştir. Deprem yüzeyinin 8,06 km altında meydana gelmiştir (Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi/BDTİM, 2020; Jandarma Genel Komutanlığı, 2020a:36).

Gerçekleşen depremin ardından büyüklüğü 4’ün üzerinde 26, toplamda 3.087 artçı deprem oluşmuştur. Deprem sonrasında 45 vatandaş enkaz altından sağ olarak çıkarılmış, 41 vatandaş (37 kişi Elazığ’da, 4 kişi Malatya’da) hayatını kaybetmiş, 1.607 vatandaş yaralanmıştır.

Söz konusu afetin meydana gelmesiyle birlikte J.Gn.K.lığının, hem genel kolluk görevi hem de bütünleşik afet yönetim sisteminde ana ve destek çözüm ortakları olmasına istinaden Şekil 3’de gösterildiği üzere hemen kurumsal açıdan üç düzeyde reaksiyon gösterdiği görülmüştür. Bunlar; İçişleri Bakanlığı ve J.Gn.K.lığı Karargahı düzeyinde stratejik seviye, J.Gn.K.lığının ana ast birlikleri olan Jandarma Lojistik Komutanlığı (J.Loğ.K.lığı) ve Jandarma Özel Asayiş Komutanlığı (JÖAK) gibi operatif seviyede komutanlıklarının icra ettiği faaliyetler, üçüncüsü ise deprem bölgesinde afete müdahaleye doğrudan katkı sağlayan taktik seviyede İl jandarma komutanlıklarıdır.

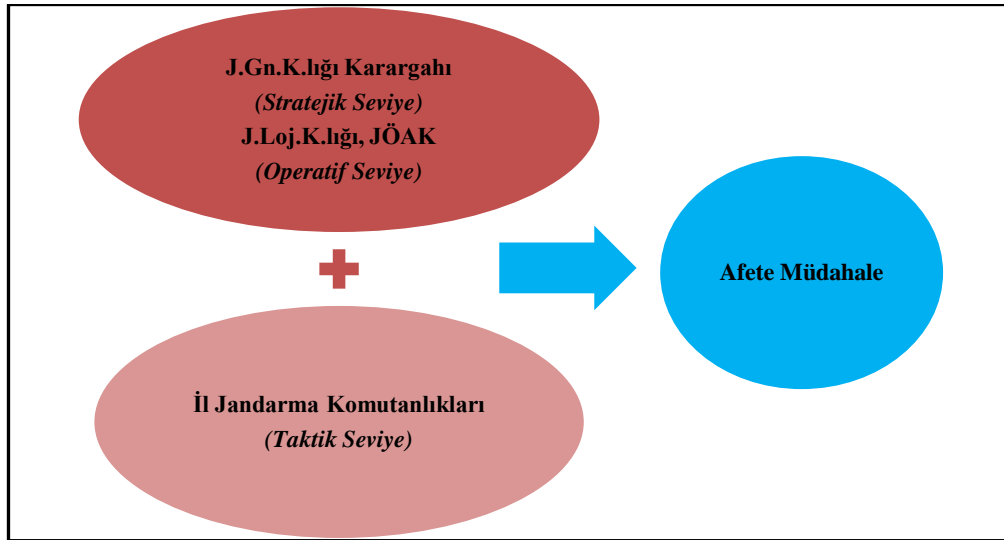
Şekil 2. Elazığ-Sivrice Depremi Lokasyon Haritası

Kaynak: Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi (BDTİM), 2020.

Gösterilen reaksiyonun çabukluğu sayesinde kamu güvenliği ve afete müdahale açısından jandarma birlikleri sahada hem yönetim hem de inisiyatif alma bakımından etkili olmuştur (BDTİM, 2020; J.Gn.K.lığı, 2020a:36-38).

Şekil 3. Elazığ - Sivrice Depreminde J.Gn.K.lığının Faaliyetleri

Kaynak: BDTİM, 2020.

Bu bağlamda jandarmanın Elazığ - Sivrice depreminde icra ettiği faaliyetler genel olarak sıralandığında şu şekilde ifade edilebilir (J.Gn.K.lığı, 2020a:37);

- Afete ilişkin durumun tespiti,
- Asayişin temini,
- Arama kurtarma faaliyetlerine yardım ve eşlik edilmesi,
- Deprem toplanma alanlarına halkın toplanmasının sağlanması,
- Yaşam alanlarının oluşturulmasına yardım ve lojistik destek,
- Hasar tespitine katılım,
- Afet durumuna ilişkin sürekli bilgilendirmenin sağlanmasıdır.

Söz konusu çalışmalar, J.Gn.K.lığı karargahından sahadaki birliklere kadar farklı seviyelerde icra edilmiştir. Stratejik, operatif ve taktik açıdan bakıldığında Tablo-6'da gösterildiği üzere jandarmada yürütülen faaliyetler şu şekilde sıralanabilir. J.Gn.K.lığı stratejik düzeyde karargah faaliyetleri içerisinde (J.Gn.K.lığı, 2020a:37);

- Karargahın kriz durum hali “Behçet” durumuna geçmiş, kriz hareket merkezine vardiya personeli takviye edilmiştir.
- Ayrıca ilave bir “Kriz Yönetim Masası” oluşturulmuş, burada afete ilişkin durum muhakemesi yapılmış ve öncelikler temelinde “Eylem Planı” belirlenmiştir. Bağlı birlikler afete ilişkin derhal görevlendirilmiştir.
- Harekât Merkezi tarafından elde edilen bilgiler ve durum değerlendirmeleri İçişleri Bakanlığı “Güvenlik ve Asayiş Merkezi (GAMER)” ve Cumhurbaşkanlığı ile paylaşılmıştır.
- Karargâhta planlama faaliyetlerini tamamlayan ve ön emirlerini veren Jandarma Genel Komutanı ise yerinde kontrol faaliyetleri için olay bölgesine intikal etmiştir.

Tablo 6. Elazığ - Sivrice Depreminde Jandarmada Yürütülen Faaliyetler

Stratejik Seviye	Operatif Seviye	Taktik Seviye
<ul style="list-style-type: none"> • Karargahın kriz durumuna geçmesi • İlave kriz masasının kurulması • Cumhurbaşkanlığı ve İçişleri Bakanlığı ile koordinasyon kurulması • Bağlı birliklerin görevleri temelinde bölgeye intikalinin planlanması 	<ul style="list-style-type: none"> • AFAD ADDYM'ye personel görevlendirilmesi • Görevlendirilen birlik ve personelin bölgeye intikali 	<ul style="list-style-type: none"> • Vatandaşların tahliye ve yerleştirme faaliyetlerinin icrası • Arama ve kurtarma faaliyetlerine destek verilmesi • Asayiş ve kamu güvenliği faaliyetlerinin yerine getirilmesi • Hasar Tespiti

Kaynak: J.Gn.K.lığı, 2020:37.

Operatif seviyede, Jandarma Lojistik Komutanlığının ilgili personeli TAMP Planı kapsamında TYPÇ Grubu sorumlusu olarak icra edilecek faaliyetlerin yönetimi için AFAD Başkanlığında bulunan AADYM'ye görevlendirilmiştir. Jandarma Lojistik Komutanlığı Harekât Merkezi ilave personel ile desteklenmiştir (J.Gn.K.lığı, 2020a:37-38). JÖAK.lığında bulunan arama kurtarma birlikleri AFAD'a destek kapsamında hazır bulundurulmuş, AFAD'ın talebiyle birlikle deprem bölgesine hareket ettirilmiştir. J.Lojs.K.lığı; bu süreçte lojistiğin doğru zamanda, doğru yerde olma temel ilkesi (Ersoy vd., 2016:102) gereğince faaliyetlerin etkin, planlı ve koordineli bir şekilde yerine getirilmesi (Önsüz ve Atalay, 2016:3) hususunda hassasiyet göstermiştir. İnsani yardım lojistiğinin bir türü olan afet lojistiğinde amacın jandarma birliklerinin ihtiyaçlarının da giderilerek en kısa zamanda afetzedelere ve afet bölgesine ulaştırılması bilinciyle hareket edilmiştir.

Deprem bölgesine kamu güvenliğinin temini için yakın çevre illerden jandarmaya ait özel operasyon yeteneğine sahip birlikler Tunceli'den (2) tabur, Bingöl'den (1) tabur, Diyarbakır'dan (1) tabur ve (1) bölük, Elazığ'da hali hazırda konuşlu bulunan (2) tabur olmak üzere toplamda 742 personel bölgede görevlendirilmiştir. (5) adet genel maksat helikopteri Diyarbakır'dan deprem bölgesinde ulaştırma, ilkyardım ve kurtarma faaliyetlerine destek amacıyla gönderilmiştir (*S-70 genel maksat helikopterlerinin müteakip zamanlarda sayısı 7'ye çıkmış, toplam 24 saat esasında görevlendirilmiş, toplam 48 saat uçuş gerçekleştirmiştir*).

Bölgeye görevlendirilen birlikler derhal asayiş görevini icra etmiş, kamu güvenliğini sağlamış, vatandaşların olayın zor koşullarını atlama için durum tespit işlemlerine katılmıştır. AFAD'ın ulaşamadığı yerleşim yerlerine yardım götürülmüş, vatandaşın ihtiyaç duyduğu çadırların kurulması dâhil birçok faaliyette vatandaş ile birlikte olmuştur. Elazığ İl J.K.lığında görevli olan Elazığ ili TYPÇ Grubu, vatandaşların deprem bölgesinde toplanma noktalarına ulaşması ve barınma merkezlerine intikalini Elazığ ili Nakliye Çalışma grubuyla koordine etmiştir.

Deprem bölgesine ulaşan jandarma arama kurtarma birlikleri ise AFAD koordinesinde derhal arama kurtarma faaliyetlerini icra etmiştir. Elazığ iline hali hazırda geçici görevli olarak yakın mesafede bulunan “Sualtı Arama

Kurtarma (SAK) Timi” müdahaleye katılmıştır. SAK timi 3 vatandaşı sağ ve 2 vatandaşı cansız olarak enkazdan çıkarmıştır. Ankara’dan gelen JAK taburu 01:00 - 11:40 saatleri arasında 10 vatandaşı sağ olarak ve 13 vatandaşı da cansız olarak enkazdan çıkarmıştır (J.Gn.K.lığı, 2020a:38-47). Ayrıca deprem bölgesinde oluşan hasarın ivedilikle tespit edilmesi, kurtarma ve yardım önceliklerinin belirlenmesi ve yapılan çalışmaların koordine edilmesi amacıyla jandarma envanterinde bulunan İnsansız Hava Araçları ve İnsanlı Keşif Uçağı bölgeye havadan görüntü alınması amacıyla görevlendirilmiştir. Gösterilen hızlı reaksiyon sayesinde 25 dakika içerisinde deprem bölgesinden Ankara’da ilgili makamlara görüntü akışı sağlanmıştır (J.Gn.K.lığı, 2020a:46).

Afet anından itibaren İHA’lar, aralıksız olarak 17 adet sorti ve 234 saat uçuş gerçekleştirmiştir. İlk 3 saat içerisinde 275 köy/belde/yerleşim yeri/şehir merkezlerinde hasar tespiti yapılmış, ihtiyaç görülen köylere ve yerleşim yerlerine jandarma devriyeleri yönlendirilmiştir (J.Gn.K.lığı, 2020a:46).

Müdahale edilecek yıkıntıların doğru önceliklendirilmesi için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına bilgi desteği sağlanmış, şehir içi ve dışı trafiğin kontrolü yapılmış, gelecek yardımların aksamadan devamı için yıkıntıların ve deprem nedeniyle oluşan heyelanın yolları kapattığı noktaların tespitine ağırlık verilmiştir. Tüm bunlara ilave olarak deprem bölgesinde olası suça yönelik faaliyetlerin engellenmesi kapsamında güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesine havadan katkı sağlanmıştır (J.Gn.K.lığı, 2020a:46). Taktik seviyede ise J.Gn.K.lığının emriyle derhal Elazığ, Malatya ve çevre İl Jandarma Komutanlıklarından temel bilgiler toplanarak Hasar-Zayiat Durum Raporları İçişleri Bakanlığı GAMER, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Devlet Bilgi ve Koordinasyon Merkezi’yle paylaşılmıştır.

Aynı zamanda elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan Hasar Tespit ve Durum Değerlendirmeleri ise AFAD ADDYM ve onun bünyesinde görev yapan çalışma gruplarına gerçek zamanlı olarak aktarılmıştır. Elazığ - Sivrice depremi sonrasında jandarma ivedilikle sorumluluk alanında bulunan tüm köy, mahalle ve yerleşim yerlerine ulaşılmış, depreme ilişkin hali hazır durum tespitleri yapılmış, bunun neticesinde afetten etkilenen alanların Elazığ ve Malatya illeri olduğunu bildirmiştir (J.Gn.K.lığı, 2020a:37-38).

7. JANDARMANIN ELAZIĞ-SİVRİCE DEPREMİNDE AFET YÖNETİMİ VE İCRASINA KATKISI

Jandarma Genel Komutanlığının Elazığ - Sivrice deprem anı ve sonrasında icra ettiği stratejik, operatif ve taktik seviyedeki faaliyetlerin aynı zamanda TAMP Planı ile koordine edilerek gerçekleştirilmesi, hem AFAD ve J.Gn.K.lığı arasında koordinasyonu ve işbirliğini artırmış, hem de TAMP Planının işlerliğine olumlu katkı sağlamıştır. Jandarma tarafından Şekil-4’te gösterildiği üzere TAMP Planında bulunan çalışma gruplarıyla birlikte gerçekleştirdiği faaliyetler şu şekilde ifade edilebilir;

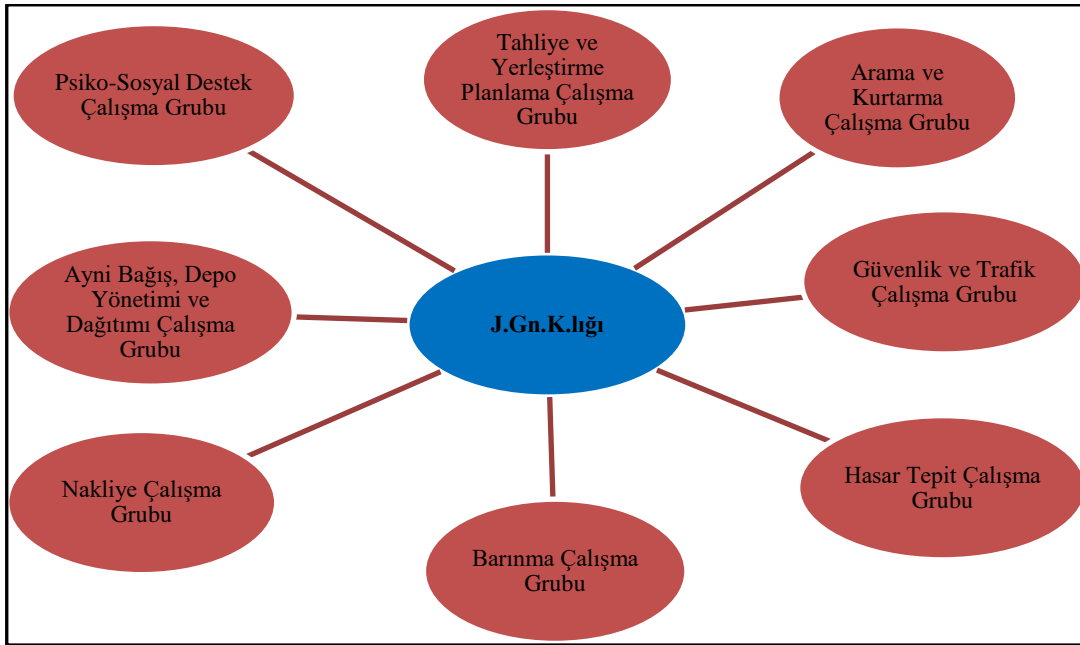
- Jandarmanın kendisinin bizatihi sorumlu olduğu “*Tahliye ve Yerleştirme Çalışma Grubu*” olarak deprem bölgesinde vatandaşların toplanma noktalarına ulaştırılması ve müteakiben barınma merkezlerine intikali sağlanmıştır (J.Gn.K.lığı, 2020a:42).
- Jandarma arama kurtarma ekipleri, AFAD’ın sorumlu olduğu “*Arama Kurtarma Çalışma Grubu*”na arama kurtarma desteği sağlamıştır (Anadolu Ajansı [AA], 2020a; Elazığ Son Haber, 2020).
- Afet bölgelerine asayişin temini için görevlendirilen jandarma birlikleri ile Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluğunda icra edilen “*Güvenlik ve Trafik Çalışma Grubun*”a emniyet ve asayiş desteği verilmiştir (J.Gn.K.lığı, 2020a:38).
- İnsansız Hava Aracı (İHA) ve İnsanlı Keşif Uçağı (İKU)’ların deprem bölgesinde havadan keşif ve hasar tespiti yapması sayesinde hem “*Arama Kurtarma Çalışma Grubu*”na hem de Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı sorumluluğunda icra edilen “*Hasar Tespit Çalışma Grubu*”na bilgi desteği sağlanmıştır (J.Gn.K.lığı, 2020c).
- Deprem bölgesinde oluşturulan barınma merkezlerinde gerekli olan çadırların kurulumu için jandarma personelinin görevlendirilmesi açısından AFAD’ın sorumlu olduğu “*Barınma Çalışma Grubu*”na yardım edilmiştir (Çapakçur Gazetesi, 2020).
- Deprem bölgesinde kendi mülkü ve eşyası için tahliye ve nakliye talepleri olan vatandaşlara jandarmanın ulaştırma imkânlarından faydalandırılmış, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı sorumluluğunda olan “*Nakliye Çalışma Grubu*”na destek verilmiştir (J.Gn.K.lığı, 2020b:66; Anadolu Ajansı, 2020b).

- Deprem bölgesinde vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla tüm ülkeden yapılmış olan yardımların kontrolü depolaması ve dağıtımı için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sorumluluğunda yürütülen “*Aynı Bağış, Depo Yönetimi ve Dağıtım Çalışma Grubu*”na işbirliği desteği sağlanmıştır.
- Depremde vatandaş ve ailelere yönelik jandarma kadın personel tarafından gerçekleştirilen moral desteği ziyaretleri ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sorumluluğunda yürütülen “*Psiko-Sosyal Destek Çalışma Grubu*”na destek verilmiştir (J.Gn.K.lığı, 2020b:185; Anadolu Ajansı, 2020c).

Jandarma Genel Komutanlığının Elazığ-Sivrice Depremi sonrası jandarmanın elde ettiği deneyimler, sonraki günler için yol gösterici olmuş, jandarmanın afet bölgelerinde icra edeceği faaliyetlerinde etkinliğini artırmak için çeşitli yeteneklere ulaştırılması ihtiyaçlarının ortaya çıktığı gözlenmiştir. Nitekim 2021 yılında Kastamonu-Bozkurt'ta yaşanan sel felaketinde (J.Gn.K.lığı, 2021a; J.Gn.K.lığı, 2021b);

- Jandarmanın faaliyetlerini komuta ve kontrol etmek için “*Mobil Harekât Merkezi*” ile
- Afetlere müdahale eden personelin ve vatandaşların iâşe ihtiyaçları için “*Mobil Mutfak Tırı*”nı envanterlerine dâhil ettiği görülmüştür.

Şekil 4. J.Gn.K.lığının TAMP Planı kapsamında Destek Sağladığı Çalışma Grupları

8. SONUÇ

Küreselleşme ve refah seviyesinin artması, toplumların modern yaşamında daha fazla sanayi altyapısını kullanmasını ve teknolojiden faydalanmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak toplumların söz konusu modern yaşamın sürdürülebilirliği ise insanların maruz kalabileceği insani ve doğal kaynaklı afetlere karşı hazırlıklı olması ve yönetilebilir olabilmesi ölçüsünde değerli olmaktadır. Bu açıdan devletler, toplumun maruz kalabileceği doğal ve insani her bir risk türüne karşı uyarı, önlem ve tedbirleri içeren bütüncül bir afet risk yönetimi yaklaşımının gereğini duymaktadır (Toprak Karaman, 2016b:222). Bu kapsamda söz konusu çalışmada Türkiye’de afet yönetimi içerisinde jandarmanın kurumlar arası koordinasyonu ve işbirliği imkânları değerlendirilmiştir. Çalışmada jandarmanın bütüncül bir risk yönetimine yapabileceği muhtemel katkılar Elazığ - Sivrice depreminde yaptığı ve yerine getirdiği görevlerle birlikte somutlaştığı vurgulanmıştır. TAMP Planında jandarmanın kendi sorumluluğunda bulunan TYPÇ Çalışma grubundan çok daha fazla faaliyetler ile diğer devlet kurumlarına ve çalışma gruplarına destek sağlanabildiği gösterilmiştir.

Jandarma bu afette TYPÇ çalışmalarına ilave olarak; sırasıyla vatandaşların toplanma noktalarına ulaştırılması ve müteakiben barınma merkezlerine intikalinde “*Arama Kurtarma Çalışma Grubu*”na arama kurtarma desteği, Afet bölgesinde asayişin temininde “*Güvenlik ve Trafik Çalışma Grubu*”na destek sağlamıştır. İHA ve İKU’ların deprem bölgesinde havadan keşif ve hasar tespiti yapması sayesinde “*Arama Kurtarma Çalışma Grubu*”na ve “*Hasar Tespit Çalışma Grubu*”nu katkı sağlamıştır. Barınma Merkezlerinde gerekli olan

çadırların kurulumu için “*Barınma Çalışma Grubu*”na, Deprem bölgesinde vatandaşların mülkünün tahliyesi için “*Nakliye Çalışma Grubu*”na, Deprem bölgesinde vatandaşlara yapılmış olan yardımların kontrolü, depolaması ve dağıtımı için “*Aynı Bağış, Depo Yönetimi ve Dağıtım Çalışma Grubu*”na yardım etmiştir. Depremzede olan vatandaş ve ailelere yönelik moral desteği ziyaretleri ile “*Psiko-Sosyal Destek Çalışma Grubu*”na destek verdiği görülmüştür. Jandarmanın mevcut katkılarının AFAD ve diğer kurumlarla işbirliği ve koordinasyon neticesinde daha da somutlaşacağı böylece günümüzün yeni kamu yönetimi yaklaşımlarına da uygun bir hal tarzı göstereceği söylenebilir (Mecek ve Yılmaz, 2021:261). Bunun için AFAD ve diğer kurumlar ile muhtemel afet risklerine karşı senaryoya dayalı masa başı ve saha tatbikatlarında görev alınması daha fazla fayda sağlayacaktır. Masa başında icra edilen tatbikatlar, afet yönetim usulleri bakımından uygulayıcıların faaliyetlerinin zihni hazırlıklarını sağlarken (Karancı, 2008:56), saha tatbikatları herhangi bir afette uygulanacak teknik ve beceri kapasitesinin artmasına ve gelişmesine katkı sağlayacaktır (Akyel, 2005:29; Yontar, 2016:288-290). Bu işlemlerin afete maruz kalmadan önce gerçekleştirilmesi yaşamı kurtarıcı önlemler alınmasına, devlet kurumlarında planlı ve eşgüdümlü faaliyetlerde bulunulmasına ve toplumda bir afet bilinci oluşmasına (Erkal ve Değerliyurt, 2011:162) katkı sağlayacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- AA - ANADOLU AJANSI (2020a), “*JAK’ın Enkazdan Depremzedeleri Kurtarma Operasyonu Kamerada*”, **Anadolu Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 31 Ocak 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/jakin-enkazdan-depremedeleri-kurtarma-operasyonu-kamerada/1720212> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- AA - ANADOLU AJANSI (2020b), “*Elazığ’da Depremzedelerin Ev Eşyaları Jandarma Araçlarıyla Taşınıyor*”, **Anadolu Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 09 Şubat 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/elazigda-depremedelerin-ev-esyaları-jandarma-araçlarıyla-tasinıyor/1728618> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- AA - ANADOLU AJANSI (2020c), “*Kadın Astsubaylar Depremzede Ailelerin Yaralarını Sarıyor*”, **Anadolu Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 14 Mart 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/kadin-astsubaylar-depremede-ailelerin-yaralarını-sarıyor/1765906> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- AFAD (2014), **Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü**, T. C. Başbakanlık AFAD Başkanlığı Yayını, Ankara.
- AFAD (2018), **Türkiye’de Afet Yönetimi ve Doğal Kaynaklı Afet İstatistikleri**, T. C. Başbakanlık AFAD Başkanlığı Yayını, Ankara.
- AKAY, Aslı (2010), “*Türkiye’de Afet Politikaları*”, **Türkiye’de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları** (Ed. Filiz Kartal), TODAİE Yayınları, Ankara, ss.93-115.
- AKYEL, Recai (2005), “*Türkiye Kamu Yönetiminde Afet Yönetimi*”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.14(1), ss.15-29.
- ALTAY, Asuman (2016), “*Doğal Afetlerin Makroekonomik Etkilerinin Analizi*”, **Bütünleşik Afet Yönetimi** (Ed. Zerrin Toprak Karaman, Asuman Altay), İlkem Yayınları, İzmir, ss.147-164.
- AYDINER, Tolga ve ÖZGÜR, Hüseyin (2016), “*Natural Disaster Governance: Barriers For Turkey*”, **European Scientific Journal**, Special Edition, S.(Special Issue), ss.47-60.
- BDTİM - BÖLGESEL DEPREM - TSUNAMİ İZLEME VE DEĞERLENDİRME MERKEZİ (2020), **24 Ocak Sivrice - Elazığ Depremi Basın Bülteni**, <https://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/24-ocak-sivrice-elazig-depremi-2/> (Erişim tarihi: 06.01.2022).
- ÇAPAKÇUR GAZETESİ (2020), “*Jandarma Yaraları Sarıyor*”, **Çapakçur Gazetesi** (E-Haber), 31 Ocak 2020, <https://www.capakcurgazetesi.com.tr/jandarma-yaraları-sarıyor-67666> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- ÇINAR, Öznur ve CENGİZ, Sevil (2022), “*Acil Durum ve Afetlere Müdahale Personelinin Kriz Anı Kurum İçi İletişimlerinin Değerlendirilmesi: Trabzon İli Örneği*”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.13(1), ss.140-152.
- DSİ - DEVLET SU İŞLERİ (2022), “*Hakkımızda*”, **DSİ Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/692> (Erişim tarihi: 06.01.2022).

- EKŞİ, Ali (2016), “*Afet Yönetiminde Temel Etik İlkeler ve İklimler*”, **Bütünleşik Afet Yönetimi** (Ed. Zerrin Toprak Karaman ve Asuman Altay), İlkem Yayınları, İzmir, ss.75-100.
- ELAZIĞ SON HABER (2020), “*Jandarmadan Elazığ Depremiyle İlgili Duyguların Paylaşımı!*”, **Elazığ Son Haber Gazetesi** (E-Haber), 20 Şubat 2020, <https://www.elazigsonhaber.com/gundem/jandarmadan-elazig-depremiyle-iligili-duygularin-paylasim-h60863.html> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- ERKAL, Tevfik ve DEĞERLİYURT, Mehmet (2011), “*Türkiye’de Afet Yönetimi*”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, S.14(22), ss.147-164.
- ERSOY, Pervin, BÖRÜHAN, Gülmüş ve ESMER, Soner (2016), “*Afet Lojistiği*”, **Bütünleşik Afet Yönetimi** (Ed. Zerrin Toprak Karaman ve Asuman Altay), İlkem Yayınları, İzmir, ss.101-124.
- EU-SH/JRC-EU SCIENCE HUB/JOINT RESEARCH CENTRE (2020), **INFORM REPORT 2020 Shared Evidence for Managing Crises and Disasters**, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- GENÇ, Fatma Neval (2008), “*Kriz İletişimi: Marmara Depremi Örneği*”, **Selçuk İletişim Dergisi**, S.5(3), ss.161-175.
- GÜLER, Hasan Hüseyin (2008), “*Zarar Azaltmanın Temel İlkeleri*”, **Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri** (Ed. Miktađ Kadioğlu, Emin Özdamar), T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı Yayını, Ankara, ss.35-50.
- JANDARMA GENEL KOMUTANLIğI (2020a), **Depremde Jandarma**, Jandarma Genel Komutanlığı Asayiş Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- JANDARMA GENEL KOMUTANLIğI (2020b), **Elazığ Depremi ve Sonrasında Jandarma Genel Komutanlığı Faaliyetlerinin Medyaya Yansımaları**, J.Gn.K.lığı Basımevi Müdürlüğü, Ankara.
- JANDARMA GENEL KOMUTANLIğI (2020c), “*Jandarma İHA ve İKU Deprem Bölgesinde*”, **Jandarma Genel Komutanlığı Kurumsal Web Sayfası**, 28 Ocak 2021, <https://www.jandarma.gov.tr/jandarma-iha-ve-iku-deprem-bolgesinde> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- JANDARMA GENEL KOMUTANLIğI (2021a), “*Jandarma Mobil Mutfak Tırı Halkımızın Hizmetinde*”, **Jandarma Genel Komutanlığı Kurumsal Web Sayfası**, 28 Ocak 2021, <https://jandarma.gov.tr/jandarma-mobil-mutfak-tirimiz-halkimizin-hizmetinde> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- JANDARMA GENEL KOMUTANLIğI (2021b), “*Jandarma Genel Komutanlığı Mobil Harekât Merkezi*”, **İçişleri Bakanlığı Twitter Kurumsal Hesabı**, 23 Ekim 2021, https://twitter.com/TC_icisleri/status/1452010375365513216 (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- KADIOğLU, Miktađ (2008a), “*Modern, Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri*”, **Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri** (Ed. Miktađ Kadioğlu, Emin Özdamar), T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı Yayını, Ankara, ss.1-34.
- KADIOğLU, Miktađ (2008b), “*Belediye Çalışanları İçin Afet Acil Durum Planlaması*”, **Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri** (Ed. Miktađ Kadioğlu, Emin Özdamar), T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı Yayını, Ankara, ss.185-207.
- KADIOğLU, Miktađ (2008c), “*Sel, Heyelan ve Çığ İçin Risk Yönetimi*”, **Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri** (Ed. Miktađ Kadioğlu, Emin Özdamar), T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı Yayını, Ankara, ss.252-276.
- KADIOğLU, Miktađ (2011), **Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek**, T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını, İstanbul.
- KARANCI, A. Nuray (2008). “*Afet Zararlarını Azaltmada Psikolojinin Önemi*”, **Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri** (Ed. Miktađ Kadioğlu, Emin Özdamar), T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı Yayını, Ankara, ss.51-58, https://www.researchgate.net/profile/Mikdat-Kadioglu/publication/258108841_AFET_ZARARLARINI_AZALTMANIN_TEMEL_ILKELERI/links/02e7e526fa88ae4623000000/AFET-ZARARLARINI-AZALTMANIN-TEMEL-ILKELERI.pdf (Erişim Tarihi: 19.08.2022).

- KIZILAY (2020), “*Hilal-i Ahmer'den Türk Kızılay'a 152 Yıllık Merhamet Çınarı*”, **Kızılay Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 11 Haziran 2020, <https://www.kizilay.org.tr/Haber/KurumsalHaberDetay/5232> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- KOÇ AKGÜL, Selma (2017), “*Olağanüstü Durumlar, İletişim ve Habercilik Yaklaşımları*”, **TRT Akademi Dergisi**, S.2(3), ss.6-47.
- KOYUNCU, Murat ve KOYUNCU, Serhat (2016), “*Osmanlıda Afet Yönetimi*”, **Çağdaş Tıp Dergisi**, S.6(4), ss.378-381.
- MECEK, Mehmet ve YILMAZ, Vedat (2021), “*Post Modern Kamu Yönetimi Ekseninde Yerel Yönetişim ve Katılım*”, **Post Modern Kamu Yönetimi** (Ed. Bekir Parlak, Kadir Caner Doğan), Nobel Yayınları, Ankara, ss.231-274.
- ÖNSÜZ, Muhammed ve ATALAY, Burcu (2016), “*Afet Lojistiği*”, **Osmangazi Tıp Dergisi**, S.37(3) ss.1-6.
- ÖZER, Yunus Emre (2017), “*Afet Konusundaki Algı ve Yerel Aktörlerin Sorumlulukları*”, **Sayıştay Dergisi**, S.106, ss.1-34.
- ÖZMEN, Bülent ve ÖZDEN, A. Tolga (2014), “*Türkiye'nin Afet Yönetim Sistemine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme*”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.49, ss.1-29.
- STATISTA (2020), “*Countries with the Most Earthquakes from 1900 to 2016*”, **statista.com Kurumsal Web Sayfası** (E-İstatistik), <https://www.statista.com/statistics/269648/number-of-earthquakes-by-country/> (Erişim tarihi: 06.09.2021).
- TEZER, Azime ve TÜRKÖĞLU, Handan (2008), “*Zarar Azaltma ve Şehir Planlama*”, **Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri** (Ed. Miktad Kadioğlu, Emin Özdamar), T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı Yayını, Ankara, ss.59-71.
- TEZGİDER, Gülgün (2008), “*Yerel Yöneticiler/Saha Uygulayıcıları İçin Afet Risk Yönetimi ve Zarar Azaltma Stratejileri*”, **Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri** (Ed. Miktad Kadioğlu, Emin Özdamar), T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı Yayını, Ankara, ss.209-215.
- TOPRAK KARAMAN, Zerrin (2016a), “*Afet Yönetimine Giriş ve Türkiye'de Örgütlenme*”, **Bütünleşik Afet Yönetimi** (Ed. Zerrin Toprak Karaman, Asuman Altay), İlkem Yayınları, İzmir, ss.1-36.
- TOPRAK KARAMAN, Zerrin (2016b), “*Afet Yönetiminde Erken Uyarı ve Afet Tipleri*”, **Bütünleşik Afet Yönetimi** (Ed. Zerrin Toprak Karaman, Asuman Altay), İlkem Yayınları, İzmir, ss.221-248.
- TOPRAK KARAMAN, Zerrin (2018), “*Afetlerde Erken Uyarı ve Toplumsal Farkındalık Yaratmada Etkili Kamu Politikaları*”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(2), ss.493-517.
- UNDRR - UNITED NATIONS OFFICE FOR DISASTER RISK REDUCTION (2022), **Disaster**, <https://www.undrr.org/terminology/disaster> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- YILMAZ, Abdullah (2002), “*Türkiye'de Afet Zararlarının Azaltılması Çalışmalarının Tarihi Gelişimi Üzerine Notlar*”, **Türk İdare Dergisi**, S.434 (74) ss.155-169.
- YILMAZ, Abdullah (2003), **Türk Kamu Yönetiminin Sorun Alanlarından Biri Olarak Afet Yönetimi**, PEGEM A Yayıncılık, Ankara.
- YONTAR, İbrahim Güray (2016), “*Afetlerin Yönetilmesinde Tatbikatların Önemi*”, **Bütünleşik Afet Yönetimi** (Ed. Zerrin Toprak Karaman, Asuman Altay), İlkem Yayınları, İzmir, ss.279-304.
- 5902 sayılı **Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun** (17.06.2009 tarih ve 27261 sayılı Resmi Gazete).
- 2013/5703 sayılı **Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği** (18.12.2013 tarih ve 28855 sayılı Resmi Gazete).

Özel Hastanelerde Şikâyet Yönetiminin Değerlendirilmesi¹

Evaluation of Complaint Management in Private Hospitals

Hale Nur GÜLER

Dr., Yapı ve Kredi Bankası,

glrhalenur@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6333-1849>

Makale Başvuru Tarihi: 16.07.2022

Makale Kabul Tarihi: 30.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Teknolojinin ilerlemesi hasta ve hasta yakınlarının hastanelerden beklentilerini artırmaktadır. Beklentilerin karşılanmamasının sonucu olarak doğan şikâyetler günümüzde kurumlar için birçok kanaldan iletilebilir hale gelmiştir. Olumsuz deneyimlerin daha çok paylaşılması nedeni ile şikâyet yönetimi politikaları ve şikâyet yönetimindeki etkinlikleri kurumların imajları ve sürdürülebilir başarı elde etmelerinde oldukça önemlidir. Şikâyetlerin hem çözümü hem de önlenmesi memnuniyet yaratmaktadır. Şikâyetlerin etkinlikle çözüme ulaştırılması için başarılı şikâyet yönetimi politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada sağlık sektöründe önemli yerleri olan özel hastanelerin şikâyet yönetim politikalarının etkinliklerinin belirlenmesi için çoklu karar verme tekniklerinden gri ilişkisel analiz yapılmıştır. Gri ilişkisel analiz ile her bir faktörün referans faktör ile arasındaki ilişkinin derecesinin belirlenmesi sağlanmaktadır. Sağlık sektöründe yer alan 10 kurum için veriler sikayetvar.com isimli müşteri şikâyetleri ile kurumların bir araya gelmesini sağlayan platform olan internet sitesinden ve kurumların resmi internet sitelerinden elde edilmiştir. Çalışmada şikâyet yönetimi politikalarının etkinliğinin belirlenmesi için ele alınan beş kriter şikâyet adeti, cevaplama süresi, memnuniyet oranı, teşekkür oranı ve iletişim kanalları adetidir. Bu kriterler kapsamında yapılan analiz sonucuna göre Özel Yüzyıl Hastanesi, Emsey Hospital ve Acıbadem Hastanesi'nin ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Şikâyet Yönetimi,

Müşteri Deneyimi,

Özel Hastaneler,

Çok Kriterli Karar Verme,

Gri İlişkisel Analiz,

ABSTRACT

The advancement of technology increases the expectations of patients and their relatives from hospitals. Complaints arising as a result of not meeting the expectations can now be conveyed through many channels for institutions. Due to the fact that negative experiences are shared more, complaint management policies and their effectiveness in complaint management are very important for institutions to achieve their image and sustainable success. Both the resolution and prevention of complaints create satisfaction. Successful complaint management policies are needed to effectively resolve complaints. In this study, gray relational analysis, one of the multiple decision-making techniques, was used to determine the effectiveness of the complaint management policies of private hospitals, which have an important place in the health sector. With the gray relational analysis, it is ensured that the degree of the relationship between each factor and the reference factor is determined. The data for ten institutions in the health sector were obtained from the website, which is the platform that enables the companies to come together with the customer complaints, and the official websites of the institutions. The five criteria considered in determining the effectiveness of complaint management policies in the study are the number of complaints, response time, satisfaction rate, thank-you rate and the number of communication channels. According to the results of the analysis made within the scope of these criteria, it is seen that Private Yüzyıl Hospital, Emsey Hospital, and Acıbadem Hospital are in the first three places.

Keywords:

Complaint Management,

Customer Experience,

Private Hospitals,

Multi Criteria Decision Making,

Gray Relational Analysis,

1 Bu çalışma 07-08 Mayıs 2021 tarihlerinde düzenlenen Fiscaoconomia Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde özet bildirisi olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Teknolojideki ilerleme, sosyo ekonomik yapıdaki değişim, eğitim düzeyinin artması günümüzde hasta ve hasta yakınlarının özel hastanelerden beklentilerinin de artmasına yol açmaktadır. Hasta ve hasta yakınları memnuniyetsizliklerini pek çok kanaldan duyurabilmekte ve çözüm aramaktadır. Kurumlar beklentileri anlayabilmeli ve beklenenin ötesinde sundukları çözümler ile hizmet kalitelerinde gelişim göstermelidir. Hizmet sektörünün önemli bir alanı olan sağlık sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi pek çok alternatifin yer alması nedeniyle kurumların varlıklarını sürdürebilmeleri ve rekabet edebilmeleri için etkili ve başarılı şekilde hasta ve hasta yakınlarının deneyimlerini iyileştirmeleri gerekmektedir. Memnuniyete göre daha çok yansıtılan şikâyetlerin kurumların imajları açısından da oldukça etkili olduğu bilinmektedir.

Sunulan hizmetin ardından oluşabilecek tüm şikâyetlerin etkinlikle yönetilmesi hasta ve hasta yakının davranışının izlenmesi önemlidir. Bu bağlamda kurumların şikâyet yönetimi politikalarının etkinliği için ekiplerin hassasiyetle oluşturulması çalışan seçiminden iletişim kanallarının yönetimine kadar hizmet süreçlerinin her adımında yenilik, esneklik, iyileştirme ve beklentilerin de ötesine geçilebilecek şekilde etkili çözüm süreçleri kurgulanmalıdır. Tüm bu süreç kurgulanırken çözüm süresi de gözetilmelidir.

Sağlık sektörü için hasta ve hasta yakınları şikâyetlerini günümüzde sosyal medyanın da dâhil olduğu pek çok kanaldan iletebilmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın bünyesinde yer alan Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi (SABİM), Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), hastanelerin bünyelerinde yer alan Hasta Hakları Birimi ve şikâyetlerin kurumlarla buluşmasına imkân sağlayan internet sitelerinden de bildirimler yapılabilmektedir. İnternet siteleri hasta ve hasta yakınlarının şikâyetlerini paylaşabildikleri ve pek çok site kullanıcısının da aynı anda bu şikâyetleri görüp kurumla ilgili bilgi sahibi olduğu kurumlarla müşterileri bir araya getiren sayfalardır.

Bu çalışmada sağlık sektöründe faaliyetlerini sürdüren 10 özel hastaneye ait veriler sikayetvar.com sitesinden ve özel hastanelerin resmi internet sitelerinden elde edilmiştir. Belirlenen kriterler bağlamında kurumların şikâyet yönetim politikalarındaki etkililikleri gri ilişkisel analiz yöntemi ile sıralanmıştır. Kurumlar için deneyimin iyileştirilmesini sağlamak hem hasta ve hasta yakınları için hem de kurumların bugünü ve yarınları için oldukça önemlidir. Şikâyet yönetim politikalarının etkililiğinin sıralandığı bu çalışmanın alanla ilgilenen araştırmacılar için yararlı olacağı düşünülmektedir.

2. ŞİKÂYET YÖNETİMİ VE GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ

Ürün ya da hizmeti satın alan tüketicinin olumsuz geri bildirimini şikâyet olarak isimlendirilmektedir. Şikâyet kurumların sunmuş oldukları ürün ya da hizmetler ile ilgili olumsuz geri dönüş almalarıdır (Mensah, 2016:10). Alınan mal ya da hizmet sonucu olarak beklentilerin karşılanmaması ya da tatminsizlik doğması ile şikâyet meydana gelmektedir (Barlow ve Moller, 2009:38). Müşteriler ürün veya hizmetle ilgili şikâyet ilettikleri zaman bilgi verip oluşan olumsuz durumun tazminini beklemektedirler (Blondal, 2017:22).

Şikâyetlerin gereken özenle çözüme kavuşturulduklarında kurumlar için gelişim sağladıkları bilinmektedir. Müşteri beklentilerinin anlaşılmasına imkân veren şikâyetlerin uygun çözümlerle eşleştirilmesi ile kurumların bugün ve gelecekte güçlü konuma gelecekleri bilinmektedir (Kozak, 2007:2). Müşteriler satın aldıkları ürün ve hizmet için olumsuz durum yaşadıklarında şikâyet edip uygun çözümün sunulmasını beklemektedir, uygun çözüm sunulmaması durumunda ise müşteriler markayı terk etmektedir (Scriabina ve Fomichov, 2007:4; Köse, 2007:25). Kurumların hem bugünü, hem de yarınları için şikâyet çözüm politikalarına önem vermeleri gerekmektedir.

Müşterilerin ürün ve hizmetle ilgili yeterli ilgi görmediklerinde, kaliteden memnun olmadıklarında, rakip firmalar nedeniyle, bir tanıdık vasıtası ile ürün ya da hizmeti elde edebildiklerinde, taşınma ya da ölüm gibi sebeplerle markayı terk etmektedir (<https://www.superoffice.com>). Şikâyet sürecinin etkili şekilde yönetilmesi müşteri sadakatine olanak sağlamaktadır (Yang vd., 2020:203). Şikâyet yönetimi müşteri sadakatine ek olarak müşteri beklentilerinin anlaşılmasına, şikâyet sayısında azalmaya, ürün ve hizmet kalitesinin yükselmesine, hataların azalmasına, reklam ve satış faaliyetlerine katkı sağlamaktadır (Alabay, 2012:139; Tronvoll, 2008:23).

Şikâyet yönetiminde etkinlik, olumsuz durumların ağızdan ağıza paylaşılmasının önüne geçilmesini sağlamakta, çapraz satış imkânı, müşterilerin yasal yollara başvurmalarının önüne geçilmesine de imkân vermektedir (Harrison, Walker, 2001:401). Şikâyet yönetimindeki başarı müşterilerin farklı kanallara gitmelerini engellemektedir. Müşteriler yaşadıkları olumsuz durum karşısında her zaman şikâyet iletmemektedirler

(Gökdeniz vd., 2011:175). Müşteriler zaman ve çaba harcamaya gerek görmedikleri durumlarda, şikâyeti iletecekleri kanallar hakkında bilgi sahibi olmadıklarında ve şikâyetleri için olumlu sonuç alabileceklerine dair inançlarının olmadığı durumlarda şikâyet iletmemektedirler (Burucuoğlu, 2011:60). Müşterilerin markaya dair inançlarını yitirmemeleri için gerekli aksiyonların alınması ilerleyen zamanlara müşterilerin markayı terk etmelerinin önüne geçecektir.

Müşterilerin yaşadıkları olumsuz durumları iletebilecekleri birçok kanal bulunmaktadır. Halka açık kanallar, kurumların iletişim kanalları, tüketici hakem heyeti, tüketici dernekleri, kanuni yollar ve şikâyetlerin iletilmesine olanak tanıyan internet siteleri kanallardan bazılarıdır (Supriaddin vd., 2015:4; Cho vd., 2002:6). Müşteriler olumsuz durumlar için aile ve arkadaşlarını bilgilendirme, markayı terk etme, üst yönetime iletme, yorum ve öneri formları doldurma, şikâyet mektubu yazma, dilekçe yazma, kitlesel medya araçlarına başvurma, tüketici derneklerine iletilme şeklinde yedi farklı şekilde harekete geçmektedir (Huang ve Hong-Ming, 2003:286). Müşteri şikâyetlerinin etkili şekilde ele alınmadığı durumlarda ağızdan ağıza iletilerek kurum imajına zarar verdiği de bilinmektedir (Januszewski, 2004:2). Müşteriler memnun kalmadıkları durumlarda yakın çevrelerinden başlayarak olumsuz deneyimleri paylaşmakta ve marka imajı olumsuz etkilenmektedir.

Müşteriler yaşadıkları olumsuz durumları olumlu durumlara göre iki kat daha fazla ifade etmektedirler (Plymine, 1991:40). Kurumların rekabet güçlerini koruyabilmeleri için müşteriler tarafından iletilen şikâyetleri memnuniyete dönüştürmeleri gerekmektedir. Şikâyet çözme kültürü olan kurumlarda müşteriler için rahatlıkla ulaşabilecekleri iletişim kanalları tasarlanmış olup şikâyetler açık, anlaşılır ve basit şekilde çözümlenmektedir. Şikâyet yönetimi politikalarında etkinliği yakalamış kurumlar müşteri memnuniyeti araştırmaları yapmaktadır (Johnston ve Mehra, 2002:144). Müşteri memnuniyeti araştırmalarının bugün ve yarın müşterilerin istek, talep ve önerilerini kurumlara iletebilecekleri etkin yöntemlerden olacağı düşünülmektedir.

Kurumlarda etkili şikâyet yönetimi yapılabilmesi için müşterilerin etkin şekilde dinlenmesi ve empati kurulması gereklidir. Kurumlar iletilen şikâyetleri çoklu bakış açısı ile incelemeli ve mümkün olan en kısa sürede kapsamlı ve şeffaf çözüm üretmelidir. Kurumlarda şikâyet yönetimi bölümlerinde görev yapan çalışanlar gerekli eğitim ve motivasyonel faaliyetler ile desteklenmelidir (Yılmaz vd., 2015:945). Etkili şikâyet yönetimi oluşturulabilmesi için müşterilere doğru sorular sorulup ihtiyacın belirlenmesi önem taşımaktadır. Müşteriye yaklaşım her zaman kibar, nazik ve olumlu şekilde olmalı ve gerekli zaman ayrılmalıdır.

Kurumların şikâyet yönetiminde başarı yakalayabilmeleri için müşterilerini iyi tanımaları, şikâyete yol açabilecek durumları önceden tespit edebilecek süreçleri tasarlamaları, müşteri için en uygun çözümlerle yaklaşmaları, gereken bütçeyi ayırmaları ve çalışan beklentilerine de cevap vermeleri gerekmektedir (Odabaşı, 2009:108; Butelli, 2007:4).

Sağlık kurumlarına iletilen şikâyetlerin incelenmesi, müşteri beklentilerinin karşılanması ve hizmet sunumlarının iyileştirilmesine olanak sağlamaktadır (Gilly vd., 1991:295). Hasta ve hasta yakınlarının beklentilerinin anlaşılması kurumların rekabet avantajı yakalamaları için gereklidir. Günümüz şartlarında teknolojik ilerleme ve eğitim seviyesinin de yükselmesi ile birlikte hastalar haklarını bilmekte ve memnuniyetsizlik oluşan durumlar için çeşitli kanallara yaşanan durumları aktarabilmektedirler. Hastalar ve hasta yakınları hastanelerin dilek kutularına, halkla ilişkiler birimlerine telefon, internet, anket, elektronik posta, sosyal medya ya da yüz yüze görüşmeler aracılığı ile ulaşabilmektedirler (Karaağaç vd., 2018:290). Kanalların çokluğu ve verimliliği uygulanan çözüm yöntemlerinde başarıyı beraberinde getirecektir.

Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi (SABİM) Türkiye’ de 01.01.2014 tarihinde oluşturulmuş olup bu kanalın yanı sıra Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), hastanelerde bulunan Hasta Hakları Birimleri ve çeşitli şikâyet siteleri kanalları ile oluşan olumsuz deneyimler iletilmektedir. İnternet ortamında oluşturulan şikâyet platformları ile de hastalar ya da hasta yakınları memnun olmadıkları durumları hem kurumlara hem de geniş kitlelere eş zamanlı iletebilmektedir. Bu bağlamda özel hastanelerin oluşturacakları çözüm süreçleri ve oluşacak deneyim onların kurum imajları açısından önemli hale gelmektedir (Hopper ve Uriyo, 2015:221). Türkiye’ de çok fazla sayıda kullanıcı tarafından takip edilen ve bu amaçla kullanılan sitelerden olan sikayetvar.com isimli internet sitesi 2001 yılından itibaren faaliyetlerine devam etmekte ve 5,5 milyon bireysel üyesi ve aylık 15 milyon ziyaretçisi olan platformdur (sikayetvar.com).

Hasta şikâyetlerinin anlaşılması için yapılan bir çalışma hastaların daha çok hizmet alamama, saygınlık ve rahatlık görememek konusunda şikâyet ilettiklerini belirtmektedir (Kırgın Toprak ve Şahin, 2012:18). Hasta şikâyetlerinin belirlenmesi için yapılan bir başka çalışmada ise hastaların en çok ürün ve hizmet, personel davranışları, çağrı merkezinin sorun çözmemesi ve ödemeler konusunda olduğu iletilmektedir (Tokay Argan ve Arıcı, 2019:348-352). Hasta şikâyetlerinin sistematik şekilde incelenmesi için yapılan bir araştırmada da hastalar yönetim, ilişkiler ve klinik hizmetler konularında şikâyetçi olmuşlardır (Hoşgör ve Cengiz, 2020:203).

Hasta şikâyetlerinin incelendiği bir başka çalışma ise hastaların hizmetten genel olarak faydalanamama, saygınlık görememe ve bilgilendirilmeme konusunda şikâyetçi olduklarını belirtmektedir (Öztaş vd., 2109:154). Özel hastanelere yönelik şikâyetlerin belirlenmesi için yapılan çalışmalara göre şikâyetlerin konuları, yönetim, kurumsal sorunlar, insanîyet ve önemseme başlığı, ücretler, personelin ilgisizliği kalifiye olmayan personel olduğu ifade edilmektedir (Yaman ve Kavuncu, 2020:282; Karaağaç vd., 2018:287).

Gri ilişkisel analiz (GİA) çok kriterli karar problemleri için belirsizlik durumlarında kullanılan bir karar verme tekniklerinden biridir. 1982 yılında Deng tarafından oluşturulan GİA bilginin belirsiz eksik ya da yetersizlik durumlarında kullanılmak olan ve farklı alanlarda kullanılabilen karar vermeye yardım eden bir yöntemdir (Deng, 1988: 1). Gri sistem teorisine göre belirsizliğin var olmadığı tam bilgi durumuna beyaz, eksik bilgi ya da belirsizlik durumu ise gri ile ifade edilmektedir. Eksik bilgiye sahip olan sisteme gri sistem denilmektedir (Tsai vd., 2003:45). Gri sistem teorisinin bir parçası olarak kullanılan Gri ilişkisel analizde benzerlik ya da farklılık derecesine göre ilişkiler ölçülmekte ve sıralamaya gidilmektedir (Chen ve Ting, 2002:838; Feng ve Wang, 2000:136).

GİA belirli çalışma konularında mevcut tüm durumların bir sistem içinde bütün ilişkilerini net ve kesin şekilde tanımlanmasına olanak yaratmaktadır (Huang ve Lee, 2003:74). GİA ile birçok kriter birlikte ele alınabilmektedir. GİA'nın avantajlarını şu şekilde belirtmek mümkündür. GİA ile veri sayısının az olması durumunda hesaplama yapılabilen, dağılımın bilinmemesi ya da normal dağılım olmaması durumlarında bile ilişki derecesine bağlı olarak sıralama yapılabilir (Liu ve Forrest, 2007:115). Kuruluş modelinin bir dizi işlevsel model olmaması, hesaplanmasının basit ve kolay olması, örneklem miktarı için varsayımlara bağlı katı kurallarının yer almaması ve örneklem verileri arasında birebir ilişki derecesinin sayısal olarak karmaşık hal almadan analiz edilmesi de GİA'nın avantajları arasında yer almaktadır (Tzeng ve Tsaur, 1994:90). GİA aşağıdaki altı adımda uygulanmaktadır (Peker ve Baki, 2011:6);

- Karar matrisi oluşturulması,
- Karşılaştırma matrisi oluşturulması,
- Normalizasyon matrisi oluşturulması,
- Mutlak değer tablosu oluşturulması,
- GİA katsayı matrisi oluşturulması,
- İlişki derecesinin hesaplanması.

GİA konut alım kararının alınmasında (Uğur ve Baykan, 2017:220); turizm, finans, lojistik sektörleri için finansal performans değerlemelerinin yapılmasında (Gözkonan ve Küçükbay, 2019:71; Karkacier ve Yazgan, 2017:154; Başdeğirmen ve Tunca, 2017:327), personel seçim süreçlerinde (Ulutaş vd., 2018:223) kullanılmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın uygulanması ile ilgili bu kısımda sırasıyla, araştırmanın amacına, evren-örneklem aralığına, kısıtlarına ve yöntemine kısaca değinilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma sağlık sektöründe yer alan özel hastanelerin şikâyet yönetim süreçlerinin anlaşılması için yapılmıştır. Sektörde yer alan çok sayıda kurumun uyguladıkları şikâyet politikaları ve sonuçlarının değerlendirilmesi ve kurumlar arasında etkili yönetimin anlaşılması için seçenekler ve seçeneklerin sıralanabilmesi için kriterler belirlenmiştir. Bu araştırma ile belirlenen kriterler ışığında hastanelerin etkin oldukları yönler ve hastaneler arasındaki farklar belirlenmek istenmektedir.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Şikâyet Politikası Kriterleri

Çalışmada kullanılan veriler, sikayetvar.com internet sitesinde Aralık 2020 dönemine ait şikâyetler ve çalışmaya dâhil edilen özel hastanelerin internet sitelerinden elde edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen hastaneler Acıbadem Hastanesi, Avrasya Hospital, Avicenna, Emsey Hospital, Florence Nightingale Hastaneleri, Liv Hospital,

Medical Park Hastaneleri, Medicana Hastanesi, Memorial Hastanesi ve Özel Yüzyıl Hastanesi'dir. Kurumların şikâyet yönetim politikalarının anlaşılması için belirlenen kriterler aşağıda gösterilmiştir.

K1: Kurum için iletilen şikâyet adedi (yıllık)

K2: Şikâyet çözüm süresi

K3: Memnuniyet puanı

K4: Teşekkür oranı

K5: İletişim kanalları

3.3. Gri İlişkisel Analiz Uygulaması

Kriterler ve kriterlerin olması istenen minimum ve maximum değerleri Tablo 1'de yer almaktadır. Değerlendirmeye alınan hastaneler içinde en az şikâyet alan hastane Özel Yüzyıl Hastanesi, en kısa sürede şikâyetleri cevaplandırılan hastane Acıbadem Hastanesi, memnuniyet oranı en fazla olan hastane Liv Hospital, teşekkür oranı açısından en yüksek oran Özel Yüzyıl Hastanesi ve iletişim kanalları sayısı en çok olan hastaneler de Avrasya Hospital ve Özel Yüzyıl Hastanesi olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Şikâyet Yönetimi Politikaları Veri Seti

Kurum	Min	Min	Max	Max	Max
	Şikâyet Adedi	Cevaplama Süresi (Dk.)	Memnuniyet Oranı	Teşekkür Oranı	İletişim Kanalı (Adet)
	K1	K2	K3	K4	K5
Acıbadem Hastanesi	104	165	0,520	0,15	3
Avrasya Hospital	11	2428	0,040	0,00	4
Avicenna	7	3555	0,667	0,29	3
Emsey Hospital	10	1235	0,600	0,10	3
Florence Nightingale Hastaneleri	16	1465	0,333	0,06	1
Liv Hospital	27	1843	0,750	0,37	2
Medical Park Hastanesi	279	1948	0,636	0,19	3
Medicana Hastanesi	73	3451	0,375	0,10	2
Memorial Hastanesi	49	905	0,440	0,14	3
Özel Yüzyıl Hastanesi	3	3942	0,900	0,67	4

Gri ilişkisel analiz için kriterlerin olması gereken maksimum ya da minimum hali ile elde edilen referans seri Tablo 2 'de gösterilmiştir. Referans olarak şikâyet adetinde en düşük (3), cevapla süresinde en kısa (165 dakika), teşekkür oranı olarak en yüksek değer (0,667) ve iletişim kanalı sayısı en yüksek (4) olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Referans Seri Eklenmiş Hali ile Veri Seti

Kurum	Min	Min	Max	Max	Max
	Şikâyet Adedi	Cevaplama Süresi (Dk.)	Memnuniyet Oranı	Teşekkür Oranı	İletişim Kanalı (Adet)
	K1	K2	K3	K4	K5
Referans	3	165	0,9	0,667	4
Acıbadem Hastanesi	104	165	0,520	0,154	3
Avrasya Hospital	11	2428	0,040	0,000	4
Avicenna	7	3555	0,667	0,286	3
Emsey Hospital	10	1235	0,600	0,100	3
Florence Nightingale Hastaneleri	16	1465	0,333	0,063	1
Liv Hospital	27	1843	0,750	0,370	2
Medical Park Hastanesi	279	1948	0,636	0,190	3
Medicana Hastanesi	73	3451	0,375	0,096	2
Memorial Hastanesi	49	905	0,440	0,143	3
Özel Yüzyıl Hastanesi	3	3942	0,900	0,667	4

Alternatiflerin karşılaştırılabilmesi amacı ile birimlerinden arındırmak ve büyüklüklerini düşük düzeylere indirmek ve işlem kolaylığı sağlamak için Tablo 3' te normalizasyon matrisi hazırlanmıştır. Farklı büyüklüklerdeki göstergelerde karşılaştırma yapabilmek için uygulanan bu adımda veriler standart hale taşınmıştır.

Tablo 3. Normalize Matris

Kurum	K1	K2	K3	K4	K5
Acıbadem Hastanesi	0,634	1,000	0,558	0,231	0,667
Avrasya Hospital	0,971	0,401	0,000	0,000	1,000
Avicenna	0,986	0,102	0,729	0,429	0,667
Emsey Hospital	0,975	0,717	0,651	0,150	0,667
Florence Nightingale Hastaneleri	0,953	0,656	0,341	0,094	0,000
Liv Hospital	0,913	0,556	0,826	0,555	0,333
Medical Park Hastanesi	0,000	0,528	0,693	0,285	0,667
Medicana Hastanesi	0,746	0,130	0,390	0,144	0,333
Memorial Hastanesi	0,833	0,804	0,465	0,214	0,667
Özel Yüzyıl Hastanesi	1,000	0,000	1,000	1,000	1,000

Normalize edilmiş referans serisi ile normalize edilen alternatif değerlerin mutlak farklarının alınması sonucu elde edilen değerlere Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Uzaklık Matrisi (Mutlak Değer Tablosu)

Kurum	K1	K2	K3	K4	K5
Acıbadem Hastanesi	0,366	0,000	0,442	0,769	0,333
Avrasya Hospital	0,029	0,599	1,000	1,000	0,000
Avicenna	0,014	0,898	0,271	0,571	0,333
Emsey Hospital	0,025	0,283	0,349	0,850	0,333
Florence Nightingale Hastaneleri	0,047	0,344	0,659	0,906	1,000
Liv Hospital	0,087	0,444	0,174	0,445	0,667
Medical Park Hastanesi	1,000	0,472	0,307	0,715	0,333
Medicana Hastanesi	0,254	0,870	0,610	0,856	0,667
Memorial Hastanesi	0,167	0,196	0,535	0,786	0,333
Özel Yüzyıl Hastanesi	0,000	1,000	0,000	0,000	0,000

Gri ilişkisel veri tablosuna kriterlerin eşit ağırlıkta tutulması ile oluşturulan gri ilişki derecesi ve özel hastaneler için sıralamaya Tablo 5' te yer verilmiştir. Tablo 5' e göre Özel Yüzyıl Hastanesi, Emsey Hospital ve Acıbadem Hastanesi'nin ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 5. Gri İlişkisel Veri Tablosu Derece ve Sıralaması

Kurum	min	min	max	max	max	Gri İlişki Derecesi	Sıralama
	K1	K2	K3	K4	K5		
Acıbadem Hastanesi	0,577	1,000	0,531	0,394	0,600	0,620	3
Avrasya Hospital	0,945	0,455	0,333	0,333	1,000	0,613	5
Avicenna	0,972	0,358	0,649	0,467	0,600	0,609	6
Emsey Hospital	0,952	0,638	0,589	0,370	0,600	0,630	2
Florence Nightingale Hastaneleri	0,914	0,592	0,431	0,356	0,333	0,525	8
Liv Hospital	0,852	0,530	0,741	0,529	0,429	0,616	4
Medical Park Hastanesi	0,333	0,514	0,620	0,411	0,600	0,496	9
Medicana Hastanesi	0,663	0,365	0,450	0,369	0,429	0,455	10
Memorial Hastanesi	0,750	0,718	0,483	0,389	0,600	0,588	7
Özel Yüzyıl Hastanesi	1,000	0,333	1,000	1,000	1,000	0,867	1

4. SONUÇ

Teknolojideki gelişmeler, ekonomik ve sosyolojik ilerlemeler hasta ve hasta yakınlarının beklentilerinin artmasına yol açmaktadır. Sağlık sektöründe önemli yeri olan özel hastanelerin beklentilere olumlu yanıt verebilmeleri için şikâyetleri etkinlikle yönetmeleri gerekmektedir. Kurumlarda etkin şikâyet politikaları oluşması için şikâyetin oluşmadan önlenmesi, şikâyetin çözümü ve ardından da müşterinin çözüm sonrasındaki memnuniyet ve davranışının ölçülmesi gibi süreçlere ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlık sektöründe hizmet veren pek çok kurumun varlığından dolayı rekabet oldukça fazladır. Kurumların rekabet güçlerinin artması, ayakta kalabilmeleri ve vizyonları doğrultusunda hareket edebilmeleri için müşterilerin beklentilerine önem vermeleri oldukça önemli politikalardandır.

Araştırmada sağlık sektöründe yer alan 10 özel hastanenin şikâyet politikalarına yönelik kriterlerle değerlendirme yapılması için çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan gri ilişkisel analiz kullanılmıştır. Kriterlere yönelik veriler sikaetvar.com isimli şikâyetlerle, kurumları bir araya getiren platform olan internet sitesinden elde edilmiştir. Özel hastanelerin müşterilerle iletişim kurdukları kanalları için bilgilere ise kurumların resmi internet sitelerinden ulaşılmıştır.

Özel hastanelerin şikâyet politikalarındaki etkinliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada şikâyet yönetimindeki etkinliğin belirlenmesi için kriterler şikâyet adedi, cevaplama süresi, memnuniyet oranı, teşekkür oranı ve iletişim kanal sayısı olarak belirlenmiştir. Bu kriterler kapsamında yapılan analiz sonucuna göre Özel Yüzyıl Hastanesi, Emsey Hospital ve Acıbadem Hastanesi'nin ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir. Hastanelerin diğer hastanelere göre şikâyet çözüm süresini, şikâyet adedini, şikâyet çözümünün ardından yarattıkları memnuniyeti, aldıkları teşekkür ve iletişim kanallarının adet açısından daha ulaşılabilir olmasını daha etkin şekildeki politikalarla sürdürdüklerini ifade etmek mümkündür.

Kurumların beklentileri karşılamaları için şikâyet çözüm süreçlerini etkinlikle yönetmeleri gerekmektedir. Kurumların, doğabilecek şikâyetlerin önlenmesini sağlamaları onların imajları ve hasta memnuniyetinin sağlanması açısından kritiktir. Hastalar ve hasta yakınları ilettikleri şikâyetlerin en kısa süre içinde çözüme kavuşmasını beklemektedirler. Kurumların şikâyet çözümünde en düşük süreyi gözetirirken hasta ve hasta yakınlarının kolaylıkla ulaşabilecekleri iletişim kanallarını geliştirmeleri ve çözüm sürecinin ardından da takip süreçlerine yönelmeleri de gereklidir.

Bundan sonraki araştırmalarda kurumların farklı dönemlerdeki sonuçları ele alınarak sonuçlar ortaya konulabilir. Çalışmada ulaşılan sonuçların özel hastanelerin şikâyet yönetimi süreçlerinin düzenlenmesi ve iyileştirilmesinde alanla ilgilenen araştırmacılara yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALABAY, M. Nurettin (2012), “*Geleneksel Pazarlamadan Yeni Pazarlama Yaklaşımlarına Geçiş Süreci*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** S.15(2), ss.213-235.
- AVRASYA HOSPITAL (2020), **Avrasya Hospital Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.avrasyahospital.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- BARLOW, Janelle ve MOLLER, Claus (2009), **Her Şikâyet Bir Armağandır: İşler Ters Gittiğinde Müşteri Sadakatini Yeniden Nasıl Kazanırsınız?**, Rota Yayınları, İstanbul.
- BAŞDEĞİRMEN, Ağâh ve TUNCA, Mustafa Zihni (2017), “*Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz ile Değerlendirilmesi*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.22(2), ss.327-340.
- BLONDAL, Maria Rosario (2017), “*Consumer Complaint Behaviour on Facebook and Twitter Brand Pages*”, **Master Thesis**, Reykjavík University, Reykjavik (Iceland), <https://skemman.is/handle/1946/28660> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- BURUCUOĞLU, Murat (2011), “*Müşteri Memnuniyeti ve Sadakatini Arttırmada Müşteri Şikâyetleri Yönetiminin Etkinliği: Bir Örnek Olay İncelemesi*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- BUTELLI, Sergio (2007), **Consumer Complaint Behavior (CCB): A Literature Review**, Northumbria University Press, Newcastle.

- CHEN, Cheng Nan ve TING, Shueh Chin (2002), “A Study Using the Grey System Theory to Evaluate the Importance of Various Service Quality Factors”, **International Journal of Quality and Reliability Management**, S.19(7), ss.838-861.
- CHO, Yooncheong, IM, Il, HILTZ, Roxanne ve FJERMESTAD, Jerry (2002), “An Analysis of Online Customer Complaints: Implications for Web Complaint Management”, **Proceedings of the 35th Hawaii International Conference on System Sciences**, 7-10 January 2002, Hawaii (US), ss.1-10, <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.467.7962&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- DENG, Julong (1988), “Introduction to Grey System Theory”, **The Journal of Grey System I**, S.1(1), ss.1-24.
- EMSEY HOSPITAL (2020), **Emsey Hospital Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.emseyhospital.com.tr/tr/> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- FENG, Cheng Min ve WANG, Rong Tsu (2000), “Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios”, **Journal of Air Transport Management**, S.6, ss.133-142.
- FLORANCE NIGHTINGALE HASTANELERİ (2020), **Florance Nightingale Hastaneleri Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.florence.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- GILLY, Mary C., STEVENSON, William B. ve YALE, Laura J. (1991), “Dynamics of Complaint Management in the Service Organization”, **Journal of Consumer Affairs**, S.25(2), ss.295-322.
- GÖKDENİZ, İsmail, BOZACI, İbrahim ve KARAKAYA, Ertuğrul (2011), “Şikayet Yönetim Süreci Sonrası Memnuniyeti Etkileyen Faktörler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.26, ss.173-185.
- GÖZKONAN, Ümit Hasan ve KÜÇÜKBAY, Füsün (2019), “Katılım Bankaları ile Geleneksel Bankaların ÇKKV Yöntemleri ile Performans Değerlendirilmesi: TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analiz”, **International Journal of Economic and Administrative Studies**, S.25, ss.71-93.
- HARRISON, Walker (2001), “E-Complaning: A Content Analysis of an Internet Complaint Forum”, **Journal of Services Marketing**, S.15(5), ss.397-412.
- HUANG, Vincent C. ve LAM, Terry (2003), “Customer Complaint Behaviour towards Hotel Restaurant Services”, **International Journal of Contemporary Hospitality Management**, S.15(5), ss.283-289.
- HOPPER, Anthony M. ve URIYO, Maria (2015), “Using Sentiment Analysis to Review Patient Satisfaction Data located on the Internet”, **Journal of Health Organization and Management**, S.29(2), ss.221-233.
- HOŞGÖR, Haydar ve CENGİZ, Emrah (2020), “Sağlık Hizmetlerinden Şikâyetçi Olan Bireylerin Genel Profili ve Şikâyet Nedenleri: Türkiye Merkezli Bir Sistemik Derleme”, **Hacette Sağlık İdaresi Dergisi**, S.23(1), ss.191-217.
- HUANG, Chi-Chun ve HOHN-MING, Lee (2003), “A Novel Partial-Memory Learning Algorithm Based on Grey Relational Structure, *Advances Intelligent Data Analysis V*”, **Fifth International Symposium on Intelligent Data Analysis IDA Proceedings**, 28-30 August 2003, Berlin (Germany), ss.68-75.
- JANUSZEWSKI, Silke I. (2004), **The Role of Service Quality and Expectations in Explaining Customer Complaints**, University of California Press, San Diego.
- JOHNSTON, Robert ve MEHRA, Sandy (2002), “Best Practice Complaint Management”, **Academy of Management Executive**, S.16(4), ss.145-154.
- KARAAĞAÇ, Canan, ERBAY, Elif ve ESATOĞLU, Afsun Ezel (2018), “Özel Hastanelere Yapılan Çevrimiçi Şikâyetlerin İçerik Analizi ile İncelenmesi”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10(24), ss.287-304.
- KARKACIER, Osman ve YAZGAN, Ayşe Elif (2017), “Turizm Sektöründe Gri İlişkisel Analiz (Gia) Yöntemiyle Finansal Performans Değerlemesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.37, ss.154-162.
- KIRGIN TOPRAK, Duygu ve ŞAHİN, Bayram (2012), “Sağlık Bakanlığı Hastanelerine Yapılan Hata Şikâyetlerinin Değerlendirilmesi”, **Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi**, S.3, ss.1-28.

- KOZAK, Metin (2007), “*Turizm Sektöründe Tüketicilerin Şikâyetlerini Bildirme Eğilimleri*”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, S.14(1), ss.136-151.
- KÖSE, Emel (2007), “*Müşteri Sadakati Sağlamada Araçsal Bir Yöntem Olarak Şikâyet Yönetimi*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LIU, Sifeng ve FORREST, Jeffrey (2007), “*The Current Developing Status on Grey System Theory*”, **The Journal of Grey System**, S.2, ss.111-123.
- LIV HOSPITAL (2020), **Liv Hospital Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.livhospital.com> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- MEDICALPARK (2020), **Medicalpark Hastaneleri Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.medicalpark.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- MEDICANA (2020), **Medicana Hastaneleri Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.medicana.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- MEMORIAL (2020), **Memorial Hastaneleri Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.memorial.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- MENSAH, Justice (2016), “*Effectiveness of Customer Complaint Handling and its Impact on Customer Retention: The Case of Unibank Ghana Limited*”, **PhD Thesis**, Department of Marketing and Corporate Strategy of the Kwame Nkrumah University of Science and Technology, Ghana.
- ODABAŞI, Yavuz (2000), **Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi** Sistem Yayıncılık İstanbul.
- ÖZEL AVICENNA HASTANELERİ (2020), **Özel Avicenna Hastaneleri Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.avicennahospital.com.tr/> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- ÖZEL YÜZYIL HASTANESİ (2020), **Özel Yüzyıl Hastaneleri Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.yuzyilhastanesi.com/kurumlarimiz/gebze-hastanemiz> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- ÖZTAŞ, Burcu Ece, DİRİCAN, Oya ve TENGİLİMOĞLU, Dilaver (2019), “*Sağlık İşletmelerinde Hasta Şikâyetlerinin Değerlendirilmesi*”, **Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.4(4), ss.108-119.
- PEKER, İskender ve BAKİ, Birdoğan (2011), “*Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Sigortacılık Sektöründe Performans Ölçümü*”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, S.7, ss.1-18.
- PLYMIRE, Jerry (1991), “*Complaints as Opportunities*”, **Journal of Service Research**, S.5(1), ss.61-65.
- SAĞLIK BAKANLIĞI (2021), “*Covid-19*”, **T.C. Sağlık Bakanlığı Kurumsal Web Sayfası**, [Sağlıkhttps://covid19.saglik.gov.tr](https://covid19.saglik.gov.tr) (Erişim Tarihi: 18.12.2020).
- SCRIABINA, Natalia ve FOMICHOV, Sergiy (2007), **6 Ways to Benefit From Customer Complaints**, American Society for Quality Press, Vancouver Section (408).
- SUPER OFFICE (t.y.), **Super Office Kurumsal Web Sayfası**, www.superoffice.com (Erişim Tarihi: 18.12.2020).
- SUPRIADDIN, Nofal, PALILATI, Alida, BUA, Hasanuddin ve PATWAYATI, Hayat Jusuf (2015), “*The Effect of Complaint Handling Toward Customers Satisfaction, Trust and Loyalty to Bank Rakyat Indonesia (Bri) Southeast Sulawesi*”, **The International Journal of Engineering And Science (IJES)**, S.4(6), ss.1-10.
- ŞİKAYETVAR.COM (t.y.), **Şikâyet Var Kurumsal Web Sayfası**, www.sikayetvar.com (Erişim Tarihi: 18.12.2020).
- TOKAY ARGAN, Mehpare ve ARICI, Ali (2019), “*Sağlık İletişimde E-Şikâyet: Hastaların ve Hasta Yakınlarının şikayetvar.com Paylaşımları Üzerine Bir Araştırma*”, **Akdeniz İletişim Dergisi**, S.31, ss.339-355.
- TRONVOLL, Bard (2008), “*Customer Complaint Behaviour in Service*”, **PhD Thesis**, Karlstads University Faculty of Economic Sciences, Karlstads (Sweden).
- TSAI, Chih Hung, CHANG, Ching Liang ve CHEN, Lieh (2003), “*Applying Grey Relational Analysis to the Vendor Evaluation Model*”, **International Journal of the Computer, the Internet and Management**, S.11(3), ss.45-53.

- TZENG, Gwo Hshiong ve TSAUR, Sheng Hshiong (1994), “*The Multiple Criteria Evaluation of Grey Relation Model*”, **The Journal of Grey System**, S.6(3), ss.87-108.
- UĞUR, Latif Onur ve BAYKAN, Umut Naci (2017), “*Konut Satın Alma Kararı Verilmesinde Gri İlişkisel Analiz Tekniği Uygulaması*”, **Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi**, S.5, ss.220-230.
- ULUTAŞ, Alptekin, ÖZKAN, Ahmet Murat ve TAĞRAF, Hasan (2018), “*Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ve Bulanık Gri İlişkisel Analizi Yöntemleri Kullanılarak Personel Seçimi Yapılması*”, **Electronic Journal of Social Sciences**, S.17(65), ss.223-232.
- YAMAN, Zührem ve KAVUNCU, Büşra (2020), “*Özel Hastanelere Yapılan Çevrimiçi Şikâyetlerin İçerik Analizi ile İncelenmesi*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.21(2), ss.282-297.
- YANG, Chia Hung, KRAEMER, Moritz U., GUTIERREZ, Bernardo, WU, Chieh Hsi, KLEIN, Brennas, PIGOTT, David M., DU, Plessis Louis D., FARIA, Nuno R., LI, Ruoran, HANAGE, William P., BROWNSTEIN, John S. (2020), “*The Effect of Human Mobility and Control Measures on the COVID-19 Epidemic in China*”, **Science**, S.368(6490), ss.25-45.
- YILMAZ, Cengiz, VARNALI, Kaan ve KASNAKOĞLU, Berna (2016), “*How Do Firms Benefit from Customer Complaints*”, **Journal of Business Research**, S.69(2), ss.944-955.

Sporda Tuzak Pazarlama: Kavramsal Bir Çerçeve

Ambush Marketing in Sports: A Conceptual Framework

Yasemin GEDİK

*Dr., Beykent Üniversitesi,
SBE, İşletme Yönetimi Bölümü,
dr.yasemingedik@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1166-3227>*

Makale Başvuru Tarihi: 23.06.2022

Makale Kabul Tarihi: 29.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Tuzak Pazarlama,

*Tuzak Pazarlama
Stratejileri,*

Etik,

*Tuzak Pazarlamayı
Önleme,*

Sponsorluk, spor, sanat, eğlence gibi nedenlerle bir etkinliğin ticari olarak kullanılabilir potansiyeline erişim karşılığında ödenen nakit veya aynı ücret olarak tanımlanmaktadır. Tuzak pazarlama, ilk kez 1984 Los Angeles Yaz Olimpiyatları'nda kullanılmış ve sponsorluğa büyük bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Tuzak pazarlama terimi, herhangi bir sponsorluk ücreti ödemediği bir etkinliğin itibarından ve popüleritesinden yararlanma girişimi ya da bir etkinlikte ilgili rakip işletmenin ilgisini zayıflatmak için kasıtlı çabaları ifade etmektedir. Tuzak pazarlamada amaç, tüketicilerde kafa karışıklığı yaratmak, rakibin faaliyetlerini baltalamak ve etkinlik organizatörlerine herhangi bir ücret ödemediği hedef kitlenin zihninde işletme markasını söz konusu etkinlikte ilişkilendirmektir. Bu çalışma, sporda tuzak pazarlama ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, tuzak pazarlama stratejileri ve tuzak pazarlamayı önlemek için kullanılacak yöntemleri de inceleyerek işletme yöneticilerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Keywords:

Ambush Marketing,

*Ambush Marketing
Strategies,*

Ethics,

*Avoid Ambush
Marketing,*

ABSTRACT

Sponsorship is defined as a cash or in-kind fee paid for accessing the commercially usable potential of an event, for reasons such as sports, arts, entertainment. Ambush marketing was first used at the 1984 Los Angeles Summer Olympics and emerged as a major threat to sponsorship. The term ambush marketing refers to an attempt to capitalize on an event's reputation and popularity without paying any sponsorship fees, or deliberate efforts to undermine a rival's interest in an event. The goal of ambush marketing is to confuse consumers, undermine rival activities, and to associate the business brand with the event in the minds of the target audience at no cost to the event organizers. This study focuses on creating a conceptual framework for ambush marketing in sports. In addition, the study aims to help business managers by examining ambush marketing strategies and methods that can be used to prevent ambush marketing.

1. GİRİŞ

İşletmeler, sponsorluğun geleneksel reklamcılığa bir alternatif sunduğuna giderek daha fazla inanmaktadır (Lardinoit ve Derbaix, 2001:167). Sponsorluk, reklam karşılığında bir TV veya radyo programı, web sitesi, spor etkinliği vb. etkinlikler için para sağlama eylemidir. Bir başka ifadeyle sponsorluk, para, teşvik vb. yardımlar sağlayarak bir kişiyi, kuruluşu veya faaliyeti destekleme eylemi olarak tanımlanabilir (Cambridge, 2022). Son yıllarda sponsorluk pazarındaki olağanüstü büyüme ve artan kâr odaklı bakış açısı, sponsorluğu hayırsever bir jest yerine önemli bir finansal bir getiri aracına dönüştürmüştür. Bu durum, sponsorlar, takımlar ve etkinlikler arasında yenilikçi ittifaklara yol açarken, Olimpiyat Oyunları gibi yüksek profilli etkinliklerin hakları için rekabeti de artırmaktadır (Hoek ve Gendall, 2002:72). 2015 yılında küresel sponsorluk harcamaları 57,5 milyar \$ olarak gerçekleşirken 2017 yılında 62,7 milyar \$'a yükselmiştir. Küresel sponsorluk harcamalarının çoğunluğu 2016 yılında 22,3 milyar ABD doları ile Kuzey Amerika'dan gelirken, Kuzey Amerika'yı 16 milyar \$ ile Avrupa ve 14,8 milyar \$ ile Asya Pasifik izlemiştir (Guttmann, 2022).

1996 Atlanta Olimpiyat Oyunları 426 milyon \$ sponsorluk geliri oluştururken, bu sayı 2000 Sydney'de 492 milyon \$, 2008 Beijing'de 1 milyar 218 milyon \$'a kadar yükselmiştir. 2012 Londra Olimpiyatları'ndan elde edilen sponsorluk geliri ise 1 milyar 150 milyon \$'dır (Lange, 2021). Büyük etkinlikler için artan rekabet, etkinlik sahiplerinin sponsorluk hakları için Premium fiyatlar talep etmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte, küresel sponsorluğun yükselen statüsü, uluslararası etkinliklerin değerini büyük ölçüde artırırken, aynı zamanda isim (veya diğer) hakları alabilen şirketlerin sayısını da azaltmıştır. Bazı araştırmacılar, sponsorluk haklarını finanse edemeyen veya bunları güvence altına alma girişimlerinde başarısız olan şirketlerin, elde edemedikleri sponsorluk haklarının değerini ve faydalarını baltalamaya çalıştığını öne sürmüştür (Hoek ve Gendall, 2002:72-73). Olimpiyat Oyunlarındaki evrim ve değişiklikler, meşru bir tanıtım aracı olarak sponsorluğun ve sponsor olmayanlar tarafından kullanılan bir taktik olarak tuzak pazarlamanın ortaya çıkmasının temel sebepleri arasındadır (Shani ve Sandler, 1998:369). Tuzak pazarlamada genel amaç, nispeten küçük bir yatırımın mümkün olan en büyük etkiyi yaratmasıdır. İletişim ve sponsorluk pazarlarındaki artan saldırganlık, tuzak faaliyetlerinin son yıllarda dünya çapında büyümesine neden olmuştur (Nufer, 2016:1).

İlk kez 1984 Los Angeles Yaz Olimpiyatları sırasında Kodak'ın resmi Olimpiyat sponsoru Fuji'yi pusuya düşürmesinin ardından, tuzak pazarlama, spor sponsorluğu için önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmış ve pazarlamacılara, mali katkıda bulunmadan etkinlik ürünleri ile markalarının ilişkilendirme aracı sağlamıştır. 1984'ten tarihten itibaren tuzak pazarlamaya konu olan spor etkinliklerinin sayısı artmıştır (Chadwick ve Burton, 2011:710; Seguin vd., 2005:217). Tuzak pazarlama, (*paralel olay pazarlama faaliyeti, parazit veya pusu pazarlama*), spor bağlamında, işletmelerin isimlerini, markalarını, ürünlerini ya da hizmetlerini geniş bir yelpazedeki pazarlama faaliyetlerinden herhangi biri aracılığıyla spor etkinlikleri veya yarışmalarıyla yetkisiz olarak ilişkilendirmesinden oluşur (Townley vd., 1998:333; Portlock ve Rose, 2009:15). Tuzak pazarlama, bir etkinliğin pazarlama haklarına fiilen sahip olmayan, ancak yine de pazarlama faaliyetlerini etkinlikle bağlantı kurmak için çeşitli şekillerde kullanan şirketler tarafından kullanılan yöntemdir (Nufer, 2016:1).

Hem küresel sponsorluk pazarının hızla genişlemeye devam etmesi hem de Olimpiyatlar, FIFA Dünya Kupası, NBA, NFL ve Formula 1 gibi etkinlikler için ödenen sponsorluk ücretlerinin milyon dolarları bulması nedeniyle bir etkinliğin resmi ticari programıyla ilişkilendirilmenin değerini azaltan herhangi bir faaliyet, mevcut ve potansiyel sponsorlar için giderek daha önemli hale gelmektedir (Townley vd., 1998:334). Tuzak pazarlama, sporda etkileri bakımından yoğun bir tartışma alanıdır. Tuzak pazarlama, pusu faaliyetinde bulunan markanın bir şekilde etkinlikle bağlantılı olduğu izlenimini vermeye odaklanır. Ayrıca, meşru, karşılığı ödenen bir sponsorluğun faydalarının çoğunu düşük bir maliyetle sağlayabilir; haksız menfaat sağlayarak tüketicilerde gerçek sponsorun kim olduğu konusunda kafa karışıklığı yaratabilir ve resmi sponsorların pazarlama çabalarının değerini azaltabilir (Seguin vd., 2005:218; Kumar ve Tripathi, 2013:2351).

Sporda tuzak pazarlama üzerine yapılan literatür analizi, çalışmaları dört temel alanda sınıflandırmıştır. Bunlar; tuzak pazarlama fenomeninin tanımlanması, tuzak pazarlama uygulamalarının tüketiciler üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve tuzaklara karşı stratejilerin belirlenmesi (Piątkowska vd., 2015) ve etik konuların incelenmesi (Ellis vd., 2011:298). Bununla birlikte, pusu pazarlaması hakkında yapılan araştırmalar çok yetersizdir. Bu alanda çok daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır (Chanavat ve Desbordes, 2014:4). Bu çalışma, tuzak pazarlama ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, tuzak pazarlama stratejileri ve tuzak pazarlamayı önlemek için kullanılacak yöntemleri de inceleyerek işletme yöneticilerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikte sponsorluk ve tuzak pazarlama kavramları açıklanmış, ardından

tuzak pazarlamada etik ve tuzak pazarlama stratejileri incelendikten sonra çalışma, tuzak pazarlamayı önleme yöntemlerinden bahsedilerek sonlandırılmıştır.

2. SPONSORLUK KAVRAMI

Tuzak pazarlamacılar genellikle büyük bir etkinliğin sponsoru oldukları izlenimini yaratmaya çalıştıkları için, sponsorluk kavramı tuzak pazarlamanın merkezinde yer almaktadır. Bir etkinlik organizatörünün bakış açısına göre, sponsorlar tipik olarak, kendilerini etkinliğin sponsoru olarak adlandırma hakkı için sözleşme imzalamış ve öngörülen ücreti ödemiş kişilerdir (Scassa, 2011: 355). Sponsorluk veya etkinlik pazarlaması, bir etkinlikle ilişkili kullanılabilir ticari potansiyele erişim karşılığında, o etkinliğe ödenen nakit ve/veya aynı ücret olarak tanımlanmaktadır. Sponsorluk, temel olarak, bir bireyin veya işletmenin başkalarına sağladığı finansal veya ürün/hizmetler aracılığıyla sağlanan destektir. Belirli sponsorluk kategorileri; spor, eğlence, nedenler, sanat, festivaller, fuarlar ve yıllık etkinlikler, dernekler ve üyelik organizasyonlarını içermektedir. Pazarlama iletişimi karmaşasının bir parçası olarak sponsorluk, diğerlerinin yanı sıra marka bilinirliğini, marka imajını ve tüketici satın alma niyetini artırma gibi hedeflerle işletmeler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (McDaniel ve Kinney, 1998:386; Guttman, 2022).

Sponsorluk, marka ortaklıkları için güçlü bir stratejik araç haline gelmiştir (Farrelly vd., 2005:339). İşletmeler, taraftarların tuttukları takıma yönelik olumlu duygularının markalarına aktarılacağını umarak spor sponsorluğuna yatırım yapmaktadır (Tsordia vd., 2018:85). Melovic vd. (2019), sponsorluğa yönelik tutumların yanı sıra sponsorluk algılarının, tüketicilerin sponsorların ürünlerine ilişkin satın alma kararları üzerinde güçlü bir olumlu etkiye sahip olduğunu ve bunun da sadık bir hayran kitlesi oluşturmayı sağladığını bulmuştur. Ayrıca spor sponsorluğunun, sosyal sorumluluk sahibi işletmeleri ve sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmenin etkili bir yolu olabileceğini vurgulamaktadır. Öte yandan, güvenilir ilişkiler, sponsorluk yönetiminde etkilidir (Morgan vd., 2020:838). Grohs ve Reisinger (2014), tüketicilerin etkinlik ve sponsor arasında düşük bir uyum veya yüksek düzeyde etkinlik ticarileştirme algılamalarının, sponsor imajını azalttığını belirtmektedir.

1970'lere kadar kurumsal sponsorluk, esas olarak, karşılığında herhangi bir şey elde etme beklentisi olmaksızın spor veya kültürel faaliyetlere yapılan bağışlarla ilgiliydi ancak 1980'li yıllarla birlikte hayırsever sponsorlukların yerini pazar odaklı sponsorluklar almış ve bu tarihten itibaren hızla büyümeye başlamıştır (Gordon ve Cheah, 2014:2). Spor sponsorluğu, genel organizasyonel hedefleri, pazarlama hedeflerini ve/veya promosyon stratejilerini desteklemek için bir spor kuruluşuna (sporcu, takım, lig veya etkinlik) yatırım yapmayı içermektedir (Ivarsson ve Johansson, 2004:3). Günümüzde benzersiz bir tüketici deneyimi yaratmak, başarılı bir spor sponsorluğunun anahtarıdır (Bailey, 2009). Sporun artan popüleritesi, küreselleşmesi, geleneksel reklam maliyetlerindeki yükseliş, kanal çeşitliliği, tüketici sinizmi ve daha fazla tüketiciye ulaşabilme imkânı sponsorlu etkinliklerin medya ve TV kapsamını genişletmiş ve spor sponsorluğunun uygun maliyetli bir pazarlama stratejisi olarak benimsenmesini sağlamıştır (Portlock ve Rose, 2009:4). Küresel spor sponsorluk pazarı, 2020'de tahmini 57 milyar \$ değerindedir ve 2027 yılına kadar yaklaşık 90 milyar \$'a ulaşması beklenmektedir (Gough, 2021). Bununla birlikte, Tablo 1 seçilmiş bazı spor etkinliği sponsorlukları örneklerini sunmaktadır.

Tablo 1. Spor Sponsorlukları Örnekleri

Omega, 2012 Londra Oyunları sponsorluğu için 70 milyon \$'ı aşan bir anlaşma imzalamıştır
Oracle, Red Bull Formula 1 takımıyla yaptığı sponsorluk anlaşması, beş yılda yaklaşık 300 milyon \$ değerindedir
Vodafone, Formula 1 takımı McLaren ile yıllık 75 milyon Sterlin'i içeren 7 yıllık sponsorluk anlaşmasını 2013 yılında sonlandırmıştır
Juventus'un Jeep ile olan sponsorluk anlaşması yıllık yaklaşık 46,5 milyon \$ değerindedir
Inter Milan'ın Pirelli ile yaptığı sponsorluk anlaşması yıllık tahmini 11,6 milyon \$ değerindedir
Coca-Cola ve Çinli süt şirketi Mengniu ortaklığı, 2032'ye kadar Olimpiyat Oyunları sponsorluğu karşılığında 3 milyar dolar ödeyecektir
Chelsea, Nike ile yaptığı 15 yıllık sponsorluk anlaşması, 900 milyon Sterlin değerindedir
Adidas, , 2010 ve 2014 FIFA Dünya Kupası Sponsorluğu karşılığında 350 milyon \$ ödemiştir
Airbnb, 2028 yılına kadar Olimpiyat Oyunlarına sponsor olmak için 500 milyon \$'lık bir anlaşma imzalamıştır

Kaynak: Espn, 2006; Reuters, 2022; Joseph, 2013; SportsPro Media, 2019; Ryan, 2019; Score and Change, 2021; Whitehead, 2005; Ahmed ve Hancock, 2019.

3. TUZAK PAZARLAMA KAVRAMI

Tuzak pazarlama kavramı ilk olarak Bayless (1988) tarafından, bir etkinlikten/olaydan yararlanmak için popüler bir taktik olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, etkinliğin resmi sponsorlarının yaptığı gibi benzer faydalar elde etmek amacıyla etkinliğe sponsor olmayan bir şirket tarafından yapılan yanlış ilişkilendirmeyi işaret etmektedir (Nufer, 2016:2). Bununla birlikte, literatürde tuzak pazarlama terimiyle ilgili tüm yazarlar tarafından kabul edilmiş tek bir tanım bulunmamaktadır (Dickson vd., 2015:281). Sandler ve Shani (1989), tuzak pazarlamasını, resmi sponsor olmakla ilişkilendirilen tanınma ve faydaların en azından bir kısmını elde etmek için bir organizasyon tarafından kendisini dolaylı olarak bir etkinlik ile ilişkilendirmeye yönelik planlı bir çaba olarak tanımlamaktadır.

McKelvey (1994), tuzak pazarlamayı, bir şirketin rakibinin resmi sponsorluğunu zayıflatmak veya pusuya düşürmek için kasıtlı çabaları olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlar, tuzak pazarlamanın, geçici bir girişimden ziyade kasıtlı olarak planlanmış bir faaliyet olduğuna vurgu yapmaktadır (Portlock ve Rose, 2009:4; Burton ve McClean, 2021:4). Payne (1998:324), tuzak (parazit) pazarlamayı, işletmeler tarafından bir veya daha fazla pazarlama faaliyeti aracılığıyla bir spor etkinliği veya yarışma ile isimlerinin, markalarının, ürünlerinin veya hizmetlerinin yetkisiz bir şekilde ilişkilendirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Tuzak pazarlama, bir organizasyonun, resmi veya doğrudan bir bağlantısı olmaksızın, bir olay veya etkinlik ile ilişkisinin yarattığı farkındalık, dikkat, iyi niyet ve diğer faydalardan yararlanma çabalarıdır (Dickson vd., 2015:281). Tuzak pazarlamacıları, resmi sponsorluk statüsü için talep edilen pahalı hak ücretlerini satın almadan, hedef kitlenin zihninde markalarını büyük bir olay/etkinlikle ilişkilendirmek için reklam veya kampanyaları kullanan şirketlerdir (McDaniel ve Kinney, 1998:385). Tuzak, genellikle bir etkinliğin ticari programındaki zayıflıklardan ve etkinlik sahipleri veya sponsorlarına sağlanan yasal korumadaki boşluklardan yararlanmak için dikkatlice planlanmaktadır (Payne, 1998:324).

Tuzak faaliyeti, ölçek ve önem açısından büyük farklılıklar gösterebilir ve kapsam olarak yerel veya uluslararası düzeyde olabilir. Bununla birlikte, temel amaç, tuzak kuranın ürün/hizmetinin yetkilendirildiğine, onaylandığına veya etkinlikle başka bir şekilde ilişkili olduğuna tüketicileri ikna etmek ya da bir rakibin faaliyetlerini baltalamaktır (Townley vd., 1998:335). Benzer şekilde, Sandler ve Shani (1989), tuzak pazarlamacılarının, özel sponsorluk hakları elde etmede başarılı olan bir rakibe zarar vermeyi içeren bir tür tüketici kafa karışıklığı oluşturmayı amaçladığını iddia etmektedir (Scassa, 2011:355). Öte yandan Preuss vd. (2008:247) işletmeleri tuzak pazarlama stratejileri kullanmaya iten üç temel neden sıralamaktadır;

- **Kategori Münhasırlığı:** Belirli bir ürün kategorisindeki yalnızca bir işletme Olimpiyatlara sponsor olabilir. Bu nedenle, pusu pazarlama, Olimpiyatlarla ilişki kurmak isteyen işletmeler için değerli bir stratejidir.
- **Yüksek Fiyat:** Olimpiyat Oyunlarında resmi sponsorluk ücretleri, KOBİ'lerin karşılayamayacağı kadar pahalıdır.
- **Kısıtlı Reklam Alanı:** Olimpiyat Oyunları sırasında ev sahibi şehrin içindeki tüm reklam alanları resmi sponsorlara ayrılmaktadır. Bu, sponsor olmayan işletmelerin tüketicinin dikkatini çekme olasılığını azaltabilir ve tuzak faaliyetlerine yol açabilir.

Atlanta Olimpiyatları'nda, Michael Johnson'ın hem 200, hem de 400 metre yarışlarında kazandığı zaferler en önemli olaylar arasındadır. Oyunların resmi ayakkabı sponsoru Reebok olmasına rağmen, Johnson'ın yarışmalar sırasında giydiği altın rengi Nike ayakkabılar ve kazandıktan sonra ayakkabılarıyla verdiği pozlar Nike'ın Reebok'tan çok daha fazla konuşulmasına ve dikkat çekmesine neden olmuştur (Crompton, 2004:3). Barcelona Olimpiyat Oyunlarının resmi sponsoru olan VISA'nın reklamları karşısında American Express tarafından başlatılan “*And remember, to visit Spain, you don't need a visa*” kampanyası en bilinen tuzak pazarlama örneklerinden biridir. Bir başka örnekte, Almanya'da düzenlenen 2006 FIFA Dünya Futbol Kupası'nın resmi sponsoru olmayan Lufthansa, uçaklarının burunlarını futbol topu şeklinde dizayn etmeleri turnuvanın resmi sponsoru Air Emirates'in tepkisini çekmiştir (Scassa, 2011:355).

The Sun gazetesi, İngiltere'de düzenlenen Avrupa Futbol Şampiyonası finali için stadyum dışına stantlar yerleştirmiş ve taraftarlara logolu şapkalar dağıtmıştır. Birçok insan The Sun'ın sponsor olduğunu düşünmüştür. Ancak gerçekte resmi bir sponsorluk rolü bulunmamaktadır (Crompton, 2004:4-5). 2012 Londra Olimpiyat oyunları sırasında, Paddy Power, Londra'nın dört bir yanına, 2012 yılında Londra'daki en büyük atletizm etkinliğinin resmi sponsoru olduklarını iddia eden reklam panoları asmıştır. Ancak bu Londra, aslında Fransa'da bir kasabadır ve sponsor oldukları etkinlik ise, geleneksel bir yumurta ve kaşık yarışıdır. Uluslararası Olimpiyat

Komitesi (IOC), bu pusuları nedeniyle Paddy Power'a dava açmaya çalışmış, ancak başarısız olmuştur. Benzer şekilde, 2012 Londra'da, Beats Electronics, Olimpiyatların resmi sponsoru olmamalarına rağmen, birçok yıldız oyuncuya ülkelerinin bayraklarıyla renklendirilmiş ücretsiz kulaklıklar dağıtmış ve milyonlarca izleyiciye markanın reklamını yapmıştır (James, 2021). 1996 Atlanta Olimpiyatları'nda altın madalyalı sprinter Linford Christie, bir basın toplantısında, Puma logolu kontakt lens takmıştır. Bu durum, etkinliğin münhasır hakları için 40 milyon \$ ödeyen resmi sponsor Reebok tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Dumais, 2014).

4. TUZAK PAZARLAMADA ETİK

Tuzak pazarlama, işletmelerin kamuoyunu bir spor etkinliğini desteklediklerine inandırmak için yanlış yönlendirme girişimidir. Bu aldatma, iletişimde dürüstlük ve şeffaflık ilkesiyle çelişmektedir. Spor dünyası, hem sponsorlardan hem de reklam verenlerden sağlanan fonlara büyük ölçüde bağlıdır ve bu bağıllığı olumsuz etkileyen herhangi bir faaliyet, sporun uygulanabilirliğine zarar vermektedir (Payne, 1998:330-331). O'Sullivan ve Murphy (1998), tuzak pazarlama faaliyetlerinin, sponsorların etkinliklerine ve hatta spor yönetimlerine ve bireysel sporcuların çıkarlarına zarar verebileceğini iddia etmektedir. Tuzak pazarlamacılar, ücret ödemediği etkinliklerle ilişki elde etmekte, resmi sponsorlar için beklenen faydaları azaltmakta (Portlock ve Rose, 2009:4) ve resmi sponsorluk ücretlerinin sürekli artışına sebep olabilmektedir (Tripodi ve Sutherland, 2000:413). Öte yandan, tüketicinin zihninde karışıklığa sebep olan tuzak pazarlama, önlem alınmazsa gerçek ve potansiyel sponsorların etkinliğe ilgisinin azalmasına yol açabilmekte ve nihayetinde finansmanını tehlikeye atabilmektedir (Preuss vd., 2008:244).

Tuzak pazarlama, bir spor etkinliğinin pazar payı için rekabet eden iki karşıt görüşlü tarafın kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Tuzak pazarlama, yaratıcı pazarlama ile sponsorluk haklarını ihlal etme arasında ince bir çizgidir. Bu yüzden, tuzak pazarlamayı yasal ve/veya etik kaygılar üzerinden eleştiren görüşe karşı, yenilikçi ve yaratıcı pazarlamayla karakterize edilen görüş arasında yoğun tartışmalara konu olmaktadır (Nufer, 2016:476). Schmitz (2005:208), tuzak pazarlamanın pozitif bir strateji olduğunu, resmi sponsorlar ve etkinlik organizatörleri için ilgili etkinliğin gerçek piyasa değerini ölçmeyi ve en uygun maliyeti belirlemeyi sağladığını iddia etmektedir. Piatkoowska vd. (2015:21), tüketicilerin tartışılan olgunun tam olarak doğasını ve anlamını bilmediğini ve birçoğunun, bu tür uygulamaları kınayarak ve etik dışı bularak, tuzak pazarlama konusunda olumsuz görüşe sahip olduğunu vurgulamaktadır. IOC pazarlama eski direktörü Michael Payne (2003), tuzak pazarlamanın bir oyun değil, son derece ciddi bir iş ve sponsorluğu yok etme potansiyeline sahip olduğunu altını çizmekte ve önlem alınmazsa sporun temel gelirlerini etkileyeceğini savunmaktadır. Ek olarak pusu pazarlamacıları kendilerine ait olmayan bir şeyi bilerek çalan hırsızlar şeklinde nitelendirmektedir (Nufer, 2016:25).

Portlock ve Rose (2009:16) çalışmalarında, tüketicilerin tuzak faaliyetinin farkında olmalarına ve uygulamayı etik dışı bulmalarına rağmen, bundan rahatsız görünmediklerini ve resmi sponsor olmayan markaları olumsuz etkilemediğini iddia etmektedir. Burton (2019), çalışması, tüketicilerin pusu pazarlamaya yönelik tutumlarının önceden tahmin edilenden çok daha olumlu olabileceğini bulmuştur. Öte yandan Dickson vd. (2015) çalışması, çoğu kişinin pusu pazarlamasını etik olmayan ve kuruluşların kullanmaması gereken bir uygulama olarak algıladığını göstermektedir. Benzer şekilde, Seguin vd. (2005), tüketicilerin pusu pazarlamasını kabul edilemez ve etik dışı bulduklarını ve sponsorluk karmaşasıyla kafalarının karıştığını ortaya çıkarmıştır. Ek olarak Burton ve Chadwick (2019) spor taraftarları arasında tuzak pazarlamaya karşı yaygın bir antipatinin gözlemlendiğini vurgulamaktadır. Yun vd. (2020), çalışmasının bulguları, tuzak pazarlamanın marka itibarına ciddi zarar verebileceğini ve zararın büyüklüğünün, yüksek itibara sahip şirketler için düşük itibarlı şirketlerden daha büyük olma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

5. TUZAK PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Büyük spor etkinlikleri, yönetim ve pazarlama açısından daha karmaşık hale gelirken sayıları artmaya devam etmektedir (Chanavat ve Desbordes, 2014:3). Lagae (2005), sponsor kategorileri veya resmi sponsor sayısı arttıkça pusuya düşme fırsatlarının da artacağını öne sürmektedir (Hartland ve Skinner, 2005:29). Bir spor etkinliğinin pazarlama potansiyelinin kullanılması, satış, gelir, pazar payı ve kâr gibi ekonomik amaçlarla doğrudan ilgilidir. Tuzak pazarlamacılar, kendi reklamlarına dikkat çekme, güncel kalma ve sponsorların etkileşimini azaltma gibi hedeflere de sahiptir (Nufer, 2016:4). Tuzak pazarlama, bir şirketin sponsorluk haklarını güvence altına almak için büyük ölçekli yatırımlar yapmadan büyük bir spor etkinliğiyle ilişki kurmasına izin verir ve marka bilinirliği ve marka imajı hedeflerine düşük maliyetle ulaşma fırsatı yaratır. Bu

durum tuzak pazarlamayı sponsorluğa cazip ve çekici bir alternatif haline getirmektedir (Tripodi ve Sutherland, 2000:413). Sponsorlar, dikkatleri meşruiyet konularına çekerek, marka/ kurumsal özgünlüğü artırarak ve sahte markalara karşı giderek daha dikkatli olan tüketicileri hedefleyerek pusu saldırılarını kendi lehlerine kullanabilirler (Farrelly vd., 2005:339).

Tuzak pazarlaması, evrimsel ve dinamikdir; çok çeşitli strateji ve pazarlama yöntemlerini kapsar. Mevcut tuzak pazarlaması tanımları, tuzak pazarlama türlerinin karmaşıklığını yansıtmada yetersiz kalmaktadır. Farklı tuzak biçimleri, ticari hak sahipleri, resmi etkinlik sponsorları ve tuzak pazarlamacıları için özel ve benzersiz yönetim sonuçları sunmaktadır. Geliştirilmiş sponsorluk ilişkileri ve aktivasyon, sponsorlar için yaratılan potansiyel tehditlere yanıt vermede giderek daha önemli hale gelmektedir (Burton ve Chadwick, 2018:282). Meenaghan (1998:310-312), bir şirketin benimseyebileceği beş tuzak pazarlama tekniği tanımlamıştır. Bunlar;

- Etkinliğin medyada yer almasına sponsor olmak,
- Etkinlik içinde bir alt kategoriye sponsor olmak,
- Oyuncu havuzuna sponsorlukla ilgili katkıda bulunmak,
- Sponsorlu etkinlikte eşleşen reklamlara katılmak,
- Diğer yaratıcı stratejilerdir.

Benzer şekilde, Crompton (2004:2), yedi potansiyel tuzak fırsatı sıralamaktadır. Bunlar sırasıyla şu şekilde sıralanmıştır;

- Bir etkinlik yayınının sponsorluğu,
- Etkinlik yayınlarında reklam süresi satın alma,
- Bireysel takımlara veya bireysel sporculara sponsor olmak,
- Etkinlik mekânına yakın lokasyonlarda reklam alanı satın almak,
- Tematik ve etkinlikle ilgili çağrışımlar içeren reklamlar,
- Karşı cazibe yaratarak resmi sponsorun etkisini azaltmak,
- Yanlışlıkla tuzağa düşürmek.

Öte yandan Nufer (2016:22), tuzak pazarlamasının izin verilen ve yasaklanmış eylemler ile adil ve haksız rekabet arasındaki bir gri alanda faaliyet gösterdiğini vurgulamakta ve tuzak pazarlamayı yasal ve etik-ahlaki değerlendirme sonucunda dört grupta incelemektedir;

- **Kapsayıcı (Doğrudan) Tuzak Pazarlama:** Etkinlik organizatörleri, haklarının ihlaline yasal işlemlerle karşı koyabilir. Öte yandan, bu tür pusuya düşme vakaları, uygun önleyici tedbirlerin kullanılmasıyla önlenebilir veya en azından büyük ölçüde kısıtlanabilir.
- **Tartışmalı (Dolaylı, Agresif) Tuzak Pazarlama:** Organizatörlerin genellikle bu tür tuzak pazarlamayı engellemek veya sonradan müdahale ile karşılık vermek için önceden hiçbir yasal başvuru yolu yoktur.
- **Müşamaha Edilen Tuzak Pazarlama:** Organizatörler tarafından yasal itirazlara açık olan ancak aynı zamanda etik açıdan nispeten zararsız görünen faaliyetleri içerir. Resmi sponsorluğun zayıflamasına yol açmadıkları için tolere edilirler ve genellikle daha küçük işletmeler tarafından başlatılırlar.
- **Yenilikçi Tuzak Pazarlama:** Yasal ve etik-ahlaki açıdan sakıncalı değildir ve tüm yaratıcı pusulara açıktır. Organizatörlerin ve resmi sponsorların hakları ihlal edilmediği sürece, bu yaratıcı ve eğlenceli yaklaşımlar, reklamcılığı zenginleştiren yenilikçi iletişim politikaları olarak değerlendirilebilir.

6. TUZAK PAZARLAMA ÖNLEME YÖNTEMLERİ

Tuzak pazarlama stratejileri tipik olarak, reklam ve promosyonun stratejik kullanımı yoluyla etkinlikle ilişkisini yanlış yorumlayarak izleyicilerin dikkatini kendisine çekmeye çalışan resmi bir sponsorun ürün kategorisinden rakip bir markayı içerir (McDaniel ve Kinney, 1998:386). Günümüzde, pusu faaliyetleri ve büyük spor etkinliklerinin değerinden yararlanma arayışında olan işletmeler, reklam kampanyası oluştururken yaygın olarak sosyal medyayı kullanmaktadır (Burton ve McClean, 2021:5). Başarılı pusu stratejileri, tüketicilerin zihninde resmi sponsorların tanınmasını engelleyebilecek bir kafa karışıklığı yaratır (Tripodi ve Sutherland, 2000:413).

Schmitz (2005:208), etkinlik organizatörlerinin tüm tuzak pazarlama çabalarını durduramayacakları için, tuzak pazarlamanın resmi sponsorluk için ödenecek ücretlerin belirlenmesinde hesaba katılması gereken bir faktör olması gerektiğini iddia etmektedir. Crompton (2004:11), tuzak pazarlamanın yarattığı rekabetin işletmeleri geliştirebileceğini vurgulamaktadır.

Büyük etkinlik sponsorları için giriş maliyetindeki artış, etkinlikle örtük veya gayri resmi ilişkiyi teşvik etmektedir. Bu nedenle, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC), Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapacak aday ülkelerin olimpiyat sembollerini korumak için özel düzenlemeler benimsemesini şart koşmaktadır. Ancak tuzak pazarlamayı yasaklamak ve resmi sponsorlukları korumak için uluslararası anlaşmalar bulunmamaktadır (Chanavat ve Desbordes, 2014:2). Seguin ve O'Reilly (2008:62), IOC'nin ele alması gereken temel unsurları; marka yönetimi, marka ve sponsor haklarının korunması, tüketici eğitimi ve tam entegre pazarlama iletişimi programı olarak sıralamaktadır. Ayrıca, kurumsal ortaklar, IOC ve ulusal organizasyon komiteleri ile yakın işbirliği içinde çalışmalıdır. Öte yandan, IOC, tuzak faaliyetlerine ilişkin aşağıdaki önleyici tedbirleri almaktadır (Tripodi ve Sutherland, 2000:418-419);

- Ürün kategorilerine münhasır sponsorluk paketlerinin sunulması,
- Ev sahibi şehri, rekabetçi sponsorluk programlarını caydırması ve ulusal olimpiyat komitesinin faaliyetlerini izlemesi için sözleşmeyle yükümlü kılmak,
- 1987 The Olympic Insignia Protection yasasıyla olimpiyat ambleminin ve ilgili ticari markaların kullanımına ilişkin katı kısıtlamalar,
- Tuzak faaliyetinde bulunmak isteyen işletmelere yasal işlemle veya olumsuz tanıtımla tehdit,
- Olimpik görüntülerin ve resmi lisanslı ürünlerin kontrolü,
- Resmi sponsor olmayan işletmelerin ortak promosyonlar yoluyla olimpiyat ilişkisi kazanmasını önlemek için üçüncü taraf sözleşmelerinin yasaklanması,
- Resmi sponsorlara, etkinliği canlı yayımlayan ülkelerde yayın sponsorluğu ve reklam haklarını satın alması için öncelik sağlanması,
- Etkinlik dış mekanlarında her türlü ticari faaliyeti kontrol etmek ve reklam panolarının yerleştirilmesini kontrol etmek.

Lagae (2005), avukatlar tarafından sponsor koruma komiteleri oluşturulması, yasal sözleşmelerde netlik, resmi sponsorlar için benzersiz logolar ve marka adları kullanılması ve resmi sponsorun faaliyetlerinin entegrasyonunu pusu faaliyetlerini engellemek için kullanılacak önleyici stratejiler olarak sıralamaktadır (Hartland ve Skinner, 2005:30). Bununla birlikte, devletler ya da yasa koyucular tarafından ağır cezalar ve bağlayıcı yaptırımlar uygulanmadığı sürece tuzak pazarlama faaliyetleri artarak devam edecektir (Schmitz, 2005:208).

Kanun veya sözleşme ile yasaklanmayan faaliyetler, meşru pazarlama stratejileri olarak değerlendirilebileceğinden, etkinlik sahipleri, sponsorların satın aldığı hakları açıkça belirtmeli ve bunların son derece katı sözleşme hükümleriyle korunmasını sağlamalıdır. Ancak, insan zekasının yaratıcılığının bir sınırı olmaması, tuzak pazarlamanın her zaman gerçekleşebileceği olasılığını da göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir (Hoek, 2005:207). Öte yandan Pitt vd. (2010:285-289), Pekin Olimpiyat Oyunlarından çıkarılacak dersleri yedi maddede özetlemektedir;

- Rakibin tuzak faaliyetlerini önceden tahmin etmeye çalışmak,
- Etkinlik organizatörlerinin önceliğinin sadece sponsorlar olmadığını unutmamak,
- Rekabetçi piyasa ekonomilerinde spor sponsorluğu hakları konusundaki düşük anlayıştan dolayı hükümetlere veya hukuk sistemine çok fazla güvenmemek,
- Pusu olasılığının sürekli olarak farkında olmak,
- Tüketicilerin genellikle bu durumu umursamadığını unutmamak,
- Bir tuzak faaliyetine aşırı tepki vermemek,
- Hedef pazarın sponsorluktan haberdar edilmesi ve işletmenin tüm pazarlama çabalarında proaktif olması.

7. SONUÇ

1970'lerde kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde hayırsever bir faaliyet olarak kullanılan sponsorluk, 80'lerden itibaren marka bilinirliği, kâr ve marka imajı oluşturmak için kullanılan önemli bir yatırım haline gelmiştir ve günümüzde büyümeye devam etmektedir. Tuzak pazarlamacılar genellikle büyük bir etkinliğin sponsoru oldukları izlenimini yaratmaya çalıştıkları için, sponsorluk kavramı tuzak pazarlamanın merkezinde yer almaktadır.

İlk kez 1984 Los Angeles Yaz Olimpiyatları sırasında görülen tuzak pazarlama, resmi sponsorluğa büyük bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Resmi sponsorlukların yüksek ücretleri ve etkinlik sırasında ev sahibi şehrin tüm reklam alanların resmi sponsorlara ayrılması işletmeleri tuzak pazarlamaya iten nedenler arasındadır. Tuzak pazarlama terimi, genel olarak, herhangi bir sponsorluk ücreti ödmeden bir etkinliğin itibarından ve popülaritesinden yararlanma girişimi ya da bir etkinlikle ilgili rakip işletmenin ilgisini zayıflatmak için kasıtlı çabaları ifade etmektedir. Tuzak pazarlamada amaç, tüketicilerde kafa karışıklığı yaratmak, rakibin faaliyetlerini baltalamak ve etkinlik organizatörlerine herhangi bir ücret ödmeden hedef kitlenin zihninde işletme markasını söz konusu etkinlikle ilişkilendirmektir.

Literatürde tuzak pazarlamayı yasal ve etik kaygılar üzerinden eleştiren görüşe karşı, yenilikçi ve yaratıcı pazarlamayla karakterize edilen görüş arasında yoğun bir tartışma yaşanmaktadır. Bazı araştırmacılar, tuzak pazarlamanın pozitif bir strateji olduğunu, yarattığı rekabetin işletmeleri geliştirebileceğini ve etkinliğin gerçek değerini bulmasını sağlayabileceğini savunmaktadır. Diğer taraftan, karşıt görüşlü araştırmacılar ise, tuzak pazarlamanın kabul edilemez ve etik dışı olduğunu, sponsorluğu ve sporun temel gelirlerini yok etme potansiyeline sahip olduğunu, ayrıca resmi sponsorluk ücretlerinin sürekli artışına yol açabileceğini iddia etmektedir.

Spor etkinlikleri, sponsorlardan sağlanan fonlara büyük ölçüde bağımlıdır ve bu bağılılığı olumsuz etkileyen herhangi bir faktör, spor faaliyetlerine zarar verebilmektedir. Ayrıca, tuzak pazarlamaya yönelik davranış ve tutumlar, kişinin/işletmenin sponsorluk denkleminde bulunduğu noktadan etkilenmektedir. Tuzak pazarlama, etkinlik organizatörleri ve resmi sponsorlar açısından anlaşılabilir bir tehdit oluştururken, tuzak kuran pazarlama/işletmeler açısından daha geniş bir hedef kitleye daha popüler bir ortamda ve çok uygun bir maliyetle ulaşma fırsatı sunmaktadır.

Rekabette etik olmayan davranışlara karşı yasal koruma, sponsorluk için kritik bir önem taşımaktadır. Ancak tuzak pazarlamayı yasaklamak ve resmi sponsorlukları korumak için uluslararası anlaşmalar bulunmamaktadır. Sözleşme veya kanunla yasaklanmayan faaliyetler, meşru pazarlama stratejileri olarak değerlendirilebileceğinden, etkinlik organizatörleri, sponsorların satın aldığı hakları açıkça belirtmeli ve bunların son derece katı sözleşme hükümleriyle korunmasını sağlamalıdır. Bununla birlikte, resmi sponsorlar için benzersiz logolar ve marka adları kullanılması, pusu olasılığının sürekli olarak farkında olmak, etkinlik dış mekânlarında her türlü ticari faaliyeti kontrol etmek ve reklam panolarının yerleştirilmesini kontrol etmek, olimpik görüntülerin ve resmi lisanslı ürünlerin kontrolü ve ev sahibi şehri, rekabetçi sponsorluk programlarını caydırması ve ulusal olimpiyat komitesinin faaliyetlerini izlemesi için sözleşmeyle yükümlü kılmak tuzak pazarlamayı önlemek için alınacak önlemler arasındadır.

Literatürde tuzak pazarlama ile ilgili çok daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Tuzak pazarlamanın boyutları, haksız örnekleri, etkileri, alınan doğru önlem örnekleri, mevzuat önerileri, uluslararası anlaşmalar için alt yapı çalışmaları, vs. konularında yapılacak yeni çalışmalar ve akademik yazında oluşturulacak etkinlik ağı bu konuya verilecek önemi artırarak doğal bir kamuoyu oluşturmaya katkı sağlayacaktır. Bu durum mevcut sorunların çözümü açısından önemli bir destek oluşturacaktır. Örneğin başlangıç için sosyal medya kullanımının tuzak pazarlamaya etkisi ve tuzak pazarlamanın tüketici davranışları üzerindeki etkisi gelecek araştırmalar için önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMED, Murad ve HANCOCK, Alice (2019), “*Airbnb Seals \$500m Olympics Sponsorship Deal Ahead of Listing*”, **Ff Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.ft.com/content/3d5e5684-09d0-11ea-bb52-34c8d9dc6d84> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- BAILEY, Jim (2009), “*Sports Sponsorships 101*”, **Sports Destinations Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.sportsdestinations.com/management/business-development/sports-sponsorships-101-4561> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- BURTON, Nicholas ve CHADWICK, Simon (2018), “*Ambush Marketing is Dead, Long Live Ambush Marketing: A Redefinition and Typology of an Increasingly Prevalent Phenomenon*”, **Journal of Advertising Research**, S.58(3), ss.282-296.
- BURTON, Nicholas ve McCLEAN, Cole (2021), “*Exploring Newsjacking as Social Media-Based Ambush Marketing*”, **Sport, Business and Management**, S.11(2), ss.143-163.
- BURTON, Nick (2019), “*Exploring User Sentiment Towards Sponsorship and Ambush Marketing*”, **International Journal of Sports Marketing and Sponsorship**, S.20(4), ss.583-602.
- BURTON, Nick ve CHADWICK, Simon (2019), “*European Football Supporter Attitudes Toward Ambush Marketing*”, **International Journal of Sports Marketing and Sponsorship**, S.20(1), ss.143-162.
- CAMBRIDGE (2022), “*Sponsorship*”, **Cambridge Sözlük (E-Sözlük)**, Cambridge Kurumsal Web Sayfası, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sponsorship> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- CHADWICK, Simon ve BURTON, Nicholas (2011), “*The Evolving Sophistication of Ambush Marketing: A Typology of Strategies*”, **Thunderbird International Business Review**, S.53(6), ss.709-719.
- CHANAVAT, Nicolas ve DESBORDES, Michel (2014), “*Towards the Regulation and Restriction of Ambush Marketing? The First Truly Social and Digital Mega Sports Event: Olympic Games, London 2012*”, **International Journal of Sports Marketing and Sponsorship**, S.15(3), ss.2-11.
- CROMPTON, John L. (2004), “*Sponsorship Ambushing in Sport*”, **Managing Leisure**, S.9(1), ss.1-12.
- DICKSON, Geoff, NAYLOR, Michael ve PHELPS, Sean (2015), “*Consumer Attitudes Towards Ambush Marketing*”, **Sport Management Review**, S.18(2), ss.280-290.
- DUMAIS, Francis (2014), “*Top 10 Sponsorship Ambushes*”, **Elevent Kurumsal Web Sayfası**, <https://en.elevent.co/blogs/sponsorship/16644081-top-10-sponsorship-ambushes> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- ELLIS, Dana, SCASSA, Teresa ve SEGUIN, Benoit (2011), “*Framing Ambush Marketing as a Legal Issue: An Olympic Perspective*”, **Sport Management Review**, S.14(3), ss.297-308.
- ESPN (2006), “*Omega Extends Olympic Sponsorship*”, **Espn Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.espn.com/olympics/news/story?id=2446748> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- FARRELLY, Francis, QUESTER, Pascale ve GREYSER, Stephen A. (2005), “*Defending the Co-Branding Benefits of Sponsorship B2B Partnerships: The Case of Ambush Marketing*”, **Journal of Advertising Research**, S.45(3), ss.339-348.
- GORDON, Cameron ve CHEAH, Shaun (2014), “*The Meanings of Sports Sponsorship Success: Not Just a Transaction But a Relationship*”, **Available at SSRN 2393789**, ss.1-20.
- GOUGH, Christina (2021), “*Sports Sponsorship - Statistics & Facts*”, **Statista**, <https://www.statista.com/topics/1382/sports-sponsorship/#dossierKeyfigures> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- GROHS, Reinhard ve REISINGER, Heribert (2014), “*Sponsorship Effects on Brand Image: The Role of Exposure and Activity Involvement*”, **Journal of Business Research**, S.67(5), ss.1018-1025.
- GUTTMANN, Amy (2022), “*Global Sponsorship Spending from 2007 to 2018*”, **Statista**, <https://www.statista.com/statistics/196864/global-sponsorship-spending-since-2007/#:~:text=Sponsorship%20has%20slowly%20been%20increasing,with%2014.8%20billion%20U.S.%20dollars> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).

- HARTLAND, Trevor ve SKINNER, Heather (2005), “*What is Being Done to Deter Ambush Marketing? Are These Attempts Working?*”, **International Journal of Sports Marketing and Sponsorship**, S.6(4), ss.26-36.
- HOEK, Janet (2005), “*Ambush Marketing: Research and Management Implications*”, **Global Sport Sponsorship** (Ed. J. Amis, T.B. Cornwall), Berg Publisher, Oxford, ss.207-224.
- HOEK, Janet ve GENDALL, Philip (2002), “*Ambush Marketing: More Than Just a Commercial Irritant?*” **Entertainment Law**, S.1(2), ss.72–91.
- IVARSSON, Cecilia ve JOHANSSON, Malin (2004), “*Sport Sponsorship: As a Promotional Tool*”, **Bachelor's Thesis**, Luela University of Technology, Norrbetten.
- JAMES, Ryan (2021), “*Sports and Ambush Marketing*”, **Khuranaandkhurana**, <https://www.khuranaandkhurana.com/2021/09/20/sports-and-ambush-marketing/> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- JOSEPH, Seb (2013), “*Vodafone ends McLaren F1 Sponsorship*”, **Marketing Week**, <https://www.marketingweek.com/vodafone-ends-mclaren-f1-sponsorship/> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- KUMAR, Ashutosh ve TRIPATHI, Vibhuti (2013), “*Conquering the Spiralling Sponsorships Through Ambush Marketing*”, **Tenth AIMS International Conference on Management**, ss.2349-2358.
- LANGE, David (2021), “*Olympic Games Revenue from Domestic Sponsorships from 1996 to 2016*”, **Statista**, <https://www.statista.com/statistics/274449/marketing-revenue-of-olympic-games-from-domestic-sponsorships/> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- LARDINOIT, Thierry ve DERBAIX, Christian (2001), “*Sponsorship and Recall of Sponsors*”, **Psychology & Marketing**, S.18(2), ss.167–190.
- McDANIEL, Stephen R. ve KINNEY, Lance (1998), “*The Implications of Recency and Gender Effects in Consumer Response to Ambush Marketing*”, **Psychology & Marketing**, S.15(4), ss.385-403.
- MEENAGHAN, Tony (1998), “*Ambush Marketing: Corporate Strategy and Consumer Reaction*”, **Psychology and Marketing**, S.15(4), ss.305-322.
- MELOVIC, Boban, ROGIC, Suncica, SMOLOVIC, Julija Cerovic, DUDIC, Branislav ve GREGUS, Michal (2019), “*The Impact of Sport Sponsorship Perceptions and Attitudes on Purchasing Decision of Fans as Consumers: Relevance for Promotion of Corporate Social Responsibility and Sustainable Practices*” **Sustainability**, S.11, 6389, ss.1-16.
- MORGAN, Ashlee, TAYLOR, Tracy ve ADAIR, Daryl (2020), “*Sport Event Sponsorship Management from the Sponsee’s Perspective*”, **Sport Management Review**, S.23(5), ss.838-851.
- NUFER, Gerd (2016), “*Ambush Marketing in Sports: An Attack on Sponsorship or Innovative Marketing?*”, **Sport, Business and Management**, S.6(4), ss.476-495.
- O’SULLIVAN, Paul ve MURPHY, Patrick (1998), “*Ambush Marketing: The Ethical Issues*”, **Psychology & Marketing**, S.15(4), ss.349-366.
- PAYNE, Michael (1998), “*Ambush Marketing: The Undeserved Advantage*”, **Psychology & Marketing**, S.15(4), ss.323-331.
- PIATKOWSKA, Monika, ZYSKO, Jolanta ve GOCLOWSKA, Sylwia (2015), “*A Systematic Literature Review on Ambush Marketing in Sport*”, **Physical Culture and Sport**, S.66(1), ss.14-27.
- PITT, Leyland, PARENT, Michael, BERTHON, Pierre ve STEYN, Peter G. (2010), “*Event Sponsorship and Ambush Marketing: Lessons from the Beijing Olympics*”, **Business Horizons**, S.5(3), ss.281-290.
- PORTLOCK, Adam ve ROSE, Susan (2009), “*Effects of Ambush Marketing: UK Consumer Brand Recall and Attitudes to Official Sponsors and Non-Sponsors Associated with the FIFA World Cup 2006*”, **International Journal of Sports Marketing and Sponsorship**, S.10(4), ss.2-17.
- PREUSS, Holger, GEMEINDER, Kai ve SEGUIN, Benoit (2008), “*Ambush Marketing in China: Counterbalancing Olympic Sponsorship Efforts*”, **Asian Business & Management**, S.7, ss.243–263.

- REUTERS (2022), “Oracle's Red Bull F1 Title Sponsorship Deal Worth \$300 Million”, **Reuters Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.reuters.com/lifestyle/sports/oracles-red-bull-f1-title-sponsorship-deal-worth-300-mln-sources-2022-02-11/> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- RYAN, Carol (2019), “Olympic Games Are Getting More Competitive for Advertisers”, **Wsj**, <https://www.wsj.com/articles/olympic-games-are-getting-more-competitive-for-advertisers-11561458915> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- SCASSA, Teresa (2011), “Ambush Marketing and the Right of Association: Clamping Down on References to That Big Event with All the Athletes in a Couple of Years”, **Journal of Sport Management**, S.25, ss.354-370.
- SCHMITZ, Jason K. (2005), “Ambush Marketing: The Off-Field Competition at the Olympic Games”, **Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property**, S.3(2), ss.203-208.
- SCORE AND CHANGE (2021), “FIFA Club World Cup: Prize Money, Sponsors, Attendance and More”, **Core and Change Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.scoreandchange.com/fifa-club-world-cup/> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- SEGUIN, Benoit ve O'REILLY, Norman J. (2008), “The Olympic Brand, Ambush Marketing and Clutter”, **International Journal of Sport Management and Marketing**, S.4(1), ss.62-84.
- SEGUIN, Benoit, LYBERGER, Mark, O'REILLY, Norm ve McCARTHY, Larry (2005), “Internationalising Ambush Marketing: A Comparative Study”, **International Journal of Sports Marketing and Sponsorship**, S.6(4), ss.216-229.
- SHANI, David ve SANDLER, Dennis M. (1998), “Ambush Marketing: Is Confusion to Blame for the Flickering of the Flame?”, **Psychology & Marketing**, S.15(4), ss.367–383.
- SPORTSPRO MEDIA (2019), “Report: Inter Milan Enter Pirelli Talks Looking for Increased Sponsorship Fee”, **AportsPro Media Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.sportspromedia.com/news/inter-milan-pirelli-talks-increased-sponsorship/#:~:text=The%20club%20have%20partnered%20with,with%20Europe's%20other%20top%20clubs> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- TOWNLEY, Stephen, HARRINGTON, Dan ve COUCHMAN, Nicholas (1998), “The Legal and Practical Prevention of Ambush Marketing in Sports”, **Psychology & Marketing**, S.15(4), ss.333-348.
- TRIPODI, John A. ve SUTHERLAND, Max (2000), “Ambush Marketing - An Olympic Event”, **The Journal of Brand Management**, S.7(6), ss.412-422.
- TSORDIA, Charitomeni, PAPADIMITRIOU, Dimitra A ve PARGANAS, P. (2018), “The Influence of Sport Sponsorship on Brand Equity and Purchase Behavior,” **Journal of Strategic Marketing**, S.26(1), ss.85-105.
- WHITEHEAD, Jennifer (2005), “Adidas Extends World Cup Sponsorship in \$350m Deal”, **Campaignlive**, <https://www.campaignlive.co.uk/article/adidas-extends-world-cup-sponsorship-350m-deal/232907> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- YUN, Lira, KIM, Kihan ve CHEONG, Yunjae (2020), “Sports Sponsorship and the Risks of Ambush Marketing: The Moderating Role of Corporate Reputation in the Effects of Disclosure of Ambush Marketers on Attitudes and Beliefs Towards Corporations”, **International Journal of Advertising**, S.39(7), ss.921-942.

Çin Halk Cumhuriyeti ve Küba Cumhuriyeti'nin Karşılaştırılması: Değişen Düzendeki Anayasal Siyasal Sistem ve Ekonomi

Comparison of the People's Republic of China and The Republic of Cuba: Constitutional Systems and Changes in the New Order

Umut Turgut YILDIRIM

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
umutturgut.yildirim@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2676-7157>

Makale Başvuru Tarihi: 12.04.2022

Makale Kabul Tarihi: 17.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Sosyalist fikirler ya da genel anlamıyla sosyalizm, XX. yüzyılın başlarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kurulması ve sonrasında Soğuk Savaş döneminde oynadığı rol sayesinde yakın tarihimizin popüler ideolojilerinden biri olmuş ve dünya genelinde geniş bir coğrafyada temsil edilmiştir. Doğu Asya, Avrupa ve Amerika Kıtası'nda çoğu ülke siyasal rejimlerinin kurgulanmasında sosyalizmi/komünizmi referans kabul etmiş fakat 1990'ların başında SSCB'nin dağılmasının ardından hem uluslararası düzende hem de çoğu sosyalist ülkede siyasal, ekonomik ve sosyal anlamda ciddi değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. Öncesinde kapitalizm ve liberalizmin karşısında konumlanan bu sosyalist ülkelerin çoğunda, özellikle ekonomi anlayışları bakımından kapitalizme kayış süreci yaşanmıştır. Fakat siyasal sistemleri bakımından sosyalist/komünist düşünce, norm ve uygulamaların yaşanan değişime rağmen geçerliliğini koruduğu görülmüştür. Sosyalist düşüncenin siyasal sistemini şekillendirdiği Çin ve Küba, bu süreklilik ve değişim bağlamında çalışmanın odaklandığı iki ülkedir. Çalışma, Çin ve Küba'nın sosyalist sisteme geçiş sürecini ve sosyalist devrim ertesinde kurulan siyasal yapılarını ve sosyalizmin düşüşüyle iki ülkede yaşanan değişimleri karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu ülkelerin oluşturduğu sosyalist siyasal sistem modellerini tarihsel arka planları ve değişim süreçleriyle birlikte ele alan çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Çalışmada iki ülkenin de siyasal örgütlenme yapısının sosyalist sistemin öngördüğü yapı ve uygulamalardan uzaklaşmadığı, bununla birlikte ekonomi anlayışlarının giderek kapitalist mekanizma ve uygulamaları da içine alacak şekilde dönüştüğü iddia edilmektedir. Çalışmanın sonucunda Çin ve Küba'nın siyasal sistemlerinde geleneksel pratiklerinin çoğunu koruduğu fakat ekonomilerinin uluslararası kapitalist sisteme uyumlu hale gelme yolunda olduğu savlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Sosyalizm,
Komünizm,
Çin ve Küba,
Siyaset,
Ekonomi,

ABSTRACT

Thanks to the establishment of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) at the beginning of the 20th century and its importance in the Cold War period, socialist ideals and socialism have become one of our recent history's most popular philosophies. Therefore, socialism has expanded its influence throughout the world. During this period, several countries in East Asia, Europe, and South America have adopted socialism/communism in the building process of their political regimes. However, after the dissolution of the USSR in the early 1990s, several changes and developments took place both in the international order and in most socialist countries in political, economic, and social terms. In most of these socialist countries, which were formerly opposed to capitalism and liberalism, there has been a transition to capitalism, especially with regard to their understanding of the economy. Despite the changes, socialist/communist ideas, values, and practices maintained their legitimacy in their political regimes. China and Cuba are the two countries that the study focuses on in the context of this continuity and change. The study comparatively examines the transition process of the China and Cuba to the socialist system; the political structures established after the socialist revolution; the changes in the two countries after the decline of socialism. The study based on the qualitative research methods. The central thesis of this study is that the political structure of both countries has not moved away from the order envisaged by the socialist system and that their understanding of the economy has gradually transformed to include capitalist mechanisms and practices. Finally, the main argument of this study is that China and Cuba have preserved most of the conventional structure of their political system, while their economies are on the way to adapting to the international capitalist economy.

Keywords:

Socialism,
Communism,
China and Cuba,
Politics,
Economy,

1. GİRİŞ

XX. yüzyıl, SSCB'nin kurulması ve ardından yaşanan Soğuk Savaş süreciyle birlikte sosyalist ve komünist fikirlerin ve dolayısıyla bu fikirlere dayanan siyasal sistemlerin popüleritesinin yükselişine tanıklık etmiştir. Bu yüzyılın henüz başlarında, 1917'de, Bolşeviklerin Rusya'da sosyalist devrimi gerçekleştirip sosyalist cumhuriyeti kurması dünyada sosyalizmin cazibesini arttırmış ve I. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeleşmiş bazı ülkeler bağımsızlık mücadelelerinde sosyalist/komünist fikirleri sahiplenmişlerdir. İlerleyen zamanda Latin Amerika ile Doğu Asya kıtaları başta olmak üzere çoğu ülkede sosyalist devrimler gerçekleşmiş ve devrimler sonrasında yeniden dizayn edilen siyasal sistemler sosyalizm ideolojisine dayandırılmıştır. XX. yüzyılın sonlarına doğru ise SSCB'nin yıkılışıyla sosyalizmin yaşadığı değer kaybı ve küresel siyaset ile ekonomideki paradigma değişimi hem de sosyalist/komünist rejimlerde ciddi konjonktürel uyarlamaları beraberinde getirmiştir.

Çin ve Küba da benzer süreçlerden geçerek önce ekonomi anlayışlarını ve siyasal rejimlerini sosyalist/komünist fikirler üzerine inşa eden, XX. yüzyılın sonlarına doğru ise bu alanlarda ciddi reformlar yapan ülkelere ikisidir. XX. yüzyılın ortalarında tecrübe ettikleri devrimlerle sosyalist sisteme geçmeleri ve sonrasında yaşanan ters dalgalar iki ülkenin de tarihinde dönüm noktaları olmuştur. Nitekim Çin ve Küba'da yaşanan özellikle siyasal rejim ve ekonomi alanlarındaki bu değişim ve dönüşümler de sosyalist devrimler ve sosyalist sistemle yönetilen ülkelerin siyasal yapıları gibi konularla birlikte uluslararası literatürde çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir (Angın, 1967; Albert ve Hahnel, 1981; Gonzalez, 1992; Harris, 1992; Zarrow, 2005; Hardt-Lansberg ve Burkett, 2006; Cheng, 2007; Kissinger, 2015; Bain ve Walker, 2021). Fakat Türkiye'de bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmaların sayısı sınırlı kalmış, yapılan çalışmalar da ya Çin'i ya da Küba'yı tek başına ele almıştır (Çalık, 2011; Esenbel, 2013; Uyanık, 2014; Örmeci, 2018; Çiçek, 2018).

Bu çalışmada ise Çin ve Küba'da yaşanan sosyalist/komünist sisteme geçiş sürecine, devrim sonrasında inşa edilen siyasal rejim ve anayasal düzene, siyasal sistemin işleyişine ve aktörlerine, egemenliğin dağıtılış biçimlerine, ülkelerin ekonomi anlayışlarına ve nihayetinde bu alanlarda meydana gelen dönüşümlere odaklanılarak iki ülke bu minvalde karşılaştırılmaktadır. Çalışmada ilk olarak sosyalist/komünist siyasal sistemin özellikleri ortaya konulmaktadır. Böylelikle sosyalist/komünist sistemlerin rejim organizasyonu hakkında bir çerçeve oluşturan çalışma, ayrıca Çin ve Küba'daki bu rejimlere geçiş sürecinin dinamiklerini ve yaşanan gelişmeleri irdelemektedir. Sonrasında sosyalist devrimlerle birlikte kurgulanan siyasal sistemin kurumları ve aktörleri ele alınarak, rejimdeki iktidar ve egemenliğin dağılımına değinilmektedir. Son olarak da Çin ve Küba'da özellikle 1970'lerden itibaren başlayan siyasal ve ekonomik değişim ve dönüşümün boyutları tartışılmaktadır. Çalışmanın temel iddiası, sosyalist devrim sonrasında bir ideolojiden beslenen iki ülkenin siyasal rejim ve ekonomi anlayışlarının birbirine benzer olmasına karşın bu alanlarda yaşanan değişimlerin iki farklı modeli temsil ettiğidir. Bu anlamda çalışmanın amacı da iki ülkenin siyasetinin ve ekonomisinin detaylı bir analizi değil, sosyalist/komünist ideolojinin siyasi yönünün ekonomik yönüne göre değişime daha kapalı olduğu iddiasını iki ülke örneğiyle desteklemektir. Öyle ki 1970'lerden itibaren uluslararası anlamda yükseliş geçiren neo-liberal ekonomi politikalarının yarattığı rüzgârla başlayıp SSCB'nin yıkılışıyla zirveye ulaşan komünist rejimler aleyhindeki konjonktürün, iki ülkenin siyasal rejimleri üzerinde etkisi sınırlı kalmışken ekonomilerinde ciddi bir dönüşüme neden olduğu görülmektedir. Diğer ifadeyle değişen düzende iki ülkede de komünist rejimin var ettiği siyasal rejim ve kurumlarının korunduğu buna karşın Çin'de Küba'ya göre daha yapısal ve kapsamlı ekonomik liberalleşme sürecinin yaşandığı not düşülerek iki ülkenin sosyalist ekonomiye dayanan ekonomi anlayışından uzaklaştığı savlanmaktadır.

2. SOSYALİST/KOMÜNİST SİYASAL VE EKONOMİK SİSTEMİN KURGULANMASI

Sosyalist fikirler ve sosyalizmin, XVIII. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'ndeki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan kapitalist ekonomi sistemi ile bu sistemin ürettiği aktörlere ve siyasi liberalizme karşı tepkiler üzerinden gelişmeye başladığı bilinmektedir. Sanayileşmeyle birlikte daha da görünür hale gelen bireylerarası sivil ve siyasal eşitsizlik ile gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi sosyo-ekonomik sorunlar, eşitsizliğin aleyhine işlediği kesimlerde radikal tepkilerin oluşmasına kaynaklık etmiş ve sosyalizm işçiler başta olmak üzere çeşitli gruplar tarafından desteklenir hale gelmiştir (Çaha, 2013:155-156). Sosyo-ekonomik hayattaki bu dönüşümlere paralel olarak sosyalist fikirlerin ideolojileşmesi de genel anlamda Karl Marx ve Friedrich Engels gibi ideologların katkılarıyla gerçekleşmiştir.

Marx ve Engels'in fikirleri kendi söylemleriyle sosyalizmi bilimselleştirerek komünist sistemi idealize ederken, aynı zamanda bu komünist sisteme nasıl ulaşılacağına da yöntemini belirliyordu (Marx, 2019; Marx ve Engels, 2016). Bu ideale göre kapitalizmin yıkılışıyla oluşan sınıfsız toplumun kurduğu komünlerde kapitalizmin üretim ilişkileri son bulacak ve özel mülkiyet, refahın adaletsiz dağıtımı ve bir sınıfın diğerlerine siyasal ya da ekonomik tahakkümü olmayacaktı (Roskin vd., 2015:68). Komünist sisteme geçişte toplumun burjuva ve proletarya sınıflarının mücadelesi belirleyici olacak ve nihayet proletarya kapitalizmin gelişiminin üst seviyesinde devrimi gerçekleştirecekti (Çaha, 2013:162). Devrimin gerçekleşmesinden sonra kurulan proletarya diktatörlüğü aracılığıyla komünist toplumda devlet sönmünecek, özel mülkiyet ortadan kalkacak, herkesin yeteneğine göre üretime dâhil olduğu ve üretimden ihtiyacı kadar aldığı bir ekonomik model esas alınacak, sosyo-ekonomik eşitlik sağlanacak ve iktidar ilişkileri olmayacaktı (Tok, 2012:142). Komünist sistemin siyasal ve sosyo-ekonomik yapısı bu çerçevede şekillendirilmişti.

Sosyalist/komünist siyasal sistemler de çoğu anlamda ideologlar tarafından çizilen bu yol ve yöntem doğrultusunda inşa edilmekteydi. Bu anlamda sosyalizmin genel olarak bireysel mülkiyete karşı mülkiyetin ortak sahiplişini, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını, refah devleti uygulamalarına ağırlık verilmesini ve piyasa ekonomisine karşı planlı ve merkezin yönlendirdiği ekonomiyi amaçlayan fikirleri, sosyalist/komünist rejimlerin temel ilkeleri haline geldi (Baradat, 2012:195). Diğer ifadeyle sosyalist sistemlerde siyasal, toplumsal ve ekonomik ilişkiler kurulurken bu ilkelerin azami derece benimsenmesi gözetilmekte ya da bir siyasal sistem bu ilkeleri benimsediği ölçüde sosyalist siyasal sistemlere örnek teşkil etmekteydi.

Öte yandan sosyalist ya da komünist siyasal sistemlerde öne çıkan bir diğer nitelik de bireylerin eşitliğine olan inançtır ve buna göre insanların özgürleşme sürecinde vazgeçilmez parçalarından biridir, eşitlik. Aslında bu nedenle komünist rejimlerde demokratik araçlar sistemin asli unsuru olmaktan ziyade eşitlik ve özgürlüğe giden yolda devlet ile ilişkili bir kavram olarak tanımlanır. Fakat komünist sistemin eşitliği ve özgürlüğü tesis edecek yegâne siyasal sistem olduğu görüşüne tam bağlılık, bu rejimler ile batılı demokratik sistemler arasında net bir sınır çizmektedir. Örneğin Marx da demokratik uygulamalara yalnızca proletarya diktatörlüğü bağlamında anlam yüklemektedir (Çulhaoğlu, 2012:305-306). Fakat sosyalist/komünist siyasal sistemlerde siyasal iktidar eşitlerin eşit haklara sahip olduğu proletarya diktatörlüğüne özgülenmekte yani demokratik araçlar yalnızca amaca ulaşmada araç olarak tasvir edilmektedir (Teziç, 2016:30).

Sosyalist/komünist sistemler genel anlamda ekonomi odaklılığıyla da diğer sistemlerden ayrılmaktadır. Marx'ın ileri sürdüğü alt yapının üst yapıyı belirlediği iddiasının beslediği sosyalist/komünist sistemlerde, yönetim ekonomideki ilişkiler üzerinden kurgulanmaktadır. Devlet teşkilatlanmasının daha çok türev işlevlere sahip olduğu bu sistemlerde egemen sınıfın çıkarlarına ve egemenliğin sürdürülmesine hizmet eden baskıcı bir aygıt olarak devlet (Duman, 2012:106) geri planda kalmaktadır. Özetle; sosyalist/komünist sistemler özel mülkiyetin kaldırıldığı, ekonominin merkezi planlama esaslarına göre işlediği, refahın dağıtımında adaleti ve toplumsal eşitliğin tesis edilmesinin amaç edinildiği ve siyasal iktidarın halkın diktatörlüğü biçimini alarak sonrasında ortadan kalktığı rejim olarak tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla bu rejimlerde nihai amaç halkın sosyo-ekonomik anlamda eşitlenmesi olduğundan diğer tüm siyasi kurumlar da bu amaca hizmet eden araçlar olarak tanımlanmaktadır.

Teorik yönü yukarıda değinilen sosyalist/komünist sistemlerin idealize ettiği siyasal ve ekonomik sistem anlayışı pratikte uygulanabilmiş değildir. Sosyalist anlayışın pratikleştirildiği siyasal sistemlerde ise teori-pratik arasında belirgin farklar söz konusudur. Fakat yine de sosyalist/komünist sistemin kurgulanması için teori ve pratiğin birlikte analiz edilmesi bazı kilitleri açacak ve bu nitelikteki siyasi rejimlerin özelliklerini belirme noktasında yararlı olacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak SSCB örneğinden yola çıkılacak olursa; teori ve pratik uyumsuzluğu devrimin yöntemi ve öngörülen sosyo-ekonomik şartlar bağlamında dikkat çekmektedir. Zira Marx'ın öngördüğü şekliyle devrim kapitalist ilişkilerin en gelişmiş seviyesinde ve proletarya tarafından gerçekleşmemiş, Rusya gibi bir tarım toplumunda ve bir lider sınıfının öncülüğünde gerçekleşmiştir. 1917 yılında Rus Sosyalist Demokratik İşçi Partisi'nin -*Rus Komünist Partisi*- Bolşevikleri Ekim Devrimi'ni gerçekleştirmiş (Kışlalı, 1987:411) ve bu olay sosyalist fikirlerin pratiğe dökülmesi bakımından dünya tarihinde bir ilki temsil etmiştir. Yani Marksizm'de her ne kadar kendi sonunu hazırlasa da kapitalizmin kendiliğinden yıkılmayacağı ancak bilinçli bir işçi sınıfının gerçekleştireceği devrimle ortadan kalkacağı savunulurken (Mandel, 1998:57), Bolşevik Devrimi Vladimir I. Lenin'in başını çektiği bir öncü parti aracılığıyla yapılmıştır. Çünkü Marx'tan farklı olarak Lenin, sınıfsal ayrışmanın belirginleştiği toplumlarda sosyalizme geçişte liderlik edecek devrimci partiyi önemsemiş (Bakan, 2019: 71) ve devrimin ertesinde patlak veren iç savaşta galip gelen Rus Bolşevikleri önce Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni, sonrasında da Lenin öncülüğünde SSCB'yi kurmuştur. Marksizm ve Leninizm de devletin resmi ideolojisi, federalizm ise siyasal sistemi olarak benimsenmiştir. Komünist Partisi tekelindeki siyasal iktidar parti-devlet bütünleşmesini gerçekleştirmiş ve XX.

yüzyılın sonlarında SSCB yıkılana kadar ülkedeki en güçlü kuvvet olagelmıştır (Heywood, 2007:46). Ayrıca devrim sonrasında kurulan sistemde özel mülkiyet tamamen ortadan kaldırılmış ve devlet sosyo-ekonomik hayatın belirleyici aktör olma rolünü devam ettirmiştir. Yine Komünist Partisi'nin mutlak üstünlüğüne dayanan sistemde birey özgürlüklerinin kısıtlandığı uygulamalara da başvurulmuştur (Okutan, 2012:213). Böylelikle SSCB'de sosyalist sisteme geçiş yöntemine ek olarak sonrasında kurulan yönetimin de teoriden ciddi anlamda ayrıştığı görülmüştür. Örneğin devlet, sönmülenmesi bir kenara Joseph Stalin'le birlikte daha da merkeziyetçi bir aygıt haline gelerek totaliter bir nitelik kazanmıştır.

Bu farklılıklara rağmen sosyalist/komünist sistemlerin teorik ve pratik karşılıklarından hareketle aşağıda sıralanan niteliklere genel manasıyla sahip olduğu ifade edilebilir (Heywood, 2007:47);

- Sınıfsız ve özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı bir toplum,
- Marksizm-Leninizm temelli resmi ideoloji,
- Demokratik merkeziyetçilik ilkesine göre örgütlenmiş bir siyasi parti,
- Parti-devlet anlayışı,
- Sosyo-ekonomik alanların parti-devlet tarafından tam kontrolü,
- Merkezi planlamaya anlayışına dayanan ekonomi.

Komünist sistemlerde siyasi rejimde tek egemen olarak komünist partiler bulunmaktadır. Bu partiler ekonomiden eğitime, sağlıktan kültüre toplumsal yaşamın her alanına hâkimlerdir. Ayrıca siyasi rejimde komünist partilerin topluma önderlik etme ve toplumu yönlendirme misyonları da bulunmaktadır. Komünist partinin, esasında, kendi de oldukça merkeziyetçi ve disiplinli bir örgüt yapısına sahiptir. Her ne kadar demokratik merkeziyetçilik ilkesi gereği kararlar partinin tabanında tartışılabilir da parti yönetimi partinin her kademesindeki işleyişte ve atamalarda birincil derecede yetki sahibidir ve iktidar da bu partilerde yukarıdan aşağıya gitmektedir (Öztek, 1993:80-81). Ayrıca Marksist ve komünist fikirlerin yaygınlaştırılması ve toplumun yönlendirilmesinde sorumlu olan komünist partiler, bu “*yüce misyona*” dayanarak rejimin en güçlü aktörleri haline gelmişlerdir.

Sosyalist/komünist siyasal sistemlerde, sosyalist ideolojinin içeriğini doldurduğu anayasalar bulunmaktadır. Bununla birlikte anayasalarda liberal rejimlerde olduğu gibi siyasi iktidarın sınırlandırılması ve bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması amacı, sosyalist/komünist sistemlerce benimsenmemektedir. Bu sistemlerde anayasa, temel olarak devrim sonrasında kurgulanan siyasal sistemin nihai tarifini yapmakla yetinen ve iktidarın yetkilerini kullanmasına aracılık eden bir hukuki norm niteliğindedir. Diğer ifadeyle anayasalar komünist iktidarlara bağlıdır ve komünizmin yaygınlaştırılmasına hizmet etmektedirler (Teziç, 2016:166-167). Yani Maurice Duverger'in (1986:111) de belirttiği gibi bu tipteki anayasalar yalnızca şeklen vardır ve rejimin işleyişinde neredeyse hiçbir etkileri bulunmamaktadır.

3. SOSYALİST/KOMÜNİST SİSTEME GEÇİŞTE ÇİN VE KÜBA

XX. yüzyıl henüz ilk çeyreğini doldurmadan Rusya'da gerçekleşen sosyalist devrim ve ertesinde kurulan SSCB, diğer ülkelerde de sosyalizm/komünizm lehine bir hareketlenmeye yol açmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan dünya düzeninde iki süper güçten biri olan SSCB'nin sosyalist ideoloji ihracatının cari fazla vermeye başladığı söylenebilir. Zira bu dönemde birçok ülke sosyalist/komünist fikirlere yakınlaşmış ve siyasal örgütlenme ve ekonomi anlayışlarında bu fikirleri referans almışlardır. Çin ile Küba da yine bu yıllarda gerçekleşen devrimlerle sosyalist/komünist siyasi rejime geçen ve sosyalist ekonomi modelini benimseyen iki ülkedir. Bununla birlikte, sosyalist/komünist sisteme geçiş her ne kadar iki ülke için devrim sonucunda gerçekleşmiş olsa da siyasal sistemin sosyalist mantıkla yapılandırılması yalnızca devrimin getirdiği bir sonuç olmaktan öte iki ülkenin iç dinamikleriyle de ilgilidir. Çünkü rejimler kuruluşları bakımından ülkenin siyasal geçmişlerinden de etkilenirler.

Çin'i dikkate almak gerekirse; ülkenin geçmişinde tarih öncesine dayanan bir medeniyet yatmaktadır. Önce hanedanların sonrasında da imparatorların hüküm sürdüğü siyasal iktidar geçmişine sahip olan modern Çin'in kurulmasında iki önemli gelişme etkili olmuştur. Bu gelişmelerden ilki XX. yüzyılın başlarında gerçekleşen 1911 Devrimi'dir. Yaklaşık iki bin yıllık tarihinin dönüm noktasında Çin İmparatorluğu, 1911 Devrimi'yle yıkılmış ve Çin Cumhuriyeti bir yıl sonra ilan edilmiştir (Xing ve Opoku-Mensah, 2010:91). Milliyetçi ideolojinin temsilcisi Guomindang'ın (Çin Ulusalçı Parti) önderliğini üstlendiği bu devrim hareketi daha çok feodal monarşiye dayanan sistemi karşısına almış ve bir anlamda Çin Cumhuriyeti burjuva devrimi sonucunda ortaya çıkmıştır (Zarrow, 2005:35). Devrim sonrasında kurulan Cumhuriyet'in başına milliyetçi lider Sun Yat-Sen geçmiştir. Devrimden 1949 yılına kadar geçen sürede milliyetçilik Çin siyasal hayatının belirleyicisi

olmuştur. Fakat 1920'lerin başında Çin'in SSCB modeline uygun sosyal bir devrim ihtiyacında olduğu iddiasındaki kesimler, Çin Komünist Partisi'nin temellerini atmıştır. Li Dazhao ve Chen Duxiu'nun başını çektiği bu grup 1921 yılında da Çin Komünist Partisi'ni (ÇKP) kurmuştur (Pletcher, 2011:266). Sosyalist/komünist fikirler bu yıllardan itibaren Çin'in siyasal hayatında görünürleşmeye başlamış ve devrim de yine bu partinin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, sosyalist devrim hareketinin aynı zamanda Çin'de milliyetçi bir cepheye alternatif oluşturan kesimlerin öncülüğünde gerçekleştirildiğini de vurgulamak gerekir.

Modern Çin'in kurulmasının gerisinde yatan ikinci gelişme ise 1949 yılında ÇKP'nin gerçekleştirdiği komünist devrimdir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde milliyetçi-komünist geriliminin lehine sonuçlandığı ÇKP, Mao Zedong önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti'ni 21 Eylül 1949 tarihinde ilan etmiştir (Akdağ, 2019a:42). 1949 yılındaki komünist devrim sonrası Çin'in dört anlamda radikal değişim ve dönüşüm geçirdiği ifade edilebilir. İlk olarak Çin, bağımsızlığını ilan ederek Batı sömürgesi olmaktan kurtulup egemen bir devlet haline gelmiştir. İkincisi, bölünmüş Çin toprakları Tayvan haricinde birleştirilmiştir. Üçüncüsü, tamamen tarıma dayalı olan ekonomisinde sanayi üretimini teşvik eden ekonomi anlayışına geçilmiştir. Son olarak da Batılı güçler tarafından "sindirilmiş" millet ruhu yeniden güçlenmiş ve Çin uluslararası sistemde bir aktör olarak yerini almıştır (Xing, 2010: 9). Sosyalist sistem mantığının siyasal iktidara gelmesi de Çin'de cumhuriyetin ilanı ile gerçekleşmiştir. Fakat sosyal ve ekonomik olarak sosyalist sisteme geçişin zeminin oluşturulması, XX. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. 1953-1957 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Plan ile Çin özellikle hızlı sanayileşmeyi hedefleyen, ağır sanayii geliştirmeyi ve ekonomik kaynakların devlet kontrolüne alınmasını öngören reformları hayata geçirmiş ve kalkınma planlarını yürürlüğe sokmuştur (Pletcher, 2011:305-306). Mao yönetimindeki Çin, bu doğrultuda ÇKP'yi siyasal ve kültürel hayatta tek egemen haline getiren *İleriye Doğru Büyük Hamle, Sağcı Karşıtı Hareket ve Kültür Devrimi* gibi ekonomik ve sosyal reformlar gerçekleştirerek Çin'in tarım toplumundan sosyalist/komünist topluma geçişini başlatmıştır (Hardt-Landsberg ve Burkett, 2006:46-47). Bu reformlar neticesinde Çin'de sosyalist düşünce hem siyasal hem de ekonomik anlamda sistemin dayandığı yegâne ideoloji haline gelmiştir. İlerleyen yıllarda Çin ekonomisi sosyalist planlı ekonomi anlayışına giderek yakınlaşmıştır. Çin'de devlet tarafından komünler kurulmuş, özel yatırım ve ticaret yasaklanmış ve üretilen mallardan komünlerin ihtiyacından fazlasının devlete aktarıldığı bir sistem oluşturulmuştur (Çiçek, 2011:188).

Küba, XIX. yüzyılın ortalarına kadar İspanya'ya karşı sömürge gerilimleri üzerinden cereyan eden siyasal hayatı ile Amerika kıtasının güneyinde yer alan bir ülkedir.¹ Küba'nın ekonomik ve siyasal anlamda İspanya'ya karşı başlattığı direniş XIX. yüzyılın ortalarından sonrasına denk gelmektedir. 10 Ekim 1868 tarihinde ihtilalin ilk adımı atan Carlos Manuel de Cespedes isimli toprak sahibi, Küba'nın bağımsız olduğunu vurgulayarak kölelerini azat etmiş ve İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşının fitilini ateşlemiştir. Sonrasında XX. yüzyıla girerken Jose Marti'nın bir İspanyol tarafından öldürülmesiyle başlayan ikinci başkaldırıya, Küba 1899'da Amerikan kontrolünde de olsa bağımsızlığını ilan etmiştir (Demir, 2019:3). XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Küba'nın siyaseti üzerinde etkin rol oynamasına rağmen 1933 yılında Fulgencio Batista'nın iktidarı ele geçirmesi Küba'nın üzerindeki ABD hâkimiyetini sınırlandırmıştır. 26 Temmuz 1953'te ise Küba'nın Bayamo ve Santiago merkezlerinde Marksist-Leninist devrimci Fidel Castro Batista'ya karşı bağımsızlık hareketini başlatmış (Angın, 1967:18-38), sosyalist devrim de 1 Ocak 1959'da Castro'nun siyasal iktidarı ele geçirmesiyle tamamlanmıştır. Sonrasında iktidarı ele geçiren Castro ülkenin siyasal ve ekonomik yapısının sosyalist/komünist fikirler ekseninde tekrardan yapılandırılması gayesiyle bir dizi reformu yürürlüğe koymuştur. İlk olarak ülke içinde yabancı sermayeye ait olan tarım arazileri Toprak Reformu Yasası'yla köylülere dağıtan Castro yönetimi, ayrıca büyük tarım arazilerini de devletleştirmiştir (Gonzalez, 1992:16-17). Ülkede faaliyet yürüten çoğu yabancı şirket kamulaştırılmış, işçiler sosyal güvenlik kapsamına dâhil edilmiş ve nihayet 1960'ların sonuna gelindiğinde Küba'da bütün sanayi ve hizmet sektörü devlet kontrolüne alınarak ülkede sosyalist ekonomi anlayışının kurumsallaşması süreci büyük oranda tamamlanmıştır.

Sosyalist sisteme geçişte iki ülkenin de tedrici bir süreçten ziyade mevcut iktidarı alaşağı etmek suretiyle ani ve radikal hareketlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle iki ülkenin de devrim metodolojisi Marksist-Leninist ideolojinin büyük ölçüde öngördüğü şekildeyken iki ülkede de sosyalist devrimin taban kuvveti köylülerden oluşmaktadır. Yani işçi sınıfının rolü oldukça sınırlıdır. Bu nedenle iki ülkede de teoriden ziyade komünist sisteme geçişte Rusya'daki devrimin rol-model alındığı ifade edilebilmektedir. Öte yandan iki ülkede de Lenin'in ifade ettiği öncü komünist parti sosyalist sisteme geçişte belirleyici olmuştur. İki devrimin de anti-emperyalist eğilim taşıması bir kenara ülkelerin siyasal yapısında radikal değişimin gerekliliği noktasında birleştiği görülmektedir (Sartre, 1968:235-236; Zarrow, 2005:40).

1 Küba'nın tarihi hakkında detaylı bilgi için bkz.: <http://www.historyofcuba.com/cuba.htm>

4. ÇİN VE KÜBA'NIN SİYASAL SİSTEMİ

Tarihsel geçmişleri, kendilerine özgü kültürel yapıları ve devlet gelenekleri ile Çin ve Küba, dünyada kendilerine özgün devlet yapılarına sahip ülkelerdir. Fakat iki ülke aynı zamanda sosyalist/komünist siyasal sistemlerin özelliklerini sahiplenmeleriyle belirli açılardan benzer siyasal örgütlenme anlayışını paylaşmaktadır. Bu bağlamda Çin ve Küba'nın siyasi rejimine ilişkin genel bir açıklama yapılacak olursa, iki ülkenin anayasal düzeni, temel siyasal erkleri ve kurumlarına dair bilgiler aşağıda Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Çin ve Küba'da Anayasal Düzen ve Kurumlar

	ÇİN	KÜBA
REJİM	Halkın Demokratik Diktatörlüğüne Dayanan Sosyalist Cumhuriyet	Sosyalist Cumhuriyet
YASAMA ORGANI	Çin Ulusal Halk Kongresi	Halk Güçleri Ulusal Meclisi
YÜRÜTME ORGANI	Devlet Başkanı (Devlet Konseyi)/Merkezi Halk Hükümeti	Devlet Başkanı/Bakanlar Kurulu
YARGI ORGANI	Yüce Halk Mahkemesi ve Yüce Halk Savcılığı, Halk Mahkemeleri	Yüce Halk Mahkemesi, Cumhuriyet Başsavcılığı, Halk Mahkemeleri
SİYASİ PARTİ REJİMİ	Tek Partili Rejim	Tek Partili Rejim

Kaynak: Ülkelerin anayasaları dikkate alınarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'de belirtildiği üzere iki ülkenin de sosyalist/komünist ideolojiyi devrimin üzerinden yıllar geçmesine rağmen siyasal sisteminin merkezinde konumlandırmaya devam ettiği görülmektedir. Çin ve Küba siyasi teşkilatlanma ve egemenliğin kaynağı bakımından birbirlerine benzer örneklerdir. İki ülke arasındaki fark ise siyasi parti rejiminde belirginleşmektedir. Fakat belirtilmelidir ki, iki ülkede de komünist parti siyasal sistemin egemenidir. Devletin tüm organları partinin denetimi ve gözetimi altındadır. Parti yalnızca siyasal hayatta iktidarın tek sahibi değil aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel vb. gibi insan yaşamının çeşitli alanlarında söz sahibidir. Son olarak da iki ülkenin rejimlerinin yukarıda kurgulanan sosyalist/komünist siyasal sistemlere çoğu yönüyle uyduğu belirtilebilir.

4.1. Rejim

Çin Anayasası, ülkeyi işçi sınıfı liderliğinde ve köylü-işçi ittifakına dayanan halkın demokratik diktatörlüğünün kontrolünde sosyalist bir cumhuriyet olarak tanımlamaktadır (China's Constitution of 1982: Md. 1). Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkelerinin benimsendiği Çin'de devlet, sosyalist hukuki sistemin birliğini koruma ve sosyalizmi yaygınlaştırma görevlerini üstlenmektedir (Md. 5). Halkın demokratik diktatörlüğüne dayanması bakımından Çin, cumhuriyet rejiminin gereği olarak anayasada iktidarın ya da egemenliğin yalnızca halka ait olduğunu açıkça belirtmektedir. Fakat bu cumhuriyet ÇKP'nin liderliğinde Marksizm-Leninizm ideolojilerini ve Mao Zedong'un fikirlerini benimsemesiyle Çin'e özgü sosyalist cumhuriyettir (China's Constitution of 1982: Md. 3-4). Öte yandan Çin 22 Eyalet, 5 özerk bölge, 4 şehir hükümeti ve iki özel idari bölgeden oluşan idari yapısıyla toplamda 33 eyaletten oluşmaktadır (Anadolu Ajansı, 2017).

Küba, tarihinin uzun dönemi boyunca Avrupalı devletlerin sömürgesi olmuştur. Bu durum, Küba'nın siyasal sisteminin Batı tipi demokrasilere benzer şekilde gelişmesini de etkilemiştir. Fakat 1933 yılına gelindiğinde Batista'nın diktatörlüğündeki bir ülke haline gelen Küba'nın rejimi 1959 yılında Che Guevara ve Fidel Castro gibi komünist devrimcilerin liderliğinde gerçekleştirilen devrim sonrasında sosyalist cumhuriyet niteliği kazanmıştır (Parlak ve Caner, 2005:440).

Küba'nın siyasal rejimini tanımlayan Küba Anayasası'nın ilk maddesi ülkenin demokratik, bağımsız, egemen ve sosyalist niteliklerine dikkat çekmekte ve Küba'yı üniter bir devlet olarak tanımlamaktadır (Cuba's Constitution of 2019: Md. 1). Hatta son değişikliklerle birlikte Küba Anayasası sosyalist sistemin değiştirilemeyeceğini de garanti altına almıştır (Md. 7). Küba'da devletin organları arasında ne tam olarak kuvvetler ayrılığı ne de tam olarak kuvvetler birliği ilkesinin benimsendiğinden söz etmek mümkündür (Md. 121). Bu nedenle kuvvetler arasında karşılıklı işbirlikleri üzerinden sistemin işlediği belirtilebilir.

4.2. Yasama Organları

Çin Anayasası'nda egemenliğin sahibi olarak belirtilen halk, ulusal ve yerel düzeydeki kongre ya da meclislerle yönetime katılmaktadır. Bu anlamda, Ulusal Halk Kongresi (UHK) Çin'in ulusal yasama organıdır. Siyasi partilerin katılımıyla temsil esasına dayanan Kongre, tüm üyelerin katılımıyla yılda 1 kez toplanmakta, 5 yıllık yasama dönemi boyunca 18 yaşını geçmiş vatandaşların oy kullandığı seçimlerde seçilmektedir (Md. 34). UHK'nin yılda bir kez toplanmasına karşın Daimi/İcra Komitesi yasama organının iş ve işlemlerini yıl boyunca yürütmektedir (Md. 57-60). UHK'nin görev ve yetkileri genel olarak anayasayı değiştirmek, yasa yapmak, devlet başkanını ve yardımcısını seçmek ya da görevden almak, üst düzey idari yöneticilerin atamak, savaş ve barış ilanına karar vermek ve yüksek mahkemenin başkanını seçmektir (China's Constitution of 1982: Md. 62). Çin'de UHK'nin yanında Yerel Halk Komiteleri de bulunmaktadır. Bu Komitelerin yerel halkın ihtiyaçlarını gidermek, siyasal hayata katılıma aracılık etmek ve sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek gibi görev ve sorumlulukları bulunmaktadır (Parlak ve Caner, 2005:276).

Küba'da yasama organı, Halk Güçleri Ulusal Meclisidir. Meclis, anayasada devletteki en yetkili ve en üst organ ve tüm vatandaşların genel iradesinin temsil edildiği kurum olarak tanımlanmaktadır. Üyeleri, Komünist Parti üyeleri arasından 5 yıllığına seçilmektedir. Anayasa değişiklikleri ve yasaları yapmak, bütçeyi kabul etmek ve Bakanlar Kurulu'nu denetlemek gibi görev ve yetkileri bulunmaktadır. Çin'de olduğu gibi Küba'da da Halk Güçleri Ulusal Meclisi kendi başkanı ve başkan yardımcılarını, Devlet Konseyi üyelerini, ülkenin devlet başkanı ve başkan yardımcısını ve yüksek mahkeme üyelerini seçmektedir (Cuba's Constitution of 2019: Md. 102-109). Anayasa'ya göre yasama organı tarafından belirlenen Devlet Konseyinin başkanı aynı zamanda hem devletin hem de hükümetin başıdır ve Halk Meclisinin tatilde olduğu sürede yasamanın faaliyetlerini yürütmekle görevlidir (Md. 107).

Küba'da seçimler genel oy hakkı ilkesine göre 5 yılda bir yapılmaktadır. En az 2 senedir ülkede ikamet eden ve 16 yaş ve üzeri Küba vatandaşları seçimlerde oy kullanabilmektedir. Ülkede seçilme hakkı ise 18 yaş ve üzerindeki vatandaşlara tanınmıştır (Cuba's Constitution of 2019: Md. 204-207).

4.3. Yürütme Organları

Çin'in yürütme organı temel olarak Devlet Başkanı, Devlet Konseyi ve Hükümet'in birleşiminden oluşmaktadır. Konsey, Devlet Başkanından sonra devletin en yüksek idari otoritesidir. Yetkileri ve görevleri açısından devletin yürütme organı olan Konsey başbakan, başbakan yardımcılarını, Devlet Konseyi üyeleri, bakanlar ve komisyon başkanları, genel denetleyici ve genel sekreterden teşkil olunmaktadır (China's Constitution of 1982: Md. 85-86). Konseyin görev süresi Ulusal Halk Meclisinin görev süresiyle aynıdır. Konsey idari yasalar ve kurallar koyma, devletin yerel idari otoritelerini denetleme, ulusal ekonomik ve sosyal kalkınma ile bütçeyi planlama gibi çeşitli yetkilere sahiptir (China's Constitution of 1982: Md.89).

2019 yılında yürürlüğe giren yeni anayasa Küba'da başbakanlık makamı oluşturulmuştur ve yürütme organında birden çok aktör bulunmaktadır: Devlet Başkanı, Devlet Konseyi ve Bakanlar Kurulu. Başkan, Ulusal Halk Meclisinin mutlak çoğunluğunun oyuyla seçilmektedir. Küba Devlet Başkanı ülkeyi temsil etmekte ve ülkenin genel politikasını yürütmektedir. Meclisin çıkardığı yasaları onaylama ve yayımlama yetkisi bulunmaktadır. Başkan aynı zamanda Ulusal Devrim Ordusunun da başkomutanıdır (Cuba's Constitution of 2019: Md. 125-128). Küba Anayasası'na göre Başkan, Bakanlar Kurulunu diğer ifadeyle hükümeti atamayla yetkilidir ve meclis tarafından onanan bu hükümet aracılığıyla yürütme fonksiyonu yerine getirilmektedir. Kurul, Halk Meclisine yasa önerisinde bulunma ve hükümetin politikasını yürütme yetkisinin yanında Halk Meclisinin yasama görevlerini de yerine getirmektedir (Md. 133-137).

4.4. Yargı Organları

Halk Mahkemeleri, Çin'in yargı organlarıdır. Bu mahkemeler adli ve idari davalara bakmakla yetkilidirler. Halk Mahkemeleri, Yüce Halk Mahkemesi, Yerel Halk Mahkemesi, Askeri Mahkemeler ve Özel Mahkemelerden oluşmaktadır. Yüce Halk Mahkemesi Çin'in en yüksek yargı organıdır ve UHK'ye karşı sorumludur. Yüce Halk Mahkemesinin başkanının görev süresi UHK'nin görev süresiyle aynıdır (China's Constitution of 1982: Md. 129-133). ÇKP'nin yargı organına karşı üstünlüğü anayasa tarafından kabul edilmektedir. Anayasaya göre Yargı organındaki bir diğer önemli kurum Yüce Halk Savcılıklarıdır ve yasaların denetiminden sorumludur. Yüce Halk Savcılığı başkanının da görev süresi UHK'nin görev süresiyle aynıdır (Md. 134-135).

Küba'da yargı organı anayasada Adalet Divanları başlığı altında düzenlenmektedir. Çin'in yargı düzenine benzeyen Yüce Halk Mahkemesi, Küba'nın üst-yetkili yargı organıdır. Mahkeme yasama organının çıkardığı kanunları denetlemekten ziyade ülkedeki mahkemeler üzerinde bağlayıcı karar alma yetkisine sahiptir. Mahkemenin üyeleri Halk Güçleri Ulusal Meclisi ya da Devlet Konseyi tarafından seçilmektedir (Cuba's Constitution of 2019: Md. 147-149). Küba'da anayasa göre bir diğer önemli yargı organı da Cumhuriyet Başsavcılığıdır. Başsavcılık ülkedeki adli davaların çözümüyle ve devletin kurum ve kuruluşlarının iş ve işlemlerinin anayasaya uygunluğunun denetimiyle yetkilendirilmiştir. Cumhuriyet Başsavcısı da Halk Güçleri Ulusal Meclisi tarafından seçilmektedir (Md. 156-159).

4.5. Siyasi Parti Rejimi

Sosyalist/komünist rejimlerde yani sınıf mücadelesinin ortadan kalktığı komünist düzende yalnızca tek partinin egemenliği söz konusu olmaktadır. Zira mücadelenin olmadığı bir siyasal hayatın çoğulculuğu var etmesi de beklenebilir bir durum değildir. Komünist parti, rejimin temel siyasal örgüt yapılanmasıdır. Toplumı yönetmek ve hükmetmek yetkisine haiz olan bu partiler, aynı zamanda siyasal sistemin üzerine konumlandığı çekirdeği ifade eder (Teziç, 2016:418-420). Çin ve Küba örneklerinde de bu nitelikteki siyasi parti rejimini görmek mümkündür.

1949'dan beri Çin, 1921'de kurulan ÇKP'nin elindeki tek parti iktidarıyla yönetilmektedir. Ülkede devlet-parti bütünleşmesi söz konusudur ve parti genel sekreteri aynı zaman ülkenin devlet başkanıdır. Fakat belirtilmesi gerekir ki, tek-partili sistemler devletin tüm kurum ve kuruluşlarına hakim olan yasal yalnızca bir parti bulunduğu parti rejimlerini tanımlamaktadır (Roskin vd., 2015:240). Bu anlamda, Çin'in tam olarak tek partili rejim niteliğine uyduğu söylenememektedir. Zira Çin'de ÇKP'den farklı partiler de bulunmaktadır. Örneğin Çin Guomintang Devrimci Komitesi, Demokratik Birlik, Demokratik Ulusal İnşa Birliği, Demokrasiyi Teşvik Derneği, Köylü ve İşçi Demokratik Partisi, Zhi Gong Partisi, Tayvan Demokratik Özyönetim Birliği ile Juisan Derneği Çin'in diğer siyasal partilerdir. Fakat bu partiler ÇKP'nin önderliğini desteklemektedirler. Bu nedenle Çin'in birden çok partinin faal olduğu fakat işbirliğine dayanan tek partinin iktidarındaki bir parti rejimine sahip olduğu belirtilebilir. Ayrıca bu partilerin ÇKP karşısında bir iktidar mücadelesi veren partiler olmadığına da altı çizilmez. Halkın demokratik diktatörlüğünü yürütme yetkisindeki ÇKP, sistemde demokratik katılımın da temsil edildiği aktördür. Siyasal yaşamda diğer partilerin varlığına müsaade edilse de siyasal rejimin denetim ve yetki bakımında en üst düzeyinde yer alan parti ÇKP'dir. Parti'nin aldığı her karar devlet politikası niteliğindedir. Dolayısıyla Çin'de parti-devlet bütünleşmesi ve partinin devletle organik bağının kuvvetli olduğu ifade edilebilir.

Küba'daki siyasi parti rejimi de Çin'deki rejime benzemektedir. Küba Komünist Partisi (KKP) ülkede faaliyette olan tek yasal yetkili siyasi partidir ve partinin birinci genel sekreteri ülkedeki en güçlü otoriteyi temsil etmektedir. Küba vatandaşlarının tümü partiye doğal olarak üyedirler (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2021). Partinin işleyişi ve organizasyon yapısı da tek-adam rejimini sağlamlaştırmak üzerine kurulmuştur (Parlak ve Caner, 2005:448). Anayasa'da Küba ulusunun bekçisi olarak tanımlanan KKP, devletin ve toplumun yöneticisi ve yönlendiricisidir. Bu yetkiyle KKP, Küba'da sosyalizmin yaygınlaştırılması gayesine hizmet etmektedir (Cuba's Constitution of 2019: Md.5). 1992 yılında alınan kararla birlikte ülkede komünist ideolojiyi benimsemeyen partiler illegal sayılmışsa da günümüzde Küba'da hiçbir partinin seçim kampanyası yapmasına ya da kamuya açık politika faaliyeti yürütmesine izin verilmemektedir. Küba Genç Komünist Ligi, Küba İşçi Merkez Birliği, Devrimi Savunma Komiteleri, Üniversite ve Üniversite Öğrencileri Federasyonları ve Küba'nın Öncüleri Hareketi Küba'da KKP ile birlikte komünist ideolojinin yaygınlaştırılması ve yeni nesillere aktarılması için faaliyettedirler.

5. ÇİN VE KÜBA'DA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM: SİYASET VE EKONOMİ

1970'li yıllardan itibaren uluslararası anlamda yükselişe geçen neo-liberalizmin etkisiyle değişen dünya düzeninde sosyalist/komünist ülkelerde siyasal ve ekonomik değişimlerin meydana geldiği görülmektedir. Bu değişim sürecinin SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte hız kazandığı da tartışma götürmez bir gerçektir. Çin ve Küba'da değişimin yaşandığı iki ülkedir. İki ülkenin sosyalist devrim sonrasında benimsediği sosyalist merkezi planlamaya dayanan ekonomi anlayışı, XX. yüzyılın sonlarından itibaren atılan ekonomik liberalleşme adımlarıyla değişmeye başlamıştır. Fakat değişimin sınırlı kaldığı siyasal alanında iki ülkenin de merkezietçi siyasal rejiminin sosyalist/komünist niteliklerini koruduğu ifade edilmelidir.

Bu minvalde ilk olarak iki ülkenin mevcut siyasi rejimleri hakkında bir değerlendirme yapılacak olursa; hem Çin hem de Küba anayasalarında birer sosyalist cumhuriyet olarak tanımlanmaktadır. Fakat iki ülkenin de rejiminde egemen konumda olan komünist partiler ve ideoloji, bu ülkelerin rejimlerinin totaliter sistemlere benzeyen yönlerini ifade etmektedir. Fakat totaliter sistemler, toptancı ve resmileştirilmiş bir ideolojiye, mutlak güce sahip lider ve partisine, kitle iletişim araçlarının tam kontrolüne, ordunun tek elden yönetimine ve ekonomik yaşamdaki devletin belirleyiciliğine dayanmaktadır (Heywood, 2007:36-37). Juan Linz (2008:35-36) de bir sistemin totaliter olarak tanımlanabilmesi için bir ideolojinin, kitlesel bir tek-partinin ve kitlelere hesap vermeyen ve barışçı yöntemlerle ülke yönetiminden el çektileremeyen siyasal iktidarın varlığına dikkat çekmektedir. Buradan hareketle ne Çin ne de Küba'nın tam olarak totaliter sistemler olduğu söylenememektedir. Çin, Marksizm-Leninizm ilkeleri doğrultusunda demokratik merkezîyetçiliğe dayanan ve ÇKP'nin tek-parti olduğu bir siyasal rejimle yönetilmektedir. Bu partinin devlet mekanizması ve sivil kurumlar üzerindeki mutlak yetkisi ve partinin seçimle siyasal iktidardan uzaklaştırılmasının mümkün olamaması, Çin'i totaliter tek parti sistemlerine yakınlaştırsa da sınırlı da olsa halk katılımının olduğu Çin totaliter bir sistem olarak tanımlanamamaktadır. Küba'da da KKP'nin sistem içindeki konumu ÇKP ile çoğu noktada benzerdir. Dolayısıyla iki ülkede de totaliter sistemlerin özellikleri dikkat çekse de sosyalist sistemlerin niteliklerinin daha ağırlıkta olduğu ifade edilmelidir. Bununla birlikte, Küba hem katı merkezîyetçi anlayışa sıkı sıkıya bağlı idari yapısıyla hem de Çin'e nazaran parti-lider bütünleşmesinin dozunun fazlalığıyla² öne çıkmaktadır. Küba'daki bu durumu 1980'lerde ülkenin içine girdiği siyasal ve ekonomik krizin Castro'nun iktidarını daha da güçlendirdiği argümanı ile açıklamak mümkündür. Buna karşın Çin'in mevcut durumda farklı siyasi yönetim düzeylerine sahip olması nedeniyle âdem-i merkezîyetçiliğe yakın yönetim yapısının, Küba'da olduğu gibi merkezîyetçi ve tek kişinin elinde toplanan bir siyasal iktidarın güçlenmesini engellediği belirtilebilir. Yine bu bağlamda Çin siyasal kültüründe ÇKP'nin egemenliğinin liderlerin önüne geçtiği tespiti yapılabilmektedir. Ayrıca ÇKP'nin Politbüro Daimi Komitesi'nin devlet yönetimindeki en yetkili organ ve ÇKP'nin liderinin Politbüro'nun da başkanı olması, ülke yönetiminde liderlerin yerine partiyi öne çıkaran bir yapıyı var ettiği söylenebilir (Sezen, 2021:3). Her ne kadar ÇKP'nin kurucu lideri Mao'nun liderliği öne çıksa da partinin devrim sonrasında kısa aralıklarla değişen liderlere sahip tarihi, Çin'i Küba'daki parti-lider-toplum bütünleşmesi kültüründen görece ayırmaktadır. Özetle, Çin bağlamında rejimde partinin devamlılığın esas alındığı, buna karşın Küba'da KKP'nin lider-odaklı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda Küba'nın özellikle Batista'dan beri tek adam diktatörlüğünün örneği haline geldiği ve ülkenin idaresinde KKP belirleyici olsa da asıl yetkinin tek adamda toplandığı bir rejim görünümünü verdiği anlaşılmaktadır.

İki ülkenin mevcut durumdaki ekonomisi dikkate alındığında tartışma götürmez bir gerçek vardır ki devlet hala ekonominin egemenidir. Ekonominin gidişatında nihai karar yetkisi merkezi yönetimin elindedir. Örneğin günümüz Çin Anayasası'nda ülkenin ekonomi anlayışı hususunda mülkiyetin toplumun tümü tarafından sahiplenildiği, üretim araçlarının halkın elinde bulunduğu ve "*Herkesin yeteneğine göre üretime katıldığı ve ihtiyacı kadar tükettiği*" ifade edilmektedir (Md. 6). Marksizm'in komünist toplum idealinin temel ilkelerinin benimsediği bu ekonomi anlayışında, ekonomik ilişkilerin halkı temsilen devletin yani ÇKP'nin kontrolünde olduğu da kabul edilmektedir (Md. 7). Ek olarak anayasa, devleti sosyalist piyasa ekonomisinin uygulanmasında tek yetkili organ olarak tanımlamaktadır. Öyle ki yabancı yatırımcıların ülkede ekonomik faaliyetlerde bulunması ve ülkedeki yerli yatırımcılarla işbirliği yapmasına da devlet izin vermektedir (Md. 9, 18). Benzer şekilde Küba'nın ekonomi anlayışı da sosyalist ilkelere dayanmaktadır. Devlet ekonomiyi yönlendirme, denetleme ve izleme yetkilerine sahip olmasıyla ekonominin gidişatını belirleyen esas aktördür. Küba Anayasası'nda belirtildiği üzere, ülkede temel üretim araçlarının mülkiyeti topluma verilmiş ve devlet, sosyalist planlama anlayışıyla ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmek ile görevlendirilmiştir (Md. 18-19). Günümüz itibarıyla Küba'da devlet özel girişimciler ve bireylere mülkiyet hakkını tanımış olsa da (Cuba's Constitution of 2019, 2019:22), bu mülkiyet hakkı özel kanunlara tabi olmakta ve devlet bu tipteki mülkiyet ilişkilerinde nihai karar verici konumunu sürdürmektedir. Bu bağlamda, hâlihazırda Çin ve Küba'nın sosyalist ekonomi mantığının ülke ekonomisini şekillendirmeye devam ettiği iki ülke olduğu ve iki ülkede de merkezi planlama, müdahalecilik ve kolektif mülkiyet gibi ilkelerin ekonomide belirleyici rollerini kaybetmedikleri belirtilebilir. Bununla birlikte, iki ülkenin de sosyalist ekonomi anlayışlarını özellikle SSCB'nin yıkılışından sonraki yıllarda kapitalist sistemle belirli ölçülerde uyumlaştırmayı amaçlayan adımlar attığı görülmektedir. Diğer ifadeyle bu çalışmada siyasal alandaki tutuculuğun ekonomide gevşetildiği savının iki ülke için de geçerli olduğu belirtilebilmektedir. Çünkü 1970'lerin sonlarından itibaren Çin, 1990'lar sonrasında ise Küba ekonomide reform ve dışı açılma programlarını başlatmışlardır.

2 KKP'nin lideri aynı zamanda devlet başkanı sosyalist devrimden sonra yalnızca iki kez değişmesi, partinin ve devletin liderlerine olan bağlılıklarının ya da liderin parti üzerindeki aşkın gücünün belirtilerleri olarak okunabilir.

Mao'nun vefatından sonra Çin ekonomisinin ciddi değişim ve dönüşümler geçirdiği ve özellikle 1970'li yılların sonlarından itibaren oldukça kapsamlı ekonomik reform sürecine girdiği bilinmektedir. Hatta Mao'dan sonra ülkenin yönetimine geçen dışa açılma sürecinin mimarı Deng Xiaoping ile birlikte Çin'de devletçi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başladığı görülmektedir. Batı ile ekonomik ilişkilerde "açık-kapı" politikası olarak adlandırılan bu değişim süreci de günümüzde (2022) hala ülkenin ulusal ekonomisini ve dış ülkelerle ekonomik ilişkilerini şekillendirmektedir (Pletcher, 2011:336). Çin, "Reform ve Dışa Açılma" programı adı altında bu yıllarda ekonomik serbestleşmeye ve piyasa odaklı ekonominin gelişmesine zemin hazırlayan reform ve uygulamaları hayata geçirerek ekonomiyi devlet haricindeki aktörlere de açmış, bu dönemde ülke ciddi büyüme oranlarını yakalamış ve dünya sıralamalarında üst basamaklara çıkmıştır. Örneğin, 1978'de Gayri Safi Milli Hâsılanın (GSMH) yaklaşık %80'ine karşılık gelen üretimi gerçekleştiren devlet, 1997'de %30'unu üretir hale gelmiştir (Timurtaş, 2018:60; The World Bank Data, 2021). Yıllık %10 dolaylarındaki büyüme rakamları da Çin'in dışa açılma reformlarının meyvelerini verdiğini göstermiş ve Çin giderek uluslararası kapitalist sistemle daha yakın ilişkiler kuran ve kapitalizmin ortadan kaldırılmasını değil revize edilmesi ya da ondan faydalanılmasını savunan bir ülke görünümüne bürünmüştür.

1978'den itibaren Çin'de pazar ekonomisinin, yabancı sermayenin ve finans piyasalarının geliştirilmesi gayesiyle bir dizi yasal düzenlemelere gidilmiş ve Çin kademeli olarak sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin zeminini hazırlamıştır. 1979'da çıkarılan Çin ve Yabancı Ortak Sermaye Girişimler Yasası'nı 1983'te Ticari Markalar Yasası ve 1993'teki Şirketler Yasası izlemiş ve özellikle 1997'de yürürlüğe giren Fiyat Yasası ile yeni ekonomik modelin kurumsallaşması amaçlanmıştır (Çalık, 2011:193-194). Reformlarla birlikte ülkede tarım sektörü başta olmak üzere çoğu alanda fiyat mekanizmasının işler hale gelmiş, serbest ticaret bölgelerinin sayısında artış yaşanmış ve çeşitli kamu kurumları özelleştirilmiştir. Böylelikle ülkenin ekonomisi giderek liberal ekonominin araçlarıyla donatılmaya başlamıştır. Sonrasında Çin, ekonomisinin küresel sistemle entegrasyonun gerçekleştirilmesi amacıyla 1989 yılında Uluslararası Para Fonu'na, 2001 yılında da Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur (Şimşek, 2005:79; Hürriyet, 2001). Bu gelişme 1978'de başlayan dışa açılma ve planlı ekonomiden uzaklaşma programının ne derecede başarılı olduğuna dair önemli bir gösterge olarak okunmalıdır. Ayrıca ülkedeki ekonomi anlayışının sosyalist/komünist mantıktan uzaklaşma düzeyini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir. 1988'de özel sektöre izin verilmiş, 1993 yılında sosyalist piyasa ekonomisi kavramı anayasaya girmiş ve 1999'da kamusal olamayan ekonomi faaliyetlerinden bahsedilerek ekonomideki özel sektöre daha fazla önem verildiği açıklanmıştır. 2004 yılında da özel sektörün bizatihi devlet tarafından destekleneceği anayasal garanti altına alınmıştır (Sezen, 2007:33-35). Ayrıca Çin'de atılan bu reform adımları aynı zamanda anayasal değişikliklerle de desteklenmiştir. 1954 Anayasası, 1982 yılında radikal bir değişime uğramış ve sonrasında bu anayasa da 1988, 1993, 1999 ve 2004 yıllarında tekrardan değiştirilmiştir. Gelinek noktada ise Çin'in ekonomi bağlamında geçmişini geride bıraktığı ifade edilebilir. Nitekim ülke 2000'li yıllarda tabiri caizse ekonomik sıçrayış sürecine girmiş, satın alma gücü paritesine göre dünyanın zirvesine yerleşmiş ve dünya ekonomisinde ABD'den sonra ikinci sıraya yükselmiştir (Akdağ, 2019b: 66). Görüldüğü üzere Çin'de 1970'lerin sonundan itibaren ciddi anlamda liberal politikalara geçiş süreci yaşamıştır. Fakat bu geçişin ana aktörü yine devlet, yani ÇKP olmuştur. Siyasi düzeni çoğu yönüyle koruyan ÇKP, kontrollü ve yavaş bir şekilde ülkenin ekonomi anlayışını sosyalist anlayıştan piyasa sosyalizmine doğru dönüştürmüştür.

Küba ekonomisine gelince, sosyalist devrimden 1990 yılına kadar geçen bir dönem için ekonomide sosyalistleşme döneminin başladığı ya da diğer ifadeyle planlı ekonominin hâkim anlayış haline geldiği ifade edilebilir. Devrim sonrasında Küba'da bankacılık, ulaşım, iletişim ve ticaret alanlarında kamulaşturmalar başlamış, yabancı yatırımlar yasaklanmış, ekonomide kolektivizasyon ağırlık kazanmış, ithal ikameci sanayileşme modeli benimsenmiş ve eğitim ve sağlık alanlarında sosyalist/komünist ideoloji paralelinde değişiklikler yapılmıştır (Ağdemir, 2015:113-114). Fakat 1970'lere gelindiğinde Küba'nın ekonomisi hala ciddi sanayileşme adımlarını atamamış ve Milli Hâsılanın çoğunluğu tarıma dayalı gerçekleştirmiştir. Ülkenin dış ticaret faaliyetleri de SSCB başta olmak üzere Doğu Almanya, Bulgaristan ve Romanya gibi sosyalist ülkelerle yapılan karşılıklı ticaret anlaşmaları üzerinden yürümüştür. 1980'lerde de çoğu sosyalist ülkede pazar ekonomisine uyum için reformlar başlatılmışken Küba'da rejim devletin ekonomideki rolünü arttıran adımlar atmış ve nihayetinde 1990'larda kriz patlak verdiğinde ülke ekonomisi hazırlıksız yakalanmıştır (Perez-Lopez, 1998). Bu nedenle 1990 sonrası başlayan değişim dalgasıyla ülke ekonomisinin rotası da değişmeye başlamıştır. 1980'lerden beri devam eden kriz döngüsünün SSCB'nin yıkılışıyla birlikte hızlanması ve ülkenin ekonomisi giderek kötüleşmesi reformları gerekli kılmıştır. Zira hem dünya üzerindeki en büyük müttefikini kaybetmesi hem Avrupa'daki müttefiklerin kapitalizme yönelmesi nedeniyle ekonomik desteğini yitiren (Petras ve Eastman-Abaya, 2014:98) hem de coğrafi anlamda çok yakınında güçlü bir rakiple karşı karşıya kalan Küba, bu yıllarda siyasal ve ekonomik açıdan darboğaza girmiştir.

Bu krizden kurtulma gayesiyle Küba'da reform süreci başlatılmıştır. İlk olarak, Küba'da bazı özel işletmeler teşvik edilmeye başlanmış, devlet haricinde de istihdamın önü açılmış ve devlet merkezi planlama anlayışını belirli alanlarda gevşetmiştir (Ağdemir, 2015:119). Ayrıca Küba 1990'lı yıllarda ekonomisini yeniden yapılandırma gayesiyle *Barış Zamanı Özel Dönemi* olarak adlandırılan ekonomik reform programını hayata geçirmiştir. Özellikle turizm alanında yapılan reformlar ki bunlar önemli serbestleştirmeleri içermektedir, Küba ekonomisini sosyalist anlayışa dayanan kapalı ekonomiden kapitalist pazar ekonomisine yakınlaştırmıştır (Petras ve Eastman-Abaya, 2014:107). Günümüzde hala yürürlükte olan uluslararası yatırımcıların Küba'da yerli girişimcilerle ortaklık yapmalarının önünü açan 1982 tarihli 50 sayılı Kanun (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2022) ekonominin dışa açılmasında tekrardan işlevsel hale getirilmiştir. Öte yandan 1993 yılında Küba'da dolarizasyon sürecine girilmiş ve 1994'te de Küba pesosu konvertibl hale gelmiştir. 50 Sayılı Kanun'un izin verdiği yabancı yatırımlar devlet tarafından ciddi anlamda desteklenmiş hatta yabancılara Küba'da özel mülk edinme hakkı dahi verilmiştir. Yine yabancı bankaların Küba'da temsilcilikler açmasına izin verilmiştir (Perez-Lopez, 1998). 1990'lardan itibaren hız kazanan reform süreci XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde de devam etmiş ve Küba özel sektörün teşvik edilmesi, yurtdışına çıkış, özel mülkiyet edinilmesi ve al-sat işlemleri ve yabancı yatırımcıların desteklenmesi gibi çoğu alanda yasakları kaldıran yasal reformları yürürlüğe koymuştur. Fakat 2005 yılına gelindiğinde Castro çeyrek asırdır devam eden Barış Zamanı Özel Dönemi'nin geçerliliğinin kalmadığı ilan etmiş ve ülkede ne zamandır izlenen liberalleşme politikalarını askıya almıştır. Bu süreçte doların piyasada kullanımı tekrardan yasaklanmış ve çoğu yabancı yatırımcı Küba'nın merkezîyetçi mantığa dayanan ekonomi politikaları nedeniyle ülkeden ayrılmıştır (Demir, 2019:6). Fakat 2019 yılındaki anayasa değişikliğiyle Küba, yabancı yatırımcıları ekonomik gelişmesinin baş aktörlerinden saymış ve özel mülkiyeti de güvence altına alarak yabancı yatırımcılara olumlu sinyaller vermiştir (Cuba's Constitution of 2019: Md. 22, 28). Bu nedenle, son yıllarda sosyalist ekonomi anlayışına muhalif adımlar atan Küba'nın komünist ekonomiden görece uzaklaştığını ifade etmek mümkündür. Reformlar neticesinde devlet haricindeki ekonomide görünür hale geldiği aşikâr olan yeni sermaye sınıflarının Küba ekonomisinin liberalleşmesi sürecinde belirleyici olacağı düşünülebilir.

Son olarak iki ülkenin yaşadığı ekonomik dönüşüm üzerine bir karşılaştırma yapılacak olursa; Çin'in Soğuk Savaş sonrası konjoktüre uyum sağlama açısından Küba'dan daha ilerde olduğu ifade edilebilir ki bu zaten beklenen bir durumdur. Zira Çin'in ekonomik gelişmişlik seviyesi, ekonomik imkânları ve kapasite düzeyleri Küba ile karşılaştırılamayacak kadar üst seviyededir. Nitekim ithalat ve ihracatının büyük bölümünü SSCB ile gerçekleştiren Küba için SSCB'nin dağılması ciddi ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirirken, Çin 1990'lı yıllar sonrasında da giderek büyüyen ekonomisi ile tabiri caizse bu krizi aşmış görünmektedir (Hardt-Landsberg ve Burkett, 2006:36). Çin'in ekonomik liberalleşmesinin Küba'dan daha kapsamlı ve ileride oluşunun bir diğer nedeni de ülkenin ekonomisinin sosyalist devrim sonrasında hızla sanayileşebilmesiyle ilişkilendirilebilir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna radikal reformlarla geçen Çin'in diğer şartlar sabit kabul edildiğinde, son yıllara kadar milli gelirinin büyük bir kısmını tarımdan elde eden Küba'ya nazaran kapitalistleşmesinin daha ilerde olması sürpriz değildir. Zira 1980'li yılların büyük bir bölümünde Küba sosyalist ekonomi anlayışını pekiştiren adımlar atmıştır.

İki ülkenin idari teşkilatlanma ile sosyalist ekonomiden kapitalist ekonomiye yakınlaşma düzeyleri ya da serbest piyasayla ilişkilerindeki yoğunluğun dereceleri arasında da ilişki kurulabilir. Çin yukarıda da değinildiği gibi oldukça farklı yönetim düzeyleriyle yönetilmesiyle âdem-i merkezîyetçiliğe sınırlı olsa da yakındır. Buna karşın Küba üniter bir devlet yapısına sahiptir. Birbirlerinden karşılıklı ilişkiler ve karar alma süreçleri bakımından ekonomik olarak ayrışabilen eyalet tarzı yönetim düzeylerinin varlığının Çin'e belirli düzeyde kapitalist uygulamalara geçiş noktasında kolaylık sağladığı iddia edilebilir. Çünkü bu sayede Çin, topyekûn bir dönüşümü tecrübe etmek yerine bir anlamda deneme-yanılma yöntemini uygulayabilme olanağına sahip olmuş ve kapitalist reformların gerçekleştirildiği bölgelerde başarı sağlanması üzere tedrici bir dönüşümü gerçekleştirmiştir. Fakat Küba'nın üniter siyasal yapısına paralel olarak işleyen ulusal düzeyde yekpare ekonomisi, merkezîyetçiliğin de etkisiyle, ülkenin karar alma süreçlerinin daha yavaş kalmasına ve iktidarın oldukça temkinli davranmasına neden olarak piyasa ekonomisine geçişte yavaşlatıcı unsurlardan birini teşkil etmiştir.

6. SONUÇ

Sosyalist/komünist devrim, Marx'ın öngördüğü gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde değil yarı-kapitalist ya da yarı-feodal ülkelerde gerçekleşti. Bu ülkeler siyasal yapılarını ve ekonomilerini sosyalist/komünist argümanlara göre şekillendiren devrimleri tecrübe ettiler. Fakat kapitalizmin dünya genelindeki ekonomik gelişmeyi sağlayan başarısı ve SSCB'nin yıkılışı, sosyalist/komünist ülkeleri siyasal ve sosyo-ekonomik anlamda değişimlere yöneltti. Bununla birlikte, sosyalist/komünist sistemin otoriter ve merkezîyetçi yönetim yapısı ise çoğu yönüyle

kendini korudu. Bu olgu da sosyalist/komünist ideolojinin siyasi ayağının ekonomik ayağına göre daha muhafazakâr olduğu yönünde iddialara zemin oluşturdu.

Bu çalışma da temel olarak bu iddia üzerinden Çin ve Küba'yı irdelemiştir. Bu iki ülke 1900'lü yılların ortalarından itibaren komünist devrimlerle birlikte sosyalist/komünist ideolojinin siyasal sistemi ve sosyo-ekonomik yaşamı şekillendirdiği iki ülkedir. Bununla birlikte 1970'lerin sonunda Çin'de 1990'lardan sonra da Küba'da iki ülkeyi sosyalist/komünist ekonomi anlayışından uzaklaştıran değişimler yaşanmıştır. Özellikle 1990'ların başında SSCB'nin dağılmasıyla da bu süreç daha da hızlanmıştır. İki ülkede de devletin merkezde olduğu ekonomi özel sektöre açılmaya başlamış ve gerçekleştirilen yasal reformlarla bu değişimin zemini sağlamlaştırılmıştır. Planlı ekonomi anlayışından adım adım uzaklaşan Çin, 2000'li yıllarla birlikte sürdürülebilir ekonomik gelişmeyi çoğu anlamda sağlamış ve küresel ekonomi sistemine çoğu sektörde daha entegre bir ülke haline gelmiştir. Yine Küba'da 1990'lı yıllardan itibaren Çin'e göre gecikmeli olsa da sosyalist ekonomisini piyasa ekonomisinin araçlarıyla donatmaya başlamıştır. Bununla birlikte, ekonomik liberalizmin gördüğü hoşgörüyü siyasi liberalizm görmemiş, ÇKP ile KKP sosyalist devrimden bu yana ülkede tek egemen güç olagelmıştır. Bu durum aynı zamanda Çin ve Küba'nın ekonomideki değişim sürecinin bu egemen güçler güdümünde ya da çizdiği sınırlarda gerçekleşmesine yol açmıştır. İki ülkede de sosyalist/komünist ideoloji siyasal rejimin aktörleri üzerinde temel belirleyici olmaya devam etmiş, hatta yaşanan ekonomik değişim de bu rejimin devamlılığına katkıda bulunmuştur. Buradan hareketle Çin ve Küba'da "siyasi komünizmin korunarak değişmek" anlayışının benimsendiği ifade edilebilmektedir. İki ülkenin sosyalist/komünist otoriter siyasal iktidar anlayışına dayanan siyasal sistemlerinin değişime karşı korunduğu ve bu anlamda Çin ve Küba'nın ekonomik liberalizme karşı katı muhalefetlerinden "tavizler" verseler de siyasi liberalizmi öteki olarak tanımlamaya devam ettikleri görülmektedir. Son olarak iki ülke örneğinden yola çıkarak komünizmin siyasal yönünün ekonomik yönünden daha durağan ya da değişime daha dirençli olduğu savlanabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ekonomik liberalizmin iki ülke de siyasi liberalizmi kurumsallaştırmasının zaman alacağı tahmininde bulunmak yerinde olacaktır.

İki ülkeyi birbirinden ayıran farkların uluslararası sistemdeki ekonomik ve siyasal konum, sahip olunan demografik ve idari nitelik, siyasal geçmiş ve kültürle ilişkisinin bulunduğu ifade edilebilmektedir. İki ülkede gerçekleşen ekonomik liberalleşmenin kısa geçmişi dikkate alındığında kısa ve orta vadede ülkelerin komünist ideolojiden liberalizm-eksanli bir rejime dönüşümü öngörülemezdir. Ayrıca iki ülke de siyasal rejimin, siyasi liberalizmin öngördüğü demokratik düzeni kısa ve orta vadede tesis etmesi olanaklı görünmemektedir. Bununla birlikte, ekonomik liberalizmin her ülkenin ekonomisinde ciddi değişimler doğurduğu ya da doğuracağı unutulmamalıdır. Bu nedenle tarihsel süreçler ve ülkelerin potansiyelleri dikkate alındığında önümüzdeki süreçte iki ülkenin de küresel kapitalist ekonomi sistemiyle ilişki ağının yoğunlaşacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞDEMİR, Zeynep (2015), "Küba Ekonomisinin ve Kamu Maliyesinin Genel Görünümü", **Mülkiye Dergisi**, S.39(4), ss.109-146.
- AKDAĞ, Zekeriya (2019a), "Türkiye-Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", **Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1(1), ss.40-57.
- AKDAĞ, Zekeriya (2019b), "Türkiye-Çin İlişkilerinde Kuşak ve Yol Girişiminin Önemi", **Birey ve Toplum Dergisi**, S.9(17), ss.65-95.
- ALBERT, Michael ve HAHNEL, Robin (1981), **Socialism Today and Tomorrow**, South End Press, Boston.
- ANADOLU AJANSI (2017), "Çin Halk Cumhuriyeti", **E-Haber**, <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/cin-halk-cumhuriyeti/901507> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- ANGIN, Ahmet (1967), **Küba İhtilali**, Akşam Kitap Kulübü Yayını, İstanbul.
- BAIN, Mervyn J. ve WALKER, Chris (2021), **Cuban International Relations at 60**, Lexington Books Publisher, New York.
- BAKAN, Selahaddin (2019), **İktisadi Düşünceler ve Devlet**, BİLSAM Yayınları, Malatya.
- BARADAT, Leon P. (2012), **Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri** (Çev. Abdurrahman Aydın), Siyasal Kitapevi, Ankara.

- CHENG, Yinghong (2007), “*Fidel Castro and China’s Lessons for Cuba: A Chinese Perspective*”, **The China Quarterly**, S.189, ss.24-42.
- CHINA’S CONSTITUTION OF 1982 (1982), **China’s Constitution of 1982**, <https://www.constitu.org/constitution/China2018.pdf?lang=en> (Erişim Tarihi: 17.10.2021).
- CUBA’S CONSTITUTION OF 2019 (2019), **Cuba’s Constitution of 2019**, https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2019.pdf?lang=en (Erişim Tarihi: 17.10.2021).
- ÇAHA, Ömer (2013), **Siyasi Düşüncelere Giriş**, Değerler Eğitim Merkezi Yayını, İstanbul.
- ÇALIK, Ümit (2011), “*Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem)*”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S.16(64), ss.185-206.
- ÇİÇEK, Atıl Cem (2018), “*Kuvvetler Birliği Kuramı Bağlamında Küba’da Siyasal Sistem*”, **Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler’de Akademik Araştırmalar III** (Ed. Timuçin Kodaman, Emel İhtar Işık), Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, ss.165-180.
- ÇULHAOĞLU, Metin (2012), “*Marksizm*”, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler** (Haz. Gökhan Atılğan, Erden Atilla Aytekin), Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, ss.297-313.
- DEMİR, Tarık (2019), “*Latin Amerika’daki Hegemonya Mücadelesinde Küba’nın Yeri*”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, S.44, ss.1-11.
- DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU (2022), **Türkiye – Küba İş Konseyi**, DEİK Yayınları, Ankara, <https://www.deik.org.tr/turkiye-amerika-is-konseyleeri-turkiye-kuba-is-konseyi> (Erişim Tarihi: 23.01.2022).
- DUMAN, Fatih (2012), “*Devlet*”, **Siyaset Bilimi** (Ed. Halis Çetin), Orion Kitabevi, Ankara, ss.75-114.
- DUVERGER, Maurice (1986), **Siyasal Rejimler** (Çev. Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- ESENBEL, Selçuk (2013), **Türkiye’de Çin’i Düşünmek: Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- GONZALEZ, Mike (1994), **Küba, Castro ve Sosyalizm** (Çev. Betül Genç), Z Yayınlar, İstanbul.
- HARDT-LANSBERG, Martin ve BURKETT, Paul (2006), **Çin ve Sosyalizm** (Çev. Emre Balıkcı), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- HARRIS, Richard L. (1992), **Marxism, Socialism, and Democracy in Latin America**, Routledge Publisher, New York.
- HEYWOOD, Andrew (2007), **Siyaset** (Ed. Buğra Kalkan; Çev. Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla), Adres Yayınları, Ankara.
- HÜRRİYET GAZETESİ (2001), “*Çin Kapılarını Dünyaya Açıyor*”, **Hürriyet Gazetesi** (E-Haber), <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/cin-kapilarini-dunyaya-aciyor-36301> (Erişim Tarihi: 16.12.2021).
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1987), **Siyaset Bilimi**, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- KISSINGER, Henry (2015), **Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin** (Çev. Nalan Işık Çeper), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- LINZ, Juan (2008), **Totaliter ve Otoriter Rejimler** (Çev. Ergun Özbudun), Liberte Yayınları, Ankara.
- MANDEL, Ernest (1998), **Marksist Ekonomi Kuramına Giriş** (Çev. Ali Ünlü), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl (2019), **Kapital** (Çev. Mehmet Selik, Nail Satlığan, Erkin Özalp), Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (2016), **Komünist Manifesto** (Çev. Nail Satlığan), Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.
- OKUTAN, Çağatay (2012), “*Siyasal Sistemler*”, **Siyaset Bilimi** (Ed. Halis Çetin), Orion Kitabevi, Ankara, ss.189-219.

- ÖRMECI, Ozan (2018), **Ejderin Ayak Sesleri: Dünya Siyasetinde Çin Halk Cumhuriyeti**, Cinius Yayınları, İstanbul.
- ÖZTEKİN, Ali (1993), **Siyaset Bilimine Giriş**, Yenimalatya Gazetesi Yayını, Malatya.
- PARLAK, Bekir ve CANER, Cantürk (2005), **Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetimsel Yapılar**, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- PEREZ-LOPEZ, Jorge (1998), “*The Cuban Economic Crisis of the 1990s and the External Sector*”, **Association for the Study of the Cuban Economy**, https://www.ascecuba.org/asce_proceedings/the-cuban-economic-crisis-of-the-1990s-and-the-external-sector/ (Erişim Tarihi: 19.12.2021).
- PETRAS, James ve EASTMAN-ABAYA, Robin (2014), “*Küba: Devam Eden Devrim ve Güncel Çelişkiler*”, **Yeni Fikir Dergisi**, S.2(13), ss.97-110.
- PLETCHER, Kenneth (2011), **The History of China**, Britannica Educational Publishing, New York.
- ROSKIN, Michael G., CORD, Robert L., MEDEIROS, James A. ve JONES, Walter S. (2015), **Siyaset Bilimi: Bir Giriş** (Çev. Atilla Yayla), Adres Yayınları, Ankara.
- SARTRE, Jean Paul (1969), **Küba'yı Anlatıyor** (Çev. Şahin Alpay), Anadolu Yayınları, Ankara.
- SEZEN, Seriyeye (2007), “*Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm*”, **Amme İdaresi Dergisi**, S.40(1), ss.27-56.
- SEZEN, Seriyeye (2021), “*Çin Halk Cumhuriyeti'nin Siyasal Sistemi: Sürekliliği Koruyarak Değişmek*”, **APAM Çin Çalışmaları I** (Ed. Merthan Dünder, Gürhan Kirilen), APAM Yayınları, Ankara, ss.1-30.
- ŞİMŞEK, Mevlüdiye (2005), “*Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar*”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, S.12(2), ss.77-90.
- T. C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (tarihsiz), “*Küba'nın Siyasi Görünümü*”, **T.C. Dışişleri Bakanlığı Kurumsal Web Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/kuba-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 24.05.2021).
- TEZİÇ, Erdoğan (2016), **Anayasa Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- THE WORLD BANK (tarihsiz), “*Data for China and Cuba*”, **Worldbank Kurumsal Web Sayfası**, <https://data.worldbank.org/?locations=CN-CU> (Erişim Tarihi: 05.05.2021).
- TİMURTAŞ, Mehmet Emin (2018), “*Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Siyasal Geçmişinin Bugünkü Gelişim Sürecindeki Rolü*”, **Sakarya İktisat Dergisi**, S.7(1), ss.52-69.
- TOK, Nafiz (2012), “*Siyasal İdeolojiler*”, **Siyaset Bilimi** (Ed. Halis Çetin), Orion Kitabevi, Ankara, ss.117-186.
- UYANIK, Özgür (2014), **Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- XING, Li (2010), “*Introduction: Rise of China and Capitalist World Order: The Four-China Nexus*”, **The Rise of China and Capitalist World Order** (Ed. Li Xing), Ashgate Publishing Company, Vermont, ss.1-25.
- XING, Li ve OPOKU-MENSAH, Paul (2010), “*The Diaspora and the Rise of Nations: China and Africa Compared*”, **The Rise of China and Capitalist World Order** (Ed. Li Xing), Ashgate Publishing Company, Vermont, ss.87-116.
- ZARROW, Peter (2005), **China in War and Revolution 1895-1949**, Routledge Publisher, New York.

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi

International Journal of Management Academy

Uluslararası
Yönetim Akademisi Dergisi